

CHERNIVTSI
LAW SCHOOL

КАФЕДРА
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ПРАВА

Кафедра
конституційного
права України

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ
Львівський університет

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Матеріали VIII міжнародної науково-
практичної конференції

31 ЖОВТНЯ, 2024

м. ЧЕРНІВЦІ

УДК 342(477)(082)

М 34

Редакційна колегія:

Щербанюк Оксана Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (голова);

Коломонець Тетяна Олександрівна, декан юридичного факультету Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України (м. Запоріжжя, Україна);

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2024р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2024. 762 с.

До збірника увійшли матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (Чернівці, 31 жовтня 2024 р.)

Редколегія не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалів, що були подані у рукописах.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ ТА ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Берченко Г.В. Судове тлумачення і неформальні зміни Конституції.....	15
Боровська А.О. Особливості правового статусу членів дорадчих органів судової системи України.....	20
Козакевич О.М. Діяльність органів суддівського врядування як зміцнення інституційної спроможності системи правосуддя.....	24
Коломоєць Т.О. Премія для суддів місцевого суду: новація (не)можлива, (не)доцільна?.....	29
Летнянчин А.І. Меритократична ідея (принцип) в судовій реформі.....	35
Ніколенко Л.М. Принцип соціальної справедливості в судочинстві.....	43
Савчин М.В. Інституційна стійкість системи правосуддя та війна.....	47
Сачко О. Доктринальні аспекти діяльності судової влади в правовій державі..	55
Фідря Ю.О. Добросовісність судді та її оцінка: спірні питання.....	60
Хотинська-Нор О.Н. Право судді на страйк: to be, or not to be.....	65

СЕКЦІЯ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ІДЕЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Бакун В.І. Анахронізм класичних теорій політичної легітимності.....	71
Birke Rainer. Die auslieferung an die Ukraine aus deutscher sicht.....	74
Бурдейний Ю.І. Порівняльне дослідження належної правової процедури та права на справедливий суд.....	87
Ватаманюк А.В. Вертикальний діалог між вітчизняними та європейськими суддями.....	92

Волкова Д.С. Судова практика у сфері правовідносин, пов'язаних з трансідентичністю: вітчизняний та європейський досвід.....	96
Гермак К.О. Дисциплінарна відповідальність суддів у країнах Європи.....	100
Дзядевич В.Р. Компаративна екзегеза підходів до визначення статусу суддів у відставці в зарубіжних юрисдикціях.....	104
Ковбас І.В. Коваль В.О. Європейський стандарт надання електронних адміністративних послуг.....	111
Міць А.М. Принцип незалежності суду в практиці Суду справедливості ЄС.....	117
Москвич Л.М. Особливості дисциплінарного права стосовно суддів в Німеччині.....	121
Нетіпа К.В. Європейські стандарти введення особливих правових режимів (надзвичайний та воєнний стан).....	126
Павшук К.О. Про реформування оскарження порушень виборчих процедур в Україні на прикладі естонського досвіду.....	131
Селіванов А.О. Смысл законів і права за римським публічним правом.....	135
Слінько Т.М. Європейські стандарти судочинства: пошук єдиних підходів у контексті судової реформи і викликів.....	140
Снігур М.В. Керівні принципи європейських судових процесів.....	145
Торончук І.Ж., Місюрко О. Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту суду присяжних в Ірландії.....	148
Шевчук С.В. Принцип верховенства права як критерій вступу до ЄС: європейські вимоги та практика Конституційного Суду України.....	153
Șcerbaniuc Oksana. Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale este un instrument de structurare a societății Europene.....	166

СЕКЦІЯ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ

Байрачна А.К. Перегляд судових рішень в контексті принципу верховенства права.....	171
Vzova Laura. Nulitatea hotărârilor judecătorești din cauza lipsei de motivație.....	175
Білокурська О.В. Особлива природа інституту окремої думки судді Конституційного Суду України: гарантія незалежності чи елемент доктринального дискурсу?.....	179
Боднар С.Б. Право інших осіб, чийх прав та інтересів стосуються угоди про визнання винуватості, на їх апеляційне оскарження.....	182
Волощук О.Т. Правосуддя для путіна: реальність чи утопія сучасної міжнародної кримінальної юстиції?.....	189
Гавалешко П.С. Електронні докази як засоби доказування у адміністративному процесі.....	194
Гаврилюк Р.О., Пацурківський П.С. Екстравертність медіації.....	203
Гольдберг Н.О., Горобчук К.М. Тактика проведення огляду місця події....	208
Гончарук Ю.Г. Роль та значення перекладачів у судових засіданнях: забезпечення рівних прав учасників судового процесу.....	211
Дутчак А.І. Антропосоціокультурне зміщення концептуальних підходів Верховного Суду до розуміння і тлумачення ним юридичної визначеності податкового права в умовах воєнного стану.....	214
Дутчак О.І. Розумність і справедливість рішення Верховного Суду у справі №320/3024/22 від 02.05.2024 (адміністративне провадження №к/990/24906/23).....	219
Ільченко І.П. Проблеми захисту прав та інтересів особи в суді касаційної інстанції.....	224
Каланча І.Г. Цифрова складова кримінального процесу України в науці та практиці: структурно-функціональний аналіз.....	229

Климкович І.Д. Суб'єкти процесу доказування.....	233
Кондрат'єва Л.А. Право неповнолітніх на отримання безоплатної правничої допомоги.....	235
Коцюбко І.В. Матеріально-технічне забезпечення діяльності країни-агресора, як підстава застосування судом санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб.....	239
Криштафович О. Тактика захисту у справах про декларування недостовірної інформації щодо вигравів в азартну гру чи лотерею.....	243
Kuzniak Andrii. Principiul formalismului în dreptul administrativ: analiza practică a practicii tribunalelor.....	246
Мічурін Є.О. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення майнових спорів в Україні.....	249
Меленко О.В. Теоретико-методологічні засади та проблеми дослідження юридичної відповідальності.....	252
Мельник І.С., Онуфрієнко І.О. Переклад в цивільних процесах.....	257
Орловський О.Я. Медіація у сфері соціального захисту як важливий засіб захисту прав людини.....	262
Панкратова А.С. Консеквенціалізм у судових рішеннях.....	266
Паскар А.Л. Відомості про наявність або відсутність електронного кабінету як нова вимога до змісту позовної заяви в адміністративному судочинстві.....	268
Перелигіна Р.В., Семенюк І.М. Звільнення від покарання як особливий захід кримінально-правового характеру (деякі питання міжнародно-правового регулювання).....	273
Proscurniak Oleg. Transformarea digitală a instanței de contencios administrativ.....	279
Сінькевич О.В. Окрема думка судді Конституційного Суду України: функції та доктринальне значення.....	281
Стоцький Р.М. Оцінка доказів в адміністративному судочинстві.....	286

Татулич І.Ю. Обов'язкова участь адвоката у деяких справах окремого провадження.....	288
Томин С.В. Припинення кримінального правопорушення та його роль у профілактичній діяльності правоохоронних.....	293
Тюфтії П.В. Рівні можливості для всіх: гендерна рівність у місцевих загальних судах Чернівецької області.....	297
Харитонова О.В. Перспективи медіаційних процедур в контексті домашнього насильства і насильства за ознакою статі.....	300
Худик А.М. Електронні докази як засіб доказування у справ щодо застосування санкції, передбаченої пунктом 1 ¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції».....	302
Чебан В.М. Особливості судового розгляду в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia).....	307
Шарафін О.В. Медіація як альтернатива судочинству.....	315
Шевчук В.А. Поняття стандартів, що застосовуються для вирішення виборчих спорів.....	319
Шевчук П.В. Вдосконалення реалізації запобіжних заходів щодо військовослужбовців.....	324
Шеремета С.А. Конформне тлумачення судами законодавства в узгодженому з конституцією України значенні.....	330
Юрчишин В.Д. Роль офіцерів зв'язку (liaison officers) при взаємодії органів досудового розслідування у кримінальному провадженні.....	335

СЕКЦІЯ 4. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ АДВОКАТУРИ ТА ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Басюк Ю.М. Етичні засади взаємодії адвоката із суддею в рамках судового процесу.....	340
---	-----

Бондарева М.В., Рабовська С.Я. Роль нотаріусу та суду при реалізації спадкових правовідносин щодо нерухомого майна, створеного з порушенням або недотриманням діючого законодавства.....	345
Гансецька В.В. Застосування ІТ у професійній діяльності адвоката в умовах воєнного стану.....	348
Гордієнко Ю.М. Встановлення нотаріусом зловмисності дій адвоката в процедурі встановленні дійсних намірів сторін правочину.....	353
Казанчук І.Д., Литочкін І.О. Використання електронних платформ в роботі адвокатської спільноти – важлива складова процесу модернізації інституту адвокатури в Україні.....	358
Клименко Г.О. Модернізація процедури складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю.....	363
Красножон О.М. Представницька функція прокуратури: визначеність підстав.....	366
Кучер Я.Р. Деякі особливості організації прокуратури Франції та питання її реформування.....	372
Осипчук А.В. Адміністративно-правове регулювання взаємодії Спеціалізованої антикорупційної прокуратури й інших правоохоронних органів.....	377
Пермінов Є.Т. Деякі особливості кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності.....	380
Плахотнік О.В. Законодавчі ініціативи щодо створення спеціалізованої воєнної прокуратури: аналіз та прогнози.....	385
Стефанчук М.М. Функції прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції: суспільна потреба чи концептуальне непорозуміння?.....	390
Тертишник В.М. Проблеми модернізації інститутів обвинувачення, захисту та правничої допомоги на основі принципів правової держави.....	396

СЕКЦІЯ 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ

Бондар І.В., Малярчук А.С. Спосіб захисту права як критерій визначення порядку присумового виконання судових рішень.....	402
Жукевич І.В. Судовий контроль за виконанням рішень у цивільному судочинстві: нереалізовані законодавчі ініціативи.....	407
Кур'ята В.В. Фактичні підстави участі адвоката у виконавчому провадженні.....	410
Селіванов О.А. Виконання судових рішень на територіях, прилеглих до зони бойових дій.....	415
Снідевич О.С. Щодо територіальної компетенції державних та приватних виконавців.....	419
Спектор А.С. Строки пред'явлення виконавчих документів до виконання як передумова для відкриття виконавчого провадження.....	424
Черненко І.В. Проблемні аспекти сплати судового збору під час процедури судового контролю за виконанням судового рішення.....	428
Шиман Є.О. Принцип обов'язковості виконання рішень у виконавчому провадженні.....	433

СЕКЦІЯ 6. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ, ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Бойчук О.І. Історичні аспекти становлення і розвитку принципу свободи договору.....	438
Карбан М.І. Судовий захист права на свободу об'єднання: актуальні питання.....	443

Коваль Ю.О. Тлумачення принципу законності доктрини верховенства права Верховним Судом.....	448
Крайній П.І. Реалізація адміністративного оскарження у світлі нового Закону України «Про адміністративну процедуру».....	453
Остафійчук Л.А. Проблемні питання можливості виїзду з України під час дії правового режиму воєнного стану.....	458
Паламарчук А.І. Судовий захист права на доступ до інформації про стан навколишнього середовища в умовах воєнного стану.....	464
Самбор М.А. Застосування адміністративного затримання в умовах правового режиму воєнного стану під призмою законності.....	467
Синицин П.М. Колабораційна діяльність: окремі проблеми законодавчого визначення.....	472
Смокович М.І. Забезпечення права на доступ до публічної інформації в умовах правового режиму воєнного стану.....	476
Солодан К.В. До питання захисту права на відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, під час правового режиму воєнного стану.....	485
Харченко Т.М. Конституціоналізм та війна: від <i>in bello</i> до <i>post bellum</i>	489
Юрчишин В.М., Скуляк І.А. Особливості взаємодії процесуального керівника із слідчим суддею у кримінальному процесі під час воєнного стану....	494
Юрчишин П.В. Особливості та підстави проведення слідчого експерименту.....	500
Яременко М.С. Заборона політичних партій в судовому порядку як форма втілення войовничої демократії.....	507

Трибуна Молодого Вченого

Андрушка М.Р. Арбітраж та медіація: ключова роль адвоката.....	512
Arseniy Oleksandr. Principii de drept procedural administrativ și judiciar.....	514

Борисова Ю. Проблематика визнання та виконання рішень міжнародного арбітражу в Україні.....	516
Браташ Л.Є. Актуальність відновлення військової прокуратури як органу військової юстиції.....	522
Васильчук А.С. Аналіз законодавчих ініціатив щодо покращення здійснення екстрадиції в Україні.....	526
Власюк Є.П. Доктрини «плодів отруєного дерева» у кримінальному провадженні.....	529
Володько І.М. Проблематика визначення підслідності кримінальних проваджень: аналіз судової практики.....	533
Волошин Д.С. Проблеми та рішення щодо правового статусу і застосовного законодавства в договорі умовного зберігання (ескроу).....	536
Волощук В.О. Принцип конфіденційності як основа діяльності міжнародного третейського судочинства у сфері вирішення комерційних спорів.....	539
Воробець О.О. Медіація як ефективний інструмент альтернативного вирішення спорів в Україні.....	544
Габелко В.О. Проблемні питання дотримання адвокатом правил адвокатської етики при здійсненні ним викладацької діяльності.....	548
Герасименко О.В. Показання з чужих слів як джерело доказів в кримінальному провадженні.....	553
Гнатюк В.Ю. Необхідність надання керівнику САП повноважень щодо запитів на екстрадицію.....	555
Горобчук К.М. Особливості проведення тактики огляду місця події.....	559
Гринько В.В. Незалежність суддів як міжнародний стандарт судочинства: заборона втручання у здійснення правосуддя.....	562
Давидзон Д.О. Участь адвоката в процесі медіації як вид адвокатської діяльності.....	567
Данилюк О.В. Судовий захист прав та інтересів під час набуття права власності на землю.....	571

Дика С.Д. Участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.....	574
Дудка І.І. Ризики застосування технологій штучного інтелекту в цивільному судочинстві.....	579
Д'ячкова Д. Адвокатське самоврядування в ЄС та в Україні.....	584
Жерновой Н.В. Аналіз європейського досвіду та європейських стандартів щодо організації судової системи в Україні.....	589
Золотаренко С.І. Доступ до правосуддя в екологічних справах: проблеми та перспективи розвитку.....	594
Зюбрицька М.О. Принцип гласності в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану.....	598
Кейван С.П. Перспективи розвитку та впровадження альтернативних способів вирішення спорів в Україні: сучасний стан та міжнародний досвід.....	602
Кирилюк В.Р. Принцип диспозитивності в цивільному процесі: генезис та значення у вирішенні судових справ.....	607
Козьма І.В. Принцип процесуальної економії в цивільному судочинстві під час воєнного стану.....	611
Крикливець Я.О. Екологічна безпека в умовах воєнного стану: виклики і перспективи.....	616
Лавринюк Б.М. Судовий збір і доступ до правосуддя у світлі практики Європейського суду з прав людини.....	619
Линник Д.В. Судовий захист прав, свобод та інтересів під час надзвичайних ситуацій: аналіз механізмів, викликів та адаптацій в умовах воєнного стану в Україні.....	624
Лисак А.А. Проблеми розуміння категорії малозначних справ у цивільному судочинстві.....	628
Лозовська А.М. Відвід судді – гарантія неупередженості в цивільному судочинстві.....	632
Лупійчук Д.В. Спеціалізація суддів в Україні: за чи проти?.....	637

Мамчин М.П. Право на справедливий суд та довіра до правосуддя у світлі практики Європейського суду з прав людини.....	640
Марищук А.О. Ратифікація Римського статуту в Україні: виклики для національного законодавства та системи правосуддя.....	644.
Марченко А.Р. Оцінка доказів отриманих внаслідок провокації вчинення кримінального правопорушення.....	649
Мельник М.Ю. Проблема перевантаженості Печерського районного суду міста Києва.....	653
Микитюк В.М. Доступність до правосуддя в реаліях війни.....	656
Нікітін М.А. Судова практика в системі джерел цивільного процесуального права України.....	661
Оксентій В.А. Особливості допиту як свідків іноземців та осіб без громадянства в цивільному процесі України.....	665
Олексюк Т.С. Принцип неможливості процесуального сумісництва в цивільному судочинстві.....	669
Охньовська І.М. Міжнародно-правові аспекти судового захисту екологічних прав громадян.....	672
Пастух Ю.О. Підстави відмови притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності щодо його неналежної поведінки.....	676
Пацурківський П.П. Правова конструкція <i>legitimate expectations</i> (легітимні очікування) Європейського суду з прав людини.....	681
Пердейко О.І. Сучасні проблеми реалізації юридичної відповідальності за воєнні екологічні правопорушення в Україні.....	686
Подолян А.Я. Від європейського досвіду до українських реалій: ефективність медіації в сімейних спорах.....	692
Попадич О.А. Дисциплінарне провадження щодо прокурора: актуальні питання строків.....	696
Пукліч С.В. Електронне судочинство в Україні: виклики та перспективи....	701

Романовська А.Р. Актуальні питання дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні.....	705
Романюк Б.О. Порухення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану.....	710
Сковронська В.Ю. Про практику Верховного Суду щодо розгляду екологічних справ.....	715
Тишківська А.Д. Особливості правового статусу прокурора-стажиста.....	719
Толкач А.Р. Судовий захист екологічних прав громадян в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.....	724
Федан Л.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів в адміністративному судочинстві.....	728
Черножуков К.О. Заборона ототожнення адвоката з клієнтом: національні та міжнародні стандарти.....	732
Чопик А.О. Забезпечення права звернення до суду в електронній формі.....	735
Чорній О. Судді в соціальних мережах: стандарти поведінки.....	742
Швиденко А.С. Перспективи застосування інформаційних технологій у судочинстві під час війни.....	745
Шевчук О.В. Шляхи та способи активізації участі молоді у виборах.....	748
Шепель К.П. Гарантії справедливого судочинства: європейський досвід.....	753
Юркова А.Ю. Судовий захист прав на землю в умовах правового режиму воєнного стану.....	758

СЕКЦІЯ 1. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ ТА ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

СУДОВЕ ТЛУМАЧЕННЯ І НЕФОРМАЛЬНІ ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЇ

Берченко Григорій Валерійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

(м. Харків, Україна)

В контексті постсуверенних теорій установчої влади ми отримуємо досить значну роль динамічної легітимності конституції, що може додатково проявлятися навіть поза самим конституційним текстом, у вигляді неформальних зміни конституції, передусім, шляхом судового тлумачення.

Вочевидь, було б надто формалістично вбачати конституцію в її текстуальному вираженні поза практикою застосування, тлумачення тощо. Зважаючи на це варто проаналізувати крізь призму доктрини установчої влади фактор тлумачення, який звичайно впливає на її зміст, а зміна вже сформованого тлумачення – тим більше.

Не варто забувати про ще один важливий момент. Судова діяльність – це захист матеріальної конституції, фундаментальних принципів і прав людини. Тобто судова влада не дає суверенним рішенням, прийнятим демократично (народом), посягати на права людини. Тим самим текст конституції тлумачиться у конформний до індивідуальних прав спосіб.

Традиційно, говорячи про внесення змін до конституції, ми маємо на увазі трансформацію її тексту. Водночас, у Доповіді про конституційні зміни CDL-AD(2010)001 [1] в розділі VII. «Дотримання балансу між жорсткістю та гнучкістю») є цілий підрозділ із назвою «Формальні та неформальні конституційні зміни». До таких неформальних змін комісія відносить: судове тлумачення, конституційний звичай і конвенційності, конституційну культуру. Комісія проводить цікаві

відмінності. Так, положення про органи та права відрізняються типовими механізмами неформальної зміни. Перші доповнюються конституційними конвенційностями, тоді як останні тлумаченням та роз'ясненнями судів та інших органів.

Зазначимо, що зміни конституції за допомогою неформальних способів (конституційних звичаїв, судової практики тощо) – не продукт виключно сучасності. Це історично вироблений набір форм, які розвивалися еволюційно. І вчені теж помічали феномен неформальних змін.

Ідею ж зв'язку конституційного судочинства і установчої влади бачимо досить чітко в практиці Венеційської комісії [2]. Наведемо лише декілька її тез. Венеційська комісія у п. 40 висновку щодо Польщі від 11-12 березня 2016 р. CDL-AD(2016)001 зазначала: «... Саме установча влада, а не звичайний законодавець, покладає на Конституційний Трибунал компетенцію забезпечувати верховенство Конституції.» (п. 41 висновку) [3]. На думку Венеційської комісії, «Нехтування рішенням Конституційного суду рівнозначно ігноруванню Конституції та установчої влади, яка надала Конституційному Суду компетенцію щодо забезпечення цього верховенства», CDL-AD(2017)003, para. 69 [4].

Можна також згадати також ще висловлювання В. Вільсона про те, що Верховний суд представляв «своєрідну безперервну сесію Конституційної Асамблеї» [5, р. 200]. Таким чином, за відповідним підходом, устами судів, що здійснюють конституційне судочинство якраз і проявляє саме установча влада, що обумовлює високий ступінь їх легітимності.

Визнання судового тлумачення здійсненням установчої влади стає все більш популярним. Так, Л. Рубіnellі вважає, що суди здійснюють похідну установчу владу [6] (по суті, використовуючи французький поділ на оригінарну і інституційну).

Чи може бути судове тлумачення похідною установчою владою? З одного боку, можуть існувати аргументи щодо надання позитивної відповіді на це питання (враховуючи ті аргументи, які наводить Л.Рубіnellі, а також той зв'язок, який

вибудовує між конституційними судами і установчою владою Венеційська комісія, розгляд нею ж в цілому неформальних змін конституції, у тому числі судами, як частини теорії конституційних поправок). І це буде узгоджуватися із ідеєю поєднання матеріальної і формальної конституції, а також постсуверенними теоріями (наприклад, П.Розанвалона [7]). Адаже відмова від розгляду неформальних змін – класичний підхід суверенної установчої влади.

Якщо підійти до установчої влади з постсуверенної теорії, то створенням тексту вона не обмежується. Неформальні зміни – це актуалізована установча влада в певний момент часу, яка може проявити себе саме таким чином, що підтримує чинність самої конституції і зв'язує попередні покоління з теперішнім, стару легітимність первинної установчої влади із актуальною легітимністю безсторонності і дискурсу (за П.Розанвалоном). Таким чином, неформальні зміни стають елементом теорії постсуверенної установчої влади. Звичайно, тоді ламається вся конструкція первинної, вторинної установчої влади і створюється нова широка теорія. Цю тенденцію не можна не помічати. Вона органічно доповнює класичну теорію установчої влади. В цілому, ми вважаємо, що за певних умов нова теорія повинна враховувати існуючі реалії і не ігнорувати їх.

З іншого боку, існує другий варіант, який ми пропонуємо поки що як більш оптимальний на даному етапі, – визнання неформальних змін (у тому числі конституційними судами) як об'єктивної межі можливостей конституцієдавця. Повноцінне розширення доктрини установчої влади окрім власне процесу створення писаної конституції до інших аспектів матеріальної конституції і динамічної легітимності поки що вважаємо передчасним. Вважаємо, що доцільніше визнати той факт, що установчий конституцієдавець (суб'єкт установчої влади) завжди обмежений тим, що хтось в майбутньому буде здійснювати тлумачення). Це об'єктивна межа установчої влади, навіть яка сприймається із урахуванням постсуверенних моделей конституцієтворення. Таким чином, можна піти шляхом визнання неформальних змін конституції не самою установчою владою, а її обмеженням. Крім того, ми стверджуємо про об'єктивні

межі регулювання формальної конституції, тобто йдеться про межі, які існують у вигляді об'єктивних процесів. Тобто це ті межі, із якими писана конституція обов'язково взаємодіє в процесі свого функціонування у вигляді матеріальної конституції. Такі неформальні зміни – це і є матеріальна конституція, своєрідна душа або дух писаного формалізованого тіла. А в деяких випадках в дійсності неформальні зміни навіть згодом стають частиною писаної конституції, тобто сприяють її еволюції в формальному аспекті, тобто враховуються суб'єктами здійснення інституційної установчої влади.

На наше переконання, неформальні зміни існують об'єктивно і відмовитися від них неможливо, як і від легітимації конституції за допомогою ідеї установчої влади в цілому. Узгодження неформальних змін і установчої влади можливе на засадах взаємодоповнення. Тобто неформальні зміни стають об'єктивним обмеженням самої ідеї установчої влади, із яким її прихильники і конституціодавець має рахуватися. Вони пов'язані із матеріальною конституцією, якою конституціодавець обмежений і на яку не може вплинути в силу обмеженості самого явища формальної конституції.

Чому ми наразі не підтримуємо включення неформальних змін і судового тлумачення власне в сам концепт установчої влади? Справа в тому, що при всій прихильності ідеї матеріальної конституції, пафос постсуверенних теорій стосується акта формального конституцієтворення у вигляді писаного тексту, але за умови процесуалізації цього процесу, дотримання континуїтету тощо. Надмірне ж розмивання самої установчої влади зробить її здійснення і реалізацію надто громіздкою доктриною. Динамічна легітимність, у тому числі, за рахунок використання судової практики, може підтримувати класичну демократичну легітимність, проте вона не повинна ставати її повноцінною частиною. Водночас ми свідомі того, що в майбутньому все ж пальки терезів можуть схилитися на протилежний бік, тобто на користь протилежного підходу.

Таким чином, можна сказати, що суди – це той з'єднувальний місток між реальністю і надпозитивними нормами і матеріальною конституцією, за

допомогою якого остання може проявити себе. В будь-якому випадку слід визнати факт перетворення (неформальних змін) конституції шляхом її судового тлумачення. Варто завжди розуміти альтернативу, якою є розвиток конституції шляхом прийняття ординарних законів. Причому легітимність промовляти від імені установчої влади у законодавчої влади є значно меншою, ніж у конституційних судів, якщо зайняти підхід П. Розанвалона і інших вчених. Саме тому розвиток конституції шляхом її тлумачення не варто протиставляти концепції установчої влади, і вважати судові тлумачення об'єктивним обмеженням в діяльності установчого конституцієдавця і писаної конституції.

Список використаних джерел:

1. Report «On constitutional amendment»: Adopted by the Venice Commission at its 81st Plenary Session (Venice, 11-12 December 2009) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)001-e)
2. Berchenko H. Maryniv A., Fedchyshyn S. Some Issues of Constitutional Justice in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. № 2. P. 128-145.
3. Opinion On Amendments To The Act Of 25 June 2015 On The Constitutional Tribunal Of Poland Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)001-e)
4. Venice Commission, CDL-AD(2017)003, Spain - Opinion on the law of 16 October 2015 amending the Organic Law No. 2/1979 on the Constitutional Court. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)003-e)
5. Arendt H. On Revolution. London: Penguin Books, 1990. 351 p.
6. Colón-Ríos J., Hausteiner E., Lokdam H., Pasquino P., Rubinelli L., Selinger W. Constituent power and its institutions. *Contemporary Political Theory*. 2021. № 20(4). pp. 926–56.

7. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 287 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЧЛЕНІВ ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Боровська Анастасія Олегівна

аспірантка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса*

Шевченка **О.З. Хотинська-Нор**

З метою сприяння суб'єктам призначення у встановленні відповідності суддів, членів Вищої ради правосуддя, а також кандидатів на ці посади критеріям доброчесності (моралі, чесності, непідкупності) та професійної етики, законодавець наділив членів дорадчих органів судової системи України досить широким колом спеціальних прав та обов'язків. Так як наразі питання правового статусу членів таких органів в Україні досліджено лише фрагментарно, це зумовлює необхідність проведення глибшого аналізу задля визначення ролі дорадчих органів у становленні і розвитку судової влади України.

У вітчизняній науці сутність поняття «правовий статус» вченими розкривається по-різному: правовим статусом називають встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків [1, с. 626], або - це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві [2, с. 377]. Також є думка, що правовий статус - це юридично закріплене становище особи як

соціального суб'єкта в суспільстві, тобто це сукупність прав та обов'язків особи, які визначені та гарантовані Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3].

Звісно, всі ці визначення мають право на існування, тим більше їх об'єднує спільний знаменник - це сукупність прав та обов'язків особи, але в контексті нашого дослідження варто сфокусуватися також й на наявності у дорадчих органів так званого «міжнародного елемента».

З огляду на це, зазначимо, що до складу деяких дорадчих органів судової системи України входять іноземці, наприклад, до Громадської ради міжнародних експертів - особи, які повинні мати бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет, які мають досвід роботи в інших країнах не менше ніж п'ять років із здійснення процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення в суді чи здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією [4]. Щодо Етичної ради, то перший її склад формується з трьох осіб із числа суддів або суддів у відставці, запропонованих Радою суддів України, та трьох осіб, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх п'яти років надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері судової реформи та/або запобігання і протидії корупції [5].

Можна лише припустити, що призначенню іноземців членами дорадчих органів сприяє відсутність достатньої кількості спеціалістів потрібного рівня в Україні та той фактор, що іноземці більш незалежні від впливу різних політичних сил та є більш орієнтовані у своєму професійному та приватному житті на відповідні принципи та цінності. Водночас, наявність у складі громадян України вирівнює баланс менталітетів і певним чином легітимізує результати діяльності дорадчих органів.

А тепер щодо обсягу прав та обов'язків.

Стаття 26 Конституції України [6], частина перша статті 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [7] закріплюють принцип національного правового режиму для іноземців та осіб без громадянства, що перебувають (проживають) в Україні на законних підставах. Національний правовий режим має загальний (неперсоніфікований) характер. Іноземці користуються тими ж правами і виконують ті ж обов'язки, що й громадяни України. Тобто Конституцією та законами України іноземцям та особам без громадянства гарантуються особисті (громадянські) права, що належать до загально визнаного переліку природних прав, право володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, здійснювати підприємницьку діяльність тощо.

Водночас дія національного режиму щодо іноземців має певні межі: вони повністю не прирівнюються у правах та обов'язках до громадян України. Загальноприйнятим у науці конституційного права є підхід щодо різного за обсягом прав та свобод конституційно-правового статусу громадян держави та інших категорій осіб, які можуть проживати на території цієї держави (іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців).

Більш того, серед умов призначення/обрання особи до складу дорадчого органу відсутня вимога щодо перебування (проживання) в Україні іноземців та осіб без громадянства, що дозволяє призначати осіб, які не перебувають (проживають) в Україні, проте такі особи не користуються в Україні національним правовим режимом.

Оскільки дорадчі органи судової системи України не є органами державної влади, адже наявність державно-владних повноважень є найбільш важливою характеристикою органів державної влади, а також ознакою, що дозволяє відмежувати органи державної влади від інших суб'єктів [8, с. 28], а лише сприяють суб'єктам владних повноважень, громадяни України, які є членами цих дорадчих органів, мають відповідний обсяг конституційної правосуб'єктності, визначеної у розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і

громадянина». Одним із ключових положень щодо реалізації правового статусу громадянина України, згідно зі змістом статті 22 Основного Закону [5], є невичерпність його прав і свобод, що є формою реалізації універсального правового принципу «дозволено все, що не заборонено».

Таким чином, окрім спеціальних прав та обов'язків члена дорадчого органу, які випливають із функцій дорадчих органів, громадяни України можуть робити все, що не заборонено законом задля реалізації своїх функцій, на відміну від іноземців, які обмежені правовим режимом України, але мають ексклюзивне право радити, надавати висновки та консультації, а також отримувати необхідну інформацію лише в межах і задля виконання своїх повноважень як члена дорадчого органу судової системи України.

Отже, правовий статус членів дорадчих органів судової системи України є складним комплексним поняттям, яке охоплює права, свободи та обов'язки, які визначені та гарантовані Конституцією України, законами України, іншими нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України з особливостями, притаманними для іноземних суб'єктів, які в силу особливостей формування дорадчих органів судової системи України в межах своєї діяльності мають права, передбачені нормативно-правовими актами України, що необхідні виключно для досягнення мети їх створення, а також обов'язки, які покладаються на таких осіб зважаючи на природу їх діяльності.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. Енцикл», 1998. Т. 5 : П-С. 2002. 736 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Шаптала Н.К. Конституційне право України: навч. посіб./Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. Дніпропетровськ: ТОВ «Лізунов Прес», 2012. 472 с.

4. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення 09.10.2024).

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 09.10.2024).

6. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення 09.10.2024).

8. Органи державної влади в Україні: структура, функції й тенденції розвитку: навч. посіб./заг. ред. Н.Р. Нижник. К.: НІЧЛАВА, Івано-Франківськ, 2003. 284 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ ЯК ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ

Козакевич Олесь Миколаївна

доктор філософії в галузі права (PhD), старший викладач кафедри адміністративної

діяльності Національної академії Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького

(м. Хмельницький, Україна)

Правовим підґрунтям реалізації права на доступ до правосуддя у правовій системі України є стаття 55 Конституції України, частину першу якої слід розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку[1]. Наразі, на реалізацію права на доступ до правосуддя суттєво впливають різноманітні чинники політичного, економічного, соціального та технічного характеру. Одним

із бар'єрів в умовах транзитивності, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя можна є дефіцит судових кадрів, зумовлений незаповненням численних вакансій.

У кожній країні кількість суддів та структура судів найвищого рівня відрізняється. Універсальної цифри немає, адже потреба в суддях залежить в першу чергу від кількості справ, а остання — від території, чисельності населення, рівня довіри до суду, якості процесуального законодавства, розвиненості мережі судів по території та багатьох інших факторів [2].

Кадровий дефіцит суддів в судах України першої та апеляційної інстанцій зумовлює значне збільшення навантаження суддів, призводить до тривалого розгляду справ та погіршує доступ до правосуддя.

Аналізуючи кадровий дефіцит суддів, слід підкреслити, що введення воєнного стану на території України значно посилює зазначену проблему. Попри законодавче положення, про заборону скорочення чи прискорення судочинства в умовах воєнного стану, бойові дії та їх негативні наслідки, призводять як до негайного припинення розгляду справи, так і до загрози для життя, здоров'я людей, руйнуванню будівель, окупації територій. Це, також, визначає нові реалії можливостей здійснення правосуддя. Так, відповідно до Розпорядження Голови Верховного Суду України № 2/0/9-22 від 08.03.2022 р., було змінено підсудність справ, що розглядалися в Харківському та в Чернігівському регіонах. Справи, які розглядалися судами в Харківській області передані судам Полтавської області. Справи, що розглядалися в Чернігівській області розподіляються між судами Черкаської та Київської області [3]. Загалом, режим роботи судів визначається станом і ситуацією у відповідному регіоні.

Продовжуючи думку, логічно, що умови воєнного часу вплинули не лише на організацію та режим роботи судів, а й безпосередньо на професійних суддів. До прикладу, зміна територіальної підсудності призводить до збільшеного навантаження на суддів. Оскільки, крім наявних справ у провадженні судді та

справ, які підлягають розгляду, визначених територіальною юрисдикцією, суддя додатково розглядає передані справи.

В Україні 88 судів не здійснюють правосуддя, 54 суди розташовані на тимчасово непідконтрольній Україні території та не здійснюють правосуддя, ще 19 судів не здійснюють правосуддя на деокупованих територіях. Разом з тим, 3 суди не здійснюють правосуддя у зв'язку з відсутністю повноважень суддів, у 12 судах фактично працює один суддя, а 2 судді працюють у 67 судах [4].

Процес кадрового добору на посади професійних суддів, теж обумовлюється реаліями воєнного часу. Так як, в судах, так і в органах судівського врядування, значно змінився режим їхньої роботи, що уповільнює роботу органів судівського врядування, які здійснюють добір кандидатів на посаду судді, який по своїй суті є довготривалим та багатоетапним процесом. В підсумку, це теж сприяє незаповненню вакансій суддів та дефіциту судових кадрів.

Головним органом в питаннях суддівської кар'єри є Вища рада правосуддя(ВРП), яка ухвалює рішення про призначення, звільнення, переведення суддів та відповідає за формування добросовісного, високопрофесійного, незалежного корпусу суддів. Державний орган відповідальний за відбір і кваліфікаційне оцінювання суддів, це Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС). Тому, важливою складовою реформування судової системи України були закони «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи ВККС України» [5] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів ВРП та діяльності дисциплінарних інспекторів ВРП» [6], які були розроблені відповідно до міжнародних та європейських стандартів та набули чинності 5 серпня 2021 року. Так, перший склад конкурсної комісії з відбору членів ВККС розпочинає роботу за умови призначення щонайменше чотирьох членів конкурсної комісії, з яких двоє запропоновані міжнародними та іноземними організаціями. Рішення першого складу конкурсної комісії є ухваленим, якщо за нього проголосували не менше чотирьох членів

конкурсної комісії, з яких двоє запропоновані міжнародними організаціями. У разі однакової кількості голосів «за» і «проти», голоси трьох членів конкурсної комісії, з яких двоє запропоновані міжнародними організаціями, є вирішальними. В цілому, названі нормативно-правові акти були спрямовані на відновлення діяльності ВККС в оновленому складі та реформування ВРП, задля заповнення доброчесними й професійними кандидатами майже 2000 нині вакантних суддівських посад по всій країні.

Проте, пандемія та широкомасштабне збройне вторгнення на територію України значно вплинуло на діяльність ВРП та ВККС. Позитивним є те, що вже відновлено діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в оновленому складі та реформовано Вищу раду правосуддя. Протягом 2023-2024 року зазначені інституції повністю відновили свою роботу, відповідно до свої повноважень.

Вже наприкінці 2023 року розпочались конкурси на зайняття посад суддів до судів місцевих, апеляційних інстанцій, Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду. Вже в липні 2024 року ВРП внесла подання про призначення 357 суддів до місцевих судів[7].

Крім того, відновлено кваліфікаційне оцінювання суддів та розгляд дисциплінарних скарг.

В цьому контексті новелою законодавства є внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус судів» щодо правового статусу та діяльності Служби дисциплінарних інспекторів як самостійного структурного підрозділу в секретаріаті Вищої ради правосуддя[8]. Ще в грудні 2023 року було оголошено конкурс до Служби дисциплінарних інспекторів, який наразі в активній фазі.

Важливим є створення робочої групи з розроблення Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) [9].

Попри значні успіхи у відновленні діяльності Вища рада правосуддя залишається досі не в повному складі, що додатково впливає на якісну

характеристику діяльності ВРП та в перспективі на реалізацію повноважень, щодо призначення суддів.

Отже, можна константувати про значущість діяльності органів суддівського врядування, оскільки відновлення та ефективна їх діяльність впливає на вирішення проблеми дефіциту судових кадрів. Це є однією із стратегій для забезпечення доступності правосуддя та зміцнює інституційну спроможність держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Шелест С. Кадровий дефіцит негативно впливає на доступ до правосуддя. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/kadrovyy-deficyt-negatyvno-vplyvaye-na-dostup-do-pravosuddya-svitlana-shelest>
3. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження Голови Верховного Суду від 08.03.2022 р.№ 2/0/922. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Rozp_08_03_2022.pdf
4. Кількість вакантних посад суддів щодня збільшується – Голова ВРП. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3683830-kilkist-vakantnih-posad-suddiv-sodna-zbilsuetsa-golova-vrp.html>
5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: закон України від 13 липня 2021 р. № 1629-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-20#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя: Закон України від 14.07.2021, № 1635-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20#Text>

7. Протягом січня – червня 2024 року ВРП ухвалила внести Президентові України подання про призначення 357 суддів. Вища рада правосуддя. Офіційний вебсайт. URL: <https://hcj.gov.ua/news/protyagom-sichnya-cherhvnya-2024-roku-vrp-uhvalyla-vnesty-prezydentovi-ukrayiny-podannya-pro>

8. Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя від 06.09.2023 № 3378-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3378-20#Text>

9. Про створення робочої групи з розроблення Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): рішення Вищої ради правосуддя від 08.02.2024 року №375/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/43695>

ПРЕМІЯ ДЛЯ СУДДІВ МІСЦЕВОГО СУДУ: НОВАЦІЯ (НЕ)МОЖЛИВА, (НЕ)ДОЦІЛЬНА ?

Коломоєць Тетяна Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПІрН України, Заслужений юрист
України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна)*

Одним із питань, яке привернуло увагу професійної вітчизняної спільноти восени 2024 року і викликало запеклі дискусії, – новація, впровадження якої передбачається ст. 42 Проекту Закону про Державний бюджет України на 2025 рік (законопроект № 12000), а саме: « ... Установити, що у 2025 році судді місцевого суду у межах коштів, передбачених у кошторисі на суддівську винагороду, може виплачуватися премія за результатами його роботи, яка встановлюється щокварталу у розмірі до 40 відсотків посадового окладу за кожен місяць. Положення про преміювання затверджується Вищою радою правосуддя» [1]. Отже

мова йде про те, щоб дозволити виплату премії суддям місцевих судів, що одразу ж викликало реакцію у фаховому середовищі як «ноу-хау, яке не передбачено базовим законом» [2], оскільки останнім (Законом України «Про судоустрій і статус суддів») передбачено, що суддівська винагорода формується з посадового окладу та доплат за: вислугу років; перебування на адміністративній посаді в суді; науковий ступінь; роботу, що передбачає доступ до державної таємниці (ст. 135), а отже виплату премій суддям не передбачено, «... цим законом фактично забороняється запровадження будь-яких додаткових елементів винагороди для суддів, окрім передбачених цим Законом» [2]. Більше того, положеннями саме цього «базового» акту визначено, що «суддівська винагорода регулюється цим законом та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами» (ст. 135), тобто жодним іншим нормативно-правовим актом суддівська винагорода визначатися не може, в т.ч. й законом про Державний бюджет. Хоча на практиці в Україні саме у період дії правового режиму воєнного стану сформувалася практика, коли саме Кабінет Міністрів України «певним чином впливає» на розмір визначення суддівської винагороди, встановлюючи «... для розрахунку окладів суддів заморожений прожитковий мінімум на рівні 2102 грн. проти т. зв. «звичайного» прожиткового мінімуму в 3028 грн.» [3]. Виникає питання, якщо Кабінет Міністрів України вже впродовж певного часу «впливає» на питання суддівської винагороди, то чому виникає така запекла дискусія навколо його «новації» стосовно премії для суддів місцевих судів? Можливо вона могла б сприяти певним чином встановленню релевантної сучасним умовам та обсягу навантаження для суддів (особливо враховуючи умови та навантаження суддів місцевих судів прифронтових територій) винагороди, збільшила б її розмір? Чому така запекла фахова дискусія виникла?

Варто одразу ж зазначити, що та практика, яка сформувалася в Україні за період дії правового режиму воєнного стану, із т.зв. «впливом» Кабінету Міністрів України, стосується саме визначення розміру окладу і про жодні інші (додаткові) складові винагороди мова не йде, а у законопроекті № 12000 передбачено саме впровадження нового («іншого», «додаткового») елемента суддівської винагороди,

що суперечить положенням «базового» законодавчого акту, яким визначаються складові суддівської винагороди. Хоча Кабінет Міністрів України може певним чином впливати на реалізацію державної політики в конкретних реаліях існування держави, проте змінювати законодавчі засади останнього він не може. Це у повній мірі поширюється і на питання суддівської винагороди (навіть не зважаючи на ті складні умови, в яких функціонує Україна в період дії правового режиму воєнного стану).

Ініціатива Кабінету Міністрів України певним чином зумовлена пошуком варіантів вирішення питання забезпечення адекватного розміру суддівської винагороди умовам та навантаженню суддів місцевих судів (як одного із міжнародних правових стандартів функціонування судової системи в цілому здійснення правосуддя), запитами щодо пошуку варіантів вирішення цього питання, які порушувалися в т.ч й Радою суддів України, яка пропонувала підвищити розмір шляхом « ... запровадження додаткових коефіцієнтів до посадових окладів для суддів, які здійснюють правосуддя в прифронтових регіонах, таких як Харківська, Донецька, Херсонська, Миколаївська, Одеська, Запорізька та інші області України, які підпадають під таке визначення» [4] й ВККС, із акцентом уваги на те, що « ... рівень суддівської винагороди суддів судів першої інстанції ... фактично є перешкодою для проведення якісних доборів і конкурсів на посади суддів, адже розмір суддівської винагороди вже не є привабливим для висококваліфікованих юристів» [4], тим самим обґрунтовуючи потребу вирішення питання суддівської винагороди у поєднанні із питанням кадрового забезпечення суддівського корпусу в цілому. Підтримуючи ініціативу Кабінету Міністрів України стосовно доцільності пошуку варіанту вирішення відповідного проблемного питання, водночас варто все ж таки усвідомлювати, що будь-який варіант його вирішення має бути легальним, логічним та аргументованим, реалістичним, сприяти сталості у функціонуванні судової системи та здійснення правосуддя.

Саме намагання Кабінету Міністрів України вирішити проблемне питання релевантного розміру суддівської винагороди й запропонувати конкретні варіанти

його вирішення позитивно сприймається професійною спільнотою. Так, зокрема, голова Ради суддів України Богдан Моніч під час роботи З'їзду суддів України 18 вересня 2024 року зазначив, що « ... виникнення ідеї про премію – це перша ознака розуміння, що настав час суддям хоча б першої інстанції дещо підвищити суддівську винагороду» [5]. Водночас, запропонований у законопроекті № 12000 сам варіант вирішення відповідного проблемного питання, вважається «проблемним», оскільки він « ... може не розв'язати, а навпаки створити нові проблеми» [5].

Новація (саме за змістом) Кабінету Міністрів України викликає дискусії й потребу пошуку відповідей ще (окрім вже зазначеного стосовно достатніх для цього нормативно-правових підстав) на декілька питань, серед яких: а) за рахунок яких коштів передбачається виплата премії для суддів, оскільки аналіз положень законопроекту № 12000 передбачає, що бюджет судової влади у 2025 році залишається майже незмінним у порівнянні з бюджетом 2024 року, а те незначне збільшення видатків, яке передбачене, з урахуванням активізації зусиль держави щодо заповнення вакантних суддівських посад, не дозволяє вести мову про достатні ресурси саме для виплати премії як ще одного елементу суддівської винагороди; б) яким чином буде визначатися розмір премії (« ... **до 40 відсотків**») для кожного судді (розмір може бути різним чи все ж таки він має бути однаковим для всіх), як буде забезпечуватися справедливість у визначенні розміру премії, хто буде приймати остаточне рішення і ... головне – чи не вплине це на незалежність суддів, на їх професійну діяльність? Чи не буде таким чином впроваджено інструмент «впливу» на суддів? Хоча і передбачається, що Положення про преміювання суддів має затвердити Вища рада правосуддя, проте виникають питання стосовно того, які критерії мають бути закріплені в акті, для того, щоб, з одного боку, забезпечити релевантну винагороду суддям, оплату їх праці в складних умовах, із достатньо великим обсягом навантаження, а, з іншого боку, щоб забезпечити справедливість розміру та уникнення передумов для будь-якого впливу на суддів, формування засад залежності їх від «зовнішніх факторів».

Окрім того варто звернути увагу і на те, що впровадження премії вплине на розмір суддівської винагороди, а підвищення суддівської винагороди обумовить потребу перерахунку довічного грошового утримання суддів. Отже, мова йде про те, що впровадження відповідної новації вимагає пошуку достатніх ресурсів для виплат не тільки працюючим суддям місцевих судів, але й для перерахунку суддям у відставці, а це вимагає достатньо великих витрат держави, яка функціонує в умовах дії правового режиму воєнного стану. Хоча і це питання достатньо дискусійне. Можна вести мову про те, що, з огляду на те, що «базовим» законом премія не передбачається як складовий елемент суддівської винагороди в загалі, а отже вона не має враховуватися при визначенні розміру виплат для тих суддів, які перебувають у відставці. Так, перерахунок для суддів у відставці роботи не потрібно буде, однак тоді виникає питання, а чи буде враховуватися розмір відповідної премії у майбутньому для суддів місцевих судів, коли вони підуть у відставку?

Чи дійсно премія зможе вирішити питання розміру суддівської винагороди? Чи це буде премія для всіх суддів всіх місцевих судів? Чи тільки для суддів місцевих судів прифронтових територій? Чимало виникає питань і, на жаль, немає достатньо аргументованої відповіді на питання: новація «премія» - (не)можлива, (не)доцільна?

Для того, щоб забезпечити легальність корегування розміру суддівської винагороди, усунення будь-яких «інструментів» впливу на незалежність суддів, їх професійної діяльності, цілком можливо було б запропонувати внести зміни саме до «базового» законодавчого акту, яким визначається як сама суддівська винагорода, так і її складові, засади нарахування та виплати (тим самим уникнувши передумови для виникнення будь-яких колізій), доповнивши положеннями, якими би було б впроваджено ще один вид саме надбавки (цей елемент винагороди («надбавка») вже передбачено) і саме для суддів місцевих судів прифронтових територій (наприклад, у розмірі 10-15 відсотків їх посадового окладу). Тим більше, що схожі за змістом ініціативи вже пропонувалися в експертному середовищі [6] і цей

варіант (на відміну від інших, наприклад, в т.ч. й стосовно «розмороження» розміру посадового окладу) цілком можна розглядати саме як: а) можливий для вирішення питання розміру суддівської винагороди в складних для держави умовах її існування – період дії правового режиму воєнного стану; б) як реалістичний, з огляду на наявні фінансові ресурси та пріоритезацію їх використання в умовах дії правового режиму воєнного стану; в) як аргументований, із урахуванням тих умов та обсягу навантаження, яке є у суддів місцевих судів прифронтових територій; г) як такого, що сприяє сталості у вирішенні питання розміру суддівської винагороди (принаймні до скасування правового режиму воєнного стану у державі).

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про Державний бюджет України на 2025 рік. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44888> Дата доступу: 01.10.2024.
2. Мамченко Н. Голова Ради суддів пояснив, звідки в проєкті бюджету з'явилась норма про премії суддям. Мінфін пропонує виплачувати суддям премії до 40% посадового окладу на місяць. *Судово-юридична газета*. 2024. 17 вересня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310692-minfin-predlagaet-vyplachivat-sudyam-premii-do-40-dolzhnostnogo-oklada-v-mesyats> Дата доступу: 01.10.2024.
3. Хрипун В. Рада суддів та Вища рада правосуддя виступили проти виплати суддям премій у 2025 році. *Судово-юридична газета*. 2024. 29 вересня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/311663-sovet-sudey-i-vysshiy-sovet-pravosudiya-vystupili-protiv-vyplaty-sudyam-premiy-v-2025-godu> Дата доступу: 01.10.2024.
4. Мамченко Н. Парламент встановить доплати суддям, які працюють на територіях, де ведуться чи можуть вестися бойові дії. *Судово-юридична газета*. 2024. 08 серпня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/307745-parlament-ustanovit-doplaty-sudyam-rabotayuschim-na-territoriyakh-gde-vedutsya-ili-mogut-vestis-boevye-deystviya> Дата доступу: 01.10.2024.
5. Гонтар М. Судді в Україні можуть отримувати премії до 40% від окладу на місяць: про це йдеться у проєкті держбюджету-2025. URL:

<https://kyiv24.news/news/suddi-v-ukrayini-otrymuvatymut-premiyi-do-40-vid-okladu-na-misyacz-pro-cze-jdetsya-u-proyekti-derzhbyudzhetu-2025> Дата доступу: 01.10.2024.

6. Мамченко Н. Голова Ради суддів пояснив, звідки в проєкті бюджету з'явилась норма про премії суддям. *Судово-юридична газета*. 2024. 22 вересня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310884-glava-soveta-sudey-obyasnil-otkuda-v-proekte-byudzhetu-rozavilas-norma-o-premiyakh-sudyam>. Дата доступу: 01.10.2024.

МЕРИТОКРАТИЧНА ІДЕЯ (ПРИНЦИП) В СУДОВІЙ РЕФОРМІ

Летнянчин Любомир Іванович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

У короткій анотації до книги доктора історії в Оксфордському університеті, редактора відділу політики і колумніста журналу *Economist* Адріана Вулдріджа «Влада гідних. Як меритократія створила сучасний світ» зазначається: «Упродовж історії людство неодноразово намагалося зрозуміти як зробити так, щоб на керівних посадах опинялись гідні люди – фахівці, а не аматори. Пошуки відповіді на це запитання зумовили розвиток меритократії – влади гідних, тих хто просувається владними щаблями завдяки власним здібностям і таланту, а не корупції чи родинним зв'язкам».

Трохи далі, у Вступі, автор побіжно характеризує різні типи меритократії, яких, з його слів, насправді існує багато. *Політична* меритократія стверджує, що принцип заслуг треба застосовувати до самої основи політичного режиму. Платон мріяв про чудесний світ новий, у якому державою керували б найталановитіші. Батьки-засновники США давали пожиттєву роботу суддям Верховного суду, щоб ті не зазнавали тиску демократії. Ліберали, як от Джон Стюарт Мілль і Фрідріх Гаск, виступали за те, щоб дати кваліфікованим людям більше голосів або створити

другу палату для високоосвічених людей. Існує *технократична* меритократія, яка наголошує на технічній компетентності, відкидаючи такі речі, як характер чи добродішність, або взагалі старомодну якість суджень. Існує *підприємницька* меритократія, яка підкреслює важливість ринкової боротьби, а ще *академічна* меритократія, що зосереджується на академічних результатах. У різні часи на передній план виходили різні версії меритократичної ідеї [1, С. 24–25]. Аналізуючи останню редакцію конституційної реформи щодо правосуддя 2016 р. та подальше її законодавче наповнення, мимоволі виникає запитання: відкриваючи певні можливості для проникнення академічних талантів в царину правосуддя, чи замислювався конституцієдавець (і законодавець відповідно) про формування в Україні *судово-академічної* меритократії, коротше кажучи, чи було це охоплено якимось його стратегічним, хоч і малопомітним на початках, задумом? Чи, як це часто буває, і в це також хотілось би вірити, складається все ненароком? Взагалі, які перспективи руху в цьому напрямку і як меритократична ідея з її принципом «кар'єра [двері] відкрита для талантів» впливають на успіх судової реформи загалом.

З пояснювальної записки до законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя від 26 січня 2016 року (реєстр. номер 3524) випливає, що зміни до Конституції України є необхідними, зокрема, для **запровадження належних конституційних засад кадрового оновлення суддівського корпусу**, з метою практичної реалізації принципу верховенства права і забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і безстороннім судом. Передбачалося, що прийняття законопроекту має сприяти реалізації повномасштабної судової реформи та **оновленню суддівського корпусу** відповідно до суспільних очікувань і згідно з європейськими стандартами, **відновленню довіри громадян до судової гілки влади**, а також належного функціонування прокуратури, адвокатури та системи виконання судових рішень. Як бачимо, в ідеології судової реформи меритократичний принцип виразно не артикульований, але проглядається із розуміння поняття «конкурс», яке подає Тлумачний словник: «Змагання, яке дає змогу виявити найбільш гідних із його

учасників або найкраще з того, що надіслане на огляд» [2, С. 448]. Та й практика поступового проникнення науковців-правників в коридори судової влади, особливо на найвищий рівень – Верховний Суд, що вже позитивно вплинуло на якість продуктів судової діяльності, дозволяє з оптимізмом дивитися у майбутнє. Правда, наразі це кардинально не вплинуло на відновлення довіри громадян до судової влади, бо й на 9-му році з моменту останнього судового реформування (а загалом вже на 33 році з часу старту) результати вельми скромні. Так, за даними соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 20 по 26 вересня 2024 року, судам (судовій системі загалом) не довіряють аж 70%, доволі негативно оцінюється громадянами ефективність діяльності держави у сфері правосуддя: 69% опитаних відповіли, що влада з цим справляється «дуже погано» або «скоріше погано» і лише 16% – «дуже добре» або «скоріше добре». При цьому Збройним Силам України довіряють 91,5%, а Міністерству оборони України – 63% [3]. Виникає цілком логічне запитання: чому, попри всі багаторічні зусилля і здавалось би добрі наміри реформаторів, рівень довіри до судової влади такий низький. Адаже складно збагнути, що в Україні в ділянці правосуддя справді такі негаразди, а в сфері оборони панують так би мовити «чистота і порядок» (на що якраз і вказують «47% на 47%»). Не виключено, що результати опитування громадської думки часто відображають якісь ірраціональні начала у сприйнятті респондентами дійсності, але їх не варто ігнорувати, а потрібно на них реагувати. Показово, що в концепції верховенства права зірково-меритократичного Джона Ролза, акти права мають бути такого типу, аби можна було розважливо сподіватися від людей виконання рекомендованого та уникнення забороненого, а сам законодавець (судді та інші функціонери) має діяти по всій щирості, і щирість їхню мають визнавати ті, хто підпорядковується їхнім ухвалам [4, С. 329]. Тож, для успіху судових (і не тільки) реформ самі реформатори повинні бути щирими у своїх намірах і цю щирість мають визнавати й відчувати громадяни. Інакше, процес судового реформування займе ще не один десяток

років, супроводжуваних підготовкою різних концепцій, законопроектів, стратегій, апробованих на чисельних форумах, конференціях, круглих столах.

Водночас сам Адріан Вулдрідж гостро критикує «одного з найвпливовіших інтелектуалів свого часу» Джона Ролза, який «порвав зі старою американською вірою у важку працю й індивідуальні досягнення», «був зацікавлений в обмеженні нерівності, а не у відкритті можливостей» [1, С. 325 –326]. Прикметно, що його фундаментальна робота «Теорія справедливості» стала обов'язковою для прочитання не лише на філософських факультетах, а й серед студентів-правників у всьому світі, не в останню чергу – в Гарвардській юридичній школі, яка виховала непропорційно велику кількість старших суддів США. Але, з іншого боку, як зазначає автор, погляди Ролза рішуче відкинули консервативні юристи, які нині мають перевагу у Верховному суді. Зокрема, Антонін Скалія любив посилатися на приклад спорту саме тому, що результати спортивних змагань за своєю природою безжально нерівні [1, С. 327]. А ще меритократичний Антонін Скалія, зі спогадів Рут Бейдер Гінзберг, «щоразу, коли я писала для Суду та отримувала окрему думку Скалії, ухвалене зрештою рішення більшої було кращим за моє початкове поширення. Суддя Скалія цілвся у слабкі місця та давав мені мотивацію, необхідну для посилення рішення суду» [5, С. 61]. Не зайвим буде нагадати, що сама Рут Бейдер Гінзберг, згідно з вступними словами [до згадуваної книги] письменниці, правозахисниці, співзасновниці та членкині Правління Асоціації жінок-юристок ЮРФЕМ, не лише Суддя Верховного Суду США, феміністка та культурна ікона американського судочинства, а й епохальна фігура жіночої історії, суспільної еволюції, справедливості та небайдужості [5, С. 8]. Такий зірковий склад вищої судової інституції справді вражає. Але в цьому немає нічого дивного, адже, кандидати, як правило, є відомими або політично активними представниками юридичної професії – колишніми суддями суду штату або прокурорами штату чи місцевого рівня, видатними адвокатами, виборними посадовцями або високоповажними викладачами права. Наприклад, Фелікс Франкфуртер був видатним професором права в Гарвардському університеті та радником Франкліна

Делано Рузвельта. Загалом президенти намагаються призначати суддів, які мають юридичний досвід і добру славу та чий партійні й політичні погляди подібні на їх власні [6, С. 426]

Висловлений нами раніше обережний оптимізм щодо перспектив формування в Україні *судово-академічної* меритократії, і, як наслідок, досягнення цілей судової реформи, підкріплюється практичними кроками у розвитку меритократичної ідеї, яка з часом – десь більше, десь менше – проявилася у трьох починаннях. Перше починання, пов'язане із відкриттям доступу академічної спільноти до зайняття суддівських посад на рівні апеляційних судів та Верховного Суду (щодо Конституційного Суду України така практика хоч і поширена, але вони там не переважають). Друге, асоціюється із спробами запровадження і скасування (наразі незавершена) адвокатської монополії. І третє починання, пов'язане із ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» № 2846-IX від 13 грудня 2022 року. Як відомо Законом залучається до проведення конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України новий спеціальний орган – Дорадча група експертів, яка покликана сприяти суб'єктам, які призначають суддів Конституційного Суду, в оцінці моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду.

Щодо першої ініціативи, з-поміж іншого, варті уваги цікаві спостереження судді Конституційного Суду України у відставці, професора, й не побоююсь цього слова *меритократа*, М. І. Козюбри, який на сторінках фундаментальної праці «Практична філософія права» звертає увагу на те, що «не кожен навіть успішний науковець спроможний стати добрим суддею загальних судів (із розгляду цивільних і кримінальних справ). Для цього потрібно мати як глибокі наукові знання, так і інші риси – схильність до специфічно суддівського творчого мислення і пізнання, добросовісність, чуйність, які набуваються як досвідом, так і залежать від вроджених природних властивостей людини – розвинене відчуття справедливості,

толерантність, зваженість, витриманість, здатність почути інших тощо» [7, С. 289]. Водночас, для конституційного й адміністративного судочинства переважають раціональні моменти і логічні побудови, характерні для науки. Як наслідок, зближуються з науковими (чи принаймні мають зближуватися) також результати конституційного й адміністративного судового пізнання [7, С. 289]. Це означає, що фахівці в галузі публічного права здатні впоратися із покладеними завданнями, ба більше, можуть суттєво інтелектуально підсилити спроможність судів.

У вже згадуваній вище пояснювальній записці до законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя від 26 січня 2016 року (реєстр. номер 3524) зазначалося, що з метою істотного підвищення якості представництва особи в суді, а також встановлення конституційного підґрунтя для створення єдиної правничої професії передбачено, що виключно адвокат здійснюватиме представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Таким чином, держава гарантує, що допомога буде надана адвокатом, який матиме необхідний рівень професійної підготовки, буде пов'язаний правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії та нести відповідальність за неналежне виконання ним свого професійного обов'язку. Своєю чергою у Висновку від 20 січня 2016 року № 1-в/2016 Конституційний Суд України підтвердив конституційність монопольного становища адвокатури: «Конституційний Суд України виходить з того, що адвокат має необхідний професійний рівень та можливість забезпечити реалізацію права особи на захист від кримінального обвинувачення та представництво її інтересів у суді. У той же час кожна особа є вільною у виборі захисника своїх прав серед адвокатів». З точки зору меритократичного принципу така ідея є доволі контroversійною: вона, з одного боку, ніби й стимулює юристів до професійного росту, але робить це якимось штучно, нав'язливо, а з іншого боку, взагалі є антимеритократичною за своєю суттю, оскільки призводить до істотного зменшення кількості «дверей, які відкриті для талантів». Тут також не буде зайвим історичний екскурс. Свого часу орган конституційної юрисдикції сформулював доволі слушну

юридичну позицію, яка створювала кращі можливості для практичного розвитку меритократичної ідеї (принципу), і при цьому більш адекватно враховувала інтереси й побажання конкретної особи, споживача юридичних послуг. У рішенні від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 (справа про право вільного вибору захисника) підкреслювалося, що «згідно з положеннями частини третьої статті 42 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного від обвинувачення та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої правової допомоги у цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права (абзац третій пункту шостого мотивувальної частини). Крім цього, вразливість запровадження адвокатської монополії навіть з найкращими намірами, ще й в тому, що за влучним висловом Томаса Совелла, «хай би якими були плюси та мінуси конкретної мети, тим людям, яких це безпосередньо торкається, не дозволяють зважити на ці плюси та мінуси, а зважають їх представники влади, які ухвалюють рішення і які стверджують чи припускають, що мають вищі знання, співчуття чи щось інше» [8, С. 232].

До речі, у своєму Висновку від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019 (щодо скасування адвокатської монополії) Суд визнав конституційним законопроект про скасування такої монополії (у тій версії як її бачить суб'єкт права конституційної законодавчої ініціативи, ми ж виступаємо за повну демонополізацію), зазначивши, що «поняття „надання професійної правничої допомоги“ не тотожне поняттю „представництво особи в суді“. Надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом. З аналізу частини першої статті 131-2 Конституції України у системному зв'язку з її статтею 59 випливає позитивний обов'язок держави, який полягає в гарантуванні участі адвоката у наданні професійної правничої допомоги особі з метою забезпечення її

ефективного доступу до правосуддя за рахунок коштів держави у випадках, передбачених законом» (абзац другий підпункту 2.2.1 підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Робота Дорадчої групи експертів, а також відкритий і прозорий порядок відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, суттєво пожвавила інтерес до конкурсу з боку зацікавлених суб'єктів. Розроблена Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права [9], встановлює, як і належить, доволі високі вимоги до конкурсантів, але якраз цим здається і приваблює талантів з різних ділянок у сфері права, особливо з академічного. Така тимчасова «перекваліфікація» останніх зазвичай позитивно впливає (тиме) як на розвиток конституційної доктрини [10, С. 168–175], так і в цілому на конституційну юриспруденцію в Україні [7, С. 288, 290]. Загалом же «першу хвилю» достойних кандидатів зустріла досить принципова, прискіплива й часом безкомпромісна позиція Дорадчої групи експертів.

Список використаних джерел:

1. Вулдрідж Адріан. Влада гідних. Як меритократія створила сучасний світ / пер. з англ. Катерина Діса. – К.: Наш Формат, 2024. – 480 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-Instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>
4. Ролз Д. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольського. – Київ : Основи, 2001. – 822 с.
5. Рут Бейдер Гінзберг, за участі Мері Гартнетт і Венді В. Вільямз. Моїми словами: біографія. – Київ: Видавництво, 2021. – 396 с.

6. Теодор Дж. Лові, Бенджамін Гінзберг, Кеннет А. Шепсл, Стівен Ансолабір, Генрі Ган. Американська система влади: повноваження і мета (17-те видання) / Переклала з англійської Галина Сташків. – Львів : Літопис, 2024. – 960 с.
7. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. – К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. – С. 496 с.
8. Совелл Томас. Дискримінація і нерівність / пер. з англ. Надія Дайнека. – К.: Наш Формат, 2023. – 296 с.
9. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права: Протокол № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 04 грудня 2023 р. (зі змінами, затвердженими Протоколом № 10 засідання Дорадчої групи експертів від 30 травня 2024 р.). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_metodologiya_dge_zminy_final.pdf
10. Публічне право : сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці : навч. посіб. для студентів магістратури вищої освіти другого (магістер.) рівня вищої освіти галузі знань 08 "Право" спец. 081 "Право" / [Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Г.В. Берченко та ін.] ; за заг. ред. проф. Т.М. Слінько, доц. Л.І. Летнянчина ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2023. – 368 с.

ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУДОЧИНСТВІ

Ніколенко А. М.

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

(м. Київ, Україна)

Принцип соціальної справедливості будучи одним із важливих принципів права є в той же час, самим дискусійним. Вчені, до теперішнього часу, активно

визначають його місце в системі принципів, зміст та межі. Підкреслюючи, що серед правових принципів він досить відіграє вагому роль як складова категорії «справедливість» та як ідейна основа принципу верховенства права [1].

З аналізу конституційних норм можна визначити, на рівні нормативних правових актів та на рівні правозастосовних рішень має бути забезпечено здійснення гарантованих державою прав громадян. При цьому повинен бути дотриманий баланс між інтересами людини і принципом соціальної справедливості. В судочинстві він забезпечує справедливість, рівність та захист прав в межах правової системи. Принцип соціальної справедливості пропагує ідею про те, що закон повинен служити всім рівноправно, незалежно від їх соціального, економічного чи культурного походження.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція), визначає право на справедливий судовий розгляд та виділяє елементи цього поняття: публічний розгляд справи в розумний строк незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (п.1); кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку (п.2); встановлення мінімального набору прав обвинувачених у скоєнні кримінального правопорушення (п.3) [2].

Принцип соціальної справедливості віддзеркалює реалізацію принципу законності. Норми права, які застосовуються потребують оцінки судом з погляду їх відповідності Конституції України та законодавству, як можливого в існуючих умовах втіленню справедливості. Звідси витікає, що зміст процесуального принципу законності пов'язаний не тільки з формальною правовою оцінкою, але і з оцінкою норм, які застосовуються судом з позицій справедливості. Йдеться не про те, що генетично принцип законності бере початок в загальносоціальних уявленнях про справедливість, а й те, що законним визнається той судовий акт, який відповідає діючим у суспільстві уявленням про справедливе рішення з урахуванням конкретних обставин справи [3, с. 76-81].

Принцип рівності є осередком принципу соціальної справедливості. Учасники судового розгляду рівні перед законом і мають право, без будь-якої дискримінації, на рівний захист їх прав, свобод та законних інтересів. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Судовий процес здійснюється відносно юридичних осіб незалежно від форми власності, місця знаходження, організаційно-правових форм, підпорядкованості, а також інших обставин.

Принцип соціальної справедливості пронизує весь судовий процес з моменту порушення провадження, підготовки, розгляду справи до ухвалення судового рішення. Судове рішення буде законним і соціально справедливим за умови відповідності всім вимогам матеріального і процесуального права.

Отже, судочинство здійснюється тільки на підставі сукупності визначених принципів, які сприяють справедливому судовому розгляду. Сутність інших принципів судочинства може бути повною мірою розкрито тільки у взаємозв'язку з принципом соціальної справедливості, оскільки реалізація кожного з них завжди порівнюється з досягненням соціальної справедливості.

Говорити про те, що всі учасники судового розгляду будуть обов'язково дотримуватися принципу справедливості утопія, оскільки в судочинстві принцип соціальної справедливості є проявом суб'єктивізму учасників.

Судове рішення не може залежати від чиєїсь думки та визначення справедливості у суспільстві або учасників процесу. Тому, що у кожного власне визначення справедливості, і думки відносно одного і того ж предмету, можуть бути повністю протилежними. Хоча, питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання та суб'єктивної оцінки. Але вони означають, суб'єктивне відношення до фактів, що встановлені у визначеному законом порядку та оцінені на підставі логіки. Крім того, суддя є незалежною особою, яка має власну думку стосовно тлумачення правових норм та оцінки обставин справи.

Принцип соціальної справедливості в судочинстві реалізується в різних напрямках, а саме, щодо:

забезпечення рівного доступу до правосуддя, гарантуючи, що всі особи, незалежно від їх фінансового стану, раси, статі чи соціального становища, мають рівний доступ до правового представництва та судів. Це запобігає системній нерівності та дискримінації в судовому процесі;

справедливого розподілу ресурсів. Принцип соціальної справедливості в судочинстві наголошує на справедливому розподілі ресурсів і можливостей у суспільстві. Суди можуть ухвалювати рішення, які стосуються економічної нерівності або порушення прав, забезпечують справедливий доступ до послуг (таких як охорона здоров'я, освіта чи житло) тощо;

захисту прав та законних інтересів. Взагалі соціальна справедливість тісно пов'язана з правами людини. Суди ухвалюючи рішення на підставі принципу соціальної справедливості захищають основні права та свободи, такі як свобода слова, рівність перед законом, право на життя тощо. Дотримання цих прав сприяє створенню демократичного, правового та справедливого суспільства. Особливу роль, принцип соціальної справедливості грає при захисті прав маргіналізованих груп, що є важливим і актуальним у теперішній час;

сприяння соціальній стабільності. В умовах коли не тільки суспільство, а й кожен член суспільства буде сприймати судову систему як справедливу та чесну, то вони почнуть довіряти їй і поважатимуть її. Як слідство, така довіра може зменшити соціальні заворушення та допомогти зберегти стабільність, оскільки при зверненні до суду, кожен буде впевнений, що його справа буде справедливо розглянута судами;

удосконалення та розвиток законодавства. Ухвалюючи рішення на підставі принципу соціальної справедливості суди підтримують та спонукають суспільство до правових реформ, спрямованих на рівність та справедливість, особливо щодо трудових прав, гендерної рівності та антидискримінаційних законів.

Принцип соціальної справедливості пронизує всі правові норми та виконує інтегративну та аксіологічну роль в системі принципів судочинства; визначає межі дії інших принципів судочинства та їх взаємодію та взаємовідношення при розгляді конкретних справ у суді.

Загалом, принцип соціальної справедливості є вкрай важливим для створення справедливої правової системи, яка працює на загальне благо та сприяє добробуту всіх членів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Устименко В.А., Джабраїлов Р.А., Малолітнева В.К., Гудіма Т.С. Принцип соціальної справедливості та особливості його застосування у взаємозв'язку із принципом верховенства права. *Економіка та право*. 2022. №3. С. 3—14. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.003>

2. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод: Закон України № 475/97-ВР від 17.07.97 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Ніколенко Л.М. Принципи законності та гласності розгляду справ у господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2008. № 3. С. 76-81.

ІНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ ТА ВІЙНА

Савчин Михайло Васильович

*доктор юридичних наук, професор, директор, НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права, Ужгородський національний університет, Україна,
Український вільний університет, Мюнхен, ФРН*

Ефективність системи правосуддя є наріжним каменем верховенства права і функціонування інститутів влади, виходячи із поваги до людських прав. Це доволі суперечливі завдання в умовах війни, оскільки, як правило, за таких умов наголошується на актуальності забезпечення національної безпеки. Ця вічна

дилема права чи не з часів дискусії про свободу і безпеку між Джоном Локом та Томасом Гобсом не вщухає і дотепер. Війна, як правило, пов'язана із низкою обмежень людських прав, тому насправді інституційно стійка система правосуддя якраз потрібна для забезпечення їх захисту у разі зловживань з боку виконавчої влади, сфера *gubernaculum* якої істотно розширюється в умовах воєнного стану.

Проблематика інституційної стійкості системи правосуддя в умовах війни буде розглянуто у трьох ракурсах: (1) незалежності судової влади як опори поділу влади, (2) переваг, недоліків, можливостей та викликів для системи правосуддя та (3) особливостей військової юстиції. Дієвий судовий контроль над виконавчою владою важливий в умовах воєнного часу, оскільки і президент, і уряд концентрує значну владу у своїх руках задля забезпечення життєздатності нації, зокрема суверенітету і територіальної цілісності України. Верифікація цих положень здійснюватиметься у рамках доктрини інституційної спроможності влади та через аналіз юриспруденції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Конституційного Суду України (КСУ).

1. Незалежність судової влади як інституційна опора поділу влади: роль справи Олександра Волкова у зміні інституційного дизайну системи правосуддя України

Незалежність суду є своєрідною «короною правової держави»¹, яка проявляється в ефективному захисті прав людини. Оскільки виконавча влада отримує значні прерогативи у воєнний час, то виникає реальна загроза спокуси зловживання нею. Запобіжником цьому є ефективний судовий контроль над урядом та публічною адміністрацією. У свою чергу, можливість політичних інститутів, як от парламенту та уряду втручатися у процес відбору суддів та притягнення їх до відповідальності, може знівелювати стримуючу роль суду. Багато із цих аспектів проявилися у справі Олександр Волков проти України², що потім рельєфно було видно під час акцій протесту протягом Революції гідності. Зазначене рішення виявило низку

¹ Ebers G.J. Die Verwaltungs- und Verfassungsgerichtsbarkeit in Osterreich. In: *Verfassung und Verwaltung in Theorie und Wirklichkeit. Festschrift für Wilhelm Laforet* (München 1952) 269, 271.

² ЄСПЛ, *Олександр Волков проти України*, заява № 21722/11, рішення від 27 травня 2013

інституційних пасток, які нівелювали незалежність судової влади, що гарантувалося Конституцією України у редакції від 1996 року: 1) визначальної ролі політичних інституцій у призначенні суддів на посади; 2) відсутності юридичної визначеності при звільненні судді з посади за порушення присяги; 3) недостатні гарантії належної правової процедури при притягненні судді до дисциплінарної відповідальності у Вищій раді правосуддя (ВРЮ) та при здійсненні Верховною Радою України слухань щодо відповідальності суддів (п. 122); 4) ВРЮ не відповідала вимогам незалежності та безсторонності, оскільки до її складу входили троє членів парламенту, троє осіб, призначених Президентом, Міністр юстиції, Генеральний прокурор (п. 110), що руйнувало всю архітектуру демократичної легітимачії та підзвітності судової влади. Це було своєрідне попередження про існування істотних загроз верховенству права, що під час Революції гідності цілком проявилось у значній кількості судових постанов, в яких задовольнялися клопотання прокуратури щодо застосування заходів у вигляді тримання під вартою, які не ґрунтувалися на достатніх правових підставах.

Такі обставини лягли в основу реформування системи правосуддя, що стало каркасом конституційних змін у 2016 року та прийняття нових законів, які визначали статус суддів, засади судоустрою та правового статусу Конституційного Суду України. Суть цих змін зводиться до посилення незалежності судової влади від політичних інститутів та поглиблення суддівського самоврядування, яке все ж таки є інституційно крихким, як це засвідчили події 2019-2023 років, коли настав колапс у функціонуванні ВРП та ВККС.

У рамках конституційної реформи системи правосуддя було запроваджено конкурсний відбір суддів та усунення політичних інститутів від процесу відбору суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Це важливий крок до демократичної легітимачії судової влади, оскільки така ґрунтується на конституційних положеннях, які гарантують справедливий судовий розгляд та конкурсний відбір суддів із високими моральними якостями та визнаним рівнем компетентності. Врешті-решт інститути ЄС приділяють значну увагу засадам

верховенства права, серед компонентів якої система правосуддя виступає наріжним каменем і в сенсі класичної засади органічного конституціоналізму розглядається у тісному взаємозв'язку із системою стримувань і противаг; іншими словами без незалежного і безстороннього суду складно уявити ефективну конструкцію системи стримувань і противаг¹. Саме з цих причин приділяється стільки уваги ефективності конституційного судочинства, у частині якого вдалося запровадити конкурсний відбір суддів КСУ та впровадити конституційну скаргу. Водночас, інституційний дизайн судової влади України має низку вад, що проявилось у тривалій наявності вакансій як суддів КСУ, так і судів загальної юрисдикції.

2. Конституційна композиція системи правосуддя: SWOT-аналіз

Синергія параметрів SWOT-аналізу стосовно композиції системи правосуддя стосується суто її інституційної стійкості на протипагу крихкості. Інституційна стійкість полягає у пошуку внутрішніх резервів системи протистояти деструктивним впливам зовнішнього середовища, зокрема з боку політичних інститутів влади, а також адекватно реагувати на порушення прав людини і гарантувати справедливий судовий захист. Інституційна спроможність системи правосуддя полягає у живому творенні права на основі фундаментальних принципів права таким чином, щоб забезпечити високий ступінь виконання судових рішень. У рамках здійснення програми по розширенню ЄС Єврокомісія у своєму звіті по Україні наголошує на важливості посилення верховенства права, зокрема незалежності системи правосуддя, зокрема:

*«Вона має охоплювати оптимізацію мережі судів, системи управління судами та суддівського врядування, консолідацію Верховного Суду та вдосконалення процедури добору його суддів, модернізацію процесуальних кодексів, виконання судових рішень, альтернативне вирішення спорів, діджиталізацію, а також реформування адвокатури, юридичної освіти та системи підготовки суддів».*²

¹ 2020 Rule of Law Report The rule of law situation in the European Union (COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS), COM(2020) 580 final 4

² Ukraine 2024 Report: 2024 Communication on EU Enlargement Policy. Commission Staff Working Document <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf>

Якщо пригадати події напередодні та на початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ) в Україну, то впадає у вічі параліч діяльності ВРП і ВККС, які забезпечують демократичну легітимацію судової влади та її підзвітність і підконтрольність громадянському суспільству. Стаття 131¹ Конституції України містить гарантії суддівського самоврядування з метою захисту професійних інтересів суддів та вирішення внутрішніх питань внутрішньої діяльності судів», що є надмірним з огляду на принцип незалежності судової влади та неприпустимості будь-якого впливу на процес здійснення судочинства (стаття 126(2) Конституції). Натомість, уникнення у визначенні статусу судових рад / магістратур у європейських країнах (аналог ВРП в Україні) зумовлено тим, що ці органи сприяння правосуддя мають забезпечувати добір суддів та їх підзвітність і відповідальність у демократичному суспільстві¹, яке набуває особливо важливе у країнах перехідної юстиції², якими були постсоціалістичні країни після оксамитових революцій, і яка стане актуальною для України після відвернення загрози внаслідок агресивної війни з боку Московії. У свою чергу, у країнах Центральної і Східної Європи основним завданням було деполітизація судової влади та поновлення незалежності судів³. Тут ще слід додати, що на підставі статті 130(10) Конституції можуть створюватися «органи та установи» для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів», хоча для цього цілком достатньо лише ВРП, публічний менеджмент якої потребує своєї оптимізації.

Як визначається у компаративній літературі існують декілька проблем у становленні судових рад / магістратур як органів сприяння правосуддю: 1) забезпечення демократичної підзвітності суддів; 2) судовим органам притаманна певна непрозорість, а тому доволі складно провести емпіричне дослідження більшості аспектів суддівської підзвітності; 3) їхня роль в адмініструванні діяльності

---

¹ Guide to the European Network of Councils of Judiciary (ENCJ Office 2015) 6, 8

² David Kosař, *Perils of Judicial Self-Government in Transitional Justice. Holding the Least Accountable Branch to Account* (Cambridge University Press 2016) 2

³ Ibid

судів, зважаючи на гарантії незалежності суддів і недопустимості вчинення впливу на здійснення правосуддя¹.

Якщо йде мова про збори суддів, то відсутність таких на національному рівні обґрунтовується тим, що судові ради повною мірою забезпечують легітимність функціонування судової влади. У разі, якщо існує потреба для призначення представників судової влади в інші інститути влади (наприклад, конституційний суд), такі функції виконує судова рада. З іншого боку, у Словаччині для обрання суддів до Судової ради національна конференція суддів не скликається, а відповідно до статті 141a(2)(b) вісім суддів обираються та звільняються судьями інших судів у кількох виборчих округах, створених таким чином, що для їх обрання чи звільнення потрібна порівнянна кількість голосів суддів.

Таким чином, компаративний аналіз свідчить, що існуюча триланкова система органів суддівського самоврядування в Україні занадто громізка і вона занадто вразлива з точки зору інституційної стійкості та спроможності загалом. Про цю інституційну ваду і крихкість системи суддівського самоврядування в Україні вказується у Консолідованому документі «Оцінка судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 року та відповідність реформи стандартам і рекомендація Ради Європи» у рамках Проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні», зокрема у п. 27 Висновків цього документу². Інституційна вразливість суддівського самоврядування України цілком підтверджуються подіями протягом 2019/23 років і частково цей період зачепило повномасштабне вторгнення РФ в Україну, хоча у такий час критично важлива безперервність здійснення правосуддя та діяльність органів суддівського самоврядування.

3. Система правосуддя в Україні в умовах воєнного стану: роль landmark decision Конституційного суду у справі про статтю 615 КПК

---

¹ Daniela Piana, “The Power Knocks at the Courts’ Back Door – Two Waves of Postcommunist Judicial Reforms” (2009) 42 *Comparative Political Studies* 816

² Оцінка судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 року та відповідність реформи стандартам і рекомендація Ради Європи <<https://rm.coe.int/assessment-consolidated-ukr/168094dfe7>>

Рішення КСУ у справі щодо конституційності статті 615 КПК за конституційними скаргами Оніщенка та Гаврилюка¹ насправді стало landmark decision, оскільки матиме далекосяжні наслідки для розвитку системи правосуддя і навіть правової системи України. У цій справі порушено низку проблем функціонування системи кримінальної юстиції в умовах воєнного часу. КСУ визнав неконституційним застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою антиконституційним попри посиланням на воєнний стан як обставину «неможливості розгляду питання судом питання про продовження строку тримання під вартою».

Тут виникло низка питань, які, як на мене, лежать в площині функціонування військової юстиції, поновлення якої напрошується з урахуванням обставин воєнного стану, а не прийняття рішень щодо можливості обмеження свободи поза судовим контролем, що суперечить статті 29 Конституції України. Зі свого боку, КСУ виходив із того, що у статті 29 Конституції закладені фундаментальні гарантії habeas corpus (п. 2.2, 5.1(3)), due process, зокрема бути вислуханим (п. 4.2). У свою чергу парламент несе позитивний обов'язок що

«питання продовження строку тримання під вартою особи у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою парламент має конституційний обов'язок запровадити таку нормативну конструкцію, яка до моменту усунення неможливості розгляду судом цього питання містила б гарантії запобігання заподіяння шкоди завданням кримінального провадження.» (п. 5.3(1))

У свою чергу, можливість продовження тримання особи під вартою без судового контролю і прийняття відповідного рішення судом також має наслідком порушення права на судовий захист як такого (п. 6.4(3)), а також презумпції невинуватості особи (п. 7).

Додатково слід наголосити, що конституційні рамки можливості перевірки підстав для затримання особи протягом 72 годин попри воєнний стан в умовах наявної мережі судів, розвитку логістики і транспортної інфраструктури в Україні є

---

¹ Рішення КСУ № 8-р(II)/2024

надмірним і в майбутньому при її перегляді слід цей термін скоротити до юридичної формули «невідкладно, але не пізніше сорока восьми годин».

Насправді, головна проблема полягає у поновленні системи кримінальної юстиції, яка би розслідувала військові і воєнні злочини. Зокрема існує потреба створення військової поліції та поновлення діяльності військової прокуратури. Оскільки доволі гостре є питання забезпечення вакансій суддів, яких не вистачає у системі судів загальної юрисдикції, потребує окремого дослідження формат впровадження військового правосуддя: чи у вигляді спеціалізованих військових судів, чи запровадження внутрішньої військової спеціалізації. Це є важливим з огляду не лише забезпечення дисципліни військовослужбовцями, а також для належного розслідування злочинів за порушення звичаїв і правил ведення війни військовослужбовцями агресора – РФ, що дасть змогу представити загальну картину і масштаб злочинів з боку цієї держави.

Інституційна стійкість системи правосуддя полягає у можливості забезпеченні демократичної легітимності суддів та їх демократичної підзвітності і підконтрольності. Агресія РФ проти України засвідчила крихкість системи правосуддя в Україні і вона має бути переформатована у сторону уніфікації та диференціації функції у рамках принаймні Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Забезпечення розслідування воєнних злочинів з боку військовослужбовців РФ потребує поновлення системи військової юстиції – від військової поліції та прокуратури та визначенням модусу військових судів у формі спеціалізованих судів чи шляхом запровадження внутрішньої військової спеціалізації суддів у системі судів загальної юрисдикції.

ДОКТРИНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ В ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Олександр Сачко

доктор юридичних наук, професор

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

(м. Дніпро, Україна)

Створення системи стримувань і противаг за допомогою розділу державної влади на окремі взаємодіючі і контролюючі одна одну гілки забезпечує оптимальне функціонування державного механізму. В сучасних реаліях українського державотворення час від часу в реформаторських поривах владні інституції поповнюються різними новими структурами: то правоохоронними, то антикорупційними, то судовими органами, які «поблискуючи новизною назв і програм діяльності», з роками опиняються в негативних рейтингах. Варто пам'ятати, що надлишкове роздроблення владних інституцій може призводити до зворотних результатів – дрібних плодів самої влади. [1, с. 12].

Конституційна реформа в Україні 2016 року певним чином змінила діяльність судової влади, зокрема організацію Вищого судового органу держави, що як показала практика, було не зовсім доктринально виваженою реформаторською концепцією.

У старій і новій редакції ст. 125 Конституції України прописано, що створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Верховний Суд України традиційно був і має бути судом касаційної інстанції.

Ліквідація Верховного Суду України, та створення замість нього Верховного суду та запровадження в його структурі «Касаційного кримінального суду» та нової інституції - «Великої Палати Верховного Суду» не відповідає принципу юридичної визначеності, процесуальної економії та не сприяє забезпеченню належного правосуддя.

Конституційний Суд України 18 лютого 2020 прийшов до таких висновків: вилучення слова «України» – власної назви держави – із словесної конструкції «Верховний Суд України» не вплинуло на конституційний статус цього органу державної влади; немає відмінностей між юридичним статусом судді Верховного Суду України та судді Верховного, а перейменування закріпленого в Конституції України органу – Верховного Суду України – не може відбуватися *без переведення суддів Верховного Суду України на посади суддів Верховного Суду*, що є важливим фактором дотримання принципу незмінюваності суддів, що є складовою конституційної гарантії незалежності суддів, а відтак постановив визнати такими, що не відповідають Конституції України відповідні положення та постановив Рекомендувати Верховній Раді України невідкладно привести положення Закону України до прийнятих КСУ висновків. [2].

ЄСПЛ, погодившись з такими висновками КСУ України, одноголосно постановляє, що було порушено пункт 1 статті 6 та статтю 8 Конвенції.

На думку В. Тертишника, для відновлення курсу на розбудову правової держави, необхідно скасувати усі зміни до Конституції України, які мали місце з 1996 року, реалізувати ідею виборності суддів вищої судової інституції держави, а також прийняти в цілому Конституцію України в редакції 1996 року шляхом всенародного референдуму.

Виходячи з того, що в державі діє Конституційний Суд України, який виконує з поміж іншим функцію тлумаченні закону, думається що доцільно буде ліквідувати Велику Палату Верховного Суду, зосередивши Діяльність самого Верховного Суду на виконанні компетенції касаційної судової інстанції.

Відповідно до ст. 126 Конституції України «Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину».

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, Вища рада правосуддя, вносить подання про призначення

судді на посаду; ухвалює рішення про звільнення судді з посади; надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом.

В реаліях слідчої практики при розслідуванні злочинів, вчинених суддями, може створюється занадто бюрократична процедура, виконати приписи яких слідчим надзвичайно складно. Зокрема, протягом 24 годин з моменту затримання особи їй має бути повідомлено про підозру. При цьому судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником.

На наш погляд, логічно було б закріпити правило, що такі повідомлення про підозру здійснюються прокурором Спеціальної антикорупційної прокуратури, який здійснює процесуальне керівництво розслідуванням, що сприяло б в певній мірі дебюрократизації кримінального процесу при збереженні гарантій прав і свобод людини.

В лабіринтах законодавчих приписів слідчий має здійснювати як інтенсивну доказову діяльність, так і формувати процесуальні документи – клопотання про надання дозволу щодо арешту, сподіватись на його підтримку прокурорами та оперативний розгляд такого клопотання колегіальним органом – Вищою радою правосуддя.

З одного боку, для отримання дозволу на арешт Вища рада правосуддя має буде пересвідчитись в наявності підстав для арешту. А отже ознайомитись як з доказами, так і процедурою їх отримання. І це при тому, що в цей час в режимі секретності можуть активно здійснюватись негласні слідчі (розшукові) дії, факт і результати яких ще не підлягають розголошенню.

З іншого боку, чи не буде Вища рада правосуддя перебувати в стані конфлікту інтересів, адже саме вона давала добро на призначення конкретного судді на відповідну суддівську посаду, щодо якого згодом має дати добро на його арешт . Питання залишається відкритим для дискусії.

Врешті решт, у даних справах рішення про арешт судді на основі подання підтримуваного фаховими посадовцями (Генерального прокурора чи його

заступника) приймає компетентна і високопрофесійна особа - слідчий суддя Вищого антикорупційного суду. Чи є логічним і вкрай необхідним закріплення при цьому вимоги отримання дозволу Вищої ради правосуддя. До того ж, згідно ст. 482¹ КПК України, у разі кримінального провадження стосовно суддів Вищого антикорупційного суду клопотання учасників кримінального провадження розглядає слідчий суддя, без якогось погодження з Вищою радою правосуддя. Як же тут з принципом рівності та законами логіки?

Узагальнюючі існуючі доктринальні положення та наукові здобутки вчених щодо розвитку особливих форм і порядків кримінальних проваджень, С. В. Микитюк подав концептуальну модель нового законопроекту – «Закону України щодо удосконалення діяльності Державного бюро розслідувань щодо протидії корупційним та іншим посадовим кримінальним правопорушенням», в якому пропонує КПК України доповнити новою главою - 37-1 «Особливості кримінальних проваджень щодо діянь, які містять ознаки корупційних кримінальних правопорушень». [3, с. 92-96]

На наш погляд, стосовно суддів, а рівно і народних депутатів, слідчих, прокурорів, детективів, адвокатів та інших фахівців права, які надають правничу допомогу, доцільно встановити єдиний універсальний імунітет – затримання та арешт таких підозрюваних допускається слідчим суддею ВАКС на підставі подання Генерального прокурора чи його заступника, або подання керівників слідчих підрозділів узгоджених з прокурором чи на підставі подання прокурора САП.

Більш широке запровадження в слідчу і судову практику інститутів особливих форм, порядків і режимів кримінальних проваджень потребує зміцнення гарантій захисту прав і свобод усіх учасників процесу, розробленні та запровадженні з урахуванням принципу верховенства права більш досконалої процедури слідства і судового розгляду відповідних справ, виваженого застосування правил підвищеного ступеню захисту без надлишкової бюрократії. Нараз є потреба в оптимізації заходів забезпечення верховенства права при застосуванні особливих

форм, порядків і режимів кримінальних проваджень та створення необхідної правової основи для подальшого удосконалення процесуальної форми кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 2-ге, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 464 с. ISBN 978-617-566-780-4

2. Рішення Конституційного Суду України № 4-р/2020 від 11 березня 2020 року у справі № 1-304/2019 (7155/19) щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України "Про судоустрій і статус суддів" від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, "Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування" від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, "Про Вищу раду правосуддя" від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. Офіційний вісник України від 17.04.2020. № 30, стор. 38, стаття 1063, код акта 98759/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20>

3. Микитюк С. В. Доктринальні та законодавчі аспекти реформи діяльності слідчих Державного бюро розслідувань. Проблеми реформування кримінальної юстиції України: збірник за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці 25-26 травня 2023 року) / відп. ред. В. М. Юрчишин, О. В. Попович. Чернівці: Технодрук, 2023. С. 92-96.

4. Сачко О. В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження. Монографія / За заг. ред. доктора юрид. наук, професора В. М. Тертишника. Дніпропетровськ: Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара; Ліра ЛТД, 2018. 404 с.

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІ ТА ЇЇ ОЦІНКА: СПІРНІ ПИТАННЯ

Фідря Юлія Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального правосуддя та
правоохоронної діяльності,*

Волинський національний університет імені Лесі Українки

(м. Луцьк, Україна)

Для підтримання високого рівня довіри громадськості до судової влади, утвердження її легітимності та авторитету у суспільстві ключовим є дотримання суддями високих стандартів етичної поведінки та доброчесності. Прикро констатувати, але рівень довіри населення до судової влади в Україні залишається украй низьким упродовж досить тривалого часу. Так, за даними соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 червня 2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» 73% респондентів висловлюють недовіру судам (судовій системі загалом). Більше не довіряють лише державному апарату (чиновникам) (78,5%), політичним партіям (77,5%) та Верховній Раді України (76%) [1]. Указані результати опитування є свідченням систематичних проблем та негараздів у функціонуванні судової влади України, вирішувати які необхідно навіть у такий складний для нашої держави час.

Доброчесність суддів є підвалиною для формування довіри суспільства до судової влади, і як морально-етична категорія, цінність та чеснота залишається поза часом та завжди є актуальною. Не зважаючи на без перебільшення ключове значення цієї категорії для судової влади, її носіїв, а також інших зацікавлених суб'єктів, в українському законодавстві до цих пір відсутнє визначення доброчесності. Хоча і Конституція України (ст. 127), і Закон України «Про судоустрій і статус суддів» оперують цим поняттям, починаючи з 2016 року. Проте навіть за відсутності нормативного визначення суддівської доброчесності, все ж

існує загальне розуміння її складових та критеріїв, але й воно далеко не завжди є однозначним.

Найчастіше доброчесність розглядається крізь призму дотримання антикорупційних заборон та обмежень. Однак, цілком очевидно, що суддівська доброчесність охоплює значно ширше коло відносин, а також цінностей та чеснот. Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 листопада 2022 року у справі № 9901/355/2 зазначено, що доброчесність – це необхідна морально-етична складова діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах об'єктивного ставлення до сторін у справах та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов'язків та здійсненні правосуддя [2].

Вочевидь, основним орієнтиром для з'ясування сутності та змісту доброчесності судді є Бангалорські принципи поведінки суддів, у яких зосереджено кращі міжнародні практики у сфері дотримання суддівської доброчесності й професійної етики. І хоча Бангалорські принципи не оперують поняттям «доброчесність», проте серед указаних у документі шести показників (незалежність; об'єктивність; чесність та непідкупність; дотримання етичних норм; рівність; компетентність та старанність), третій та четвертий показники – чесність і непідкупність та дотримання етичних норм – і складають компонент доброчесності в суддівській професії.

Нещодавно рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року було затверджено нову редакцію Кодексу суддівської етики [3], однак поняття доброчесності судді там так і не з'явилося, хоча і згадується (один раз!) у статті 3 Кодексу, відповідно до якої суддя має докладати зусиль, щоб на думку звичайної розсудливої людини (законослухняної людини, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони) його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності.

З огляду на роль та значення, якого надають суддівській доброчесності міжнародна спільнота, органи державної влади, органи суддівського врядування та самоврядування, а також громадськість, варто включити цю категорію до тексту присяги судді. Серед іншого, громадянин, вступаючи на посаду судді, повинен присягнути бути доброчесним. Відповідні зміни слід внести до ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Гостро дискусійним питанням залишається перевірка доброчесності судді (кандидата на посаду судді), а також забезпечення об'єктивності, прозорості та справедливості її проведення. Щодо кандидата на посаду судді, то згідно із ч. 6 ст. 73 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відповідність особи, яка виявила намір стати суддею, критеріям компетентності, доброчесності встановлюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України під час її участі у доборі на посаду судді як кандидата. У свою чергу, відповідно до ч. 9 ст. 69 цього ж Закону, кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви у його незалежності, чесності, неупередженості, невідкупності, сумлінності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці у професійній діяльності та особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу. До речі, цитована норма певною мірою заповнює законодавчу прогалину відсутності визначення поняття «доброчесність».

Щодо кваліфікаційного оцінювання, то відповідно до ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» воно проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – ВККС) з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями. Згідно із ст. 87 цього ж Закону з метою сприяння ВККС у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного

оцінювання утворюється Громадська рада доброчесності. До її повноважень, серед іншого, належить надання, за наявності відповідних підстав, ВККС висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє (п. 3 ч. 6 ст. 87 Закону).

У рамках такої діяльності указаних інституцій постає питання критеріїв та їх змісту. Як зазначається у ч. 2 ст. 83 Закону, критеріями кваліфікаційного оцінювання є: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); 2) професійна етика; 3) доброчесність. Згідно ч. 6 ст. 83 цього ж Закону Вища рада правосуддя затверджує Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після консультацій з ВККС, Радою суддів України та Громадською радою доброчесності.

Наприкінці червня 2024 року робоча група при Вищій раді правосуддя завершила роботу над проектом Єдиних показників, який було надіслано на погодження до ВККС, Ради суддів України та Громадської ради доброчесності. 11 липня 2024 року рішенням № 20 Ради суддів України було затверджено Консультативний висновок, у якому було зазначено, що Рада суддів України не підтримує зміст запропонованого Проекту Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) в даній редакції та вважає, що їх прийняття не сприятиме належній оцінці судді (кандидата на посаду судді) на відповідність критеріям доброчесності та професійної етики. Рада суддів України звернула також увагу, що критерії оцінки доброчесності судді визначені Бангалорськими принципами, а критерії оцінки професійної етики судді закладені в Кодексі суддівської етики. Саме через них розкривається сутність доброчесної поведінки судді, а тому, на думку Ради суддів України, вказаний Проект потребує доопрацювання, відповідно до вимог чинного законодавства України [4].

Зауважимо, що на сьогодні існує кілька різних документів, які визначають зміст (складники) доброчесності та перелік її індикаторів, що не сприяє єдності

застосування цього критерію на практиці. Залучення органів суддівського врядування і самоврядування до формування змісту критерію доброчесності шляхом напрацювання та затвердження Єдиних показників є досить вдалим рішенням законодавця, однак проблемним є пошук порозуміння поміж указаними інституціями, що ми можемо спостерігати уже сьогодні.

Підсумовуючи, насамперед варто зазначати, що доброчесність, попри значне поширення та часте вживання й застосування, є надзвичайно складною категорією із глибоким змістом, яка важко піддається деталізації та конкретизації. А втім, щоб не допустити зловживань чи маніпуляцій у процесі правозастосування, а також незаконного тиску та впливу на судову владу, слід встановити певні орієнтири, межі – чіткі й передбачувані критерії та індикатори доброчесності, а також прозору, логічну й передбачувану процедуру перевірки їх дотримання. На цьому повинні зосередити зусилля Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя спільно з органами суддівського самоврядування, органами, залученими до оцінювання, та громадськістю.

Список використаних джерел:

1. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (червень 2024р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 листопада 2022 року у справі № 9901/355/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533714>
3. Кодекс суддівської етики: рішення XX З'їзду суддів України від 18.09.2024р. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/kodeks-suddivskoi-etiki>
4. Консультативний висновок щодо Проекту Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): рішення

Ради суддів України № 20 від 11 липня 2024 року. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=175&page=3&per-page=8>

ПРАВО СУДДІ НА СТРАЙК: TO BE, OR NOT TO BE

Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна

докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса

Шевченка, заслужений юрист України

(м. Київ, Україна)

Іноді в інформаційному просторі з'являються повідомлення про протестуючі настрої представників суддівської спільноти окремих європейських країн, які виражають своє невдоволення станом функціонування судової системи шляхом участі у страйку. Так, наприклад, ще у 2011 році судді у Франції страйкували, виступаючи проти критики з боку президента країни Ніколя Саркозі. Більшість судових засідань було скасовано у 170 із 195 судів країни [1]. У 2021 році судді Франції спільно з адвокатами та працівниками судів страйкували через нестачу кадрів у судах і надмірне навантаження [2]. У січні 2024 року словенські судді оголосили двотижневий страйк, скасувавши більшість судових засідань, у зв'язку зі зволіканням виконання рішення Конституційного Суду держави, в якому рівень оплати праці суддів було визнано низьким і таким, що порушує принцип незалежності судової влади [3]. Факти гучних протестів представників суддівського корпусу, спричинених незгодою з заходами судової реформи, також відомі і Польщі.

В Україні, відповідно до ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка унормовує вимоги до суддів щодо несумісності, суддя не може належати до політичної партії чи професійної профспілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Крім того, на рівні

Основного Закону нашої держави встановлено заборону об'єднання суддів у профспілки (ст. 127). Отже, на даному етапі державотворення українським суддям не належить право на страйк.

Ситуацію намагається змінити законодавець, скасувавши вище зазначену заборону, у прив'язці до проекту Закону України «Про колективні трудові спори» (Законопроект). Проте, питання надання суддям в Україні права страйкувати потребує системного аналізу та виваженого підходу.

Загалом страйк і право на страйк має множинне тлумачення як у правовій доктрині, так і в документах міжнародних органів.

Відповідно до чинного Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (ст. 17).

У нормі згаданого вище Законопроекту страйк визначається як крайній засіб вирішення колективного трудового спору з метою захисту економічних і соціальних інтересів працівників після проведення примирних процедур, за винятком обмежень або заборони його проведення, встановлених цим Законом.

Право на страйк закріплено у Європейській соціальній хартії як засіб забезпечення ефективного здійснення права на укладення колективних договорів (ст. 6).

Право на страйк охоплюється змістом і, відповідно, захищається, ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка гарантує свободу зібрань та об'єднань. Однак, це право не є абсолютним. Національне законодавство держав може встановлювати обмеження, які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Запровадження таких законних обмежень може

бути виправданими відносно осіб, які входять до складу збройних сил, поліції або адміністративних органів держави.

Відтак, держава може обмежувати право на страйк для окремих професій, що згідно з прецедентною практикою Європейського суду з прав людини визнається сумісним із конвенційними нормами (див., наприклад, *рішення ЄСПЛ у справі «Асоціація академіків проти Ісландії (заява № 2451/16)»*).

Водночас ЄСПЛ підкреслює, що «стаття 11 § 2 не виключає жодну професійну групу зі сфери її застосування. Щонайбільше національні органи влади мають право накладати «законні обмеження» на певних своїх працівників (див. *Tüm Haber Sen and Çınar*, згадане вище, §§ 28-29; *Demir and Baykara*, згадане вище, § 107, і *Sindicatul «Păstorul cel Bun» проти Румунії [ВП]*, № 2330/09, § 145, ЄСПЛ 2013 (витяги)). Проте обмеження, накладені на три групи, згадані в статті 11 § 2, слід тлумачити суворо; лише переконливі та вагомні причини можуть виправдати обмеження свободи асоціації для таких сторін (див. згадане вище рішення у справі «*Tüm Haber Sen and Çınar*», § 35; див. також рішення у справі «*Адефдроміл проти Франції*», № 32191/09, § 55, 2 жовтня 2014 р., та *Мателлі проти Франції*, № 10609/10, § 71, 2 жовтня 2014 р.). Тому ці обмеження мають обмежуватися «здійсненням» і не повинні порушувати саму суть права на об'єднання (див. згадане вище рішення у справі «*Демір і Байкара*», п. 97)» (*рішення ЄСПЛ у справі «Огневенко проти Росії (заява № 44873/099)»*) [4].

Звертаючись до практики ЄСПЛ, слід зауважити, що право на страйк розглядається та «виводиться» Судом у логічному взаємозв'язку з правом на свободу об'єднання з іншими особами, зокрема у профспілці. Самі по собі обмеження, накладені Договірною Державою, щодо здійснення права на страйк не викликають питання, передбачене ст. 11 Конвенції (*рішення ЄСПЛ у справі «Федерація профспілок працівників підприємств у відкритому морі та інших проти Норвегії» (№ 38190/97)»*) [5]. Тому, у численних рішеннях ЄСПЛ сформульовані тези, відповідно до яких:

- «надання права на страйк є одним з найважливіших засобів, за допомогою яких держава може забезпечити свободу профспілки захищати професійні інтереси своїх членів»;

- «страйк є найпотужнішим інструментом, доступним профспілці для захисту професійних інтересів своїх членів»;

- «заборону страйку необхідно вважати обмеженням повноважень профспілки захищати інтереси своїх членів» [6, с. 46].

І тут слід згадати про конституційну норму, яку ми наводили на початку цієї публікації, - ст. 127 Основного Закону України, яка забороняє суддям належати до профспілок. Водночас, ст. 130-1 Конституції України встановлює, що для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування, яке тлумачиться як самостійне колективне вирішення зазначених питань суддями (ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Тому, у випадку реалізації законодавчої ініціативи, спрямованої на скасування заборони суддям брати участь у страйках, слід враховувати цю специфіку у розрізі формування кола суб'єктів, на яких поширюватимуться правовідносини у сфері врегулювання колективних трудових конфліктів.

Тож, з наведеного слідує, що наділення суддів правом на страйк не суперечить міжнародним стандартам, як і не суперечить його заборона. Проте, в останньому випадку така заборона має бути встановлена законом і зумовлена питомою вагою професії у забезпеченні нормального функціонування суспільства та держави. І в цьому ракурсі варто зазначити про таке.

Правосуддя, яке в Україні відповідно до ст. ст. 124, 127 Конституції України здійснюють виключно судді, є необхідною складовою системи національної безпеки нашої держави та ядром механізму реалізації принципу верховенства права. Саме тому правосуддя в державі повинно функціонувати безперервно, задля чого законодавство має передбачати відповідні реальні та дієві гарантії. Такою, наприклад, є чинна редакція першого речення частини четвертої ст. 54 Закону

України «Про судоустрій і статус суддів», яка забороняє суддям брати участь у мітингах і страйках.

Крім того, статус судді, сфера правосуддя, яку він репрезентує у суспільстві, покладають на суддів відповідні обмеження, які особи беруть на себе цілком свідомо та добровільно, набуваючи цього професійного статусу. Тому питання про те, чи повинні мати судді в Україні право на страйк залишається відкритим.

Список використаних джерел:

1. Судді у Франції страйкують через образу на Саркозі. 10.02.2011. URL: <https://news.tochka.net/ua/59519-sudi-vo-frantsii-bastuyut-iz-za-obidy-na-sarkozi-foto/> (дата звернення 08.10.2024).

2. Кадрова криза та ненормоване навантаження: у Франції на страйк вийшли судді. *Юридична Газета online*. 23.12.2021. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/kadrova-kryza-ta-nenormovane-navantazhennya-u-franciyi-na-strayk-viyshli-suddi.html> (дата звернення 08.10.2024).

3. Протест суддів у Словенії: двотижневий страйк проти низьких зарплат. 10.01.2024. URL: https://myc.news/ua/novosti_mira/protest_sudej_v_slovenii_dvuhnedelnyj_strajk_protiv_nizkih_zarplat (дата звернення 08.10.2024).

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Огневенко проти Росії» від 05 червня 2019 р. (заява № 44873/099). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187732%22%5D%7D> (дата звернення 08.10.2024).

5. Case of Federation of Offshore Workers' Trade Unions and others – Norway. 27.06.2022. (application № 38190/97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-183194&filename=FEDERATION%20OF%20OFFSHORE%20WORKERS%20TRADE%20UNIONS%20AND%20OTHERS%20v.%20NORWAY%20-%20Russian%20translation%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.docx&logEvent=False> (дата звернення 08.10.2024).

6. Guide on Article 11 of the European Convention on Human Rights: European Court of Human Rights. 31.08.2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_eng (дата звернення 08.10.2024).

СЕКЦІЯ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ІДЕЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

АНАХРОНІЗМ КЛАСИЧНИХ ТЕОРІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕГІТИМНОСТІ

Бакун Володимир Ігорович

аспірант кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Чернівці, Україна)

Легітимність є фундаментальним поняттям для розуміння політичної організації сучасних суспільств. Теорія, яку Макс Вебер сформулював століття тому, виявилася основоположною. Три ідеальні типи, які він виділив, стали класичними поняттями, і, слідом за ним, соціологи, політологи і філософи продовжували використовувати їх для класифікації явищ, які вони охоплюють, як традиційну, харизматичну і раціональну легітимність. Цю типологію можна зустріти практично у всіх теоріях легітимності, запропонованих в останні десятиліття. Однак, як тільки хтось хоче адаптувати свою теорію до сучасного світу або оновити її, ми бачимо, що два з трьох її типів легітимності - традиційний і харизматичний - сьогодні важко застосувати. Наведені деякими авторами приклади настільки різноманітні, що більше додають плутанини, ніж просвітлюють.

У наш час триптих Вебера зводиться до єдиної, але надзвичайно навантаженої панелі, раціональної/правової/бюрократичної легітимності. Для емпіричних досліджень теорія, в якій залишився тільки один тип, більше не є типологією. Той факт, що нам потрібно кілька слів для позначення цієї заповненої до країв коробки, показує, що вона відповідає дуже широкому колу явищ і становить амальгаму багатьох різних типів легітимності. Більше того, оскільки майже половину існуючих політичних режимів можна вважати нелегітимними, вони залишаються

поза рамками цієї поважної типології. Відверто кажучи, типологія Вебера стала анахронізмом.

Дуже часто думка діє за допомогою антитез, наприклад, протиставляючи легітимність нелегітимності, але реальність набагато складніша і допускає різні ступені легітимності. Щоб порівняти їх, ми можемо класифікувати політичні режими в уявному масштабі в діапазоні від максимуму до мінімуму легітимності, від масового схвалення до більш-менш стриманої згоди, яка закінчується формальною відмовою. Саме там, і тільки там, ми дійсно можемо говорити про нелегітимність. Як зазначає Х. Лінц: «Не існує такого поняття, як внутрішньо легітимний режим – ні в його владі, ні у вічності, але, мабуть, дуже мало таких, які є абсолютно нелегітимними та ґрунтуються виключно на примусі» [4, с. 66]. Легітимність ніколи не буває одностайною, і населення не повністю визнає авторитет політиків при владі, тому що існують апатичні робітничі класи, бунтівні субкультури, пацифісти і озброєні терористи; Однак між крайнощами є люди, яких лише частково переконують претензії їхніх лідерів на легітимність. Хоча важко виміряти насильство і те, що відбувається в дисидентських рухах чисто емпіричним шляхом, необхідно також враховувати частоту актів насильства, активність інакодумців, кількість поліції та інші показники народної підтримки [2, с. 163].

Легітимність знаходиться в обернено пропорційній залежності від обмеження. Для того, щоб зробити її дієвою концепцією, можуть знадобитися певні критерії, такі як свобода вираження поглядів, асоціацій та демонстрацій, ступінь втручання військових у політичне життя, справді демократичні вибори, свобода віросповідання, незалежність судової влади та вільна конкуренція між політичними партіями.

Як тільки легітимність ставиться під сумнів, діалог між супротивниками стає неможливим, тому що вони більше не розмовляють однією мовою. Мова йде вже не про те, щоб впоратися з розбіжностями всередині політичного режиму, а про сам останній. Стабільність і реформи, свобода і влада виявляються суперечливими, а дебати набувають ідеологічного характеру замість того, щоб залишатися

прагматичними. Коли консенсус щодо того, що вважається легітимним, зникає, більше немає жодних спільних точок дотику. На поступки можна йти, але вони розглядаються як тактичний засіб зміцнення власної позиції та сумніву в легітимності супротивника [3, с. 1017].

Можна виділити кілька процесів делегітимізації політичних режимів, розуміючи, що вони можуть розгортатися в довгостроковій перспективі або з високою швидкістю і змінювати один одного, накопичуючи і підсилюючи один одного, а також накладаючись на себе. Щоб краще зрозуміти її складність, необхідно згадати безліч факторів, які зіграли роль в дуже тривалому періоді делегітимізації і падіння Римської імперії, який тривав більше двох століть. Виявлено велику кількість з них: землеволодіння (Вебер), територіальна експансія (Монтеск'є), слабкість середніх класів (Моммзен), демографічний занепад (Піганьоль), опустелювання сільськогосподарських угідь (Сімклович), військові недоліки (Люттвак), низька народжуваність серед аристократії (Ферреро), отруєння свинцем (Гілфілан), метаболізм соціальної еліти (Парето), змішання (Нільссон). Жодне з цих монокаузальних пояснень не є адекватним, але кожне з них сприяє з'ясуванню цієї зміни в цивілізації. Аналогічно, форми делегітимізації, які ми описуємо, щоб пояснити цей складний процес у недавньому минулому, слід розглядати як тісно пов'язані між собою [1, с. 8-13].

Занадто часто легітимність режиму плутають із законністю його правління. У демократичній країні уряд змінюється через регулярні проміжки часу і вважається легітимним саме тому, що існують формальні правила, які регулюють заміну однієї групи лідерів іншою. Ворожість до правлячої партії узгоджується з вірою в міцність демократичного правління. Навіть якщо при нагоді ці тимчасові лідери порушують конституційні норми, ця легітимність політичної системи не ставиться під сумнів. У такому випадку втрачається довіра до тієї чи іншої установи або кредит, наданий певним чиновникам.

Теорія легітимності, сформульована Вебером понад століття тому, вже не є достатньою для розуміння сучасних суспільств, незалежно від того,

високорозвинені вони чи розвиваються. Ця теорія недостатньо враховує спосіб організації суспільства в політичні партії та його поділ на ідеологічні табори, які значною мірою замінили або затемнили релігійні переконання попередніх поколінь. Він також не враховує проникнення засобів масової інформації в соціальну структуру, а також всюдисущість комунікації, яка проходить через ЗМІ. Більше того, вона ніби ігнорує той факт, що значна частина населення є політично пасивною, незважаючи на досягнутий прогрес в освіті. Особливо активна участь у політичному житті відсутня в теорії Вебера, яка, тим не менш, дозволяє краще зрозуміти суспільства недавнього минулого і суспільства більш далекого минулого. Він є величною вершиною в історії суспільних наук.

Список використаних джерел:

1. Dogan, M., Higley, J. (sous la direction de). 1998. Elites, Crises, and the Origins of Regimes, Lanham Maryland, Rowman et Littlefield.
2. Easton, D. 1965. A Systems Analysis of Political Life, New York, Wiley.
3. Kissinger, H.A., 1954. « The conservative dilemma : reflections on the political thought of Metternich », American Political Science Review, december, p. 1017-30.
4. Linz, A. Stepan (sous la direction de), The Breakdown of Democratic Regimes : Europe, Baltimore et London, Johns Hopkins University Press, p. 142-216.

DIE AUSLIEFERUNG AN DIE UKRAINE AUS DEUTSCHER SICHT

Birke Rainer

Dr. jur., Rechtsanwalt, Fachanwalt für Strafrecht

Vorsitzender der Deutsch-Ukrainischen Juristenvereinigung e.V. (Hamburg)

Wessing & Partner Rechtsanwälte m.b.B.

(Stadt Düsseldorf, Deutschland)

Wenn wir heute über die Reform der Justiz in der Ukraine und auch über den EU-Beitrittsprozess sprechen, gehört die zukünftige strafrechtliche Zusammenarbeit

zwischen der Ukraine und den bisherigen Mitgliedstaaten der EU mit Sicherheit zu den wichtigen Bereichen, auf denen noch eine große Entwicklung stattfinden wird. Als Praktiker des Strafrechts aus Deutschland erinnere ich mich dabei an die Einführung des EU-Haftbefehls, der die klassische Auslieferung innerhalb der EU ersetzt hat und auch die Auslieferung eigener Staatsangehöriger an die Gerichte anderer Staaten ermöglicht¹. Deutschland betrat beim Inkrafttreten des Rahmenbeschlusses über den EU-Haftbefehl Anfang der 2000er-Jahre letztlich völliges Neuland. Ein erstes deutsches Gesetz zur Umsetzung des EU-Haftbefehls² erwies sich dabei als mangelhaft, da es zu systemischen Verstößen gegen Verfahrensrechte führte³. Eine Neufassung brachte notwendige Änderungen⁴.

Derzeit findet die Übergabe gesuchter Personen von Deutschland an die Ukraine im Rahmen der klassischen Auslieferung nach Maßgabe eines multilateralen völkerrechtlichen Vertrages statt. Aus dieser bewährten Zusammenarbeit heraus muss auch die künftige strafrechtliche Kooperation der Ukraine im Rahmen der EU entwickelt werden. Die Bürde des Krieges und des Kriegszustandes bereitet derzeit auch dem Auslieferungsverkehr erhebliche Probleme. Die Praxis zeigt, dass auch diese erfolgreich gemeistert und überwunden werden können – hilfreich dabei sind Flexibilität und offene Kommunikation.

Wie lassen sich die Grundrechte bzw. Menschenrechte nach dem Verständnis deutscher Gerichte in dieser Zusammenarbeit realisieren?

Das deutsche Bundesverfassungsgericht sieht die Auslieferung zunächst als Teil der gegen den Verfolgten durchgeführten Strafverfolgung insgesamt⁵. Namentlich die grundrechtliche bzw. menschenrechtliche Dimension verbindet die Strafverfahren des ersuchenden und des ersuchten Staates zu einer „international-

¹ Vgl. European Commission, Handbook on How to Issue and Execute a European Arrest Warrant (C(2023) 7782 final, 23.11.2023), S. 10.

² Gesetz zur Umsetzung des Rahmenbeschlusses über den Europäischen Haftbefehl und die Übergabeverfahren zwischen den Mitgliedstaaten der Europäischen Union (Europäisches Haftbefehlgesetz – EuHbG) vom 21.07.2004 (Bundesgesetzblatt I Seite 1748).

³ Siehe Bundesverfassungsgericht, Urteil vom 15.07.2005 - 2 BvR 2236/04, bundesverfassungsgericht.de . Das Bundesverfassungsgericht stellte Verstöße des deutschen gegen die Rechtsweggarantien gemäß Art. 19 Abs. 4 GG und die Gewährleistung des Art. 16 Abs. 2 GG fest, welche die Auslieferung deutscher Staatsangehöriger unter Vorbehalt stellt.

⁴ Gesetz vom 20.07.2006, BGBl. I, S. 1721.

⁵ Bundesverfassungsgericht, Beschluss vom 06.07.1982 - 2 BvR 856/81, amtliche Sammlung, Band 61, S. 28, 34.

arbeitsteiligen“ Strafverfolgung¹. Diese Denkweise ist nicht rein zufällig in der verfassungsrechtlichen Rechtsprechung des deutschen Bundesverfassungsgerichts zu finden. Sie macht deutlich, dass die Auslieferung als Rechtshilfehandlung nicht aus dem Schutzbereich der Grundrechte herausfallen kann, weil sie für eine fremde Hoheitsgewalt geleistet wird. Auch wenn sich das Bundesverfassungsgericht bis heute scheut, diese Sichtweise konsequent zu Ende zu denken und es stattdessen die Grundrechtsgeltung im Grenzbereich zwischen zwei Hoheitsgewalten durch verschiedene Denkfiguren letztlich reduziert, geht kein Weg daran vorbei, diesen Befund zu akzeptieren und in der Praxis umzusetzen. Die erwünschte, zunehmende internationale Vernetzung und Kooperation zwischen Staaten lässt es nicht zu, bei grundlegenden menschenrechtlichen Garantien zweierlei Maß anzulegen – eines mit voller Grundrechtsgeltung im innerstaatlichen Bereich, und eines bei grenzüberschreitenden Sachverhalten, welches durch „weiße Flecken“ oder „Löcher“ in den Schutzbereichen der Menschenrechte geprägt ist.

Internationale strafrechtliche Kooperation kann bei Anerkennung der menschenrechtlichen Garantien freilich nur gelingen, wenn die daran beteiligten Staaten ein ähnliches Verständnis von Menschenrechten teilen und auch in der Lage sind, dieses in der Praxis auch umzusetzen. Dies soll nachfolgend für den Fall der Kooperation zwischen der Ukraine und Deutschland untersucht werden.

Um die folgende Darstellung übersichtlich und anschaulich zu machen, habe ich drei Beispielfälle gebildet. Sie sollen wesentliche Reibungspunkte aufzeigen, die derzeit die Kooperation beider Staaten mitbestimmen und eine vertiefte Abstimmung der beteiligten Seiten erforderlich machen, um zu brauchbaren Ergebnissen zu kommen.

I. Drei Beispielfälle

1. Frau A. wird in der Ukraine wegen des Verdachts des Betäubungsmittelhandels nach Art. 307 Abs. 1 StGB-UA gesucht. Sie befindet sich in Deutschland, die Ukraine hat um Auslieferung zur Strafverfolgung ersucht. Gerichtsverfahren und

---

¹ Hierzu Schomburg/Lagodny, Internationale Rechtshilfe in Strafsachen, in der Einleitung.

Untersuchungshaft sollen in Charkiw durchgeführt werden. Wird Deutschland die Auslieferung wegen möglicher Risiken durch den Angriffskrieg versagen?

2. Herr B. wurde in der Ukraine zu einer Freiheitsstrafe von drei Jahren wegen Bestechlichkeit nach Art. 368 Abs. 1 StGB-UA verurteilt. Er befindet sich in Deutschland, die Ukraine ersucht um seine Auslieferung. Stehen die Haftbedingungen in der Ukraine einer Auslieferung entgegen?

3. a) Wehrdienstpflichtiger C. reist aus der Ukraine aus, um keinen Wehrdienst leisten zu müssen. Die Ukraine ersucht Deutschland um Auslieferung wegen Entziehung von der Wehrpflicht nach Art. 408 Abs. 1 StGB-UA. Wird Deutschland ausliefern?

3. b) Abwandlung: Die Ukraine ersucht um Auslieferung des Herrn C. wegen des Verdachts der Körperverletzung; C. ist zum Wehrdienst verpflichtet und würde bei Rückkehr in die Ukraine zum Militär eingezogen.

Welche Erfolgsaussichten haben die entsprechenden Auslieferungsersuchen an Deutschland?

II. Rechtlicher Rahmen

Bevor ich auf die drei Beispielfälle näher eingehe, will ich in aller Kürze den wesentlichen rechtlichen Rahmen darstellen.

Grundlage des Auslieferungsverkehrs zwischen der Ukraine und Deutschland ist ein klassischer multilateraler Völkervertrag. Beide Länder sind Mitgliedstaaten des Europäischen Auslieferungsübereinkommens vom 13.12.1957¹. Art. 2 Abs. 1 S. 1 dieses Übereinkommens sieht die Auslieferung zur Strafverfolgung wegen Handlungen vor, die sowohl nach dem Recht des ersuchten, als auch nach dem Recht des ersuchenden Staates mit einer Freiheitsstrafe von einem Jahr oder mehr bedroht sind². Wurde die gesuchte Person bereits verurteilt, muss die zu vollstreckende Strafe oder Maßregel mindestens vier Monate betragen³.

Der gemeinsame menschenrechtliche Rahmen wird für beide Staaten insbesondere durch die Garantien der Europäischen Menschenrechtskonvention vom 04.11.1950⁴ und

¹ ETS No. 24, <https://rm.coe.int/16808ef7ac>.

² Betrifft Fälle 1 und 3.

³ Art. 2 Abs. 1 S. 2 EuAIÜbk; betrifft Fall 2.

⁴ ETS No. 005.

deren Zusatzprotokolle gebildet. Diese können von der auszuliefernden Person im Rahmen der Menschenrechtsbeschwerde vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte eingeklagt werden. Die Garantien der EMRK gelten sowohl in der Ukraine, als auch in Deutschland. Hinsichtlich Deutschlands kann ich berichten, dass diese Gewährleistungen nicht nur innerstaatlich als Gesetz gelten¹, sondern als internationale, vom Einzelnen gerichtlich durchsetzbare Rechtsquelle einen wesentlichen Einfluss auf die Auslegung der deutschen Grundrechte haben². Namentlich im Bereich der fair trial-Garantien enthält die EMRK ferner Regelungen, die in der deutschen Verfassung fehlen bzw. nicht ausreichend berücksichtigt werden – etwa die in Art. 6 Abs. 2 EMRK verbürgte Unschuldsvermutung.

III. Zu den drei Fällen

1. Fall 1: Gefahren des Krieges und Zulässigkeit der Auslieferung

Die Auslieferung in ein Land, gegen das Krieg geführt wird, kann mit Gefahren für Leib und Leben verbunden sein. Daraus ergibt sich nicht ohne Weiteres ein Recht des ersuchten Staates, die Auslieferungspflicht aus Art. 2 EuAÜbk zu suspendieren. Jedenfalls kann dieses nicht unmittelbar aus dem Auslieferungsübereinkommen abgeleitet werden.

Zunächst will ich kurz auf die praktische Abwicklung von Auslieferungsersuchen in Deutschland eingehen, um die rechtliche Verankerung des Menschenrechtsschutzes zur aufgeworfenen Frage in Deutschland zu erläutern:

Das deutsche Gesetz über die internationale Rechtshilfe in Strafsachen, das auch prozessuale Bestimmungen für die Durchführung einer vertraglichen Auslieferung z. B. nach dem EuAÜbk enthält, geht davon aus, dass der per Haftbefehl Gesuchte zunächst festgenommen und zur Überprüfung seiner Identität dem Haftrichter vorgeführt wird³.

Dann befasst sich ein Oberlandesgericht des zuständigen Bundeslandes mit dem Auslieferungsersuchen⁴. Es prüft, ob die Auslieferung zulässig ist. Dabei prüft es

¹ Vgl. hierzu Schmitt, in Meyer-Goßner/Schmitt, StPO-Kommentar, Vor Art. 1 EMRK, Rn. 3.

² BVerfGE 128, 326, 371 Urteil vom 04.05.2011 - 2 BvR 2365/09, 2 BvR 740/10, 2 BvR 2333/08, 2 BvR 1152/10, 2 BvR 571/10.

³ § 21 IRG.

⁴ Insbesondere § 32 IRG.

umfassend, ob das Auslieferungsersuchen den formalen Anforderungen genügt¹ und die Angelegenheit entscheidungsreif ist. Im Fall von verbleibendem Klärungsbedarf, etwa bei Lücken des Auslieferungsersuchens oder Einwendungen des Verfolgten, muss es diesen Fragen nachgehen². In rechtlicher Hinsicht prüft das OLG vollumfänglich die einfachgesetzlichen Voraussetzungen und das Bestehen von Auslieferungshindernissen³.

Erst wenn das Oberlandesgericht per Beschluss positiv festgestellt hat, dass die Auslieferung rechtlich zulässig ist, trifft die Exekutive die sogenannte Bewilligungsentscheidung⁴ als souveränen außenpolitischen Akt der Regierung⁵. Die justizielle Zulässigkeitsentscheidung des Oberlandesgerichts allein führt also noch nicht sogleich zur Leistung der Rechtshilfe in der Form der Übergabe des Verfolgten.

Ausnahmsweise kann die Regierung schon vor der Zulässigkeitsentscheidung des zuständigen Oberlandesgerichts entscheiden, dass die Auslieferung nicht stattfindet. Das Oberlandesgericht kann in diesem Ausnahmefall nicht über die Zulässigkeit der Auslieferung entscheiden, da diese ohnehin nicht stattfindet.

Von einer solchen Möglichkeit hat die Exekutive im Fall des Auslieferungsverkehrs mit der Ukraine im Zusammenhang mit dem Angriffskrieg gegen die Ukraine – vorübergehend – Gebrauch gemacht. Die Existenz des entsprechenden Schreiben des Bundesamts für Justiz vom 11.07.2023 wurde in einem Beschluss des Bundesgerichtshofs, des höchsten deutschen Gerichts, erwähnt⁶.

Derzeit gehen das deutsche Außenministerium als Bewilligungsbehörde und das Bundesamt für Justiz nach Kenntnis des Verfassers jedoch wieder davon aus, dass die Auslieferung an die Ukraine grundsätzlich bewilligungsfähig sind⁷.

Demnach kann das zuständige Oberlandesgericht auch im Fall 1 eine Zulässigkeitsentscheidung vorbereiten und erlassen. Die gesuchte Person kann jedoch ihre Einwendungen gegen die Zulässigkeit der Auslieferung vortragen und auch geltend machen, dass etwa im Fall der Auslieferung Gefahren für Leib und Leben durch den

---

¹ Böhm, in Grützner/Pötz/Kreß, IRG-Kommentar, § 32 IRG, Rn. 10.

² Böhm, a. a. O., Rn. 10 f.

³ Böhm, a. a. O., Rn. 14.

⁴ § 12 IRG.

⁵ Siehe Vogel/Burchardt, in Grützner/Pötz/Kreß, IRG-Kommentar, § 12 IRG, Rn. 5.

⁶ Bundesgerichtshof, Beschluss vom 23.01.2024 – AK 108/23, Rn. 26.

⁷ Dies soll Gegenstand zweier Schreiben des Bundesamts für Justiz vom 06.03.2024 und vom 27.05.2024 sein.

Krieg drohen. Nach Maßgabe des Art. 2 Abs. 2 S. 1 Grundgesetz ist der deutsche Staat verpflichtet, vor Gefahren für Leib und Leben zu schützen.

Diese grundrechtliche Schutzpflicht gilt grundsätzlich auch im Auslieferungsverkehr¹. Sie gilt ganz allgemein auch im Fall einer drohenden Lebensgefahr durch Gewalttaten Dritter², zu auch denen verbrecherische Kriegshandlungen Angehöriger dritter Staaten gezählt werden müssen.

In materieller Hinsicht versucht das Bundesverfassungsgericht, die Geltung der Grundrechte bei Auslieferungsfällen zu reduzieren, um die internationale Kooperation nicht grundsätzlich zu gefährden oder in Frage zu stellen. Es verwendet dabei unterschiedliche, recht unscharfe Formeln:

- Zum einen fragt das Bundesverfassungsgericht, ob die Behandlung des Verfolgten im ersuchenden Staat dem „völkerrechtlich verbindlichen Mindeststandard“ entspricht³.
- Zum anderen verlangt es, dass die Auslieferung „unabdingbaren Grundsätzen der verfassungsrechtlichen Ordnung der Bundesrepublik Deutschland“ genügen muss⁴.

Eine eingehendere Auseinandersetzung mit diesen Formeln, in denen innerstaatliche und völkerrechtliche Elemente angesprochen werden, kann hier nicht geleistet werden. Es ist offenkundig, dass sie ohne Konkretisierung kaum anwendbar bzw. subsumierbar sind – dies muss an Hand von einzelnen Normen und der dazu ergangenen Judikatur erfolgen⁵.

Was den Nachweis der Gefahr für das Grundrecht angeht, muss der Betroffene nach dem BVerfG zumindest begründete Anhaltspunkte für die Gefahr menschenrechtswidriger Behandlung substantzieren. Bei Gefahren aus bewaffneten Konflikten formulierte das Bundesverfassungsgericht in den sachlich ähnlichen Abschiebungsfällen z. B. wie folgt:

„Das Vorliegen einer solchen Bedrohung kann ausnahmsweise als gegeben angesehen werden, wenn der ... Grad willkürlicher Gewalt nach der Beurteilung der zuständigen nationalen Behörden ... ein so

¹ Vgl. Vogel, in Grützner/Pötz/Kreß, IRG-Kommentar, § 73 IRG, Rn. 108.

² Siehe Murswiek, in Sachs, Grundgesetz-Kommentar, Art. 2 Rn. 196.

³ Vgl. bei Schomburg / Lagodny, IRG-Kommentar, § 73 Rn. 7a.

⁴ Schomburg / Lagodny, a. a. O., Rn. 7a.

⁵ Vgl. Vogel, in Grützner/Pötz/Kreß, IRG-Kommentar, § 73 IRG, Rn. 51.

hohes Niveau erreicht, dass stichhaltige Gründe für die Annahme bestehen, dass eine Zivilperson bei einer Rückkehr in das betreffende Land oder gegebenenfalls in die betroffene Region allein durch ihre Anwesenheit im Gebiet dieses Landes oder dieser Region tatsächlich Gefahr liefe, einer solchen Bedrohung ausgesetzt zu sein.“

Letztlich geht es also immer um Einzelfallentscheidungen, bei denen dem Auszuliefernden eine durchaus erhebliche Darlegungslast aufgebürdet wird.

Die Oberlandesgerichte müssen den Sachverhalt bzw. die Umstände im ersuchenden Staat in einer Weise festzustellen, die eine Prüfung entsprechend den Erwartungen des Bundesverfassungsgerichts ermöglicht. Kann der Auszuliefernde durch seinen Vortrag Zweifel wecken, die Raum für eine relevante Grundrechtsgefahr begründen, fragt das Oberlandesgericht bei dem ersuchenden Staat an, ob diese geltend gemachte Gefahr tatsächlich besteht. Kann dies nicht ausgeräumt werden, hat der ersuchende Staat die Möglichkeit, die Gefahr durch verbindliche Garantien ausräumen. Namentlich die Einweisung in ein bestimmtes Gefängnis, in dem solche Gefahren üblicherweise nicht zu erwarten sind, kann solche Zweifel zum Schweigen bringen.

Im Fall 1 - der Zuständigkeit eines Gerichts von Charkiw - werden nach meiner Kenntnis derzeit keine grundsätzlichen Bedenken wegen Kriegsgefahren berücksichtigt. Es ist Sache der auszuliefernden Person, eine abweichende Sachlage zu substantiieren.

Übergeht das Oberlandesgericht als einzige reguläre Instanz im Zulässigkeitsverfahren die Einwände der gesuchten Person ohne ausreichende Prüfung, kann diese sich mit einer Individualverfassungsbeschwerde an das deutsche Bundesverfassungsgericht wenden. Um einen verfrühten Vollzug der Auslieferung zu verhindern, ist ein Eilantrag zum Bundesverfassungsgericht notwendig. Namentlich wenn das Bundesverfassungsgericht sodann feststellt, dass das Oberlandesgericht die Einwände der auszuliefernden Person übergeht oder ignoriert, verweist es die Sache zur erneuten Entscheidung an das Oberlandesgericht zurück, das erneut den Sachverhalt erforschen muss. Insbesondere kann vom Bundesverfassungsgericht die Verletzung des Rechts auf den grundrechtlich garantierten Rechtsweg festgestellt werden¹. Im

---

¹ Art. 19 Abs. 4 GG; vgl. z. B. BVerfG, Beschluss vom 04.12.2019 - 2 BvR 1258/19 und 1497/19, Auslieferung in die USA.

schlimmsten Fall kann sich dieser Prozess wiederholen, bis die Feststellungen des Oberlandesgerichts eine Entscheidung zulassen, mit der die Grundrechte der auszuliefernden Person ausreichend gewürdigt werden können.

Die Auslieferung im Fall 1 ist demnach grundsätzlich nicht durch den Angriffskrieg ausgeschlossen, sofern der Auszuliefernde nicht ein relevantes Maß an Risiken geltend macht und diese von der Ukraine nicht z. B. durch geeignete Garantien entkräftet werden können.

2. Fall 2: Haftbedingungen

Erhebliche Probleme bereiteten im Fall des Auslieferungsverkehrs mit der Ukraine die Haftbedingungen in ukrainischen Gefängnissen. Eine der Standardfragen ist die nach der Überbelegung von Gefängnissen. Die deutsche Rechtsprechung entscheidet häufig nach der Quadratmeterzahl, die einem Gefangenen in einer Einzelzelle oder mehrfach belegten Zelle zustehen. Bleibt dieser Wert bereits nach eigener Auskunft des ersuchenden Staates unter der Zellenfläche, den der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte als Mindestfläche ansieht, findet eine Auslieferung nicht statt. Referenzwerte liefern auch die Berichte des Antifolterkomitees des Europarates. Im Fall der Ukraine stellte dieses Verbesserungen fest. Die notwendige Mindestfläche von 4 m² pro Gefangenen bleibe aber nach wie vor eine Herausforderung. Gleiches gelte für den Zustand Gefängnissen (Reparaturbedarf), die Hygiene und den Zugang zu Licht und Luft¹.

Hier besteht erhebliches Potenzial für den Auszuliefernden, die Auslieferung unmöglich zu machen, wenn die ukrainische Justiz keine „auslieferungsfeste“ Justizvollzugsanstalt für die Untersuchungshaft und die Strafvollstreckung benennen und deren Nutzung garantieren kann².

3. Fall 3: Fahnenflucht / Desertion

¹ Siehe CPT, Executive Summary CPT/Inf (2024) Ukraine, <https://rm.coe.int/1680af632b>.

² Siehe zur Unzulässigkeit der Auslieferung in die Ukraine auf Grund der erwarteten Haftbedingungen: OLG Oldenburg, Beschluss vom 27. Mai 2020 – 1 Ausl 29/18 –, juris; OLG Hamm, Beschluss vom 19. März 2013 – III-2 Ausl 34/12 –, juris.

Das Europäische Auslieferungsübereinkommen ist nach seinem Art. 4 keine Grundlage für militärische strafbare Handlungen. Zu diesen zählt die auch in Deutschland als Fahnenflucht¹ strafbare Entziehung von der Wehrpflicht.

Damit ist die Auslieferung an die Ukraine völkerrechtlich und auch innerstaatlich nicht untersagt, hat aber keine völkervertragliche Grundlage.

Einschlägig könnte immerhin noch der sogenannte vertragslose Auslieferungsverkehr sein. Er wird in Deutschland durch das Gesetz über die internationale Rechtshilfe in Strafsachen vom 23.12.1982 geregelt. § 7 dieses Gesetzes bestimmt jedoch, dass eine Auslieferung wegen Taten, die ausschließlich die Verletzung militärischer Pflichten sanktionieren, unzulässig ist. Demzufolge ist eine Auslieferung in Fall 3 a) – Grundfall - nicht möglich².

Die Variante des Fall 3 b) – Auslieferungsersuchen der Ukraine wegen Körperverletzung bei bestehender Wehrpflicht in der Ukraine – ist jedoch grundsätzlich lösbar. Art. 2 EuAIÜbk bildet in diesem Fall die erforderliche Grundlage für die völkervertragliche Auslieferung:

Im Fall vorsätzlicher Körperverletzung von mittlerer Schwere nach Art. 122 StGB-UA beträgt das Höchstmaß der Freiheitsstrafe mehr als ein Jahr (nämlich zwei Jahre Freiheitsstrafe). Damit liegt nach Art. 2 EuAIÜbk grundsätzlich eine auslieferungsfähige Straftat vor. Auch die erforderliche beiderseitige Strafbarkeit ist gegeben, wobei davon ausgegangen wird, dass die Tat auch in Deutschland als Körperverletzung nach § 223 StGB strafbar ist.

Üblicherweise würde die Auslieferung nach Art. 14 EuAIÜbk unter Spezialitätsvorbehalt stehen, das heißt, dass A bei einem Auslieferungsersuchen wegen einer Tat der Körperverletzung in der Ukraine nur wegen der Körperverletzung verfolgt und vor Gericht gestellt werden darf, nicht aber wegen der bereits begangenen Desertion.

Die Wehrpflicht des Ausgelieferten besteht ungeachtet der Auslieferung fort. Es ist jedenfalls davon auszugehen, dass Herr C in der Ukraine weiterhin der Einziehung zum

---

¹ § 16 Wehrstrafgesetz.

² Im Ergebnis ebenso: Deutscher Bundestag – Wissenschaftliche Dienste, Fragen zu ausländischen Kriesdienstverweigerern, WD 3 - 3000 - 112/23; WD 7 - 3000 - 084/23, S. 14 f.

Wehrdienst unterliegt und bei einem weiteren Verstoß erneut auch strafrechtlich verfolgt werden würde. Nach der Überstellung begangene Straftaten werden von der Spezialitätsbindung jedoch nicht erfasst¹, eine mögliche künftige Straftat als solche hindert die Auslieferung daher nicht.

Dennoch bleibt es bei der Frage, ob die bestehende Wehrpflicht der Auslieferung entgegensteht – ungeachtet der Strafbarkeit einer Desertation. Kann C in der Fallabwandlung also gegenüber den deutschen Behörden erfolgreich geltend machen, dass er entgegen seinem Willen in der Ukraine zum Wehrdienst eingezogen wird? Diese Frage stellte im August 2024 das für Auslieferungssachen zuständige Oberlandesgericht Dresden² an unser oberstes Gericht, den Bundesgerichtshof in Karlsruhe. Die Antwort von dort steht aus. Der gesuchte ukrainische Staatsangehörige wurde in dem betreffenden Fall durch Haftbefehl des Bezirksgericht der Region Zhytomyr gesucht, weil er sich einer Alkoholkontrolle widersetzt und Polizeibeamte beleidigt, bedroht und körperlich angegriffen habe – dort vorgeworfen als Verstoß gegen Art. 345 Abs. 2 StGB-UA³. Er wendet gegen die Auslieferung in die Ukraine aber ein, dass er der Wehrpflicht unterliege und zum Dienst an der Waffe eingezogen werde – was er aber ablehne, nachdem er bereits 18 Monate Grundwehrdienst für die Ukraine geleistet habe.

Das Oberlandesgericht kleidet seine rechtliche Frage an den BGH in den sogenannten *ordre public*-Vorbehalt des § 73 IRG ein: Nach dieser Vorschrift ist die Leistung von Rechtshilfe – auch die Auslieferung – unzulässig, wenn sie wesentlichen Grundsätzen der deutschen Rechtsordnung widerspräche⁴. Das Oberlandesgericht Dresden will ausliefern und ist der Überzeugung, dass die Schwelle eines *ordre public*-Vorbehalts nicht erreicht ist. Es sieht sich an der Auslieferung aber gehindert, da vor Jahrzehnten eine Entscheidung des Bundesgerichtshofs erging, die einer solchen Entscheidung möglicherweise entgegenstehen könnte: Der Bundesgerichtshof hatte nämlich bereits 1977 entschieden, dass die Auslieferung eines Wehrdienstpflichtigen dazu führen kann, dass der Verfolgte gegen sein Gewissen zum Kriegsdienst mit der

---

¹ Vogel / Burchardt, in Grützner / Pötz / Kreß, IRG, Kommentar, § 11 IRG Rn. 47.

² Beschluss des Oberlandesgerichts Dresden vom 09.08.2024 – Az. OAus 174/24, per juris.

³ Sachverhalt nach dem Beschluss des Oberlandesgerichts Dresden vom 09.08.2024 – Az. OAus 174/24.

⁴ § 73 IRG.

Waffe gezwungen werde. Das deutsche Grundrecht aus Art. 4 Abs. 3 Grundgesetz garantiere jedoch, dass niemand gegen sein Gewissen zum Kriegsdienst mit der Waffe gezwungen werden dürfe. Bei dem Fall aus dem Jahr 1977 gehörte die gesuchte Person einer Religionsgemeinschaft an, die den Kriegsdienst mit der Waffe ablehnt, und er habe sich bereits im ersuchenden Staat Jugoslawien verborgen gehalten, um dort nicht zum Wehrdienst eingezogen zu werden. Der deutsche Bundesgerichtshof meinte dazu, dass das genannte Grundrecht nicht nur vor der Heranziehung zum deutschen Wehrdienst schütze, sondern ganz allgemein.

Inwieweit das Oberlandesgericht Dresden überhaupt eine vergleichbare Konstellation betrifft, ergibt sich nicht aus dem Beschluss des Jahres 2024. Insbesondere scheint nicht substantiiert festgestellt, dass es tatsächlich Gewissensgründe sind, auf die sich der vom Bezirksgericht Zhytomyr Gesuchte beruft. Das Oberlandesgericht Dresden ist ungeachtet dessen der Überzeugung, dass die Kriegsdienstverweigerung im Ausland aus Gewissensgründen weder einer Auslieferung, noch einer Abschiebung entgegengehalten werden können.

Wahrscheinlich ließe sich eine rechtsdogmatische Zuspitzung über den Grad und den Umfang der Geltung der Grundrechte im Auslieferungsverkehr in diesem konkreten Fall¹ bereits vermeiden, wenn der Anwendungsbereich des betreffenden Grundrechts nach seinem Sinn und Zweck betrachtet wird. Es scheint nämlich, dass die Voraussetzungen des Art. 4 Abs. 3 GG gar nicht erfüllt sind. Bereits der Wortlaut stellt auf Gewissensgründe ab, also nicht auf den bloßen Wunsch, aus irgendwelchen Gründen nicht zum Wehrdienst herangezogen werden zu müssen. Diese Unterscheidung mag in der rechtswissenschaftlichen Diskussion in Deutschland in den Hintergrund getreten zu sein, nachdem die Wehrpflicht 2011 ausgesetzt wurde. Eine Gewissensprüfung, wie sie von Art. 4 Abs. 3 GG zumindest nahegelegt wird, wurde bereits lange zuvor abgeschafft. Nur bis zum Jahr 1983 war es in Deutschland erforderlich, sich einer Gewissenprüfung unterziehen zu lassen, um vom Wehrdienst entbunden zu werden. Die gesamte Diskussion scheint somit im luftleeren Raum

---

¹ Vgl. OLG Dresden, a. a. O., Rn. 27: „In seinem Kern- und Wesensgehalt garantiert Art. 4 Abs. 3 GG ... nicht die Kriegsdienstverweigerung eines Ausländers in seinem Heimatland“.

stattzufinden. Auch dem gesamten Beschluss des OLG Dresden lässt sich nicht schlüssig entnehmen, ob es tatsächlich Gewissensgründe sind, die den Auszuliefernden daran hindern, Wehrdienst zu leisten.

Eine Entscheidung des Bundesgerichtshofs über die ihm vorgelegte Frage steht aus. Insbesondere ist nicht ausgeschlossen, dass der Bundesgerichtshof im Einklang mit der Entscheidung aus 1977 die Fragestellung einengt und die Anforderungen an die Gewissensentscheidung erneut in den Mittelpunkt stellt – was wünschenswert wäre. Ersichtlich war es damals nicht darum gegangen, jede unfreiwillige Einziehung zum Militär unmöglich zu machen, sondern darum, Gewissenskonflikte auszuschließen, die im Einzelfall vorliegen können. Der im Jahr 2011 ausgesetzte Grundwehrdienst in Friedenszeiten steht erneut zur Diskussion. Die Entscheidung des Jahres 1977 könnte damit erneut an Relevanz gewinnen.

Bis zur Entscheidung des Bundesgerichtshofs ist es unwahrscheinlich, dass die Auslieferung eines zum Wehrdienst Verpflichteten an die Ukraine für zulässig erklärt wird, wenn dieser sich auf das Grundrecht des Art. 4 Abs. 3 GG beruft.

Sollte die Ukraine schließlich im Einzelfall eine Garantie abgibt, dass die zur Strafverfolgung gesuchte Person nach ihrer Überstellung keinen Wehrdienst leisten muss, könnte sich die Beantwortung der reinen Rechtsfrage erübrigen.

IV. Fazit

Rechtliche Rahmendbedingungen für eine moderne internationale Zusammenarbeit existieren und funktionieren ungeachtet des Krieges. Beide Staaten haben eine rechtsstaatliche Verfassung. Sie unterliegen einer unabhängigen menschenrechtlichen Kontrolle durch den Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte. Der Auslieferungsverkehr zwischen Deutschland und der Ukraine wurde auch durch den Krieg gegen die Ukraine nicht zum Erliegen gebracht. Die aus dem Angriffskrieg resultierenden Risiken für Leib und Leben der ausgelieferten Person können jedenfalls im Einzelfall ausreichend berücksichtigt werden, um Bedenken des ersuchten Staates Deutschlands auszuräumen.

Die Zusammenarbeit der beiden Staaten bedarf ungeachtet dessen der Weiterentwicklung. Namentlich Haftbedingungen in Gefängnissen der Ukraine, welche die Gefahr einer Verletzung des Art. 3 EMRK befürchten lassen, stellen ein erhebliches praktisches Hindernis für den Auslieferungsverkehr dar. Die zuständigen deutschen Gerichte werden letztlich immer eine Einzelfallkontrolle durchführen und Garantien im Einzelfall einfordern, um auch den für beide Seiten verbindlichen Anforderungen der EMRK gerecht werden zu können.

Es ist zu hoffen, dass dieser faktische Druck selbst zur Fortentwicklung beitragen wird. Was im Einzelfall dabei gelingt, hat Beispielcharakter für die gesamte Zusammenarbeit. Als hohes Gut muss dabei eine vertrauensvolle und ehrliche Kommunikation angesehen werden. Wo Erfahrungen geteilt und zugänglich gemacht werden, besteht eine große Chance der Annäherung und der Verbesserung. Dies unterstreicht zugleich die große Bedeutung von Konferenzen wie der heutigen, die zur Verbreitung der Erfahrungen beitragen und die Beteiligten aus Wissenschaft und Praxis zusammenbringen.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ ТА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Бурдейний Юрій Іванович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Як належна правова процедура, так і право на справедливий судовий розгляд спрямовані на забезпечення справедливої процесуальної системи та зосереджуються не на результаті судового розгляду, а на ході провадження. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) була прийнята в 1950 році і діє з 1953 року. Вона гарантує різні фундаментальні

права, включаючи право на справедливий судовий розгляд у статті 6. Ці гарантії мають застосовуватися в межах європейських країн, що підпадають під дію цієї Конвенції, під страхом можливого засудження з боку Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Поняття належної правової процедури, яке у французькому чи європейському праві слід порівнювати з правом на справедливий судовий розгляд, було прямо передбачено Біллем про права, у П'ятій поправці (1791 року) до Конституції. Належна правова процедура застосовується до федерального уряду США і, починаючи з Чотирнадцятої поправки, до п'ятдесяти штатів і Колумбійського диктфільму [1]. Положення про належну правову процедуру передбачає, що «ніхто ... не можуть бути позбавлені життя, свободи або власності без належної правової процедури». На відміну від права на справедливий суд, належна правова процедура не є визначеним або деталізованим поняттям. Стаття 6 ЄКПЛ у своєму першому пункті говорить, що «кожен має право на справедливий судовий розгляд». Це положення розуміється ЄСПЛ як створення права на правову допомогу, якщо вона необхідна.

Стаття 6 ЄКПЛ та Належна правова процедура містять різні гарантії; іноді схожі і часто протилежні. Як і стаття 6§3 ЄКПЛ, американська процедура, в силу Шостої поправки, підтверджує право на представництво у кримінальних справах за рідкісними винятками. Однак у цивільних справах це питання залишається відкритим. Тут ми зосередимося на суттєвих відмінностях між правом на правову допомогу в цивільному процесі відповідно до статті 6§1 ЄКПЛ та цивільному процесі за належною правовою процедурою, а також на процесуальних гарантіях, що випливають із цих відмінностей.

Основна увага в рамках належної правової процедури приділяється можливості захисту з боку адвоката. В американській змагальній системі суддя займає місце пасивного арбітра судового процесу. З іншого боку, адвокати є основними гравцями в процесі. Роль адвоката є менш центральною в більшості європейських систем, але ЄСПЛ застосовує ширший підхід до права на допомогу. Право на

справедливий судовий розгляд і належну правову процедуру можна сприймати як схожі поняття, але тлумачення суддями робить їх різними поняттями.

У процесуальному праві, встановленому Радою Європи через ЄСПЛ, і такому, що випливає з належної правової процедури, присутність адвоката у цивільних справах не вимагається. Більш того, в американській системі представництво ніколи не є обов'язковим. У різних судових системах саме судовий орган має визначити межі цього представництва, щоб визначити спори, для вирішення яких необхідна допомога адвоката для забезпечення справедливого судового розгляду або непорушення належної правової процедури.

Чи вимагає стаття 6§1 ЄКПЛ надання правової допомоги учаснику судового процесу, залежить від конкретних обставин справи. Питання полягає в тому, чи з огляду на всі обставини відсутність правової допомоги позбавить заявника справедливого судового розгляду. Питання про те, чи вимагає стаття 6 вимоги до надання правової допомоги, залежить, зокрема, від серйозності питання для заявника («Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства»; Р., С. та S проти Сполученого Королівства), складності застосовного законодавства або процедури («Ейрі проти Ірландії») та здатності особи самостійно представити свою справу («Маквікар проти Сполученого Королівства»).

Верховний суд США запровадив тест, щоб визначити, коли потрібен захисник. Тест Метьюза вимагає розгляду важливості порушення права, балансу між створеним для держави тягарем і результатом, а також можливості досягнення істини («фактор правдивості») (Метьюз проти Елдріджа, 424 U.S. 319, 1976). З тих пір цей тест повторювався в усіх рішеннях Суду. Однак жодне знакове рішення не змусило Верховний Суд широко тлумачити цей тест і не розширило право на захист адвокатом. Суд рідко підтверджував порушення права на представництво.

Три великі справи в США були помітні у сфері правової допомоги після рішення Метьюза. Рішення Лассітера 1981 року стало одним з перших рішень у цій галузі після створення тесту Метьюза. У цій справі позивач домоглася вилучення дитини з її дитини соціальними службами. У той час як Верховний суд

визнав важливість батьківських прав, більшість вважала, що адвокат не змінив би результат судового розгляду і поклав би на уряд занадто великі витрати.

ЄСПЛ використовує необхідність ефективного доступу до судді для визначення, чи слід надавати правову допомогу у представленій справі. Заохочення права на справедливий суд є реальною різницею між тлумаченням цього права ЄСПЛ та його тлумаченням Верховним судом США.

Право на справедливий судовий розгляд і належна правова процедура не гарантують основоположного права на правову допомогу в цивільних справах. Проаналізувати різний підхід до цього відносного закону можна завдяки ключовим судженням з цього питання.

У 1979 році ЄСПЛ нагадав у справі *Airey v. Ірландія* (1979 р.), що він не міг відстоювати необмежене право на правову допомогу, оскільки це було б «важко узгодити з тим фактом, що Конвенція не містить положення про правову допомогу» у цивільних справах. Однак Суд констатує, що така допомога «має важливе значення для ефективного доступу до суду», якщо це передбачено національним законодавством або коли цього вимагає складність процедури чи предмет спору. Відмова Ірландії надати їй адвоката була порушенням статті 6§1 ЄКПЛ, оскільки пані Ейрі не змогла знайти адвоката, готового представляти її інтереси. Суд також бере до уваги статус сторін, які не змогли скористатися правовою допомогою.

Верховний суд США виклав аналогічні міркування в тесті Метьюза, але має дуже обмежене їх застосування. Судження про право на правову допомогу систематично породжують окремі думки. Навіть якщо консенсус залишається рідкісним фактом у Сполучених Штатах, він все одно показує, що деякі судді марно намагаються захистити громадян перед обличчям системи правосуддя, яка їх не розуміє. У рішенні Лассітера нагадується, наприклад, про те, що немає права на юридичне представництво, якщо суддя не виніс відповідне рішення: роль адвоката розглядається не тільки як гарант істини, але і як реальний захисник свого клієнта в американській змагальній системі. Навіть у частині пенсій, що виплачуються

ветеранам, стверджується систематична відмова від представництва. У справі *Walters v. National Association of Radiations Survivors* судді не хотіли визнавати неконституційним закон, який передбачав, що адвокат не може отримувати більше десяти доларів при розгляді такого спору, тоді як американський адвокат вимагатиме в середньому двісті доларів за відпрацьовану годину. За цим рішенням не послідував каліфорнійський суддя, але ця відмова від подання до Верховного суду була недовгою, оскільки була скасована апеляційним судом. Найновішою справою, що має важливе значення в судовій практиці Сполучених Штатів з цього питання, є *Turner v. Роджерс* 2011. У цій справі позивача, який не сплачував аліменти, було засуджено до дванадцяти місяців позбавлення волі. Хоча наслідки цього цивільного процесу є очевидно кримінальними[2], Верховний Суд знову відмовився розширити право на правову допомогу у цивільних справах. У цій справі Суд посилався на відсутність адвоката, який би захищав інтереси заявника, з нечітким посиланням на принцип рівності сторін, щоб обґрунтувати таку відмову. Однак у Лассітері пані Лассітер зіткнулася з урядом Північної Кароліни, якій допомагали численні адвокати. Знову ж таки, Верховний Суд побачив себе захисником швидкості та економічності процедури, а не захисником належної правової процедури та права на справедливий судовий розгляд, яким мають користуватися американські громадяни.

Таким чином, тлумачення ЄКПЛ примітне тим, що мова йде про розширення процесуальних гарантій громадян 47 різних держав з іншими процесуальними нормами, ніж в межах однієї держави, навіть якщо вона є федеральною.

Список використаних джерел:

1. David Weissbrodt et Rüdiger Wolfrum, *The Right to a Fair Trial*, Springer, 1997.
2. Michele Taruffo, *Abuse of Procedural Rights : Comparative Standards of Procedural Fairness*, Kluwer Law International, 1999.

ВЕРТИКАЛЬНИЙ ДІАЛОГ МІЖ ВІТЧИЗНЯНИМИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СУДДЯМИ

Ватаманюк Андрій Васильович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

З появою та закріпленням захисту основних прав шляхом розвитку горизонтального діалогу між національними суддями одне з питань, яке виникає, полягає в тому, чи описаний таким чином баланс сил не призводить до нового домінування однієї влади над іншою, зокрема «судової влади» над «урядовою владою», чи «ця норма права не перетворюється на стан правосуддя» [1], де урядова функція була б замінена судовою. Тлумачення, які можуть існувати щодо зла або користі цього діалогу між суддями, у цьому відношенні можуть бути досить різними. Деякі заперечують цю практику, вважаючи її особливо опортуністичною і такою, що не ґрунтується на загальних принципах, які можуть її сформулювати. Судді здійснюють владу як інститут, особливо у сфері основних прав. Визначаючи їх, тлумачачи та контролюючи, ці судді здійснюють владу, яка, за визначенням, не може бути поділена. У певному сенсі існує «ринок фундаментальних прав», де є попит на захист прав, з одного боку, і судова пропозиція, з іншого. І, як і будь-який ринок, цей організований в умовах конкуренції [4] з бажанням кожного з них бути в найкращому становищі або найкращим претендентом. Тому в цьому сенсі «місце для діалогу може здатися ілюзорним і навіть оманливим. Ілюзорні, тому що на карту поставлені дуже потужні і явно політичні логіки влади, які поняття діалогу не в змозі досягнути; вводить в оману, якщо межує з «угодами між суддями», спрямованими на зниження рівня захисту гарантованих прав і свобод.

Крім цієї критики, існує ще одне можливе тлумачення діалогу між суддями, яке має на меті зробити захист прав і свобод оптимальним і яке сьогодні робить здійснення цього діалогу необхідним. Множинність і заплутаність застосовних норм сьогодні зобов'язують нас до «впорядкованого плюралізму» [3] та до спроб гармонізувати прецедентне право при застосуванні стандартів. З'являється все більше спільних питань і необхідність знаходити спільну мову, щоб уникнути конфліктів. Нарешті, і перш за все, існує обов'язок уникати суперечливих судових прецедентів заради належного здійснення правосуддя або простої «правової визначеності» для всіх громадян. Множинність суб'єктів, яка втручається в цей контекст, була б силою, яка підготувала б суддів до оптимізації захисту, оскільки діалог сприяє підвищенню якості судових рішень, винесених різними наказами. Звичайно, такий діалог між суддями може породжувати відчуття незахищеності, зокрема через страх побачити загрозу суверенітету держави або таким чином встановити своєрідну «тиранію прав». Але ця політична функція суддів сьогодні приносить більше, ніж домінування над іншими владами, рівновагу між владою, рівновагу, якої вже не існує між виконавчою та законодавчою владою. «Саме в діалозі між суддями, між собою і з владою, а також через розгляд першими політичного виміру їх функцій і прийняття другими необхідності контролю, буде встановлена нова форма демократії, яка за відсутності цього балансу стане демократією, заснованою на інших формах влади, які є нескінченно більш підступними, отже, більш неконтрольованим, чи то питання вулиці, грошей, емоцій чи засобів масової інформації». Це новий баланс у захисті прав і свобод, і саме діалог між суддями всіх рівнів закріпить цей захист, чи то на внутрішньому рівні, як ми вже бачили, спочатку між Касаційним судом та Державною радою, потім між цими двома Верховними Судами та Конституційною радою, чи то на європейському рівні, між двома європейськими судами ЄСПЛ та Суд ЄС або між ЄСПЛ та національними судами. Знадобилося шість кроків, щоб втілити цей новий баланс.

З конституціоналізацією та європеїзацією прав ефективність гарантій, що встановлюються шляхом закріплення основних прав, *prima facie* забезпечується звичайними національними суддями. Останні виконують своє завдання насамперед з національної точки зору. Суддя завжди був традиційним захисником особистої свободи. Адміністративний суддя, виходячи із загальних принципів французького права, зобов'язується сприяти розвитку громадського порядку, який поважає права і свободи. Останньою яскравою ілюстрацією залишається ефективний захист населення в умовах введення надзвичайного стану. Але ординарні судді є також, і перш за все, звичайними суддями для застосування законодавства ЄС та ЄСПЛ, правила яких застосовуються у субсидіарному порядку щодо національних систем гарантій. Конституційний суддя, зі свого боку, з моменту створення блоку конституційності забезпечив визнання прав і свобод, гарантованих ДДХК і преамбулою Конституції 1958 року. КПК доповнює систему, оскільки дозволяє звичайним суддям передавати на розгляд Ради законодавче положення, що застосовується до спору, що стосується прав і свобод. З тих пір у внутрішньому законодавстві закріплені таким чином права протиставлялися правам, закріпленим паралельно в законодавстві ЄС або законодавстві ЄСПЛ. Все це підпорядковується порядку, передбаченому статтею 55 С^o (яка передбачає, що договори мають вищу владу, ніж закони), і різниці між переглядом конституційності (віднесеною до компетенції Конституційної ради) та переглядом конвенціональності (зарезервованою для звичайних судів). Як може зауважити Гі Каніве, хоча Конституційна рада «намагалася дотримуватися цієї позиції» [4].

У правовій системі Європейського Союзу конституційний суд, згідно з прецедентним правом Суду ЄС, в принципі зобов'язаний співпрацювати, покладеним на будь-який суд держави-члена (наприклад, ECJ, 9 March 1978, *Administration des finances de l'État v. Société anonyme Simmenthal*, Case No. 106/77, ECR, p. 629, §§ 21 and 24; Суд ЄС, 20 березня 2003 року, *Куц-Бауер проти Фрайс та Ганзештадта Гамбурга*, справа No C-187/00, ECR I, с. 2741, п. 73). Однак, починаючи з 1975 року, Конституційна рада постановила, що не її обов'язком, у

контексті її місії конституційності законів, розглядати сумісність національного законодавства з міжнародними та європейськими зобов'язаннями Франції. Як наслідок, адміністративні та судові судді є єдиними, хто відповідає за перегляд конвенцій, а конституційний суддя задовольняється тим, що залишається спеціалізованим суддею, відповідальним за перевірку відповідності законодавства Конституції, а не міжнародним та європейським стандартам (СС, n°2010-605 DC, 12 May 2010).

За тією ж логікою, перш за все, тому, що право ЄС є викликом і джерелом певного «конституційного нездужання», стаття 54 та її процедура захисту національного суверенітету встановлює майже автоматичний зв'язок між Радою та конституційним переглядом для захисту Конституції. У тому ж сенсі саме специфічна техніка «доповнення до перегляду» потім використовується французькими конституентами для інтеграції європейських вимог до Конституції, навіть якщо остання так само, як і інші елементи, призводить до певного нормативного безладу. Тут же виник конфлікт між специфікою і первинністю права ЄС, підтвердженим в судовому порядку судовою владою ЄС, і нормативним верховенством Конституції у внутрішньому правопорядку по відношенню до джерел міжнародного права. Спочатку Рада не визнала специфічного характеру права ЄС по відношенню до міжнародного права. Потім поступово стала очевидною сила права ЄС, і зокрема європейських директив, що призвело до іншої позиції Ради та поступового визнання специфіки права ЄС. Однак, перед обличчям обмежень суверенітету, накладених участю в Союзі, Рада створила «застереження конституційності», транспозиція директиви не може суперечити повазі до «правил і принципів, властивих конституційній ідентичності Франції».

Список використаних джерел:

1. B. Mathieu, Justice et politique : la déchirure ?, Paris, LGDJ, p. 8
2. G. Canivet, « L'incontournable question de l'application du droit européen par le juge constitutionnel français », www.conseil-constitutionnel.fr, 18-19 juin 2015

3. M. Delmas Marty, *Le pluralisme ordonné. Les forces imaginantes du droit*, Paris, Le Seuil, 2006

4. P.-Y. Monjal, P. Jan et C. Geslot, *La concurrence des juges en Europe. Le dialogue en question*. Éditions Clément Juglar. p. 98

СУДОВА ПРАКТИКА У СФЕРІ ПРАВОВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТРАНСЦЕНДЕНТИЧНІСТЮ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Волкова Дар'я Сергіївна

аспірантка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: *кандидат філософських наук,*

доцент кафедри конституційного права України Національного

юридичного університету імені Ярослава Мудрого **А.М. Байранча**

Сьогодні українські суди мають досить велике навантаження, значну кількість справ складають цивільні провадження. З початком повномасштабного вторгнення збільшилась кількість звернення з позовними заявами щодо становлення батьківства, усиновлення, позбавлення батьківських права, заявами про встановлення юридичних фактів, визнання протиправним рішення суб'єктів владних повноважень тощо. Це свідчить про потребу громадян забезпечити їх права у різних галузях.

Наразі сімейні правовідносини є актуальною категорією справ, які розглядають суди, важливо забезпечити належний рівень реалізації прав усіх українських громадян, тому необхідно сприяти розвитку українського судочинства шляхом впровадження в законодавство норм, які забезпечили б реалізацію прав осіб, що змінили стать. Судові рішення свідчать про те, що існування таких осіб не

потребує додаткового підтвердження. Так, Миколаївський окружний адміністративний суд у рішенні по справі № 400/1098/20 визнав протиправним та скасував висновок Корабельного районного у місті Миколаєві відділу державної реєстрації актів цивільного стану Південного регіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса), яким позивачу відмовлено у внесенні змін до актового запису про її народження, а також зобов'язав внести зміни у актовий запис про народження позивача, а саме змінити в графі «Власне ім'я», в графі «По-батькові дитини», в графі «стать» з «чоловіча» на «жіноча». [1].

Дана правова позиція стверджує, що громадяни, які змінюють стать, мають потребу в оновленні документів, тому також варто розглядати оновлення документів, що підтверджує батьківство таких осіб.

Досить дискусійною є думка, щодо врегулювання трансгендерного батьківства в Україні. Наразі у єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні відомості щодо розгляду такої категорії справ судами України, проте в європейському судочинстві вже є справа, яка може бути зразковою у даному контексті. Так, рішення по справі «О.Х. та Г.Х. проти Німеччини» стосувалося нового явища у правовому світі - трансгендерного батьківства. Заявником є трансгендерний батько, який народився жінкою, але у 2011 році змінив своє ім'я та цивільний стан на жіночий, проте не здійснивав повний гендерний перехід, тому у 2013 році народив сина, який виступає другим заявником. Після цього перший заявник звернувся до органів РАЦСу Німеччини з проханням записати його батьком другого заявника, оскільки він був чоловічої статі і народив дитину. Він додав, що дитина не мала матері, тому графа для запису імені матері повинна залишатися порожньою, а також дитина не має другого законного батька, вона була зачата за допомогою донорської сперми. Він також попросив, щоб у свідоцтві про народження не вказували ні стать, ні релігію дитини.

Судові органи Німеччини не погодились з позицією заявника та відмовили у реєстрації його батьківства, зазначивши, що: «відповідно до статті 1591 Цивільного кодексу, матір'ю дитини є особа, яка народила дитину. Суд роз'яснив, що, хоча

перший заявник народив другого заявника, він більше не був «жінкою» в юридичному сенсі цього терміну, оскільки з 11 квітня 2011 року він був чоловіком, однак, це не було вирішальним для присвоєння правового статусу, оскільки перше речення розділу 11 TSG (Закон про зміну статі 1980 року) передбачало, що рішення про визнання транссексуальної особи такою, що належить до іншої статі, не впливає на правовідносини між цією особою та її або його дітьми. Федеральний суд додав, що, посилаючись на закон про філіацію (Abstammungsrecht), TSG мав на меті забезпечити в цілому, щоб правовий статус дитини як матері або батька, визначений біологічно шляхом народження або запліднення, не підлягав жодним змінам.» [2, с.3]

ЄСПЛ, дослідивши доводи скарги заявників, зазначив, що: «серед європейських держав немає консенсусу щодо того, як вказувати в реєстрах актів цивільного стану, що стосуються дитини, що одна з осіб, які мають батьківський статус, є трансгендером. Дійсно, як показують дані, опубліковані організацією «Трансгендерна Європа», лише п'ять держав-членів Ради Європи передбачили в цих реєстрах посилання на визнану стать, в той час як більшість держав продовжують вказувати матір'ю дитини особу, яка народила дитину. Коментарі деяких третіх сторін та порівняльне законодавство, представлене Урядом, підтверджують цей висновок. Відсутність консенсусу відображає той факт, що зміна статі в поєднанні з батьківством піднімає делікатні етичні питання, і підтверджує, що державам, в принципі, повинна бути надана широка свобода розсуду. [2, с. 32].

Нарешті, Суд зазначає, що органи влади Німеччини були покликані збалансувати низку приватних і публічних інтересів та низку суперечливих прав: по-перше, права першого заявника; по-друге, основоположні права та інтереси другого заявника, а саме його право знати своє походження, його право на отримання догляду та освіти від обох батьків і його інтерес у стабільній прив'язаності до своїх батьків, права та інтереси, які, згідно з міркуваннями, сформульованими Федеральним судом, не були такими, якими їх бачили заявники,

нарешті, суспільний інтерес у цілісності правової системи, а також у точності та повноті реєстрів актів цивільного стану, які мають особливе значення для захисту прав людини і основоположних свобод, реєстрів, які мають особливу доказову цінність. Ця обставина також свідчить на користь існування широкої свободи розсуду. Відповідно, у світлі всіх цих обставин Суд вважає, що органи влади Німеччини мали широку свободу розсуду у цій справі». [2, с. 32-33].

ЄСПЛ також підкреслює, що: «вибір, зроблений державою, навіть якщо він є надмірним, не знаходиться поза її контролем, навіть з певною свободою розсуду, не є поза межами її контролю. Держава зобов'язана ретельно вивчити аргументи, взяті до уваги при прийнятті рішення, і визначити, чи було досягнуто справедливого балансу між інтересами держави та інтересами суспільства, яких це рішення безпосередньо стосується. При цьому вона повинна враховувати важливий принцип, який полягає в тому, що кожного разу, коли йдеться про становище дитини, її інтереси є першочерговими». [2, с. 33]

Дане рішення – важливе для формування гендерних норм, адже ЄСПЛ вказує, що головним є забезпечення прав осіб з трансідентичністю, але у який спосіб залишається на розсуд держави.

На мою думку, європейський досвід у сфері забезпечення прав осіб з трансідентичністю допоможе українському судочинству постановити демократичні та законні рішення під час розгляду такої категорії справ. Наразі Україна все ще знаходиться на шляху пошуків правильного способу врегулювання потреб осіб, які змінили свою стать, але судові органи влади мають завжди забезпечувати належну реалізацію прав своїх громадян, саме тому досвід іноземних держав варто взяти до уваги та запозичити під час створення нових «трансгендерних» норм.

Список використаних джерел:

1. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 09 червня 2020 р., судова справа № 400/1098/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89717486> (дата звернення: 09.10.2024).

2. Affaire O.H. et G.H. c. Allemagne (Requête no 13343/87 53568/18 et 54741/18): Décision de la Cour européenne des Droits de l'Homme, 4 avril 2023. HUDOC / Cour européenne des Droits de l'Homme. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-223924"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{) (dernier accès: 09.10.2024).

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Гермак Катерина Олегівна

аспірантка кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Дисциплінарна відповідальність суддів передбачена Конституцією Республіки Албанія, яка також визначає випадки відсторонення та звільнення суддів, компетентний орган для їх призначення, яким є Вища судова рада, а також компетентний орган для оскарження рішення ВРЮ щодо визначення дисциплінарного заходу, яким є Конституційний суд. Тим часом, більш детальні положення щодо цивільної та кримінальної дисциплінарної відповідальності суддів, а також розвитку дисциплінарної процедури щодо них визначені в Законі № 96/2016 «Про статус суддів і прокурорів в Республіці Албанія», зі змінами та доповненнями (Закон про статус).

Відповідно до Закону про статус, ВРП затвердила Положення «Про дисциплінарну процедуру у Вищій раді юстиції» [2]. Це положення містить більш детальні правила для розробки дисциплінарних процедур у ВРП, що стосуються питань, пов'язаних з дисциплінарних процедур, розроблених Вищим інспектором з питань правосуддя (ВП) щодо суддів усіх рівнів. Це положення передбачає, серед іншого, організацію та функціонування Дисциплінарної комісії, яка функціонує при ВРЮ і складається з 3 постійних членів та 2 заступників членів.

Дисциплінарна комісія розглядає дисциплінарні справи до того, як вони будуть розглянуті ВРЮ на пленарних засіданнях.

У процесі розробки нормативно-правової бази для судової реформи, включаючи зміни до Конституції та Закон № 96/2016, представники суддівського корпусу змін до Конституції та Закону № 96/2016, представники судової влади долучилися до процесу публічних консультацій з громадськістю. Судді судів усіх рівнів брали участь у ролі експертів високого рівня. Водночас, Спілка суддів, яка є незалежною юридичною особою, брала участь у цьому процесі через мережу своїх представництв брала участь у цьому процесі через мережу неприбуткових організацій.

Відповідно до вищезазначеної нормативно-правової бази, компетентним органом для перевірки скарг, розслідування дисциплінарних порушень та ініціювання дисциплінарних проваджень щодо суддів усіх рівнів є ВРЮ, а органом, що приймає рішення про призначення дисциплінарного стягнення всіх рівнів є ВРЮ, а органом, що приймає рішення про застосування дисциплінарного стягнення, є ВРП.

Через організаційні особливості між адміністративною та звичайною судовою системою можуть існувати відмінності. Якщо це так, то у відповідях ми окреслимо відмінності між адміністративною та загальною судовою системою. Адміністративна судова система відокремлена від загальної і складається з судів федеральної держави і земель (Länder); всі органи мають організаційну владу над «своїми» судами. Австрія є однією з тих держав, де немає жодної вищої або верховної ради судової влади. Управління більшістю (адміністративних) судів і судів загальної юрисдикції здійснюється під відповідальністю і керівництвом виконавчої влади (міністра або регіонального уряду), тобто не в умовах судової незалежності!

Конституція Австрії (ст. 88 Федеральної конституції) відсилає питання звільнення, відсторонення та виходу на пенсію до (простого) статутного права (законів про організацію судів та про службу суддів). (Федеральне) Міністерство

юстиції видало - попри заперечення суддівських асоціацій - Інструкцію з питань дотримання законодавства для всіх працівників судової системи (суддівського і несуддівського персоналу, включаючи прокуратуру, а також частини адміністративного апарату судової влади); за своєю природою вона може бути декретом. До них належать, наприклад, розпорядження Федерального міністерства юстиції від 23 травня 2016 року про співпрацю зі ЗМІ (Декрет про ЗМІ).

В Австрії немає центральної судової влади. Верховний суд, Вищий адміністративний суд та інші суди можуть консультуватися та коментувати законопроекти, щодо яких колегія або загальні збори суду можуть прийняти висновок. У разі внесення змін до організаційних законів або законів про судову службу, як правило, асоціаціям суддів пропонується висловити свою думку щодо законопроекту. До створення нового адміністративного судочинства (2014 рік) суддівські асоціації оприлюднили багато заяв, зауважень та висновків, які здебільшого були проігноровані. Австрійська асоціація суддів видала етичний кодекс як рекомендацію для суддів, розробка якого розробка якого широко обговорювалася та була узгоджена серед суддівської спільноти.

В адміністративному судочинстві рішення/постанови дисциплінарних судів можуть бути оскаржені до Вищого адміністративного суду та Конституційного суду (як судів другої інстанції); КС розглядає рішення на предмет їх конституційності.

Дисциплінарна відповідальність суддів у Боснії і Герцеговині регулюється Законом про Вищу судову і прокурорську раду (ВСПР) Боснії і Герцеговини, який далі деталізується (щодо процедур) у Регламенті ВСПР [1].

Цілий розділ Закону «Про Вищу судову та прокурорську раду Боснії і Герцеговини» присвячений дисциплінарній відповідальності суддів і прокурорів. Герцеговині регулює дисциплінарну відповідальність суддів і прокурорів. Це питання більш детально висвітлено в Регламенті Вищої судової та прокурорської ради Боснії і Герцеговини. Існують також Керівні принципи визначення

дисциплінарних заходів у дисциплінарному провадженні та Кодекс суддівської етики, прийнятті ВРП.

З Вищою судовою та прокурорською радою Боснії і Герцеговини були проведені консультації в процесі підготовки законопроекту. Останні зміни до Закону, прийнятті в лютому 2024 року, були ініційовані ВРЮБ, включаючи перехідні положення щодо змінених дисциплінарних проступків у 2023 році. 2023. Регламент ВРП, Методичні рекомендації щодо визначення дисциплінарних заходів у дисциплінарному провадженні та Кодекс суддівської етики ухвалені ВРП.

Офіс Дисциплінарного радника, що входить до складу ВРП, виконує прокурорські функції щодо звинувачень у неправомірних діях суддів і прокурорів відповідно до Закону та Регламенту ВРП. Офіс дисциплінарного радника діє за скаргою або за власною ініціативою і відповідає за оцінку скарг на предмет їх юридичної достатності, розслідування звинувачень у неправомірних діях суддів і прокурорів, а також за неправомірної поведінки суддів і прокурорів, а також ініціювання та представлення справ про дисциплінарні порушення перед дисциплінарними колегіями ВРП.

Дисциплінарне провадження щодо судді не може бути відкрито:

а) після спливу двох років з дня подання скарги або з дня, коли Офіс дисциплінарного радника дізнався про правопорушення;

б) після спливу п'яти років з дня вчинення передбачуваного правопорушення, а у випадку кримінального провадження - після спливу одного року з дня ухвалення остаточного рішення у цьому провадженні, залежно від того, який з цих двох строків настає пізніше.

Перебіг строку давності для притягнення до дисциплінарної відповідальності за дисциплінарні проступки, що мають триваючий характер, починається з моменту припинення протиправного стану.

Список використаних джерел:

1. Compilation des réponses au questionnaire en vue de la préparation de l'Avis No. 27 (2024) du CCJE sur la responsabilité disciplinaire des juges. URL:

<https://rm.coe.int/compilation-of-responses-for-ccje-opinion-no-27-2024-3/1680b0614f>

2. Decision no. 316, dated 14.09.2020 of the HJC.

КОМПАРАТИВНА ЕКЗЕГЕЗА ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ СУДДІВ У ВІДСТАВЦІ В ЗАРУБІЖНИХ ЮРИСДИКЦІЯХ

Дзядевич Володимир Русланович

аспірант другого року навчання кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри юстиції*

Інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка **О.З. Хотинська-Нор**

Правовий статус суддів у відставці має значну варіативність в різних юрисдикціях, що пов'язане із відмінностями в культурних, політичних та правових традиціях кожної країни. У той час як одні держави надають суддям у відставці розширені привілеї, зокрема, почесні звання (про що доцільно говорити і в реаліях української правової парадигми [4]), сприяють активному подальшому залученню таких осіб до судової системи, надаючи можливість впливу на правову систему, інші – дотримуються більш стриманого підходу, обмежуючи роль суддів після завершення їх кар'єри у судових органах. Усвідомлення та порівняльний аналіз цих розбіжностей дозволяє глибше осмислити питання суддівської незалежності та підзвітності, а також більш комплексно розглянути роль суддів у відставці в контексті їх впливу на правову систему та участі у суспільному житті.

Метою цього дослідження є вивчення як законодавчо визначених, так і неформально наданих привілеїв, встановлених обов'язків та обмежень, з якими зіштовхуються судді у відставці на прикладі США, Німеччини та Японії (як країн із

різними культурними передумовами, правовими системами та політичними традиціями), як ці відмінності впливають на добродесність судового сегменту влади та суспільну довіру до неї.

Судді у відставці часто зберігають певний рівень поваги та впливу у суспільстві, але їх статус (як правовий, так і суспільний) може варіюватись від свого роду «церемоніального» до «обмежувального». У багатьох юрисдикціях суддям у відставці надаються почесні звання (наприклад «старший суддя» чи «суддя у напіввідставці» [semi-retired judge] у США), які можуть надавати їм певний рівень імунітету та привілеїв, включаючи доступ до ресурсів або навіть продовження роботи в судових органах. Наприклад, у США судді у відставці можуть бути залучені для розгляду справ із виділенням навіть окремого штату для них, особливо у разі нестачі суддів, що прямо визначено розділом 28 Кодексу Сполучених Штатів [11]. При цьому навантаження зменшується до 50% на таких суддів.

На противагу цьому, інші країни накладають обмеження щодо діяльності суддів у відставці. Наприклад, в Японії, хоча судді у відставці зберігають поважний соціальний статус, їх роль у судовій системі є менш помітною [7]. Вони часто мають справу із обмеженнями щодо участі в окремих справах чи обмеженням щодо подальшої професійної діяльності після виходу у відставку, якщо це може суперечити їх статусу судді у відставці [2]. Така розбіжність породжує дискусію щодо формування довіри до судової влади, а також щодо ролі суддів у відставці у підтримці добродесності суддів, та того, чи відповідає їх роль після виходу у відставку етичним стандартам судового сегменту влади.

США, Німеччина та Японія мають різні підходи до формування статусу суддів у відставці, зокрема, це пов'язано із унікальними правовими традиціями цих країн. Як було зазначено вище, у США судді у відставці зберігають певний «статус старшого/почесного судді», який дозволяє їм продовжувати працювати в судовій системі. Цей статус одночасно наділяє особу і привілеями, і відповідальністю, оскільки такі судді можуть працювати із зменшеним навантаженням або виступати

в якості арбітрів, використовуючи свій досвід і знання без повної зайнятості в судовій системі. Судді у відставці в США також мають можливість використання надійних пенсійних програм, що підтримує їх фінансову безпеку і дозволяє займатись державною або приватною практикою, за умови дотримання етичних принципів.

У Німеччині діє дещо інша модель, оскільки судді у відставці, як правило, не можуть повертатись на суддівські посади або виконувати функції, які можуть спровокувати виникнення конфлікту інтересів у зв'язку із їх попередньою діяльністю [1]. Німецьке законодавство передбачає, що судді є неупередженими арбітрами, чия репутація та незалежність мають бути збережені навіть після виходу у відставку. Це відображено в їх пенсійній системі, яка пропонує всебічне фінансове забезпечення, щоб звести до мінімуму необхідність шукати роботу після виходу у відставку, яка потенційно може скомпрометувати нейтралітет. Наприклад, у Німеччині судді у відставці часто не можуть працювати в юридичних фірмах або займатися консультативною діяльністю, оскільки це може сприйматися як вплив на їх колег-суддів або може підірвати довіру громадськості. Окремі питання можливості суддів у відставці займатись приватною практикою та виконання окремих приватно-публічних функцій (нотаріальна діяльність) розглядаються навіть на рівні Федерального Конституційного Суду Німеччини [3].

В Японії судді у відставці мають справу із високо-структурованою системою, яка не сприяє залученню на посади, що безпосередньо пов'язані з їх попередніми суддівськими функціями [9]. Японський підхід робить ставку на моральний авторитет суддів, як діючих, так і тих, що перебувають у відставці. Хоча Японія також забезпечує фінансову стабільність суддів у відставці, суспільство та законодавство очікують, що вони залишатимуться поза межами суперечливої юридичної практики або бізнесу. Ці обмеження мають на меті захистити суспільне сприйняття незалежності суддів, оскільки очікується, що судді уособлюють неупередженість як під час своєї кар'єри, так і після її завершення. Це контрастує з

більш гнучким підходом Сполучених Штатів, який заохочує постійний внесок суддів у відставці в розвиток та підтримку судової системи.

Серед основних факторів слід, на наш погляд, виокремити: ступінь незалежності суддів (та ступінь того, наскільки високий суспільний запит на публічну демонстрацію такої незалежності, оскільки в країнах, що перебувають у стані реформ [наприклад, Україна] такий запит значно вищий), роль та вектор політичного курсу у судовому сегменті влади, культурні погляди на вихід у відставку та професійну юридичну діяльність, а також складність доступу до суддівської професії [5]. У таких країнах, як США, де незалежність суддів є наріжним каменем правової системи, а сама підготовка суддів є досить складною та довготривалою, судді у відставці часто розглядаються як цінні працівники судової системи, а їх постійна залученість вважається корисною. В той час як в Німеччині та Японії більша увага приділяється захисту суддів від будь-якого потенційного конфлікту інтересів, що знаходить своє відображення в більш суворих обмеженнях (подібний підхід маємо і у Великій Британії [6]). Політичний ландшафт у цих країнах також впливає на незалежність судової влади, оскільки очікується, що судді у відставці повинні зберігати достатній рівень відстороненості від судової влади для збереження її неупередженості. Культурні погляди на вихід у відставку також впливають на цю практику, оскільки, наприклад, в Японії від суддів очікують, що вони втілюватимуть принципи доброчесності та неупередженості навіть після виходу у відставку, зміцнюючи довіру громадськості до судової системи.

Порівняльний аналіз залучення суддів у відставці до процедур арбітражу, медіації, консультування та інших видів юридичної діяльності свідчить про суттєві відмінності між юрисдикціями: ті, що дозволяють суддям працювати після виходу у відставку, та ті, що обмежують їх діяльність. У США судді у відставці часто беруть участь в арбітражі та медіації, використовуючи свій досвід для вирішення спорів за межами судової зали. Така практика є загальноприйнятною і часто заохочується, оскільки вона зменшує навантаження на судову систему і використовує досвід суддів у відставці.

У Німеччині та Японії судді у відставці мають обмеження щодо можливості юридичної практики, особливо на посадах, які можуть сприйматися як такі, що впливають на судову владу або використовують їх попередній статус. Наприклад, у Японії судді у відставці рідко займаються арбітражем або консультуванням через суворі правила та суспільні очікування, які ставлять добросовісність суддів вище за фінансову чи особисту вигоду. У Німеччині, хоча судді у відставці можуть залучатись як консультанти, проте вони мають дотримуватись вимог щодо недопущення конфлікту інтересів при розгляді справ, які безпосередньо пов'язані з їх суддівською діяльністю.

Подібні обмеження мають своїм підґрунтям широкі етичні міркування, оскільки підхід кожної країни полягає у намаганні збалансувати цінність досвіду суддів у відставці з необхідністю збереження суддівської незалежності та суспільної довіри [10].

Підводячи підсумок, слід зауважити, що хоча судді у відставці, як правило, користуються великою повагою, в різних державах, їх статус може відрізнитись через різні підходи до незалежності судової влади, політичного впливу та культурних цінностей. Ці відмінності порушують важливі питання щодо можливості гармонізації статусу суддів у відставці з метою забезпечення добросовісності суддів та поваги до національних традицій. Гармонізація може включати розробку міжнародних керівних принципів та запозичення найкращих практик, які стосуються етичних обов'язків суддів у відставці, зокрема, щодо працевлаштування після виходу у відставку та залучення громадськості. Такі зміни мають враховувати особливості правових та культурних традицій. Так само необхідно врахувати показники ефективності окремих підходів, оскільки, до прикладу, як показує досвід Британії, не завжди заборони мають позитивний ефект, зокрема в умовах відсутності ефективних механізмів контролю та відповідальності.

Для України, особливо в контексті продовження судової реформи та євроінтеграції, аналіз та дослідження порушених у доповіді питань є особливо актуальним.

Список використаних джерел:

1. Закон про судоустрій Німеччини/Deutsches Richtergesetz – DRiG (переклад. на англ. мову) : Закон від 19.04.1972 р. : станом на 20 груд. 2023 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/englisch_drig.html (дата звернення: 09.10.2024).
2. "Про суди" : Закон Японії від 16.04.1947 р. № Act No. 59 of 1947 : станом на 11 жовт. 2024 р. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3225/en> (дата звернення: 05.10.2024).
3. Рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини від 21.09.2000 р. у справі № - 1 BvR 661/96 -. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2000/09/rk20000921_1bvr066196en.html (дата звернення: 05.10.2024).
4. Хотинська-Нор О. З. Статус судді у відставці: проблеми правового регулювання / О. З. Хотинська-Нор // Вісник кримінального судочинства. - 2019. - № 2. - С. 107-117. - URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2019_khotynska_nor.pdf
5. Clark M. L. Judicial retirement and reurn to practice. *Catholic university law review*. 2011. Т. 4, № 60. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/232606416.pdf> (дата звернення: 08.10.2024).
6. Dr Patrick O'Brien, of Oxford Brookes University, Dr Ben Yong, of the University of Durham. Retired judges 'should get a practising certificate' before returning - report. *Law Gazette*. URL: <https://www.lawgazette.co.uk/news/retired-judges-should-get-a-practising-certificate-before-returning-report/5116477.article> (дата звернення: 07.10.2024).

7. Godwin (Professor Melbourne Law School) A. Judges and retirement. *Law.asia*. URL: <https://law.asia/judges-retirement-age/> (date of access: 07.10.2024).
8. International principles on the independence and accountability of judges, lawyers and prosecutors. a practitioners' guide. Женева, 2004. 83 с. URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/2012/04/icj_independence_of_judiciary_guide_2004.pdf (дата звернення: 05.10.2024).
9. John O. Haley, Wiley B. Rutledge Professor of Law Washington University in St. Louis. The Japanese judiciary: maintaining integrity, autonomy and the public trust. *WashULaw*. P. 30. URL: <https://law.wustl.edu/wp-content/uploads/2018/10/2003-3HaleyJapaneseJudiciary.pdf> (date of access: 07.10.2024).
10. Supplementing the UN basic principles on the independence of the judiciary | UN special rapporteur | united nations special rapporteur on the independence of judges and lawyers. *UN Special Rapporteur | United Nations Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers*. URL: <https://independence-judges-lawyers.org/supplementing-the-un-basic-principles-on-the-independence-of-the-judiciary/> (дата звернення: 09.10.2024).
11. Unitet States Code : Кодекс. URL: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title28&edition=prelim> (дата звернення: 07.10.2024).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ НАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Ковбас Ігор Васильович

*доктор юридичних наук, доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Коваль В.О.

*здобувач кафедри адміністративного та конституційного права
Запорізького національного університету*

Утвердженням європейської інтеграції України зумовлює необхідність для національних інститутів публічної влади впровадження ефективних моделей надання адміністративних послуг у системі публічного адміністрування. Як наслідок набуває актуальності пошук ефективних практик реалізації системи надання електронних адміністративних послуг з метою розробки напрямів підвищення ефективності функціонування даного елементу публічного адміністрування в Україні.

Актуальність дослідження правового регулювання надання електронних адміністративних послуг у країнах ЄС зумовлена обраним Україною курсом на європейську інтеграцію та необхідністю адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС). Законодавство ЄС та практика його реалізації щодо надання електронних адміністративних послуг містить багато позитивних новацій, дослідження яких є необхідною умовою для удосконалення українського законодавства, підвищення рівня якості послуг, що надаються органами публічної адміністрації.

У європейській адміністративно-правовій доктрині не виділяють окремого правового інституту адміністративних послуг. Науковці держав-членів ЄС для позначення вказаного явища оперують поняттями «public services» («публічні

послуги)), «services of general interest» («послуги, що становлять загальний інтерес»), «services for citizens» («послуги для громадян»), до яких окрім інших публічних включають послуги, які в Україні зараховують до адміністративних послуг [2, с. 120-122].

Якщо звернутися до досвіду ЄС щодо реалізації теорії публічних послуг, можна зробити висновок, що у зміст поняття «public services» («публічні послуги») європейські фахівці вкладають ширше значення, ніж в українській доктрині вкладається в поняття «адміністративні послуги»: у ЄС публічні послуги – це будь-які послуги, надання яких становить публічний (загальний) інтерес [1, с. 21-28].

Сучасним напрямом реформування надання електронних адміністративних послуг в ЄС виступає, в першу чергу, створення єдиного цифрового ринку адміністративних послуг. Зважаючи на те, що ринок електронних адміністративних послуг у державах-членах ЄС стрімко розвивається, то важливим завданням на сьогодні виступає забезпечення сумісності між системами надання електронних публічних послуг різних країн-членів ЄС [6].

Регламенти та рішення Європейського парламенту та Ради є обов'язковими для виконання державами-членами ЄС, відтак справили значний вплив на розвиток внутрішнього законодавства та практики його застосування в державах-членах ЄС. Зокрема запроваджена програма «STORK», яка «з урахуванням технології ІД-ідентифікації є доступною в кожній країні, та забезпечує систематизацію даних згідно з загальноприйнятою технічною та юридичною схемами, що забезпечує розуміння між користувачами один з одним» [4, с. 10-16].

Окрім того, на виконання законодавства ЄС держави-члени запроваджують електронні сервіси надання адміністративних послуг громадянам інших держав членів у вигляді «Точок одного контакту» («Point of Single Contact»), які функціонують кількома мовами та забезпечують надання популярних послуг для громадян інших держав-членів ЄС. Відповідно, в рамках реалізації названих програм всі держави-члени ЄС забезпечують можливість надання транскордонних адміністративних послуг громадянам ЄС незалежно від країни походження [3].

В європейських країнах електронна форма надання адміністративних послуг використовується на рівні з письмовою формою на паперовому носії, адже велика кількість послуг надається саме в електронній формі, що заощаджує ресурси органів публічної адміністрації. Законодавством країн-членів ЄС передбачена еквівалентність юридичної сили адміністративних актів, які виступають результатом надання адміністративних послуг, в електронній формі та в письмовій формі на паперових носіях. Причому рівність електронної та письмової форми передбачена на рівні закону та є обов'язковою для визнання всіма суб'єктами правовідносин у державі.

Правовому регулюванню надання адміністративних послуг приділена увага у великій кількості нормативно-правових актів ЄС. Надання адміністративних послуг є настільки важливим в ЄС, що їх належне забезпечення регулюється первинним і вторинним законодавством, зокрема статтями Договору про заснування Європейського Союзу та Договору про функціонування Європейського Союзу, окремого Протоколу до нього, а також кількома Директивами, прецедентним правом, Хартією засадничих прав Європейського Союзу.

Окрім названих нормативно-правових актів, значну роль у регулюванні діяльності публічної адміністрації як загалом, так і щодо надання адміністративних послуг, відіграє так зване «прецедентне право ЄС», «неписане право ЄС» (англ. – softlaw), тобто рішення Європейського суду справедливості (Суду Європейського Союзу), Європейського суду з прав людини та інших судових органів держав-членів ЄС [5, с. 113-117].

У ЄС питання надання електронних адміністративних послуг населенню регулюється як первинним, так і вторинним законодавством ЄС. Утім наднаціональний рівень законодавства ЄС встановлює лише загальні положення та основні права громадян щодо послуг загального інтересу. На національному рівні у державах-членах ЄС приділяється увага врегулюванню адміністративної процедури загалом [1, с. 21-28].

Незважаючи на значні темпи інтеграції в межах ЄС, у питанні правового регулювання надання адміністративних послуг різних держав-членів ЄС спостерігаються значні відмінності, зокрема, різний ступінь розвитку нормативного та інституційного забезпечення зазначеної сфери, різний розподіл повноважень щодо надання адміністративних послуг між органами державної влади та місцевого самоврядування [5, с. 113-117].

Окреме значення для правового регулювання надання електронних адміністративних послуг у більшості держав-членів ЄС має законодавство, прийняте на локальному рівні. Кожний орган місцевого самоврядування забезпечує надання адміністративних послуг з врахуванням місцевих особливостей, що спрямоване на найоптимальніше задоволення потреб мешканців окремого муніципалітету [5, с. 113-117; 1, с. 21-28].

Отже, правовому регулюванню надання адміністративних послуг приділяється значна увага в нормативно-правових актах та судовій практиці ЄС. Законодавство ЄС щодо надання електронних адміністративних послуг є досить розвиненим та забезпечує еквівалентність письмової та електронної форми їх надання.

Джерела правового регулювання надання електронних адміністративних послуг в ЄС характеризуються таким особливостями, як відсутність кодифікованого нормативно-правового акту, яким би здійснювалося регулювання адміністративних послуг неекономічного інтересу; вплив судової практики на правове регулювання відносин між органами публічної адміністрації та приватними особами; значна увага до підвищення рівня якості послуг, що надаються адміністративними органами, та участі приватних осіб у прийнятті рішень.

Порівнюючи рівні правового регулювання сфери адміністративних послуг в країнах ЄС та Україні, варто зазначити, що наднаціональний рівень законодавства ЄС встановлює лише загальні положення та основні права приватних осіб щодо послуг загального інтересу. На національному рівні у державах-членах ЄС приділяється увага врегулюванню адміністративної процедури загалом, але

важливе значення має локальне регулювання надання адміністративних послуг у рамках кожного муніципалітету.

Виходячи із аналізу європейського досвіду, важливе значення для удосконалення надання електронних адміністративних послуг в Україні має застосування у практичній діяльності органів публічної адміністрації принципів сформованих практикою Європейського суду з прав людини та Європейського суду справедливості, використання досягнень інформаційних технологій, удосконалення електронного урядування, підвищення участі приватних осіб у прийнятті рішень органів публічної адміністрації як це має місце в західноєвропейських країнах.

Список використаних джерел:

1. Білоус В. Т. Особливості становлення та розвитку теорії адміністративних послуг у країнах Європейського Союзу та в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 21-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_5 (дата звернення: 19.09.2024).
2. Буханевич О. М. Особливості правового регулювання адміністративних послуг в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 12(1). С. 120-122. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_12\(1\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_12(1)_35) (дата звернення: 19.09.2024).
3. Директива 2006/123/ЄС Європейського парламенту та ради від 12 грудня 2006 року про послуги на внутрішньому ринку. *Офіційний Вісник Європейського Союзу від 27.12.2006* URL: https://insat.org.ua/files/nav/law/3/dir_2006_123_uk.pdf (дата звернення: 19.09.2024).
4. Михайлюк Я. Надання адміністративних послуг в електронній формі у країнах Європейського Союзу та Україні: порівняльно-правовий аспект. *Юридична Україна*. 2016. № 1-2. С. 10-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2016_1-2_4 (дата звернення: 19.09.2024).
5. Михайлюк Я.Б. Загальна характеристика правового регулювання надання адміністративних послуг в Європейському Союзі та Україні. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 34(2). С. 113-117. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_34(2)_30) (дата звернення: 19.09.2024).

6. Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text (дата звернення: 19.09.2024).

7. Скороход О.П. Надання послуг населенню органами місцевого самоврядування як пріоритет діяльності місцевої громади. Стратегічні пріоритети. №1. 2010. С. 41-46.

8. Тимченко Л.М. Європейський досвід удосконалення системи надання адміністративних послуг. *Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 3. С. 136-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_3_31 (дата звернення: 19.09.2024).*

9. TOMÁŠEK, M., ŠMEJKAL, V. та ін. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага: Wolters Kluwer ČR, 2024, 1780 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/komentar_do_dogovoru_pro_funkcionuvannya_ues.pdf (дата звернення: 19.09.2024).

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ В ПРАКТИЦІ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС

Міць Анастасія Миколаївна

*аспірантка 2 курсу, кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, завідувачка кафедри конституційного права України, професорка Т. М. Слінько*

Суд Справедливості ЄС (далі - Суд) вже досить давно відіграє не останню роль у тлумаченні принципу верховенства права. Нерідко розкриття цього принципу відбувається крізь призму поняття незалежності суддів, яке Суд розглядає у вимірі національного права певної країни. Варіативність тих підходів, які часто держави застосовують з метою встановлення контролю над судовою владою є вражаючою: Суд безпосередньо оцінює норми національного права на наявність потенційних загроз для судової влади, що детально прослідковується у тексті його рішень.

Серія рішень присвячена польській системі правосуддя є досить змістовною та різноманітною, адже торкається різних аспектів незалежності суддів. Одним з найвідоміших кейсів, присвячених статусу суддів є розгляд питання щодо правомірності зміни віку судді для виходу на пенсію, яке було запроваджено у супроводі із своєрідною процедурою. Після настання 65-річного віку суддя мав звертатись до Президента Польщі із заявою, підкріпленою документами, що містять медичні довідки, які підтверджують його здатність продовжувати працювати і перебувати на посаді. На перший погляд, процедура містить певну збалансованість, говорячи про необхідність Президента Польщі проконсультуватись із Національною Радою Правосуддя (далі – НРП) перед прийняттям свого рішення. Проте, той національний контекст, який склався у Польщі, вказував на потенційну політичну упередженість НРП, відтак, негативні

висновки цього органу сприймались вороже суддівською спільнотою та піддавались оскарженню [1].

До того ж, Суд звернув увагу на обмеження дискреції Президента Польщі при прийнятті рішень, зважаючи на обов'язковість з його боку врахування висновків НРП. Запроваджений на національному рівні порядок фактично перетворився на пенсійну вибіркочку фільтрацію, оскільки законодавчі норми не створили належної правової визначеності у питаннях продовження перебування на посаді суддів, зробивши їх залежними від інституційно зовнішнього (Президент Польщі) і внутрішнього (НРП) розсуду.

В цілому, Суд окреслює правову природу національного порядку призначення суддів як внутрішньодержавну, водночас, вказує на важливості дотримання зобов'язань країни-члена ЄС щодо верховенства права. Аргументація Суду ЄС із вже звичних уявлень про суддівську незалежність та неупередженість, яка обумовлюється вже усталеною практикою Суду та ЄСПЛ: суд не має підпорядковуватись ієрархічно, піддаватись тиску та втручанню з боку інших органів. Особливої уваги заслуговує згадка Суду про те, що суддя не має бути зацікавлений в результаті провадження, окрім суворого застосування верховенства права. Повноваження Суду ЄС у преюдиціальному провадженні не дозволяють йому тлумачити національне законодавство, тому Суд обмежується тільки оцінкою дотримання права ЄС в межах правовідносин, що склалися. Зокрема, аналізуючи суб'єктність НРП та функціональну можливість оскарження її рішень, що свідчить про здебільшого зацікавленість в оцінці процесуальних чинників забезпечення принципу незалежності суддів на національному рівні.

На підтвердження цієї тези слід також звернути увагу на висновки Суду ЄС у справі, яка стосувалась мальтійського конституційного законодавства, а саме повноважень Прем'єр-міністра Мальти по неврахуванню результатів оцінки суддів, проведеною спеціальним Комітетом з призначень суддів. Нормативні положення мальтійського законодавства дозволяли Прем'єр-міністру Мальти здійснювати подання на призначення суддів, оминаючи висновки цього Комітету. Проте,

власний розсуд Прем'єр-міністру мав підкріплюватись певними процедурними гарантіями, а саме: публікації в Урядовому віснику Мальти рішення, в якому він пояснює причини такого кроку; усного звернення до Парламенту. На думку сторони по справі, такі норми створюють загрози для незалежності суддів, так як створюють обставини відсутності підзвітності Прем'єр-міністру, балансу між різними гілками влади і, як наслідок, політизації процесу призначення суддів. Втім, Суд дійшов протилежного висновку, зазначивши, що неврахування з боку Прем'єр-міністру висновків Комітету є правомірним з огляду на наявність нормативних гарантій по аргументації з боку Прем'єр-міністра своєї поведінки, яка виражається у здійсненні публікації та зверненню до Парламенту [2]. З одного боку, Суд доволі раціонально підійшов до формування своєї думки, оцінюючи формально-процесуальний бік питання, а саме наявність спеціальної процедури по неврахуванню висновків Комітету. З іншого боку, чи було б рішення Суду аналогічним у випадку наявності обґрунтованих сумнівів в упередженості Прем'єр-міністра відносно питань призначень, систематичного ігнорування з його боку процесуальних гарантій та, що важливо, фактичної дієвості цих процесуальних застережень. Йдеться про реальний вплив окреслених дій Прем'єр-міністра, а саме публікації в Урядовому віснику Мальти та зверненні до Парламенту на створення умов неупередженого призначення у майбутньому. Суд не піддав самостійній оцінці змістовну сутність цих гарантій, хоча з технічної точки зору, запроваджена формула призначення дійсно може створювати ризики суб'єктивного та упередженого прийняття рішень з боку Прем'єр-міністра.

До того ж, попри різні контекстуальні обставини, описані в вищезгаданих рішеннях Суду, можемо звернути увагу на схожу позицію Суду щодо балансування при прийнятті рішень: в підходах Суду не спостерігається рекомендацій щодо обов'язкової участі декількох гілок влади при винесенні рішення, більше уваги Суд звертає на подальшу легітимність прийнятих рішень, підкріплену дотриманням нормативно визначених процедур та суб'єктної самостійності інститутів.

Одним з останніх рішень щодо незалежності суду, була справа щодо Хорватії: Суд розглянув правомірність норм національного законодавства, які передбачали участь стороннього судді у прийнятті рішення. Йдеться про запроваджену у Хорватії посаду, так званого, *reviewing judge*, до функцій якого входило переглядати ухвалене рішення та надавати свої вказівки щодо його змісту, при тому, що цей суддя не належить до складу судової колегії по справі. Обґрунтованість такого механізму, на думку держави, полягала у необхідності стандартизації судової практики, однак такий аргумент не був позитивно оцінений Судом, зважаючи на очевидну загрозу потенційного впливу на судову колегію щодо прийняття рішення.

Таким чином, роль Суду ЄС в тлумаченні змісту суддівської незалежності полягає не у роз'ясненні національного законодавства, як це може здатись на перший погляд, а у комплексній оцінці характеру процесуальних гарантій у правовідносинах між органами правосуддя та інституціями, що належать до інших гілок влади. Суд ЄС звертає увагу на наявність потенційних загроз щодо неправомірного впливу на суддів, легітимності органів суддівського врядування, обмеження дискреційного впливу органу, який відповідає за призначення судді, наявності відповідних процесуальних гарантій щодо самостійності прийнятих рішень тощо.

Список використаних джерел:

1. Judgment of the Court (Grand Chamber) C-585/18, 19.11.2019. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-585/18>

2. Judgment of the Court (Grand Chamber) C-896/19, 20.04.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0896>
(дата звернення: 10.10.2024)

3. Judgement of the Court (Grand Chamber) C-554/21, 11.07.2024. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_c_just/document/cjeu2024_C_554

ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРАВА СТОСОВНО СУДДІВ В НІМЕЧЧИНІ

Москвич Лідія Миколаївна

доктор юридичних наук, професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Посада судді за законодавством Німеччини належить до публічної служби, а отже дисциплінарна процедура стосовно судді відповідає загальним засадам дисциплінарного права. Проте, визнання специфіки посади судді, характеризується фактичною та особистою незалежністю, та з урахуванням принципу розподілу влади обґрунтовувало передання права притягнення судді до дисциплінарної відповідальності саме судовій системі країни, хоча активним учасником кадрової політики щодо судової влади, зокрема і здійснення нагляду за дотриманням службової дисципліни належить системі органів виконавчої влади, зокрема Міністерству юстиції земель. Передача повноважень щодо прийняття рішень від виконавчої влади до судової демонструє цінність, яка надається незалежності суддів в Німеччині, та значення, яке надається очікуваній професійності діяльності судді з огляду на потенційний ризик втрати репутації судової влади у випадку неправомірної поведінки цих посадових осіб. Саме тому «подвійний» контроль обґрунтованості притягнення судді до дисциплінарної відповідальності забезпечується як з боку виконавчої влади, так і судової. Дисциплінарна процедура стосовно судді ініціюється перед Дисциплінарною палатою вищого загального суду землі (Oberlandesgerichte) Міністерством юстиції землі, саме останній виступає «обвинувачем судді в правопорушенні, що підриває авторитет та довіру до суду». Оскільки сама судова процедура дисциплінарного провадження підпорядковується гарантіям захисту прав судді на професійну діяльність, то стандарти доказування вини судді в правопорушенні є

найсуворішими – поза розумним сумнівом. Тому Міністерство юстиції відповідально ставиться до перевірки скарги (інформації) про неналежну поведінку судді. Відповідно, звернутися зі скаргою на дії судді можуть: фізичні особи, які вважають, що суддя порушив свої обов'язки або діяв неналежно; юридичні особи – учасники судового провадження, які вважають себе постраждалими від неналежної поведінки судді; судді-колеги, які вважають, що неналежна поведінка судді шкодить загальній корпоративній репутації; а також Міністерство юстиції як наглядовий орган за діяльністю судді, за власною ініціативою може порушити процедуру досудової перевірки інформації про неналежну поведінку судді. Оскільки, законодавство Німеччини абсолютизує процесуальну незалежність суддів, то Міністерству юстиції потрібно досить критично оцінити інформацію про «ймовірну неналежну поведінку судді» з урахуванням стандартів суддівської етики про невтручання в процес здійснення суддею своїх професійних функцій та чітко обґрунтувати зміст неналежної поведінки судді. Оскільки чіткого переліку складів дисциплінарних проступків суддів законодавство Німеччини не містить, а лише загальні категорії, то з урахування узагальненої дисциплінарної практики, можна виділити наступні групи дисциплінарних правопорушень судді: (а) *порушення професійної етики* (може включати неналежну поведінку, конфлікти інтересів, відсутність об'єктивності або неупередженості; (б) *недбалість у виконанні обов'язків* (входять випадки, коли суддя не дотримується процесуальних норм, затримує розгляд справ або не виконує своїх обов'язків належним чином; (в) *зловживання владою* (використання службового становища для особистої вигоди або маніпуляцій з рішеннями); (г) *непрофесійна поведінка* (це може включати неналежні висловлювання, образи або інші форми неповаги до сторін процесу; (д) *кримінальні діяння*. З метою не зашкодження репутації судової влади в цілому через неналежну поведінку судді, попереднє провадження щодо розгляду скарги на суддю в Міністерстві юстиції та судовий розгляд дисциплінарної справи здійснюється в умовах конфіденційності – лише за участі учасників провадження та їх представників. При цьому досудове провадження з перевірки інформації

щодо неналежної поведінки судді здійснюється в письмовому провадженні зі збором доказів, що підтверджують чи спростовують висновок про ознаки дисциплінарного проступку в діях суддів, проте, як суддя, так і скаржник можуть окремо запрошуватись для дачі додаткових усних пояснень по справі. Запрошення до усних показань не є стандартною практикою, але можливо в певних обставинах, якщо це необхідно для кращого розуміння справи. В данному контексті цікаво звернути увагу на кваліфікаційні вимоги для співробітників підрозділів Міністерства юстиції, які займаються питаннями суддівської етики і дисципліни, на яких покладено повноваження з попередньої оцінки скарги на суддю. Це можуть бути юристи, які мають досвід у праві та знання про судову систему, є формально та суб'єктивно незалежними, щоб забезпечити об'єктивність у розгляді скарг. Вони повинні мати досвід у сфері правосуддя або адміністративного права та спеціалізувалися на стандартах суддівської етики та професійної поведінки. Ці співробітники міністерства юстиції мають постійні трудові угоди та спеціальну підготовку, що дозволяє їм ефективно виконувати свої обов'язки. Їхня роль полягає в забезпеченні об'єктивності та професіоналізму в процесі розгляду скарг на суддів, а також у дотриманні відповідних юридичних норм і стандартів. Саме ці особи здійснюють перевірку скарги на суддю, визначають чи є достатні підстави для подальшого розслідування правопорушення, і за необхідності проводять більш детальне розслідування. Після завершення розслідування результати аналізуються, щоб визначити, чи було порушено етичні або професійні стандарти. Міністерство може ухвалити рішення про подальші дії — це може бути направлення справи до дисциплінарного суду або, якщо порушень не виявлено, закриття справи. Учасники процесу отримують інформацію про результати перевірки, включаючи суддю, на якого була подана скарга. У випадку незгоди з рішенням про закриття справи, скаржник може оскаржити рішення Міністерства юстиції землі до адміністративного суду, за результатом розгляду суд може зобов'язати Міністерство повторно розглянути скаргу, вказуючи на недоліки в попередньому розслідуванні або прийнятті рішення. У такому випадку Міністерство має провести

нову оцінку справи, враховуючи вказівки суду. Або Суд може також прямо вказати Міністерству на необхідність порушити дисциплінарне провадження проти судді, якщо є достатні підстави для цього. Це залежить від обставин справи та причин, чому попереднє рішення було скасовано.

Щодо видів дисциплінарних стягнень, які мають на меті підтримувати професійну етику і довіру до судової системи, то в Німеччині для суддів передбачено їх кілька видів: (а) *догана (Ermahnung)* (як офіційне попередження судді про неналежну поведінку; (б) *штраф (Geldbuße)* (визначається на розсуд суду в залежності від серйозності порушення); (в) *зниження в посаді (Herabsetzung)* (переведення з адміністративної посади на штатну чи переведення в нижчий суд); (г) *відсторонення від роботи (Ausschluss von der Dienst)* (тимчасове відсторонення судді від виконання обов'язків на певний строк); (д) *звільнення (Entlassung)* (може бути застосована у випадках особливо тяжких порушень). Апеляцію на рішення про накладення дисциплінарного стягнення на суддю в можна оскаржити до вищого адміністративного суду землі, який може як підтвердити, так і скасувати або змінити рішення про накладення дисциплінарного стягнення. Проте Вищий адміністративний суд зазвичай обмежується перевіркою законності рішення дисциплінарного суду, тому зміна покарання відбувається лише у випадках, коли це виправдано за результатами розгляду апеляції. Оскарження дисциплінарних стягнень є важливим механізмом захисту прав суддів і забезпечення справедливого процесу. Також рішення суду про накладення дисциплінарного стягнення на суддю може бути оскаржене як скажником, так і Міністерством юстиції. Проте скажник не має права оскаржити рішення про накладення дисциплінарного стягнення на суддю через його м'якість або недостатність, лише з підстав порушення судом процедури розгляду справи. А Міністерство юстиції - якщо вважає, що рішення не відповідає ситуації, тобто якщо вважає санкцію недостатньо суворою. Теоретично у сторін є право і на касацію до Федерального адміністративного суду (Bundesverwaltungsgericht), проте досить складно обґрунтувати в таких справах «важливість правового питання» чи «очевидність

помилки», і цей суд «теоретично» може лише підтвердити або скасувати рішення нижчого суду, але не має можливості безпосередньо накладати нові дисциплінарні санкції, оскільки сфера його компетенції обмежується оцінкою справи лише на предмет законності рішень вищого адміністративного суду землі, а не фактичних обставин справи.

Короткий огляд дисциплінарної процедури стосовно суддів у Німеччині дозволяє зробити висновок, що положення дисциплінарного права для суддів в цілому мають насамперед характер захисного права для суддів. Вони визначають зовнішні рамки, в яких особа, що обіймає посаду, може безпечно рухатися, а у випадку подання на нього скарги щодо порушення норм професійної етики та поведінки, забезпечується найсерйознішими гарантіями захисту його права на професійну діяльність системою подвійного адміністративного та судового контролю.

Список використаних джерел:

1. Disziplinarstatistik für das Jahr 2023. URL: Bundesministerium des Innern und für Heimat. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/oeffentlicher-dienst/beamte/disziplinarstatistik-2023.pdf?__blob=publicationFile&v=4
2. Fischer, C. (2012). Disziplinarrecht und Richteramt. Berlin, Deutschland: Peter Lang Verlag. Retrieved Oct 14, 2024, from 10.3726/978-3-653-01392-4
3. Das Disziplinarverfahren gegen einen Richter – und seine Einleitung durch das Justizministerium. URL: <https://www.rechtslupe.de/verwaltungsrecht/beamtenrecht/das-disziplinarverfahren-gegen-einen-richter-und-seine-einleitung-durch-das-justizministerium-3107167>
4. Deutsches Richtergesetz URL: <https://dejure.org/gesetze/DRiG/63.html>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ВВЕДЕННЯ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ (НАДЗВИЧАЙНИЙ ТА ВОЄННИЙ СТАН)

Нетіпа Катерина Валеріївна

аспірантка, кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: *кандидат філософських наук, доцентка кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого* **Л.К. Байрачна**

Особливий правовий режим як спосіб реагування на виняткові ситуації та обставини широко застосовується у різних державах світу. Введення особливого правового режиму спрямоване на забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, основ конституційного ладу, інтересів суспільства та держави, відновлення законності та правопорядку, нормалізації обстановки на відповідній території. Порядок введення тимчасового режиму регулюється національним законодавством окремих країн, спираючись на засади, принципи та стандарти, що передбачені міжнародно-правовими актами.

Науковці, такі як Ковалів М.В., Кузніченко С.О., Павлишин Ю.В., Рутар А.І., Топольницький В.В., Хила І.Ю. та ін, у своїх наукових працях, статтях, монографіях та дисертаціях досліджують правове регулювання введення особливого правового режиму окремих європейських держав, тлумачать положення міжнародно-правових актів, зокрема Європейської конвенції з прав людини, та аналізують практику Європейського суду з прав людини. Можливість перейняття позитивного іноземного досвіду з імплементації міжнародного права, права ЄС, положень Європейської конвенції з прав людини зумовлює високу актуальність теми.

Метою цієї роботи є дослідження європейських стандартів введення особливих правових режимів (надзвичайного та воєнного стану). Задля досягнення зазначеної

мети поставлено наступні завдання: встановити засади впровадження особливих правових режимів в країнах Європи; визначити вимоги правомірності введення особливих правових режимів відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини.

Поняття особливого правового режиму вперше з'являється у Західній Європі в ХІХ столітті. Явище особливих правових режимів будується на дихотомії між нормою та виключенням, яку деякі автори критикують як «дещо штучну» і тому, що вона «схвалює розподілений підхід до балансування суспільних цілей і індивідуальних прав». Усталено існує два основні підходи до визначення природи особливих правових режимів: школа верховенства права та школа суверенітету. Перша надає перевагу встановленню чітких законів, норм і правил щодо особливих правових режимів, тоді як друга виходить з ідеї, що особливий режим, надзвичайний стан є позаправовими категоріями, які не можуть бути зведені до попередньо встановлених законів [1]. На практиці сучасні європейські країни тяжіють до першого підходу та одноголосно визначають, що впровадження таких механізмів, як надзвичайний чи воєнний стан, потребують чіткої правової регламентації.

Проведені дослідження законодавств різних європейських держав дозволяють визначити такі підстави для введення режиму надзвичайного стану (як особливого правового режиму): зовнішня загроза (міжнародний конфлікт, війна, вторгнення ззовні, оборона або забезпечення безпеки держави в цілому чи в якійсь її частині); громадянська війна, повстання, «підривні дії революційних елементів»; порушення миру, публічного порядку чи спокою; загроза конституційному ладу; стихійні лиха; загроза економічному життю країни або якихось її частин [2, с. 128].

Отже, визначені підстави можна умовно розділити за джерелом загрози: зовнішня загроза (інші держави чи їх об'єднання), загроза внутрішнього конфлікту (населення держави чи окремі групи населення), загроза природного характеру (стихійні лиха, пандемії, епідемії тощо). Вважаємо, що на практиці кожна ситуація,

що склалась має бути оцінена на відповідність одній з підстав введення особливого правового режиму за характером та рівнем загрози, яку вона реально становить.

У країнах Європи визначені такі види особливих правових режимів: 1) надзвичайний стан (Франція, Німеччина, Іспанія, Польща, Болгарія); 2) облоговий стан (Бельгія, Франція, Аргентина, Бразилія, Іспанія); 3) воєнний стан (Великобританія, Польща, Болгарія, Румунія); 4) стан війни (Бельгія, Італія тощо); 5) стан суспільної небезпеки (Італія); 6) стан напруженості (ФРН); 7) стан оборони (ФРН); 8) стан загрози (Іспанія) [2, с. 125-125]. Топольницький В.В. констатує, що існуючі правові режими європейських країн об'єднує оборонна та безпекова складова, тож закріплені на національному рівні правові режими мають схожу складову та умови для їх введення [3, с. 197].

Правова регламентація введення особливих правових режимів має здійснюватись відповідно до визначених засад. Виходячи з іноземного досвіду констатуємо, що введення надзвичайного стану чи воєнного стану (інших видів особливих правових режимів) може бути виправданим лише дійсною наявністю критичної ситуації для держави, а всі норми, що регулюють передбачений режим, повинні бути закріплені в законодавстві заздалегідь, до його оголошення [4, с. 181].

З метою забезпечення та гарантування прав і свобод людини і громадянина у міжнародних нормативно-правових актах міститься низка вимог до процедури введення особливого правового режиму. У своєму дисертаційному дослідженні Хила І.Ю. умовно поділяє ці вимоги на процесуальні (дотримання принципу оголошення і принципу повідомлення) та матеріальні гарантії (дотримання таких принципів як: принцип виключної загрози, принцип пропорційності, принцип недискримінації та принцип недоторканності основних прав) [5, с. 101].

У п. 1 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. передбачено, що надзвичайний стан має бути офіційно оголошений [6]. У Європейській Конвенції прямо не передбачено положення про обов'язковість офіційного оголошення рішення про введення особливого правового режиму на території країни, проте у своєму рішенні по справі Кіпр проти Туреччини 1982

року Європейська комісія з прав людини зазначається, що введення відповідного правового режиму передбачає інформування населення належним чином, тобто обґрунтовуючи причини та пояснюючи заходи, що будуть проведені у зв'язку цим [5, с. 101-102]. Згідно зі статтею 15 Європейської конвенцією з прав людини у разі війни чи надзвичайної ситуації (введення особливого правового режиму відповідно) держава має інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття [7].

У своїх рішеннях Європейських Суд прав людини підкреслює, що введення особливого правового режиму (зокрема, надзвичайного стану) буде виправданим лише за умов, коли небезпека повинна бути реальною або неминучою; її наслідки повинні загрожувати всій нації; під загрозою повинно знаходитися продовження організованого життя суспільства; криза чи небезпека повинні мати винятковий характер в тому сенсі, що звичайні заходи або обмеження, які допускаються Конвенцією для збереження безпеки, здоров'я і порядку, є недостатніми [8, с. 120]. Проте, варто зазначити, що у окремих країнах Європи допускає можливість оголошення надзвичайного стану як на території всієї держави, так і на окремій його частині (наприклад, у Франції, Бельгії, Молдові). Окремі науковці вважають, що такий підхід не повною мірою відповідає міжнародним стандартам [5, с.107].

Отже, введення особливого правового режиму є винятковим заходом, що зумовлено тимчасовою загрозою державі, конституційному та громадянському ладу, законності та правопорядку, правам і свободам людини. Прийняття рішення про введення особливого правового режиму (надзвичайного стану, воєнного стану) є виключним повноваженням держави та регулюється національним законодавством, при цьому ключовою вимогою Європейської конвенції є достатність та обґрунтованість підстав для введення відповідного режиму, а також дотримання передбачених процедур, зокрема визначення строку введення режиму, офіційне оголошення та інформування про введення правового режиму та всі нововведення. Недотримання зазначених вимог ставить під сумнів правомірність

та законність прийнятого рішення, що може бути підставою для звернення до Європейського Суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Desmet C.A. The Legal Concept of “State of Emergency”: A Comparison Between Romania and Other European Countries. Array. Acta Universitatis Danubius. Juridica. №16 (1). 2020. С.79-88. URL: <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/AUDJ/article/view/190/174> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Кузніченко С.О. Надзвичайні спеціальні адміністративно-правові режими в законодавстві України. *Право України*. 2000. №12. С.125-129.
3. Топольницький В.В. Повноваження глави держави щодо введення надзвичайного та воєнного стану: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Аналітично-порівняльне право*. №2. 2022. С. 193-199. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.37> (дата звернення: 09.10.2024).
4. Ковалів М.В., Рутар А.І., Павлишин Ю.В. Порядок і підстави введення правового режиму надзвичайного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. №2. 2015. С.180-188.
5. Хила І.Ю. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини: Україна і зарубіжний досвід.: дис. на здоб. наук. ступ. док. філос. 081. Ужгород. 2021. 180 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1939/1/2-2015kmvrns--.pdf>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.10.2024).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.10.2024).
8. Європейський Суд з прав людини. Вибрані рішення. У 2 т. Т. 2. М., 2000. 360 с.

ПРО РЕФОРМУВАННЯ ОСКАРЖЕННЯ ПОРУШЕНЬ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ЕСТОНСЬКОГО ДОСВІДУ

Павшук Катерина Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Кодекс належної практики у виборчих правах серед процедурних гарантій умов реалізації принципів виборчого права називає дієву систему оскарження порушень виборчих процедур. До системи органів оскарження Кодекс включає звичайні суди, спеціальні суди або конституційний суд, а так само виборчі комісії. Важливість цього відзначена Європейським судом з прав людини у рішенні у справі «Намат Алієв проти Азербайджану» (Case of Namat Aliyev v. Azerbaijan). Так, Європейський суд з прав людини наголосив, що існування національних механізмів ефективного розгляду таких справ є однією із найбільш вагомих гарантій вільних та справедливих виборів. Це забезпечує «ефективну реалізацію права обирати та бути обраним, підтримує загальну впевненість у належній організації та проведенні державою виборчого процесу, а також утворює важливий механізм, за допомогою якого держава досягає виконання своїх позитивних зобов'язань за статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо проведення демократичних виборів» [1].

Відповідно до положень Виборчого кодексу України (далі – ВК України) 2019 р. виборцям, кандидатам зареєстрованим для участі у відповідних виборах та від їх імені довірені особи можуть оскаржити до відповідної виборчої комісії рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів оскарження, якщо такі рішення, дії чи бездіяльність порушують особисто виборчі права або охоронювані законом інтереси щодо участі у виборчому процесі. На підставі положень ч.3 ст.65 Виборчого кодексу України скарга також може бути подана до Центральної виборчої комісії щодо

бездіяльності окружної виборчої комісії та щодо бездіяльності територіальної виборчої комісії, яка встановлює результати відповідних місцевих виборів. Науковці О. Ільницький та Н. Ільків констатують, що обрана в Україні система формування органів адміністрування виборів окружного (територіального) та дільничного рівня хіба що декларативно відповідає цим рекомендаціям. А тому надавати додаткові повноваження з вирішення спорів виборчим комісіям, діяльність яких більше зумовлює виникнення цих спорів, аніж їх розв'язання, є, очевидно, недоречним. У цих умовах усіляко підтримуємо пропозиції щодо професіоналізації діяльності членів виборчих комісій, яку активно висловлюють провідні міжнародні організації у сфері виборів (у тому числі Міжнародна фундація виборчих систем), а також вектор розвитку виборчого законодавства (в тому числі, відображений у Виборчому кодексі України), яким сфера спорів, що підвідомчі виборчим комісіям, постійно звужується [2, с.117].

Виключно до суду шляхом подання позовної заяви оскаржуються: рішення, дії, бездіяльність Центральної виборчої комісії, дії або бездіяльність члена Центральної виборчої комісії; 1⁻¹) рішення чи дії окружної виборчої комісії, рішення чи дії територіальної виборчої комісії, крім встановлених цим Кодексом випадків; 1⁻²) дії чи бездіяльність члена окружної виборчої комісії, територіальної виборчої комісії; 2) дії чи бездіяльність кандидата; 3) рішення чи дії партії (організації партії), громадського об'єднання, їх посадових осіб чи повноважних представників, що стосуються виборчого процесу, крім тих рішень чи дій, які відповідно до закону, статуту (положення) належать до їхньої внутрішньої діяльності або виключної компетенції; 4) дії чи бездіяльність довіреної особи кандидата, уповноваженої особи партії (організації партії); 5) дії чи бездіяльність офіційного спостерігача від кандидата, партії (організації партії) - суб'єкта відповідного виборчого процесу, громадської організації; 6) рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, закладів та організацій, їх посадових та службових осіб; 7) рішення, дії чи бездіяльність засобів

масової інформації, інформаційних агентств, їх власників, посадових і службових осіб, творчих працівників (ч.2 ст. 64 ВК України).

При цьому Апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії, дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб, а Верховному Суду як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму.

Найбільш чутливим з огляду на національну та міжнародну практику виборчих спорів є справи щодо встановлення результатів виборів та оскарження результатів голосування. Адже, як зазначалося естонськими парламентарями, потреба в реформуванні процедури оскарження виборчих процедур виникає не лише у зв'язку із захистом власних суб'єктивних прав, а й суспільних інтересів. Відповідно до естонського виборчого законодавства оскаржити результати голосування можна спочатку до Національної виборчої комісії (Vabariigi Valimiskomisjon, VVK), і лише тоді звертатися до Верховного суду. Порушивши регламентовану в законі інституційність, Консервативна народна партія Естонії (EKRE) подала скаргу до Верховного суду, в якій намагалася оскаржити перевірку Державною виборчою комісією результатів виборів до Рійгікогу 5 березня 2023 р., а також вимагала анулювання результатів електронного голосування на цих виборах [3]

Навесні 2023 року, коли Верховний суд ухвалив рішення щодо скарги EKRE щодо електронних виборів, Голова Верховного суду Віллу Кове погодився з рішенням суду, але зазначив, що в інтересах більш ефективного здійснення виборчого права законодавець міг би розглянути можливість надання права оскарження безпосередньо до Верховного Суду, з правом оскарження безпосередньо адміністративним судам, які займаються встановленням фактів на щоденній основі, в порядку спрощеного позовного провадження. Як виняток, суд міг би мати можливість відкласти оголошення результатів виборів та реєстрацію депутатів Рійгікогу лише у разі надходження скарги, задоволення якої може

вплинути на результати виборів [4]. Окрема думка Віллу Кове у справі № 5-23-20 містить важливу конституційно-правову деталь, яка може бути масштабована, - необхідність розглянути питання про ініціювання процедури конституційного контролю з метою оцінки конституційності положень закону про вибори та правил, встановлених на основі цих положень. Під час виборів до Рійгікогу заявник - як і кілька інших заявників - піднімав питання про те, що основні правила електронного голосування повинні бути більш точно викладені в Законі або, принаймні, в постанові Уряду Республіки, і що їх встановлення не повинно бути делеговане Національному виборчому комітету та Державній виборчій службі. Ці аргументи повторюються в оскарженнях від виборів до виборів і потребують чіткої позиції Верховного Суду для врегулювання подальших спорів [4].

Звернення до виборчого законодавства та судової практики Естонії у контексті реформування процедури оскарження порушень виборчих процедур, щонайперше, пов'язана із актуальним для України питанням щодо запровадження електронних технологій голосування як на виборах, так і на референдумах, що підтверджується відповідними, хоч і незначними, положеннями відповідних законів. І український законодавець, закріплюючи ймовірність запровадження «пілотних» е-виборів та е-референдумів, повинен буде спрогнозувати та спроектувати алгоритм захисту прав виборців та кандидатів під час електронного голосування. При цьому, здаючи собі справу, що формат традиційного голосування і відповідно його оскарження набагато простіший і звичніший, аніж формат голосування електронного. Відтак, наперед плануючи його застосування, законодавець має визначитись із процедурами і інстанціями оскаржень порушень електронного голосування та його результатів.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Намат Алієв проти Азербайджану» (Case of Namat Aliyev v. Azerbaijan). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-98187>

2. Ільницький О., Ільків Н. Імплементція міжнародно-правових стандартів судового контролю за реалізацією виборчих прав. Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні: Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 1-2 липня 2021 року). Київ: „Компанія «Вайте»“, 2021. С. 112-116

3. Estonia's Supreme Court rejects EKRE election complaint. 10.03.2023 15:48. Retrieved from <https://news.err.ee/1608911129/estonia-s-supreme-court-rejects-ekre-election-complaint>

4. Concurring opinion of Mr Villu Kõve, Judge Advocate General, in Case No 5-23-20. Retrieved from <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=5-23-20/6>.

СМИСЛ ЗАКОНІВ І ПРАВА ЗА РИМСЬКИМ ПУБЛІЧНИМ ПРАВОМ

Селіванов Анатолій Олександрович

*доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, заслужений юрист України
(м. Київ, Україна)*

Моя тема має когнітивний смисл а це права громадян та «*jus honoris*» - як сучасного судового права. (за матеріалами архіву Київського університету Св.Володимира).

Частина перша коли у сучасних умовах виникає проблема судів та суддів, коли піднімається питання про різні питання суддівської діяльності, ми кожного разу згадуємо про суб'єктивізм осіб, які теоретично і практично були далекі від інтересів громадян та суспільства, коли судова у XVII столітті реформа концептуально розроблялась і відносилась за їх результатами до Конституціоналізму.

Ми маємо згадати цікаву корисну брошуру професора Бюлова (німецького автора 1885 рік) яка торкнулася двох понять «Gesetz und Richteamt», що перекладається, як закон і посада судді.

Бюлов торкнувшись співвідношення «закону і посади судді стверджує влучно та справедливо».

«Всюду державна влада своє покликання бачила в упорядкуванні спільного життя проводила включно ці ідеї шляхом суду».

Століття повинні були пройти, щоб нарешті щоб нарешті держава стала сприймати право регульовано законом. Досягнення пізнання та сприйняття абстрактних для громади юридичних істин не є властивим «оним» народам. (ред. А.О.Селіванов)

Ми повинні пам'ятати і враховувати підкреслював професор Бюлов, що право є продуктом досвіду, правової культури, які були різними для українського народу. Кожного випадку через право наступала межа, коли треба було домовлятися через людський егоїзм, а для цього були використані позапартійні договори з державною владою. Далі у вигляді аргументу Бюлов наводив приклад коли після законів XII таблиць виявилася потреба у більш глибокому вивченні правових категорій та в їх змінах. Такі зміни у більшості випадків були проведені не шляхом законів, а шляхом творчої роботи суддів. За римським правом існувала практика, коли саме судовий магістр-претор – працювали над цим завданням, хіба що півстоліття, щоб довести *народу римським законом творцям*, що із цієї вже творчої діяльності виникає судове право – (ми відобразили це у своїй книзі: «джерела судового права в Україні». Це судове право не задовольняється простим доповненням законодавчого права, а навіть певною мірою стає протизаконним. Від кожного такого випадку на практиці у Давньому Римі виступала традиція звичаю і заявлялась об'ява, цих положень – це гарантувало боротьбу проти свавілля.

Таким чином, полягаються на преторів, коли практика тих часів гарантувала рівномірність і не впливала негативно проти заходів охороняти законотворчий процес. Він був за смыслом спочатку пандектним.

Слід згадати досвід суддівських преторів, коли проводилась кодифікація то виникала проблема широкого суддівського погляду в процесі розгляду справ (на розсуд суддів).

Суддівське право тільки зараз стало помічено наукою для викладання теорії і практики, які були властиві розумінню широкого суддівського погляду – це право суддів. У новому в ті часи «Германському застосуванні» (Gebrauch) було надано право і про це свідчила примітка: «Все це нагадує про роботу римського претора. На нього покладено завдання здійснення закону і процесуально у матеріальному сенсі і задовольняти вимоги задоволені всіх соціальних питань».

До речі суддя повинен був *in iudicio* на основі преторської *denegatio actionis* визначати відхилені народною думкою претензію законною. І варто зазначити, що магістрат виконував поліцейську функцію у старовинному римському процесі і в більшості це були претори оскільки вони були римляни і займали і займали посаду суддів.

Професор Покровський у своїх наукових працях визнає, що ні про які призначення на розсуд мови не могло бути: При визнанні особистості *zudexa* на перший план став вибір магістра та право народу.

Магістр також виконував матеріальну функцію, а також він присутній при узгодженні сторін.

Магістрат охороняв громадський порядок – припиняв спір, якщо факти були зрозумілими у претора. Претор не дотримувався ніяких рамок і часто вчиняв дії проти зрозумілого смыслу закону і це було те, що визнавалось: «*Cesetz rzar gegen Richter amt*» «Закон проти судді» (не на його боці). Претор не турбувався про виконання норм закону, якщо закон залишав йому відомий простір у розумінні норм закону і справедливість проваджувала доказами і наставала у такому випадку за смыслом преторське право.

Джерело преторських реформ в галузі наприклад цивільного права полягає не в особливостях римської судової діяльності, а у збереженості державності, правопорядку та особливостях римського державного права. Цей приклад наведено тому, як століттями зберігався державний устрій як найвища цінність. Це треба знати з Університетської освіти.

Талант Великого вченого Римського права блискуче проявився у Іеринга. Він червоною лінією проводить через всі установи держави дух недовіри. Не визнаючи повну владу всюди це викликає у нас перестороги, *а суспільство заспокоїться лише тоді, коли всі зловживання, народ побачить через суди, як забирають у чиновників, сліпої-незрячої людини, як їх безмірне багатство.*

Якщо буде виявлено, що закон мертвий, чиновнику треба виконати зобов'язання претора (військового начальника) який знаходиться перед фронтом ворога, а недовіра народу вимагає запитувати чи є дозвіл на атаку без втрат і отримання згоди на бойовий план. Так кується перемога!

Римська система, як показала воєнна наука, представляє повну протилежність. Римляни знали, що могутня держава потребує, щоб були могутні органи, щоб держава буде державою. Така схема, коли стає із пов'язаними членами і не в змозі створити нічого проти народу. Тоді не буде страху за свободу, ніхто не в змозі завадити їм забезпечити своїх магістратів повною владою. Вони звикли до енергійного прояву сили у всіх відносинах, вони менш за все ... мали змогу витримувати слабкість і неспроможність мати безпеку на чолі з державою. З цією метою йому було надано для перемоги, але і Полібій міг справедливо стверджувати, що римська держава, якщо є магістратори дають уявлення про монархію. Повна влада, якою була озброєна римська система магістратів зберегла недоторканість з IX століття до самого завершення бути республікою, римською демократією і полягав тому, що не намагалась, послаблювати силу уряду, та авторитет чиновників у штучному інтересі народного суверенітету. (Римське право в Київському університеті Св. Володимира. Київ-2010.ст.105).

Слід відмітити, що діяльність суддів була цілеспрямованою і полягала в тому, що пояснювали твори Петровський Н.А. генезис преторського права у книзі Римське право в університеті Св. Володимира правової норми, маючи форму закону або звичаю і була проявом *interpretation* але права вчиняти дії проти закону суддя не мав. Народ створював себе у магістрату не слугу ... децю нижчу категорію (*minigter*), а у пана і по закінченню посад можливо було він можливо залученим до відповідальності перед народом оскільки то відбувалось через вибори. Як тільки магістр займав посаду... його відношення до народу змінюється. Раніше він дивився на народ знизу; тепер він дивиться на народ зверху. Воля народу тепер нічого не може відстояти і не можна її відібрати у нього також не взмозі завадити йому при виконавчій владі діяти обраній особі за своїм переконанням закону і права. Там де виявлявся «мертвий» закон діяла політика страху і особа знала про наслідки покарання. Народ Римської імперії створив собі не слугу, а в особі магістрату помічника який звертає увагу на волю і бажання народу, по суті на більше, що прагне монарх чи обраний президент держави. Публічно - правові відносини влади виглядають як еластичні форми, які надають особі свободу і тільки в особистості, отримують дійсний смисл будь якого закону чи норми. Особистість не можна підпорядковувати владі з'являється вже не громадянин, а інтелект особи в ролі суб'єкта із своїми правами і обов'язками і тоді держава стає непереможною. Цей приклад наочно свідчить, що римське законодавство і суспільство не тільки жило, але й давало багато прав, щоб була демократія, державність, судова структура в інтересах людини і була відверта суспільна система, повна публічність як гарантія суспільного і державного ладу заради добробуту людини, його життя. Яскравим підтвердженням цієї тенденції виступає *Lex Cornelia*, концентрація через *apellatio*, вища юрисдикція в руках освіченого і мудрого президента.

Таким чином виглядає правове регулювання в нормах публічного права і стає очевидним, що відбулось у Римському праві поділ цього процесу на *gus* та *Judicium* як формалізація була необхідна для встановлення смисла (значення)

правових норм. Цю функцію здійснює магістрат і претор. Магістрат може паралізувати цивільну претензію позивача. Загальний висновок – участь магістра і претора не створювали жодних можливостей на розв'язку цивільних правовідносин і взагалі на матеріальне цивільне право. Публічне право починає звертати увагу на внутрішню побудову цивільного побуту громади Рима, на дотримання громадського порядку.

Таким чином природньо і непомітно зароджується захист приватних інтересів адміністративними засобами влади.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОЧИНСТВА: ПОШУК ЄДИНИХ ПІДХОДІВ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ І ВИКЛИКІВ

Слінько Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Європейські стандарти судочинства («European standards of justice») – це сукупність принципів і норм, які спрямовані на забезпечення справедливого судового процесу і захисту/керуючись якими відповідні органи забезпечують/дотримання яких забезпечує справедливий судовий процес і захист прав людини. Вони закріплені в міжнародних документах, таких, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), а також у рекомендаціях Ради Європи, визнаються невід'ємною частиною демократичної системи правосуддя, яка захищає права людини, гарантує справедливий судовий розгляд і забезпечує рівність перед законом/покликання якої – обстоювання прав людини, гарантування справедливого судового розгляду і забезпечення рівності всіх перед законом. Для України, яка обрала і впевнено рухається шляхом європейської інтеграції, згадані стандарти мають особливе значення, оскільки вони є основою

для побудови правової держави й ефективної судової системи. Виходячи з цього в нашій країні розпочато судову реформу, яка триває в рамках зближення з Європейським Союзом і має на меті приведення національної судової системи у відповідність до стандартів Ради Європи і *acquis communautaire* – сукупності правових норм ЄС. Звісно, на шляху адаптації національних практик до цих стандартів, тобто при проведенні судової реформи, Україна стикається з низкою проблем.

У контексті наведеного варто додати, що європейські стандарти судочинства засновані на таких принципах, як незалежність суддів, справедливий судовий розгляд, рівність сторін, право на захист, публічність судових процесів і розумні строки розгляду справ. Крім того, важливим механізмом забезпечення дотримання/впровадження цих стандартів виступає контроль з боку Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає справи, пов'язані з порушенням прав, гарантованих ЄКПЛ.

З огляду на викладене можемо сміливо стверджувати, що для України проведення судової реформи є критично важливим, особливо з точки зору впровадження європейських стандартів у національну судову систему. Вбачається, що це допоможе підвищити довіру до судів, захистити права людини і зміцнити принцип верховенства права.

Повернемося до вищезазначеного, а саме до тези про те, що одним із ключових елементів європейських стандартів судочинства визнається право на справедливий суд, закріплене у ст. 6 ЄКПЛ. Практика ЄСПЛ демонструє, що дане право включає низку важливих аспектів, серед яких незалежність суду, право на розгляд справи у розумні строки, а також право на захист. Так, у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabukh v. Russia*, 2003) [1] ЄСПЛ наголосив, що повторне оскарження остаточних судових рішень ставить під загрозу принцип правової визначеності, який є складовою права на справедливий судовий розгляд. Це рішення згадане нами не випадково, бо українська судова система має проблеми з надмірним оскарженням рішень, що ускладнює доступ до правосуддя і викликає затягування процесів.

Розглянемо іншу справу «Калашников проти Росії» (Kalashnikov v. Russia, 2002) [2], в якій ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 ЄКПЛ через надмірну тривалість судового процесу. Як випливає з раніше наведеного, ця справа, в якій піднімається питання тривалих судових розглядів, що визнаються одним із системних викликів, для України є важливим прецедентом. Враховуючи думку ЄСПЛ, можна сміливо стверджувати, що нашій державі потрібно створити дієві механізми для уникнення затягування розгляду справ і для гарантування того, що судовий процес відбуватиметься в розумні строки.

Ще одним наріжним каменем справедливого судочинства вважається незалежність суддів, що передбачає відсутність будь-якого впливу на суддів із боку виконавчої чи законодавчої влади, а також незалежність від будь-яких політичних, економічних чи соціальних тисків. Виходячи з цього стає зрозуміло, чому незалежність суддів є фундаментальним європейським стандартом, саме він забезпечує можливість суддям приймати рішення без тиску з боку виконавчої або законодавчої влади. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово наголошував на тому, що незалежність судової влади є необхідною умовою для справедливого судочинства. Як приклад наведемо рішення у справі «Фінке проти Франції» (Fouquet v. France, 1999) [3], в якому ЄСПЛ визначив, що наявність навіть непрямих вказівок або тиску з боку уряду на суд може бути підставою для визнання порушення ст. 6 ЄКПЛ. Це означає, що у системі правосуддя України необхідно максимально захищати суддів від зовнішніх впливів і політичного тиску, щоб забезпечити їхню неупередженість. У справі "Лангборгер проти Швеції" (Langborger v. Sweden, 1989) [4] ЄСПЛ вказав, що не тільки судді повинні бути незалежними, а й вся судова система має виглядати такою. Якщо існують обґрунтовані підозри щодо залежності судової влади, то це може порушувати право на справедливий судовий розгляд.

Спираючись на висновки і настанови ЄСПЛ, при реформуванні судової системи України передбачаються структурні зміни, що включають нові процедури відбору суддів, підвищення їх кваліфікації та удосконалення механізмів контролю

за їх діяльністю. Проте процес реформ виявився складним, оскільки постала низка викликів, серед яких вкажемо наступне.

По-перше, однією з головних проблем залишається політичний тиск на суддів, передусім із боку виконавчої влади або олігархічних груп. Це ставить під загрозу як незалежність суддів, так і довіру громадськості до судової системи. Це, на наш погляд, для України є надзвичайно актуальним. Пояснюється сказане тим, що в нашій державі судова влада часто зазнавала впливу політичних й економічних груп. Отже, у рамках реформ Україна має на меті створення механізмів, які забезпечували б реальну незалежність суддів, зокрема, через нові процедури призначення суддів, реформу Вищої ради правосуддя, а також підвищення рівня відповідальності суддів.

По-друге, корупція в судовій системі, що підриває основні принципи справедливості і рівності перед законом, довіру суспільства до судової системи і судів, ставить під сумнів легітимність судових рішень. На жаль, в Україні існують системні проблеми з корупцією в судовій системі. Саме тому міжнародні партнери нашої країни неодноразово наголошували на необхідності запровадження жорстких механізмів боротьби з нею. Беручи все вказане до уваги, ключовим елементом реформ є боротьба з корупцією, а її успіх безпосередньо залежить від впровадження прозорих процедур відбору і призначення суддів, а також розроблення дієвих механізмів відповідальності суддів за порушення етичних норм.

По-третє, забезпечення доступу до правосуддя, що набуває актуальності з огляду на те, що в Україні на цей час існує проблема з доступом до правової допомоги, особливо малозабезпечених громадян, що також є викликом для судової системи і перешкодою при запровадженні європейських стандартів. Європейські стандарти наголошують на тому, що доступ до правосуддя має бути рівним для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу чи фінансового становища. Це означає, що держава повинна гарантувати ефективну правову допомогу тим, хто не може собі дозволити оплатити адвоката, і забезпечувати доступ до судів на всій території країни. У нашій країні доступ до правосуддя для

малозабезпечених громадян часто обмежений через недостатньо розвинену систему безкоштовної правової допомоги й високі судові витрати. Судова реформа покликана забезпечити ефективний захист прав кожного громадянина, зокрема, через розвиток інституту безоплатної правової допомоги.

Підсумовуючи, зауважимо, що реформа судової системи України, заснована на європейських стандартах, є необхідною умовою для інтеграції в Європейський Союз і побудови демократичної правової держави.

Для досягнення успіху наша країна повинна забезпечити інтеграцію основних європейських стандартів судочинства, включаючи незалежність суддів, справедливий процес і рівний доступ до правосуддя. Звісно, щоб ці стандарти не залишилися декларацією, необхідно забезпечити їхнє реальне впровадження на всіх рівнях судової системи. Як випливає з рішень ЄСПЛ, навіть формальна відповідність стандартам не є достатньою – система має функціонувати так, щоб гарантувати захист прав людини на практиці. Наприклад, суди повинні не лише мати незалежність за законом, а й функціонувати незалежно від будь-яких зовнішніх впливів. Отже, слід не лише змінювати законодавство, а й створювати нові механізми контролю, навчання суддів й підвищення їхньої відповідальності. Вбачається, що допомогти у формуванні ефективної та справедливої судової системи, що відповідатиме найкращим європейським зразкам, здатна практика ЄСПЛ, яка дає уроки і прецеденти.

Отже, європейські стандарти судочинства – це не тільки вимога з боку міжнародних партнерів, а й запорука демократичного розвитку держави та забезпечення прав і свобод громадян. Виходячи з цього, Україна повинна продовжувати реформи у напрямку підвищення незалежності суддів, боротьби з корупцією, забезпечення доступу до правосуддя для всіх громадян, враховуючи при цьому практику ЄСПЛ для побудови ефективної судової системи.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Рябих проти Росії» (Ryabukh v. Russia, 2003). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125662>

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Калашников проти Росії» (Kalashnikov v. Russia, 2002). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60606>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Фінке проти Франції» (Fouquet v. France, 1999)/ UR : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62532>
4. Рішення ЄСПЛ у справі "Лангборгер проти Швеції" (Langborger v. Sweden, 1989). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62073>

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ

Снігур Микола Васильович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

У червні 2022 року Верховний Суд звернувся до СЕРЕJ за допомогою в наданні експертної підтримки для удосконалення законодавчої бази й практики проведення дистанційних слухань відповідно до стандартів і принципів у галузі прав людини, яка включатиме законодавчий аналіз законопроекту про здійснення судочинства в умовах воєнного стану або надзвичайного стану, включно з дистанційними слуханнями, і підготовку практичного посібника для українських юристів [1].

У статті 6 Конвенції про право на справедливий суд зазначається: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в

демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [1].

Три основні європейські принципи є обов'язковими для здійснення правосуддя державами, що входять до Європейського Союзу (ЄС):

Право на справедливий судовий розгляд: стаття 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) стверджує, що кожна людина має право бути оціненою незалежним і безстороннім суддею в рамках справедливого судового розгляду.

Прецедентне право Європейського суду з прав людини підкреслює, що фактичні умови, за яких повинна застосовуватися Конвенція, є важливими.

У справі *Janur v. Czech Republic* від 31 жовтня 2013 року, заява 42937/08 [2], заявнику не було надано доступу до доказів, представлених Високим Судом Конституційній Раді.

56. Суд нагадує, що поняття справедливого судового розгляду включає право на змагальний судовий розгляд, що передбачає право сторін розкривати докази, необхідні для успіху їхніх вимог, а також ознайомитися з будь-яким документом або поданням, поданими до суду з метою вплинути на його рішення, та обговорити його (див. серед багатьох інших, *Nideröst-Huber v. Швейцарія*, рішення від 18 лютого 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions 1997-I*, § 24; *Milatová and Others v. Чеська Республіка*, No 61811/00, § 59, ECHR 2005-V).

57. У цій справі, як Суд уже зазначав вище (див. пункт 51), зауваження, подані Високим судом до Конституційного Суду, містили певні додаткові елементи у зв'язку з його попередніми рішеннями. Крім того, неможливо зробити висновок, що ці зауваження були зайвими або що вони не мали жодного відношення до рішення Конституційного суду. Отже, Суд вважає, що повага до права на справедливий судовий розгляд, взята, зокрема, з точки зору поваги до принципу змагальності, вимагала, щоб заявник мав можливість подати свої зауваження на зауваження Високого суду або, принаймні, щоб він був поінформований про них,

щоб вирішити, якщо це необхідно, чи відповідати на них. *mutatis mutandis*, 3A. CZ s.r.o. v. Чеська Республіка, заява № 21835/06, § 39, від 10 лютого 2011 року). Однак така можливість йому не дала.

58. Отже, з цього питання було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Право на публічний судовий розгляд: публічний характер судочинства становить «правило публічного порядку», це обов'язкові норми, які зачіпають основні права і свободи осіб, і «загальний принцип права», який не обов'язково є письмовим правилом, але порушення якого судді вважають порушенням верховенства права.

Таким чином, гласність застосовується до судів, які виносять рішення по суті «кримінального обвинувачення» в кримінальних судах або щодо спору, пов'язаного з обов'язком або правом «цивільного характеру», в цивільних судах.

Право на судовий розгляд розумної тривалості: ця вимога застосовується до всіх судових проваджень, як цивільних, так і кримінальних, і враховує складність справи, обставини справи та поведінку заявника, наприклад, чи спричинив він затримку ходу його справи шляхом затягування, і судові органи, які занадто довго розглядали справу.

Учасники судового процесу можуть вимагати відшкодування шкоди, заподіяної їм неналежним чином функціонуванням державної служби юстиції, але надмірна тривалість провадження не має жодного відношення до винесення судом рішення. За недотримання права на розумний строк відповідальність несе держава.

Список використаних джерел:

1. Аналіз законодавчих ініціатив щодо удосконалення законодавства України з питань здійснення судочинства в дистанційному (онлайн) режимі в умовах воєнного чи надзвичайного стану. URL: <https://rm.coe.int/analysis-of-legislative-initiatives-regarding-judicial-proceedings-in-/1680a99fbf>
2. Affaire Janyr c. République tchèque. Requête no 42937/08 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127406>

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В ІРЛАНДІЇ

Торончук Іван Желувич

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного
правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

(м. Чернівці, Україна)

Місюрко Олег

*студент 2 курсу спеціальності 293 «Міжнародне право» юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

(м. Чернівці, Україна)

Суд присяжних відіграє особливу роль у сучасній правовій системі Ірландії, забезпечуючи баланс між державою та громадянським суспільством при здійсненні правосуддя та відновленні справедливості. Історичні події, зокрема англо-нормандське завоювання та боротьба за незалежність, суттєво вплинули на формування й еволюцію судової системи Ірландії.

У XII столітті англо-нормандські завойовники впровадили англійську систему права в Ірландії (Judicature Act 1877), що стало початком інтеграції інституту суду присяжних у місцеву правову традицію. Запровадження цього інституту було частиною ширшої англійської правової традиції, яка мала значний вплив на місцеві звичаєві судові практики. Англійська адміністрація активно впроваджувала свої судові процедури, що сприяло змішуванню англійських та ірландських правових традицій [4].

Протягом середньовіччя суд присяжних в Ірландії зазнав адаптації до місцевих умов. Англійські судові процедури поступово інтегрувалися з ірландськими звичаями, що дозволило присяжним ставати представниками громади. Взаємодія між англійськими колонізаторами та місцевим населенням у судовому процесі сприяла розвитку унікальних особливостей ірландського суду присяжних.

Протягом століть Англія приймала різні законодавчі акти, спрямовані на посилення контролю над ірландськими судами. Упровадження англійських стандартів судочинства суттєво вплинуло на місцеві практики, викликаючи опір серед ірландського населення. Ці спроби контролю сприяли подальшій еволюції судової системи, враховуючи місцеві особливості та традиції.

У XVII та XVIII століттях суд присяжних в Ірландії зазнав значних правових реформ, які були частково відповіддю на соціально-політичні зміни в країні. Одним із ключових законодавчих актів цього періоду був *Juries Act 1833*, який суттєво реформував систему присяжних, установлюючи стандартизовані процедури їхнього відбору та діяльності [3]. Цей акт мав на меті забезпечити більш прозору й ефективну роботу судових процесів, зменшити вплив місцевих еліт на склад присяжних і підвищити їхню нейтральність.

Конфлікти між протестантською більшістю та католицькою меншістю мали значний вплив на функціонування суду присяжних. Протягом цього періоду суди часто використовувалися як інструмент політичного та релігійного контролю. Суд присяжних став інструментом політичної боротьби, особливо під час посилення протестантської домінації в Ірландії. Відомим прикладом є судові процеси проти ірландських лордів і землевласників, які виступали за розширення автономії та захист місцевих прав. Судові рішення часто відображали політичні настрої уряду, що призводило до використання суду присяжних для придушення опозиційних голосів. Це посилювало поділ між протестантами та католиками, послабило довіру до судової системи серед католицької меншини.

Під час боротьби за незалежність Ірландії (1919-1921 рр.) суд присяжних використовувався для політичних процесів проти активістів національного руху. Британська влада застосовувала суди присяжних для переслідування членів Ірландської республіканської армії (IRA) та інших націоналістичних організацій. Наприклад, у процесі над членами IRA в 1920 році суд присяжних часто відмовлявся визнавати політичні мотиви дій обвинувачених, що призводило до засуджень за акти опору. Ці процеси підірвали довіру до інституту присяжних

серед ірландського населення, оскільки суди сприймалися як інструмент британської політики, а не незалежного правосуддя. Революційні події 1916 року (Пасхальні повстання) та подальші дії спричинили значні зміни в судовій системі Ірландії. Після проголошення Другої Ірландської Республіки у 1922 році нова влада почала реформувати судову систему, включаючи суд присяжних, для відображення національних інтересів і зменшення впливу британської юрисдикції. Наприклад, Закон про суд присяжних 1924 року встановив нові критерії для відбору присяжних, спрямовані на збільшення представництва громадян у судових процесах [7].

Конституція 1937 року закріпила інститут суду присяжних, визначивши основні положення щодо складу, повноважень і процедур. Це стало важливим кроком у зміцненні незалежної судової системи нової держави. Суд присяжних став важливим елементом нової незалежної держави, забезпечуючи участь громадян у правосудді.

Законодавчі акти, такі як Jury Act 1976, регулюють діяльність суду присяжних, визначаючи процедури вибору присяжних, їхні права й обов'язки. Взаємодія суду присяжних з іншими гілками влади і судовою системою забезпечує ефективність та справедливість судочинства [1].

У XX та XXI століттях були проведені ключові реформи для підвищення ефективності суду присяжних, включаючи впровадження нових технологій та методів роботи. Наприклад, Jury Act 2006 запровадив електронну реєстрацію присяжних і вдосконалив процес їхнього відбору, що сприяло зменшенню судової «тяганини». Адаптація до змін у суспільстві та правовій системі Ірландії дозволила суду присяжних залишатися актуальним та ефективним.

Ірландська правова система базується на загальній правовій традиції (Common Law), де судові рішення мають високу значущість через доктрину прецеденту.

Судова система Ірландії складається з кількох рівнів, кожен з яких виконує свої функції у забезпеченні правосуддя. Ця структура забезпечує багаторівневу систему

перегляду судових рішень, що сприяє справедливості та дотриманню правових норм [2].

Суд присяжних у сучасній Ірландії застосовується як у кримінальних, так і в цивільних справах. Наприклад, у кримінальних справах присяжні вирішують питання вини чи невинуватості обвинуваченого, тоді як у цивільних справах вони можуть вирішувати спори щодо відповідальності чи компенсації. Порівняння із судовими системами інших країн Європи показує унікальні особливості ірландського суду присяжних, зокрема його адаптацію до місцевих правових традицій.

Суд присяжних відіграє важливу роль у забезпеченні справедливих рішень, захисті прав обвинувачених і потерпілих. Суд присяжних виступає гарантом демократичного контролю над судовою системою, забезпечуючи участь громадян у прийнятті рішень, що мають безпосередній вплив на їхнє життя [5].

Після того як Британія вийшла зі складу ЄС Ірландія залишилася єдиною країною у Євросоюзі, яка використовує суд присяжних. Тому важливо зрозуміти, як працює система суду присяжних.

Суддя відповідає за головування в судовому процесі, забезпечення дотримання всіх відповідних законів і правил, а також прийняття рішень щодо прийнятності доказів. Під час судового розгляду суддя заслуховує покази свідків, досліджує докази, надані сторонами обвинувачення та захисту. Він також інструктує присяжних про відповідні закони і керуватиме ними під час процесу обговорення. Наприкінці судового розгляду суддя призначає покарання, якщо підсудного визнають винним.

У кримінальних процесах в Ірландії для розгляду справи і винесення вердикту обирається суд присяжних у складі дванадцяти осіб. Присяжні обираються з числа громадян, відповідно до визначених законодавством вимог, які зобов'язані бути неупередженими й об'єктивними [6]. Роль присяжних полягає в тому, щоб вислухати докази, представлені обома сторонами, і визначити, чи є підсудний винним, чи невинним у пред'явлених звинуваченнях. Для цього вони повинні

розглянути факти справи і покази свідків, а також будь-які докази, представлені сторонами обвинувачення і захисту. Заслухавши всі докази, присяжні обговорюють їх разом і виносять вердикт. Цей вердикт має бути одностайним, тобто всі дванадцять присяжних повинні погодитися з тим, чи є підсудний винним або невинним. Однак, якщо Суд вважатиме це за доцільне, він може прийняти вердикт присяжних, винесений більшістю голосів. Якщо присяжні не можуть винести вердикт, Суд визнає судовий розгляд помилковим, що означає необхідність повторного судового розгляду, тобто повторного розгляду справи новим складом присяжних.

Отже, історичний розвиток суду присяжних в Ірландії охоплює періоди від середньовіччя до сучасності, включаючи впровадження англійської правової системи, боротьбу за незалежність і реформи у незалежній державі. Ключові події та реформи суттєво вплинули на становлення та еволюцію суду присяжних. Інститут суду присяжних має вагомe значення для правової культури та суспільства Ірландії, сприяючи забезпеченню демократичних принципів і громадському контролю над правосуддям. Суд присяжних виступає гарантом справедливості та захисту прав людини. Перспективи розвитку суду присяжних передбачають можливі напрямки реформування з урахуванням сучасних викликів, таких як глобалізація та інтеграція Ірландії у міжнародні правові простори. Рекомендації щодо підвищення ефективності передбачають навчання присяжних, упровадження електронних систем для управління судовими процесами та посилення прозорості судових процесів.

Список використаних джерел:

1. Constitution of Ireland. (1937). Bunreacht na hÉireann.
2. Irish Courts Service. (2023). Annual Report on the Judiciary. Retrieved from <https://www.courts.ie>
3. History of the Law in Ireland: <https://www.courts.ie/history-law-ireland>
4. Supreme Court of Judicature Act (Ireland) 1877: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1877/act/57/enacted/en/print.html>

5. Challenges Facing the Irish Jury System Today: <https://legalblog.ie/juries-issues/>
6. Role of the Jury: <https://www.citizensinformation.ie/en/justice/courtroom/jury/>
7. Niamh Howlin: Juries in Ireland (October 2017): <https://historyireland.com/juries-ireland-laypersons-law-long-nineteenth-century/>
8. Keane, R. (2012). *Reflections on the Irish Constitution*. <https://www.jstor.org/stable/25122347>
9. Bartlett, T. (2010). *Ireland: A History*. Cambridge University Press.

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК КРИТЕРІЙ ВСТУПУ ДО ЄС: ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИМОГИ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Шевчук Станіслав Володимирович

десятий Голова Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Суддя ad hoc Європейського Суду з прав людини від України (2009—2012)

(м. Київ, Україна)

Принцип верховенства права є фундаментального рівня, яка лежить в основі діяльності Європейського Союзу, походить з конституційної традиції держав-членів ЄС, є основою спільного європейського правопорядку та важливою складовою європейської ідентичності. Визнання цього принципу та забезпечення його ефективної дії у межах національної правової системи є першочерговим завданням для України у контексті вступу до Європейського Союзу. Ця мета закріплена у Преамбулі до Конституції України у вигляді конституційної формули - «підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Цей принцип як основа правових систем країн західної правової традиції швидко набуває універсального значення після Другої Світової війни у Статуті Ради Європи, де принцип верховенства права закріплено у преамбулі. Це означає, що всі країни Ради Європи (зараз – 46) мають не лише визнати цей принцип на рівні власних конституцій, а й ефективно забезпечити його ефективну дію.

Принцип верховенства права поступово став домінуючою організаційною моделлю сучасного конституційного права та міжнародних організацій (зокрема ООН та Ради Європи) для регулювання здійснення публічної влади. Він гарантує, що всі державні органи діють у межах обмежень, встановлених законом відповідно до цінностей демократії та основних прав і під контролем незалежних і неупереджених судів¹.

Як підкреслює з цього приводу Конституційний Суд України, «підтвердження конституцієдавцем, зокрема, "незворотності європейського курсу України" та визначення "курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі стратегічним" вказує на бажання України просуватися до цінностей єдиної Європи. Європейський Союз є міжнародною організацією, заснованою на тріаді принципів спільної спадщини європейських народів. Та сама тріада принципів лежить в основі заснування Ради Європи, членом якої з відповідними обов'язками й зобов'язаннями є Україна від 1995 року. Конституційний Суд України зазначає, що однією із засад українського конституційного ладу є правовладдя, що його виражено через формулу: "В Україні визнається і діє принцип верховенства права" (частина перша статті 8 Конституції України). "Верховенство права" (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права»².

---

¹ Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council "A new EU Framework to strengthen the Rule of Law", COM/2014/0158 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52014DC0158>

² Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року No. 1-р/2021 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

Відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз, Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності, включаючи принцип верховенства права, є спільними для всіх держав-членів. Це означає, що концепція верховенства права займає центральне місце серед загальноєвропейських цінностей, а також як *conditio sine qua non* для всього функціонування Європейського Союзу як простору свободи, безпеки та справедливості¹.

Принцип верховенства права закладається у основу діяльності інституцій Європейського Союзу щодо їх внутрішньої та міжінституційної взаємодії, у їх відносинах з державами-членами Європейського Союзу, та є важливим критерієм європейської інтеграції, оцінки діяльності держав-членів та їхньої внутрішньої політики. Цей принцип також є одним із найважливіших критеріїв співпраці та відносин з третіми країнами, і, особливо, з державами, які отримали статус кандидата на членство в ЄС. До цих країн належить і Україна.

Як слушно зазначив Федеральний канцлер Олаф Шольц у своєму виступі в Карловому університеті в Празі 29 серпня 2022 р. у аспекті актуалізації питання універсального розуміння принципу верховенства права з метою його практичного застосування та можливої корекції практики держав-членів ЄС, які його порушують: «Мир і свобода, демократія та верховенство права, права людини та людська гідність – ці цінності Європейського Союзу є надбанням, яке ми здобули разом. У всі часи, перед обличчям нової загрози свободі, плюралізму та демократії на сході нашого континенту, ми відчуваємо цей зв'язок особливо сильно. Водночас я б волів, щоб аргументи про верховенство права не доходили до суду. Що нам найбільше потрібно, окрім усіх процедур і санкцій, — це відкритий діалог на політичному рівні про вади, які є в усіх країнах. Доповідь Комісії про верховенство права з рекомендаціями щодо окремих країн є хорошою

---

¹ Naděžda Šišková. The EU Concept of the Rule of Law and the Procedures de lege lata and de lege ferenda for its Protection: ICLR, 2019, Vol.19, No.2, p. 116. https://www.researchgate.net/publication/339171522_The_EU_Concept_of_the_Rule_of_Law_and_the_Procedures_de_lege_lata_and_de_lege_ferenda_for_its_Protection

основою для цього. Ми будемо пильно стежити за виконанням цих рекомендацій. Зрештою, верховенство права є фундаментальною цінністю, яка має об'єднувати наш союз. Особливо в цей час, коли автократія кидає виклик нашим демократіям, це важливіше, ніж будь-коли»¹.

Європейська Комісія узагальнила зміст вимог принципу верховенства права у своїх двох Комунікаціях 2014 та 2019 року до Європейського парламенту, Європейської ради та Ради щодо принципу верховенства права (COM/2014/0158 final і COM/2019/163 final). У останньому документі, що має назву «Подальше зміцнення верховенства права в рамках союзної держави та можливі наступні кроки», який був ухвалений у Брюсселі 3 квітня 2019 року, Комісія зазначає наступне: «Принцип верховенства права закріплений у статті 2 Договору про Європейський Союз як одна з основоположних цінностей Союзу. Згідно з цим принципом, усі органи державної влади завжди діють у межах обмежень, встановлених законом, відповідно до цінностей демократії та основних прав, а також під контролем незалежних і безсторонніх судів. Верховенство права включає, серед іншого, такі принципи, як законність, що передбачає прозорий, підзвітний, демократичний і плюралістичний процес прийняття законів; правова визначеність; заборона свавільного здійснення виконавчої влади; ефективний судовий захист незалежними та безсторонніми судами, ефективний судовий перегляд, включаючи дотримання основних прав; поділ влади; і рівність перед законом. Ці принципи були визнані Європейським судом і Європейським судом з прав людини»².

Обидва документи містять дуже важливий юридичний аспект – цей принцип більше не являє собою лише ціннісну категорію морально-філософського характеру, а являє собою також сукупність певних елементів, що складають сутність цього принципу, на відповідність яким Комісія та інші інституції ЄС перевірятимуть діяльність держав-членів, а також держав-кандидатів з метою належного виконання статей 2 і 7 Договору про Європейський Союз.

¹ <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/scholz-speech-prague-charles-university-2080752>

² Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council and The Council “Further strengthening the Rule of Law within the Union State of play and possible next steps”, Brussels, 3.4.2019, COM/2019/163 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0163>

Тому дотримання принципу верховенства права стає важливим завданням для всіх органів державної влади в Україні, і в першу чергу – для Конституційного Суду України, який має під час застосування статті 8 Конституції України формувати стандарти та визначити елементи цього принципу через тлумачення відповідних конституційних положень.

Практика Конституційного Суду України останніх років свідчить про розуміння застосування конституційних норм у загальноєвропейському контексті, діючи відповідно до проголошеного в Конституції України курсу на майбутнє членство в Європейському Союзі. Це стосується не лише розуміння основних конституційних принципів як верховенство права відповідно до його розуміння та практики його застосування в інших державах-членах ЄС, а й у ширшому контексті – необхідності адаптації українського законодавства та практики його застосування до *acquis communautaire* ЄС.

Свій європейський вибір Україна підтвердила на найвищому правовому рівні – шляхом внесення змін до Преамбули Конституції України Законом про внесення змін до Конституції України від 7 лютого 2019 року. Ці європейські прагнення знайшли відображення у такій конституційній формулі – «підтвердження Європейська ідентичність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України».

Перший значний крок до реалізації зазначеного курсу зроблено – Україна у 2024 році офіційно стала кандидатом на членство в Європейському Союзі. Тому першочершовим завданням для органів державної влади України, особливо для судових та правоохоронних, є спільне з ЄС та державами-членами ЄС розуміння цього принципу та його складових елементів.

Щодо розуміння призначення цього принципу у правовій системі держави-члена ЄС або держави-кандидата на вступ до ЄС, та виходячі з аналізу доктринальних джерел та практики конституційних судів і Європейського суду з прав людини можна стверджувати, що принцип верховенства права включає такі складові: 1) він відображає спосіб організації життя суспільства на правових засадах,

на протипагу анархії, а також є засобом запобігання свавіллю та антидемократичному правлінню, і в цьому сенсі збігається з визначенням конституціоналізму як правове обмеження державної влади; 2) відображає моральні основи права, тобто є проявом природного права у сучасних правових системах разом із принципами справедливості, пропорційності, рівності, цілеспрямованості, розумності тощо, і в цьому сенсі є головним критерієм визнання законів неправовими і виступає своєрідним гарантом справедливості юридичних актів держави; 3) є засобом організації правової системи на певних засадах (принцип правової визначеності, стабільності та довіри до закону, принцип відсутності покарання без закону, принцип законності, заборони невинуватого розсуду та зворотної дії в часі нормативних актів, незалежна судова влада та судовий контроль, принцип єдності судової практики та *res judicata* тощо); 4) слугує основою процесу обмеження та «зв'язування» держави правами та основними свободами людини¹; найточніше суть цієї ідеї передано у статті 3 Конституції України, де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип верховенства права у правовій системі завжди відповідає за справедливість, особливо у сфері правозастосування, оскільки метою правового регулювання у суспільстві є досягнення справедливості не лише абстрактно, а й з урахуванням конкретних життєвих обставин. Інколи неможливо гарантувати цю справедливість лише шляхом застосування формальних нормативних положень (норм права), оскільки посилений режим законності завжди призводить до встановлення авторитарного режиму. Але це правило працює не тільки за відсутності демократії, а й в умовах функціонування правової системи в умовах демократії, коли формальні норми стають настільки формальними, що вже не в змозі забезпечити справедливість і захистити права людини. Отже, застосування принципу верховенства права має місце у тих випадках, коли для захисту

---

¹Шевчук С. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза та співвідношення//Право України. - 2010. - № 3. - с. 52 - 61.

справедливості необхідно відійти від вузького розуміння вимог формального нормативного припису.

Дотримання принципу верховенства права в процесі здійснення правосуддя при вирішенні кожної конкретної справи, учасником якої є особа, є основною ідеєю правової системи. Тому можна стверджувати, що принцип верховенства права є ілюзорним у країні, де держава не забезпечує повною мірою право на доступ до суду, в якому особа буде захищати свої права, де немає гарантій права до справедливого судового розгляду, починаючи з права на доступ до суду, його неупередженості та незалежності, справедливості його рішень та їх належного виконання та виконання.

Це ж стосується й поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124 Конституції України – «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі»). Це означатиме, що судді при вирішенні будь-якого правового спору мають починати з аналізу відповідності принципу верховенства права тих чи інших правовідносин, які стали предметом розгляду в судах. Отже, незважаючи на те, що принцип верховенства права отримав своє найвище позитивне підтвердження в Конституції України та міжнародних договорах України, його зміст має отримати додаткове розкриття через діяльність органів судової влади (зокрема – Конституційного Суду України), оскільки саме через правозастосування, у процесі судового захисту прав людини і основоположних свобод стає зрозумілим величезний потенціал цього принципу для забезпечення справедливості судових рішень.

У процесі перемовин щодо вступу до ЄС є важливим доведення ефективності дії у межах української правової системи складових цього принципу, до яких Сергій Головатий відносить добре відомі універсальні принципи права, що є його елементами: принцип народовладдя (демократії); принцип поділу влади; принцип відповідальності держави та посадових осіб; принцип законності; принцип незалежності та безсторонності суду; принцип доступу до суду (з правом на справедливий судовий розгляд); принцип дотримання людських прав і засадничих

свобод; принцип заборони дискримінації; принцип ієрархії приписів права; принцип заборони зворотної дії приписів права; принцип правової визначеності; принцип *res judicata*; принцип пропорційності та ін¹. Перелік таких принципів не є вичерпним – насамперед тому, що верховенство права є живим і динамічним поняттям.

Тому найкраще розуміння принципу верховенства права передбачає визначення його складових елементів для правильного практичного застосування. З цієї практичної точки зору, найважливішими орієнтирами для органів державної влади України є два документи Венеційської Комісії: Доповідь про верховенство права, що прийнята на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року² та Контрольний список верховенства права (так зване Мірило правовладдя), прийнятий на 106-му пленарному засіданні 11-12 березня 2016 р³.

У цьому аспекті слід навести дві важливі цитати щодо визначення верховенства права у Доповіді ВК про верховенство права (CDL-AD (2011)003rev-e), що взяті з праць видатних вчених-юристів англосаксонського світу: професора вікторіанської епохи А. Дайсі та лорда Т. Бінгема. Для А. Дайсі верховенство права має три основні ознаки: по-перше, жодна особа не повинна бути покарана, лише за порушення закону, який має бути визначеним та перспективним для того, щоб керувати діями та діяльністю осіб, та не допускати їх покарання ретроспективно; дискреційна влада призвела б до свавілля. По-друге, жодна людина не може бути вище закону і щоб усі класи рівною мірою підпорядковувалися закону. По-третє, що верховенство права має походити не з будь-якої писаної конституції, а із «загального (створеного суддями) права» (пункт 9 Доповіді).

Для лорда Т. Бінгема «всі особи та органи влади в державі, будь то державні чи приватні, повинні бути зобов'язані та мати право користуватися перевагами

---

¹ Головатий С. Конституція України. Науково-практичний коментар/ Ю.Барабаш, А. Гетьман, С.Серьогіна та ін; Нац.акад.прав.наук; за заг. Ред. Р.Стефанчука та О.Петришина. – Київ: ВАІТЕ, 2024. – 760 с./ Коментар до ст. 8 Конституції України. – с. 44.

² Report on the rule of law, European Commission For Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2011)003 rev-e [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

³ The Rule of Law Checklist, European Commission For Democracy through Law (Venice Commission), CDL-AD(2016)007 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)

публічно прийнятих законів, які набувають чинності (загальної) у майбутньому та публічно застосовуються в судах» (пункт 36 Доповіді).

Беручи до уваги ці класичні визначення верховенства права та відповідні акти міжнародного права, провідні документи міжнародних організацій з цього питання, включаючи прецедентне право ЄСПЛ, Венеційська Комісія дійшла важливого висновку щодо шести ключових елементів (складових) принципу верховенства у пункті 41 Доповіді: 1) законність - включно з прозорою, підзвітною та демократичною процедурою запровадження приписів права; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавільності; 4) доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах - включно із судовим контролем щодо адміністративних актів (дій); 5) дотримання людських прав; 6) недискримінація та рівність перед законом.

Ці два документи Венеціанської комісії були визнані Конституційним Судом України авторитетним джерелом, що розкриває зміст конституційного принципу верховенства права для цілей практичного застосування. Вперше це сталося 21 грудня 2017 року в рішенні №3-р/2017 у справі про виключення кандидатів у народні депутати з виборчого списку політичної партії: «У Доповіді Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) щодо верховенства права, затвердженій на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25-26 березня 2011 року, зазначається, що однією зі складових верховенства права є правова визначеність, яка вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій і правовідносин, що виникають (пункти 41, 46)»¹.

Щодо застосування другого документу Венеційської Комісії - Контрольного списку верховенства права («Мірило правовладдя») – яскравим прикладом є Рішення КСУ (другого сенату) від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020: «Як зазначено у спеціальному Дослідженні Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) (далі - Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“, „передбачність означає не лише те, що приписи акта права мають бути <...>

---

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text>

проголошеними ще до їх імплементації, а й що вони мають бути передбачними за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними“ (CDL-AD(2016)007, пункт II.B.3.58)»¹.

Конституційний Суд при обґрунтуванні рішень починає посилається на обидва документи Венеційської Комісії щодо верховенства права, як, наприклад, у Рішенні від 20 березня 2024 року № 2-р (II)/2024: «Із частини першої статті 8 Конституції України як імперативу правовладдя („в Україні визнається і діє принцип верховенства права“) випливає вимога юридичної визначеності. «Юридична визначеність також означає, що держава загалом повинна дотримуватися взятих на себе зобов'язань щодо людей або виконувати їм обіцяне [принцип „правомірного сподівання“]» [Доповідь про правовладдя, схвалена Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія), CDL-AD(2011)003rev, § 48].

Складником принципу юридичної визначеності як вимоги правовладдя є принцип правомірних сподівань (*legitimate expectations*), який, за тлумаченням Венеційської Комісії, виражає ідею, що органи публічної влади повинні дотримуватися не лише приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених [у особи] сподівань; згідно з доктриною правомірних сподівань - ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх правомірних сподівань [Спеціальне Дослідження Венеційської Комісії „Мірило правовладдя“, CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.61].

У контексті цього конституційного провадження юридичну визначеність за доктриною правомірних сподівань слід розуміти як право особи розраховувати не лише на стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків їх застосування, а також на послідовність законодавця в питаннях регулювання соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, відповідно до їхнього юридичного статусу»².

---

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-24#Text>

Отже з 2017 року найавторитетнішим документом, який визначає елементи верховенства права для Конституційного Суду України є Доповідь Венеціанської комісії про верховенство права (CDL-AD(2011)003 rev-e). Це, безумовно, проривний момент, адже до цього Суд здебільшого спирався на розуміння цього принципу в монографіях пострадянських науковців, які здебільшого не надавали принципу верховенства права практичного значення для цілей правозастосування та інтерпретації. Зараз тлумачення Конституції України має ціннісно-орієнтований підхід під впливом ідей і принципів, що походять із західної правової традиції, а також міжнародного та європейського права. Це стосується і розуміння змісту та елементів принципу верховенства права.

Довгий час принцип верховенства права сприймався Конституційним Судом України як панування права у суспільстві, що є справедливим, і пов'язане з іншими соціальними регуляторами, такими як мораль, традиції та звичаї, та вимагає його втілення у правотворчу та правозастосовчу практику. Десь з 2004 року почала висловлюватися думка, що право не можна ототожнювати із законом.

Пізніше, вже у 2019 році, Суд визнав принцип верховенства права інструментом боротьби зі свавіллям державної влади і в цьому сенсі принцип верховенства права почав збігатися з доктриною конституціоналізму: «Враховуючи зміст статті 8 Конституції України та практику Конституційного Суду України, верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади. Основна мета верховенства права полягає, насамперед, в обмеженні влади держави над людиною, у забезпеченні від довільного втручання держави та її органів у певні сфери життєдіяльності людини»¹.

У Рішенні № 1-р/2020 від 23 січня 2020 року Конституційний Суд України надав перелік елементів принципу верховенства права, який не співпадає повністю з Доповіддю Венеційської Комісії 2011 року про верховенство права: «Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система

---

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>

права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, у тому числі, в контексті основоположних таких його складових, як принцип законності, принцип поділу влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду»¹.

Далі, у своїй практиці Конституційний Суд вказав на складові принципу верховенства права як: принцип правової визначеності², пропорційності³, правових (розумних) очікувань⁴, ефективності прав людини⁵, індивідуалізації відповідальності⁶ та принципу *res judicata*⁷.

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабну війну в Україні з метою знищення України як незалежної, західноорієнтованої держави, заснованої на конституційних цінностях свободи, демократії та верховенства права, намагаючись стерти будь-які згадки про те, що Український народ має європейську ідентичність і бажання приєднатися до ЄС, що відображено у Преамбулі нашої Конституції. 28 лютого 2022 року, через п'ять днів після вторгнення, Україна подала заявку на членство в ЄС. Зараз переговори про вступ до ЄС знаходяться на стартових позиціях. Поки що складно сказати, якими будуть вимоги ЄС у сфері верховенства права до України під час переговорного процесу та які основні джерела для визначення стандарту верховенства права використовуватимуться інституціями ЄС.

У Комунікації від 8 листопада 2023 року Про політику розширення ЄС, Звіт про Україну (SWD(2023) 699)⁸, Комісія назвала сім кроків, «головним чином у сфері верховенства права», як необхідні передумови для початку переговорів.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>

² Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року, *No. 17-рн/2010*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>

³ Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2023 року *No. 9-р(II)/2023*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-23#Text>

⁴ Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року *No. 5-р/2018*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>

⁵ Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 2024 року *No. 6-р(II)/2024*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-24#Text>

⁶ Рішення Конституційного Суду України від 5 липня 2023 року *No. 5-р(II)/2023*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-23#Text>

⁷ Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року *No. 10-р(II)/2023*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text>

⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52023SC0699>

Перший крок – запровадження процесу попереднього відбору для суддів Конституційного Суду на основі критеріїв добросовісності та професіоналізму щодо конкурсу, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії з провідною роллю призначених на міжнародному рівні членів органу попереднього відбору – Дорадчої Групи Експертів - вже зроблений. За новою процедурою було призначено двох нових суддів, які приступили до роботи в Конституційному Суді України. Інші шість кроків також були зараховані як такі, що відбулись.

Можна зробити попередні висновки чи припущення, що обидва документи Європейської Комісії (Комунікація Комісії до Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради щодо верховенства права (СОМ/2014/0158 final та СОМ/2019/ 163 final)) та Венеційської Комісії (Доповідь про верховенство права 2011 р. та Мірило правовладдя 2016 р.) будуть відігравати основну роль при оцінці визначення прогресу України у сфері верховенства права, бо надають «канонічне» розуміння змісту та складових елементів цього принципу.

Водночас практика Конституційного Суду та інших судів щодо визначення змісту та елементів цього принципу з метою його практичного застосування в Україні набуває практичного значення. Цьому значною мірою сприяє розвиток доктрини (офіційної та наукової) після змін до Конституції від 7 лютого 2019 року щодо європейського вибору України та європейської ідентичності українського народу та перехід від розуміння принципу верховенства права як абстрактної філософської категорії до конституційної цінності фундаментального рівня, що має практичне значення для органів державної влади України.

Окрім конституційних положень (ст. 8 Конституції України) та практики їх тлумачення Конституційним Судом, реальними юридичними орієнтирами стають документи Європейської та Венеційської Комісії щодо значення та складових елементів принципу верховенства права, надійним маяком на шляху України до Європейського Союзу як до об'єднання, базується, *inter alia*, на принципі верховенства права, як це визначено у статті 2 Договору про Європейський Союз.

**CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR
OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ESTE UN
INSTRUMENT DE STRUCTURARE A SOCIETĂȚII EUROPENE**

Oksana Șcerbaniuc

Șef al Departamentului de Drept procedural la

Universitatea națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovici, profesor la Facultatea de Drept

a Universității din Vilnius, doctor în jurisprudență, profesor

(o. Cernăuți, Ucraina)

Curțile constituționale sunt considerate gardienii constituției, deoarece li se încredințează sarcina de a menține cele mai înalte norme ale ordinii juridice împotriva unei potențiale amenințări din partea puterii statului, în special a parlamentului. Curțile constituționale ale țărilor europene sunt foarte active în utilizarea Convenției Europene a Drepturilor Omului ca măsură constituțională prin diverse tehnici.

Interacțiunea curților constituționale cu Curtea Europeană a Drepturilor Omului și, în special, cu jurisprudența CEDO, nu este doar benefică pentru respectarea la nivel național, ci este, de asemenea, crucială pentru menținerea unui echilibru între protecția supranațională a drepturilor omului, pe de o parte, și marja națională de apreciere, pe de altă parte – și anume între drepturile omului și democrație, contribuind astfel la legitimitatea generală a sistemului convenției.

Într-o perioadă de proteste tot mai mari împotriva drepturilor omului și a integrării europene, autorii reamintesc în mod corespunzător că CEDO marchează simbolic “reconcilierea europeană în jurul necesității de a proteja drepturile omului, adică drepturile care aparțin unei persoane pentru că este bărbat”. Unii văd aceste dovezi ca pe un fel de fenomen trivial pentru a ascunde efectele devastatoare ale individualismului sporit și ale slăbirii democrației și suveranității care pot rezulta din imperialismul Curții Europene a Drepturilor Omului. Deși este incontestabil că Curtea este chemată să se

ocupe de aspecte care prevalează asupra anumitor norme și practici naționale, cartea arată cu exactitate modul în care CEDO a reușit să contribuie la modernizarea multor legi naționale în domenii atât de diverse precum privarea de libertate, funcționarea justiției, protecția vieții private și protecția vieții de familie, libertatea de exprimare în diferitele sale dimensiuni etc.

Sfârșită “între dreptul internațional și dreptul constituțional” [2], Curtea este aruncată între aceste două dimensiuni ale dreptului CEDO. În pofida zecilor de repetări ale calificării Curții Europene a Drepturilor Omului drept "instrument constituțional de ordine publică europeană" (începând cu Curtea Europeană a Drepturilor Omului, gde.ch, Loizidou împotriva Turciei, 23 martie 1995, Excepții preliminare, nr. 15318/89, punctul 75; a se vedea, de exemplu, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, gde.ch., Sargsyan împotriva Azerbaidjanului, 16 iunie 2015, nr. 40167/06, § 147), tendința recentă a jurisprudenței Curții înclină balanța în favoarea dimensiunii internaționale a dreptului CEDO. cu riscul de a slăbi dimensiunea constituțională, care este esențială pentru a consolida latura operațională a consecințelor hotărârilor Curții (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, gde.ch., Mammadov împotriva Azerbaidjanului, 29 mai 2019, nr. 15172/13). Cititorul va găsi, de exemplu, pasaje interesante privind metodele de interpretare ale Curții în comentariul la articolul 4 din CEDO privind interzicerea sclaviei și a muncii forțate. Aceste metode sunt similare cu cele utilizate de curțile constituționale. Suntem pe deplin de acord cu teza autorilor în favoarea unei interpretări interconectate a tratatului și a dimensiunii constituționale a CEDO. Acesta stipulează eficiența, eficacitatea și eficacitatea drepturilor garantate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Ar trebui să se acorde atenție poziției curților constituționale din țara UE cu privire la problema analizată. Astfel, în faimoasa sa hotărâre în cauza Görgülü, Curtea Constituțională Federală a Germaniei a ajuns la o concluzie similară, în ciuda absenței unui mandat constituțional corespunzător în Legea fundamentală germană și a stabilit în mod explicit că Convenția ar putea servi drept standard autonom și direct de control

constituțional [1], Curtea Constituțional German se referă la Convenție și la jurisprudența Curții de la Strasbourg ca "ghiduri de interpretare. Cu toate acestea, potrivit Curții Constituționale Federale Germane, obligația de a citi drepturile constituționale în temeiul Convenției sună mai puțin convingător: "Garanțiile Convenției afectează interpretarea drepturilor fundamentale și a principiilor constituționale ale Legii fundamentale. Textul Convenției și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului se află la nivelul dreptului constituțional ca ghid de interpretare în determinarea conținutului și domeniului de aplicare al drepturilor fundamentale și al principiilor constituționale ale Legii fundamentale" [1].

Convenția Europeană a Drepturilor Omului nu își pierde rolul de instrument de interpretare a Constituției. Se poate chiar saluta faptul că, prin intermediul instanțelor, Consiliul Constituțional a reușit să introducă Constituția noastră într-un pachet de constituții deschise standardelor internaționale privind protecția drepturilor omului, cum ar fi, de exemplu, articolul 10-2 din Constituția spaniolă, care prevede: "Normele referitoare la drepturile și libertățile fundamentale recunoscute în Constituție trebuie interpretate în conformitate cu Declarația universală, precum și cu tratatele și acordurile internaționale pe aceleași subiecte, ratificat de Spania". Indiferent de forma pe care o va lua, ținând seama de Convenția europeană a drepturilor omului, demonstrează dorința Consiliului Constituțional de a fi deschis la standardele europene în domeniul protecției drepturilor fundamentale. Din acest punct de vedere, hotărârea din 19 noiembrie 2004 este un bun indicator al interpretării Constituției în lumina unei Convenții europene clare a drepturilor omului.

Astfel, manipularea Convenției Europene a Drepturilor Omului, explicită, implicită sau implicată, tinde să determine instanțele europene să țină seama de interpretarea Convenției Europene a Drepturilor Omului de către Consiliul Constituțional. O astfel de abordare poate fi criticată, dar nu este neapărat condamnată dacă este strictă și nu îngheață protecția drepturilor fundamentale în Europa. În caz contrar, adică atunci când ia forma sterilizării drepturilor fundamentale, nu poate fi aprobată.

Convenția europeană a drepturilor omului contribuie fără îndoială la îmbogățirea drepturilor constituționale naționale. În consecință, acestea din urmă sunt din ce în ce mai mult verificate de practica judiciară a autorităților europene de reglementare. Într-adevăr, procesul european al drepturilor omului a rămas indiferent la ideea unei “excepții constituționale”: revizuirea convenționalității normelor constituționale și a activităților instituțiilor constituționale, deși capătă o formă mai mult sau mai puțin directă și o intensitate mai mult sau mai puțin vizibilă, este puțin probabil să fie redusă la un simplu epifenomen.

Este de la sine înțeles că influența crescândă a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului și a Comisiei Europene a Drepturilor Omului asupra așa-numitelor chestiuni constituționale este legată în mod fundamental de extinderea domeniului de aplicare al Convenției la dreptul constituțional, instituțional și procedural. În plus față de paragraful “constituțional” (sau “politic”) al articolului 3 din Protocolul adițional și, prin urmare, domeniul de aplicare al votului, Convenția se aplică acum unei serii de alte secțiuni ale dreptului constituțional, cum ar fi justiția politică și/sau parlamentară, justiția constituțională și sistemul partidelor politice.

În jurisprudența sa recentă, Curtea a avut, de asemenea, ocazia să adopte o poziție foarte clară cu privire la principiul conform căruia dreptul constituțional este pe deplin supus Convenției: nu dispune în mod inerent de nicio imunitate în fața autorităților de supraveghere.

În contextul litigiului privind convenționalitatea, în special în ceea ce privește articolele 11 și 10 din Convenție, dizolvarea unui partid politic de către Curtea Constituțională a Turciei, guvernul pârât ex abrupto a avansat doctrina “excepției constituționale”: nu a fost niciodată intenția statelor participante de a-și plasa instituțiile constituționale sub controlul autorităților de la Strasbourg, în special principiile pe care le considerau condiții necesare pentru existența lor. Cu alte cuvinte, în niciun caz Curtea Europeană nu ar putea deveni un judecător al “nucleului dur” al suveranității constituționale a statului.

Prin urmare, instanțele constituționale pot contribui la punerea în aplicare a CEDO atât în prevenirea încălcărilor CEDO, cât și în repararea încălcărilor deja constatate de CEDO, într-un mod care nu este disponibil altor instanțe, și anume prin examinarea plângerilor constituționale și controlul constituțional specific al legii aplicate în hotărâre.

Literatura:

1. BVerfG, Beschluss des Zweiten Senats vom 14. Oktober 2004 - 2 BvR 1481/04 -, Rn. 1-73 URL: https://www.bverfg.de/e/rs20041014_2bvr148104.html
2. Tulkens F., «La Convention européenne des droits de l'homme entre droit international et droit constitutionnel», in Dialogue entre juges, Cour européenne des droits de l'homme, Conseil de l'Europe, 2007, pp. 9-13

СЕКЦІЯ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Байрачна Лариса Кімівна

кандидатка філософських наук, доцентка,

доцентка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Можливість перегляду судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у разі, якщо воно ще не виконане, ґрунтується на *принципі юридичної (правової) визначеності* (що є складовою частиною верховенства права), який вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду, що у повній формі розкривається у "*res judicata pro veritate habetur!*" - "судове рішення визнається за істину". Суть цього принципу полягає у тому, що рішення суду, яке набрало законної сили, є обов'язковим, не може ставитися під сумнів та підлягає виконанню, тобто вирішення судом спірного питання визнається за істину [1., с. 95].

Нажаль науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміна «*юридичної (правової) визначеності*», разом з тим слід усвідомлювати, що, найбільш поширеним є наступний теоретичний підхід:

Принцип правової визначеності, відомий як принцип легітимних очікувань (захист довіри), або, як його ще називають, принцип правової певності, є одним із основних *підпринципів верховенства права*. Він означає, що «органи публічної влади повинні не лише дотримуватися приписів актів права, а й своїх обіцянок та

пробуджених очікувань» [2]. Важливість правової визначеності спрямована на захист очікувань громадян, тобто держава повинна використовувати минулі практики та прецеденти державного управління, які зробили очікування громадян правомірними.

Принцип правової визначеності передбачає: 1) текст закону (the law) має бути легко доступним; 2) закони мають бути застосовані у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю; 3) юридичні норми мають бути чіткі і точні; 4) вимагає дотримання принципу *res judicata*; 5) держава повинна дотримуватись взятих на себе певних зобов'язань, виконувати покладені на неї певні функції чи виголошені нею перед людьми певні обіцянки (поняття «законних очікувань»); 6) закон застосовано на практиці [3].

У широкому розумінні принцип правової визначеності являє собою сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення перш за все стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування.

Конституційний Суд України виходить з того, що принцип юридичної визначеності як складова конституційного принципу верховенства права є сукупністю вимог до організації та функціонування системи права, процесів правотворчості та правозастосування у спосіб, який забезпечував би стабільність юридичного становища індивіда. Зазначеного можна досягти лише шляхом законодавчого закріплення якісних, зрозумілих норм (абзац третій підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019). Юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування). Таким чином, юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому,

яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права (абзаци четвертий - шостий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019)

Нині сформувалася цікава практика ЄСПЛ щодо застосування принципу юридичної визначеності, в аспекті захисту законних і справедливих очікувань людини. Цей принцип спрямований насамперед на запобігання перегляду судових рішень, що набрали законної сили, з ініціативи держави. Натомість, немає релевантної практики, яка б обмежувала право людини ініціювати перегляд судового рішення, ухваленого внаслідок суттєвих помилок з боку держави.

Так, у справі «Подкользіна проти Латвії» заявниця мала чинну довідку про володіння мовою. Латвійські органи влади не заперечували чинності цього документа, але, незважаючи на це, зажадали від заявниці скласти додатковий мовний іспит, разом із вісьмома іншими кандидатами із 21, від яких вимагали подати довідку про володіння державною мовою. Оцінити ці знання мала на власний розсуд лише одна посадова особа, дискреційні повноваження якої ЄСПЛ визнав надмірними. Він також висловив здивування, що, як стверджується у версії заявниці, яку Уряд не заперечує, ця посадова особа запитувала заявницю про причини її політичних симпатій [4].

ЄСПЛ визнав, що, за відсутності об'єктивних гарантій, процедура, якої було дотримано в справі заявниці, суперечила процедурним вимогам справедливості та правової певності критеріїв наявності права на вибори. На його думку, цей висновок підтверджувався тим фактом, що під час розгляду заяви, поданої заявницею для розгляду в порядку судового нагляду, Ризький регіональний суд взяв до уваги лише довідку, видану внаслідок оскарженого іспиту, і визнав ці результати як неспростовні. Отже, ЄСПЛ одноголосно постановив, що було допущено порушення ст. 3 Першого протоколу до ЄКПЛ [4]. Таким чином, у цій справі заявниця законно очікувала, що при відповідності її знань мови об'єктивним

критеріям, що визначені у законодавстві країни, вона зможе реалізувати своє право бути обраною. З цього можна зробити висновок, що очікування особи є законним лише у тому випадку, коли воно ґрунтується на об'єктивних критеріях, що визначені нормативно-правовими актами.

ЄСПЛ також допускає відхід від принципу юридичної визначеності як виняток, якщо для цього є певні обставини. Переліку цих обставин у практиці ЄСПЛ не сформовано - це питання національного законодавства. Кожна держава самостійно визначає які саме обставини можуть бути *підставою для перегляду судового рішення*. Проте ЄСПЛ дає їх якісну характеристику. У перекладах Міністерства юстиції України йдеться про обставини:

- особливі і непереборні - «Устименко проти України», п. 46 (заява № 32053/13, рішення від 29 жовтня 2015 року);
- значного та непереборного характеру - «Васильєв проти України», п. 61 (заява №11370/02, рішення від 21 червня 2007 року);
- істотні та неспростовні - «Україна-Тюмень проти України», п. 39 (заява № 22603/02, рішення від 22 листопада 2007 року).

З огляду на вищенаведене, обставини, за яких допускається перегляд судового рішення, у практиці ЄСПЛ не мають чітко окреслених меж, однак повинні бути *істотними та переконливими*.

Отже, перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами у разі, якщо воно ще не виконане, ґрунтується на *принципі юридичної (правової) визначеності* (що є складовою частиною верховенства права).

Список використаної літератури:

1. Матвеева Ю. І. Поняття та розуміння принципу правової визначеності. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 93–97.
2. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій / пер. С. Головатого; USAID. Київ, 2017.

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2016)007-ukr) (data zverneniya: 15.06.2019). c. 23].

3. Верховенство права. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Olijnuk.pdf (data zverneniya: 22.10.2024).

4. Case of «Podkolzina v. Latvia». URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Podkolzina%20|v.%20|Latvia&sessionid=52557538&skin=hudoc-en> (data zverneniya: 22.10.2024).

NULITATEA HOTĂRĂRILOR JUDECĂTOREȘTI DIN CAUZA LIPSEI DE MOTIVAȚIE

Laura Bzova

PhD, asistent univ. dr., Facultatea de drept,

Universitatea națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovič

(o. Cernăuți, Ucraina)

Definițiile legale ale obligației de motivare inserate în dreptul procesual actual întăresc opinia că conceptul modern de “proces echitabil” nu simpatizează cu niciun vestigiu de putere de apreciere judiciară, nu în ultimul rând pentru că, departe de a fi doar “la bouche de la loi”, judecătorul proactiv al epocii moderne trebuie să fie angajat și să se străduiască, pe cât posibil, pentru respectarea garantată justițiabililor. garanții ale unui proces echitabil.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a indicat că paragraful 1 al articolului 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale obligă instanțele să motiveze deciziile lor, dar acest lucru nu poate fi înțeles ca o cerință de a oferi un răspuns detaliat la fiecare argument. Limitele acestei obligații pot fi diferite în funcție de natura deciziei. În plus, este necesar să se țină seama, printre altele, de

varietatea argumentelor pe care o parte le poate prezenta în instanță și de diferențele care există în statele participante în ceea ce privește dispozițiile legale, tradițiile, opiniile juridice, declarațiile și formularea deciziilor. Astfel, problema îndeplinirii de către instanță a obligației de justificare, care decurge din articolul 6 din Convenție, nu poate fi stabilită decât prin prisma împrejurărilor specifice cauzei.

Este recunoscut în unanimitate că justificarea hotărârilor judecătorești aparține categoriei libertăților fundamentale ale unei părți la un proces privind dreptul său la un proces echitabil. Acest imperativ este o protecție necesară împotriva arbitrarului din partea judecătorului. În plus, motivarea permite fiecărei părți să aprecieze oportunitatea de a introduce o cale de atac și împuternicește Curtea de Apel sau Curtea de Casație să își exercite competența de a revizui deciziile instanțelor inferioare. Cu alte cuvinte, motivarea este o cerință tehnică care, în sistemul judiciar francez, tinde să asigure prezentarea hotărârii în formă silogistică [1].

În lipsa motivării explicite a actului administrativ, posibilitatea atacării în justiție a actului respectiv este iluzorie, de vreme ce judecătorul nu poate decide care au fost motivele care au determinat autoritatea administrativă să ia o anumită măsură. Absența acestei motivări favorizează emiterea unor acte administrative abuzive și conduce implicit la limitarea accesului liber la justiție. Prin urmare, motivarea reprezintă o obligație generală, aplicabilă oricărui act administrativ, ea reprezintă o condiție de legalitate extremă a actului, care face obiectul unei aprecieri în concreto, iar obiectivul său este prezentarea într-un mod clar și neechivoc a raționamentului instituției emitente a actului [2]. Acest raționament trebuie să figureze chiar în cuprinsul actului. Lipsa motivării nu poate fi împlinită ulterior. Așadar, a motiva implică a face cunoscute cu claritate elementele de fapt și de drept care permit înțelegerea și aprecierea legalității sale, iar importanța acestei exigențe depinde în mod considerabil de natura actului, de contextul juridic în care el intervine, precum și de interesele pe care destinatarii actului ar putea să le aibă în primirea acestor explicații. Motivarea trebuie să permită judecătorului

să exercite un control asupra elementelor de fapt și de drept care au servit drept bază de exercitare a puterii de apreciere, deci trebuie realizată într-un mod suficient de detaliat.

Respectarea imparțialității judecătorului, combinată cu normele exigente care reglementează motivarea hotărârilor judecătorești, evidențiază legătura dintre egalitatea părților și neutralitatea procedurii pe care o invocă prin intermediul funcției judecătorului. Formele acestei decizii sunt exprimate în termeni specifici. Asocierea, fără a face distincție între ideea că motivația este demonstrație și explicație, judecata este un act deosebit de dificil de scris. În niciun caz nu ar trebui să arăți părtinire. Totodată, criticând redactarea argumentelor de către una dintre părți în motivațiile sale, judecătorul s-a îndepărtat de neutralitate înainte de a lua decizia. Pe lângă dexteritatea tehnică pe care o necesită, redactarea hotărârii testează și distanța emoțională pe care judecătorul trebuie să o manifeste față de justițiabili și apărătorii acestora [1]. Un practician poate observa zilnic în timpul audierii iritarea pe care unii judecători o exprimă uneori în cazul cazurilor ale căror cereri și cereri nu sunt întotdeauna clar formulate sau sunt rezultatul unei erori grave de procedură sau de drept aplicabil. Sub presiunea extremă de a-și lua deciziile rapid, judecătorii se confruntă cu o lipsă de rigoare din partea justițiabililor care sunt, de asemenea, neasistați sau prost sfătuiți. Producerea calitativă în cantitate este o provocare cu care angajații instanțelor trebuie să se confrunte în fiecare zi. De aceea se întâmplă uneori ca anumite situații să provoace o reacție autoritară a judecătorului, care nu poate decât să adauge la raționamentul său o expresie mai mult sau mai puțin directă a iritării sale. Dar făcând acest lucru, judecătorul face greșeala de a nu respecta aparența de imparțialitate care este necesară pentru a inspira în toate lucrurile sentimentul de respect și încredere care se datorează dreptății.

De asemenea, va exista o neînsemnătate care decurge din motivația aliunde sau per relationem. Trebuie remarcat faptul că această ipoteză rămâne fără suport juridic clar, deși este ușor de dedus din sistemul adoptat de codul actual.

Motivele hotărârii trebuie respinse categoric, deoarece funcția proprie și exclusivă a judecătorului în cauză este de a interpreta legea, de a o aplica la faptele cauzei și, în cele din urmă, de a pronunța o hotărâre.

Astfel, un judecător care se limitează la o decizie fără a dezvălui modul în care a interpretat și a aplicat legea într-o anumită cauză sau chiar a făcut o simplă referire la motivele enunțate în motive, opinii, decizii, adică în acțiunile procedurale desfășurate într-o altă procedură (motivation aliunde), nu își va mai îndeplini atribuția funcțională.

Prin urmare, calitatea deciziei instanței depinde de calitatea justificării sale și de prezentarea motivelor adoptării sale. Instanța trebuie să răspundă argumentelor părților, părților în cauză. Acest lucru facilitează înțelegerea deciziei de către părți și este o garanție împotriva arbitrariului; Aceasta este o garanție importantă, deoarece permite părților să verifice dacă argumentele lor au fost investigate

Literatura:

1. Motivation des jugements et impartialité du juge. URL: <https://www.dalloz-actualite.fr/flash/motivation-des-jugements-et-impartialite-du-juge>

2. Sentință civilă nr. 1.796 din 3 decembrie 2021 referitoare la soluționarea acțiunii în contencios administrativ și fiscal formulate de reclamantii X și X, în contradictoriu cu pârâții Comitetul Național pentru Situații Speciale de Urgență și Guvernul României și petentul Ministerul Afacerilor Interne prin Direcția generală juridică, având ca obiect "ordonanță președințială" URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/271869>

ОСОБЛИВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ОКРЕМОЇ ДУМКИ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ГАРАНТІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЧИ ЕЛЕМЕНТ ДОКТРИНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ?

Білокурська Олена Валеріївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

У національній правовій системі інститут окремої думки судді Конституційного Суду України є ґрунтовним інструментом забезпечення внутрішньої незалежності судді. Можливість публічно висловлювати власну позицію, навіть при ймовірному негативному зовнішньому впливі на себе, дозволяє судді ідентифікувати себе як незалежного суб'єкта.

Інститут окремої думки судді органу конституційної юстиції вирізняється особливою значущістю для правової науки та конституційного провадження, ставить питання про баланс між свободою судді та функціональною єдністю Конституційного Суду та є інструментом розширення правового дискурсу.

Розглядаючи правову природу окремої думки судді Конституційного Суду України та аналізуючи наявні в науковій літературі дослідження можна виокремити декілька основних підходів.

По перше, окрему думку розглядають як право судді на заперечення щодо прийнятого рішення або його окремих положень, тобто як форму висловлення незгоди. Такий підхід підтримується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Зокрема, І. Шевчук наголошує: «Окрема думка судді Конституційного Суду України може викладатися ним у разі незгоди зі змістом рішення, висновком Конституційного Суду України. Суддя в окремій думці в цілому може підтримувати рішення, висновок Конституційного Суду України, але не погодитися з окремими положеннями, або використовувати право на окрему думку для висловлення

доповнень до рішення чи висновку Конституційного Суду України» [1, с. 162]. О. Холмс пропонує визначати окрему думку як «офіційно виражену позицію судді, що не збігається з позицією більшості» [2, с. 3].

По друге, інститут окремої думки судді Конституційного Суду України у деяких дослідженнях розглядається як елемент судового рішення, який, однак, не має юридичної сили. Наприклад, А. Куп'янська визначає як: «факультативний, структурно-функціональний елемент судового рішення, що введений у текст рішення або додається до нього у вигляді окремого документа, який не має обов'язкової юридичної сили, проте існує в нерозривному логічному, семантичному і структурному зв'язку з основним судовим рішенням, що визначає його зміст і контекст та відрізняється індивідуальною аргументацією, емоційністю, образністю й оціненістю» [3, с. 197].

Також провідні конституціоналісти розглядають правову природу окремої думки судді Конституційного Суду України як гарантію незалежності: «право судді викласти свою окрему думку ... підкреслює демократизм конституційного провадження та гарантії внутрішньої незалежності судді Конституційного Суду України» [4, с. 16]. Можливість судді Конституційного Суду викладати окрему думку забезпечує його незалежність як від інших членів органу конституційної юстиції, так і від зовнішнього політичного тиску. Це особливо важливо в умовах складного суспільно-політичного контексту, коли незалежність суддів Конституційного Суду може піддаватися загрозам. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) «Щодо окремих думок у конституційних судах» підкреслює, що «окремі думки є вираженням свободи слова та незалежності судді від його чи її колег-суддів... Окремі думки гарантують особисту недоторканність і гідність тих, хто залишається в меншості, і дозволяють суддям ухвалювати рішення, керуючись своєю совістю, а не відповідно до думки більшості» [5].

Хочемо звернути увагу, що окрема думка судді Конституційного Суду України несе також і доктринальне навантаження. У цьому аспекті окрема думка

сприймається як інструмент розвитку юридичної науки, джерело для вдосконалення правових підходів та аргументаційної бази. Зокрема, доктринальні підходи, викладені в окремих думках, нерідко використовуються для поглиблення правових досліджень і формування нових юридичних концепцій. Окрема думка часто виконує функцію інтелектуального каталізатора, що спонукає до обговорення й деталізації окремих аспектів рішення. Науковці наголошують, що цей документ нерідко стає основою для вдосконалення правової аргументації. В. Городовенко зазначає, що «окрема думка є результатом творчого осмислення суддею Конституційного Суду України предмета конституційного провадження, що формується на правових та світоглядних поглядах судді з урахуванням демократизму конституційного провадження та гарантій внутрішньої незалежності судді Конституційного Суду України» [4, с. 17]. Відповідно, значення окремої думки судді Конституційного Суду України виходить за межі конкретного рішення і такий інститут формує основу для подальших наукових і практичних дискусій.

Окрема думка судді може мати непрямий вплив на якість колегіальних рішень. Її наявність стимулює більш ретельніше формулювати аргументацію, враховуючи всі аспекти правової проблеми. Це також сприяє налагодженню діалогу між органами влади, суспільством і професійною спільнотою.

Як підсумок зазначимо, що окрема думка судді Конституційного Суду України є багатограним феноменом, що поєднує в собі функції гарантії незалежності, інструменту демократизації конституційного правосуддя та засобу розширення правового дискурсу.

Розуміння правової природи інституту окремої думки судді потребує комплексного підходу, що враховує як практичні аспекти, так і доктринальні дослідження. У сучасних умовах розвиток цього інституту є важливим завданням для юридичної науки і практики, що сприятиме посиленню авторитету Конституційного Суду України та забезпеченню верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Шевчук І. М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2013. Випуск 23. Частина 1. Том 1. С. 160 – 163
2. Holmes O. W. *The Common Law*. Cambridge, Massachusetts and London, England, 2009. P. 3.
3. Куп'янська А. М. Становлення та розвиток інституту окремої думки судді конституційної юстиції в Україні та зарубіжних країнах : дис. ... д-ра філософії [спец. 081-Право] / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023. 244 с.
4. Городовенко В. Окрема думка судді як творче осмислення предмета конституційного провадження. *Публічне право*. 2020. № 1(37). С. 9–20
5. Report on Separate Opinions of Constitutional Courts. Adopted by the Venice Commission at its 117th Plenary Session (Venice, 14–15 December 2018). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2018\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)030-e) (дата звернення 10.11.2024)

**ПРАВО ІНШИХ ОСІБ, ЧИЇХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТОСУЮТЬСЯ
УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ, НА ЇХ АПЕЛЯЦІЙНЕ
ОСКАРЖЕННЯ**

Боднар Сергій Богданович

суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду,

кандидат юридичних наук

(м. Київ, Україна)

Процеси демократизації в суспільстві, безумовно, пов'язані з проведенням відповідних законодавчих реформ з метою створення реального механізму забезпечення прав людини і громадянина. Це знайшло відображення й у галузі кримінально-процесуального права, зокрема, – в Кримінальному процесуальному

кодексі України (далі – КПК України). Наділення в ньому учасників рівними правами є підтвердженням прагнення законодавця наблизити норми законодавства до європейських стандартів [7, а.с. 288-298].

Застосування інституту угод у кримінальному процесі в Україні має в цілому позитивну динаміку та схвальну оцінку як з боку практиків, так і вчених. Але, варто зазначити, що механізм застосування угод в повній мірі ще не відпрацьовано судовою практикою та в достатньому обсязі не досліджено науковою доктриною [8, а.с. 49-54]. А тому, беручи до уваги постійне вдосконалення кримінального процесуального законодавства, актуальним видається дослідження особливостей реалізації права та процесуального порядку апеляційного оскарження вироків на підставі угод про визнання винуватості.

Остаточно не вирішеною та, як наслідок, потребує подальшого поглибленого розгляду вказана проблема, зокрема й у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з ними порушень, особливо на стадії апеляційного перегляду.

Верховна Рада України 9 жовтня 2024 року прийняла в першому читанні проект Закону № 12039 про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією [9].

Положення п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України визначають одну з основних засад судочинства – забезпечення права на апеляційний перегляд справи [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 24 КПК України, кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому цим Кодексом [2].

Частиною 2 вказаної норми процесуального закону гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом

вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Згідно з вимогами статей 398, 399 КПК України, питання про те, чи подана апеляційна скарга на вирок чи ухвалу суду першої інстанції особою, яка має право її подавати, розглядається і вирішується суддею-доповідачем суду апеляційної інстанції до прийняття рішення про відкриття апеляційного провадження.

За приписами п. 2 ч. 3 ст. 399 КПК України апеляційна скарга повертається, якщо її подала особа, яка не має права подавати апеляційну скаргу.

Коло осіб, які мають право подати апеляційну скаргу, визначено ст. 393 КПК України. Пунктом 10 цієї норми передбачено, що апеляційну скаргу мають право подати інші особи у випадках, передбачених цим Кодексом.

Відповідно до ч. 4 ст. 475 КПК України, вирок на підставі угоди може бути оскаржено у порядку, передбаченому цим Кодексом, на підставах ст. 394 КПК України.

Згідно з ч. 4 ст. 394 КПК України, вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений:

1) обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених частинами четвертою, шостою, сьомою статті 474 цього Кодексу, в тому числі нероз'яснення йому наслідків укладення угоди;

2) прокурором виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з частиною четвертою статті 469 цього Кодексу угода не може бути укладена.

Зокрема, в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 серпня 2024 року суд аргументував, що окремі пункти мотивувальної частини вироку викладено судом першої інстанції таким чином, що окремих осіб можна

ідентифікувати навіть за обставин знеособлення прізвища та суд допустив висловлювання, на підставі яких можливо встановити обставини вчинення злочинів, хоча у цьому кримінальному провадженні особа не була обвинуваченим, з огляду на зазначення часу перебування особи на посаді та її повної назви. Обставини, викладені у вирозці, прямо вказують на конкретну особу, констатують вчинення злочину, зокрема, у співучасті, що є неприпустимо при ухваленні судового рішення.

На підставі вище наведеного, суд дійшов висновку, що апеляційна скарга особи, чийх прав та інтересів стосуються угоди про визнання винуватості, підлягає частковому задоволенню: вирок підлягає зміні шляхом викладення окремих пунктів мотивувальної його частини із знеособленням посад та слів, які дають можливість ідентифікувати особу [6].

У постанові від 03 березня 2016 року Верховний Суд України зробив правовий висновок про те, що конституційний принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду гарантує право звернення до суду зі скаргою в апеляційному чи касаційному порядку, яке має бути реалізоване, за винятком установленої законом заборони на таке оскарження. При цьому відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому ст. 394 КПК України, за умови, що судові рішення стосується їхніх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою в доступі до правосуддя та зверненні до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 КПК України. Отже, при вирішенні питання, чи є підстави для оскарження рішення суду до суду вищого рівня певною особою, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді, ключовим є з'ясування того, чи насправді це рішення стосується інтересів конкретної особи [3].

За висновком Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, викладеним у постанові від 18 травня 2020 року у справі № 639/2837/19, суддя-доповідач суду апеляційної інстанції, вирішуючи відповідно до вимог ст. 398 КПК питання про відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою іншої особи (захисника чи представника іншої особи) на вирок на підставі угоди,

має впевнитися, що у тексті вироку зазначено такі дані, які прямо вказують на дану конкретну особу, або визнані встановленими такі обставини, які дозволяють апеляційному суду (судді-доповідачеві) з впевненістю ідентифікувати іншу особу; крім того, вирок має стосуватися прав, свобод та інтересів цієї іншої особи [5]. Релевантність вказаних правових позицій відображена й у «свіжій» практиці Касаційного кримінального суду Верховного суду [4].

Про актуальність названої тематики свідчать, зокрема, статистичні дані.

Згідно звіту Вищого антикорупційного суду, за період з 05.09.2019 по 05.09.2024 Вищим антикорупційним судом було ухвалено 80 вироків із затвердженням угоди.

За період з 05.09.2019 по 08.10.2024 на розгляді АП ВАКС перебували апеляційні скарги на 22 вирокі, ухвалені на підставі затверджених угод (*з яких 21 вирок Вищого антикорупційного суду та 1 вирок Білокуракинського районного суду Луганської області*). З яких:

- 15 апеляційних скарг було повернуто, оскільки такі було подано особами, які не мають права на таке оскарження (№ 991/3382/20, № 991/6995/20, № 991/3848/21, № 991/4410/21, № 991/2474/23, № 991/6004/21, № 991/2288/21, № 991/8444/23, № 991/7870/23, № 991/9417/23, № 991/8851/21, № 991/8546/23, № 991/940/24, № 991/429/24, № 991/4674/24);
- 1 апеляційне провадження за апеляційною скаргою захисника обвинуваченого було закрито (*у зв'язку з тим, що апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку*) (№ 991/9969/20);
- 1 апеляційна скарга була повернута, оскільки з такої вбачалося зловживання процесуальними правами (№ 991/1563/24);
- 2 вирокі за ч. 2 ст. 369² КК України були скасовані (№ 409/1465/16-к, № 409/1465/16-к);
- 1 вирок Вищого антикорупційного суду змінено (№ 991/1563/24);
- 1 апеляційне провадження закрито, оскільки захисниками було оскаржено вирок суду з підстав, із яких він не може бути оскаржений (вирок не стосувався інтересів підзахисного (справа № 991/7869/23) [10]’.

Станом на 08.10.2024 одна апеляційна скарга перебуває на розгляді у Апеляційній палаті Вищого антикорупційного суду.

Таким чином, у «інших осіб», чийх прав та інтересів стосуються угоди про визнання винуватості, виникає право на оскарження вироку тільки у випадку, якщо вирок стосується безпосередньо їхніх прав, свобод та інтересів й дозволяє із впевненістю ідентифікувати особу. Причому обов'язок з'ясування цього (впевнитися в цьому) покладається саме на суддю-доповідача, суд апеляційної інстанції при вирішенні питання про відкриття апеляційного провадження та перевірці доводів апеляційних скарг таких осіб щодо наявності у них підстав для оскарження вироку на підставі угоди.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 23.10.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.10.2024).
3. Постанова Верховного суду України від 03 березня 2016 року (*справа № 5-347к/15*). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56939749> (дата звернення: 23.10.2024).
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 10 вересня 2024 року (*справа № 991/8444/23, провадження № 51-910км24*). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121626613> (дата звернення: 23.10.2024).
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 травня 2020 року (*справа № 639/2837/19, провадження № 51-5394км/19*). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89372564> (дата звернення: 23.10.2024).

6. Ухвала Апеляційної палата Вищого антикорупційного суду Україні від 12 серпня 2024 року (справа № 991/1563/24, провадження №11-кп/991/82/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121018840> (дата звернення: 23.10.2024).
7. Лотоцький М.В. Угода про визнання винуватості: процесуальний порядок укладення. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 31. С. 288-298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2013_31_32 (дата звернення: 23.10.2024).
8. Повзик Є.В. Угода про визнання винуватості: проблемні аспекти та шляхи її вдосконалення. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. 2019. № 8. С. 49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2019_8_9 (дата звернення: 23.10.2024).
9. Проект Закону № 12039 про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44890> (дата звернення: 23.10.2024).
10. Статистичні звіти ВАКС про здійснення правосуддя. Офіційний сайт Вищого антикорупційного суду. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/reports/> (дата звернення: 23.10.2024).

ПРАВОСУДДЯ ДЛЯ ПУТІНА: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ УТОПІЯ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ?

Волощук Оксана Троянівна

кандидат юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини,

Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

(м. Чернівці, Україна)

В умовах глобалізації та складних міжнародних відносин питання міжнародного правосуддя стає дедалі більш актуальним. Особливо в контексті війни в Україні, де дії президента російської федерації викликають серйозні занепокоєння з точки зору міжнародного права. Справа путіна може стати тестом для Міжнародного кримінального суду (МКС) і підтвердити або спростувати ефективність існуючої системи міжнародного правосуддя. Враховуючи такі обставини, окреслена проблематика нині не тільки є актуальною, а й вкрай гострою, яка вимагає якомога швидшого розв'язання. Безперечно, це вимагає значних зусиль, як юристів-практиків, так і юристів-теоретиків, які б розробили такий механізм притягнення до відповідальності в рамках міжнародного кримінального права, який би унеможливив ситуації ухилення винуватців від відповідальності і відповідно несення покарання.

Насамперед зауважимо, що Римський статут, який встановив юридичні засади для функціонування МКС, визначає воєнні злочини та злочини проти людяності, як такі, що можуть бути використані для обвинувачення путіна. Зокрема, стаття 8 описує воєнні злочини, серед яких числяться навмисні вбивства, тортури, взяття заручників та інші жорстокі акти, які можуть бути доведені у рамках конфлікту в Україні [3]. На даний момент вже зібрані численні свідчення і докази, які вказують на можливі воєнні злочини, скоєні під час вторгнення росії в Україну [1; 4].

Однак справедливо зауважити, що проблема полягає не тільки в тому, щоб довести вину путіна, а й у фактичному виконанні рішення МКС. Як відомо, росія не є стороною Римського статуту, а це ставить під сумнів юрисдикцію суду в цій справі. Більше того, такий стан створює серйозні юридичні та політичні виклики, оскільки багато держав відмовляються виконувати ордери МКС на арешт осіб, які не є громадянами країн, що підписали статут.

Також справа путіна ускладнюється ще політичними інтересами, що впливають на міжнародне правосуддя. Великий вплив мають такі держави, як Сполучені Штати Америки, Китай та країни ЄС, які можуть змінювати свою позицію залежно від власних стратегічних інтересів. Як приклад, Сполучені Штати, хоча й підтримують МКС у деяких випадках, не визнають його юрисдикції стосовно своїх громадян, що ставить під сумнів універсальність міжнародного правосуддя. Відтак цей політичний контекст може суттєво вплинути на діяльність МКС, зокрема, у формуванні міжнародної коаліції для притягнення до відповідальності путіна. Без координації з іншими державами, здатність МКС діяти ефективно стає значно обмеженою.

Гуманітарний аспект ситуації в Україні також потребує уваги. Відповідно до міжнародного права, жертви воєнних злочинів мають право на справедливість і відшкодування. Права жертв можуть вплинути на результат справи, оскільки їхні свідчення та участь у процесі можуть надати вагомі докази для МКС. Важливо також врахувати потреби постраждалих від війни, оскільки їхній досвід і свідчення можуть стати основою для міжнародного правосуддя.

Отже, які можливі сценарії: правосуддя як утопія чи реальність?

Розгляд можливих сценаріїв правосуддя для путіна може допомогти зрозуміти, які варіанти реальні, а які - утопічні. Одним із сценаріїв є успішне переслідування на міжнародному рівні, що, проте, може зайняти багато років і потребуватиме зусиль міжнародної спільноти. Іншим можливим сценарієм є те, що путін залишиться безкарним, що поставить під сумнів авторитет МКС і міжнародного права загалом. Така ситуація може створити небезпечний прецедент, який підірве зусилля щодо забезпечення правосуддя в інших конфліктах. Крім традиційних форм правосуддя,

існують альтернативні моделі, які можуть бути використані в контексті справи Путіна. Наприклад, відновлювальне правосуддя, яке акцентує увагу на відновленні відносин між жертвами і злочинцями, може стати більш гуманним підходом до вирішення конфлікту. Також можна розглянути модель комісій істини, які були використані в інших країнах для з'ясування фактів і відновлення справедливості без жорстоких репресій.

Отже, правосуддя для путіна — виклик для міжнародного правопорядку. Справа путіна є не лише питанням міжнародного правосуддя, але й тестом для глобальної правової системи в цілому. Вона ставить перед міжнародною спільнотою ряд викликів, пов'язаних із політичною доцільністю, правами жертв та етичними питаннями. Незалежно від того, чи буде путін притягнутий до відповідальності, важливо, щоб міжнародне право продовжувало еволюціонувати і шукати нові рішення для забезпечення справедливості в умовах сучасних конфліктів. Один із найважливіших аспектів, який визначатиме ефективність правосуддя щодо путіна, стосується виконання рішень Міжнародного кримінального суду. Як було вище зазначено, росія не є підписантом Римського статуту, що означає, що МКС не має прямої юрисдикції для арешту путіна на території росії, це ставить під питання реальність та ефективність судового процесу, оскільки навіть у разі винесення обвинувального вироку, забезпечити його виконання в таких обставинах буде вкрай складно. Крім того, існує ризик, що деякі країни можуть відмовитися видати путіна МКС, навіть у випадку наявності якщо ордеру на його арешт. Це стосується, наприклад, країн, які мають з росією політичні чи економічні зв'язки, або тих, хто самі є членами МКС, але можуть бути впливовими через свої геополітичні інтереси або стратегічні альянси з росією. Це піднімає питання політичної доцільності та інтересів, які можуть перешкодити справедливому виконанню рішень міжнародного суду. Така ситуація є серйозним викликом для міжнародного правосуддя і може поставити під сумнів ефективність Міжнародного кримінального суду як органу, що має забезпечувати відповідальність на глобальному рівні. Одним з прикладів такої ситуації є події навколо арешту і видачі до МКС президента Судану Омара аль-Башира [2, с. 406-407]. Хоча ордер на його арешт був виданий МКС, він не був переданий до суду через відмову кількох африканських країн виконувати цей ордер.

Це підкреслює, що міжнародне правосуддя, навіть у разі теоретичної можливості покарання, часто стикається з політичними та правовими бар'єрами.

Іншим важливим аспектом є політичний контекст, який безпосередньо впливає на можливість притягнення путіна до відповідальності. Міжнародна політика, зокрема позиція великих держав, таких як США, Європейський Союз, Китай та інші, може або сприяти, або, навпаки, блокувати цей процес. Більшість західних держав і міжнародних організацій висловлюють підтримку притягнення росії до відповідальності за порушення міжнародного права, однак через відсутність глобального консенсусу справедливе правосуддя щодо путіна залишається складним завданням.

Додатково, можна відзначити важливість політичної вольової підтримки з боку міжнародної спільноти для успішного проведення процесу. Відсутність підтримки з боку ключових міжнародних акторів може привести до блокування або мінімізації ефективності МКС в даному випадку. Це особливо стосується країн, які мають стратегічні інтереси в підтримці російського уряду, зокрема Китай і інші держави, що не є членами МКС, і які можуть використовувати своє політичне та економічне впливання для уникнення виконання міжнародних рішень.

Також неможливо оминути і проблему подвійних стандартів, яка спостерігається в сучасній міжнародній практиці. Часто міжнародне право застосовується не однаково, що створює підґрунтя для маніпуляцій і політичних інтерпретацій. Так, одні держави притягуються до відповідальності за порушення міжнародних норм, а інші — залишаються поза увагою, що породжує сумніви в справедливості і універсальності міжнародного правосуддя. Прикладом таких подвійних стандартів може бути вже згадувана ситуація в Сирії, де, хоча сирійський президент Башар аль-Асад здійснив численні порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, МКС довго не порушував процедуру стосовно нього. У цьому контексті багато аналітиків вважають, що реальність міжнародного правосуддя часто залежить від політичної ситуації, і, навіть коли є достатньо доказів, може не відбутися необхідного покарання для високопосадовців, якщо це йде всупереч інтересам великих держав.

Отже, враховуючи всі вищеописані фактори, питання про правосуддя для путіна залишається спірним і складним, як з юридичної, так і з політичної точки зору. Проте, важливо зазначити, що міжнародна спільнота має дотримуватися принципу відповідальності за злочини проти людства та порушення міжнародного гуманітарного права, незалежно від політичної ваги осіб, що скоїли ці злочини. Можливе притягнення путіна до відповідальності через МКС або інші міжнародні правові механізми стане серйозним тестом для міжнародного правосуддя і покаже, наскільки здатні міжнародні інституції забезпечити справедливість у глобальному масштабі. Успіх цього процесу залежить не тільки від правової системи, але й від міжнародної політичної волі, від об'єднання зусиль світової спільноти задля досягнення справедливості. Таким чином, питання правосуддя над путіном залишається відкритим і залежить від політичних, юридичних та геополітичних факторів, що формуватимуть міжнародну відповідальність за злочини проти людства та порушення міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Колектив авторів: А.Козьменко, В.Лебідь, Є.Крапивін, Н.Войнова, О.Сапожнікова. К., 2023. 130 с.
2. Міщук І.В., Киричук Б.С. Агресія російської федерації проти України: актуальні питання щодо створення спеціального міжнародного трибуналу та розробки дієвого механізму компенсації за злочини проти миру та безпеки людства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 403-410.
3. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Стефанчук М. Злочини РФ в Україні: виклики притягнення винних до відповідальності. 15 травня 2023 року. URL: <https://unba.org.ua/publications/8055-zlochini-rf-v-ukraini-vikliki-prityagnennya-vinnih-do-vidpovidal-nosti.html>

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Гавалешко Петро Страніславович

суддя Шевченківського районного суду м. Чернівці,

кандидат юридичних наук

(м. Чернівці, Україна)

Протягом багатьох років в Україні існувала потреба законодавчого врегулювання механізму використання цифрової інформації як засобу доказування¹. Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до запровадження електронного судочинства, яке передбачає застосування у судовому процесі електронних доказів².

Важливо визнати, що технічний прогрес впливає на усі сфери суспільного життя. Саме ж судочинство, в тому числі адміністративне, повинно відповідати викликам сьогодення, аби максимально забезпечувати захист особи, її законних прав та інтересів. У результаті запровадження судової реформи та оновлення процесуальних кодексів (2017 рік) була запроваджена низка новел у процедуру доказування³.

До революційних новацій Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) можна віднести розширення засобів доказування шляхом включення до переліку доказів електронних доказів. Таке включення було нагальною потребою, зумовленою судовою практикою.

Водночас, незважаючи на тотальне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільних відносин, реаліями адміністративного судочинства є складність збирання, використання, оцінки та

¹ Електронні докази: новий інститут процесуального права / Н. П. Ліксина, Г. В. Татаренко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - 2018. - № 2. - С. 141-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2018_2_16

² Гвасалія А. В. Електронні докази як засоби доказування у господарському та адміністративному судочинстві Економіка. Фінанси. Право. - 2021. - № 12. - С. 8-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2021_12_4

³ Вербіцька М. Ю. Електронні докази як новий вид доказів у адміністративному судочинстві. Актуальні проблеми правознавства. - 2020. - Вип. 1. - С. 48-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_1_9

процесуального закріплення електронних доказів як рівноцінного засобу доказування.

Неналежне нормативне врегулювання електронних доказів, наявність суперечливої судової практики щодо застосування електронних доказів під час розгляду та вирішення адміністративних справ перешкоджає ефективному використанню сучасних об'єктивних джерел інформації та стримує впровадження та розвиток сучасних інформаційно-комунікативних технологій в адміністративному судочинстві¹.

Слід визнати, що однією з проблем у сфері адміністративному судочинстві, яка досі залишається невирішеною, є правова природа електронних доказів. Поняття, правова природа електронних доказів, процедура їх подання та дослідження все ще недостатньо вивчені на рівні теоретичних досліджень².

Значна кількість публікацій на тему використання електронних доказів у адміністративному процесу носить не стільки теоретичний, скільки описовий характер, зводиться до коментарів законодавчих новел у даній галузі та практично не стосується питання правової природи електронних доказів^{3,4}.

Мета даного дослідження є обґрунтування природи електронних доказів та можливості їх використання в адміністративному судочинстві, висвітлення проблем, які можуть виникнути в учасників судового провадження під час подання таких доказів, визначення способів належного фіксування та подання вказаних доказів.

Однією з проблем у галузі використання електронних даних в судовому процесі є правова природа електронних доказів. У цьому зв'язку доцільно зазначити існуючі точки зору щодо зазначеного питання.

---

¹ Гаран О. В. Спеціальні ознаки електронних доказів у площині когнітивного консонансу. Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. 2019. Т. 24, Вип. 1. С. 125-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_prav_2019_24_1_16

² Сіант О. Р. Електронні докази як об'єкт дослідження в адміністративному праві. Європейські перспективи. - 2017. - № 2. - С. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2017_2_15

³ Казачук І. В. Використання у доказуванні електронних джерел фактичних даних в адміністративно-деліктному процесі. Європейські перспективи. - 2014. - № 6. - С. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_6_16

⁴ Гаран О. В. Спеціальні ознаки електронних доказів у площині когнітивного консонансу. Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. 2019. Т. 24, Вип. 1. С. 125-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_prav_2019_24_1_16

Перша позиція полягає в тому, що докази, виражені в електронному вигляді, вводяться в процес шляхом їх віднесення до традиційних видів доказів. В залежності від того, які з даних, що зберігаються в електронній формі, мають доказове значення, буде залежати віднесення їх до письмових, речових доказів, аудіо-або відеозапису. Саме ж розмежування електронних носіїв інформації на речові докази та інші документи відбувається за класичним для доказового права критерієм – якщо значуща для справи інформація визначається, виходячи з фізичних властивостей і якостей об'єкта матеріального світу, то відповідний предмет або документ необхідно долучити до справи в якості речового доказу; якщо ж правове значення має смисловий зміст об'єкта, то його необхідно розглядати в якості іншого документа.

За другою позицією, електронні докази є особливою групою в межах існуючих видів доказів, тому повинні надіятися спеціальним правовим статусом, що враховують їх особливості. Інформація в електронній формі володіє певною специфікою – доказове значення має не сам матеріальний носій, а та інформація, яка на ньому міститься.

Згідно третьої позиції, електронні дані є новим та самостійним вид доказів. Електронна інформація розуміється як окремий вид доказів, виходячи з того, що вона володіє особливими специфічними властивостями, що відрізняють її, з одного боку, від речового доказу, а з іншого, – від іншого документа^{1 2}.

Для української правової системи інститут електронних доказів є відносно новим, хоча об'єкти, що до них відносяться, використовувалися у адміністративному судочинстві і раніше: електронні документи та роздруківки сторінок веб-сайтів розглядалися як письмові докази; магнітні, електронні та інші носії інформації належали до речових доказів. У новій редакції КАС України³ дані в електронній формі одержали статус самостійного засобу доказування, що є

---

¹ Сіант О. Р. Електронні докази як об'єкт дослідження в адміністративному праві . Європейські перспективи. - 2017. - № 2. - С. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2017_2_15

² Сіант О. Р. Електронні докази як об'єкт дослідження в адміністративному праві. Європейські перспективи. - 2017. - № 2. - С. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2017_2_15

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Голос України* від 23.08.2005. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10098> (дата звернення: 27.08.2024).

позитивним зрушенням у правовому регулюванні та захисті відносин, пов'язаних з використанням електронних засобів зв'язку, підвищенні ефективності захисту прав, свобод та інтересів в умовах розвитку інформаційних технологій¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КАС України електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).

КАС України містить невичерпний перелік об'єктів, що можуть виступати електронними доказами, тому до них відносяться будь-які дані в електронній формі, котрі зберігаються як на різного роду носіях, так і в мережі Інтернет, зокрема, у хмарних середовищах. Очевидно, що наявна значна кількість видів електронних доказів, а також джерел інформації, що є невичерпною, оскільки на сьогодні технічний прогрес зумовлює виникнення нових видів електронних доказів

Вважається, що до електронних доказів можна віднести будь-яку інформацію, що розміщена на веб-сайтах, опублікована в соціальних мережах або передана за допомогою месенджерів. Практично кожен користується мережею Інтернет, будь-які дані в будь-який час і в будь-якому місці можна викласти на веб-сайтах. Ця інформація може бути як загальнодоступною, так і для обмеженого кола читачів. Але якщо вона буде містити дані, які дають змогу розкрити справу, то їх визнають, як електронні докази. Сьогодні все більше набувають популярності соціальні мережі і месенджери, за допомогою яких відбувається спілкування, ними користується кожна друга людина. Переписки в месенджерах чи опубліковані

---

¹ Штефан А. С. Електронні докази: ознаки та особливості використання. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 6. С. 65-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpriv_2019_6_8 (дата звернення: 27.08.2024).

пости у соціальних мережах можуть містити дані, у вигляді фото, відео- чи аудіозаписів, а також текстові повідомлення щодо конкретних справ і будуть використані як електронні докази у процесі доказування, звісно, якщо ці докази будуть належними, допустимими, достатніми і достовірними^{1,2}.

В літературі існує позиція про те, що всю багатоманітність електронних доказів, можна (в залежності від джерел їх надходження) класифікувати на наступні види:

1) електронні документи, - це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (ч. 1 ст. 5 Закон)³. Електронний документ, як і паперовий, повинен мати обов'язкові реквізити, до яких слід віднести обов'язкові дані, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили. Даний вид доказу не можна віднести до категорії письмового доказу, але учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, посвідчених електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до закону. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом (ч. 3 ст. 99 КАС України)⁴.

2) інформація, отримана з відкритих джерел мережі Інтернет;

3) аудіо- та відеозаписи – це широкий спектр технологій запису, обробки, передачі, зберігання та відтворення візуального та аудіовізуального матеріалу на моніторах. Такі докази не можна віднести до письмових або речових доказів, адже вони є предметами матеріального характеру і складають окремий вид аудіовізуальної інформації, їх особливість пояснюється тим, що суд цікавить не сам носій, а інформація, що зафіксована на ньому. Використання такого виду доказів у судовому процесі можливо лише через застосування технічного обладнання;

---

¹ Вербіцька М. Ю. Електронні докази як новий вид доказів у адміністративному судочинстві. Актуальні проблеми правознавства. 2020. Вип. 1. С. 48-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprprg_2020_1_9

² Вернидубов І. Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. *Evropské politické a právní diskurz*. - 2018. - Sv. 5, Vyd. 2. - С. 299-305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_2_42

³ Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг». *Голос України від 27.06.2003. № 119*.

⁴ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Голос України від 23.08.2005. № 158*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10098> (дата звернення: 27.08.2024).

4) електронні повідомлення – мультимедійні та голосові повідомлення – один із видів електронної інформації, яка складається з двох елементів: спілкування та передача відомостей. Зокрема, під мультимедійними можна розуміти повідомлення з мультимедійним змістом (зображення, звук тощо), які пересилаються між мобільними пристроями, а не тільки з текстовим наповненням, як у випадку з SMS. Їх також не можливо віднести до письмових або речових доказів¹.

Згідно з ч. 2 ст. 99 КАС України електронні докази подаються в оригіналі або електронній копії, однак на практиці вини кають деякі проблеми, пов'язані з застосуванням цього правила. Можливість зміни та видалення даних, що містяться в електронних доказах, відсутність за значення в процесуальному законі на інші способи фіксації електронної (цифрової) інформації, ніж безпосередньо оригінал та копія електронного доказу, в ряді випадків негативно позначається на ефективності їх використання в адміністративному судочинстві. Ні на законодавчому, ні на теоретичному рівні не вирішені питання про розмежування оригіналу та електронних копій електронних доказів, порядок засвідчення паперових копій електронних доказів, допустимість альтернативних способів фіксації інформації, вираженої в електронній (цифровій) формі, коли її оригінал змінюється чи перестає існувати. З огляду на те, що електронні докази набувають все більш частого використання у адміністративному процесі, розв'язання цих проблем має велике наукове і практичне значення.

Як оригінали електронних доказів, так і їх копії зберігаються на пристроях (карти пам'яті, диски, хмарні сховища тощо). Відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, зокрема з електронним підписом автора. У разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа

---

¹ Вернидубов І. Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. *Evropské a právní diskurz*. - 2018. - Sv. 5, Vyd. 2. - С. 299-305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_2_42

Судова практика визначає електронним доказом оригіналом, якщо він має всі ознаки доказу як такого, тобто показує дані, які мають значення для вирішення справи (матеріальна ознака), а також має відповідні реквізити (дата, час, підпис тощо) (формальна ознака). За цих обставин всі примірники такого електронного доказу вважаються оригіналами, якщо відповідають матеріальній та формальній ознакам¹

Аналізуючи наукову літературу та законодавство, можна визначити основні ознаки електронних доказів як окремого засобу доказування. Перш за все слід відзначити, що ці ознаки можна умовно поділити на дві групи: 1) загальні ознаки доказів, притаманні усім засобам доказування; 2) спеціальні ознаки електронних доказів, притаманні лише цьому виду доказів.

Електронні докази повинні обов'язково відповідати певним законодавчим критеріям, без урахування яких вони не можуть бути визнані в установленому законом порядку електронними доказами. Для застосування в адміністративному процесі електронних доказів, вони повинні відповідати вимогам: належності, допустимості, достовірності та достатності. Це загальні ознаки електронних доказів.

До спеціальних ознак електронних доказів слід віднести наступні:

1) при їх створенні та відтворенні обов'язково використовуються спеціальні технічні засоби та системи².

2) При перенесенні з одного пристрою на інший електронні докази не втрачають свої характеристики, тобто їм притаманна ознака багаторазового відтворення певної інформації.

Відповідно до ч. 5 ст. 99 КАС України, якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо

---

¹ Гвасалія А. В. Електронні докази як засоби доказування у господарському та адміністративному судочинстві . Економіка. Фінанси. Право. - 2021. - № 12. - С. 8-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2021_12_4

² Гвалешко П.С. Особливості доказування в суді апеляційної інстанції: адміністративно-правове дослідження. автореф. дис. к.ю.н. Запорізький національний університет. Запоріжжя. 2022. С. 15. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/aref/11_2022/Havaleshko_avtoreferat-1.pdf (дата звернення: 27.08.2024).

оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги¹.

В літературі висловлюється позиція, що положення ч. 5 ст. 99 КАС України є дещо проблемним та суперечать вимогам ст. 46 Регламенту (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року (*«Електронний документ не можуть позбавити юридичної сили і можливості бути прийнятим як доказ у провадженнях лише на підставі його електронної форми»*)². Однак на нашу думку, ці положення національного та європейського права жодним чином не суперечать один одному, мають різний напрямок спрямування та доповнюють одне одного.

3) одночасне існування оригіналу в багатьох місцях – зазначена ознака обумовлена існуванням єдиного інформаційного простору з великою об'єднаною базою даних і розвинутою системою комунікацій.

4) електронні докази не маю зв'язку з конкретно визначеним матеріальним носієм (технічні засоби дозволяють копіювати такий документ необмежену кількість разів, користуватися ним у будь-який час, що не притаманно іншим засобам доказування. Вони існують у нематеріальному вигляді, і лише при необхідності можуть бути переведені в інші засоби доказування.

5) можливість впливу на інформацію на відстані. Так, із стрімким розвитком інформаційних технологій ризик впливу збільшується, а в деяких випадках і виникає можливість знищення інформації. Тобто, із сучасним рівнем розвитку інформаційних технологій нескладно «створити» потрібний електронний доказ за допомогою спеціальних програм, з одного боку. З другого, виникає проблема ідентифікації особи, яка є автором і поширювачем того чи іншого електронного документу, що може бути визнаний електронним доказом. Ці питання у галузі використання електронних даних у адміністративному процесі є невирішеними. Особливо в контексті публікацій у соціальних мережах.

---

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-І. Голос України від 23.08.2005. № 158.

² Регламенту (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року «Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС». *Офіційний вісник Європейського Союзу від 28.08.2014*

б) правове регулювання застосування електронних доказів здійснюється великою кількістю нормативно-правових актів.

7) електронні докази можуть містити найрізноманітнішу інформацію – звукову, аудіо-візуальну, текстову, графічну та будь-яке їх поєднання.

8) правова природа електронних доказів знаходиться у постійній трансформації. Дана ознака обумовлена факторами технічного та наукового прогресу.

9) можливість збереження електронних доказів безстроково. Дана ознака є характерною для електронних доказів та обумовлена нематеріальною природою електронних доказів^{1,2,3}.

Отже, застосування електронних доказів в адміністративному процесі є важливою та ефективною складовою процедури доказування. Хоч адміністративним процесуальним законодавством не врегульовані усі аспекти використання електронних доказів, все ж їх впровадження є прогресивним та необхідним. Законодавче закріплення електронних доказів на національному рівні є позитивним кроком, який визначає новий етап у доказовому процесі та надає додаткові можливості учасникам судового процесу захищати свої права та інтереси.

Згідно КАС України, електронні докази є самостійним видом доказів, які почали застосовуватися в українському законодавстві з кінця 2017 року. Їм притаманні ознаки двох видів, зокрема: а) ознаки, які притаманні усім доказам, та б) специфічні ознаки, які притаманні електронним доказам.

Дослідження правової природи електронний доказ у сфері адміністративної юрисдикції є перспективним напрямком наукових досліджень, метою на нашу думку є вироблення чіткого інструментарію подання та дослідження змісту електронно-цифрових пристроїв.

---

¹ Гаран О. В. Спеціальні ознаки електронних доказів у площині когнітивного консонансу . Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. - 2019. - Т. 24, Вип. 1. - С. 125-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_prav_2019_24_1_16

² Зленко А. В. Використання електронних доказів у адміністративному судочинстві. Судова апеляція. - 2019. - № 3. - С. 101-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2019_3_15

³ Гаран О. В. Спеціальні ознаки електронних доказів у площині когнітивного консонансу. Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. 2019. Т. 24, Вип. 1. С. 125-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_prav_2019_24_1_16

ЕКСТРАВЕРТНІСТЬ МЕДІАЦІЇ

Гаврилюк Руслана Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Пацурківський Петро Станіславович

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Вступ. Не дивлячись на те, що медіація разом із правом є ровесницею людської цивілізації і нарівні з ним зіграла в її становленні та розвитку по суті одну з найголовніших ролей, вона, на відміну від права, тільки в останній період часу заслужено стала якісно виокремленим предметом як філософських рефлексій, так і наукового аналізу у всіх пізнавальних традиціях світу, з вітчизняною включно. Звідси зрозуміло, що медіація як явище в цілому та її властивості як найбільш фундаментальні прояви її сутності ще не можуть зрівнятися з правом за мірою їх пізнання, хоча суспільний запит на її знання та застосування набув тотального характеру. Останнє, зокрема, стосується в першу чергу властивості екстравертності медіації, яка поки що залишається *terra incognita* і ще жодного разу спеціально не досліджувалась як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями та експертами. Принагідно наразі лише зазначимо, що згідно етимології сучасної української мови термін *екстраверсія* означає «тип установки, який виражається в організації пізнавальної та практичної діяльності індивіда на об'єкти зовнішнього світу» [1, С. 342]. Це поняття дає тільки найзагальніше уявлення про спрямованість медіації на Іншого, але не спроможне розкрити світоглядного і методологічного потенціалу та змісту екстравертності як властивості медіації. Останнього можна досягти, на

нашу думку, у першому наближенні до з'ясування квінтесенції явища за допомогою аналізу медіації як системи згідно Закону України «Про медіацію».

Метою дослідження є з'ясування сутності властивості екстравертності медіації згідно Закону України «Про медіацію».

Методологічною основою дослідження виступає в цілому антропосціокультурний підхід, головні його методи аксіологічного, системного та феноменологічного аналізу.

Виклад основних результатів дослідження. Як з'ясовано у спеціальних дослідженнях медіації як феномену, вона є згідно її природи відкритою процесуальною самореферентною соціальною системою [1, С. 196]. Саме так її репрезентує Закон України «Про медіацію» [3]. Звідси методологічним ключем до її пізнання є з'ясування мети медіації як системи [4, Р. 21-22]. Адже, як резонно зазначав ще в минулому столітті один з найвидатніших вчених-фізиків світу Вернер Гейзенберг, якщо інтерпретувати наукове пізнання як постановку питань, на які природа дає відповіді, то характер цих відповідей залежить не лише від властивостей природи, але й від способу нашої постановки запитань їй [5, Р. 27].

Вітчизняний законодавець в його Законі «Про медіацію» вбачає мету медіації в позасудовому врегулюванні конфлікту (спору) або в запобіганні його появі самими сторонами цього явного чи потенційного конфлікту за допомогою медіатора (медіаторів). Тобто, уже з цього стає очевидним, що в Законі України «Про медіацію» однозначно йдеться про інтерсуб'єктивний простір, який є зовнішнім, а не внутрішнім світом для кожної сторони медіації. Відчуття інтерсуб'єктивності медіації для її сторін посилює атрибутивна фігура медіатора, згідно вищезазначеного Закону, спеціально підготовлена, нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, котра проводить медіацію [3].

Безсумнівним чинником, який прямо вказує на екстравертність медіації як на її фундаментальну властивість, є положення ст. 3 цього Закону стосовно того, що його дія (тобто, і простір медіації) поширюється на всі суспільні відносини, що пов'язані з проведенням медіації задля досягнення вищезазначених цілей у сфері

будь-яких конфліктів (спорів), із цивільними, сімейними, трудовими, господарськими і адміністративними включно, а також в справах щодо адміністративних правопорушень і в кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) [3].

Не менш промовисто вказують на властивість екстравертності медіації і такі принципи, як незалежність, нейтральність і неупередженість медіатора, самовизначення та рівність прав сторін медіації. До принципів медіації слід віднести де-факто і взаємну згоду сторін медіації на її проведення, хоча законодавець формально виніс її за межі ряду вказаних ним принципів, проте виклав у тій же ст. 4 Закону України «Про медіацію», що присвячена законодавчим принципам медіації [3].

По суті про екстравертність медіації як її ключову властивість йдеться також у статтях 5 «Добровільність» (сторони медіації та медіатор»), ст. 6 «Конфіденційність» («медіатор та інші учасники медіації»), ст. 7 «Нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора» («медіатор... допомагає сторонам конфлікту (спору) здійснювати комунікацію, досягати порозуміння та проводити переговори», «має право надавати сторонам медіації консультації та рекомендації щодо порядку проведення медіації та фіксування її результатів»), ст. 8 «Самовизначення і рівність прав сторін медіації» («Сторони медіації самостійно обирають медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації», «...визначають перелік питань, які обговорюватимуться, варіанти врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання, щодо конфлікту (спору) та проведення медіації», «..рішення приймається виключно сторонами медіації» тощо) вищезазначеного Закону [3].

Про екстравертність медіації по суті ведеться мова у всіх статтях розділу III «Проведення медіації» Закону України «Про медіацію». Зокрема, у ст. 16 «Підготовка до медіації» йдеться про необхідність узгодження на цьому етапі позицій між сторонами конфлікту (спору) та медіатором чи іншим суб'єктом, який

забезпечує проведення медіації; у ст. 17 «Порядок проведення медіації та підстави її припинення» зазначається, що медіація припиняється: а) укладанням сторонами медіації угоди за результатами медіації або б) в разі відмови навіть однієї зі сторін медіації чи медіатора (медіаторів) від участі в медіації; у ст. 18 «Права сторін медіації» наголошено, що сторони медіації мають права обрати медіатора тільки за взаємною згодою та на цих же засадах залучати до медіації інших учасників; у ст. 19 «Обов'язки сторін медіації» - взаємно дотримуватися визначених Законом для них обов'язків; у ст. 20 «Зміст договору про проведення медіації» сторонам медіації та медіатору (медіаторам) надано право водночас із обов'язковим врахуванням його умов, визначених законодавцем, просувати й інші умови договору про проведення медіації; у ст. 21 «Зміст угоди за результатами медіації» спільно узгоджувати свої зобов'язання, способи та строки їх виконання і наслідки їх невиконання чи неналежного виконання, інші умови, до згоди щодо яких знайдуть порозуміння сторони медіації [3].

Такими є найзагальніші концептуальні підходи українського законодавця у Законі України «Про медіацію» до розуміння ним змісту і сутності властивості екстравертності медіації. Насправді ж цей феномен незрівнянно глибший та ширший, відзначається яскраво вираженою контекстуальністю, еволюційністю та іншими антропосоціокультурними детермінантами. Саме так, як забезпечення свободи особи, її незалежного волевиявлення є сокровенною реальністю права [6, С. 151], сокровенним сенсом медіації є забезпечення її безпеки у комунікаціях з Іншим, тобто, екстравертність, націленість на соціальний простір співбуття індивідів. Екстравертність є методологічним ключем до розуміння її діалогічності, буттєвої укоріненості медіації в основоположних властивостях людини – її автономії та комунікативній солідарності з іншим, виступає «породженням взаємного визнання одного суб'єкта інтерсуб'єктивного відношення суб'єктом іншим його суб'єктом (*самого* іншим у термінології П.Рікера, однієї сторони медіації іншою її стороною) [2, С. 401], а також відображенням способу буттєвого устрою людського світу.

Висновки. Екстравертність медіації належить до числа її фундаментальних властивостей, виступає її парадигмальною матрицею. Саме вона слугує методологічним ключем до розуміння мети медіації як відкритої процесуальної самореферентної соціальної системи, її діалогічної природи, а також інших її властивостей – спонтанності медіації, її квінтесенції як конструювання сторонами медіації їх узгоджених прав та обов'язків щодо предмета конфлікту (спору). У зв'язку з вищевикладеним змушені констатувати, що реальні роль та значення властивості екстравертності медіації різко контрастують в порівнянні з мірою її наукового та рефлексивного осмислення, яка наразі має місце у знаннях про медіацію.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) /Уклад і голов. Ред. В.Т.Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.1728 с.
2. Гаврилук Р.О., Пацурківський П.С. Медіація як цінність: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 468 с.
3. Про медіацію. Закон України від 16.09.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
4. Niklas Luhmann. Social systems. Translated by John Bcdnarz, Jr. with Dirk Baecker. Editors Timothy Lenoir and Hans Ulrich Gum Brecht. Stanford university press Stanford, California. 1995.
5. Werner Heisenberg. Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science. New York : Harper Perennial Modern Classics. 2007.
6. Пацурківський П.П. Свобода як сокровенна реальність права: давньогрецька буттєва матриця права особи на право. В кн.: Пацурківський Петро Петрович. Мій погляд на право: збірник наукових праць. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 281 с.

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Гольдберг Н.О.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу

Національний авіаційний університет

(м. Київ, Україна)

Горобчук К.М.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,

Національний авіаційний університет,

(м. Київ, Україна)

Огляд місця події є однією з ключових складових кримінального процесу, що забезпечує виявлення та фіксацію слідів кримінального правопорушення, а також обставин, які можуть вплинути на хід розслідування. Тактика проведення огляду має вирішальне значення для досягнення ефективних результатів у цьому процесі, оскільки вона включає в себе ретельну підготовку, організацію дій слідчої групи, методи збору та аналізу доказів.

Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, яка полягає в дослідженні обстановки місця події шляхом особистого сприйняття слідчим, а також іншими учасниками огляду, що проводяться з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, а також полягає у з'ясуванні механізму події та інших обставин, що мають значення для провадження. Огляд, як слідча дія полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення. Прокурор, слідчий в ході огляду виявляє (знаходить), досліджує (наскільки це можливе на цьому етапі) й фіксує відомості про фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [1].

Виділяють наступні завдання огляду: отримання даних для організації оперативно-розшукової діяльності та використання допомоги громадськості,

переслідування підозрюваної особи, встановлення особистості особи, мотивів вчинення кримінального правопорушення виявлення причин і умов, які сприяють чи полегшують вчинення кримінального правопорушення виявлення, збирання, попереднє дослідження, закріплення, оцінка слідів і речових доказів одержання інформації для висування версій щодо події, яка розслідується безпосереднє вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування характеру й обставин події. Огляд місця події належить до однієї з важливих слідчих (розшукових) дій. Відомчими нормативно-правовими документами передбачено проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчо-оперативною групою (далі - СОГ). До складу СОГ включають слідчого, працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), за необхідності – кінолога зі службовим собакою [2, с. 90].

Проведення огляду місця події складається з 3 етапів: перший етап підготовчий: до виїзду на місце події, по прибуттю на місце події, другий етап: загальний, детальний, третій етап: заключний. Підготовчий етап огляду місця події до виїзду на місце події: забезпечити підготовку і охорону місця події до свого прибуття, а також збереження і недоторканність обстановки і слідів кримінального правопорушення, вжити заходів до запобігання шкідливих наслідків кримінального правопорушення, забезпечити до моменту свого прибуття присутність поблизу від місця події очевидців або свідків злочину, якщо вони відомі. Підготовчий етап огляду місця події до прибуття на місце події: визначити склад спеціалістів, яких варто залучити до участі в огляді, забезпечити їх прибуття, запропонувати пропозиції про склад СОГ, що виїжджає на місце огляду перевірити готовність технічних засобів огляду. Підготовчий етап огляду місця події по прибуттю на місце події: збирання інформації шляхом опитування відомостей, які повинні бути враховані при огляді, встановлення, які зміни, ким і з якою метою були зроблені на місці події проведення невідкладних дій і вживання заходів, спрямованих на поліпшення умов огляду. Робочий етап огляду місця: загальний огляд починається з орієнтування та визначення території огляду, вирішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, вибір позиції для

фотозйомки, а також відеозйомки. В обов'язки слідчого входить з'ясувати, які об'єкти знаходяться на місці події, дослідження всіх питань, що відносяться до його обстановки, складання схеми, планів і креслень, а також заміток для майбутнього протоколу огляду, фіксує все виявлене за допомогою фотозйомки. Детальний огляд: приймаються заходи до розшуку і виявлення на самому місці події і на окремих об'єктах слідів кримінального правопорушення і підозрюваної особи відбираються об'єкти зі слідами на них, піддаються вилученню сліди з тих об'єктів, які самі не можуть бути вилучені, а якщо це неможливо, з них знімаються копії, перевіряються дані загального огляду, проводиться вузлова і детальна фотозйомки детальний огляд фіксуються негативні ознаки стану предметів об'єкти ретельно і детально оглядаються. Заключний етап огляду місця події: складає протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення при необхідності робить дактилоскопіювання трупа і відправляє в морг упаковує об'єкти, вилучені з місця події.

На кожному з етапів проведення огляду місця події можуть виникати складнощі: відсутність або недостатня підготовка необхідного технічного обладнання, недостатня підготовка слідчої групи, неповна інформація від очевидців або неправдиві свідчення, контамінація місця події, неповне дослідження всіх можливих слідів, неправильне складання протоколу огляду. невірна упаковка речових доказів.

Важливість організації та реалізації тактики огляду місця події не можна переоцінити, оскільки вона забезпечує не лише виявлення матеріальних доказів, а й формує загальну картину події, включаючи мотиви та можливі причини злочину. Більш того, на кожному етапі огляду слідчий та інші учасники можуть стикатися з різноманітними викликами, такими як недостатня підготовка або наявність зовнішніх перешкод, які можуть негативно вплинути на результати дослідження.

Отже, високий рівень професіоналізму та відповідальності слідчих груп є визначальним фактором у досягненні позитивних результатів, що підкреслює

важливість наукового підходу до навчання і підготовки фахівців у сфері кримінального процесу. Тільки через систематичне вдосконалення тактики огляду можна забезпечити ефективність і правомірність кримінального розслідування в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Лісіцький А. В. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. 2021. С. 88–95

**РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У СУДОВИХ ЗАСІДАННЯХ:
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ**

Гончарук Юрій Георгійович

*начальник територіального управління Державної
судової адміністрації України в Чернівецькій області
(м. Чернівці, Україна)*

Україна - багатонаціональна держава, в якій мешкають представники різних національностей. Більше того, Україна розташована на перетині Європи та Азії, що призводить до постійної міграції через її територію. Не всі люди, які перебувають на території України, повною мірою володіють державною мовою. Конституція України в ст. 10 проголошує, що державною мовою є українська. Але кожна людина в Україні має право на захист своїх прав і свобод, у тому числі в органах судової влади.

Мова здійснення судочинства є важливою складовою державного суверенітету та конституційного ладу і є одним з атрибутів судочинства, який забезпечує встановлений правовий порядок, невід'ємно супроводжує процес реалізації

державною її владних повноважень.

Ст. 12 «Мова судочинства і діловодства в судах» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що судочинство і діловодство в судах України здійснюється державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право людей на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Процесуальною гарантією практичної реалізації положень засади мови судочинства в судах є участь перекладача. Перекладач - це особа, яка в порядку, передбаченому ст. 68 КПК, залучена до участі в кримінальному провадженні сторонами, слідчим суддею чи судом і володіє, крім мови, якою здійснюється кримінальне провадження, іншою мовою, необхідною для перекладу. Без перекладача не можна створити належні умови комунікації між учасниками провадження у справі, якщо деякі з них не володіють мовою судочинства. Процесуальні дії перекладача слугують засобом закріплення доказів і способом спілкування між суб'єктами процесуальної діяльності. У свою чергу Кодекс адміністративного судочинства України визначає процесуальний статус перекладача як учасника адміністративного процесу (поряд із секретарем судового засідання, судовим розпорядником, свідком, експертом).

У випадках, коли хоча б одна зі сторін не володіє мовою судового процесу, без участі перекладача суд не може створити необхідні умови для ефективної комунікації між учасниками. Перекладач відіграє вирішальну роль у забезпеченні дотримання засади мови судочинства, а також в забезпеченні законності, рівності всіх учасників процесу перед законом і судом, змагальності сторін, а також забезпеченні можливості оскарження рішень суду на апеляційному та касаційному рівнях.

Перекладач є учасником, який має спеціальні знання, необхідні для здійснення перекладу. Його функціональне призначення допомогти суду та іншим особам, які беруть участь у справі, повноцінно спілкуватися з тим учасником який не володіє

або неповною мірою володіє державною мовою. З цією метою він здійснює послідовний або синхронний усний переклад того, що відбувається у судовому засіданні, усний чи письмовий переклад документів та інших матеріалів в обсязі, необхідному для учасника судового процесу.

Залучити перекладача до судової справи мають право учасники справи за поданням заяви. Якщо до суду не будуть надходити від учасників клопотання щодо залучення перекладача, за потреби, суд із власної ініціативи призначає перекладача. Про залучення перекладача до справи вноситься відповідна ухвала суду. Якщо одним із учасників справи є особа з порушенням слуху, законодавець передбачає обов'язкову участь перекладача, що володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Відповідно до чинного законодавства, перекладач наділений наступними процесуальними правами: ставити питання з метою уточнення перекладу; відмовитися від участі у процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу; право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду. Відповідно до п. 7 ст. 139 ЦПК України, розмір витрат на оплату робіт залученого стороною перекладача має бути співмірним зі складністю відповідної роботи, її обсягом та часом, витраченим ним на виконання робіт.

Процесуальними зобов'язаннями перекладача є наступні: з'являтися за викликом суду; здійснювати повний та правильний переклад; посвідчувати правильність перекладу своїм підписом в процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють.

Отже, перекладачі на судових засіданнях забезпечують рівність прав учасників судового процесу. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної комунікації між сторонами, які не володіють мовою судочинства. Присутність перекладача є важливим аспектом забезпечення справедливості та дотримання процесуальних прав усіх учасників судового процесу.

**АНТРОПОСОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЗМІЩЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ
ПІДХОДІВ ВЕРХОВНОГО СУДУ ДО РОЗУМІННЯ І ТЛУМАЧЕННЯ
НИМ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОДАТКОВОГО ПРАВА В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Дутчак Антон Ігорович

аспірант I року навчання кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного*

права Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **П.С.Пацурківський**

Вступ. Верховний Суд, як загальновідомо, є судом права. Як резонно зазначається у вітчизняній літературі, на розумінні і тлумаченні ним права у вирішальній мірі позначається наразі панівна в Україні доктрина юридичного позитивізму [1, С. 460], а також позитивістська аргументативна практика Конституційного Суду України [2, С. 53-70]. Особливо яскраво виражений характер це мало у довоєнний період. Переконаливими та водночас типовими прикладами цього можуть бути рішення Касаційного адміністративного суду ВС у справі № 826/3644/17 від 09.XII. 2019 р., рішення КАС ВС у справі №816/846/16 від 17.03.2021 р., його рішення у справі №814/175/16 та ряд інших. Зокрема, у постанові КАС ВС від 17.03.2021 р. в справі №816/846/16 Суд по суті ототожнив юридичну визначеність податкового законодавства держави з необхідністю дотримання ним таких імперативів: 1) заборони внесення змін до будь-якого елементу податків і зборів пізніше, як за пів року до початку нового бюджетного періоду, у якому діятимуть змінені параметри обов'язкових елементів податків та зборів; 2) заборони внесення змін до чинних податків і зборів, їх ставок та податкових пільг впродовж бюджетного року, що розпочався [3].

Такий підхід КАС ВС до розуміння і тлумачення ним юридичної визначеності податкового права почав концептуально змінюватися відразу ж після початку повномасштабної російсько-української війни. Ця тенденція виявилася домінуючою впродовж усього періоду воєнного стану. Деякі вчені зазначають, що він в цей період часу змінився кардинально [4]. То про які ж саме зміни сигналізує нам відповідна судова практика? Це і є предметом нашого наукового дослідження.

Метою дослідження є з'ясування характеру та масштабу змін у розумінні та тлумаченні КАС ВС юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану.

Методологічною основою дослідження обрано антропосоціокультурний та аксіологічний підходи, передусім їх методи порівняльного та системного аналізу.

Виклад основних результатів дослідження. Враховуючи вкрай лімітований обсяг формату дослідження, ми змушені обмежитись аналізом постанов КАС ВС: а) у справі №816/687/16 від 19. 04. 2022 р.; б) у справі №816/686/16 від 21.06.2022 р.; в) у справі №808/3463/17 від 16.09.2022 р., якими були започатковані вищезазначені трансформаційні процеси у судовій аргументативній практиці КАС ВС, а також закладені їх світоглядні та методологічні засади, які, взяті в сукупності, призвели до зміни правових позицій Суду у вищезазначеній сфері судових спорів.

Зокрема, у першому із вищезазначених рішень КАС ВС відступив від суто нормативістського текстуального тлумачення ним сенсу та змісту юридичної визначеності податкового права, на чому він категорично наполягав у попередній період здійснення своїх повноважень, та застосував системний підхід, який є складовою більш широкого антропосоціокультурного підходу. Згідно нового підходу до розуміння та тлумачення ним юридичної визначеності податкового права КАС ВС дійшов висновку про необхідність одночасного врахування у його аргументативній практиці всіх базових принципів податкового права як рівноцінних та системно пов'язаних між собою для з'ясування міри його юридичної визначеності [3].

Світоглядною та методологічною родзинкою рішення КАС ВС, котре ми наразі аналізуємо, на нашу думку, є його положення про те, що жодних підстав для тверджень про неправомірність законодавчих змін будь-яких елементів податків чи зборів без врахування норми підпункту 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПКУ немає, оскільки будь-яка норма попереднього закону не обмежує національного законодавця у його свободі змінювати законодавче регулювання, за винятком випадків прямої заборони робити це нормами Конституції України, або міжнародних договорів України, ратифікованих Верховною Радою України [3]. Вважаємо за необхідне звернути увагу і на підсумковий висновок КАС ВС, який полягає в тому, що колізії між щойно зазначеною нормою ПКУ і принципом юридичної визначеності податкового законодавства як його стабільності немає, постільки останній необхідно застосовувати у його системному зв'язку з іншими принципами податкового законодавства України Суд зазначив, що така норма не застосовується тільки тоді, коли вона суперечить принципу верховенства права у контексті права платника податку на мирне володіння майном [3]. Це право передбачене статтею 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод.

У зв'язку з вищевикладеним ми вважаємо достовірним та обґрунтованим висновок А. Монаска про те, що норму-принцип стабільності податкового законодавства немає підстав вважати такою, що змінює порядок набрання чинності чи вступу в дію нових податкових приписів ПКУ [4].

Новий підхід КАС ВС до розуміння та тлумачення принципу юридичної визначеності податкового права в умовах воєнного стану, вперше сформульований та, на нашу думку, належно обґрунтований у його рішенні в справі №816/687/16 від 19.04.2022 р., Суд реалізував та розвинув у його рішенні в справі №816/686/16 від 21.06.2022 р. При цьому у якості нової ціннісної матриці адміністративного судочинства щодо спорів у сфері податкових правовідносин Суд знову обрав системний підхід до застосування принципів податкового законодавства, тому що лише так, на думку КАС ВС, можливо врахувати сукупність вимог, дотримання

яких вимагається у рівній мірі від усіх суб'єктів податкового права – платника податків, контролюючого органу та законодавця. Зокрема, на думку Суду, згідно підпункту 4.1.5 п. 4.1 ст. 4 ПКУ, принцип стабільності, тобто юридичної визначеності неприпустимо розглядати відокремлено від принципу фіскальної достатності, а згідно підпункту 4.1.1 п. 4.1 ст. 4 ПКУ цей же принцип необхідно розглядати у контексті з принципом всезагальності оподаткування [3].

У рішенні КАС ВС в справі №808/3463/17 від 06.09.2022 р. Суд розширив розуміння ним змісту юридичної визначеності на необхідність досягнення у правовому регулюванні податкових правовідносин балансу публічного та приватного інтересу, а також загальнодержавного та місцевого інтересу. Зокрема, у податковому спорі, який став предметом розгляду Судом у цій справі, згідно обґрунтованого висновку Суду, не було виявлено свавілля з боку контролюючого органу (відповідача), яке могло б завдати позивачу надмірного індивідуального тягара, на що він скаржився. Суд зазначив у своєму рішенні, що ухвалене контролюючим органом податкове повідомлення рішення повністю відповідало встановленим органом місцевого самоврядування правилам місцевого оподаткування та дотриманню балансу публічного і приватного інтересу, врахувало майновий стан та рівень доходів позивача, а також узгоджувалось із нормою підпункту 266.4.2 пункту 266.4 ст. 266 ПКУ [5]. Окрім того, це рішення корелювало із самим змістом принципів справедливості та розумності податкового права України в умовах воєнного стану [2, С. 162-171].

Для всіх вищезазначених рішень КАС ВС періоду воєнного стану в країні також характерне розуміння юридичної визначеності податкового права не як статичного, а динамічного (процесуального) явища). У вітчизняній літературі цей дискусійний аспект проблеми юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану ґрунтовно проаналізований Р.О.Гаврилюк та П.С.Пацурківським [6].

Висновки. В умовах воєнного стану відбулося антропосоціокультурне зміщення концептуальних підходів Касаційного адміністративного суду

Верховного Суду до розуміння і тлумачення ним юридичної визначеності податкового права. Квінтесенцією цього зміщення став перехід від світоглядно і методологічно ортодоксального позитивістського, головно темпорального, розуміння його визначеності до тлумачення Судом цієї визначеності як взаємоузгодженості всіх базових принципів податкового законодавства на засадах їх системного тлумачення та розуміння їх взаємозалежності. Це наблизило аксіологічну матрицю адміністративного судочинства у сфері податкових спорів України до її ціннісної матриці в державах-членах ЄС.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М.І. Практична філософія права: монографія. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2024.
2. Пацурківський Петро Петрович. Мій погляд на право. Збірник наукових праць. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 280 с.
3. Постанова КАС ВС від 17.03.2021 р. в справі №816/846/16 (адміністративне провадження № К/9901/28815/20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95616138&red=1000034fb4c0b46b5f1a0fc7df394c1f15c244&d=5>
4. Монаєнко Антон. Принцип стабільності податкового законодавства крізь призму аналізу практики Верховного Суду ЄСПЛ, Суду ЄС. *Юридична газета online*. 03 березня 2023 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/princip-stabilnosti-podatkovogo-zakonodavstva-kriz-prizmu-analizu-praktiki-verhovnogo-sudu-espl-sudu.html>
5. Постанова КАС ВС в справі №808/3463/17 від 06.09.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106091654>
6. Гаврилюк Р.О., Пацурківський П.С. Дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану. *Юридична Україна*. 2023. №10. С. 22-30.

**РОЗУМНІСТЬ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО
СУДУ У СПРАВІ №320/3024/22 ВІД 02.05.2024 (АДМІНІСТРАТИВНЕ
ПРОВАДЖЕННЯ №К/990/24906/23)**

Дутчак Остап Ігорович

*аспірант II року навчання кафедри публічного права Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного
права Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича* **П.С.Пацурківський**

Вступ. Як резонно наголошується в науковій літературі, найприкметнішою властивістю адміністративного судочинства є його справедливість [1]. На нашу думку, це зумовлено його природою. Адаже згідно ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України його завданням «є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [2].

Наразі серед усіх потреб громадян України, як переконливо продемонстрували ще на самому початку повномасштабної агресії росії проти України П.С.Пацурківський та Р.О.Гаврилюк, найпріоритетнішою стала потреба забезпечення для кожного українця та Українського народу в цілому й Української держави зокрема безпеки від тотальних загроз війни, їх права на життя і гідність шляхом максимальної, але правомірної консолідації усіх ресурсів, передусім фінансових, для перемоги над ворогом [3, С. 11; 4]. Цій меті і має бути підпорядкована діяльність адміністративних судів, оскільки лише в цьому випадку вона може бути оцінена як розумна і справедлива.

Метою дослідження є аналіз за критеріями розумності і справедливості рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в справі №320/3024/22 від 02.05.2024 (адміністративне провадження №К/990/24906/23).

Методологічною основою дослідження виступає антропосоціокультурний підхід, головно його загальнонаукові принципи історизму й об'єктивності, а також аксіологічний і системний методи аналізу предмету дослідження.

Виклад основних результатів дослідження. При виборі судової справи для аналізу нами було враховано необхідність відображення у ній достатньої прозорості інтересів та правових позицій сторін спору і їх типовість, а також хрестоматійної за критеріями юридичної обґрунтованості, несуперечливості та переконливості аргументації правових позицій та рішень судів усіх рівнів, головно Верховного Суду, що не завжди має місце в національній судовій практиці.

Квінтесенція фабули справи полягає в тому, що Товариство з обмеженою відповідальністю «ЛідАгро» (далі – позивач) у 2019 р. придбало легковий автомобіль вартістю 1909857 грн. (без врахування ПДВ), а в травні 2020 р. продало його Особі 1 за суму 120000 грн. (включно з ПДВ 20000 грн.) [5].

Головне управління ДПС в Київській області (далі відповідач) в результаті планової виїзної документальної перевірки Товариства з питань дотримання ним вимог податкового і валютного законодавства за період з 01.07.2017 р. по 30.06.2021 р. встановило, що під час відчуження цього автомобіля Особі 1 воно не утримало з неї і не перерахувало до Державного бюджету як податковий агент належну суму податку на доходи фізичних осіб за травень 2020 р. з доходу вищезазначеної Особи, отриманого нею як додаткове благо у вигляді персонально визначеної продавцем автомобіля знижки від реальної його вартості, а також належну суму військового збору. Цим самим, за висновком відповідача, позивач порушив позицію «е» підпункту 164.2.17 пункту 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України (далі – ПКУ). На цій підставі відповідачем було підготовлено і направлено позивачу податкові повідомлення рішення: а) від 22.XI.2021 р. №280020714, яке

збільшувало суму грошового зобов'язання позивача з податку на доходи фізичних осіб на 305461,66 грн.; б) від 17.02.2022 р. №44030714, яке збільшувало суму грошового зобов'язання позивача з військового збору на 27873,21 грн. [5].

Позивач не погодився з цими податковими повідомленнями-рішеннями, оскільки, на його думку, факт невідповідності договірної ціни реалізованого автомобіля рівню ринкових цін не був доведений відповідачем належним чином та у зв'язку з цим звернувся з клопотанням до Державної податкової служби України анулювати ці податкові повідомлення-рішення. ДПС України, вивчивши клопотання позивача, залишила перше податкове повідомлення-рішення без змін, а за другим податковим повідомленням-рішенням військовий збір позивачу було зменшено на суму 4581,93 грн. [5].

Не погодившись із рішенням ДПС України, відповідач звернувся до Київського окружного адміністративного суду як суду першої інстанції з вимогою скасувати обидва вищезазначені податкові повідомлення-рішення як протиправні. Цей суд своїм рішенням від 09.02.2023 р., яке згодом було залишене без будь-яких змін в силі постановою Шостого апеляційного адміністративного суду, відхилив позовні вимоги Товариства. Як переконує аналіз справи, суди першої та другої інстанцій виходили з таких юридичних фактів: 1) позивач надав Особі 1 додаткове благо у формі персональної знижки від реальної вартості придбаного нею в позивача автомобіля; 2) у зв'язку з цим він як податковий агент був зобов'язаний згідно ПКУ нарахувати і сплатити податок на доходи фізичних осіб і військовий збір на суму, яка є різницею між ціною фактичної реалізації автомобіля та його ринковою ціною; 3) п. 173.2 ст. 173 ПКУ щодо правил оподаткування операцій з продажу майнових об'єктів, на який посилався позивач у своїх зверненнях до судів першої та другої інстанцій та згідно якого дохід, отриманий платником податку від продажу впродовж звітного періоду одного з об'єктів такого майна, не підлягає оподаткуванню, застосовується тільки до продавця автомобіля, тоді як предметом спору є дохід (додаткове благо) покупця автомобіля у вигляді персональної знижки до його ціни [5].

Не погодившись із рішенням судів попередніх інстанцій, позивач звернувся з вимогою визнати протиправними та скасувати вищезазначені податкові повідомлення-рішення до Верховного Суду. Додатково до своїх попередніх аргументів позивач стверджував, що ВС зобов'язаний врахувати при цьому свій висновок, викладений в постанові від 09.07.2019 р. в його рішенні у справі №826/15481/18, у якому, зокрема, йшлося про те, що юридична особа виступає податковим агентом в разі виплати фізичній особі доходу, але не в разі продажу нею власного транспортного засобу. Позивач зазначив також, що суди попередніх інстанцій не врахували Висновок Верховного Суду, зроблений ним в його рішенні у справі №826/13638/18 від 10.XII. 2019 р., проте не конкретизував, який саме висновок ВС у цій постанові має стосунок до його спору і повинен бути врахований [5].

Колегія суддів Верховного Суду, перевіrivши та проаналізувавши застосування попередніми судами норм матеріального та процесуального права, не виявила з їх боку жодних правопорушень при вирішенні правового спору позивача і відповідача. На основі ретельного аналізу правових норм ПКУ вона також дійшла висновку, що будь-яка юридична особа, у конкретному випадку позивач, продаючи фізичній особі товари, послуги або роботи за індивідуальною знижкою, надає благо, яке підлягає обов'язковому оподаткуванню, а сама набуває якостей податкового агента, що зобов'язує її забезпечити сплату такого податку. Колегія суддів Верховного Суду відмовила позивачу у задоволенні його вимог як неправомірних, підтвердивши цим самим справедливість адміністративного судочинства [5].

Висновки. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в справі №320/3024/22 від 02.05.2024 (адміністративне провадження №К/990/24906/23) розумне і справедливе, оскільки воно правомірне та максимально враховує аргументи обох сторін спору. Усі суди виходили із презумпції невинуватості позивача, поки протилежне не було доведено у належний спосіб усіма матеріалами справи за допомогою неупередженого

застосування адміністративними судами матеріального та процесуального права України. Це рішення переконує, що і в умовах воєнного стану адміністративне судочинство захищає правомірні інтереси фізичних та юридичних осіб та протидіє свавіллю публічно-владних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Пацурківський Петро Петрович. Мій погляд на право. Збірник наукових праць. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 228-231.
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005р. №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Петро Пацурківський, Руслана Гаврилюк. Війна росії проти України та вітчизняні публічні фінанси. Право України. 2022. №3. С. 9-23.
4. Руслана Гаврилюк, Петро Пацурківський. Воєнна матриця податкового права України. Право України. 2023. №4. С. 106-123.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в справі №320/3024/22 від 02.05.2024 (адміністративне провадження № К/990/24906/23). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/118826813>

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Ільченко Іван Петрович

аспірант 2 курсу кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: *д.ю.н., професор кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені*

Ярослава Мудрого **В.В. Надьон**

Право людини на судовий захист характеризується фундаментальним змістом, що доводить його закріплення у національних конституціях та згадках у практиці конституційних судів. Відповідне закріплення конституційного права людини на судовий захист міститься в статті 55 Конституції України [1, с.47].

Конституційне право на судовий захист належить до невідчужуваних та непорушних. Кожен під час розгляду будь-якої справи в судах загальної юрисдикції має право на правосуддя, яке відповідало б вимогам справедливості. Право на судовий захист є безперечно конституційним правом, оскільки закріплене і гарантоване безпосередньо Конституцією України, проте воно також є суб'єктивним, адже належить будь-якій особі, чії права, свободи та інтереси порушені або оспорювані [2, с. 349].

Слід відзначити, що право на судовий захист має низку конституційних, організаційно-правових гарантій. По-перше, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. При цьому кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це означає, що конституційне право на судовий захист базується на засадах: універсальності; доступності; відкритості; розумності; професійності тощо. Крім того, право на

судовий захист в окремих випадках може допускати можливість досудових процедур (наприклад, звернення до КТС, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо). По-друге, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір, тобто спір правового характеру, зокрема, пов'язаний із захистом прав та свобод людини, у тому числі соціально-економічних. По-третє, суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. По-четверте, основними засадами судочинства є: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення. По-п'яте, судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. По-шосте, суд ухвалює рішення іменем України, яке є обов'язковим до виконання. При цьому держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку, а контроль за його виконанням здійснює суд [3, с. 71].

Механізм виконання судових рішень малоефективний та потребує вдосконалення, а нові підходи, що будуть забезпечувати виконання судових рішень необхідні, у тому числі для підвищення рівня довіри громадян до судової системи. Ведучу роль у забезпеченні справедливого, неупередженого та ефективного правосуддя покладено на систему судів загальної юрисдикції, найвищим судовим органом у якій є Верховний Суд [4, с. 39].

Новим інституційним і процесуальним законодавством передбачено кардинально відмінну парадигму діяльності Верховного Суду, що покликана забезпечити єдність правозастосовної практики [5, с. 158].

Разом з тим, мусимо констатувати прогалину сучасного процесуального законодавства, що стосується судового розгляду справи Верховним Судом в частині можливості вжиття ним заходів забезпечення позову під час перегляду справи в касаційному провадженні.

Так, частиною 1 статті 149 Цивільного процесуального кодексу України [6] (далі – ЦПК України) передбачено, що суд за заявою учасника справи має право вжити передбачених статтею 150 цього Кодексу заходів забезпечення позову.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року №9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» [7] під забезпеченням позову розуміється сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог.

Відсутність у Верховного Суду повноважень щодо вжиття заходів забезпечення позову під час розгляду справи в суді касаційної інстанції є основним недоліком чинного процесуального законодавства.

Розглядаючи касаційні скарги, Верховний Суд діє в межах процесуального законодавства України. Зокрема в цивільних спорах повноваження Верховного Суду визначені главою 2 ЦПК України «Касаційне провадження». Однак ця глава не передбачає можливості вжиття Верховним Судом заходів забезпечення позову, а отже, така юрисдикція не належить до повноважень Верховного Суду.

Описана ситуація стає особливо проблемною у віндикаційних позовах, коли власник, якого незаконно позбавили права власності, подає позовну заяву про витребування майна з чужого незаконного володіння, одночасно подаючи заяву про забезпечення позову шляхом накладення арешту на спірне майно, яке на момент розгляду справи перебуває у відповідача.

У разі відмови у задоволенні позову судом першої та апеляційної інстанції, заходи забезпечення позову припиняють свою дію. Це створює ситуацію, коли під час розгляду справи в суді касаційної інстанції відповідач може вільно відчужувати спірне майно третій особі. І навіть якщо в майбутньому Верховний

Суд скасує попередні рішення та ухвалить рішення на користь позивача, задовольнивши його позовні вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння, відсутність у Верховного Суду повноважень на вжиття заходів забезпечення позову призводить до неможливості виконання судового рішення, що унеможливорює захист прав позивача, позбавляючи його права на доступ до суду.

Ця законодавча прогалина має суттєве значення, оскільки не сприяє ефективному виконанню судових рішень. Фактично в умовах розгляду справ, де на кону стоїть визнання права власності, відсутність заходів забезпечення позову на стадії касаційного провадження наражає позивача на значні ризики. Якщо відповідач може вільно розпоряджатися майном під час розгляду справи в суді касаційної інстанції, то навіть рішення, ухвалене на користь позивача, може бути неефективним. Така ситуація підриває авторитет судової влади, оскільки позивач, пройшовши 3 стадії судового розгляду, може опинитися без можливості повернути своє майно, навіть вигравши процес.

Це є порушенням основоположного принципу права на справедливий суд та ефективний судовий захист. Прогалини процесуального законодавства, описані вище, підривають права позивачів, роблячи засіб касаційного оскарження в багатьох випадках недостатнім для гарантування справедливого правосуддя.

Ефективність будь-якої судової системи залежить не лише від якості винесених судових рішень, але й від їх ефективного та швидкого виконання.

Описана прогалина підкреслює важливість подальших змін до процесуальних кодексів для надання повноважень Верховному Суду вживати заходів забезпечення позову на стадії касаційного провадження. Це надасть змогу запобігти відчуженню спірного майна до стадії виконання судового рішення, що гарантуватиме повноцінний захист позивача та сприятиме підвищенню ефективності судової системи України в цілому.

Список використаних джерел:

1. Лотюк О. Судовий захист у механізмі захисту конституційних прав людини. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні: матеріали міжнарод. наук-практ. конф. (Київ, 15 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С.47-51.
2. Тицька Я. О., Шкодовська Ю. Ю. Право на судовий захист в системі прав людини: науково-теоретичний аспект у сучасному контексті. *Юридичний науковий електронний журнал*. Київ, 2021. № 9/2021. С.348-351.
3. Бонтлаб В. Право на судовий захист трудових прав: науково-теоретичний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2018. № 9/2018. С.68-74.
4. Панченко К. О. Верховний суд України в умовах реформування судової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. Київ, 2016. № 5/2016. С.39-40.
5. Калюжна О., Палюх Л. Прогнозування діяльності нового Верховного Суду: проблеми ефективної реалізації права на справедливий суд та питання кримінальної відповідальності суддів за постановлення завідомо неправосудних рішень. *Вісник кримінального судочинства*. Київ, 2017. № 3/2017. С.155-173.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. ст.492.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» від 22.12.2006 р. №9. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06/> (дата звернення 20.09.2024).

ЦИФРОВА СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ В НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Каланча Інга Георгіївна

*кандидат юридичних наук, начальник Новоселицького відділу Чернівецької окружної
прокуратури Чернівецької області, тренер Тренінгового центру прокурорів України*

(м. Чернівці, Україна)

Системна цифрова трансформація кримінальної процесуальної діяльності України протягом останніх років є актуальною тенденцією, обумовленою стрімким розвитком цифрових технологій, характерним для сучасної інформаційної ери. Впроваджено значну кількість цифрових інструментів, численні процесуальні процедури переведено в електронну форму, що має очевидні позитивні наслідки для практики. Однак така трансформація відбувається доволі швидко, часом непослідовно і майже завжди несистемно. Вказане актуалізує проведення якісних наукових досліджень за визначеною темою.

На сьогодні ми можемо виокремити такі компоненти цифрової складової кримінального процесу України: електронне кримінальне провадження; оцифрування матеріалів кримінальних проваджень та їх резервне зберігання; докази, що мають електронну форму (цифрові докази); електронні інструменти доказування; електронні інструменти реалізації повноважень суб'єктів правозастосування. Чітке окреслення наведених компонентів має важливе значення як для науки кримінального процесу, так і для практики правозастосування, адже є передумовою їх ефективного розвитку.

Електронне кримінальне провадження нормативно врегульовано в ст. 106-1 КПК України. В науковій сфері питанню електронного кримінального провадження присвячені дисертаційні дослідження Столітнього А.В. на тему: «Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні» (Київ, 2018) [3] та Каланчі І.Г. на тему «Судове провадження в умовах електронного реформування

кримінальної юстиції України» (Київ, 2017) [2]. На нашу думку, концепція електронного кримінального провадження комплексно та ефективно реалізовано в e-Case та частково - в Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Оцифрування матеріалів кримінальних проваджень та їх резервне зберігання на разі врегульовано через призму ч. 14 ст. 615 КПК України. Положеннями ч. 14 ст. 615 КПК України визначено, що копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора. Разом з тим через систематичні обстріли населених пунктів і цивільних об'єктів в Україні існує постійна загроза безповоротної втрати таких матеріалів або навіть носіїв їх електронних копій. У зв'язку з цим рішенням міжвідомчої робочої групи (Координаційного штабу) з питань взаємодії правоохоронних та інших державних органів під час фіксації та розслідування воєнних злочинів і ведення військово-політичним керівництвом Російської Федерації агресивної війни проти України централізованим місцем збереження оцифрованих копій матеріалів кримінальних проваджень для Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України та Національної поліції України визначено сховище Офісу Генерального прокурора, резервними – сховища Служби безпеки України та Національної поліції України. Оцифрування матеріалів кримінальних проваджень та їх резервне зберігання не варто ототожнювати з електронним кримінальним провадженням, що часто зустрічається під час обговорення відповідних питань з практичними працівниками.

Докази, що мають електронну форму (цифрові докази) є наслідком розвитку цифрових технологій, розповсюдження технічних пристроїв та міграції злочинності в кіберпростір. На разі цифрові докази не визначено в ч. 2 ст. 84 КПК України самостійним процесуальним джерелом доказів, однак деякі законодавчі зміни та практика правозастосування інтегрували їх в існуючу концепцію доказів та їх існування чи не в кожному кримінальному провадженні неможливо ігнорувати.

Електронні інструменти доказування, на нашу думку, необхідно визначити як сукупність програмних і технічних засобів а також технічних пристроїв, що застосовуються дівнавачем, слідчим, детективом, спеціалістом, експертом, прокурором, адвокатом та іншими суб'єктами правозастосування під час виявлення, фіксації, зберігання, опрацювання та дослідження доказів під час кримінального провадження. До цієї категорії варто віднести всі програмні та технічні інструменти цифрової криміналістики та програмні й технічні засоби, що застосовуються, наприклад, під час проведення експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів. Одним з яскравих та корисних прикладів такого спеціалізованого інструменту є Cellebrite UFED.

Електронні інструменти реалізації повноважень суб'єктів правозастосування необхідно розглядати в контексті інструментів кримінального процесу – визначених кримінальним процесуальним законом спеціалізованих правореалізаційних засобів, що забезпечують здійснення кримінальних процесуальних процедур; створення, збирання, зберігання, захист, облік та використання процесуальної інформації; взаємодію суб'єктів провадження та здійснення процесуального контролю.

Інструменти (правореалізаційні засоби) поділяються на: I) інструменти, призначені для паперових форм фіксації: папір, засоби письма, ПК, текстовий редактор, принтер; II) інструменти електронної та змішаної форм фіксації провадження: 1) інформаційно-комунікативні пристрої («залізо»): ПК з комплектуючими, відеокамери, мікрофони, мережеве обладнання тощо; 2) носії інформації – матеріальні об'єкти, призначені для запису, передачі та зберігання інформації; 3) програмне забезпечення: а) загальнозживане: Word, Word Perfect, Excel, електронна пошта тощо; б) спеціалізоване – призначене для виконання завдань кримінального процесу (Єдиний реєстр досудових розслідувань, Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдина судова інформаційно-комунікаційна система, e-Case тощо). Окремим елементом цієї групи варто вказати забезпечення доступу суб'єктів правозастосування до мережі Інтернет.

Наприклад, під час судового розгляду, до спеціалізованого програмного забезпечення належать: 1) електронні кримінальні процесуальні правореалізаційні засоби – це передбачені КПК України електронні інформаційні системи (програмні продукти), що забезпечують здійснення кримінальних процесуальних процедур та є їх невід’ємним, законодавчо закріпленим елементом (інструментом реалізації). Це, зокрема: Єдина судова інформаційно-комунікаційна система у ст. 35 КПК України; Єдиний реєстр адвокатів України в ст. 45 КПК України; Єдиний реєстр досудових розслідувань у ст. 214 КПК України та ін.; Єдиний державний реєстр судових рішень у ст. 535 КПК України; Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у ст. 535 КПК України; 2) не визначені КПК України (позапроцесуальні) програмні продукти: а) системи технічного фіксування судового процесу; б) комп’ютерні програми, що забезпечують документообіг в судах; в) програмні підсистеми «Електронний суд» та e-Case.

Всі наведені компоненти цифрової складової кримінального процесу України належать до сфери наукових досліджень кримінального процесу та криміналістики (12.00.09) внаслідок чого, в окремих випадках, відображені в наукових роботах доволі хаотично. З огляду на актуальність досліджуваної тематики таких випадків стає все більше. Не менш проблемним є їх сприйняття суб’єктами правозастосування, що ототожнюють або підміняють окремі компоненти. Враховуючи зазначене, сепарація наведених нами компонентів цифрової складової кримінального процесу України є перспективним напрямом подальших наукових досліджень та заслуговує на увагу, однак потребує глибокого розуміння їх правової природи та особливостей практичного застосування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Каланча І.Г. Судове провадження в умовах електронного реформування кримінальної юстиції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 277 с.

3. Столітній А.В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні :дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2018. 648 с.

СУБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ

Климкович Інна Дмитрівна

аспірантка кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Очевидно, що доказова тема не займає чільного місця в дослідженнях загальної теорії процесу і, точніше, цивільного процесу. Навіть коли предмет «доказу» є дискусійним, увага зазвичай обмежується положеннями/ особливостями кожного з «засобів доказування», а не саме попереднім і більш щільним вивченням «загальної теорії доказів».

Суб'єктами процесу є ті особи які, прямо чи опосередковано, і охоплювали характеру, який може бути публічним або приватним, втручатися в процесуальні правовідносини, тобто вони відіграють певну роль у розвиток процесу.

Науковці занадто вузько підходять до визначення змісту поняття суб'єктів доказування, включаючи до їх складу лише тих учасників, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини. Такий підхід викликає сумніви, адже, по-перше, чинний кримінальний процесуальний закон на жодного суб'єкта прямо не покладає обов'язку встановлення об'єктивної істини, понад те, не містить такого терміну.

С.М. Стахівський зазначають, що суб'єктами доказування є державні органи і посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень прийнятих в

процесі кримінального процесуального доказування, а також інші особи, які вправі брати участь в цій діяльності. Тобто вчені виокремлюють дві групи суб'єктів кримінального процесуального доказування: 1) особи, на яких покладено обов'язок здійснювати доказування (дознавач, слідчий, прокурор, суд, суддя); 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач тощо) [1, с. 138-139].

Інші науковці, поділяючи зазначений вище підхід, також виділяють ознаки, які на їх думку, притаманні суб'єктам кримінального процесуального доказування: 1) беруть участь у провадженні на підставах і у порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом, за умови, що відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у провадженні; 2) наділені законом певними процесуальними правами та обов'язками, а також порядком їх реалізації; 3) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку; 4) вступають у процесуальні правовідносини; 5) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [2, с. 55-56].

Список використаних джерел:

1. Ляш А.О., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб, За наук. ред. Ю.М. Грошевого. К.: Університет «Україна», 2006. 185 с.
2. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навч. посіб. / Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний, Ю.І. Азаров та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 104 с.

ПРАВО НЕПОВНОЛІТНІХ НА ОТРИМАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Кондрат'єва Людмила Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Стаття 59 Конституції України гарантує кожному громадянину України право на професійну правничу допомогу, що у передбачених законом випадках надається безоплатно. Згідно з ч.2 ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства» [1] держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги з підстав та в порядку, передбаченому законом « Про безоплатну правову допомогу» (Про безоплатну правничу допомогу) [2] стаття 3 якого визначає право на безоплатну правову допомогу як гарантовану Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також в певних випадках і безоплатну вторинну допомогу. Важливість дотримання принципу якнайкращих інтересів дитини підкреслюється у Конвенції ООН про права дитини.

Згідно вказаного Закону усі діти визнаються суб'єктами права на безоплатну вторинну допомогу та мають право на всі види правових послуг, передбачених ч.2 ст.13, а саме: захист; здійснення представництва інтересів в судах; державних органах та органах місцевого самоврядування; перед іншими особами; складання процесуальних документів. Звернення про надання одного з видів правових послуг в інтересах дітей подається їх законними представниками за місцем фактичного проживання дитини або її законних представників незалежно від реєстрації місця проживання. Слід звернути увагу законних представників дитини на те, що вони можуть звернутись в інтересах дитини до вказаних центрів з будь-

яких питань захисту їх прав, зокрема з питань, пов'язаних з позбавленням батьківства, стягненням аліментів, встановленням батьківства тощо.

Одним із головних пріоритетів роботи системи надання безоплатної правової допомоги в Україні є захист прав дітей, зокрема постраждалих від воєнних злочинів, забезпечення їх доступу до правових послуг, а також поширення правової інформації про їхні права та соціальні гарантії. Яскравим підтвердженням цієї тези є прийняття ВРУ Закону від 10 квітня 2023 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» [3], що набрав чинності 03 серпня 2023 року. Згідно ч.3 ст. 18 Закону «Про безоплатну правову допомогу» (Про безоплатну правничу допомогу), звернення про надання БВПД, що стосуються дітей, подаються їх законними представниками, патронатними вихователями, а щодо питань, звернення з якими до суду дозволяється з 14 років- особисто дітьми, які досягли 14 років, або їх законними представниками, патронатними вихователями за місцем фактичного проживання дитини або її законних представників, патронатних вихователів незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

Правнича допомога дітям надається : суб'єктами надання БППД та БВПД згідно Закону; адвокатами, які здійснюють індивідуальну діяльність на умовах рго вопо; юристами міжнародних та громадських (благодійних) організацій відповідно до статутів; правозахисниками. Така допомога надається на підставі: доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги; договору про надання правничої допомоги, укладеного з дитиною; договору про надання правничої допомоги, укладеного з батьками чи іншими законними представниками дитини; ордеру про надання правничої допомоги чи довіреності; правничої допомоги, наданої штатним юристом закладу освіти, охорони здоров'я, органу державної влади чи місцевого самоврядування тощо.

Виходячи із викладеного, слід звернути увагу на особливостях звернення щодо надання правничої допомоги дитині. В першу чергу це стосується вікового

цензу дитини та можливості самостійного (безпосереднього) звернення дитини до органу, виявити розуміння дитиною правової проблеми та її наслідків, наявність чи відсутність у неї відповідних документів, обізнаність щодо різноманітних сервісів, якими вона може скористатися тощо. Слід також встановити та простежити можливий конфлікт інтересів дітей і батьків, стосунки між батьками та їхнє ставлення до виховання дітей та їх матеріальне утримання. Проблеми можуть бути викликані самими законними представниками дитини за законом і осіб, які фактично опікуються дитиною в умовах воєнного стану (брати, сестри, інші члени сім'ї, родичі, знайомі тощо).

Заслуговує на увагу можливість укладення неповнолітнім договором про надання Постанови ВС/КЦС від 16.06.21 р. у справі № 369/13467/20 [4], правничої допомоги з адвокатом. В цьому контексті слід звернутись до в якій Суд зазначив, що неповнолітня особа, яка досягла 14-річного віку, може укласти договір з адвокатом виключно за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Відсутність такої згоди не спростовує правових наслідків укладення цього договору та наділення адвоката повноваженнями на представництво, за виключенням визнання такого договору недійсним у судовому порядку. Під час представництва в суді такої особи, адвокат надає суду документи, що підтверджують його повноваження на її представництво в суді. Ними можуть бути (ордер або довіреність). При цьому подання згоди на укладення договору з адвокатом не вимагається. Суд не може також вимагати пред'явлення договору про надання правничої допомоги для підтвердження повноважень на представництво особи, яка досягла 14-ти років. Щодо малолітніх осіб, то адвокат повинен надати суду докази, що підтверджують згоду батьків малолітньої дитини на укладення договору про надання правничої допомоги.

Слід також звернути увагу і на етичний аспект взаємодії неповнолітньої особи, яка потребує судового захисту та професійного адвоката, що супроводжує такий захист. Оскільки адвокат діє у процесі разом із законним представником (опікуном, піклувальником, патронатним вихователем), йому не складно оцінити дії такого

представника, якщо вони суперечать законним інтересам його підопічного, тобто шкодить належному захисту неповнолітнього. У законного представника можуть бути власні плани щодо, наприклад, спадкового майна, отримання певних речових прав. У таких випадках адвокат повинен відмовитись від виконання домовленості, яка може завдати шкоди інтересам неповнолітнього/ малолітнього; вжити передбачених законом заходів захисту інтересів дитини; повідомити органи опіки та піклування щодо дій недобросовісного законного представника. У разі, якщо законний представник не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом, суд за поданням органу опіки та піклування замінює законного представника (ч.3 ст. 63 ЦПК) [5]. Суд може також призначити або замінити законного представника за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам (ч.4 ст.63 ЦПК) [5].

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Дата оновлення: 03.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 65, ст.225
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#Text>
3. Про безоплатну правничу допомогу (назва у редакції Закону України від 10.04.2023 р. за № 3022-1X URL:
https://ips.ligazakon.net/document/t113460?ed=2023_04_10
4. Постанови ВС/КЦС від 16.06.21 р. у справі № 369/13467/20 . Верховний Суд. Касаційний цивільний суд URL:
<https://verdictum.ligazakon.net/document/98267310>
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.04. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-42. Ст.492.

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ-АГРЕСОРА, ЯК ПІДСТАВА ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ САНКЦІЇ У ВИДІ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ

Коцюбко Ірина Володимирівна

аспірантка III-го року ННІ права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юстиції*
ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **М.М.**

Стефанчук

Однією із підстав, передбачених Законом України «Про санкції» для застосування Вищим антикорупційним судом (далі – ВАКС) санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, визначено завдання істотної шкоди національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України. Одним із видів завдання істотної шкоди передбачено *взяття участі в організації* (у тому числі плануванні, керівництві та координації, державному фінансуванні та *матеріально-технічному забезпеченні*) *підготовки збройної агресії проти України, а також в організації безпосередньої збройної агресії проти України* (тут і далі виділено мною – І. Коцюбко) (пп. «г» абз.4 ч. 1 ст. 5-1) [1].

Правовим аналізом судової практики [2-4] встановлено, що ВАКС застосовує санкцію у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб з вказаної підстави, встановлюючи чи підсанкційна особа своїми діями здійснювала матеріально-технічне забезпечення діяльності країни-агресора, метою якої є ведення збройної агресії проти України, оскільки такі дії являються протиправними і суперечать чинному законодавству України та нормам міжнародного права.

Враховуючи те, що така правова категорія, як «матеріально-технічне забезпечення діяльності країни-агресора» з'явилася у нашому законодавстві нещодавно, вона ще не отримала свого законодавчого визначення та є малодослідженою у науковій юридичній літературі. Зважаючи на резонансність і важливість належного та ефективного розгляду судом цієї категорії справ, та враховуючи те, що застосування ВАКС такої санкції з вказаної підстави спричинена повномасштабним воєнним вторгненням російської федерації на територію України та руйнівною агресією, що поставило під загрозу існування Українського народу та держави, існує необхідність у законодавчому визначенні цієї правової категорії, чому має передувати її належне концептуальне обґрунтування.

Варто погодитися з твердженням про те, що забезпечення та захист територіальної цілісності і суверенітету є основним завданням держави, стратегічною складовою системи забезпечення безпеки сучасної держави, що в свою чергу забезпечує безпеку населення та належні умови для реалізації конституційних прав та свобод громадян [6, с.23]. Водночас суд повинен спиратися на систему норм міжнародного права щодо забезпечення територіальної цілісності та недоторканності кордонів держави, зокрема положення Статуту ООН (п.4 ст.2), в яких закріплено принцип територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав, який забороняє силове захоплення територій держав, порушення державних кордонів [5].

У цьому контексті суд повинен враховувати факт, що підсанкційна особа здійснювала матеріально-технічне забезпечення діяльності країни-агресора, яка має різні форми, як приклад: постачання з контрольованого підсанкційною особою підприємства запчастин по заниженій вартості, які в подальшому використовуються військово-промисловим комплексом рф для виробництва військової техніки [3], надання комплексної гуманітарної допомоги [4], здійснення постачання продуктів харчування та власної продукції з метою забезпечення збройних формувань країни-агресора [2], зберігання зброї, боєприпасів, військової

чи спеціальної техніки, інших засобів та знарядь, що використовуються країною-агресором для ведення збройних обстрілів, а також забезпечення ремонту таких засобів.

Тобто матеріально-технічне забезпечення діяльності країни-агресора виражається у вчиненні підсанкційною особою дій спрямованих на підтримання та сприяння діяльності країни-агресора у збройній агресії. І такі дії порушують норми міжнародного права та загрожують фундаментальним принципам існування держави та суспільства.

Слід зауважити, що поняття «матеріально-технічного забезпечення діяльності країни-агресора», як підстави застосування санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, законодавчо не визначено. Відсутнє воно також у сфері наукового дискурсу. То ж, задля уникнення дискусій щодо розуміння вказаного поняття, яке може стати у подальшому підставою для оскарження Рішення ВАКС про застосування цієї санкції до Європейського суду з прав людини, необхідно запропонувати його змістовне визначення, яке буде мати подальше практичне застосування у сфері стягнення санкцій.

Вважаємо за доцільне вказане поняття розглядати крізь призму понять: «сприяти» під яким розуміють: позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання і т.ін. чого-небудь; подавати допомогу в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування і т. ін. чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію та поняття «підтримувати» під яким розуміють: надання матеріальної, моральної та іншої допомоги, сприяння в чому-небудь; надання підкріплення, збільшення чисельності; виступ на захист чи на боці кого-, чого-небудь [7].

То ж вчинення таких дій підсанкційною особою, свідчить про свідоме, добровільне сприяння та підтримання нею діяльності країни-агресора, яка порушуючи норми міжнародного права (порушення принципу недоторканності державних кордонів та застосування зброї для знищення нації) веде агресивну збройну агресію проти України та окупацію/анексію її території.

Підсумовуючи, слід зауважити про існування нагальної потреби у визначенні цієї правової категорії з метою унеможливлення подальшого оскарження судового рішення у зв'язку із відсутністю правової визначеності стосовно підстави застосування вказаної санкції. Отже, вбачається потреба у внесенні змін до Закону України «Про санкції», доповнивши статтею, в якій визначитимуться поняття, які використовуються у вказаному Законі, у тому числі – в досліджуваній статті. Під «матеріально-технічним забезпеченням діяльності країни-агресора», в аспекті застосування санкцій у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб, слід розуміти – *сприяння, підтримання у здійсненні діяльності країною-агресором, що виражається у свідомому вчиненні дій підсанкційною особою, які проявляються у наданні будь-яких засобів, знарядь, можливостей з метою забезпечення подальшого ведення діяльності країни-агресора, яка спрямована на знищення, руйнування та завдання збитків державі та суспільству.*

Список використаних джерел:

1. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 №1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
2. Рішення Вищого антикорупційного суду від 24 липня 2024 року, судова справа № 991/5120/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120574507>. (дата звернення: 25.09.2024).
3. Рішення Вищого антикорупційного суду від 10 серпня 2023 року, судова справа № 991/6806/23. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/administrative/judgments/991_6806_23_10-08-2023.pdf (дата звернення: 25.09.2024).
4. Рішення Вищого антикорупційного суду від 09 квітня 2024 року, судова справа № 991/2657/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118327985> (дата звернення: 25.09.2024).
5. Статут Організації Об'єднаних націй від 24.10.1945. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення 26.09.2024).

6. Дахно О.Ю. Політика забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз): дис. ...канд.політ.наук: 21.01.01. Київ, 2020. 199с.

7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <https://sum.in.ua/s/sprujaty> (дата звернення: 29.09.2024).

ТАКТИКА ЗАХИСТУ У СПРАВАХ ПРО ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ВИГРАШІВ В АЗАРТНУ ГРУ ЧИ ЛОТЕРЕЮ

Кришгафович Орест

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права, адвокат

Декларування недостовірної інформації є кримінальним правопорушенням, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 366-2 КК України, віднесеним до злочинів невеликої тяжкості.

Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації передбачена ст. 366-2 КК України для суб'єктів декларування, які зобов'язані подавати електронні декларації відповідно частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції" за умисне внесення завідомо недостовірних відомостей, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (за ч. 1) або понад 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 2). Тут слід звернути увагу, що якщо в інших статтях щодо вчинення службових злочинів використовувалась конструкція неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то тут йде мова про прожиткові мінімуми для працездатних осіб, що на 2024 рік становить 3028 грн. Отже для притягнення до кримінальної відповідальності сума умисно внесених недостовірних відомостей має складати від 1 514 000 грн у 2024 році.

Якщо сума внесених умисно недостовірних відомостей менша, то особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності за с. 4 ст. 172-6 КУпАП. Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 500 також прожиткових мінімумів для працездатних осіб, тобто на суму від 302 800 грн до 1 514 000 грн у 2024 році.

На думку Д. Б. Сергєєвої та М. А. Погорецького під криміналістичною тактикою слід розуміти сукупність тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, що використовуються слідчим, прокурором і захисником для здійснення ними тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямованого на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом (прямої, прихованої, потенційної, уявної та ін.), або на спонукання його до певних дій в їхніх інтересах (за відсутності явної протидії), з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства [1, с. 41].

Зустріч захисника з клієнтом до першого допиту підозрюваного є дуже важливою для обрання тактики захисту. Так, захисник зазвичай пропонує такі ситуації захисту: визнання вини повністю; визнання вини частково; повне не визнання вини; позиція мовчання. Залежно від обраної позиції і обирається тактика поведінки підзахисного під час допиту та під час проведення інших слідчих (розшукових) дій.

У цьому випадку для захисту вигідно обрати позицію або невизнання невинуватості взагалі через доведення відсутності умислу на вчинення цього кримінального правопорушення, або обрання тактики часткового визнання вини. У разі повного невизнання винуватості через відсутність умислу підзахисного не зможуть притягнути ні до кримінальної, ні до адміністративної відповідальності, адже наявність умислу є обов'язковою умовою складу кримінального чи адміністративного правопорушення [2, с. 157]. Початку кримінального

провадження зазвичай передують повна перевірка декларації НАЗК і адвокату важливо звернути увагу на наявність в матеріалах перевірки пояснень особи і факту подання нею виправленої декларації за результатами перевірки [3, с. 292].

Також слід звернути увагу, що можлива тактика невизнання винуватості через доведення неналежності підозрюваного до суб'єктів вчинення цього кримінального правопорушення. Крім того на суб'єктів декларування, які зобов'язані подавати електронні декларації відповідно частин першої та другої статті 45 Закону України "Про запобігання корупції". При цьому, оскільки ця стаття також зазнавала постійних змін, слід чітко встановити, чи за вказаний період підозрюваний був суб'єктом декларування і чи підлягав відповідальності за декларування недостовірної інформації.

У разі обрання тактики часткового визнання винуватості для захисника важливо звернути увагу на суму недостовірно задекларованого майна. Адже на кожен рік декларування ця сума відрізняється, при цьому, у разі зменшення суми для декларування особу може бути притягнуто до адміністративної, а не кримінальної відповідальності. Тут може виникнути проблема з тим, що у разі великого виграшу суб'єкт мав би подати повідомлення про суттєві зміни в майновому стані впродовж року, але суб'єкт міг отримати кілька виграшів на невеликі суми, тоді таке повідомлення не подавалось.

Особа може самостійно (без звернення до НАЗК) один раз подати виправлену декларацію упродовж 30 днів після подання декларації. У разі самостійного виявлення суб'єктом декларування у декларації недостовірних відомостей після спливу терміну для подання виправленої декларації, передбаченого абзацом першим цієї частини, але до початку проведення Національним агентством повної перевірки цієї декларації, суб'єкт декларування може звернутися до Національного агентства з листом з поясненням причин, що призвели до внесення недостовірних відомостей та неподання виправленої декларації у зазначений термін, додавши підтвердні документи. Подані суб'єктом декларування таким чином відомості

мають бути розглянуті Національним агентством під час повної перевірки цієї декларації.

Таким чином тактика захисту передбачає багато варіантів для доказування невинуватості особи у вчиненні такого кримінального правопорушення, для адвоката важливо знати ці можливості і вміти їх застосовувати.

Список використаних джерел:

1. Криміналістична тактика : навчальний посібник; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького та д-ра юрид. наук, доц. Д. Б. Сергєєвої. 2-ге вид., переробл. та доп. К.: Алерта, 2017. 244 с.
2. Топорецька З. М. Криміналістична характеристика декларування недостовірної інформації. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 2. С.156-166.
3. Топорецька З. М. Легалізація корупційних доходів з використанням грального бізнесу та лотерей. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 291-296.

**PRINCIPIUL FORMALISMULUI ÎN DREPTUL ADMINISTRATIV:
ANALIZAREA PRACTICILOR TRIBUNALELOR**

Kuzniak Andrii Vitaliyovâci

*student postuniversitar a departamentului de drept procesual la facultatea de drept Universitatea
națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovi*

(o. Cernăuți, Ucraina)

Principiul formalismului reprezintă o dominanță a dreptului public, întrucât este un drept al constrângerilor, raportul juridic încheiat fiind unul de subordonare, motiv care impune pentru administrație să acționeze numai în limita a ceea ce este expres permis de lege, fapt ce trebuie să iasă în evidență, cu ușurință, din conținutul său [5]. Prin urmare,

pentru a se putea verifica riguros conformitatea comportamentului organelor administrative cu legea pe care o aplică, acest comportament trebuie să se circumscrie unor cerințe de fond și formă bine definite.

Prin utilizarea conceptului de „formalism excesiv”[2] într-un sens mai larg decât în trecut, Curtea Europeană poate efectua un control al drepturilor procedurale apropiat de un control în concreto. Acest control al proporționalității formalităților și termenelor procedurale, efectuat de Curtea Europeană deoarece sunt în joc interese sau drepturi subiective pe care trebuie să le pună în balanță, constă într-un test deopotrivă mai limitat și mai puțin complex, potrivit unui test sau standard de control redus la trei etape, dacă aplicarea normei relevante de drept intern este compatibilă cu cerințele care decurg din garanția lor convențională. Astfel, examinarea situației particulare a reclamantului în lumina formalismului excesiv este mai puțin extinsă decât cea a unui reclamant care invocă o încălcare a articolelor 7 sau 8 din Convenție.

Trebuie adăugat că instanțele naționale, care sunt chemate să interpreteze o dispoziție națională în conformitate cu sau în lumina unei dispoziții convenționale, au posibilitatea de a împiedica, lipsind-o de obiect, controlul specific al Curții Europene asupra aplicării normelor naționale în lumina articolului 6 § 1 din Convenție [2].

În ceea ce privește, în special, controlul dreptului de acces efectiv la un judecător, studiul practicii Curții Europene arată că aceasta constată un formalism excesiv numai în cazurile în care formalismul în cauză

- nu a fost justificat de un scop legitim. Un astfel de test necesită verificare doar în adnotare;

- sau nu era previzibilă pentru partea vătămată de aceasta sau nu ar fi putut fi realizată de partea vătămată de aceasta, fie din motive de fond[1] (de exemplu, imposibilitatea de a preciza o cerere de anulare a unei hotărâri pe rețeaua privată virtuală de avocați [RPVA]), fie din motive juridice (de exemplu, obligația de a desemna un avocat). Evaluarea acestor condiții de previzibilitate și aplicabilitate este în mare parte de natură obiectivă, în

măsura în care face parte din standardele care favorizează și acordă greutate raționamentului în abstracto.

Aceste cauze se refereau la refuzul accesului la o instanță din cauza inadmisibilității, inadmisibilitatea, pe motiv de formalism excesiv, a recursurilor formulate de reclamant în materie penală inclusiv Curtea de Casație. În special, în cauza Kallergis, Curtea de cauza Kallergis, Curtea de Casație a constatat că nu exista nicio înregistrare a recursului din cauza unei eroare a greșierului [4]. Ca urmare a hotărârii Curții potrivit căreia dreptul de acces al reclamantei la o instanță a fost dreptul reclamantului de acces la o instanță, recursul său în casație a fost judecat pe fond și respins în procedura a fost redeschisă. În 2018, președintele Curții de Casație a emis o „circulară adresată tuturor judecătorilor penali” care oferă orientări privind interpretarea motivelor de inadmisibilitate pentru a evita formalismul excesiv.

În 2021, Codul de procedură penală a fost modificat pentru a prevedea că deficiențele și erorile atribuite greșierului responsabil de nu constituie motive de inadmisibilitate a recursului. În cazul nerespectarea unei formalități de către recurent sau avocatul său, procurorul competent trebuie să le ceară să clarifice sau să rectifice eroarea într-un termen determinat. Raportul explicativ explicativă privind amendamentul 2021 face trimitere explicită la această hotărâre. Cu privire la Vamvakas, Codul de procedură penală 2019 a prevăzut posibilitatea de a face apel de apel fie prin furnizarea unei declarații greșierului instanței care a pronunțat hotărârea contestată, fie un document în care să se precizeze motivele recursului [3].

Prin urmare, pentru a evita formalismul excesiv și restricționarea ilegală a accesului la justiție, este necesar să se asigure aplicarea corectă și uniformă de către instanțe a dispozițiilor legislației procedurale actuale, coroborate cu Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Literatura:

1. Affaire Airey c. Irlande. Requête no 6289/73 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61978>

2. Affaire Miragall Escolano et autres c. Espagne. Requêtes nos 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 et 41509/98 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-63083>

3. Fiche thématique formalisme excessif des tribunaux. Avril 2023 URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-excessive-formalism-courts-fra-docx/1680aae7f5>

4. Résolution CM/ResDH(2021)380. Exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme. Trois affaires contre Grèce URL: <https://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=001-215030>

5. Sentință civilă nr. 1.796 din 3 decembrie 2021 referitoare la soluționarea acțiunii în contencios administrativ și fiscal formulate de reclamantii X și X, în contradictoriu cu părății Comitetul Național pentru Situații Speciale de Urgență și Guvernul României și petentul Ministerul Afacerilor Interne prin Direcția generală juridică, având ca obiect "ordonanță președințială" URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/271869>

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ МАЙНОВИХ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Мічурін Євген Олександрович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

(м. Харків, Україна)

Прагнення України до правової держави породжує подальші перспективи застосування альтернативних способів вирішення майнових спорів. Цьому сприяє глобалізація світової економіки й наявність таких спорів серед суб'єктів, які є резидентами різних держав. Система державних судів, започаткована ще за радянських часів, що постійно реформується не є єдиною можливою щодо вирішення майнових спорів з огляду на досвід правових демократичних держав.

Система комерційних арбітражів, третейських судів в Україні має розширюватися, що дозволить створити ефективну систему альтернативного вирішення майнових спорів. Прикладом діяльності міжнародного комерційного арбітражу в Україні є діяльність ІСАС, що дозволяє створити дійсну альтернативу через залучення 115 арбітрів з 38 країн світу при вирішенні спорів.

Позасудове врегулювання спорів активно впроваджується у ЄС, де було ухвалено Рекомендацію 98/257/ЕС від 30 березня 1998 р. про принципи, застосовані до органів, відповідальних за позасудове врегулювання суперечок споживачів [3] і Рекомендацію 2001/310/ЕС від 4 квітня 2001 р. про принципи позасудового врегулювання споживчих спорів [1, с. 37]. Актуальним аспектом у цьому контексті є медіація як інститут альтернативного врегулювання спорів, із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту.

Цьому сприяє й низка факторів серед яких останнім часом звертає на себе увагу недостатня врегульованість законодавством сфери цифрових активів. Однією з проблем сучасного інформаційного суспільства є стрімкий розвиток віртуальних благ та відповідних суспільних відносин й на фоні цього – недостатнє правове регулювання вказаної сфери. Так, правочини з криптовалютами вже укладаються, утім, правове регулювання залишається недостатнім, на що звертається увага в літературі [2, с. 35]. Спори, що виникають у цій сфері нерідко вирішуються через медіацію через низку факторів, серед яких і неготовність судів ефективно розглядати спори з цифровими активами через їх недостатнє правове регулювання.

Недостатнє правове регулювання віртуальних благ заважає належній охороні та захисту прав осіб, що вступають у правовідносини з приводу таких об'єктів. Так, у досліджених джерелах наведено факт відмови суду захищати права особи на криптовалюту через те, що було обрано неправильний спосіб захисту порушеного права, оскільки не можна вимагати передачі віртуальних речей, що не мають ознак

матеріального світу [3, с. 121-122]. Суд є правозастосовним органом та має спиратися на розроблену законодавчу базу, утім спеціальне правове регулювання у зазначеній сфері наразі є недостатнім

Таким чином альтернативні способи вирішення майнових спорів мають перспективу щодо розвитку в Україні через міжнародні комерційні арбітражі та розширення можливостей завдяки процедурі медіації, а також за наявності альтернативи у вигляді третейських судів. Цьому сприяє подальша глобалізація світової економіки, наявність відповідних спорів серед суб'єктів, які є резидентами різних держав, що вимагає залучення міжнародного комерційного арбітражу; розвиток правочинів із цифровими активами; пошук найбільш ефективних способів вирішення майнових спорів та інші чинники.

Список використаних джерел:

1. Ізарова І.О. Альтернативні та інтерактивні способи вирішення транскордонних спорів: досвід ЄС та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015 Випуск 32. Том 2. С. 36-40.
2. Мічурін, Є. О. Особливості віртуальних благ у статиці та динаміці цивільних правовідносин. *Правовий часопис Донбасу*, 2022, №4. Частина 2. С. 35-39.
3. Мічурін Є.О. Діджиталізація та цивільне право. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність: матеріали ХХ наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова* (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права №1, Каф. цивіл. права №2; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл.-прав. дисциплін; Харків. обл. осередок Всеукр. гром. орг. «Асоц. цивілістів України». – Харків: Право, 2022. – 540 с. – С. 120-124.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Меленко Оксана Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Особливі вимоги до особистісних якостей, які допомагають людям адаптуватися до динамічних умов соціально-економічного середовища та сприяють їхньому особистісному розвитку насамперед висувуються до найважливішої з них – до відповідальності. У цьому контексті не менш актуальним є вивчення психологічних аспектів функціонування інституту юридичної відповідальності. З огляду на наявні методологічні проблеми у дослідженні юридичної відповідальності, зокрема недостатнє застосування міждисциплінарного підходу. Використання досягнень психології у вивченні відповідальності як феномену дозволить глибше дослідити природу інституту юридичної відповідальності та розробити ефективні інструменти для його інституційного вдосконалення.

Вивчення «відповідальності» здійснюється через різні методологічні підходи і напрями. Сучасна психологічна наука виокремлює два основні методологічні прийоми до вивчення відповідальності: дослідження окремих аспектів відповідальності; дослідження відповідальності як системної (інтегральної) категорії. [1, 116].

Зміст першого прийому фокусується на окремих аспектах відповідальності, відповідно до якого було сформовано декілька наукових підходів, зокрема:

I. Дослідження відповідальності з точки зору свободи особистості. Згідно з цим підходом, відповідальність особи обмежується її рівнем свободи у вчинках: особа несе відповідальність лише настільки, наскільки вона вільна у виборі власних дій.

Таким чином, відповідальність тісно пов'язана з тим, чи дійсно особа переслідує власні цілі та контролює процес їх досягнення (прямо чи опосередковано), що передбачає відсутність непередбачуваних обставин, які могли б обмежити свободу раціонального прийняття рішень. Схожі погляди відстоюють представники екзистенційної психології та –комунікативно-дискурсивного підходу.

Представники екзистенційного підходу (А. Маслоу, Ж. Сартр, Е. Фромм, Д. Хосперс, та ін.), вважають, що в умовах абсолютної свободи, людина є автором усього того, що з нею відбувається, а отже, на думку Ж.П. Сартра, здійснюючи вільний вибір, вона несе «абсолютну відповідальність» за своє існування. [2,86] Так, Е. Фромм розрізняє два види свободи: «свобода для...» і «свобода від...» (звільнення від залежності та поневолення, незалежність від когось), для досягнення яких людина має брати на себе відповідальність. [3,101] Разом з тим, представники цієї течії погоджуються із тим, що абсолютна свобода людини є поняттям відносним, оскільки «існує суперечність між божественним передбаченням та людською свободою волі».

Прихильники комунікативно-дискурсивного-підходу, серед яких К.-О. Апел, Ю. Хабермас і М. Рідель, розрізняють два види свободи: «реальну свободу» і «комунікативну свободу» (ідеальну, особистісну). Реальна свобода є змінною величиною, яка залежить від змін покоління, ціннісних розбіжностей, а також економічних, політичних, правових та інших факторів. У свою чергу, комунікативна свобода є невід'ємною від людини і обумовлена її здатністю до спілкування з іншими людьми, що дає їй можливість вільно висловлювати свої думки і, тим самим, впливати на навколишній світ. За словами німецького філософа Манфреда Ріделя, «кожен, хто вступає у процес діалогу, несе відповідальність». При цьому Рідель підкреслює, що свобода не тотожна свавіллю, адже моральне начало людини чітко розмежовує добро і зло, тому комунікативна свобода передбачає свободу думок, роздумів і спілкування, наповнених позитивним змістом.[4, 81]

II. Дослідження відповідальності у контексті співвідношення особистої (індивідуальної), колективної (групової) та соціальної відповідальності фокусується на дискусії про те, що особиста відповідальність є основою для особистісного зростання (оскільки лише сама людина несе відповідальність за себе). У той же час, колективна та соціальна відповідальність спонукає індивіда діяти в інтересах групи або суспільства, що може відволікати від особистісного розвитку. Прихильники концепції особистої відповідальності як «справжньої» стверджують, що дотримання соціальних норм не варто ототожнювати з відповідальністю, оскільки нерідко людина використовує ці норми для уникнення відповідальності.

III. Дослідження відповідальності через співвідношення внутрішньої та зовнішньої відповідальності акцентує увагу на несвідомих рівнях особистості, зокрема на такому аспекті, як «почуття необхідності». Іншими словами, якщо в особи не формується відчуття внутрішньої необхідності, очікувати відповідальної поведінки від такої людини не варто. Внутрішня відповідальність, яка є добровільною, адекватною та конструктивною, виступає імперативом щодо зовнішньої відповідальності. Отже, зводити відповідальність виключно до зовнішніх проявів було б некоректно, адже дисципліноване дотримання соціальних норм чи виконання обов'язків може відображати лише старанність чи страх перед покаранням. Натомість внутрішня відповідальність, яка виникає добровільно, зміцнює риси характеру, як-от активність та ініціативність.

IV. Дослідження відповідальності як морально-етичної категорії: відповідальність може бути об'єктивною, коли оцінка ґрунтується лише на кінцевому результаті дій, та суб'єктивною, коли враховуються мотиви вчинків і їх відповідність морально-етичним принципам. Згідно з теорією З. Фрейда, у натовпі людина втрачає відчуття відповідальності, адже починає діяти не за принципами етики, моралі чи совісті, а слідує правилам поведінки групи, часто під впливом страху.

Вивчення відповідальності як результату певного вибору (свідомого чи підсвідомого) та перспективного бачення акцентує на вибірковому характері

відповідальності. Е. Фромм зазначає, що, обираючи відповідальну поведінку, людина захищає себе від суспільної ізоляції, оскільки ізоляція викликає тривогу і відчуття безпорадності. Таким чином, людина свідомо обмежує свою абсолютну свободу, розуміючи, що тільки так можливе формування здорових міжособистісних відносин. [3,65]

Щодо методологічного підходу, який трактує відповідальність як системну (інтегральну) категорію, її дослідження здійснюється у двох взаємопов'язаних аспектах:

- аналіз особистісних якостей, що включає всі можливі показники розвитку, властивості, риси характеру, якості та психологічні особливості, враховуючи контексти та процеси, в яких перебуває особистість;

- функціональний блок, який фокусується на вивченні функцій відповідальності як феномену, тобто всіх елементів, що формують у людини «комплекс відповідальних дій», як включають: наміри; свобода вибору; соціальну значущість виконаного (оскільки відповідальна особа завжди враховує можливу реакцію оточуючих на свої дії з погляду зовнішнього контролю та оцінки суспільства (інших людей, груп, організацій, суспільства загалом)); усвідомлення можливих наслідків та покарання; результат, як завершеність дії, оскільки відсутність результату є проявом безвідповідальності.

Таким чином, структура (інтегральна система) відповідальності включає: свободу волі; усвідомлення обов'язку; соціальні заходи впливу на суб'єкта у відповідь на його соціально значущі вчинки.

Причому найпоширеніша структуру відповідальності являє собою єдність трьох компонентів: когнітивного, мотиваційного і поведінкового. Причому в загальній структурі відповідальності вона виділяє зовнішню, що складається з суб'єкта відповідальності (хто відповідає), об'єкта відповідальності (за що відповідає), інституції відповідальності (перед ким відповідає) та внутрішню структуру, що включає правильне розуміння людиною соціальних норм (правових і моральних) відповідальної поведінки, передбачення наслідків своєї діяльності;

мотивацію відповідальної поведінки (систематичне виконання своїх обов'язків) [5,19].

Враховуючи важливість інтегрального підходу до проблеми відповідальності, актуалізується необхідність удосконалення трактування поняття «відповідальність» і в юридичній психології.

Проблематика психології юридичної відповідальності полягає в недостатній мірі комплексного дослідження усіх її елементів. Існує чимала кількість наукової літератури в галузі юридичної психології, в якій проблема юридичної відповідальності досліджується виключно з точки зору права, без аналізу психологічних аспектів. В переважній більшості літератури, в тому числі з юридичної психології, дана проблематика розглядається опосередковано, через аналіз психологічних аспектів правопорушника, чи-то характеристику основних видів девіантної поведінки або психологічних аспектів протиправної поведінки. Наука і практика значно б виграли, якщо поняття «юридична відповідальність» розглядалося, враховуючи перелічені психологічні підходи до розуміння цього правового явища.

Список використаних джерел:

1. Буцко Т. Психологічні аспекти відповідальності у контексті професійного самовизначення, професійної підготовки та професійної діяльності // *Молодь і ринок*. 2012. № 5 (88). С. 115-119.
2. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Київ: "Основи". 2001. 854 с.
3. Еріх Фромм. Втеча від свободи: перекл. з англ. М.Яковлева. Харків. 2019. 288 с.
4. Рідель М. Свобода і відповідальність // В кн.: Першоджерела комунікативної філософії: Навч.посібник для гуманітарн.спец.вузів / Л.А. Ситниченко. Київ: Либідь, 2006. 174 с.
5. Алексеева Т.В. Психологічні особливості мотивації відповідальної поведінки майбутніх фахівців протягом вищівського навчання// *Фундаментальні та прикладні дослідження в практиці провідних наукових шкіл*. 2014. № 6. С. 18-29.

6. Кацавець Р. Юридична психологія. Київ:Алерта. 2019. 150 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Е., Кошинець В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. Чернівці: Книги- XXI. 2007. 448 с.
8. Савчин, М. В. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академвидав. 2011. 464 с.

ПЕРЕКЛАД В ЦИВІЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Мельник Ірина Степанівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Онуфрієнко Ірина Олександрівна

здобувачка освіти 2 року навчання здобуття освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені

Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Переклад це складне поняття і його розуміють як процес передачі тексту з однієї мови на іншу (перекладання), так і кінцевий продукт (перекладений текст). Переклад виконує важливу соціальну функцію подолання мовного бар'єру в процесі спілкування і відповідно сприяння формуванню зв'язків між суб'єктами.

Переклад як процес в залежності від меж застосування розділяють на три види:

- внутрішньомовний переклад – інтерпретація вербальних знаків за допомогою інших знаків тієї ж мови (наприклад, сурдопереклад, внутрішньомовне субтитрування, мовне описання);

- міжмовний переклад – інтерпретація вербальних знаків за допомогою знаків іншої мови (наприклад, з німецької на українську мову, з української на польську мову, міжмовне субтитрування);

- міжсеміотичний переклад – інтерпретація вербальних знаків за допомогою невербальних знакових систем (наприклад, аудіовізуальний переклад)[1, с.13];

З залежності від форми мовлення переклад як процес може бути усним та письмовим, за домінуючою комунікативною функцією - фаховий та художній. Одним з підвидів фахового перекладу є юридичний переклад [2, с.4].

Юридичний переклад це не тільки дослівний переклад юридично значимої інформації, а і правильна транслітерацію назв, імені, прізвища та різних найменувань, відповідно до вимог законодавства країни, для якої здійснюється переклад; використання юридичних термінів, які мають точне формулювання та уникнення понять з двозначним тлумаченням; наповнення юридичної документації смисловою складовою та відповідною структурою, характерною лише для правових документів; застосування загальноприйнятих правил та сталих словосполучень, а також інших стилістичних прийомів, типових лише для документів юридичної тематики [3].

За способом засвідчення юридичний переклад в Україні можна поділити на такі види:

- переклад засвідчений професійним перекладачем, який здійснює свою діяльність на території України;
- переклад засвідчений нотаріусом України;
- переклад засвідчений посадовою особою дипломатичної установи України
- переклад засвідчений перекладачем акредитованим при посольстві або консульстві держави, на території якої будуть подавати документи (акредитований переклад)
- переклад засвідчений професійним перекладачем з відповідним сертифікатом держави, на території якої будуть подавати документи (присяжний переклад) [4].

Переклад активно застосовується в усіх сферах юридичної діяльності, зокрема і в цивілістичних процесах.

Аналіз законодавства дозволяє зробити висновок, що в цивілістичних процесах, за кваліфікаційними ознаками, застосовуються такі види перекладів:

внутрішньомовний і міжмовний, усний і письмовий, засвідчений перекладачем (зокрема акредитованим і присяжним), засвідчений нотаріусом, засвідчений посадовою особою дипломатичної установи.

Наприклад, в цивільний або господарський процес, за необхідності усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, може бути допущений ухвалою суду за його ж ініціативою або за заявою учасника справи перекладач, який вільно володіє мовою, якою здійснюється судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу. Але, якщо учасником справи є особа з порушенням слуху, то участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухим, німим чи глухонімим є обов'язковою. Перекладач під час розгляду справи здійснює повний і правильний переклад, підтверджує правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах [5, ст.75; 6, ст.72].

Якщо проаналізувати нотаріальний процес, то тут можна відмітити певні особливості застосування перекладу. В нотаріальному процесі, на відміну від судових процесів, усний і письмовий переклад документів може здійснювати не лише перекладач, а й сам нотаріус. Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться нотаріальне діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем у письмовій або усній формі, про що зазначається в посвідчувальному написі [7, додатки 41-43, 57, 60, 61, 66, 67, 72, 73].

Якщо глуха, німа або глухоніма фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, письменна, вона має прочитати документ і підписати його. Якщо така особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписати документ, то при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня особа (сурдоперекладач), яка володіє технікою спілкування з глухою, німою або глухонімою особою і може підтвердити своїм підписом, що зміст правочину, заяви чи іншого документа відповідає волевиявленню та дійсним намірам учасника нотаріальної дії. Окрім того, до повноважень нотаріуса належить засвідчення

вірності перекладу документів з однієї мови на іншу. Закон передбачає, що нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови. Якщо нотаріус не знає відповідних мов, переклад документа може бути зроблено перекладачем, справжність підпису якого засвідчує нотаріус.

Процедура перекладу засвідченого нотаріусом України регулюється Законом України «Про нотаріат» [8, ст.79] і Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [9, п. 7,10, гл. 9, р. 1]. Аналізуючи повноваження нотаріуса засвідчувати вірність перекладу документа з однієї мови на іншу та перекладати тексти оформлюваних документів особі, яка не володіє мовою нотаріального діловодства, неможливо не звернути увагу на умову реалізації цих повноваження, а саме: якщо нотаріус знає відповідні мови. В законодавстві, яке регулює участь перекладача в судових процесах використовується мовний зворот *вільно володіє мовою*. Отже, вільно володіє мовою і знає відповідні мови... Яка відмінність в значеннях мовних зворотів володіти мовою і знати мову? Якими документами нотаріус може підтвердити факт знання відповідної мови і рівень цього знання? Це ті питання, які потребують подальшого дослідження, щоб можна було зробити висновок про ефективність правового регулювання перекладу документів в цивільних процесах, зокрема і в нотаріальному. І починати подальше дослідження, на нашу думку, необхідно з Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [10], оскільки і перекладач, і нотаріус, і посадова особа дипломатичної установи для повного і правильного здійснення перекладу документів зобов'язані вільно володіти (чи знати...) державною мовою.

Список використаних джерел:

1. Теорія перекладу: для студентів 3-4 курсів ф-ту «Референтперекладач», які навчаються за спеціальністю 035 Філологія (Переклад) / Нар. укр. акад., каф. теорії та практики перекладу ; авт.-упор. О. А. Кальниченко. Харків : НУА, 2020. 126 с.

2. Конспект лекцій до дисципліни «Теорія та практика перекладу» для здобувачів вищої освіти першого рівня усіх спеціальностей (денна та заочна

форми навчання) / Упоряд.: Девіцька А.І., Курах Н.П., Сідун Л.Ю. Ужгород: електронне видання, 2022. 36 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/46083/3/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86%20%D0%B7%20%D0%A2%D0%9F%D0%9F.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).

3. Ольга Іовенко. Що таке юридичний переклад? URL: <https://everest-center.com/shho-take-yurydychnyj-pereklad/> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Види перекладів та способи їх засвідчення. URL: <https://abc-lviv.com.ua/blog/vydy-perekladiv-ta-sposoby-ikh-zasvidchennia> (дата звернення: 09.10.2024).

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2018 р. № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15/find?text> (дата звернення: 09.10.2024).

6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/find?text> (дата звернення: 09.10.2024).

7. Правила ведення нотаріального діловодства : затв. наказом М-ва юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 (у ред. наказу від від 30.09.2023 р. № z1444-23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text> (дата звернення: 09.10.2024).

8. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року № 3425-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 09.10.2024).

9. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. наказом М-ва юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 (у ред. наказу від від 30.09.2023 р. № z1444-23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 09.10.2024).

10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 09.10.2024).

МЕДІАЦІЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Орловський Олег Ярославович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри приватного права

Чернівецького національного університету імені Гурія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Спори у сфері соціального захисту протягом останнього часу отримали значну динаміку зростання, що пов'язане із гострою соціальною ситуацією в Україні, збільшенням числа отримувачів відповідних виплат та послуг. Варто вказати і на спори щодо підтвердження соціального статусу, який дає право на виплати та пільги, особливо це стосується військовослужбовців, їх сімей. Визначальним фактором при цьому є створення оптимальних умов для доступу людини до правосуддя у соціальній сфері задля максимально повного захисту порушених прав та інтересів. Модель вирішення таких спорів потребує модернізації, зокрема, з врахуванням рекомендацій європейських інституцій. У підсумку вона повинна забезпечити доступ людини до правосуддя та гарантувати дієвий механізм відновлення порушених (оспорюваних) соціальних прав [1, с.107].

К.В. Бориченко підкреслює, що «право на судовий захист у сфері соціального забезпечення передбачене численними нормативно-правовими актами. Тим не менше доступ до реалізації даного права децю обмежений. Причиною ситуації, що склалася, у першу чергу, є низький рівень правової культури населення. Так, більшість з громадян, право на соціальний захист яких не визнане або порушене, часто не знають про це, а у випадку усвідомлення вищевказаного факту просто не можуть його захистити у зв'язку з малообізнаністю у сфері процесуального порядку здійснення такого захисту» [2, с.192].

Важливою альтернативою судовому механізму захисту права на соціальний захист є медіація. По суті медіація – це переговори, так як вона має на увазі участь

«третьої сторони», яка відмінно володіє ефективними процедурами переговорів і може допомогти людям в процесі конфлікту узгоджувати дії, щоб вони були більш ефективними в процесі переговорів [3, с.220]. О. Громовий справедливо зауважує, що «високі судові збори та високі погодинні ставки юристів, тривалість судового процесу є характерними атрибутами традиційної системи врегулювання спорів у таких країнах, як Велика Британія, США, ФРН та ін. За цих умов популярність альтернативних механізмів вирішення спорів невідмінно зростає. При цьому медіація є вигідною не лише приватним особам, але й урядам держав, оскільки популяризація медіації дає змогу зменшити навантаження на судову систему, зменшити витрати на її утримання тощо [4, с.62]. Медіація керується інтересами сторін, націлена на досягнення такого результату, де у вигравші - обидві сторони конфлікту [5, с.158]. Процедура медіації дозволить звільнити суди від навантаження у зв'язку із розглядом справ невеликої тяжкості та зосередитися на більш серйозних справах. Адже, процедура медіації - це формування моделі переговорного процесу, до якого включено медіатора, що формує нові змінні і динаміку у взаєминах опонентів. Без переговорів не може бути медіації [3, с.224]. В.В. Веннікова зазначає, що «модель медіативної інтервенції у спорах з соціального забезпечення характеризує процедуру медіації винятково як випадок втручання третьої сторони з метою полегшення та сприяння сторонам у вирішенні спору шляхом проведення переговорів між ними» [6, с.12]. Основними принципами згаданої моделі автор визнає нейтральність, конфіденційність та процедурну еквівалентність. Нейтральність при цьому означає незацікавленість медіатора у результатах вирішення спору, його незаангажованість щодо сторінучасників; конфіденційність передбачає собою дотримання етичних норм та недопустимості розголошення персональних даних чи іншої особистої інформації, яка стала відома учасникам врегулювання; процедурна еквівалентність заохочує до надання рівного доступу та можливостей реалізації своїх прав кожній стороні спору з тим, щоб на кожен аргумент одного із

учасників могла бути надана повноцінна відповідь чи заперечення іншим і щоб жоден з аргументів не було безпідставно проігноровано [6, с.12].

У європейських країнах, США та Японії великого значення надають досудовій процедурі врегулювання соціальних спорів і конфліктів. У США ще в 1947 р. при Міністерстві праці була створена Федеральна служба посередництва і примирення (ФСПП), яка через 30 років отримала статус незалежної організації. [7, с.127]. Сучасним трендом у сфері медіації є законодавче закріплення обов'язку провести досудову медіацію у певних категоріях справ. Зокрема, обов'язковою є медіація у невеликих цивільних спорах, спорах про дифамацію (Баварія), сімейних, спорах про розлучення (Велика Британія), страхових (Італія) [8, с.101]. Варто погодитись із автором, що «про введення обов'язкової досудової медіації в Україні говорити, звісно, зарано, але, враховуючи високу завантаженість судів саме невеликими справами з розгляду спорів у сфері соціального забезпечення, введення обов'язкової медіації могло б бути тим засобом, який хоча б частково зміг би розв'язати проблему [8, с.101].

Отже, визначальною засадою процесу вирішення спорів у сфері соціального захисту повинен стати принцип верховенства права, що дозволить гарантувати судовий захист соціальних прав, доступ до правосуддя, справедливості судового розгляду соціальних спорів [1, с.112]. Медіація як засіб вирішення спору у сфері соціального захисту спрямована на допомогу сторонам у врегулюванні соціального спору, ведення відповідних переговорів, сприяння соціальному діалогу, вирішення спору та визначення шляхів виконання досягнутих домовленостей. Основними перевагами її застосування є максимальна орієнтованість сторін на досягнення взаємоприйняттого результату та досягнення компромісу; мінімум формальних процедур; економія витрат; добровільне виконання досягнутих рішень.

Список використаних джерел:

1. Орловський О.Я., Галкевич С.В. Сучасна модель вирішення спорів у сфері соціального захисту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 2. С.106-112.

2. Бориченко К.В. Щодо ефективності судового захисту права на соціальне забезпечення. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції “П’ятнадцяті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 21–22 жовтня 2016 року): [у 2-х частинах.]. Частина перша. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. С.191-195.
3. Каршиєва А.І. Медіація у системі надання соціальних послуг. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2019. Вип. 2 (4). 248. С. 220-228.
4. Громовий О. Медіація в Україні: переможе чи програє? Юридичний журнал : аналітичні матеріали, коментарі, судова практика / МОН України; НПУ ім. Драгоманова; Ін-т політології та ін. Київ, 2010. № 1 (91). С. 61–62.
5. Зайчук О.В. Медіація як процедура врегулювання спорів шляхом досягнення консенсусу. Бюлетень Міністерства юстиції України : офіційне видання / Міністерство юстиції України. Київ, 2010. № 9 (вересень). С. 158–161.
6. Веннікова В.В. особливості вирішення спорів у сфері соціального забезпечення: автореф. дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2020. 21 с.
7. Веннікова В.В. Зарубіжний досвід вирішення спорів у сфері соціального забезпечення. Соціальне право. 2018. №1. С.127-136.
8. Веннікова В.В.Спори у сфері соціально-го забезпечення: шляхи попередження, сутність та методи вирішення у країнах Європейського Союзу. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. №3. С.98-102.

КОНСЕКВЕНЦІАЛІЗМ У СУДОВИХ РІШЕННЯХ

Панкратова Анастасія Сергіївна

асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україні)

Лише в історичні періоди меншої складності і на етапах надзвичайної стабільності право зводиться до жорсткого нормативного стандарту, який нав'язується суспільству. З цієї причини консеквенціалізм є темою, що має велику актуальність для сучасного моменту: не можна ігнорувати вплив прийнятих державою рішень в реальності, в світі фактів, в емпіричній площині.

Чи може суддя використовувати консеквенціалістські аргументи для прийняття рішення?

Загалом існують екстремістські погляди: деякі вважають, що консеквенціалістські аргументи можуть бути використані як єдина фундаментальна основа для рішення, коли це виявляється необхідним. З іншого боку, є ті, хто розуміє, що консеквенціалістські аргументи ніколи не можуть бути використані, оскільки вони не будуть законними.

Насправді це явище не нове. Що робить суддя, коли проєктує наслідки рішення на реальний світ і відмовляє у видачі судової заборони через небезпеку зворотної шкоди?

Межі використання консеквенціалістських аргументів: ця проєкція не може бути результатом інтуїції або суб'єктивізму тих, хто вирішує. Потрібні емпіричні дані, серйозні дослідження для того, щоб можна було оцінити вплив того чи іншого рішення, а потім законно втрутитися в спосіб його прийняття.

Можливість використання консеквенціалістських аргументів у процесі прийняття рішень підлягає двом обмеженням: (а) ці наслідки повинні бути оцінені/спрогнозовані вченими з цього питання; (б) встановлена правова норма

повинна поважатися, а не просто створюватися, з цієї точки зору, яка, як ми намагалися довести, доповнює одна одну.

Ті, хто стверджує, що суддя може приймати рішення виключно на основі консеквенціалістських аргументів, безумовно, уявляють, що в емпіричному світі може існувати лише один критерій для позитивної чи негативної оцінки впливу рішення: але це не так, особливо в такому плуралістичному суспільстві [1].

Консеквенціалістські аргументи можна вважати законними в широкому сенсі, фактом є те, що право у вузькому розумінні не можна ігнорувати. Небезпека консеквенціалістських аргументів, коли вони використовуються як основа для прийняття рішення: вони навіть не породжують бажаної одноманітності права.

Консеквенціалізм, у свою чергу, є частиною історичного горизонту, в якому когнітивні механізми мають тенденцію переважати над нормативними. У Німеччині використання консеквенціалістських прогностичних елементів у рішеннях конституційного суду є повторюваною практикою з сімдесятих років [2]. У цьому сценарії була створена модель під назвою «модель ступінчастих маржів прогнозування» (Modell abgestufter Prognosenspielräume), яка має на меті надати більш чіткі контури вставці прогностичних елементів у рішення [4].

Ця модель в основному поділяється на два моменти: у першому суд надає законодавцю прерогативу прогнозу (Einschätzungsspielraum), оскільки сам законодавчий процес, крім того, що є демократично легітимізованим, вбирає в себе секторально-технічні знання в процесі свого процесу. По-друге, якщо пізніше оцінка законодавцем дії закону виявляється частково або повністю неправильною, встановлюється обов'язок спостереження і виправлення (Beobachtungs- und Nachbesserungspflicht) [3].

Отже, консеквенціалізм неминучий. Якщо вживати його в правильній дозі, бажано, це ще один спосіб показати, що закон служить суспільству, а не навпаки.

Список використаних джерел:

1. Campos R. A transformação da jurisdição constitucional e o perigo do consequencialismo. Conjur. URL: <https://www.conjur.com.br/2020-fev-11/ricardo-campos-jurisdicao-constitucional-perigo-consequencialismo>
2. Dieter Grimm, Entscheidungsfolgen als Rechtsgründe: Zur Argumentationspraxis des deutschen Bundesverfassungsgerichts, em: Gunther Teubner (Org.) Entscheidungsfolgen als Rechtsgründe, Baden-Baden 1995, p. 139 ss.
3. Ino Augsberg, Steffen Augsberg, Prognostische Elemente in der Rechtsprechungen des Bundesverfassungsgericht, em: VerwArch 2007, p. 290-316 p. 305 ss.
4. Schlaich, Koriath, Das Bundesverfassungsgericht, 2012, notas marginais 530 – 538. Raabe, Grundrechte und Erkenntnis, 1998, p. 389 – 437.

**ВІДОМОСТІ ПРО НАЯВНІСТЬ АБО ВІДСУТНІСТЬ
ЕЛЕКТРОННОГО КАБІНЕТУ ЯК НОВА ВИМОГА ДО ЗМІСТУ
ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Паскар Ауріка Лазорівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Згідно положенням Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами [1] були внесені зміни до п. 2 ч. п'ятої ст. 160 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) в частині уточнення вимог щодо змісту позовної заяви. А саме, для всіх заяв по суті справи, включаючи позовні заяви, інших процесуальних заяв, клопотань

встановлено такий обов'язковий реквізит як зазначення відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету.

Відповідно до затверджених нововведень, позовна заява повинна містити, зокрема, повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України (якщо такі відомості відомі позивачу), відомі номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету [2, п. 2 ч. 5 ст. 160]. Запровадження цих змін обумовлено впровадження обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів у ЄСІТС для представників правничих професій, юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців. Основною метою є покращення доступу до правосуддя за допомогою сучасних інформаційних технологій. Для цього передбачено розвиток електронного судочинства, яке має відповідати світовим стандартам в галузі інформаційних технологій та бути інтегрованим у національну систему електронного врядування. Зокрема, це включає впровадження сучасного електронного діловодства в судах, електронне ведення справ, електронні комунікації з судом, створення електронних кабінетів для суддів і учасників процесу.

Чинне адміністративне процесуальне законодавство України встановлює перелік тих суб'єктів, які зобов'язані зареєструвати офіційні електронні адреси в ЄСІТС. Так, згідно положенням ч. 6 ст. 18 КАСУ адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи,

зареєстровані за законодавством України, реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в добровільному порядку.

На практиці, вказівка щодо наявності або відсутності електронного кабінету зазначається шляхом використання в процесуальних документах таких формулювань як «Електронний кабінет відсутній», «Відсутня інформація про наявність електронного кабінету», «Відсутній електронний кабінет у системі «Електронний суд»», «Електронний кабінет наявний», «Наявний електронний кабінет у системі «Електронний суд»» тощо. Перевірити чи зареєстровано користувача в підсистемі Електронний суд можна в розділі меню «Наявність кабінету».

У разі недотримання вимог щодо обов'язкового зазначення інформації про наявність або відсутність електронного кабінету позовна заява залишається без руху силу вимог ч. 1 ст. 169 КАСУ. Ухвала суду про залишення позовної заяви без руху через недотримання вимог щодо її форми та змісту постановляється протягом п'яти днів з дня подання позовної заяви. У вказаній ухвалі суд повинен чітко зазначити недоліки позовної заяви, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення такої ухвали (ч. 2 ст. 169 КАСУ). У випадку, якщо позивач не усуне недоліки позовної заяви у встановлений судом строк, позовна заява повертається позивачеві (п. 1 ч. 4 ст. 169 КАСУ). Згідно положенням ст. 169 КАСУ, суддя постановляє ухвалу про повернення позовної заяви не пізніше п'яти днів з дня її надходження або з дня закінчення строку на усунення недоліків. Копія такої ухвали надсилається особі, яка подала позовну заяву, не пізніше наступного дня після її постановлення. Важливим є те, що ухвалу суду про повернення позовної заяви може бути оскаржено до суду вищої інстанції. У разі скасування ухвали про повернення позовної заяви за результатами її перегляду та направлення справи для продовження розгляду суд не має права

повторно повертати позовну заяву. У той же час, повернення позовної заяви не позбавляє права повторного звернення до адміністративного суду в порядку, встановленому законом.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 09.05.2024 по справі № 140/21484/23 суд підкреслив імперативність вимог щодо вказівки інформації про наявність або відсутність електронного кабінету. Оскаржуючи ухвалу апеляційного суду про повернення апеляційної скарги, на обґрунтування вимог касаційної скарги особа зазначала, що «посилання в ухвалі на те, що «...в апеляційній скарзі не зазначено відомості про наявність або відсутність електронного кабінету у апелянта...» скаржник вважає такими, що допущені помилково. Відсутність покликання в апеляційній скарзі на відповідну електронну адресу може тлумачитись як її відсутність» [3]. За результатами розгляду цієї справи касаційним судом відмічено, що оскільки в апеляційній скарзі не було відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету, суд апеляційної інстанції правомірно повернув апеляційну скаргу відповідача.

Відсутність відомостей про наявність/відсутність електронного кабінету було також підставою повернення заяви адвоката про ознайомлення з матеріалами справи. Так, на електронну адресу Верховного Суду надійшла заява адвоката про ознайомлення з матеріалами справи, підписана за допомогою електронного цифрового підпису, однак вона не містила інформацію про наявність/відсутність електронного кабінету. При прийнятті даного рішення Верховним Судом враховано те, що дана заява подана адвокатом, а згідно вимогам ч. 6 ст. 18 КАС України адвокати зобов'язані зареєструвати електронні кабінети у ЄСПС і відповідно, вказувати інформацію про це у поданих до суду процесуальних документах [4]. Наявна на сьогоднішній день практика Верховного Суду з даного питання є додатковим підтвердженням того, що наявність електронного кабінету та зазначення відповідної інформації у процесуальних документах є обов'язковою вимогою, яка сприяє підвищенню прозорості та ефективності судових процесів.

Отже, вказівка інформації про наявність або відсутність електронного кабінету стало додатковою обов'язковою вимогою до змісту позовної заяви в адміністративному судочинстві. Ця вимога впроваджена для ефективного функціонування електронного судочинства в рамках ЄСІТС. Наявність таких відомостей дозволяє суду перевірити, чи зареєстрований учасник процесу в системі, що є необхідною умовою для подачі та розгляду процесуальних документів в електронному форматі. Ця норма спрямована на підвищення прозорості та ефективності судових процедур, а також на забезпечення дотримання процесуальних правил усіма учасниками.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами. Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n454>
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Редакція від 18.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 09.05.2024 по справі № 140/21484/23 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118934109&red=100003bbb1b9ff986cb456ba8ceab2915535cd&d=5>
4. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного адміністративного суду Жука А. В. від 23.10.2023 року у справі №640/33154/20 у порядку підготовчих дій до розгляду справи URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114466480&red=1000034f2ccd517610de661136d8b39fa0756a&d=5>

**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ЗАХІД
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ (ДЕЯКІ ПИТАННЯ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ)**

Перелигіна Раїса Володимирівна

доцент кафедри кримінального права та процесу

Київського університету права НАН України, к.ю.н., доцент

Семенюк Ірина Миколаївна

ст. викладач кафедри кримінального права та процесу

Київського університету права НАН України, доктор філософії

(м. Київ, Україна)

Попри значну кількість досліджень проблем звільнення від покарання, низка питань про застосування норм цього інституту кримінального права дотепер залишається не розв'язаною, чимало з них – недостатньо висвітлені, є дискусійними, ґрунтуються на нормах законодавства, яке вже втратило чинність, або не відображають актуальних проблем регламентації звільнення від відбування покарання. На різних етапах реалізації кримінальної відповідальності можуть виникати юридичні факти, що зумовлюють недоцільність призначення засудженому покарання, його реального чи повного виконання, неспроможність досягнення застосуванням покарання його мети, або неможливість виконання засудженим призначеного йому покарання. Кримінально-правові наслідки встановлення цих фактів регламентовані кримінальними законами як України, зокрема в межах інститутів звільнення від покарання та його відбування, так і законами зарубіжних країн.

Доцільно звернути увагу, що умовність/безумовність подальшої поведінки особи, звільненої від покарання, як критерій класифікації також відображено у зарубіжній літературі. Наприклад, польський дослідник G. Goniewicz у праці, присвяченій підставам умовного припинення кримінального провадження, також

акцентує увагу на поділі видів звільнення від покарання на безумовні та умовні, до яких відносить призначення умовного покарання обвинувальним вироком суду та умовно-дострокове звільнення від відбування покарання [1, с. 19].

Деяко відмінний підхід до систематизації видів звільнення від покарання запропонував О.П. Горох, який пропонує виокремити щонайменше такі її підсистеми:

1) у межах якої суд вирішує питання про застосування різних за ступенем суворості правових наслідків для засудженого видів звільнення від покарання:

а) підсистема видів звільнення від покарання під час ухвалення вироку;

б) підсистема видів звільнення від покарання під час виконання вироку (містить окремі, об'єднані в групи, види звільнення від покарання, що застосовуються до початку відбування покарання; після початку відбування покарання; як правовий наслідок позитивного випробування);

2) за категорією засуджених, до яких застосовуються різні види звільнення від покарання, а саме:

а) підсистема видів звільнення від покарання повнолітніх засуджених;

б) підсистема видів звільнення від покарання неповнолітніх засуджених;

в) підсистема видів звільнення від покарання засуджених вагітних жінок;

г) підсистема видів звільнення від покарання засуджених жінок, які мають малолітніх дітей;

г) підсистема видів звільнення від покарання засуджених військовослужбовців.

Причому, як вказує науковець, кількість підсистем видів звільнення від покарання може збільшуватися залежно від поєднання в межах певної категорії осіб відповідних характеристик. [2, с. 80-81]

На нашу думку, для цілей дослідження видів звільнення від покарання за національним законодавством та законодавством держав ЄС найоптимальнішою є класифікація видів звільнення від покарання на підставі стадії судового провадження, а саме в залежності від ухвалення щодо особи обвинувального вироку:

1) види звільнення від покарання, які можуть застосовуватись до особи, щодо якої не ухвалено обвинувального вироку або у разі ухвалення такого вироку та призначення покарання – до початку його відбування;

2) види звільнення від покарання, які можуть бути застосовані під час відбування покарання, відповідно виключно виключно до особи, щодо якої ухвалено обвинувальний вирок та якій призначено покарання;

3) види звільнення від покарання, які можуть бути застосовані як до осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду звернений до виконання в частині відбування покарання, так і до осіб, які відбули певну частину покарання [3, с. 220; 6, с. 65].

Перевагою такого поділу, передусім, є універсальність його критерію, оскільки, на відміну від КК України, Загальна частина якого налічує 12 різновидів звільнення від покарання, кількість видів звільнення від покарання у кримінальних законодавствах країн ЄС, є незначною. Зокрема, це умовне засудження (пробація), умовно-дострокове звільнення від подальшого відбування покарання та звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, а виокремлення особливостей нормативно-правового регулювання у цій частині є винятком. [4, с. 115]

Це обумовлює недоцільність запровадження складнішої класифікації видів звільнення від покарання. Зокрема, до видів звільнення від покарання, які можуть застосовуватись до особи, щодо якої не ухвалено обвинувального вироку та, відповідно, не призначено покарання, можна віднести:

1) звільнення від покарання у зв'язку з давністю притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК України, ст. 53 КК Естонії) [5];

2) звільнення від покарання, накладеного у порядку кримінального судочинства, із призначенням адміністративного покарання (ст. 78а КК Болгарії) [6];

3) укладення угоди обвинуваченого або його представника з потерпілим, якщо протягом останнього року особа не звільнялася від кримінальної відповідальності або від покарання за вчинення умисного кримінального правопорушення та

повністю усунула шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, або відшкодувала завдані збитки (ст. 48 КК Латвії) [7, с. 12];

4) вчинення злочину під примусом особою, яка є жертвою торгівлі людьми (ст. 48 КК Латвії) [7, с. 12];

5) вчинення особою кримінального правопорушення або менш тяжкого злочину через алкогольну, наркотичну, психотропну або токсичну залежність, якщо ця особа погодилася лікування від алкоголізму, наркотичної, психотропної чи токсикоманії (ст. 59 КК Латвії, ст. 20 КК Іспанії) [7, с. 12];

6) відмова суду від призначення покарання в разі повідомлення особою інформації, яка запобігла вчиненню іншого правопорушення (ст. 48 КК Латвії, ст. 61 КК Польщі) [7, с. 12];

7) звільнення від покарання при передачі особи на поруки (ст. 50 КК Естонії) [6, с. 71];

8) звільнення від покарання за надання допомоги при з'ясування обставин вчинення злочину чи виявленні злочинця (ст. 48 КК Латвії, ст. 50-1 КК Естонії) [6, с. 71];

До видів звільнення від покарання, які можуть бути застосовані під час відбування покарання, відповідно виключно до особи, щодо якої ухвалено обвинувальний вирок та якій призначено покарання, відносяться:

1) умовне невиконання (незастосування) покарання (ст. 55 КК Латвії, ст. 75 КК Литви, ст. 47 КК Естонії, § 56 глави 4 КК ФРН, ст. 43 КК Австрії; ст. 56 КК Хорватії, ст. 81 КК Чехії, §43 КК Данії; ст. 132-29 – 132-34 КК Франції, ст. 65 КК Угорщини, ст.28А КК Мальти, ст. 77dd КК Нідерландів, ст. 69 КК Польщі, ст. 50 КК Португалії, ст. 91 КК Румунії, ст. 94 КК Іспанії). Певним різновидом умовного невиконання покарання також є умовна заміна призначення покарання «громадським вироком» («community sentence»), передбачене гл. 8 КК Норвегії);

2) умовне невиконання покарання щодо неповнолітнього (ст. 66 КК Латвії, ст. 67 КК Литви, ст. 77сса КК Нідерландів);

3) умовне невиконання покарання щодо військовослужбовця (ст. 482 КК Естонії, ст. 335-336 КК Польщі);

4) умовно-дострокове звільнення від покарання (ст. 61 КК Латвії, ст. 55 КК Естонії, ст. 81 КК України, ст. 70 КК Болгарії, § 57 глави 4 КК ФРН; ст. 46 КК Австрії; ст. 59 КК Хорватії, ст. 88 КК Чехії, § 38 КК Данії; ст. 132-58, 132- 59 КК Франції, ст. 38 КК Угорщини; ст. 15 КК Нідерландів, ст. 44 КК Норвегії, ст. 66 КК Польщі, ст. 90 КК Португалії, ст. 99 КК Румунії, ст. 88 КК Словенії, Акт про пробацію Мальти);

5) умовно-дострокове звільнення від покарання неповнолітнього (ст. 82 КК Литви, ст. 71 КК Болгарії);

6) сплив давності виконання обвинувального вироку (ст. 54 КК Естонії, ст. 62 КК Латвії, ст. 79 КК Болгарії).

До видів звільнення від покарання, які можуть бути застосовані як до осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду не був звернений до виконання в частині відбування покарання, так і до осіб, які відбули певну частину покарання, можна віднести:

1) звільнення від покарання за хворобою (ст. 59 КК Латвії, ст. 76 КК Литви, ст. 52 КК, ст. 84 КК України, ст. 52 КК Естонії);

2) амністія та помилування, умови якої визначаються саме нормативно-правовим актом про амністію, з огляду на що її підстави не визначаються безпосередньо у кримінальному законі (ст. 78, 79 КК Литви; ст. 83 КК Болгарії, статті 85, 87 КК України, статті 96-97 КК Словенії).

Висновки. Серед видів звільнення від покарання, які можуть бути застосовані під час відбування покарання, відповідно виключно до особи, щодо якої ухвалено обвинувальний вирок та якій призначено покарання, можна виділити універсальні: призначення умовного покарання/ умовне невиконання (незастосування) покарання із подальшим покладенням на засудженого обмежень та обов'язків, в тому числі накладених у порядку здійснення пробації, якому в українському кримінальному законі кореспондує звільнення від відбування покарання з

випробуванням (ст. 75 КК), та умовно-дострокове звільнення від покарання. Натомість серед видів звільнення від покарання, які можуть бути застосовані лише до осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду не був звернений до виконання в частині відбування покарання, а також серед видів, які можуть бути застосовані як до осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду не був звернений до виконання в частині відбування покарання, так і до осіб, які відбули певну частину покарання, можна констатувати різнобічний підхід до оцінки одних і тих самих обставин, які можуть розглядатись як підстава для звільнення від покарання у кримінальних законах одних держав, і підлягати оцінці в межах іншого інституту кримінального права.

Таким чином, враховуючи різноманітність видів звільнення від покарання, встановлених у положеннях національних кримінальних законів, можна констатувати, що найвдалішим критерієм їх класифікації є стадія судового провадження, на якій вони можуть бути застосовані, а саме – залежно від ухвалення щодо особи обвинувального вироку.

Список використаних джерел:

1. Goniewicz G. Przesłanki stosowania środków związanych z poddaniem sprawcy próbie na gruncie kodeksu karnego z 1997 r. w ujęciu prawnoporównawczym. Kraków. 2018. S. 392
2. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 697 с.
3. Семенюк І.М. Окремі питання звільнення від покарання за законодавством України. *Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Рівне, Рівненський інститут КУП НАНУ 25 травня 2020 р.). Рівне: Волинські обереги, 2020. С. 219-223.
4. Семенюк І.М. Щодо системи видів звільнення від покарання. *Актуальні проблеми сучасної юридичної науки та практики: матеріали круглого столу* (м. Київ, 1 жовтня 2020 року). Київ: Ліра-К, 2020. 172 с. С. 62-66.

5. The Criminal code of the Republic of Estonia. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminalcodes/country/33/Estonia/show>.

6. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8395/file/Bulgaria_Criminal_Code_1968_am2017_ENG.pdf.

7. The Criminal code of the Republic of Latvia. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/19>.

TRANSFORMAREA DIGITALĂ A INSTANȚEI DE CONTENCIOS ADMINISTRATIV

Proscurniak Oleg Gherorghiovici

*student postuniversitar a departamentului de drept procesual la facultatea de drept Universitatea
națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovic*

(o. Cernăuți, Ucraina)

Digitalizare – adoptarea continuă și implementarea tehnologiilor informației și comunicațiilor digitale pentru a transforma modul de interacțiune dintre utilizatorii și beneficiarii serviciilor publice, precum și asigurarea cadrului de interoperabilitate a sistemelor informatice [2].

Odată ce tehnologiile digitale modifică relațiile și dezechilibrează formularea drepturilor între acestea, este de datoria judecătorului, susținând totodată acțiunile legiuitorului, să pună sub semnul întrebării pertinenta normelor existente pentru a asigura și reglementa acest fenomen. Observația făcută de Consiliul de Stat în studiul său anual privind platformele în 2017 este că dreptul existent oferă deja răspunsuri suficiente pentru a înțelege majoritatea litigiilor care pot apărea în acest domeniu. Prin urmare, nu pare necesar să se creeze de la zero o lege specifică pentru platformele digitale [3], deși o adaptare poate fi necesară. Clarificarea obligațiilor și responsabilităților fiecăruia dintre

actorii din societatea digitală ar fi deosebit de utilă pentru a asigura o armonizare mai eficientă a drepturilor relevante.

Există mai multe riscuri, de exemplu, ca datele judiciare deschise și procesarea lor la scară largă să niveleze ierarhia deciziilor și să elimine decizia fundamentală dintre numeroasele decizii ale cauzei. Dar principalul risc pentru justiție este că datele judiciare deschise și dezvoltarea algoritmilor predictivi vor duce la dezumanizarea și automatizarea justiției. Într-adevăr, în fiecare caz există o parte ireductibilă de complexitate pe care un algoritm de predicție, oricât de puternic ar fi, nu o poate înțelege și care, prin urmare, trebuie să rămână în mâinile judecătorilor. Odată ce un algoritm funcționează pe baza sumei cunoștințelor sale stocate, acesta nu poate nici să înțeleagă singularitatea cazului, nici să pună întrebări noi sau să răspundă la întrebări deschise. Astfel, riscul nu este doar ca acesta să propună o soluție care nu este adaptată la faptele cauzei, ci și că nu va fi capabil să înțeleagă subtilitățile juridice care ar necesita un răspuns diferit sau nou [1].

19 septembrie 2024 Ministrul Bogdan Ivan anunță lansarea Programului național pentru transformarea digitală a autorităților publice locale #DigiLocal, primul program integrat de digitalizare a administrațiilor publice locale, instituțiile cu care românii interacționează cel mai des [2]. Programul #DigiLocal, gestionat de Ministerul Cercetării, Inovării și Digitalizării, are 4 beneficii majore pentru administrațiile locale și pentru cetățeni:

interconectarea sistemelor informatice ale primăriilor și consiliilor județene cu Ghișeul.ro, platforma oficială de plăți online a statului român, pentru achiziționarea simplă, rapidă și sigură a serviciilor publice digitale;

dezvoltarea de interfețe standardizate pentru comunicarea cu cetățenii, site-uri care să fie accesibile prin câteva clickuri, astfel încât românii să utilizeze ușor și sigur serviciile publice electronice;

consolidarea securității cibernetice la nivelul administrației locale, pentru că serviciile digitale locale sunt cele mai accesate de cetățeni;

achiziția echipamentelor IT pentru creșterea capacității administrative și asigurarea interoperabilității, astfel încât românii să nu mai facă drumuri inutile și să nu mai stea la cozi.

Programul național pentru transformarea digitală a autorităților administrației publice locale va îmbunătăți interacțiunea dintre cetățeni, mediul de afaceri și sectorul public prin digitalizarea serviciilor publice. De asemenea, programul va sprijini direct autoritățile locale pentru creșterea eficienței și transparenței administrative.

Literatura:

1. Lasserre B. Le juge administratif face aux nouveaux enjeux du numérique. URL: <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/le-juge-administratif-face-aux-nouveaux-enjeux-du-numerique-discours-de-bruno-lasserre-vice-president-du-conseil-d-etat>
2. Programul național transformarea digitala a autoritatilor publice locale. URL: <https://www.mcid.gov.ro/programe-nationale/programul-national-pentru-transformarea-digitala-a-autoritatilor-publice-locale-digilocal/>
3. Puissance publique et plateformes numériques : accompagner l' « ubérisation », La documentation française, 2017

ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ФУНКЦІЇ ТА ДОКТРИНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

Сінькевич Олена Василівна

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» [1] та Регламенту Конституційного Суду України [2] суддя, який підписав рішення, висновок, ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі

або про закриття конституційного провадження, може викласти окрему думку в письмовій формі і у встановлені строки (не пізніше дванадцятого робочого дня з дня ухвалення рішення, надання висновку, постановлення ухвали). Окрема думка Судді додається до відповідного акта Суду та без зволікання оприлюднюється на Веб-сайті.

Чинне законодавство не конкретизує різновиди окремих думок суддів, але аналіз діяльності органу конституційної юрисдикції дозволяє визначити:

окрему думку згоди, в якій суддя підтримує позицію більшості, однак формулює власні міркування щодо мотивувальної частини рішення чи доповнює її; окрему думку незгоди – коли суддя не погоджується з аргументацією колегіального органу та рішенням більшості загалом. «Викладаючи окрему думку, суддя фактично знімає зі себе відповідальність за рішення більшості, однак водночас бере ще більшу відповідальність вже за свою особисту позицію» - слушно зазначає в своїй дисертації М. Сподарик [3, с.75].

Історії українського органу конституційної юрисдикції відомий приклад прийняття окремої думки, викладеної декількома судьями у співавторстві. Його автори (В. Городовенко, О. Касмінін, Г. Юровська) зауважили, що «колегіальне викладення судьями окремої думки, навіть якщо це прямо не встановлено на законодавчому рівні чи правилами суду, відповідає природі окремої думки судді, яка є продуктом внутрішніх незалежних переконань кожного судді, його творчих доктринальних пошуків, що не має занадто обтяжуватися формальними реквізитами до змісту такої думки» [4].

Опрацювання вітчизняних наукових доробок щодо інституту окремої думки суддів Конституційного Суду України підтверджує підвищений інтерес до цієї тематики, а бачення вченими проблематики згаданого інституту різняться. Однак всі сходяться на думці - аналіз окремих думок вкрай важливий для конституційної доктрини та практики й дозволяє в певній мірі оцінити ефективність органу конституційного контролю загалом та діяльність окремого судді зокрема.

Обґрунтована окрема думка судді Конституційного Суду України виконує важливу функцію виправлення помилок, допущених у рішенні, спонукає до законодавчого втручання у питання та може слугувати моделлю для виправлення як суддівських, так і законодавчих помилок у майбутньому [5, с.60].

Відповідно актуалізується це питання й нині - в умовах змін у сфері конституційного судочинства, проведення конкурсу для відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, коли Україна перебуває під пильним наглядом міжнародної спільноти, і однією з ключових вимог до кандидатів є їхня здатність приймати мотивовані рішення. Дорадча група експертів оцінює моральні якості та професійні компетенції кандидатів у судді Конституційного Суду України, звертає увагу на спроможність кандидатів фахово обґрунтовувати власну позицію. Інститут окремої думки є показником незалежності судді, а суддя, який висловлює свою згоду/незгоду, демонструє низку важливих аспектів своєї професійної позиції, цінності та підходи до суддівської діяльності – принциповість та незалежність, професійну відповідальність, юридичну аргументованість, захист конституційних принципів та відданість ідеям справедливості.

Крім того, особливо важливо забезпечити незалежність і плюралізм судової системи у період військової агресії росії проти України, сигналізуючи через окремі думки про можливі ризики для верховенства права чи альтернативний погляд на інтерпретацію правових норм, що дозволить зберігати довіру до Конституційного Суду України і в кризових умовах. Головне – особливо уважно формулювати свої позиції суддям сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації, задля досягнення спільної ідеї захисту національної ідентичності, суверенітету та територіальної цілісності України.

У контексті інтеграції України до Європейського Союзу інститут окремої думки є важливою складовою демократичної традиції, яка відповідає стандартам європейського конституціоналізму, та стає ще важливішим. Судді, здатні ефективно користуватись інструментом окремої думки, зможуть інтегрувати

українське правосуддя до європейської правової традиції та демонструвати демократичні принципи в рішеннях Конституційного Суду України.

Поділяємо думку Ю. Барабаша про те, що «цінність рішення Конституційного Суду, та і навіть окремих думок суддів, полягає переважно не в резолютивній частині, а в тих юридичних позиціях, які напрацьовуються і створюють «живе конституційне право» [6].

Підтримуємо позицію вчених В. Городовенка, Т. Слінько, Є. Ткаченка, С. Шевчука, О. Щербанюк та інших, які в своїх працях акцентують увагу на доктринальному значенні окремих думок суддів. Останні можуть містити глибокий аналіз конституційних норм, принципів права та аргументів, що сприяє формуванню нового понятійно-категоріального апарату і доктринальних концепцій, які можуть вплинути і на майбутню правозастосовну практику. Юридичні школи та дослідники активно аналізують окремі думки суддів, включаючи їх до навчальних курсів і наукових праць, що підвищує рівень теоретичного осмислення конституційного права. Як підсумок, окремі думки суддів Конституційного Суду України мають вагомe доктринальне значення, навіть попри їхню необов'язковість.

Окремі думки суддів Конституційного Суду України є важливим інструментом забезпечення засад гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ та виявом незалежності суддів. Такі позиції суддів-авторів сприяють розвитку правової думки, є джерелом для аналізу та дискусій у юридичній спільноті, допомагають ідентифікувати прогалини в законодавстві чи недосконалість в рішеннях Суду. Окремі думки стають маркером здорового функціонування Конституційного Суду України та сприяють формуванню довіри громадськості до судової системи. Незважаючи на те, що безпосередньо вони не породжують правові наслідки, інститут окремої думки напряму пов'язаний з різними аспектами правової системи, зокрема регламентацією статусу судді, організацією судочинства та сприянню правозастосовній практиці. Питання, що досліджується, залишається

не лише актуальним, а й вкрай важливим для зміцнення конституціоналізму, розвитку правової доктрини та вдосконалення судової практики.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

2. Регламент Конституційного Суду України: постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>

3. Сподарик М.Б. Окрема думка судді органу конституційної юрисдикції: порівняльно-правове дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з права за спеціальністю 081 «Право». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023. С. 196. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/spodaryk_m._b._okrema_dumka_suddi_organu_konstytuciyanoi_yurysdykciyi_dys.pdf

4. Окрема думка суддів Конституційного Суду України Городовенка В. В., Касмініна О. В., Юровської Г. В. стосовно рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Давимоки Олександра Григоровича, Бойка Миколи Вікторовича, Крюка Володимира Миколайовича, Токаренка Віталія Леонідовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини першої статті 97 Закону України «Про Національну поліцію»: окрема думка суддів Конституційного Суду України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na12d710-20#Text>

5. Різник С.В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 3. С. 59-67. https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-59-67.pdf

6. Барабаш Ю. Перевага в існуванні Науково-консультативної ради при КСУ – можливість безпосередньої співпраці суддів із вченими і фахівцями, як носіями знань. (інтерв'ю з Головою НКР при КСУ). Constitutionalist. URL: <https://constitutionalist.com.ua/iurij-barabash-perevaha-v-isnuvanni-naukovo-konsultatyvnoi-rady-pry-ksu-mozhlyvist-bezposerednoi-spivpratsi-suddiv-bezposeredno-iz-vchenymy-i-fakhivtsiamy-iaak-nosiiamy-znan-interv-iu-z-holovoju-nkr-pr>

ОЦІНКА ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стоцький Роман Михайлович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Незважаючи на велику кількість доктринальних підходів щодо пояснення суті оцінювання доказів, істотні протиріччя у поглядах вчених щодо означеного питання відсутні. Тому навряд чи варто говорити про необхідність законодавчого закріплення такої категорії. Як видається, законодавець, розуміючи загальнозживаність поняття «оцінки» та відсутність труднощів у семантико-логічному трактуванні самого терміна, зосередив увагу на способах, умовах та особливостях її реалізації, що відображено в Кодексі. Отже, підтримуючи вищенаведену логіку вдосконалення процесуальних положень, вважаємо за необхідне закріпити у нормативно-правових актах не стільки визначення оцінювання доказів, а поняття та види інструментів оціночної діяльності. При чому під інструментами оцінювання доказів пропонується розуміти допоміжні елементи об'єктивізації мисленневого процесу судді у вигляді стандартів доказування, що застосовуються на шляху формування знання про факти об'єктивної соціальної дійсності, забезпечуючи досягнення та існування такого

стану внутрішнього переконання, яке дає змогу судді ухвалити справедливе рішення по справі [2,с. 94].

Оцінка доказів здійснюється тільки судом (ст. 90 КАСУ). Так, суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Предметом оцінки доказів є наявність їх властивостей – належності, допустимості, достовірності, достатності. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. Об'єктом оцінки суду є докази, а предметом – їх належність, допустимість, достовірність, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.[1, с.364].

Так, суд першої інстанції з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються (ч. 1 ст. 210 КАСУ). Суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги (ч. 1 ст. 308 КАСУ). Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази (ч. 2 ст. 308 КАСУ) [1, с.364].

Оцінка доказів – це основна стадія доказування; це розумова і пізнавальна діяльність суду, що полягає у дослідженні якісних і кількісних ознак зібраних доказів і здійснюється за його внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності на підставі принципів судочинства. Під оцінкою доказів слід розуміти висновок органу або посадової особи, яка розглядає справу, про достовірність чи

недостовірність одержаних фактичних даних щодо обставин цієї справи. На підставі оцінки доказів вони приймають відповідне рішення [3, с. 343].

Отже, оцінка доказів здійснюється судом на підставі його внутрішнього переконання, яке повинно ґрунтуватися на всебічності, повноті та об'єктивності дослідження, що є невід'ємною умовою встановлення істини у справі. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. Оцінка доказів – це своєрідний логічний та розумовий процес щодо аналізу доказів у справі, встановлення зв'язків між ними, визначення ролі, значення, достатності та шляхів використання доказів для встановлення істини.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник / [Д. В. Лученко, Ю. В. Георгієвський, М. І. Белікова та ін.] ; за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с.
2. Стоян, Анна. “Інструменти оцінки доказів в адміністративному процесі”. *Актуальні проблеми правознавства*, no. 3, Jan. 2022, pp. 90-102
3. Черновський О.К., Гордєєв В.В. Внутрішнє переконання судді під час оцінки доказів в адміністративній справі. *Право та управління*. 2011. № 3. С. 340–345.

ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ АДВОКАТА У ДЕЯКИХ СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Татулич Ірина Юріївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Ухвалений Закон № 3022-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» передбачає внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу

до безоплатної правничої допомоги. Закон має на меті забезпечити безоплатну вторинну правову допомогу для людей, а також забезпечити доступ до безкоштовної правової допомоги всім громадянам, які не мають коштів для оплати юридичних послуг. Закон також прагне забезпечити ефективну реалізацію прав людей, зокрема в умовах воєнного стану, й спрощений механізм надання правової допомоги для недієздатних осіб та осіб, дієздатність яких обмежена, для осіб, яким надається мед. допомога у примусовому порядку. Адаже права людей мають бути захищені, тим паче в період широкомасштабної війни. В умовах війни доступ до отримання безоплатної правничої допомоги повинен бути значно спрощений. Подальше вдосконалення процесу представництва у судових справах в умовах воєнного стану може також допомогти у побудові довіри між владою та громадянами. Чим більше людей будуть відчувати, що їхні права захищені та їхні справи слухаються у судах, тим сильніше буде їхня віра в справедливість та законність державних органів [1, с. 103].

Внесені зміни та розширення переліку учасників судового процесу торкнулися деяких справ окремого провадження в цивільному судочинстві. Так, у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу розгляд справ проводиться судом за обов'язковою участю адвоката особи, стосовно якої розглядається справа. У разі якщо особа не залучила адвоката, суд залучає його через орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правничої допомоги. Рішення суду про доручення призначити адвоката негайно, але не пізніше двох робочих днів, надсилається відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правничої допомоги, для виконання (ч. 5 ст. 293 ЦПКУ) [2] (*Ухвала від 02.04.2024 по справі 642/470/23 Ленінський районний суд м. Харкова; Ухвала від 02.04.2024 по справі 118132745 Галицький районний суд Івано-Франківської області*).

Підтримуємо позицію М. Ю. Мерцалова, який вважає, що участь адвоката в судових процесах щодо визнання фізичних осіб недієздатними або щодо поновлення цивільної дієздатності може зменшити ризики (порушення прав фізичних осіб у справах щодо позбавлення та поновлення цивільної дієздатності, результатом розгляду яких є фактичне позбавлення свободи особи майже у всіх сферах життя) та забезпечить належний захист фізичних осіб [3, с. 55].

Дійсно, участь адвоката у таких справах сприятиме оперативності розгляду та вирішення справи, виконанню мети та завдань цивільного судочинства, а також ефективному захисту охоронюваних законом інтересів. Більше того, закріплення прямої вказівки в законі участі останнього у вищезазначених справах сприятиме реалізації в повній мірі засад цивільного судочинства; законному складу суду при вирішенні справи; відповідності закону форми та змісту всіх процесуальних документів, пов'язаних з вирішенням справи; правильному визначенню та сплаті судових витрат; дотриманню цивільної процесуальної форми під час вирішення справ; залученню всіх учасників судового процесу; неприпустимості зловживання процесуальними правами учасниками справи; повній концентрації доказового матеріалу тощо.

Вірно зазначає М. В. Шпак, вказуючи, що участь адвоката як професійного представника в окремому провадженні відображає процесуальну специфіку вказаного суб'єкта саме щодо окремих категорій справ та не надає права на допущення помилок, оскільки вказаний суб'єкт дуже обмежений у часі на здійснення своєї професійної діяльності [4, с. 154].

В попередніх працях ми вже розкривали процесуальне становище адвоката у справах окремого провадження в результаті чого нами були сформульовані наступні висновки. Так, безпосередня участь адвоката як договірного представника у розгляді та вирішенні справ окремого провадження дозволить особі, яка звертається до суду, оперативно та якісно підтвердити наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи, або оспорення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав, або

підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. З огляду на принципи адвокатської діяльності та засади цивільного судочинства участь адвоката в окремому провадженні підвищить ефективність цивільного судочинства та суттєво знизить ризики порушення прав осіб, які бажають звернутися до суду [5, с. 115].

В свою чергу, В. Д. Фучеджі підкреслює роль адвоката не тільки безпосередньо в суді, але і на досудовій стадії. Зокрема, автор вказує, що основну частину своєї діяльності адвокат спрямовує саме на позасудову діяльність, пов'язану з наданням консультацій, роз'ясненням правових спорів, надання письмових чи усних відповідей на звернення осіб, складання не лише процесуальних документів, а й скарг, претензій, заяв, клопотань [6, с. 94]. Ми погоджуємося із вказаною думкою, оскільки адвокат, безумовно, надає професійну правничу допомогу у цивільному процесі, володіє достатніми знаннями, спеціальними навичками та досвідом для ефективного виконання завдань, закріплених в законодавстві, що регулює його процесуальне становище.

Також в літературі розкриваються принципові аспекти характеру відносин між адвокатом та довірителем-клієнтом, які починають формуватися з першої ж зустрічі між ними. Такими принципами можна вважати: довірливість відносин; досконале вивчення не тільки суті справи, але і психології довірителя; професійність дій адвоката; співпраця адвоката з довірителем.

Не можливо не пригадати і про ключову роль, яка відводиться адвокату в механізмі реалізації правосуддя, на що неодноразово зверталась увага Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ): «Особливий статус адвокатів відводить їм центральне місце в системі здійснення правосуддя як посередника між суспільством і судами. Таке положення пояснює звичайні обмеження, які застосовуються до поведінки членів колегії адвокатів. Беручи до уваги ключову роль адвокатів у цій сфері, є всі розумні підстави очікувати від них, що вони посприяють належному відправленню правосуддя, і, таким чином, підтримають довіру суспільства до нього» [7].

Необхідно зазначити, що безоплатна правнича допомога є важливим механізмом забезпечення прав на справедливий процес та рівність перед законом, а також доступ до незалежного й безперешкодного захисту своїх прав і свобод. Адже далеко не всі громадяни нашої країни мають можливість скористатися цією послугою через високу вартість юридичних послуг та складні процедури отримання допомоги. Ухвалення цього закону та внесення змін у процесуальне законодавство щодо обов'язкової участі адвоката у певних категоріях справ стало важливим кроком для забезпечення рівних можливостей доступу до правосуддя для всіх громадян, покращення якості правосуддя та зміцнення демократичних процесів у країні.

Список використаних джерел:

1. Модернізація участі представника у справах окремого провадження: сучасні тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2024. № 69. С. 102–104.
  2. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 серпня 2024 р. К.: Паливода А. В., 2024. 336 с.
  3. Мерцалов М. Ю. Участь адвоката в окремому провадженні щодо визнання фізичної особи недієздатною. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск.* 2019. С. 53–56.
  4. Шпак М. В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2018. 249 с.
  5. Татулич І. Ю. Участь адвоката у справах окремого провадження. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 112–116.
  6. Фучеджі В. Д. До питання про участь адвоката у сімейних спорах. *Київський часопис права.* 2022. № 1. С. 91–96.
  7. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist [On the Bar and Practice of Law]: Zakon Ukrainy vid 07.07.2012 (in Ukrainian)
-

ПРИПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОФІЛАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Томин Сергій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології

Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного

університету «Одеська юридична академія»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Важлива роль у криміналістичній профілактиці відводиться питанням припинення злочинної діяльності.

У юридичній літературі на разі відсутнє єдине бачення щодо визначення цього поняття.

Відповідно до сучасного тлумачного словника української мови «припинити» означає «переривати яку-небудь дію, процес, стан, що триває; змушувати когось перестати робити щось чи поводити себе відповідно до встановленого порядку» [1, с. 681].

Застосувавши зазначене визначення до кримінального правопорушення у юридичній літературі авторами досліджується поняття припинення кримінального правопорушення.

Так, І.В. Сервецький у науково-практичному коментарі до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» припинення злочину визначає як застосування оперативно-розшукових заходів до конкретної особи або групи осіб з метою позбавити їх реальної можливості продовжувати вчинення злочину [2, с. 137].

На думку В. І. Василичука, припинення злочинів є діяльністю оперативних підрозділів з метою припинити злочин, що мають намір учинити особи, а саме: коли процес учинення злочину припиняється внаслідок зовнішнього впливу на стадії готування чи замаху, коли особа тільки підготувала засоби його вчинення

або коли процес злочинного посягання припиняється до того, як було досягнуто мети [3, с. 129-130].

Як вбачається із наведеного, припинення злочину – це діяльність з переривання злочину на певній його стадії. У зв'язку з цим вважаємо, що припинення злочину (кримінального правопорушення) необхідно розглядати у контексті положень ст. 13 КК України, а саме, як застосування до особи заходів зовнішнього впливу з метою позбавлення її можливості продовжити вчинення злочину, тобто вжити заходів з метою перешкоджання особі довести кримінальне правопорушення до кінця.

Відповідні заходи примусового характеру повинні застосовуватися до особи у випадку виявлення протиправної поведінки, яка має ознаки кримінального правопорушення, з метою її припинення.

Обов'язок застосовувати такі заходи покладено, перш за все, на органи Національної поліції, які відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» наділені повноваженнями виявляти кримінальні, адміністративні правопорушення; припиняти виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення [4].

З кримінологічної точки зору припинення кримінальних правопорушень має таке ж профілактичне значення, як й інші етапи їх попередження. Його особливий попереджувальний ефект полягає у тому, що припинення є останньою спробою попередити кримінальне правопорушення у випадку, коли профілактика та запобігання не досягли бажаного результату. У зв'язку з цим припинення є абстрагованим заходом у діяльності системи правоохоронних органів.

Припинення кримінальних правопорушень можливе як шляхом здійснення гласної, так і негласної правоохоронної діяльності. Гласна правоохоронна діяльність дозволяє виявляти та припиняти тільки очевидні протиправні дії, очевидцем яких є співробітники відповідних органів, що свідчить про випадковий, ситуативний характер гласного припинення кримінальних правопорушень. Разом з тим перевага у діяльності органів держави надається планомірній

цілеспрямованій діяльності, а не ситуативному реагуванню на факти протиправної поведінки. Тому важлива роль у припиненні таких дій повинна належати саме негласній діяльності співробітників правоохоронних органів.

Вирішення завдань з припинення кримінальних правопорушень з використанням негласних заходів можливе тільки спеціальним суб'єктом. Ним може бути слідчий (детектив), як суб'єкт (ініціатор) негласних слідчих (розшукових) дій, керівник органу досудового розслідування, співробітник оперативного підрозділу правоохоронного органу, спеціаліст, конфідент, а також інша уповноважена особа.

Окремої уваги заслуговує питання про конкретні завдання, які вирішуються у процесі припинення кримінального правопорушення. Так, залежно від стадії вчинення кримінального правопорушення, на якій були отримані відомості про розпочату злочинну діяльність, за допомогою засобів та заходів негласного характеру можливе (іноді необхідне) припинення розпочатої злочинної діяльності особи чи групи осіб на стадії незакінченого злочину (замаху) або закінченого злочину безпосередньо після його вчинення. У таких випадках припинення кримінального правопорушення відбувається у зв'язку із затриманням з поличним, передачею матеріалів для відкриття кримінального провадження, застосування запобіжних заходів.

Заходи з припинення кримінального правопорушення, здійснювані працівниками правоохоронних органів, передбачають переривання процесу вчинення діяння на такій його стадії, яка виключає реальну можливість настання незворотних негативних наслідків.

Таке переривання може бути реалізоване залежно від рівня загрози на стадії готування або замаху (рівень загрози залежить від потенційної тяжкості наслідків та індивідуальних особливостей контрольованої особи). Крім того заходи припинення деяких кримінальних правопорушень на стадії їх підготовки часто мають тісний зв'язок із розкриттям кримінального правопорушення, оскільки будь-які незаконні дії з підготовки кримінальних правопорушень (з вогнепальною

зброєю, вибуховими речовинами, наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх прекурсорами) самі по собі є протиправними діяннями. Заходи з припинення кримінального правопорушення часто застосовуються у ситуаціях, коли зібрана інформація дозволяє припинити триваючі або серійні кримінальні правопорушення. У зв'язку з цим необхідно виділити таку характерну ознаку, як індивідуалізація заходів припинення кримінального правопорушення відповідно до рівня потенційної тяжкості наслідків та індивідуальних особливостей контрольованої особи (групи осіб).

Враховуючи зазначене, можна визначити наступні риси діяльності з припинення кримінальних правопорушень співробітниками правоохоронних органів:

- має місце у ситуації, коли особою чи групою осіб розпочато злочинну діяльність (або ж дії вже містять склад кримінального правопорушення), чи на інших етапах вчинення кримінального правопорушення;
- має чітку спрямованість на затримання особи (групи осіб), які вчиняють протиправні дії, з поличним;
- забезпечує недопущення суспільно-небезпечних наслідків або їх мінімізацію;
- має конкретну організаційно-правову форму, яка дозволяє негласно контролювати дії особи (групи осіб), отримати достатній обсяг інформації, яка підтверджує законність вжитих заходів;
- повинна відповідати рівню потенційної тяжкості наслідків та індивідуальних особливостей контрольованої особи (групи осіб).

Список використаних джерел:

1. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / [за заг. ред. В.В. Дубічинського]. Х.: Школа, 2015. 1008 с.
2. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». К.: Парламентське вид-во, 2000. 208 с.

3. Василюк В.І. Понятійно-категоріальний апарат оперативно-розшукової діяльності профілактики злочинів у сфері економіки. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1. С. 128-137.

4. Про національну поліцію. Закону України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення – 24.02.2024).

РІВНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВСІХ: ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Тюфтій Павло Вячеславович

заступник начальника територіального управління

Державної судової адміністрації України в Чернівецькій області

(м. Чернівці, Україна)

Гендерна рівність – це фундаментальний принцип, який пронизує всі сфери суспільного життя, у тому числі й правосуддя. Судова система, як одна з найважливіших інституцій суспільства, покликана забезпечувати рівність усіх перед законом, незалежно від статі.

Принцип рівності закріплений у Конституції України (ст. 21 та ст. 24), кодексах, законах та підзаконних нормативно-правових актах і безумовним є той факт, що його тлумачення та застосування має відбуватися з урахуванням сучасної концепції дійсної рівності та стандартів недискримінації. Суттєвим кроком на шляху утвердження гендерної рівності стало прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні». Ключовим аспектом цього нормативно-правового акту є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків

реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Впровадження гендерної рівності в судовій системі – це не лише виконання міжнародних зобов'язань України, а й необхідність для забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя. Гендерний баланс серед працівників судової системи не лише відповідає принципам рівності, але й сприяє підвищенню довіри громадян до правосуддя.

У світлі останніх досліджень та ініціатив, які активно підтримуються на державному рівні, в Україні поступово збільшується кількість жінок на керівних посадах у судах. Національна стратегія гендерної рівності у судовій системі України охоплює кілька аспектів, зокрема забезпечення рівних можливостей для професійного розвитку та подолання гендерних стереотипів.

Для досягнення повноцінного гендерного балансу важливо також здійснювати регулярний моніторинг та аналіз статистичних даних, що дозволяє відслідковувати прогрес у цій сфері.

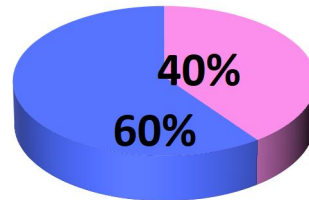
На сьогодні ситуація у судах Чернівецької області наступна:

Фактична чисельність працівників судів Чернівецької області становить 305 осіб, з яких – 221 жінка і 84 чоловіки.

Гендерний склад керівників апаратів судів Чернівецької області

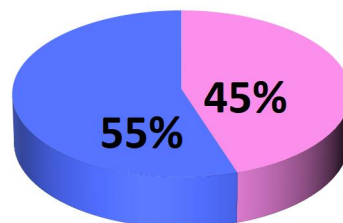
Жінки Чоловіки

Фактична чисельність керівників апаратів судів Чернівецької області становить 15 осіб, з яких – 6 жінок і 9 чоловіків.

Гендерний склад суддів Чернівецької області

Жінки Чоловіки

Фактична чисельність суддів Чернівецької області становить 69 осіб, з яких – 31 жінка і 38 чоловіків.

У підсумку, гендерна рівність у судах – це ключ до створення ефективної і справедливої правової системи, яка відображає сучасні демократичні цінності та забезпечує рівний доступ до правосуддя для всіх громадян. Гендерна рівність у судовій системі є важливою складовою демократичного суспільства, яка сприяє справедливості та ефективності правосуддя.

ПЕРСПЕКТИВИ МЕДІАЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР В КОНТЕКСТІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА І НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Харитоновна О.В.

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
(м. Харків, Україна)*

Законопроект № 10249 від 10.11.2023 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [1] посилив у правовому просторі дискусію навколо можливостей медіаційних процедур у справах домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Даний законопроект, зокрема, пропонує ст. 3 ЗУ «Про медіацію» доповнити таким положенням:

«Медіація не проводиться:

...

у випадках домашнього насильства та насильства за ознакою статі».

Пропонована законодавча ініціатива знаходиться в полі складних сучасних дебатів щодо гендерного розуміння насильства, яке укорінене в усвідомленні значних владних дисбалансів, і оптики, яка покликана «забезпечити автономію» постраждалих від такого насильства.

Дослідження аргументів обох сторін даних дебатів - як прихильників теорії «дисбалансу влад», так і прибічників погляду на постраждалих як «автономних суб'єктів», що протистоять протекціоністським втручанням у їхнє життя, - дає поштовх до пошуку рішення в концепті так званої *реляційної автономії*, який допомагає створити прийнятну модель реагування на гендерно зумовлене насильство з урахуванням структурних соціальних нерівностей, що лежать в його основі.

Пояснювальна доповідь до Стамбульської конвенції 2011 р. відображує доволі серйозний скепсис розробників стосовно ефективності медіаційних процедур у

справах, пов'язаних з ГЗН, підкреслюючи негативні наслідки, які можуть виникати у випадках насильства, які підпадають під дію Конвенції, зокрема, якщо участь у таких альтернативних методах вирішення спорів є обов'язковою та замінює змагальні судові процедури. Розробники Конвенції наголошують, що постраждалі від подібного насильства ніколи не можуть долучитися до таких альтернативних процесів на рівні, рівному з кривдником. Причини цього лежать в характері таких правопорушень, де постраждалі незмінно залишаються з почуттям сорому, безпорадності та вразливості, а кривдник випромінює відчуття влади та домінування. Щоб уникнути ре-приватизації домашнього насильства та насильства щодо жінок, а також заради надання можливості постраждалій особі досягти справедливості, у Конвенції встановлюється відповідальність держави за забезпечення доступу до змагальних процедур під головуванням нейтрального судді, що здійснюються на основі чинного національного законодавства [2, para. 252].

Звертаючись до «золотого стандарту» Стамбульської конвенції, яка забезпечує найвищий рівень захисту постраждалих від гендерно зумовленого насильства, варто підтримати законопроект щодо обмеження медіації у справах домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

В той же час, необхідні уточнення до законопроекту в частині розкриття змісту та обсягу понять «випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі», з формуванням чіткого переліку ситуацій, коли неможлива медіація. Це стосується випадків адміністративних та кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством та насильством за ознакою статі, а також ситуацій, де застосовувалися спеціальні заходи протидії домашньому насильству, передбачені профільними законами. Окрім того, необхідно звернути серйозну увагу на важливість перевірки (регулярного проактивного скринінгу) цивільних проваджень, пов'язаних з сімейними спорами, на предмет виявлення випадків гендерно зумовленого насильства. Також варто підкреслити значущість перевірки добровільної, інформованої згоди на медіаційні процедури із акцентом на необхідності підготовки фахівців юстиційної системи з точки зору здатності розпізнавати подібне насильство, розуміти його

природу та вплив та вживати заходів для його попередження та реагування на нього, адже потенційні ризики ре-приватизації насильства та вторинної віктимізації постраждалих у цих справах високі. Значущість судового способу захисту у справах домашнього насильства та насильства за ознакою статі важко переоцінити: вочевидь, у справах такого роду судові гарантії захисту можуть діяти як «вирівнювачі» на полі гри в ситуаціях владного дисбалансу.

Список використаних джерел:

1. Картка законопроекту № 10249 від 10.11.2023 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43184>

2. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence no. 210. URL: <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЇ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ ПУНКТОМ 1⁻¹ Ч. 1 СТ. 4 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО САНКЦІЇ»

Худик Андрій Мирославович

помічник судді Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду,

кандидат юридичних наук

(м. Київ, Україна)

Санкції на стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, вперше передбачені Законом України «Про санкції». Цим законом передбачено, що з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод

та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) [2].

Частиною 1 ст. 5¹ Закону України «Про санкції» встановлено, що стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі (як вид санкції) має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, у тому числі до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [2].

Закон визначає підставами застосування санкції, передбаченої п. 1⁻¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» (далі – санкція), тобто перелік діянь та їх наслідки за вчинення яких можуть застосовуватися санкції. Саме даний перелік діянь визначає специфіку даної категорії адміністративних справ та обумовлює специфіку доказування обставин (фактів) [2; 15, с. 136-140; 16, с. 188-191].

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) визначає, що доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами доказування: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [1].

Стаття 283¹ КАС України містить окремі особливості провадження у справах про застосування санкцій [1], про те, не визначає особливостей чи винятків в процесі доказування у справах про застосування санкцій, що свідчить про застосування загальних правил, норм та стандартів доказування в цій категорії справ.

Практики Вищого антикорупційного суду у справах про застосування санкцій свідчить, що вагомим (якщо не основним) засобом доказування в даній категорії справ є електронні докази [15, с. 136-140; 16, с. 188-191].

Для української правової системи інститут електронних доказів є відносно новим, хоча об'єкти, що до них відносяться, використовувалися в адміністративному судочинстві і раніше: електронні документи та роздруківки сторінок веб-сайтів розглядалися як письмові докази, магнітні, електронні та інші носії інформації належали до речових доказів. У новій редакції КАС України дані в електронній формі одержали статус самостійного засобу доказування, що є позитивним зрушенням у правовому регулюванні та захисті відносин, пов'язаних з використанням електронних засобів зв'язку, підвищенні ефективності захисту прав, свобод та інтересів в умовах розвитку інформаційних технологій [17, с. 65-80].

У справ щодо застосування санкції дуже часто містяться роздруківки веб-сторінок (паперові копії веб-сторінок), які містять дані, якими сторони підтверджує наявність обставин (фактів), що обґрунтовують їх вимоги [7; 10]. При цьому надаються посилання на місця збереження даних в електронній формі в мережі Інтернет (посилання на веб-сторінки, роздруківки з яких додаються до матеріалів адміністративної справи), що з урахуванням вимог ст. 99 КАС України створює передумови для визнання їх допустимими – як копій електронних доказів [9; 11;]. Цікавою у зв'язку з цим є практика Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС), зокрема, у наступних рішеннях:

- у рішення від 07 грудня 2022 року у справі № 991/5982/22, ВАКС відзначив, що наявність публікації на офіційній сторінці університету, ректором і керівником якого є відповідач, про підтримку дій військових РФ, які беруть участь у збройній агресії проти України знайшли своє відображення та підтверджені матеріалами адміністративного провадження. За наведеного, судом встановлений факт здійснення таких публічних дій відповідачем, тож доводи позивача про наявність підстав для застосування санкції підтверджується матеріалами адміністративного провадження [8];

- у рішенні від 31 січня 2023 року у справі № 991/317/23, ВАКС відзначив, що позивачем до позовної заяви додано засвідчені його електронним підписом електронні копії інформації, яка міститься у відкритому доступі в мережі Інтернет на веб-сторінках офіційних сайтів «державної думи російської федерації» та «президента російської федерації», які належать до електронних доказів, що належним чином підтверджені роздрукованими письмовими матеріалами даної адміністративної справи [13].

Існує також цікава Верховного Суду практика щодо особливостей дослідження веб-сторінок у вигляді скріншотів зафіксований у відповідних роздруківках. Зокрема, Верховний Суд відзначив, що суду потрібно враховувати, що оскільки інформація з мережі Інтернет може бути змінена або видалена, вона підлягає обов'язковому дослідженню безпосередньо в ході судового розгляду з долученням її до матеріалів справи на електронних носіях (постанова Верховного Суду від 18.04.2018 у справі № 826/19844/16)) [3].

Тобто, в адміністративних справах для оцінювання публікацій в Інтернет-виданнях на предмет їхнього доказового значення варто спочатку ознайомитися з їхнім змістом, відтак вирішити чи брати їх до уваги при прийнятті рішення за наслідками судового розгляду.

З постанов Верховного Суду від 29.09.2022 (справа № П/857/7/22) та від 18.10.2022 (справа № 826/9174/18) вбачається, що свої висновки суд зробив, серед іншого, з посиланням на такі докази, як скріншоти веб-сторінок Інтернет-видань, сайтів інформаційних агентств, Інтернет-сторінки у соціальних мережах, зокрема, щодо пропаганди проросійських політичних ідей та наративів [4; 5].

Отже, застосування електронних доказів в адміністративних справах щодо застосування санкції, передбаченої п. 1⁻¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» є важливою та ефективною складовою процедури доказування. Стаття 283⁻¹ КАС України не визначає особливостей чи винятків в процесі доказування у справах про застосування санкцій, що свідчить про застосування загальних правил, норм та стандартів доказування в цій категорії справ. Практики Вищого

антикорупційного суду у справах про застосування санкцій свідчить, що вагомим (якщо не основним) засобом доказування в даній категорії справ є електронні докази (електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі).

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Голос України* від 23.08.2005. № 158.
2. Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII «Про санкції». *Урядовий кур'єр* від 17.09.2014. № 170.
3. Постанова ВС від 18.04.2018 у справі № 826/19844/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73532378> (дата звернення: 09.09.2024).
4. Постанова ВС від 18.10.2022 у справі № 826/9174/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106840684> (дата звернення: 09.09.2024).
5. Постанова ВС від 29.09.2022 у справі № П/857/7/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106621200> (дата звернення: 09.09.2024).
6. Рішення ВАКС від 27 червня 2023 року у справі № 991/5279/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111971226> (дата звернення: 09.09.2024).
7. Рішення ВАКС від 03 жовтня 2023 року у справі № 991/8192/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114018447> (дата звернення: 09.09.2024).
8. Рішення ВАКС від 07 грудня 2022 року у справі № 991/5982/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107753247> (дата звернення: 09.09.2024).
9. Рішення ВАКС від 21 серпня 2023 року у справі № 991/7234/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113032690> (дата звернення: 09.09.2024).
10. Рішення ВАКС від 23 квітня 2024 року у справі № 991/2741/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118645833> (дата звернення: 09.09.2024).
11. Рішення ВАКС від 27 лютого 2023 року у справа № 991/1542/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109228813> (дата звернення: 09.09.2024).

12. Рішення ВАКС від 29 липня 2024 року у справі № 991/5106/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120751296> (дата звернення: 09.09.2024).
13. Рішення ВАКС від 31 січня 2023 року у справі № 991/317/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108683794> (дата звернення: 09.09.2024).
14. Гусев О.Ю. Окремі аспекти впливу електронних доказів на процес формування предмета доказування. *Юридична Україна*. 2020. № 8. С. 74-75.
15. Ковбас І.В., Худик А.М. Природа та особливості застосування санкцій на стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2022. С. 136-140.
16. Худик А.М. Вищий антикорупційний суд як суб'єкт вирішення адміністративних справ щодо застосування санкції, передбаченої пунктом 1¹ частини першої статті 4 Закону України «Про санкції» *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*. Чернівці. Технодрук, 2024. С. 188-191.
17. Штефан А.С. Електронні докази: ознаки та особливості використання. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 6. С. 65-80.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В СПЕЦІАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (IN ABSENTIA)

Чебан Вікторія Миколаївна

*суддя Шевченківського районного суду м.Чернівці, кандидат юридичних наук, доцент
кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного
університету ім.Ю.Федьковича, член Ради суддів України
(м. Чернівці, Україна)*

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні

злочини» від 7 жовтня 2014 року було запроваджено спеціальну процедуру кримінального провадження – «*in absentia*».

Частиною 3 статті 323 КПК України, передбачено, що судовий розгляд у кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у частині другій статті 297-1 цього Кодексу, може здійснюватися за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений в міжнародний розшук [1].

Згідно чинного КПК України обов'язковими умовами провадження спеціальної процедури кримінального провадження – «*in absentia*», серед іншого являється те, що зміст і форма кримінального провадження «*in absentia*» мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч.1 ст.7 КПК України; забезпеченням обов'язкової участі захисника щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення (п.8 ч.2 ст.52 КПК України); особливим порядком виклику, повідомлення підозрюваного/обвинуваченого, вручення процесуальних документів його захиснику.

Крім цього, Законом передбачено обов'язок сторони обвинувачення використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання в приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) (ч.2 ст.7 КПК України).

Непоодинокими випадками в даних категоріях справ є неналежне виконання своїх повноважень адвокатами, що як правило характеризується пасивною

поведінкою останніх в судовому засіданні під час розгляду даних кримінальних проваджень судом.

Так, цікавою є в даному випадку постанова ВС від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к, відповідно до змісту якої судом було визначено пасивну участь захисника через незаявлення ним жодних заяв чи клопотань, спрямованих на захист обвинуваченого, згода з усіма клопотаннями сторони обвинувачення, відсутність інформації про зустрічі з обвинуваченим, неузгодження з ним лінії захисту від обвинувачення тощо [2].

Згідно чинного КПК України судовий розгляд «in absentia» може здійснюватися як за результатами спеціального досудового провадження, так і в разі, якщо підстави для цього виникли після завершення досудового розслідування; здійснюється в тих же випадках і за тих же умов, що і спеціальне досудове розслідування; здійснюється на підставі ухвали суду за клопотанням прокурора (ч. 2 ст. 315, ч.3 ст. 323 КПК України).

Водночас, ч. 1 ст. 297-4 КПК України, передбачено, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, та/або уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

При цьому, згідно з постановою ВС від 05.02.2019 року у справі №754/12820/15-к, передбачено, що суд виходить із того, що відповідно до статті 94 КПК суд, який розглядає обвинувачення по суті, зобов'язаний оцінити кожен доказ, серед іншого, й з точки зору його допустимості. Якщо сторони ставлять під сумнів, що обставини, за яких доказ було отримано, відповідають вимогам закону, суд зобов'язаний переконатися, чи не порушені правила його допустимості, у тому числі, чи дотримана належна процедура та гарантії, надані учасникам

процесу. Законодавець наділяє суд, що встановлює факти, широкими повноваженнями при дослідженні та оцінці доказів, визначаючи у частині 2 статті 94 КПК, що жоден доказ не має для суду наперед встановленої сили.

Таким чином, докази та/або інформація, що стали підставами для надання слідчим суддею дозволу на проведення слідчих дій, не виключаються законодавцем із числа тих обставин, які має дослідити суд під час оцінки доказів, оскільки ці обставини можуть мати важливе, іноді вирішальне значення для допустимості доказів.

Якщо визнати, що суд не вправі досліджувати ці обставини, це призвело б до ситуації, що докази, отримані на підставі ухвали слідчого судді, наперед вважалися б допустимими, що суперечить засаді, втіленій у частині 2 статті 94 КПК [3].

Відповідно до ч. 6 ст. 297-4 КПК України, передбачено, що відомості щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Згідно з абз. 6 ч. 3 ст. 323 КПК України, вбачається, що повістки про виклик обвинуваченого у разі здійснення спеціального судового провадження надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. Інформація про такі документи та повістки про виклик обвинуваченого обов'язково публікуються у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження згідно з положеннями статті 297-5 цього Кодексу та на офіційному веб-сайті суду. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті суду обвинувачений вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Так, у постанові ВС від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17, визнано правильною практику судів стосовно того, що під час судового розгляду в спеціальному кримінальному провадженні (*in absentia*) суди повідомляли обвинувачених шляхом направлення відповідних повідомлень захиснику; опублікуванням оголошень у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження; розміщенням відповідних оголошень на офіційному веб-сайті суду [4].

В цьому аспекті цікавою є позиція Верховного Суду, що викладена в постанові від 04.11.2021 року у справі №326/1385/18, відповідно до змісту якої судом було визнано належним доказом повідомлення особи, ту обставину, що середі іншого підозру було вручено свідку, який продовжував спілкування з підозрюваним, і свідок підтвердив факт обізнаності підозрюваного про це [5].

Слід зазначити, що не суперечить вимогам кримінального процесуального закону виклик та повідомлення особи про кримінальне провадження щодо неї за допомогою телефону, месенджерів або на адресу електронної пошти, які можуть бути вжиті судом як додаткові заходи, які доповнюватимуть ті, які визначені в ч.3 ст.323 КПК України.

При цьому, суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів (п. 5 ч. 2 ст. 97 КПК України).

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані (ч.11 ст.615 КПК України).

При цьому, під час судового розгляду в спеціальному кримінальному провадженні (*in absentia*) суд також має перевірити та надати оцінку тому, що особу, яка обвинувачується у вчиненні даних злочинів, встановлено достовірно та ідентифіковано вірно, а також те, що саме цю особу повідомлено належним чином про розгляд кримінального провадження.

Особа обвинуваченого вважається встановленою, якщо орган досудового розслідування провів низку слідчих дій, за допомогою яких цю особу було ідентифіковано як таку, що вчинила ці кримінальні правопорушення.

Частиною 1 статті 6 ЄКПЛ передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [6].

Згідно з ч.3 ст. 6 ЄКПЛ вбачається, що Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Таким чином, задля недопущення порушень вищевказаних чч.1, 3 ст.6 ЄКПЛ відсутність підстав, які об'єктивно перешкоджають особі реалізувати своє право

приймати участь в розгляді кримінального провадження щодо неї обов'язково мають бути перевірені стороною обвинувачення та судом.

При цьому, саме по собі оголошення підозрюваного/обвинуваченого у розшук ще не доводить того факту, що особа ухиляється від явки в судове засідання.

Водночас, про намір ухилення обвинуваченим від правосуддя може свідчити ситуація, коли він публічно або письмово заявляє, що не має наміру реагувати на повістки, про які йому стало відомо. І так само, якщо інші матеріали однозначно свідчать про те, що він знає про провадження проти нього і про висунуті проти нього обвинувачення... [7].

Також, відмова від явки до органу досудового слідства та суду має бути добровільною, усвідомленою та розумною, з чітким розумінням наслідків [8].

У разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження (ч. 5 ст. 374 КПК України).

При цьому, згідно з ч. 3 ст. 400 КПК України, вбачається, що якщо апеляційну скаргу подано обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження, суд поновлює строк за умови надання обвинуваченим підтвердження наявності поважних причин, передбачених статтею 138 цього Кодексу, та надсилає апеляційну скаргу разом із матеріалами кримінального провадження до суду апеляційної інстанції з дотриманням правил, передбачених статтею 399 цього Кодексу.

При цьому, засуджений навіть після закінчення строків на апеляційне/касаційне оскарження не позбавлений права подати скаргу разом із клопотанням про поновлення строку на оскарження, якщо причини його неявки дійсно виявляться поважними, під час якого він не буде позбавлений можливості ставити питання

про усунення порушень, які, на його думку, були допущені під час спеціального досудового розслідування та судового розгляду.

Незгода сторони захисту з наданою судами оцінкою доказам у справі не зумовлює їх неналежність та недопустимість і не порушує права засудженого на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 URL: Кримінальний процесуальний к... | від 13.04.2012 № 4651-VI
2. Постанова ВС від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482662>
3. Постанова ВС від 05.02.2019 року у справі №754/12820/15-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79883011>)
4. Постанова ВС від 04.10.2023 у справі № 759/9489/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985464>
5. Постанова ВС від від 04.11.2021 року у справі № 326/1385/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101100299>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
7. Information note of the Council of Europe expert advisory group to the Office of the Prosecutor General of Ukraine on the ‘Trials In Absentia in War Crimes Proceedings: Compliance with Article 6 of ECHR’ URL: <https://rm.coe.int/coe-ua-info-note-in-absentia-trial-re-war-crimes-proceedings/1680a83583>
8. Case of Chernega and others v. Ukraine. Application no. 74768/10 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193877>

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДОЧИНСТВУ

Шарафін Олександр Володимирович

аспірант 1-го курсу юридичного Факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *завідувач кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича доктор юридичних наук, професор Р.О. Гаврилук*

Медіація, як форма альтернативного способу врегулювання спорів, набуває дедалі більшого поширення у сучасному світі. Закон України «Про медіацію» закріпив на законодавчому рівні, що медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1].

На відміну від традиційного судового процесу, де рішення приймає суддя, медіація орієнтована на досягнення згоди між сторонами за допомогою посередника — медіатора. Такий підхід дозволяє не тільки врегулювати спір, але й зберегти ділові або особисті стосунки між сторонами. Медіація може бути ефективною альтернативою судочинству, особливо в ситуаціях, де важливими є оперативність, взаємна згода та гнучкість у пошуку рішень. Це дає підстави розглянути медіацію як перспективний інструмент правового врегулювання, який може знизити навантаження на судову систему та може запропонувати сторонам альтернативний спосіб вирішення конфлікту.

Метою даного дослідження є аналіз правової природи медіації та виявлення її потенціалу як альтернативного методу вирішення правових спорів, що може ефективно доповнювати або замінювати традиційне судочинство в окремих випадках.

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, включаючи правовий аналіз та порівняльне правознавство. Важливим

теоретичним підґрунтям є діалогічна концепція Мартіна Бубера, яка розглядає діалог як основний засіб взаємодії між людьми, що є ключовим для процесу медіації.

Медіація, хоча й існує з найдавніших часів людської цивілізації, не відразу стала повноцінною альтернативою державному судочинству. Для цього були потрібні певні соціальні й правові передумови, що сформувалися лише в середині – другій половині XX століття в розвинених країнах світу [2, с. 7]. Саме тоді медіація почала набувати значного поширення як ефективний спосіб вирішення спорів. В Україні ж процес її впровадження триває, про що свідчить прийняття Закону України «Про медіацію». Це свідчить про поступовий розвиток правової культури нашого суспільства, в якій медіація стає важливим інструментом позасудового врегулювання конфліктів. Формування таких умов сприяє поступовій зміні ставлення до альтернативних методів вирішення спорів.

Правова природа медіації відображає її місце в системі альтернативного врегулювання спорів і взаємодію з традиційним судочинством. Медіація являє собою процедуру, яка поєднує правові та комунікативні елементи, дозволяючи сторонам конфлікту самостійно дійти до рішення за допомогою посередника (медіатора). Однак для розуміння правової природи медіації необхідно врахувати кілька основних компонентів, таких як правове регулювання, статус угод, а також роль медіатора у процесі вирішення спорів.

Діалогічна концепція Мартіна Бубера є ключовим філософським підґрунтям для процесу медіації. У своїй праці "Я і Ти" Бубер розглядає дві основні форми людських відносин: "Я-Ти" і "Я-Воно". У відносинах "Я-Ти" йдеться про справжній діалог, де сторони не просто обмінюються інформацією, а створюють глибоке взаєморозуміння [3]. Це є основою для побудови довірливих відносин, що необхідні для ефективної медіації. Медіатор, відповідно до діалогічної концепції, виконує роль не судді, а посередника, який допомагає сторонам налагодити діалог. Відносини "Я-Ти" сприяють пошуку спільних рішень і зменшенню рівня конфлікту. Судові процеси, навпаки, здебільшого базуються на формальних

відносинах "Я-Воно", де людина стає об'єктом правових норм і рішень, а не активним учасником процесу взаємодії.

Варто розглянути принципи, як основи медіації. Закон України «Про медіацію» виділяє наступні принципи: добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора, самовизначення та рівність прав сторін медіації. Законодавчо закріплені, ці принципи являють собою основу медіаційної процедури в Україні. Р.О. Гаврилюк та П.С. Пацурківський влучно зазначають, що принципи медіації являють собою квінтесенцію як її мети, так і засобів досягнення цієї мети, а також своєрідного путівника при її тлумаченні [4, с. 400]. Ці принципи визначають характер медіації та забезпечують її ефективність як альтернативного способу вирішення конфліктів. Добровільність гарантує, що сторони беруть участь у процесі за власним бажанням, а самовизначення надає їм право самостійно обирати оптимальні рішення для врегулювання спору. Конфіденційність захищає особисту інформацію сторін та деталі процесу, що сприяє відкритості під час переговорів. Нейтральність і неупередженість медіатора є важливими для підтримання рівного становища учасників і створення умов для справедливого діалогу.

Варто звернути увагу на важливість особи медіатора. Медіатором, відповідно до Закону України «Про медіацію», є спеціально підготовлена (тобто професійна, фахова) нейтральна, незалежна й неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Тобто, роль медіатора є нейтральною: він не ухвалює рішень і не бере на себе відповідальність за результат. Його завдання полягає у створенні умов для конструктивної комунікації, допомозі сторонам зрозуміти позиції один одного і знайти спільне рішення. Це відрізняє медіацію від судового процесу, де суддя приймає рішення на основі правових норм і фактичних обставин справи.

Важливим елементом медіації є медіаційна угода, яка дозволяє сторонам закріпити те рішення, яке задовольнить їх обох. Можливість формулювання кінцевого результату вирішення конфлікту є надзвичайно важливою можливістю сторін впливати на остаточне рішення, яке регулюватиме їх статус.

Бурова Л.І. влучно зазначає, що медіаційну угоду можна розглядати як письмовий документ, у якому зафіксована воля сторін щодо вирішення конфлікту та викладені умови задоволення їхніх вимог. Це дозволяє не лише вирішити спір, але й компенсувати як моральні, так і матеріальні збитки, спричинені правопорушенням [5, с. 58].

Взаємодія медіації та судочинства є важливим аспектом сучасної правової системи, оскільки медіація не лише доповнює, але й інтегрується з традиційним судовим процесом, забезпечуючи більш гнучкі та ефективні підходи до вирішення спорів. Один із ключових позитивних ефектів медіації полягає в тому, що вона допомагає зменшити навантаження на суди. Судові системи багатьох країн, включаючи Україну, часто перевантажені справами, що призводить до тривалих процесів і високих витрат для сторін. Медіація, як швидший і менш формальний процес, дозволяє вирішувати спори без необхідності проходити через усі етапи судочинства.

Незважаючи на очевидні переваги, взаємодія між медіацією та судовою системою стикається з певними викликами. Однією з основних перешкод є недостатня обізнаність громадськості та правознавців про можливості медіації, а також недовіра до альтернативних методів вирішення спорів. Крім того, правова система не завжди активно сприяє інтеграції медіації, що може обмежувати її застосування.

Медіація, хоча й є давнім інститутом, лише у другій половині ХХ століття стала широко розглядатися як реальна альтернатива судочинству в розвинених суспільствах. У нашій країні цей процес лише набуває розвитку, що підтверджується прийняттям Закону України "Про медіацію". Цей законодавчий крок свідчить про розвиток правової культури і поступове визнання медіації як важливого інструменту позасудового врегулювання конфліктів.

Взаємодія медіації та судочинства є перспективним напрямком правової реформи, що дозволяє розвантажити суди та забезпечити більш ефективний і швидкий розгляд спорів. Для ефективнішого впровадження медіації в Україні

потрібна більша обізнаність правознавців та суспільства, а також подальший розвиток засобів та методів процедури медіації.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Гаврилюк Р.О., Пацурківський П.С. Антропосоціокультурний код медіації як альтернативи судочинству. Ампаро. 2023. № 3. С. 5-14.
3. Мартін Бубер. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням. Пер. з нім. - К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. - 272 с.
4. Гаврилюк Р.О., Пацурківський П.С. Медіація як цінність: Монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 466 с.
5. Бутова Л. Правова природа медіаційної угоди. Часопис цивілістики, випуск 18. 2015. С. 56-59.

**ПОНЯТТЯ СТАНДАРТІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДЛЯ
ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ**

Шевчук Віталій Андрійович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Вибори займають ключову роль у функціонуванні будь-якої демократичної держави, адже саме через них громадяни реалізують своє право на участь у формуванні влади. Це процес, що надає владі законну силу, виражаючи волю народу та його підтримку. Водночас, забезпечення стабільності демократичної системи безпосередньо пов'язане з ефективним механізмом вирішення виборчих спорів, який гарантує дотримання законності та прозорості під час виборчих процесів. Саме тому інститут вирішення виборчих спорів привертає значну увагу,

оскільки від нього залежить не лише стабільність влади, але й довіра громадян до демократичних інституцій. Використання чітко визначених стандартів у вирішенні таких спорів стає гарантією захисту прав виборців та забезпечує правову визначеність усіх етапів виборчого процесу. Отже, даний аспект є надзвичайно важливим для забезпечення легітимності результатів виборів і загалом для стабільного функціонування демократичної системи, саме тому варто дослідити стандарти вирішення виборчих спорів, задля їх ефективного застосування.

Варто додати, що виборчі спори є невід'ємною частиною демократичних процесів, що виникають під час проведення виборів на різних рівнях — від місцевих до національних. Ефективне та справедливе вирішення таких спорів є ключовим для забезпечення легітимності виборів та підтримки громадської довіри до демократичних інститутів.

Статтею 20 КАС України, було визначено, що спори, які пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму підсудні місцевим загальним судам як адміністративним судам. Перш за все варто відзначити, що вищевказане положення містить загальні норми щодо предметної юрисдикції. Далі, особливості розгляду адміністративних справ, що пов'язані з виборчим процесом, встановлено в ст. 273-279 КАС України.

На думку І. М. Смоковича, виборчий спір – це «правовий конфлікт, який розв'язується в судовому або адміністративному порядку, якщо на це немає заборони, за зверненням спеціально установлених законодавством суб'єктів та який виник під час виборчого процесу чи процесу референдуму і пов'язаний з порушенням виборчого законодавства суб'єктами, що відповідно до законодавства можуть нести відповідальність за це порушення» [1]. Іншими словами, виборчий спір можна охарактеризувати як юридичний конфлікт, що виникає під час виборчого процесу або референдуму внаслідок порушення виборчого законодавства. Такий спір підлягає розгляду в судовому чи адміністративному порядку за участі спеціально визначених суб'єктів, які мають право звертатися до відповідних органів. Таким чином, вирішення виборчих спорів є необхідною

складовою для забезпечення законності та справедливості виборчого процесу, адже дозволяє відновити порушені права та відповідальність за порушення.

Виходячи із вищенаведених тверджень, вважаємо, що основними ознаками виборчого спору є: виникнення у межах виборчого процесу та порушення, що пов'язане з реалізацією виборчих прав. Іншими словами, можна стверджувати, що виборчі спори стосуються не просто загальних правопорушень, а конкретно тих ситуацій, коли порушуються права громадян на участь у виборах, висунення кандидатів, голосування або інші елементи виборчого процесу. Окрім цього, такі спори завжди мають чіткий правовий характер, оскільки вони стосуються застосування або тлумачення виборчого законодавства. Основним завданням у таких випадках є відновлення порушених прав і забезпечення належного функціонування демократичного механізму, що гарантує прозорість та справедливість виборів.

Також варто звернути увагу на поняття «стандарт», адже існують багато наукових дискусій стосовно даного терміну. Розглянемо його детальніше. В Юридичній енциклопедії термін “стандарт” тлумачиться як щось таке, що позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності. У широкому загалі слово стандарт – це взірець, еталон, модель, сприймається як вихідне положення, котрому мають відповідати певні об'єкти [2, 614–616]. Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що стандарти виконують функцію "рамок" поведінки, порушення яких призводить до дестабілізації порядку в певній сфері. Вони відіграють важливу роль у правовій системі, оскільки не встановлюють чітких правил, а визначають допустимі межі поведінки. Таким чином, стандарти забезпечують баланс між свободою дій та необхідністю дотримання порядку, створюючи граничні орієнтири для правомірної поведінки.

На думку П. Рабіновича, першою ознакою стандартів є їхня здатність фіксувати: а) певний зміст, б) конкретний обсяг або в) одночасно і зміст, і обсяг прав людини. Ці стандарти відображають встановлені в міжнародних актах «показники прав

людини», до досягнення яких держави зобов'язуються або заохочуються прагнути [3].

Звернімо увагу на поняття «міжнародні виборчі стандарти», цікавою є думка О.В. Марцеляка, який стверджує, що міжнародні виборчі стандарти являють собою вироблені міжнародною спільнотою міжнародні акти, які закріплюють принципи щодо організації та проведення виборів, участь громадян у виборчому процесі, реалізацію ними свого права обирати і бути обраним до представницьких і інших виборних органів (посадових осіб) державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 254]. Тобто, міжнародні виборчі стандарти є інструментом, за допомогою якого міжнародна спільнота визначає загальні принципи організації виборів і гарантує громадянам можливість реалізовувати свої виборчі права. Це включає право голосувати та бути обраним до органів державної влади й місцевого самоврядування, що забезпечує демократичність виборчих процесів.

Що стосується поняття "міжнародних стандартів вирішення виборчих спорів", то Б. Кафман визначає їх як сукупність правових норм, визнаних спочатку на міжнародному, а згодом і на національному рівнях. Науковець підкреслює, що ці норми включають як матеріальні, так і процесуальні, технологічні (технічні) вимоги, які можуть мати різну правову силу – від загальнообов'язкових до рекомендаційних. Вони узагальнюють накопичений міжнародний досвід у сфері нормативно-правової регламентації виборчих процесів, спрямований на забезпечення єдиного підходу до розуміння і застосування виборчого законодавства при організації виборів в органи державної влади та місцевого самоврядування [5, с. 67]. Продовжуючи вищевказану думку, варто відзначити, що Міжнародні стандарти вирішення виборчих спорів є системою правових норм, які спочатку визнаються на міжнародному рівні, а згодом імплементуються в національні правові системи. Ці стандарти включають як матеріальні, так і процесуальні, а також технічні вимоги, що можуть мати різну правову силу — від обов'язкових до рекомендаційних. Їхня мета полягає в уніфікації підходів до організації виборів та застосування виборчого законодавства, що ґрунтується на

накопиченому міжнародному досвіді. На нашу думку, варто виділити деякі ознаки міжнародних стандартів вирішення виборчих спорів, а саме походження на міжнародному рівні з подальшою інтеграцією в національні правові системи; включення різних вимог: матеріальних, процесуальних і технічних; правова сила стандартів може варіюватися від загальнообов'язкових до рекомендаційних; накопичення міжнародного досвіду у виборчій сфері; уніфікація підходів до організації виборів та тлумачення виборчого законодавства.

Таким чином, на нашу думку, можна зробити висновок, що вибори є основним інструментом реалізації демократії, що надає владі легітимність та виражає волю громадян. Для забезпечення стабільності демократичного режиму важливо мати ефективні механізми вирішення виборчих спорів, які гарантують законність та прозорість виборчого процесу. Виборчі спори, як частина демократичного процесу, виникають на різних рівнях виборів і їх справедливе вирішення сприяє зміцненню громадської довіри до виборчих інституцій та демократичної системи загалом.

Особливе місце в системі вирішення виборчих спорів займають міжнародні стандарти, які визначають загальні принципи організації виборчого процесу. Вони узагальнюють міжнародний досвід і забезпечують єдині підходи до тлумачення та застосування виборчого законодавства. Таким чином, стандарти вирішення виборчих спорів є важливим інструментом, що не лише забезпечує правову визначеність у виборчій сфері, але й сприяє відновленню порушених прав виборців. Їх впровадження дозволяє гарантувати справедливий і прозорий виборчий процес, що, у свою чергу, зміцнює легітимність виборів та стабільність демократичної системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти : моногр. / М. І. Смокович. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 576 с. – С. 269.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. – Т. 5 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2003. – 736 с.
3. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття // Юридичний вісник України. – 2012. – 13-19 груд. (№ 49 (910)). – С. 6
4. Марцеляк О.В. Джерела виборчого права України і міжнародні виборчі стандарти. Інте-граційне право в умовах глобалізаційних процесів: актуальні та методологічні підходи: зб. наук. праць / за ред. Ю.О. Волошина. Одеса: Фенікс, 2015. С. 245–276
5. Кофман Б. Міжнародні виборчі стандарти: питання сприйняття та імплементації в націо-нальне законодавство України. Юридичний журнал. 2011. № 1(103). С. 67–70.

ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Шевчук Павло Васильович

Керівник Чернівецької окружної прокуратури

(м. Чернівці, Україна)

Виклики особливих періодів, зокрема воєнного стану, вимагають належного правового регулювання питання застосування запобіжних заходів щодо військовослужбовців.

Аналіз статистичної звітності Офісу Генерального прокурора «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» за 2016 рік - січень-вересень 2024 року (див. Табл. 1), свідчить про збільшення кількості військовослужбовців, які вчинили кримінальні правопорушення протягом останніх років.

		зайнятість на час вчинення кримінального правопорушення								
		військовослужбовці								
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	9 міс. 2024
Усього осіб		269	1368	2469	1981	942	1312	873	2744	3785
з них, які вчинили злочини	особлив о тяжкі	128	810	1757	1583	28	54	46	241	419
	тяжкі					763	1042	696	1947	2525
з них, за розділами КК України	Злочини проти основ національної безпеки України	2	14	10	1	3	9	29	54	65
	Злочини проти встановленого порядку несення військової служби	211	1121	2126	1695	772	1123	750	1922	2302

Табл. 1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Розділ 5. Відомості про зайнятість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у минулих роках. Таблиця 5.2. [6, с. 1].

Одним з таких запобіжних заходів може стати передання військовослужбовця під нагляд командира військової частини.

Такий запобіжний захід як передача військовослужбовця під нагляд командування військової частини визначений в ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1] та в ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1]. Аналогічним запобіжним заходом є передача під військовий нагляд, що передбачено в ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]. В ч. 3 ст. 147 КПК Туркменістану визначено що, до військовослужбовців може застосовуватися в якості запобіжного заходу нагляд за ними командування військових частин, в яких вони перебувають на службі [2, с. 1]. Кримінальний процесуальний кодекс Вірменії в статті 130 передбачає такий вид запобіжного заходу як військовий контроль [5, с. 1].

Проаналізувавши положення наведених вище статей кримінальних процесуальних законів різних держав можна сформулювати наступні загальні ознаки наведеного виду запобіжного заходу:

а) особа щодо якої застосовано запобіжний захід є військовослужбовцем або військовозобов'язаним (ч. 1 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1], ч. 1 ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1], ч. 1 ст. 156 КПК Туркменістану [2, с. 1], ч. 1 ст. 130 КПК Вірменії [5, с. 1], ч. 1 ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]);

б) нагляд здійснює командування військової частини (ч. 1 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1], ч. 1 ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1], ч. 1 ст. 156 КПК Туркменістану [2, с. 1], ч. 1 ст. 130 КПК Вірменії [5, с. 1], ч. 1 ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]);

в) завдання запобіжного заходу – забезпечити належну поведінку цієї особи та її явку за викликом органу, який веде кримінальний процес (ч. 1 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1], ч. 3 ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1], ч. 1 ст. 156 КПК Туркменістану [2, с. 1], ч. 1 ст. 130 КПК Вірменії [5, с. 1], ч. 1 ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]);

г) командуванню військової частини вручається документ на підставі якого застосовано цей запобіжний захід та повідомляється про сутність підозри, обвинувачення за яким обрано цей запобіжний захід (ч. 2 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1], ч. 2 ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1], ч. 2 ст. 156 КПК Туркменістану [2, с. 1], ч. 2 ст. 130 КПК Вірменії [5, с. 1], ч. 1 ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]);

г) при порушенні зобов'язань визначених запобіжним заходом командування військовою частиною зобов'язане негайно повідомити про це орган, що обрав цей запобіжний захід (ч. 3 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1], ч. 4 ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1]);

д) до особи щодо якого застосовано такий запобіжний захід можуть бути застосовані заходи, передбачені відомчими військовими дисциплінарними документами (ч. 1 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1], ч. 3 ст. 107 КПК Таджикистану [3, с. 1], ч. 1 ст. 156 КПК Туркменістану [2, с. 1], ч. 3 ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]);

е) у період дії цього запобіжного заходу не допускається залучення до бойового чергування, несення бойової служби (ч. 5 ст. 143 КПК Казахстану [4, с. 1]) або позбавляється права носіння зброї та не направляється на роботу за межі військової частини (ч. 4 ст. 183 КПК Молдови [1, с. 1]).

На разі доцільно розглянути можливість запровадження цього нового виду запобіжного заходу щодо військовослужбовців, що не пов'язаний з позбавленням волі, мінімально обмежує права та свободи, не чинить негативного впливу на обороноздатність держави, однак здатен забезпечити виконання завдань кримінального провадження.

Зокрема, Главу 18 пропонується доповнити статтею 180-1 такого змісту:

«Стаття 180-1. Передання військовослужбовця під нагляд командира військової частини

1. Передання військовослужбовця під нагляд командира військової частини полягає у покладенні на командування військової частини, установи, організації чи підприємства, де служить або проходить навчання підозрюваний, обвинувачений, обов'язків щодо контролю за дотримання таким підозрюваним, обвинуваченим

обов'язків, покладених на нього слідчим суддею, судом відповідно до статті 194 цього Кодексу.

2. Передання військовослужбовця під нагляд командира військової частини може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

3. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді передання військовослужбовця під нагляд командира військової частини передається для виконання до військової частини, установи, організації чи підприємства, де служить або проходить навчання підозрюваний, обвинувачений.

4. Нагляд командира військової частини за підозрюваним, обвинуваченим, які є військовослужбовцями, полягає у вжитті заходів, передбачених Статутами Збройних Сил України і здатних забезпечити належну поведінку цієї особи та виконання обов'язків, передбачених статтею 194 цього Кодексу, покладених на нього слідчим суддею, судом.

5. Командиру військової частини письмово роз'яснюється у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення.

6. Про встановлення нагляду командування військової частини письмово повідомляє слідчого суддю, суд, який обрав цей запобіжний захід

7. У разі порушення підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених статтею 194 цього Кодексу, покладених на нього слідчим суддею, судом або вчинення нового кримінального правопорушення, командир військової частини зобов'язаний негайно повідомити про це слідчого суддю, суд, який обрав цей запобіжний захід

8. У період дії цього запобіжного заходу не допускається залучення підозрюваного, обвинуваченого до бойового чергування, несення бойової або караульної служби, служби у складі гарнізонного наряду або добового наряду тощо,

що передбачають взаємодію зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами.».

Передача військовослужбовця під нагляд командира військової частини пропонується розглядати як такий, що застосовуватиметься лише щодо військовослужбовців та потенційно може стати альтернативою домашнього арешту, однак не матиме негативного впливу на бажання військовослужбовця проходити військову службу та обороноздатність держави в умовах воєнного стану. При цьому такий запобіжний захід важливо не репрезентувати як метод тиску чи покарання, адже під час його застосування не допускається залучення підозрюваного, обвинуваченого до бойового чергування, несення бойової або караульної служби тощо.

Список використаних джерел:

1. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Republicată în temeiul art. IV al Legii nr. 252 din 8 noiembrie 2012 – Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.263-269, art.855. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143537&lang=ro (дата звернення 20.10.2024).
2. Türkmenistanyň Jenaýat iş ýörediş kodeksini. Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary, 2009 ý., № 2, 29-njy madda. URL: <https://mejlis.gov.tm/single-code/14?lang=tm> (дата звернення 15.10.2024).
3. КОДЕКСИ МУРОФИАВИИ ЧИНОЯТИИ ЧУМХУРИИ ТОҶИКИСТОН. № 564. Маҷлиси Олии ҶТ, 03.12.1999. URL: <https://mmk.tj/content/кодекси-мурофиавии-чиноятии-чумхурии-тоҷикистон> (дата звернення 17.10.2024).
4. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (дата звернення 15.10.2024).
5. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲՐԵՍՎԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐԸ. Օրենսգիրք ՀՕ-306-Ն. Ընդունված է 2021 թվականի հունիսի 30-ին. URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=154763> (дата звернення 15.10.2024).

6. Статистика. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 17.10.2024).

КОНФОРМНЕ ТЛУМАЧЕННЯ СУДАМИ ЗАКОНОДАВСТВА В УЗГОДЖЕНОМУ З КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ ЗНАЧЕННІ

Шеремета Сергій Анатолійович

*аспірант 4 року навчання кафедри конституційного права України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного
права України Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого* **Г.В. Берченко**

В німецькомовній літературі конституційно конформне тлумачення називають також «Die verfassungskonforme Auslegung» (тлумачення, яке веде до сумісності з Конституцією). Е.Соколов, С. Роснер та Р.Мельник виходячи з німецької доктрини зазначають, що якщо результати тлумачення виходять за межі конформного з конституцією розуміння (змісту), то така норма є неконституційною. Якщо положення закону не можуть бути витлумачені як конформні з конституцією, то прийняти і на його підставі правові акти також є неконституційними [1, с. 33].

Конформне тлумачення законів у світлі конституційних положень можна яскраво продемонструвати на прикладі практики ФКС ФРН. Так, у справі «BVerfGE 7, 198 - Lüth» ФКС визначив, що цивільно-правовий термін «Загальні закони» слід тлумачити у світлі особливої важливості фундаментального права на свободу вираження поглядів для вільної демократичної держави. Проблема полягала в тому, що при встановленні співвідношення між основними правами та приватним правом у випадку основного права на свободу вираження поглядів (ст. 5

Основного Закону). Це фундаментальне право, як і у Веймарській конституції (ст. 118), гарантується лише Основним законом у межах «загальних законів» (ст. 5, п. 2). Тлумачення положень законодавства «у світлі» (нім. – «im Lichte») положень Основного закону (конституції) і є конформним тлумаченням.

М.В. Савчин також наводить приклади із практики Конституційного Суду Чеської республіки (зокрема, рішення від 26.03.1996 р.), де він визнав «принцип пріоритету конституційного конформного тлумачення перед визнанням нечинним закону» [2, с. 111].

Як зазначає М.В. Савчин, наслідком застосування методу конституційно конформного тлумачення є таке: «якщо можлива інтерпретація закону у відповідності до конституції, то він підлягає визнанню нечинним; він служить основним засобом конкретизації конституції, хоча залишається у даному випадку нез'ясованим проблеми розмежування функцій конституційної та загально судової юстиції» [3, с. 237]. При цьому вчений вказує і на суттєву проблему – таке тлумачення є дискусійним з точки зору суддівського активізму і воно має базуватися на засадах поділу влади і не може містити втручання в сферу законодавця [4, с. 235].

Цікавим є те, що можливість конформного тлумачення законів по відношенню до Конституції прямо закріплена в положенні Закону «Про Конституційний Суд України» (ч. 3 ст. 89): «Якщо Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення». На цю норму звертають увагу Г.В.Берченко і Є.В. Ткаченко як приклад інструментів суддівського активізму, які КСУ має проявляти при розгляді скарг [5, с. 106].

Як вказує А.М.Івановська, взаємодія між КСУ і судами загальної юрисдикції проявляється в тому, що, здійснюючи конституційний контроль, КСУ враховує зміст, який надається тому чи іншому акту, що є предметом розгляду, а також

практику судів загальної юрисдикції [6, с. 415]. Зазначимо, що формально таке врахування, як ми побачили із відповідної статті закону, таке врахування можливе експліцитно стовно розгляду конституційних скарг, проте логічно припустити, що воно має використовуватися і в інших справах.

Конформне тлумачення в контексті досвіду ФРН також тісно пов'язане із ідеєю горизонтального ефекту прав людини, а також т.з. "Drittwirkung". Цей аспект стосується вже діяльності загальних судів і цікавий нам передусім.

Як вказує М.В. Савчин «як правило, загальний суд може застосувати положення Конституції як норми прямої дії разі, коли положення звичайного закону викликають множинне тлумачення і суд, застосовуючи загальні принципи права, добудовує норму права лише в тому аспекті, яка відповідає Конституції, а інші її значення відкидає. При цьому суд має мати на увазі про дієвість та ефективність захисту прав людини у ході такого правозастосування.» [4, с. 252]. Тим самим, як бачимо, вчений підтримує розуміння такого застосування законодавства у конформний до конституції спосіб саме як прояв прямої дії норм конституції.

Як зазначає В. Данішевська, «у процесі тлумачення законів як КСУ, так і судам слід прагнути такого тлумачення, щоб витлумачені закони відповідали Конституції України, якщо таке тлумачення є можливим. Це є запорукою стабільності, сталості законодавства і довіри до нього з боку суспільства. Лише у разі неможливості такого тлумачення КСУ і судам варто робити висновки про невідповідність закону Конституції України.» [7, с. 62-63].

В.П. Колісник наводить ряд практичних прикладів, коли можливе здійснення такого конформного тлумачення (не використовуючи цей термін напряду, але, вочевидь, маючи його на увазі). Так, вчений цілком обґрунтовано звертається до положень ст. 19 Конституції. На його думку. У випадках, коли правомочності особи в поточному законодавстві визначені недостатньо повно й не зовсім зрозуміло, суд чи інший орган держави, розглядаючи юридичний спір або звернення особи, має виходити із загально дозвільного принципу, який набув втілення у ч. 1 ст. 19 Конституції, і який слід розуміти так, що особа має право

«робити все, що не заборонено у встановленому порядку». А от оцінюючи правомірність рішень, дій чи бездіяльності органів державної влад й органів місцевого самоврядування, суд має виходити з того, що ці органи мають здійснювати лише ті повноваження, що визначені законом, тобто йдеться про вимогу ч. другої ст. 6 та ч. 2 ст. 19, якими суд обов'язково має керуватися в таких випадках, використовувати їх та посилається на них. Вчений також вказує на важливість у кримінальному судочинстві ч. 2 ст. 61 та ч. 1 ст. 63 (про індивідуальний характер юридичної відповідальності, а також про право відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів) [8, с. 881-882]. О.Г. Мучник так само як норми прямої дії наводить приклад ч. 1 ст. 63, вказуючи що ця норма не потребує додаткового регулювання з боку інших законів; а також, що вона є прикладом найбільш ефективних і вдалих норм, спрямованих на захист людини, особливо на фоні тоталітарного минулого [9, с. 184].

На наш погляд, наведений приклад щодо ст. 61 може бути актуальним для притягнення до будь-якого виду юридичної відповідності, а не лише до кримінальної. Крім того, ми би додали дуже поширений у судовій практиці принцип Конституції, який полягає у забороні двічі притягувати до одного й того ж виду відповідальності за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61). Звичайно, наведені приклади не є вичерпними і практично у будь-яких конституційних положеннях ми можемо знайти таке їх практичне втілення, коли вони допомагають суду тлумачити і застосовувати законодавство.

Список використаних джерел:

1. Німецька методика права: навчальний посібник / Е. Соколов, С. Роснер, Р. Мельник. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 136 с.
2. Савчин М. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с.
3. Савчин М. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. 384 с.

4. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.
5. Берченко Г., Ткаченко Є. Право на звернення з індивідуальною конституційною скаргою в Україні: теоретико-практичні аспекти. Право України. 2018. № 12. С. 92-113.
6. Івановська А.М. Конституційний контроль: теорія і практика реалізації. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 558 с.
7. Данішевська В. Ключові засади та підходи до вирішення конфліктів тлумачення законів. Взаємні здобутки Європейської Комісії "За демократію через право" і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві [Текст] : зб. матеріалів і тез міжнар. онлайн-конф., 25 черв. 2010 р. / Конституц. Суд України, Європ. коміс. "За демократію через право" (Венец. коміс.), ОБСЄ. - Київ : ВАІТЕ, 2020. С. 59-63.
8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 4: Конституційне право / Редкол.: Ю.Г. Барабаш (голова) та ін. Харків: Право, 2024. 1072 с.
9. Мучник А.Г. Коментарий к Конституции Украины. 2-е изд., исправ. и доп. Киев: Парламентское издательство, 2003. Кн. 1. 400 с.

РОЛЬ ОФІЦЕРІВ ЗВ'ЯЗКУ (LIAISON OFFICERS) ПРИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Юрчишин Віталій Дмитрович

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту НУ «ОЮА»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

У зв'язку війною в Україні особлива роль відводиться роботі правників щодо розслідування та документування фактів порушення законів та звичаїв війни. Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 було затверджено «Національну стратегію у сфері прав людини» [1]. Стратегією передбачено здійснювати систематичне документування фактів, які стосуються обставин виникнення, ходу та наслідків збройного конфлікту з РФ, зокрема фактів порушень прав та основоположних свобод громадян. У зв'язку з початком повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. питання документування стає надто актуальним. Розробка і впровадження інноваційних методик розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку на час воєнного стану і післявоєнний період відновлення і розбудови в Україні є стратегічним завданням нашої країни. В розслідуванні злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особлива роль відводиться інституту офіцерів зв'язку у (англ. Liaison officers). Ними є особи, професіонали, які допомагають забезпечити безперервну комунікацію та співпрацю між двома або більше організаціями для досягнення їхніх спільних або цілей, що поділяються чи визнаються [2, с. 45].

EUROPOL як міжнародна поліцейська організація має розширену мережу міжнародної співпраці як в межах Європейського Союзу, так і поза його межами. Країни, що не входять до Європейського Союзу, мають можливість направити

офіцерів зв'язку. Відповідно до стратегічних та оперативних угод, країнами, що направили своїх офіцерів зв'язку є: Албанія, Австралія, Бразилія, Канада, Колумбія, Північна Македонія, Грузія, Ісландія, Ізраїль, Японія, Молдова, Чорногорія, Нова Зеландія, Норвегія, Сербія, Швейцарія, Туреччина, Україна, Об'єднане Королівство, Сполучені Штати.

За офіційними даними, EUROPOL зосереджує свою увагу на багатьох видах кримінальних правопорушень, в тому числі і на таких злочинах як геноцид, злочини проти людства та військові злочини. В Україні порядок направлення офіцерів зв'язку до EUROPOL регулюється Порядком направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу, що затверджений Міністерством внутрішніх справ України [3]. Відповідно до зазначеного Порядку організація роботи офіцерів зв'язку в EUROPOL здійснюється наступним чином:

1) завданням офіцерів зв'язку в EUROPOL є підтримка і координація взаємодії між компетентними органами України, EUROPOL та компетентними органами держав - членів Європейського Союзу у сферах, віднесених до компетенції EUROPOL;

2) функціональні обов'язки офіцерів зв'язку визначає начальник структурного підрозділу центрального органу управління поліції, який забезпечує реалізацію повноважень Національної поліції України як Національного контактного пункту EUROPOL в Україні;

3) координацію діяльності офіцерів зв'язку здійснює структурний підрозділ центрального органу управління поліції, який забезпечує реалізацію повноважень Національної поліції України як Національного контактного пункту EUROPOL в Україні;

4) контроль за діяльністю офіцерів зв'язку здійснює Голова Національної поліції України;

5) звіти про результати своєї роботи в EUROPOL офіцери зв'язку подають Голові Національної поліції до 15 січня року, наступного за звітним [3].

В Агентстві Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя (Євроюсті) Офіс Генерального прокурора з серпня 2018 року представлений Прокурором зв'язку Мирославою Красноборовою. У 2023 році український зв'язковий прокурор був залучений до 84 нових справ, 52 координаційних нарад, 2 координаційних центрів та 19 спільних слідчих груп [4]. А у квітні 2022 року EFECSS разом із державами-членами ЄС, Євроюстом і Frontex розпочала операцію «Оскар». У рамках цієї операції EFECSS сприяє обміну інформацією та розвідувальними даними та надає оперативну підтримку в низці розслідувань, спрямованих на злочинні активи, що належать фізичним і юридичним особам, які потрапили під санкції у зв'язку з вторгненням Росії в Україну [5].

В контексті налагодження ефективної співпраці України з EUROPOL є необхідність розробки нового підходу до формування складу та критеріїв відбору офіцерів зв'язку, що будуть направлені не тільки до EUROPOL від України, але й до інших міжнародних правоохоронних організацій. В контексті зазначеного пропонуємо наступні напрями удосконалення механізму взаємодії офіцерів зв'язку з правоохоронними органами України та міжнародними організаціями:

– створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи правоохоронних органів України щодо їх міжнародного співробітництва через офіцерів зв'язку. Така система має об'єднати зусилля правоохоронних органів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням. Реалізація функцій такої інформаційно-комунікаційної системи можлива через інформаційну технологію, яка генеруватиме дані з інформаційних баз міжнародних правоохоронних органів, до яких є доступ, а також дані щодо злочинів, які розслідуються в Україні та можуть перебувати в компетенції різних правоохоронних органів. Така інформаційна технологія має бути адаптивною до інформаційних технологій різних правоохоронних органів та одночасно має забезпечувати високий рівень інформаційної безпеки усіх процесів оперативної роботи;

– розширити коло офіцерів зв'язку через направлення їх не лише від Національної поліції, але й інших правоохоронних органів та органів державної влади, що реалізують правоохоронну функцію. Так, на сьогодні є необхідність міжнародного співробітництва через офіцерів зв'язку таких інституцій як: НАБУ, БЕБ, ДБР, ДПС, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Дане співробітництво дозволить підвищити ефективність протидії кримінальним порушенням, особливо в частині таких правопорушень, що становлять загрозу національній безпеці. Крім того, це дозволить налагодити співпрацю, щодо розшуку активів корупціонерів та осіб, які сприяли російській агресії в Україні, або ж займалися колабораційною діяльністю;

– створення кадрового резерву офіцерів зв'язку в розрізі кожного правоохоронного органу. Резерв має забезпечити ефективне співробітництво та швидку адаптацію направлених офіцерів зв'язку. До резерву мають включатися особи, які володіють відповідними кваліфікаційними навичками, мають досвід роботи в правоохоронних органах та досвід співробітництва з міжнародними організаціями, в яких відсутня судимість, не перебувають в політичних партіях та організаціях, а також є громадянами України;

– запровадження системи підготовки та перепідготовки офіцерів зв'язку, щодо яких мають висуватися відповідні кваліфікаційні вимоги, основні з яких наступні: володіння іноземною мовою, знання міжнародного права та права ЄС, знання кримінального законодавства України, наявність спеціальної фізичної підготовки, володіння зброєю, володіння інформаційними технологіями тощо.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>.

2. Пашковський М.І. Інститут офіцерів зв'язку (Liaison officers) в забезпеченні взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури зі Збройними Силами

України під час розслідування воєнних злочинів. The current state of development of world science: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference, June 2, 2023. Lisbon, Portuguese Republic: European Scientific Platform. P. 45.-47.

3. Про затвердження Порядку направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу: Порядок від 29.10.2019 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1158-19#Text>.

4. Ukraine – Liaison Prosecutor. Eurojust. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/states-and-partners/third-countries/liaison-prosecutors/ukraine>.

5. Європол розпочав операцію "Оскар" з пошуку російських активів, які підпадають під санкції ЄС через вторгнення РФ в Україні. URL: <https://suspihne.media/227675-operacia-oskar-evropol-rozpocav-posuk-rosijskih-aktiviv/>.

СЕКЦІЯ 4. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ АДВОКАТУРИ ТА ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ АДВОКАТА ІЗ СУДДЕЮ В РАМКАХ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Басюк Юрій Миколайович

*аспірант 2 року навчання кафедри юстиції Навчально-науковий інститут права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *д.ю.н., доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту
права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка* **Бондар І.В.**

Адвокат, здійснюючи захист і представництво прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб в межах судочинства, реалізує безпосередню взаємодію із суддею, на якого законодавцем покладено конституційний обов'язок здійснювати правосуддя.

Взаємодія адвоката із суддею є одним з центральних аспектів судового процесу. Ці відносини характеризуються певними особливостями, які визначаються ролями кожної зі сторін, законодавством та етичними нормами. Так, і адвокат, і суддя є професійними юристами. При цьому, незважаючи на різні ролі, адвокат і суддя повинні ставитися один до одного з повагою, уникаючи образливих висловлювань та поведінки, яка може підірвати авторитет правосуддя. Саме професійна етика виконує роль, яка полягає у врегулюванні міжособистісних відносин адвоката із суддею з метою недопущення завдання шкоди авторитетові адвокатури та судової влади загалом, як конституційних інститутів, та репутації окремих представників вказаних інститутів.

Правове регулювання юридичної діяльності на морально-етичному рівні є характерним для усіх правничих професій здавна. Саме тому правила професійної етики юристів знайшли своє закріплення, зокрема, і на міжнародному рівні. Так, загальнообов'язковими для юристів є Основні принципи, що стосуються ролі юристів. Адвокатська діяльність додатково врегульована Кодексом поведінки європейських адвокатів, Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства тощо, а діяльність суддів – Бангалорськими принципами поведінки судді.

У національному законодавстві для додатково впливу на діяльність адвокатів діють Правила адвокатської етики, затвердженими Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15.02.2019) [1], натомість судді керуються власним актом професійної етики – Кодексом суддівської етики, затвердженим XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 [2].

Професійна етика адвоката та професійна етика судді хоча й мають різні фокуси, тісно переплітаються в багатьох аспектах різних видів судочинства. Обидві професії несуть відповідальність за забезпечення справедливості та верховенства права, а тому їхні етичні кодекси мають значну кількість спільних рис. Сказане також підтверджується і тим фактом, що ст. 131² Конституції України, яка на конституційному рівні закладає підвалини організації і діяльності адвокатури України, міститься у розділі VIII «Правосуддя».

Правила адвокатської етики досить конкретно регламентують відносини адвоката із суддею у процесі здійснення правосуддя. Особливу увагу на себе звертає ст. 43 Правил адвокатської етики, зміст якої можна звести до наступних положень:

1) У межах законності адвокат водночас має бути наполегливим і принциповим у відстоюванні правової позиції.

2) Адвокат повинен не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями або іншими учасниками судового процесу.

3) Адвокат не може йти на компроміси, які шкодять інтересам клієнта, навіть у випадку вчинення суддею тиску.

4) Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення судді та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого або адвокатури в цілому і повинен реагувати у відповідний спосіб.

Як випливає з аналізу вказаної норми, у морально-етичному регулюванні відносин адвоката із суддею акцентується увага на одному з основоположних принципів адвокатської діяльності – на принципі пріоритетності інтересів клієнта. Інакше кажучи, адвокат у своїй діяльності в рамках здійснення судочинства повинен насамперед провадити якнайкраще забезпечення інтересів клієнта, ставлячи їх вище за будь-які інші інтереси, за відносини із конкретним суддею чи іншими учасниками судового процесу тощо. При цьому, адвокат повинен залишатися еталоном ввічливості, тактовності, компетентності, добросовісності, рішучості, наполегливості, непохитності витриманості та стриманості і діяти виключно в рамках закону.

Якщо аналізувати Кодекс суддівської етики, то перше, на що необхідно звернути увагу, – це його об'єм. Так, Кодекс суддівської етики значно менший за обсягом, аніж Правила адвокатської етики. Тобто суддівська професійна етика формалізована у значно меншій кількості норм порівняно із адвокатською професійною етикою.

Окремого розділу, який врегулював би відносини між суддею та іншими учасниками судового процесу, Кодекс суддівської етики не містить, натомість послуговується більш загальними нормами. Проаналізувавши такі норми у контексті взаємовідносин суддя-адвокат, можемо вивести кілька характерних тез:

1) Суддя повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

2) Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини та дозволяти цього іншим.

3) Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено.

4) Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

Таким чином, у контексті взаємовідносин між адвокатом і суддею необхідно підкреслити, що етичні межі таких відносин за своєю суттю є фундаментом справедливого судочинства та гарантією довіри суспільства до правосуддя.

На жаль, в українському суспільстві прийнято вважати, що суддя за своїм статусом займає вище положення порівняно із адвокатом, сторонами, іншими учасниками судового процесу. Така гіпотеза додатково підтверджується таким фактом, що, зазвичай, місце судді (суддів) у залі судових засідань знаходиться децю вище стосовно інших учасників судового процесу. Насправді, такі переконання є не більш, ніж пережитком минулого.

Так, адвокат і суддя мають бути рівними учасниками судового процесу, оскільки вони мають рівний соціальний і правовий статус, адже в рамках судового процесу переслідують спільну єдину мету – забезпечення справедливості шляхом здійснення правосуддя. Обидві професії – адвокатська і суддівська – вимагають високого рівня професіоналізму, незалежності та неупередженості. Рівний правовий статус сприяє забезпеченню цих принципів для обох сторін судового процесу.

Зважаючи на особливості професійного статусу адвоката та судді, їхня професійна діяльність і роль у забезпеченні правосуддя є різною, що, у свою чергу, проявляється насамперед у природі та сукупності їхніх професійних прав та

обов'язків. Роль судді як своєрідного арбітра судового процесу не скасовує та не применшує паритетність судді та адвоката як учасників судового процесу.

Дотримання адвокатами і суддями норм професійної етики, які нерідко кореспондують одна одній, гарантує, що кожна сторона в судовому процесі матиме рівні можливості захистити свої права. Адвокат, дотримуючись етичних принципів, матиме об'єктивну можливість ефективно представляти інтереси своїх клієнтів, а суддя, у свою чергу, забезпечить справедливий розгляд справи, оскільки буде мінімізована вірогідність допущення процесуальних помилок, буде знізьована можливість виникнення упередженості.

Таким чином, взаємовідносини суддя-адвокат є доволі специфічними. З обох боків такі взаємовідносини врегульовані, окрім законодавства, нормами професійної етики, які допомагають заповнити ті проміжки у таких взаємовідносинах, що не можуть бути об'єктивовані на законодавчому рівні. У будь-якому випадку і адвокат, і суддя повинні ставитися один до одного із повагою, у жодному разі не зважати на їхні попередні взаємовідносини поза конкретним судовим процесом, не чинити тиск, не маніпулювати фактами тощо.

Звісно, не є можливим повністю викоринити будь-які нерівності у відносинах суддя-адвокат, тому що в основі будь-яких взаємин, у тому числі й процесуальних, лежить передусім людський фактор та людські відносини. Проте кожен конкретний адвокат і кожен конкретний суддя повинні прагнути до забезпечення справедливості через здійснення правосуддя, виконуючи свої процесуальні функції, шляхом дотримання відповідних етичних норм, не допускаючи таким чином паплюження авторитету системи правосуддя як такої.

Сприяння формуванню культури взаємоповаги та довіри між адвокатами та суддями має бути одним із пріоритетів діяльності адвокатської і суддівської професійних спільнот через, зокрема, проведення спільних заходів підвищення кваліфікації, створення платформ для обміну досвідом, підвищення відповідальності за порушення етичних вимог тощо.

Список використаних джерел:

1. Правила адвокатської етики : Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15.02.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.
2. Кодекс суддівської етики : Затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.

РОЛЬ НОТАРІУСУ ТА СУДУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО НЕРУХОМОГО МАЙНА, СТВОРЕНОГО З ПОРУШЕННЯМ АБО НЕДОТРИМАННЯМ ДІЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Бондарева Марія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Рабовська Світлана Янівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Досить розповсюдженим явищем в Україні, особливо у сільських місцевостях, є будівництво об'єктів нерухомості без дотримання правил, встановлених державою. Юридична необізнаність, низька правосвідомість населення, складні бюрократичні процедури, дорога вартість послуг тощо – сприяє ухиленню суб'єктів будівництва від легалізації своїх дій при створенні нового (реконструкції існуючого) об'єкта нерухомості.

Стаття 41 Конституції України гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та встановлює заборону протиправного

позбавлення цього права. Однак ця стаття також визначає, що право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом [1].

Надто чутливим до наслідків недотримання порядку будівництва є спадкове право. У процедурі спадкування за вказаних умов регулятором легалізації процедури на стадії спадкових відносин виступає виключно суд, дотримуючись правових позицій, сформованих касаційною інстанцією.

За аналізом статей 328, 376, 1216-1218, 1223 ЦК України та численної судової практики нами вбачається, що судові справи про перехід прав забудовника чи легалізацію спадкового майна (як завершеного об'єкта, так і сукупності матеріалів) у більшості випадків не мають ознак змагальності, адже у суттєвій кількості судових справ відповідачем виступає орган місцевого самоврядування, який зазвичай не заперечує проти задоволення позовних вимог. При цьому, суд самостійно перевіряє законність будівництва та наявність у позивача порушеного права.

Найпопулярнішою категорією судових справ з питань спадкування є визнання права власності на житлові будинки з господарськими будівлями і спорудами, права на які за життя спадкодавцем оформлені не були. Ця категорія справ стосується домоволодінь, побудованих до 05.08.1992 р., оскільки для таких забудов відсутня вимога у оформленні документа, що засвідчує прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів. Спадкоємець отримує відмову нотаріуса, виготовляє технічний паспорт на об'єкт нерухомості, у якому зазначаються характеристики, в тому числі роки забудови, та звертається з відповідним позовом до суду.

Варто наголосити, що крім права власності на об'єкт нерухомості в порядку спадкування до спадкової маси належать: право власності на будівельні матеріали та обладнання, які були використані спадкодавцем у процесі цього будівництва; право завершити будівництво (як правонаступник спадкодавця - замінений у порядку спадкування забудовник); право передати від свого імені для прийняття в експлуатацію завершений будівництвом об'єкт; право одержати на своє ім'я свідоцтво про право власності та зареєструвати право власності [2].

Випадак визнання права власності на будівельні матеріали та обладнання актуальний у разі самочинності будівництва, що можна охарактеризувати наступними складовими:

- невідповідність призначення земельної ділянки виду забудови чи можливості забудови взагалі;
- відсутність прав у забудовника на забудову земельної ділянки;
- відсутність прав у забудовника на створення об'єкта нерухомості чи його реконструкцію;
- суттєве відхилення при будівництві від встановлених норм і правил.

Як ми вже зазначали, право власності в Україні є непорушним, відтак навіть у випадку незаконності будівництва право спадкоємця на матеріальний ресурс, що був вкладений у будівництво, гарантується.

З цих же міркувань, у разі незначних відхилень від проекту спадкоємець не може бути повністю позбавлений права забудовника, проте нестиме додатковий обов'язок з приведення забудови у відповідність до проектної документації, адже у такому випадку будівництво не визнаватиметься самочинним.

У всіх інших випадках судові спори виникають тоді, коли нотаріусу не вистачає правовстановлюючих документів для здійснення реєстраційних дій, або такі документи є дефектними (описки, виправлення).

При цьому, нотаріус не уповноважений як тлумачити ці дефекти, так і самостійно встановлювати факти, у яких має додаткову потребу. Такі повноваження виконує суд, а нотаріус, своєю чергою, залишається осторонь судового процесу, чим зберігає свою повну об'єктивність при засвідченні переходу прав.

Наслідком самочинного будівництва, крім відсутності права успадкування створених об'єктів, є також перехід до спадкоємців обов'язку з відшкодування вартості витрат на його знесення, або ж, в окремих випадках, - права на відшкодування вартості матеріалів власником (користувачем) земельної ділянки, що у судовому порядку визнав за собою право власності на збудований об'єкт.

Як бачимо, суди України сформували достатньо чіткі критерії віднесення об'єктів нерухомості до категорії самочинно збудованих та дорожню карту для дій спадкоємців у процедурі легалізації. Разом з тим, ознаки самочинності не є універсальними для кожного випадку, а формування нової судової практики є довготривалим процесом. Маючи напрацювання з проблемних кейсів, наукові дослідження, не обтяжені межами позовних вимог, здатні не тільки більш швидко та чутливо реагувати на проблемні питання у процедурі оформлення спадкових прав, але й попереджати виникнення судових спорів завдяки вже існуючій прикладній складовій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.10.2024).
2. Постанова Верховного Суду від 01.04.2020 р. у справі № 707/1803/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88815284> (дата звернення: 06.10.2024).

ЗАСТОСУВАННЯ ІТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гансецька Валерія Володимирівна

*кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри юстиції Навчально-науковий інститут
права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

В умовах постійного розвитку суспільних відносин та їх діджиталізації, перед українською адвокатурою також постав виклик - невідкладне опанування сучасними інформаційними здобутками в сфері юриспруденції. Особливо актуальним це відбувається зараз в умовах воєнного стану, коли перед інститутом адвокатури постали ряд проблем, таких як доступ до інформації в умовах

небезпеки ракетних обстрілів, постійних відключень електропостачання, швидкої та повної фіксації вчинених державою-агресором злочинів проти людяності та доказів порушень міжнародного гуманітарного права для формування доказової бази у національних та міжнародних судів тощо. В умовах збройних конфліктів, де доступ до традиційних ресурсів і комунікацій може бути обмежено, ІТ-рішення стають критично важливими для підтримки правосуддя та забезпечення правового захисту. До того ж глобалізація, яка супроводжується швидким розвитком ІТ, інтенсивним і необмеженим інформаційним обміном, сама по собі постійно вимагає від адвоката покращення його навичок у користуванні продуктами інформаційних систем.

На думку всесвітньо відомого ІТ-експерта, представника Deloitte UK, радника з інформаційних технологій, головного судді Англії і Уельсу та автора книги «Віртуальний юрист» Річарда Саскінда, для того, щоб домогтися успіху в майбутньому, молоді адвокати повинні більш уважно вивчити такі професії як інженер з правових знань, аналітик з юридичних процесів або консультант по правовому управлінню [1]. Саймон Девіс, адвокат та президент «Law Society» зазначає, що сучасні технології пропонують адвокатам нові інструменти для вдосконалення своєї роботи, що може значно підвищити якість юридичних послуг та їх доступність для клієнтів [2].

Професійна діяльність адвоката проявляється в тому числі із позиції споживання інформації та використання інформаційних технологій, включає в себе наявність навичок роботи з електронними пошуковими системами та базами та позиціонування себе в інформаційному просторі через соціальні мережі, віртуалізацію надання правової допомоги тощо [3, с.39].

Адвокат в даному випадку виступає не як кінцевий споживач правової інформації, а особа, яка споживає, аналізує та використовує в подальшому таку інформацію з метою захисту законних прав та інтересів клієнта. В цьому контексті правовою інформацією слід розуміти зміст даних (повідомлень), використання яких зумовлює вирішення тієї чи іншої правової задачі або сприяє її вирішенню [4].

В умовах воєнного стану під час воєнних дій найбільшою проблемою постає питання правильного та оперативного формування електронних доказів - графічних зображень, планів, фотографій, відео- та звукозаписів, що відображають сліди злочинів (правопорушень) та докази понесеної матеріальної шкоди, завданої юридичним, фізичним особам, що можуть бути в подальшому втрачені в ході бойових дій.

Варто зазначити, що чинне процесуальне законодавство не містить суворих вимог до фіксування електронних доказів та взагалі відносить матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) до документів, а оригіналом електронного документа вважає його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» використання електронного підпису, який відповідає вимогам до кваліфікованого електронного підпису, дозволяє забезпечити електронну ідентифікацію підписувача і гарантує цілісність підписаних даних, а також має презумпцію відповідності особистому підпису [5]. Водночас, відсутність кваліфікованого електронного підпису викликає сумніви у достовірності певних даних в електронній формі.

Одним із застосунків, який вирішує проблему фіксування правової інформації для адвоката, виступає додаток «Eye Witness to Atrocities» [6], який допомагає фіксувати фото- та відеодокази воєнних злочинів, які в подальшому передаються до національних державних органів України та міжнародних судових установ (в тому числі до Міжнародного кримінального суду). Фотографії, зроблені за допомогою даного застосунку вже використовувались, щоб викрити переміщення палестинських громад, засудити воєначальників у Демократичній Республіці Конго та задокументувати екологічні злочини в Гамбії [7]. Створений у 2015 році застосунок був ініціативою Міжнародної асоціації адвокатів (International Bar Association), щоб допомогти правозахисникам знімати та використовувати перевірені кадри в судових процесах [8].

Так, за інформацією Міжнародної асоціації адвокатів (ІВА), станом на кінець травня 2022 року українські правозахисники завантажили даний застосунок і надіслали більше 10,000 перевірених відео, фотографій та аудіофайлів імовірних військових злочинів російської федерації [9].

Діджиталізація адвокатури як важливий стандарт функціонування цього інституту передбачає насамперед застосування сучасних електронних технологій у роботі адвоката й органів адвокатського самоврядування.

Діджиталізація роботи адвоката має на меті спрощення доступу адвоката до державних баз даних, необхідних для виконання його професійних обов'язків й інтеграції адвоката до сервісів електронного правосуддя [10, с. 25].

Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки передбачено запуск процесу діджиталізації адвокатської діяльності у вигляді спеціальних програм, консультаційних послуг та інноваційних сервісів для членів НААУ. Такий процес полягає у посиленні управління інформаційними системами для більшої залученості адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя», участі у розробці Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи ЄСІТ шляхом надання пропозицій, у тому числі отриманих від адвокатів, технічному втіленню та запровадженню всіх необхідних функціоналів тощо [11].

Як висновок слід констатувати, що українська адвокатура зазнає змін та пришвидшується її діджиталізація. Так, набуло розповсюдження проведення судових засідань за допомогою власних технічних засобів, почалось на практиці впровадження ідей електронного суду та документообігу, фіксування злочинів збройної агресії перейшло у цифрову площину тощо. Така цифрова трансформація зумовлена необхідністю забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які проживають або перебувають на території України в умовах воєнного стану та відбувається із урахуванням досвіду європейської спільноти.

Впровадження ІТ в адвокатську діяльність в умовах воєнного стану є необхідним кроком для забезпечення ефективності і безперервності правового

захисту. Електронний документообіг, дистанційне консультування, аналітичні інструменти та кібербезпека пропонують значні переваги, які можуть допомогти адвокатам адаптуватися до нових викликів і забезпечити якісне правове обслуговування навіть в умовах кризових ситуацій. В подальшому розвитку адвокатської практики важливо продовжувати інтегрувати інноваційні ІТ-рішення та забезпечувати їх належний рівень безпеки.

Список використаних джерел:

1. Susskind, Richard. Online Courts and the Future of Justice. URL: https://www.researchgate.net/publication/343277985_Review_of_Online_Courts_and_the_Future_of_Justice_by_Richard_Susskind_Oxford_University_Press_2019 (дата звернення: 21.08.2024)
2. The future of law and innovation in the profession. Commission of inquiry The law society. URL: <https://www.lawsociety.com.au/sites/default/files/2018-03/1272952.pdf> (дата звернення: 20.08.2024)
3. Бірюкова А. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: дис. докт.юрид наук. Київ, 2019. 322 с.
4. Бисага Ю.М., Заборовський В. В., Манзюк В. В. Інформація та інформаційні технології як невід'ємна частина професійної діяльності адвоката. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 5. С. 104-114.
5. Закон України «Про електронні довірчі послуги». Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: (дата звернення: 18.08.2024)
6. EyeWitness to atrocities. Official web-site. URL: <https://www.eyewitness.global> (дата звернення: 20.08.2024)
7. EyeWitness celebrates 7 years of fighting for justice. EyeWitness to atrocities Official web-site. URL: <https://www.eyewitness.global/eyewitness-celebrates-7-years> (дата звернення: 20.08.2024)
8. About us. EyeWitness to atrocities Official web-site. URL: <https://www.eyewitness.global/about-us> (дата звернення: 20.08.2024)

9. EyeWitness to Atrocities app reaches 10,000 milestone of verifiable photos and videos relating to war in Ukraine. IBA official web-site. URL: <https://www.ibanet.org/eyeWitness-to-Atrocities-app-10000-milestone-reached-of-verifiable-photos-and-videos-relating-to-war-in-Ukraine> (дата звернення: 21.08.2024)

10. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. канд. юр. наук. Харків, 2021. 40 с.

11. Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text> (дата звернення: 21.08.2024)

ВСТАНОВЛЕННЯ НОТАРІУСОМ ЗЛОВМИСНОСТІ ДІЙ АДВОКАТА В ПРОЦЕДУРІ ВСТАНОВЛЕННІ ДІЙСНИХ НАМІРІВ СТОРІН ПРАВОЧИНУ

Гордієнко Юлія Миколаївна

аспірантка кафедри юстиції Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції*

О.С. Снідевич

Стаття 44 Закону України «Про нотаріат» покладає на нотаріуса прямий обов'язок встановити дійсні наміри кожної із сторін правочину в нотаріальному провадженні з його посвідчення [3]. Варто звернути увагу на те, що заявники досить часто запрошують взяти участь у нотаріальному процесі адвоката, який буде представляти їх інтереси та слідкувати за належним дотриманням процедури, розголошенням відомостей або наявністю/відсутністю порушень законодавства як своїми клієнтами, так і по відношенню до них самих [4; 5, с. 345]. Проте, сторони далеко не завжди присутні в кабінеті нотаріуса особисто, що позбавляє їх

можливості безпосередньо прослідкувати за ходом нотаріального процесу та сумлінністю виконання їх адвокатами своїх обов'язків.

Відтак, вважаю за доцільне розглянути те, чи є можливим та обов'язковим для нотаріуса за допомогою процедури встановлення дійсності намірів виявити випадки невідповідності дій адвоката як представника волевиявленню свого клієнта:

1. Для початку проаналізуємо участь адвоката лише як юриста, що здійснює свою діяльність на основі договору про надання правничої допомоги, а сама сторона договору, при цьому, бере участь у нотаріальному процесі безпосередньо. У такому випадку нотаріуси не зобов'язані проводити вищезазначену процедуру щодо адвоката, а лише щодо сторони відповідного правочину. При цьому адвокат буде нести відповідальність лише перед своїм клієнтом і не матиме статусу представника сторони за довіреністю, а лише особи, яка своїми діями сприяє стороні відповідного правочину у вчиненні нотаріальної дії. Оскільки саме з'ясування задумів адвоката нотаріусом і не проводиться в такому випадку, я вважаю за необхідне для нотаріуса донести до клієнта свою позицію щодо можливості змови його адвоката з іншою стороною договору. Таким чином, щоб там не радив своєму клієнту адвокат, нотаріус завжди повинен перерахувати та роз'яснити стороні договору можливі варіанти досягнення поставленої мети та попередити про можливі наслідки посвідчення такого правочину [3]. Для того, щоб успішно здійснити всі попередні дії й потрібна процедура встановлення дійсних намірів сторони, адже якщо нотаріус помітив навмисні корисливі дії адвоката або ті, що суперечать інтересам його клієнта, то можна піти зворотнім шляхом. Спочатку з'ясуємо задуми сторони договору постійно підкреслюючи різницю в тлумаченні норм чи характеристики можливих наслідків при посвідченні правочину. Нотаріус не може вказувати на якийсь певний варіант сторони, переконувати його/її обрати саме його, але показати критично іншу позицію адвоката, яка збігається з позицією протилежної сторони договору, - може. Таким чином, навіть якщо клієнт все ж таки дослухається до свого адвоката, обравши цим для себе очевидно менш вигідний варіант, нотаріус нічого не зможе вдіяти, адже

сторона повинна обрати для себе вектор правового руху самостійно. Проте цим нотаріус може убезпечити себе під час імовірних майбутніх оскаржень його дій, адже буде точно знати, що здійснив всі необхідні дії для законного й ефективного посвідчення договору. Зрозуміло, що нотаріус не буде нести відповідальність за незаконні й умисні дії адвоката, але він повинен дотримуватися своїх обов'язків, з-поміж яких є сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів [3]. Нотаріус повинен сумлінно виконувати свої обов'язки аби уникнути в майбутньому оскарження власних дій стороною правочину, яка або «не хотіла отримати саме такий результат», або «думала, що все це буде по-іншому». Серед варіантів можливе дорікання нотаріусу, що це була його/її робота посвідчити законний, ефективний та такий правочин, який мала на меті зазначена сторона договору, – і буде права.

2. Слід також охарактеризувати участь адвоката як представника, що здійснює свою діяльність на основі довіреності від свого клієнта, а сама сторона договору не буде брати участь в нотаріальному процесі безпосередньо. У цьому випадку, нотаріуси мають здійснювати процедуру встановлення дійсних намірів сторін, але не самого адвоката, а його довірителя – відповідної сторони договору [2]. За таких обставин нотаріусу дещо складніше виявити та показати довірителю наявність умисної й незаконної співпраці його адвоката з іншою стороною правочину. Серед причин можна вказати фізичну відсутність сторони договору під час посвідчення договору та можливість встановити волю та дійсні наміри сторони лише читаючи відповідну довіреність. Водночас дуже добре, якщо довіреність максимально чітко прописана та надає всю необхідну інформацію на перелік запитань від нотаріуса. Однак, формулювання в тексті довіреності можуть мати досить широкий та загальний характер. Наприклад, продавець доручив адвокату продати свою квартиру «на умовах та за ціною на його/її власний розсуд», не вказавши навіть приблизних меж, бо повністю довіряє адвокату. У цей час адвокат домовився з покупцем про те, що він максимально знизить ціну нерухомості, а покупець, у свою чергу, сплатить йому певну суму коштів, про що в

договорі не вказано. Фактично нотаріус нічого не порушить, посвідчивши правочин з вартістю квартири не нижче ринкової ціни, але набагато меншою, ніж можна було встановити. Цивільний кодекс регулює випадки наявності зловмисної домовленості між представником однієї сторони та другою стороною при вчиненні правочину, в тому числі і його нотаріальному посвідченні [1]. Така незаконна угода має на меті підміну волі довірителя намірами представника з метою отримання певної вигоди для себе та/або негативних наслідків для самого довірителя. Аналізуючи наведений вище приклад можна побачити, що адвокат зменшив вартість квартири не на користь свого довірителя та ще й отримав корисливу вигоду для себе, що можна сказати й про іншу сторону договору. Стаття 232 вказаного кодексу зазначає, що довіритель матиме право вимагати солідарного відшкодування збитків від свого представника та іншої сторони, адже саме вони були в змові. Проте оскарження наслідків посвідченого правочину однаково буде мати місце, а нотаріус залучатиметься в судовому процесі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог. То що ж може зробити нотаріус, якщо присутня зловмисна домовленість між адвокатом та протилежною стороною договору, та він бачить фактичні ознаки такої змови? За межі наданих у довіреності повноважень адвокат не виходив та й у нотаріуса немає чітких доказів прихованих мотивів. Нотаріусу телефонувати довірителю, не знаючи чи саме він відповідає на дзвінок, буде недоцільно та неефективно, бо особа не встановлена за відповідною процедурою. Згідно волі довірителя представник має право встановити ціну на свій розсуд, адже вартість квартири могла бути оговорена адвокатом та його клієнтом раніше й продавець сам дозволив йому так діяти.

На мою думку, нотаріус нічого не може змінити за допомогою процедури встановлення дійсних намірів сторони правочину при подібних ситуаціях, коли все і в межах закону, і в той же час - не зовсім вигідно для довірителя. Очевидно, що далеко не завжди має місце якась зловмисна змова чи маніпуляції, а перетворювати нотаріальний процес на параною й постійні підозри до всіх клієнтів ми також не можемо. Якщо виникає ситуація, коли дії адвоката виходять за

межі повноважень наданих довіреністю, то тут все просто – потрібно відмовити у вчиненні нотаріальної дії. Проте, якщо представник діє на свій власний розсуд та за дозволом довірителя, то все що залишається робити нотаріусу – це посвідчити договір, встановивши намір продавця за довіреністю.

Використана література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 - Text>
2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 року № z0282-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12 - Text>
3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/ed20230803 - Text>;
5. Гордієнко Ю.М. Роль адвоката під час процедури встановлення нотаріусом дійних намірів сторін правочину. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ. Видавництво Людмила.2024. 845 с.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТФОРМ В РОБОТІ АДВОКАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

Казанчук Ірина Дмитрівна

доцент кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту №3

Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,

професор

(м. Харків, Україна)

Литочкін Ігор Олександрович

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

(м. Харків, Україна)

В умовах перманентного реформування системи правоохоронних органів України подальша поступова модернізація інституту адвокатури в Україні визнана важливою умовою розвитку правової системи країни, її інтеграції в міжнародне правове поле. Війна негативно впливає на організацію адвокатської діяльності. Втім це зумовлює потребу в гнучкій трансформації роботи адвокатів, а також належного правового забезпечення здійснення адвокатом представництва в адміністративному судочинстві. В умовах сучасних викликів адвокати інтенсивно використовують новітні технології, застосовують нові методики та випробують нові підходи при наданні правничої допомоги населенню, що сприяє підвищенню якості забезпечення прав і законних інтересів людини відповідно до європейських стандартів та правових норм.

У XXI столітті інформаційні технології глибоко вплинули на різні сфери людської діяльності, включаючи і правову сферу. Впровадження електронних платформ для надання правових послуг стає однією з найбільш значущих тенденцій, що змінює традиційні підходи до інституту адвокатури взагалі й порядку надання правової допомоги населенню зокрема. Ці платформи

пропонують нові можливості для ефективного та доступного надання правових послуг населенню, полегшуючи доступ до правосуддя та підвищуючи прозорість процедури розгляду і вирішення адміністративних справ.

В процесі аналізу питання доцільності та необхідності впровадження електронних платформ в діяльності адвокатури України, як недержавного самоврядного інституту, який «забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури [1]», слід виділити наступні переваги впровадження електронних платформ в роботі адвокатської спільноти:

1) доступність, адже електронні платформи забезпечують доступ до правових послуг з будь-якого місця і в будь-який час. Це особливо важливо для людей, які проживають у віддалених районах або мають обмежений доступ до традиційних юридичних послуг;

2) економія часу та ресурсів. Так, віртуальні консультації, автоматизовані системи подачі документів і онлайн-платформи для правового моніторингу дозволяють суттєво зменшити час і витрати на отримання правничої допомоги;

3) автоматизація рутинних процесів (заповнення паперових документів, довгий процес їх отримання) допомагає знизити рівень бюрократичних перешкод та покращити якість надання населенню адміністративних послуг;

4) персоналізація правових послуг та ефективність прийнятого рішення. Зазначимо, що за допомогою використання можливостей ІТ-технологій (штучного інтелекту) в ході обробки великого масиву інформаційних даних дозволяють платформам пропонувати персоналізовані рекомендації і більш ефективні рішення, що відповідають конкретним потребам клієнта;

5) прозорість та контроль за якістю адвокатської діяльності. Електронні платформи забезпечують можливість відстеження статусу адміністративної справи в реальному часі, що підвищує прозорість процедури розгляду справи і дозволяє краще контролювати виконання правових зобов'язань.

Звертаючи увагу на те, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката, слід вказати, що, окрім переваг впровадження електронних платформ в процесі надання правових послуг [1], наявними є виклики та обмеження, яких слід дотримуватися.

По-перше, забезпечення безпеки та конфіденційності. В умовах, коли Україна прагне створити максимально відкритий, вільний, стабільний і безпечний кіберпростір в інтересах забезпечення прав і свобод людини, соціального, політичного і економічного розвитку держави [2], важливим пріоритетом виступає забезпечення належного рівня захисту даних клієнтів. На сьогодні основними видами кіберзагроз (загроз в сфері кібернетичної безпеки) визнано: кіберзлочинність; кібертероризм та кібершпигунство; кібервійна. Кіберзагрози, такі як хакерські атаки та витoki даних, можуть становити серйозну загрозу для конфіденційності особистої інформації.

По-друге, забезпечення роботи адвокатської спільноти в режимах різної правової регуляції. Не слід забувати про те, що різні юрисдикції можуть мати різні вимоги до електронних документів, процесуальних правил та правових послуг, що ускладнює впровадження універсальних рішень. Особливу увагу необхідно звернути на можливість інтеграції як українських електронних платформ між собою, включаючи державні, так й з іноземними порталами. При цьому необхідно враховувати локальне законодавство та регуляторні норми.

По-третє, обов'язкове цифрове розділення. Зважаючи на те, що електронні платформи можуть зробити правову допомогу доступнішою, проте існує ризик, що частина населення, особливо в невеликих містах та селищах, може бути виключена через відсутність доступу до інтернету або комп'ютерних технологій. За даними дослідження Міністерства цифрової трансформації України у 2020 році понад 15,1% українців віком від 40 до 70 років взагалі не володіли цифровими навичками, а 53% мали цифрові навички нижче базового рівня [3]. Повторне дослідження у 2021 році засвідчило, що відсоток українців, які не мають цифрових

навичок, скоротився на 4%, а кількість осіб, цифрові навички яких нижчі базового рівня, зменшилася на 5,2% (47,8%) [3]. В умовах воєнного стану можливості доступу до якісного інтернету з метою отримання послуг взагалі скоротилися особливо в прифронтових районах країни [3].

І по-четверте, ефективна реалізація інституту юридичної відповідальності : Використання автоматизованих систем і штучного інтелекту для надання правових консультацій може покращити порядок притягнення адвокатів до юридичної відповідальності за допущені у адвокатській діяльності помилки і неточності у правових рекомендаціях.

У той же час аналіз української та міжнародної практики використання електронних платформ в адвокатській діяльності з метою покращення надання правових послуг населенню доказує про наявність успішних результатів. Приведемо більш вдалі приклади перспектив розвитку електронних платформ:

1) запровадження E-Justice [4] платформи в судах в країнах Європейського Союзу. Така платформа забезпечує доступ до інформації про правові системи різних країн і допомагає здійснити моніторинг адміністративних справ;

2) платформи «LegalZoom» та «Rocket Lawyer», запроваджені у США, пропонують широкий спектр правових послуг, включаючи створення юридичних документів, консультації з адвокатами та обробку справ [5];

3) створена в Україні платформа «Електронний суд» [6], як частина ЄСІТС (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система), вже забезпечує обмін процесуальними документами (надсилання і отримання документів) в електронній формі між судами, органами та установами системи правосуддя, між судом та учасниками судового процесу, між самими учасниками судового процесу;

4) розвиток платформи «Freelawyer» [6] в Україні, яка представляє онлайн-консультації з адвокатами та юристами, обрання фахівця для підготовки юридичних документів або представництва інтересів клієнтів у судах.

Як бачимо, інновації в галузі використання можливостей штучного інтелекту, блокчейн-технологій і автоматизації процесів можуть сприяти подальшому удосконаленню процесу надання адвокатами правової допомоги.

Таким чином, впровадження електронних платформ в роботі адвокатів в процесі надання ними правової допомоги населенню має певні перспективи і зробить цей процес більш доступнішим та ефективнішим. Крім того, розвиток інфраструктури та збільшення доступу до цифрових технологій можуть сприяти зменшенню цифрового розділення та підвищенню доступності правової допомоги для всіх верств населення. Однак для досягнення максимального ефекту необхідно подолати виклики, які існують в умовах сьогодення та забезпечити належний рівень безпеки, регуляції та доступності. Інновації та адаптація до нових технологій продовжать формувати майбутнє правових послуг, сприяючи їх розвитку і вдосконаленню.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. ст.282.
2. Стратегія кібербезпеки України: Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. *Офіційний сайт Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>
3. Цифрова грамотність населення України (2020-2021 р.р.). URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf
4. U.S. Legal Help in Ukraine. URL: <https://www.legalzoom.com>
5. Арджун Махадеван. Rocket Lawyer проти LegalZoom чи doola: що найкраще? URL: <https://www.doola.com/uk/blog/rocket-lawyer-vs-legalzoom/6>.
<https://id.court.gov.ua>
6. Кібенко Олена. Майбутнє онлайн-судів в Україні: оцифрування наявних процесів чи цифрова трансформація правосуддя? *Юридична газета* (17 березня 2023 р.). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1397565/>

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ СКЛАДАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ІСПИТУ ДЛЯ НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯ АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Клименко Ганна Олександрівна

аспірантка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Кухнік Д.В.

Однією з ключових умов допуску до адвокатської діяльності є успішне складання кваліфікаційного іспиту. Однак, в умовах сучасних викликів правозастосування і гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, процедура складання цього іспиту потребує суттєвого оновлення.

На національному рівні проблема удосконалення та модернізації процедури складання кваліфікаційного іспиту неодноразово висвітлювалась у стратегіях розвитку системи правосуддя, однак так і не зазнала необхідних змін, направлених на боротьбу із корупційними ризиками та технологічною відсталістю.

Перша спроба змінити підхід до проведення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю була відображена у Концепції реформування процедури складання кваліфікаційного іспиту для отримання права на заняття адвокатською діяльністю, що була затверджена Радою адвокатів України ще у березні 2018 року [1]. Відповідна Концепція передбачала використання спеціально обладнаного приміщення з відеоспостереженням та комп'ютерних технологій для проведення тестування та вирішення практичних завдань. Крім того, реєстрація аплікантів мала відбуватись за допомогою спеціального програмного забезпечення через веб-сайт Національної асоціації адвокатів

України, під час якої кандидат мав би змогу самостійно обирати дату іспиту, оплачувати онлайн збір за складання кваліфікаційного іспиту та отримувати результати іспиту на власну електронну адресу. Однак, Концепція реформування процедури складання кваліфікаційного іспиту так і залишилась декларативною, аніж ефективною.

Звіт Європейської комісії, оприлюднений 08 листопада 2023 року, також наголошував на необхідності вдосконалення кваліфікаційних процедур в адвокатурі та висвітлював й інші суттєві прогалини у даній сфері[2].

У вересні 2024 року коаліція громадських організацій опублікувала Тіньовий звіт (Shadow Report) до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році, один із розділів у якому був присвячений саме інституту адвокатури [3]. Так, зокрема, серед існуючих проблем інституту адвокатури було виділено необхідність реформування процедури складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, а відсутність прогресу у вирішенні даного питання пояснювалась опором з боку органів адвокатського самоврядування у створенні прозорої та зрозумілої процедури складання кваліфікаційного іспиту.

Внесення суттєвих змін до існуючої процедури проведення кваліфікаційного іспиту безумовно є одним із ключових завдань реформування інституту адвокатури в Україні, однак варто зауважити, що впровадження сучасних технологій до відповідної процедури є необхідним кроком на шляху до підвищення прозорості, об'єктивності та ефективності цього процесу. Використання цифрових технологій дозволить автоматизувати перевірку письмових робіт та тестових завдань, унеможлививши ідентифікацію кандидатів екзаменаторами, що мінімізує можливість необ'єктивної оцінки або зовнішнього втручання. Окрім того, введення електронних іспитів дає змогу чітко фіксувати кожен етап процесу, забезпечуючи можливість аудиту й моніторингу для перевірки на предмет дотримання процедур і стандартів.

Діджиталізація також дозволить зробити процес складання іспитів зручнішим як для кандидатів, так і для екзаменаторів. Використання електронних платформ для подачі відповідей і автоматизованої перевірки тестів зменшить час на обробку результатів і виключить можливість технічних помилок, пов'язаних із ручною перевіркою. Це також полегшить організацію та доступ до іспиту для кандидатів з різних регіонів країни, створюючи більш рівні умови для всіх претендентів на здійснення адвокатської діяльності, особливо в умовах воєнного стану. Впровадження цифрових інструментів у цю сферу сприятиме формуванню більш прозорого, ефективного та справедливого процесу оцінювання професійної компетентності потенційних адвокатів.

Таким чином, модернізація процедури складання кваліфікаційного іспиту є необхідною умовою для підвищення рівня професіоналізму адвокатів в Україні та забезпечення прозорості процесу отримання права на заняття адвокатською діяльністю. Інтеграція європейських стандартів, автоматизація процесу та вдосконалення системи оцінювання сприятимуть розвитку інституту адвокатури та зміцненню правової держави.

Список використаних джерел:

1. Питання реформування процедури складання кваліфікаційного іспиту для отримання права на заняття адвокатською діяльністю: рішення Ради адвокатів України №25 від 30.03.2018 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2018-03-30-r-shennya-rau-25_5acf55f8a1406.pdf (дата звернення: 10.10.2024);
2. Звіт Європейської комісії від 08 листопада 2023 року (Ukraine 2023 Report, Brussels, 08.11.2023). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 10.10.2024);
3. Тіньовий звіт (Shadow Report) до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. URL:

<https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/09/tinovyj-zvit-rozdil-23-yes-ukrayina.pdf> (дата звернення: 10.10.2024).

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ФУНКЦІЯ ПРОКУРАТУРИ: ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПІДСТАВ

Красножон Олена Миколаївна

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня освіти Навчально-наукового інституту
права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *д.ю.н., проф., професорка кафедри юстиції ННІ права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка* **М.М. Стефанчук**

Реформи органів прокуратури тривають, посилюється її інституційна спроможність, переважно наразі у тих сферах, що пов'язані з ефективним розслідуванням воєнних злочинів РФ. Інші конституційні повноваження, зокрема представництво інтересів держави в суді, прокурори теж ефективно здійснюють. Водночас практичний досвід здійснення представницької діяльності дає привід стверджувати про те, інколи прокурори зіштовхуються з правовими позиціями іншої сторони процесу, які ґрунтуються не стільки на спростуванні доводів прокурора, скільки на відсутності, на погляд іншої сторони, підстав для здійснення представництва прокурором у суді.

Нині Конституційний Суд України розглядає справу за конституційною скаргою ТОВ «Рейнір Бізнес Груп» на відповідність статті 131-1 Конституції України абзацу першого частини третьої, абзаців першого, другого, третього частини четвертої статті 23 Закону України «Про прокуратуру» (далі – Закон).

Як зазначив суддя-доповідач, суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що оспорювані приписи Закону не відповідають статті 131-1 Конституції України, за якою в Україні діє прокуратура, яка, зокрема, здійснює представництво інтересів

держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Автор клопотання стверджує, що абзац перший частини третьої статті 23 Закону не містить визначення словосполучення «виключний випадок». Натомість підстави для представництва прокурором у суді інтересів держави трансформовано з терміна «виключний випадок» у термін «неналежним чином» та «не здійснює», що, у свою чергу, нетотожне поняттю «виключний випадок» та є оціночним судженням. Така правова невизначеність законодавства, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, створює правові ситуації, за яких підстави для представництва прокурором не є виключними, а повсякчасними [1].

Наявність такого конституційного провадження викликала резонанс під час розгляду судами позовів прокурорів по всій Україні. Так, відповідачі у справах, намагаючись затягнути їх розгляд, почали ініціювати клопотання про зупинення проваджень до вирішення Конституційним Судом України вищезазначеної справи. Таких клопотань наразі понад близько 50. Судами вже розглянуто близько 40. При цьому при вирішенні клопотань суди першої інстанції не є одностайними та постановляють ухвали як про їх задоволення [2], так і про відмову [3]. Суди апеляційної інстанції, задовольняючи апеляційні скарги прокурорів, скасовують ухвали про зупинення проваджень і направляють справи для продовження розгляду [4].

За приписами ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення [5]. Отже, навіть і гіпотетично можливе визнання неконституційними відповідних приписів ст. 23 Закону не буде свідчити про відсутність у прокурора підстав для звернення до суду з позовами, які вже перебувають у провадженні судів.

Проте спроби змінити наявну законодавчу формулу представництва шляхом визнання неконституційними абзацу 1 ч.3, абзаців 1-3 ч. 4 ст. 23 Закону, на наш погляд, не є виправданими. Попри те, що Закон не містить визначення поняття

«виключний випадок», водночас бланкетний характер ст. 131-1 Конституції України не передбачає, що виключні випадки, порядок представництва мають бути закріплені саме у Законі і що відповідний перелік таких випадків має бути закритим.

З цього приводу в науковій юридичній літературі стверджується про те, що чинне конституційне визначення виключних випадків реалізації прокуратурою України функції представництва інтересів, відповідно до якого законодавець не має наміру обмежити їх законодавче визначення конкретним спеціальним законом і не виключає можливості їх визначення нормами інших законів, відповідає потребам сьогодення, оскільки перелік цих випадків не може бути сформований заздалегідь, а повинен визначатися ситуативно, відповідно до публічних інтересів, які потребують захисту в конкретній історичній період [6, с. 40]. Крім того, у Законі та і взагалі у законодавстві відсутнє й визначення «інтереси держави». Однак це може свідчити лише про можливу певну правову невизначеність, недосконалість законодавства, на які ми звертаємо увагу і намагаємося подолати шляхом дослідження практики застосування та шляхом наукового дискурсу, *а не про неконституційність тих чи інших законодавчих приписів* (тут і далі виділено мною – О. Красножон).

Видається, що у законодавчій конструкції «у виключних випадках» йдеться не про виняткові або конкретні випадки, а радше про порядок здійснення конституційної функції представництва, про підстави його здійснення. При цьому виключність випадків здійснення представництва полягає у тому, що уповноважені органи вже не спрацювали або взагалі відсутні, а тому прокуратура виступає єдиним можливим представником і захисником інтересів держави.

До прикладу, Конституційний Суд у рішенні від 05.06.2019 р. № 3-234/2018(3058/18) такі випадки називає *застереженнями* і зазначає, що стосовно повноваження прокуратури щодо представництва інтересів держави в суді в Основному Законі України міститься застереження «у виключних випадках і в

порядку, що визначені законом», про такі випадки йдеться, зокрема, у частині 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» [7].

Твердження ж ТОВ «Рейнір Бізнес Груп» про те, що виключні випадки стали повсякчасними також не свідчить про неконституційність абзацу 1 ч.3, абзаців 1-3 ч. 4 ст. 23 Закону. По-перше, виключність випадків необов'язково має свідчити про кількісну величину. По-друге, навпаки, та обставина, що такі випадки трапляються часто, свідчить лише про поширеність порушень, на які має відреагувати саме прокурор. Так, за 9 місяців 2024 року судами задоволено понад 5,7 тис. позовів прокурорів на загальну суму понад 383,5 млрд грн, повернуто громаді, державі незаконно наданих (попереджено надання) 76 тис. га земель водного, лісового фонду, земель дитячих закладів [8].

Окрім того, що це вражаючі цифри, так за ними ще стоять і конкретні потерпілі: або державні органи, або відповідна громада чи діти. У разі якби прокурор не реалізував представницьку функцію, не звернувшись із зазначеними позовами, то виявлені порушення так і залишились би неусунутими, права - не відновлені, кошти до бюджетів не повернуті, укриття в навчальних закладах не створені тощо, адже уповноважені органи в усіх випадках бездіяли або неналежно здійснювали свої повноваження, не мали відповідних повноважень або взагалі були відсутні.

Таким чином, видається, що порушені скаржником питання (у тому обсязі, що наявні у відкритому доступі) лежать не у площині конституційності, а пов'язані з необхідністю підвищувати рівень правосвідомості, правопорядку задля зменшення кількості порушень законодавства та як наслідок, зменшення випадків реагування прокурорів. Тобто, проблема полягає не в кількості позовів прокурорів і можливості реалізувати представницьку функцію, а в підставах та передумовах представницьких повноважень прокурора – порушення або загроза порушень інтересів держави, про які свідчить статистика представницької діяльності прокурорів та їхній правовій визначеності.

На наш погляд, оскільки законодавчо визначити перелік виключних випадків не видається виправданим підходом, слухним вбачається, як і для терміно-поняття «інтереси держави», передбачити відповідні індикатори. Так, інтереси держави слід розглядати крізь призму конституційно закріплених прав, свобод, гарантій інтересів громадян, призму реалізації повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень, через які держава забезпечує їх (прав, свобод, інтересів) гарантування. Порушені інтереси держави за наявної бездіяльності уповноваженого органу або неналежного здійснення захисту, або його відсутності і буде свідчити про наявність виключних випадків для здійснення представництва прокурором.

Отже, актуальність порушених та інших питань, необхідність їх вирішення визначають подальшу практичну та доктринальну спрямованість пошуку шляхів удосконалення представницької функції прокуратури.

Список використаних джерел:

1. Суд розглядає справу за конституційною скаргою ТОВ «Рейнір Бізнес Груп», яке оспорує законодавчі приписи щодо наявних підстав здійснювати представництво інтересів держави в суді прокурором. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynoyu-skargoyu-tov-reynir-biznes-grup-yake-osporuyue> (дата звернення 04.10.2024).

2. Ухвала Господарського суду Житомирської області від 05.06.2024 у справі № 910/15470/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119646201> (дата звернення 04.10.2024).

3. Ухвала Господарського суду Донецької області від 04.07.2024 у справі № 905/832/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/120229592> (дата звернення 04.10.2024).

4. Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду від 03.09.2024 у справі № 906/591/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/121345063> (дата звернення 04.10.2024).

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2024).

6. Стефанчук М.М. Категорія «виключні випадки» в контексті реалізації прокуратурою України функції представництва. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 С. 36-42.

7. У справі за конституційною скаргою акціонерного товариства «Запорізький завод феросплавів» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 13 частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»: Рішення Конституційного Суду України від 05.06.2019 № 4-р(П)/2019 у справі № 3-234/2018(3058/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-19#Text> (дата звернення 11.05.2024).

8. Дані Інформаційно-аналітичної системи «Облік та статистика органів прокуратури» та звіти про роботу органів прокуратури. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> (дата звернення 04.10.2024).

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОКУРАТУРИ ФРАНЦІЇ ТА ПИТАННЯ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

Кучер Ярослав Романович

*аспірант 2 курс кафедри конституційного права України Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

Науковий керівник: *к.ю.н., доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого І.І. Дахова*

У сучасному глобальному світі правові системи Західних демократій є чи не найбільш вагомим прикладом для реформування інших правових систем, які знаходяться на перехідному етапі. Сучасність диктує повсякчасні інтеграції та реформування перехідних держав у демократичний світ. Дослідження досвіду іноземних держав дає теоретичне і практичне підґрунтя для українських правників. На тлі актуальних проблем української прокуратури завжди є сенс подивитися на організації цього органу у інших державах. Постійна потреба у реформуванні примушує нас знаходити нові приклади для наслідування. Одним із таких прикладів у останній роки є Франція, яка останні десятиріччя запроваджувала масштабні реформи у сфері кримінального судочинства, які тривають і сьогодні. Вже не кажучи про те, що французька модель прокуратури є однією із традиційних моделей прокуратури на рівні з англо-саксонською [8, с. 401].

Характерною особливістю французького правосуддя є єдність судової влади, що по суті є принципом конституційного значення, в той час коли прокуратура у Франції належить до виконавчої влади [3, 136]. На рівні з Україною, де нещодавно, із Конституції України був виключений розділ VII «Прокуратура» у повному обсязі, а норми, які визначають статус органів прокуратури, були включені до розділу VIII «Правосуддя», у Франції на цей рахунок йдуть палкі дебати щодо того, яким чином

прокурор може отримати більшу незалежність. Деякі вчені вважають, що прокуратура мусить мати «незалежність» в рамках правосуддя, а деякі – у відокремленні від судової влади [5, с. 317-318]. Те, що здається очевидним для прикладу реформування нашої прокуратури, коли ми змінюємо конституційний статус прокуратури, видається не таким однозначним у сучасній європейській демократії.

Працівники прокуратури мають тісний зв'язок із суддівським корпусом, оскільки обидві категорії називаються магістратами і проходять однакову підготовку. Протягом кар'єри вони часто переходять з посади прокурора на посаду судді і навпаки. Призначення прокурорів здійснюється указом Президента Республіки на основі рекомендацій Вищої судової ради. Основою системи добору кадрів для прокуратури є принцип єдності судової системи.

Сухонос В.В. зазначає, що особливістю правового статусу французької прокуратури є закріплення норм у Конституції, які регламентуються окремі принципові засади її діяльності, тоді як основні норми, які стосуються функціонування органів прокуратури Франції, можна побачити переважно в актах процесуального законодавства. Наприклад, у Кримінально-процесуальному кодексі Франції прокуратурі присвячено окрему главу [2, с. 76]. Особливу роль у засадах діяльності прокуратури Франції грає принцип неупередженості.

Що стосується питання єдиної системи органів прокуратури Франції, то кожен з її членів може представляти всю інституцію, оскільки він прив'язаний до певного рівня юрисдикції. Ця ідея полягає в тому, що прокуратура як суб'єкт не повинна бути персоніфікованою. Різні члени однієї прокуратури можуть замінювати один одного для виконання завдань, які покладені на прокурора в тій самій справі. Немає необхідності, щоб вони вели справу від початку до кінця та особисто були присутні на кожному засіданні, на відміну від суддів суду першої інстанції. Однак така єдність не є безмежною. Єдність прив'язана до функції, а не до особи, яка її виконує. Єдність повинна узгоджуватися з принципом ієрархії, який керує практичною роботою прокуратури.

Прокуратури кримінального суду — першого рівня юрисдикції у Франції, яка підпорядковується прокурору або тим, хто діє від його імені — другого рівня юрисдикції, через свого ієрархічного начальника, прокурора. Крім того, всі члени прокуратури, за винятком прокурора Касаційного суду, підпорядковуються міністру юстиції. Такий зв'язок між політикою та судовою владою, що є частиною "ДНК" французької прокуратури, можна розглядати як засіб забезпечення певної узгодженості в державній діяльності та спосіб збереження рівності перед системою кримінального правосуддя.

Міністр юстиції керує кримінальною політикою, визначеною урядом, і забезпечує її послідовне впровадження. Тому він зобов'язаний видавати загальні інструкції для прокурорів, але не має повноважень втручатися в конкретні справи. Це означає, наприклад, що міністр юстиції не може законно наказати жодному прокурору закрити справу або, навпаки, порушити її [5, с. 315].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своєму рішенні від 23 листопада 2010 року у справі "Мулен проти Франції" та Конституційна рада Франції у рішенні від 15 грудня 2010 року дійшли висновку, що французька прокуратура не має незалежності та неупередженості, необхідних для визнання її судовим органом відповідно до статті 5 Європейської конвенції з прав людини [6].

Статус французьких прокурорів містить дві особливості:

1) порядок їх призначення дозволяє виконавчій владі ігнорувати можливу негативну думку Вищої судової ради;

2) прокурори можуть отримувати інструкції від Міністра юстиції [4].

Законом від 25 липня 2013 р. були внесені зміни до ст. 30 Кримінально-процесуального кодексу Франції, що виключають можливість, яка раніше була надана Міністру юстиції, надавати індивідуальні письмові інструкції щодо кримінального переслідування в конкретних випадках. Однак Міністр юстиції все ще має право давати прокурорам загальні інструкції, відомі як «кримінальна політика».

Президент Французької Республіки Е. Макрон оголосив про реформу, яка передбачає призначення прокурорів у тому ж порядку, що й суддів: без можливості втручання органів виконавчої влади. Принципова необхідність вирішення цього питання пояснюється широкими повноваженнями французьких прокурорів та цілями й завданнями, які стоять перед ними у сфері кримінального судочинства.

Деякі вчені відзначають зростаючу роль прокурорів у кримінальному процесі Франції. Це проявляється як у створенні все більшої кількості спеціалізованих прокуратур (наприклад, відповідно до закону № 2013-1117 від 6 грудня 2013 р. про боротьбу з податковим шахрайством та серйозними фінансовими злочинами була створена національна фінансова прокуратура, а потім національна антитерористична прокуратура за законом № 20110-222 від 23 березня 2019 р. про Програму реформи правосуддя на 2018—2022 рр.), так і в постановці глобальних цілей і завдань перед прокурорами [7, с. 95].

У Франції можна споглядати унікальну організацію прокуратури, яка є традиційною моделлю для інших країн, походить з колиски демократії, але прокуратурі все ще не вистачає незалежності, досі існує проблематика її місця у структурі органів державної влади та її подальшої модернізації. Варто брати до уваги той факт, що навіть у стабільному громадянському суспільстві не виходить створити «еталон» прокуратури. Тому що будь-який розвиток не може бути повністю уніфікованим та повинен поєднуватися з традиціями та історичним базисом того чи іншого органу [1, с. 279-280].

Список використаних джерел:

1. Банах С. В. Міжнародний досвід організації прокуратури. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Право". 2020. № 29. С. 276–280.

2. Сухонос В.В. Конституційно-правові засади організації і діяльності прокуратури в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Часопис Київського університету права, 2011, № 1, С. 75-80.

3. Чаплинська Ю. Досвід Франції та Німеччини в реформуванні органів прокуратури та можливості його використання в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*, 2016, № 6/3, С. 136-140.

4. Braconnay N. Quels magistrats pour diriger les enquêtes? La question du juge d'instruction et du statut des procureurs. *Vie Publique*, 2019. URL: <https://www.vie-publique.fr/parole-dexpert/38545-la-question-du-juge-dinstruction-et-du-statut-des-procureurs> (дата звернення: 07.10.2024)

5. Dechery-Tellier J. The public prosecutor's office in the French legal system. *DPCE Online*, 2024, Vol. 62, № 1, P. 311–336. URL: <https://www.dpceonline.it/index.php/dpceonline/article/view/2082> (дата звернення: 07.10.2024)

6. Decree of the European Court of Human Rights dated 23 November 2010. Case on "Moulin v. France" [Moulin v. France] (application № 37104/06).

7. Salas D., Milburn P. Prosecutors of the Republic. From personal competence to collective identity. In *Criminal Policy Archives*, 2007, № 1, Vol. 29, P. 95—115.

8. Shaposhnyk A. S., Shlapko T. V. The legal analysis of international and foreign experience of implementation of criminal procedural functions of the prosecutor's office, their influence on the functioning of the national model of the prosecutor's office and criminal prosecution in Ukraine. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 2023, № 2, С. 399–405. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/94> (дата звернення: 08.10.2024).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ Й ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Осипчук Антоніна Віталіївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри юстиції Навчально-науковий інститут
права Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

(м. Київ, Україна)

Взаємодія Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) з іншими правоохоронними органами є важливим елементом у протидії корупції, що дозволяє ефективно використовувати наявні ресурси та забезпечувати належний рівень правозастосування. Адміністративно-правове регулювання цієї взаємодії визначає правові рамки для координації дій між САП та такими органами, як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Державне бюро розслідувань (ДБР), Національна поліція та інші структури. Ця взаємодія регулюється національним законодавством, що має на меті забезпечити ефективну боротьбу з корупцією.

Адміністративне регулювання також визначає форми координації, такі як спільні наради, планування спільних дій, створення спільних слідчих груп та обмін інформацією. Це дозволяє уникнути дублювання повноважень та забезпечити злагодженість у процесі боротьби з корупцією [1, с.34].

Співпраця САП з НАБУ є однією з найважливіших форм взаємодії. НАБУ здійснює оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, а САП забезпечує процесуальне керівництво та представляє сторону обвинувачення в судах. Завдяки такій моделі, розслідування корупційних злочинів на високому рівні здійснюється швидше та з меншою кількістю порушень процесуальних норм. Також САП активно співпрацює з Державним бюро розслідувань, яке займається злочинами, вчиненими високопосадовцями, суддями та працівниками

правоохоронних органів. Спеціалізована прокуратура здійснює нагляд за дотриманням законності під час досудового розслідування, забезпечуючи контроль за законністю процесу.

Національна поліція, зокрема її підрозділи, що займаються боротьбою з економічною злочинністю, також є важливим партнером для САП. Взаємодія між цими структурами полягає в проведенні спільних операцій, забезпеченні охорони під час проведення слідчих дій та забезпеченні правопорядку.

Попри наявність законодавчих основ для співпраці, існує ряд проблем, що перешкоджають ефективній взаємодії між САП та іншими правоохоронними органами. Однією з таких проблем є недостатня координація дій під час проведення спільних операцій, що може призводити до конфліктів інтересів або затримок у розслідуванні. Бюрократичні процедури та відсутність чітко визначених механізмів комунікації також можуть створювати перепони на шляху до ефективної співпраці.

Інша проблема полягає у відсутності належного рівня інформаційного обміну між САП та іншими органами. Нерідко виникають ситуації, коли інформація про перебіг розслідувань або наявність доказів не передається вчасно, що уповільнює весь процес розслідування та судового розгляду.

В умовах удосконалення антикорупційного законодавства України нагальною є потреба в докорінному перегляді взаємодії правоохоронних органів з метою створення дійсно дієвого механізму протидії корупції [2, с.67]. Водночас, у зв'язку із відносною новітністю Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, визначення особливостей та класифікації її взаємодії з іншими правоохоронними інституціями потребує належного наукового обґрунтування з метою якісного забезпечення спільної діяльності, її правового регулювання, а також вирішення проблем, які виникають при її налагодженні та реалізації.

Для підвищення ефективності взаємодії між САП та іншими правоохоронними органами необхідно вдосконалити адміністративно-правові механізми регулювання цієї співпраці. Це може включати розробку більш чітких протоколів

взаємодії, зокрема щодо обміну інформацією та проведення спільних розслідувань. Важливим кроком є створення єдиної бази даних для доступу до інформації про розслідування, що сприятиме оперативному реагуванню та ухваленню зважених рішень.

Підвищення кваліфікації працівників САП та інших органів, які взаємодіють у сфері протидії корупції, також є важливим фактором. Спільні тренінги, семінари та інші навчальні заходи допоможуть покращити рівень комунікації та спільної діяльності [3, с.58].

Отже, адміністративно-правове регулювання взаємодії Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з іншими правоохоронними органами є ключовим аспектом успішної боротьби з корупцією в Україні. Хоча на законодавчому рівні існують необхідні основи для такої співпраці, на практиці виникають певні проблеми, що потребують вдосконалення. Перспективи розвитку полягають у зміцненні координації між органами, покращенні інформаційного обміну та підвищенні кваліфікації працівників. Лише за умови ефективної взаємодії цих структур можна досягти суттєвих результатів у боротьбі з корупцією.

Адміністративно-правове регулювання взаємодії Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) з іншими правоохоронними органами визначає низку норм адміністративного права, що регулюють виконавчу та розпорядчу діяльність САП. Ці норми забезпечують системну, узгоджену співпрацю з іншими правоохоронними антикорупційними органами та інституціями, яка має спільні цілі та часові рамки, здійснюється на основі чинного законодавства та узгоджених принципів. Така діяльність спрямована на нагляд за додержанням законів у процесі запобігання, припинення, розслідування корупційних правопорушень, підтримання державного обвинувачення та захисту інтересів громадян або держави в суді.

САП організовує свою діяльність у тісній взаємодії з іншими структурними підрозділами Генеральної прокуратури України, прокуратурами різних рівнів, Національним антикорупційним бюро України, Національною академією

прокуратури України, а також з державними органами та органами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Дем'янчук В. А. Адміністративно-правові засади реалізації антикорупційної політики в Україні : дис. д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 489 с.
2. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 205 с.
3. Василенко О. Ю. Удосконалення засад адміністративної відповідальності за вчинення пов'язаних з корупцією правопорушень в Україні. Правові новели. 2023. № 19. С. 57-63.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Пермінов Євген Тимофійович

аспірант 1-го курсу Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

Кримінально-правовий захист прав інтелектуальної власності є важливим аспектом правозастосування, оскільки порушення цих прав можуть мати серйозні економічні і соціальні наслідки. Порушення прав інтелектуальної власності, такі як піратство, контрафактні товари або незаконне використання комерційних таємниць, можуть не тільки завдати шкоди законним правовласникам, але й негативно вплинути на конкурентний ринок і зниження якості товарів і послуг. Кримінально-правовий захист забезпечує ефективні механізми для боротьби з такими порушеннями, включаючи відповідальність за незаконні дії та забезпечення справедливого правосуддя [2, с. 110].

Поняття інтелектуальної власності (ІВ) охоплює широкий спектр прав на результати творчої та інноваційної діяльності. Цей термін включає різні види нематеріальних активів, які можна умовно поділити на кілька основних категорій:

Авторське право і суміжні права: Авторське право захищає літературні, художні, музичні, кінематографічні твори, комп'ютерні програми та бази даних. Це право виникає автоматично з моменту створення твору і надає автору виключні права на використання, розповсюдження, відтворення та модифікацію свого твору [1, с. 15-19].

Патентне право: Патенти надаються для захисту винаходів, які є новими, мають винахідницький рівень і можуть бути використані в промисловості. Патент надає його власнику виключне право на використання винаходу протягом певного часу (звичайно 20 років) з дати подачі заявки.

Право на промислові зразки: Промисловий зразок захищає зовнішній вигляд виробу, який є новим і має індивідуальний характер. Власник промислового зразка має виключне право на використання його дизайну і може забороняти його комерційне використання третіми особами [1, с. 15-19].

Торговельні марки і знаки для товарів і послуг: Торговельна марка (знак для товарів і послуг) ідентифікує товари або послуги одного виробника і відрізняє їх від товарів або послуг інших виробників. Право на торговельну марку забезпечує її власнику можливість перешкоджати іншим особам використовувати подібні знаки, які можуть ввести споживачів в оману.

Комерційні таємниці: Комерційні таємниці включають інформацію, яка має комерційну цінність і не є загальнодоступною. Захист комерційних таємниць забезпечується через договірні зобов'язання та спеціальні заходи безпеки. Використання або розголошення комерційних таємниць без дозволу власника є незаконним.

Інші об'єкти інтелектуальної власності: До інших об'єктів належать, наприклад, географічні зазначення, сорти рослин, топографії інтегральних мікросхем і нетрадиційні об'єкти, як-от ноу-хау [1, с. 15-19].

Загалом, інтелектуальна власність охоплює широкий спектр прав, спрямованих на стимулювання творчої та інноваційної діяльності, захист інтересів авторів та інвесторів, а також сприяння економічному розвитку. Кожен вид інтелектуальної власності має свої особливості та правові механізми захисту.

Міжнародний аспект кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності має велике значення, оскільки сучасний світ характеризується глобалізацією та інтеграцією економік. Основні міжнародні угоди та організації, що регулюють цей аспект, включають:

1. *Угода ТРІПС (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)* Угода ТРІПС є частиною угод Світової організації торгівлі (СОТ) і встановлює мінімальні стандарти захисту прав інтелектуальної власності, які повинні виконувати всі країни-учасниці СОТ. Основні положення ТРІПС включають: Встановлення мінімальних стандартів захисту різних об'єктів інтелектуальної власності, таких як авторське право, торговельні марки, патенти, промислові зразки, географічні зазначення і комерційні таємниці. Зобов'язання країн забезпечувати ефективні заходи правозастосування, включаючи кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Вимоги щодо міжнародної співпраці у боротьбі з контрафактною продукцією та піратством [15].

2. *Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів*

Бернська конвенція встановлює стандарти охорони авторських прав і забезпечує міжнародне визнання авторських прав на літературні і художні твори. Основні положення включають: Автоматичний захист авторських прав без необхідності реєстрації. Принцип національного режиму, який гарантує, що автори з інших країн-учасниць отримують таку ж охорону, як і національні автори [15].

3. *Паризька конвенція з охорони промислової власності* Паризька конвенція встановлює основні принципи захисту промислової власності, включаючи патенти, торговельні марки, промислові зразки і географічні зазначення.

4. *Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ)*

ВОІВ є спеціалізованою установою ООН, яка координує міжнародне співробітництво в галузі інтелектуальної власності. Основні функції ВОІВ включають: Розробка міжнародних стандартів і угод з охорони інтелектуальної власності.

Адміністрування міжнародних реєстраційних систем, таких як Мадридська система реєстрації торговельних марок і Гаазька система міжнародної реєстрації промислових зразків.

Надання технічної допомоги країнам-учасникам для вдосконалення їх національних систем охорони інтелектуальної власності.

Вплив міжнародних норм на національне законодавство

Міжнародні угоди та стандарти мають значний вплив на національне законодавство країн, змушуючи їх адаптувати свої нормативні акти до вимог міжнародного права. Це включає:

Внесення змін до кримінальних кодексів для включення положень про кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності.

Вдосконалення процедур правозастосування і судочинства для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності.

Таким чином, міжнародний аспект кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності є важливим елементом у забезпеченні ефективної охорони прав авторів, винахідників та інших правовласників на глобальному рівні. Це сприяє створенню сприятливих умов для розвитку творчої та інноваційної діяльності, а також забезпечує справедливу конкуренцію та економічну стабільність.

Аналіз складу злочинів у сфері інтелектуальної власності дозволяє зрозуміти, які саме діяння кваліфікуються як кримінальні правопорушення і які обставини можуть вплинути на їх оцінку [3, с. 122].

Захист прав інтелектуальної власності є надзвичайно важливим у сучасному правовому середовищі. Інтелектуальна власність стимулює інновації, творчість і економічний розвиток, що робить її захист критично необхідним для

забезпечення сталого зростання і розвитку суспільства. Кримінально-правовий захист відіграє ключову роль у боротьбі з порушеннями, що мають серйозні економічні і соціальні наслідки.

Основною проблемою в сфері захисту прав інтелектуальної власності є розрив між національними правовими системами. Різні країни мають різні підходи до регулювання і захисту цих прав, що ускладнює міжнародну співпрацю і правозастосування. Гармонізація міжнародних стандартів через міжнародні угоди, такі як Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), є необхідною для спрощення і уніфікації процесів захисту прав на глобальному рівні. Це допоможе створити більш сприятливі умови для міжнародного бізнесу і забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності у різних юрисдикціях.

Процес захисту прав інтелектуальної власності часто є дорогим і довготривалим, що створює труднощі для підприємств, особливо малих і середніх. Судові і адміністративні процеси можуть бути затяжними і витратними. Важливо розвивати альтернативні механізми вирішення спорів, такі як медіація і арбітраж, для зменшення витрат і пришвидшення процесу. Надання додаткових ресурсів і фінансування для правозастосувальних органів також може сприяти підвищенню ефективності захисту.

Список використаних джерел:

1. Баулін Ю.В. *Кримінально-правовий захист інтелектуальної власності в Україні* // Юридична газета. – 2020. – № 1. – С. 15-20.
2. Довгерт А.С. *Теоретичні основи охорони прав інтелектуальної власності в Україні*. – Київ: ІнЮре, 2017. – 290 с.
3. Кресіна І.О. *Кримінально-правова відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності: монографія*. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 270 с.

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ВОЄННОЇ ПРОКУРАТУРИ: АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗИ

Плахотнік Олег Віталійович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції

Навчально-науковий Інститут права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

(м.Київ, Україна)

Питання створення повноцінної системи військової юстиції в Україні стало особливо актуальним з початку повномасштабної війни російської федерації проти України та стрімко набуває актуальності у зв'язку з необхідністю ефективного вирішення завдань захисту національних інтересів України від загроз у воєнній і оборонній сферах та перспективі інтеграційних процесів з відповідними військовими структурами держав – членів Організації Північноатлантичного договору (NATO – North Atlantic Treaty Organisation), що можна розглядати як частину стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в НАТО.

Станом на сьогодні, в Україні відсутня єдина система органів військової юстиції, що значно ускладнює ефективне розслідування військових правопорушень та забезпечення правопорядку у військових формуваннях. Як наслідок, відсутність діючої системи військової юстиції в Україні значно ускладнює здійснення правосуддя в умовах воєнного стану по конкретним військовим правопорушенням та знижує ефективність притягнення винних до адміністративної та кримінальної відповідальності. В умовах сучасної війни, одним з пріоритетних завдань, є необхідність оперативного та ефективного реагування на військові кримінальні правопорушення у зоні бойових дій та документування і розслідування воєнних злочинів. Розслідування воєнних злочинів є надзвичайно важливим питанням як у

співробітництві з Міжнародним кримінальним судом так і у контексті ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього [1]. У перспективі, систему військової юстиції в Україні можна розглядати з позиції посилення співробітництва з Міжнародним кримінальним судом щодо ефективності виявлення, документування та розслідування воєнних злочинів в Україні.

До органів військової юстиції можна віднести органи безпеки, органи правопорядку, органи розслідування військових правопорушень, органи, що будуть здійснювати нагляд за законністю дій під час розслідування військових правопорушень, органи надання правничої допомоги та захисту від обвинувачень, органи забезпечення охорони прав і законних інтересів військовослужбовців та органи правосуддя.

Єдина система військової юстиції, у перспективі, може бути надійним захисним механізмом, що буде захищати права військовослужбовців і зможе забезпечити відповідну рівність та змагальність сторін відповідного конфлікту. Особливо гострим є і можливо буде питання щодо відносин командирів та їх підлеглих під час прийняття останніми рішень про самовільне залишення військових частин [2], невиконання наказу тощо. Тривала війна на виснаження може призвести до кризи без створення діючої системи військової юстиції. На рівні законодавчих ініціатив можна бачити деякі кроки щодо послаблення відповідальності за самовільне залишення військової частини, як кроку в напрямку вирішення одного з елементів існуючої кризи. В проєкті Закону України «Про внесення зміни до частини другої статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» №12095 від 04.10.2024 року можна побачити ініціативу щодо потреби вдосконалення правового механізму та процедури продовження військової служби військовослужбовцям Збройних Сил України або інших військових формувань, які самовільно залишили військову частину або місце служби, а потім добровільно виявили бажання повернутися для продовження військової служби [3].

На думку автора, створення єдиної системи військової кримінальної юстиції повинно бути пріоритетним напрямком у наукових дослідженнях за цією тематикою. Тому питання створення єдиної системи військової юстиції з функціонуванням органів правосуддя, військової прокуратури, органів правопорядку та можливо військової адвокатури може потребувати детального обговорення не тільки у науковій спільноті, а й на законодавчому рівні.

Особливої уваги у питанні становлення системи військової юстиції в Україні заслуговує можливість створення та посилення самостійності воєнної прокуратури. У обґрунтування необхідності прийняття нормативного акту, автор проекту Закону “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, у зв'язку із прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури” №11406 від 15.07.2024 року зазначають, що запропонований Законопроект передбачає внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, що забезпечить комплексне вирішення питання створення та функціонування Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури, як елементів побудови системи органів Військової юстиції України [4]. Першим кроком законодавчих ініціатив по створенню військової юстиції був проект Закону “Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України” №10042 від 13.09.2023 року, потім проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури” №11306 від 29.05.2024 року, потім проект Закону “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку із створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури” №11307 від 29.05.2024 року.

Усвідомлюючи важливість питань, пов'язаних з нагальною потребою створення повноцінної системи органів Військової юстиції до якої буде віднесена

воєнна прокуратура слід розглядати всі зазначені проекти Законів комплексно. Такий комплексний підхід є необхідним для цілісного розуміння пропозицій створення та функціонування Спеціалізованої воєнної прокуратури як необхідного елементу побудови системи органів Військової юстиції України та аналізу функцій такої прокуратури та її завдань. Оскільки, зазначеними проектами Законів пропонується створити Спеціалізовану воєнну прокуратуру, як новий орган, фінансове забезпечення такого органу може суттєво вплинути на формування Державного бюджету України у контексті бюджетних асигнувань, необхідних для забезпечення його діяльності.

У контексті питання про формування органів Військової юстиції в Україні необхідно розглянути діючу Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони. Згідно наказу Офісу Генерального прокурора №144 від 30.05.2023 року “Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора” в Україні діє спеціалізована прокуратура яка виконує такі завдання як: Організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, участь у судовому провадженні та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у тому числі вчинені організованими групами і злочинними організаціями, а також передбачені статтями 255-1, 255-2, 255-3 КК України: проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення); вчинені військовослужбовцями; військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, добровольцями добровольчих формувань територіальної громади; а також під час виконання службових обов'язків працівниками військових частин, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших військових формувань...[5]

Завдання Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони напряму пов'язані з виконанням функцій спеціалізованою прокуратурою за напрямом військової юстиції. Тому, виходячи з фінансово-економічного обґрунтування та логіки

включення до єдиної системи Військової юстиції вже діючих органів, Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони можна розглядати в якості органу, який можна реформувати, законодавчо визначити її самостійність та включити до єдиної системи військової юстиції із значно меншими фінансовими витратами для Державного бюджету України. Також, до переваг такої наукової пропозиції можна віднести наявність зрозумілих завдань Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та досвід її роботи.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX/ ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 09.10.2024 року).
2. ДБР затримало військовослужбовця Гнезділова, який публічно оголосив про СЗЧ: Еспресо. URL:<https://espreso.tv/kryminal-dbr-zatrimalo-viyskovosluzhbovt-sya-gnezdilova-yakiy-publichno-ogolosiv-pro-szch> (дата звернення: 09.10.2024 року).
3. Про внесення зміни до частини другої статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»: проект Закону України №12095 від 04.10.2024 року. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44996> (дата звернення: 09.10.2024 року).
4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, у зв'язку із прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення та посилення самостійності Воєнної поліції України та Спеціалізованої воєнної прокуратури": проект Закону №11406 від 15.07.2024 року. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44554> (дата звернення: 09.10.2024 року).
5. Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: Наказ, Положення від 30.05.2023 року № 144.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0144905-23#Text> (дата звернення: 09.10.2024 року).

ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ ПОЗА МЕЖАМИ СФЕРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: СУСПІЛЬНА ПОТРЕБА ЧИ КОНЦЕПТУАЛЬНЕ НЕПОРОЗУМІННЯ?

Стефанчук Марина Миколаївна

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

У постійному потоці аналітичних матеріалів стосовно стану справ у системі правосуддя в Україні, передусім у сферах, охоплених євроінтеграційним процесом, привертають увагу документи, що втілюють альтернативну незалежну оцінку стану справ державної політики в означеній сфері. Цінність таких висновків полягає, зокрема, в тому, що вони містять альтернативний експертний аналіз ефективності такої політики, а також бачення та рекомендації щодо розв'язання виявлених проблем, що розширює та урізноманітнює можливі варіанти вирішення нагальних проблем у досліджуваній сфері, які, на жаль, набувають ознак системності.

Одним із нещодавніх таких документів є Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакету розширення Європейського Союзу [1], підготовлений коаліцією громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив [2], який вже отримав перші відгуки від заінтересованих стейкхолдерів [3], та анонси про майбутні відгуки [4]. Тому, вже на цьому етапі, з певною вірогідністю, представлений звіт може бути охарактеризований як такий, що має релевантний вплив на репрезентантів відповідних сфер в системі правосуддя, які

піддавались оцінці, що сформувалась в межах Проекту ЄС Право - Justice за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Один із розділів цього звіту присвячений експертному аналізу реформи інституту прокуратури як елементу системи правосуддя в Україні. За результатами правового аналізу цих реформ експерти зауважили про проблеми, які, на їхню думку, не були розв'язані жодною з останніх реформ, однією серед яких зазначено питання реалізації прокурором конституційних функцій, що обмежувалися б системою кримінальної юстиції [2, с. 119]. Іншими словами, наділення прокурора повноваженнями поза межами сфери кримінальної юстиції експерти характеризують як проблему, що потребує комплексного вирішення.

У цьому контексті варто нагадати, що однією із конституційних функцій прокуратури, які визначають повноваження прокурора у цій сфері— є функція представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України). Попри те, що у представленому звіті ця функція прокуратури не піддавалась предметному експертному аналізу, водночас особливості її правової природи та сфера, в якій вона реалізується, дає підстави за таких обставин піддати сумніву доцільність її реалізації прокуратурою за умови виокремлення такої проблеми як наділення прокуратури функціями поза межами сфери кримінальної юстиції.

Одним із документів в обґрунтування цієї позиції вказано Рекомендацію ПАРЄ 1604 (2003)¹ «Про роль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» від 27 травня 2003 року [5], у якій вказана європейська інституція зауважила про стурбованість, яку викликає в неї здійснення прокурорами функцій, які не відносяться до сфери кримінальної юстиції.

Водночас слід зауважити, що у зазначеному документі містились, передусім, рекомендації ПАРЄ Комітету міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) доручити відповідним органам проведення детального дослідження з метою підготовки рекомендації державам-членам РЄ щодо тих аспектів ролі прокурора, які не були

розглянуті в її попередній Рекомендації Rec(2000)19, що стосувалась ролі прокурора у сфері кримінальної юстиції [6]. Виходячи із принципу необхідності висвітлити позицію й іншої сторони, слід було б зауважити, що у відповіді на Рекомендацію ПАРЄ 1604 (2003) КМ РЄ сформулював позицію, в якій зауважив, що він не вбачає причин, які б перешкождали прокурорам здійснювати певні функції поза межами системи кримінального правосуддя, як це має місце в багатьох правових системах [7].

Таким чином, міжнародна спільнота поступово дійшла визнання важливості ролі прокуратури і поза сферою кримінальної юстиції. Одним із основних міжнародних документів, у якому було визначено статус, повноваження, практику та корисний досвід прокурорських служб більшості держав-учасниць Ради Європи у діяльності за межами сфери кримінальної юстиції, справедливо можна вважати Висновок № 3 (2008) Консультативної ради європейських прокурорів (КРЄП), прийнятий на 3-му пленарному засіданні (м. Страсбург, 15–17 жовтня 2008 року), в якому було зазначено, що розмаїття функцій прокурорських служб за межами кримінального права впливає з національних правових та історичних традицій [8].

КРЄП рекомендувала розглянути можливість вироблення спільних загальноєвропейських принципів щодо правового статусу і практики прокурорів за межами кримінального права у контексті важливості захисту прав людини, основних свобод, демократичних принципів розподілу повноважень та рівності сторін позову. Відповіддю на ці рекомендації став міжнародний документ у сфері досліджуваних питань, у якому визначено загальні принципи для держав-учасниць щодо ролі публічних обвинувачів поза сферою кримінальної юстиції – Рекомендація СМ/Rec (2012)11, прийнята КМ РЄ 19 вересня 2012 року [9]. Ця Рекомендація цілком виправдано може бути охарактеризована як така, що має засадничий характер для держав-учасниць при визначенні на рівні національного законодавства функціонального навантаження прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції.

Крім того, слід зазначити, що попередні реформаційні документи концептуального характеру в досліджуваній сфері не містили положень про наміри перспективного позбавлення прокуратури функцій поза межами сфери кримінальної юстиції, радше мова йшла про наміри подальшої оптимізації повноважень прокуратури та обмеження сфери їх застосування відповідно до рекомендацій Ради Європи (п. 5.8.) [10], або удосконалення реалізації прокурорами конституційних повноважень, у тому числі із представництва інтересів держави в суді, зокрема шляхом запровадження спеціалізації, уніфікації прокурорської і судової практики (п. 4.4.) [11].

Ба більше, в експертному середовищі пропонуються також варіанти концептуального розширення обсягу представницької функції прокуратури через включення до неї повноважень прокурора щодо обов'язкової участі у розгляді судами справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією [12, с. 166], а також через покладення на підрозділи представництва в суді відповідних прокуратур здійснення організації участі у розгляді судами справ за заявами про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, про припинення надання амбулаторної психіатричної допомоги або про госпіталізацію у примусовому порядку (п. 11.2) [13], попри те, що ці повноваження не зовсім узгоджуються з такою засадою діяльності прокурора поза межами сфери кримінальної юстиції як субсидіарність, власне, так само, як і повноваження прокурорів звертатися до суду у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

За таких обставин вважаємо, що одним із об'єктивних індикаторів можливості постановки питання про доцільність позбавлення прокуратури повноважень поза межами сфери кримінальної юстиції повинна бути відсутність об'єктивної потреби суспільства в таких повноваженнях прокурора на ґрунті належного виконання уповноваженими суб'єктами своїх повноважень у сфері захисту інтересів держави, свідченням чого можуть виступати звітні показники діяльності прокурора у цій сфері, які стрімко наближаються до нуля [14, с. 165]. Проте,

станом на кінець 2023 року у провадженні в судах перебувало більше 7 тисяч справ за позовами прокурора в порядку представництва інтересів держави [15], а станом на кінець червня 2024 року – вже більше 8,5 тисяч справ [16].

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що наведені у цьому дослідженні аргументи свідчать радше на користь збереження в Україні функцій прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції, з огляду на статичні показники діяльності прокурорів у цій сфері, а отже - про суспільну потребу в таких повноваженнях прокурора на сучасному етапі розвитку Української державності.

Список використаних джерел:

1. Ukraine 2023 Report SWD (2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 07.10.2024)
2. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf (дата звернення: 07.10.2024).
3. Заява Національної школи суддів України. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/ofitsiyna-zayava-natsionalnoi-shkoli-suddiv-ukraini-shodotinovogo-zvitu-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-evropeyskoi-komisii-shodo-ukraini-u-2023-rotsi-v-chastini-suddivskoi-osviti-ta-diyalnosti-natsionalnoi-shkoli-suddiv-ukraini/> (дата звернення: 07.10.2024).
4. На РАУ оцінять тіньовий звіт про правосуддя. URL: <https://unba.org.ua/news/9518-na-rau-ocinyat-tin-ovij-zvit-pro-pravosuddya.html> (дата звернення: 07.10.2024).
5. Role of the public prosecutor's office in a democratic society governed by the rule of law. Rec. 1604(2003). URL: <https://pase.coe.int/en/files/17109> (дата звернення: 07.10.2024).
6. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system, adopted by the Committee

of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies. URL:<https://rm.coe.int/16804be55a> (дата звернення: 07.10.2024).

7. CM/AS (2004) Rec 1604 final 6 February 2004 Role of the public prosecutor's office in a democratic society governed by the rule of law – Parliamentary Assembly Recommendation 1604 (2003) (Reply adopted by the Committee of Ministers on 4 February 2004 at the 870th meeting of the Ministers' Deputies) URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=114263&Site=COE> (дата звернення: 07.10.2024).

8. Opinion No.3 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on «The Role of Prosecution Services outside the Criminal Law Field». URL: <https://rm.coe.int/16807474ee> (дата звернення: 07.10.2024).

9. Recommendation CM/Rec (2012)11 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecutors outside the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2012 at the 1151st meeting of the Ministers' Deputies and explanatory memorandum. URL: <https://rm.coe.int/16807096c5> (дата звернення: 07.10.2024).

10. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2762015-19002> (дата звернення: 07.10.2024).

11. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 07.10.2024).

12. Оцінка державної політики у сфері реформування прокуратури України протягом 2014-2023 років / Микола Хавронюк, Євген Крапивін, Дар'я Писаренко, 2023 р. 200 с. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/Otsinka-reformuvannya-prokuratury-2014-2023.pdf> (дата звернення: 07.10.2024).

13. Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді: наказ Генерального прокурора України від 21.08.2020 р. № 389.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20?find=1&text=341#w1_3
(дата звернення: 07.10.2024).

14. Стефанчук М.М. Представницька функція прокуратури: дефекти законодавства. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С.164-175.

15. Звіт про роботу органів прокуратури за січень – грудень 2023 року (усього по Україні). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> (дата звернення: 07.10.2024).

16. Звіт про роботу органів прокуратури за січень – червень 2024 року (усього по Україні). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2> (дата звернення: 07.10.2024).

ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУТІВ ОБВИНУВАЧЕННЯ, ЗАХИСТУ ТА ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ НА ОСНОВІ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Тертишник Володимир Митрофанович

доктор юридичних наук, професор,

Університет митної справи та фінансів

(м. Дніпро, Україна)

Правова держава – держава, де діють та домінують справедливі закони, усі люди рівні перед законом і судом, втілюється засади правової демократії, людиноцентризму та верховенства права, забезпечуються права і свободи людини, гарантується принцип недопустимості звуження існуючих прав і свобод людини та відповідальності влади перед людиною, а реалізація принципу розподілу влади забезпечує незалежність та справедливість судочинства, гармонізацію державного управління, злагоду в суспільстві та створює таку систему правовідносин, за якої максимально усуваються можливості свавілля чиновників та повернення до тоталітаризму.

В наукових працях юристів все більше уваги приділяється окремим аспектам реалізації принципів правової держави в кримінальному процесі, взагалі, та в сфері правосуддя, зокрема. [1-6]. Між тим, існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а скоріше утворюють фундаментальну основу для її подальшого розгляду.

Чинна Конституція України та КПК України не в повній мірі забезпечили чітку юридичну визначеність реалізації принципу змагальності сторін, функцій і статусу самих сторін кримінального провадження.

Згідно ст. 131-1 Конституції України в чинній редакції 2016 року «в Україні діє прокуратура, яка окрім функції обвинувачення, здійснює, зокрема, також «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» та «нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку». Попри розпливчатість останнього положення, зазначимо, що до указаних змін конституційних основ діяльності прокуратури в ст. 21 Конституції України визначалось, що прокуратура здійснює «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами». Скасуванням даних суспільно важливих функцій держава не спромоглась знайти рівноцінного інституційного механізму забезпечення верховенства права (правовладдя) в суспільних відносинах між людиною і владою. Омбудсмен, який виявляв порушення прав людини, раніше зазвичай направляв відомості про виявлені факти для реагування до прокуратури, сподіваючись на її «тоді ще широку компетенцію»...Наразі Омбудсмен України ще не отримав прав, якими наділений Омбудсмен Швеції.

За такої ситуації вважаємо доцільним відновлення функції прокурора щодо нагляду за забезпеченням верховенства права в державі, а разом з тим і розширення компетенції Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

При цьому, важливо створити такі механізми стримувань і противаг, щоб Генеральний прокурор та усі інші прокурори в державі були б максимально

незалежними від інших гілок влади. Відтак варто унеможливити ситуацію, коли новообраний Парламент приступаючи до роботи зразу ж починає «обирати» собі нового Генерального прокурора, а з його допомогою і забезпечує «ротацію» усієї правоохоронної системи «за своїми вподобаннями». До того ж повноваження Генерального прокурора на адміністративній посаді, згідно зі ст. 42 Закону України «Про прокуратуру», припиняються в разі висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору.

В реформуванні прокуратури на доктринальному і законодавчому рівні необхідно забезпечити реалізацію таких концептуальних положень:

По-перше, на конституційному рівні закріпити за прокуратурою виконання функції щодо нагляду за забезпеченням верховенства права в державі, за дотриманням прав і свобод людини в діяльності будь-яких органів влади, правоохоронних органів та їх посадових осіб, а також нагляду за дотриманням антикорупційного законодавства.

По-друге, звільнення прокурора з посади доцільно буде лише конституційною більшістю і лише в порядку застосування інституту імпідменту, а не в разі висловлення Верховною Радою України недовіри.

По-третьє, закріпити, що у кримінальному процесі на досудовому слідстві прокурор виконує функцію нагляду за забезпеченням верховенства права і законності, а в судовому процесі – підтримує обвинувачення.

По-четверте, виходячи з нелогічності кримінально-процесуальних реформ, якими на досудовому слідстві прокурора віднесено до сторони обвинувачення, за відсутності самого обвинуваченого (якого замінено на сумнівного учасника процесу – підозрюваного), варто запровадити такі положення: а) встановити статус підслідного - «підслідною є особа, що з'явилась з повинною, стосовно якої розпочато кримінальне провадження, а також неосудна, неделіктоздатна чи малолітня особа, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження для вирішення питання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру»; б) виходячи з вимог ч. 2 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав і

основних свобод людини про те, що «Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього», в законі замість існуючого інституту повідомлення про підозру (за таких же підстав, умов і строків) закріпити інститут пред'явлення підслідному обвинувачення, а відповідно з цього моменту визнати наявність функції обвинувачення; в) скасувати в нормах КПК положення про те, що слідчий є стороною обвинувачення та відповідно до принципу викладеного в ч. 2 ст. 9 КПК України, закріпити за ним функцію всебічного, об'єктивного і неупередженого розслідування.

По-н'яте, оскільки прокурор «змушений» виконувати функцію процесуального керівництва слідством, оправдано буде, щонайменше, на законодавчому рівні закріпити положення, що на посаду прокурора призначається особа, яка має стаж правничої роботи на посадах слідчих не менше трьох років.

Реалізація принципу верховенства права та змагальності сторін потребує забезпечення гармонізації кримінально-процесуального законодавства з нормами Конституції України та міжнародними правовими актами, а відтак визначення концептів «правничої допомоги» та «захисту», а на цій основі удосконалення самої систему реалізації таких функцій та статусу відповідних учасників процесу.

Зміни в Конституції України 2016 року не забезпечили баланс приватних і публічних інтересів, не додали цілісності і системності застосуванню інституту захисту. Положення ст. 131-2 Конституції України про те, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура», та «виключно адвокат здійснює... захист від кримінального обвинувачення», з одного боку, запроваджує концепт «правничої допомоги», який є більш широким ніж поняття «захист», а з іншого боку, залишає відкритим питання щодо суб'єктів захисту не тільки від обвинувачення (в суді), а й від підозри на досудовому слідстві.

Одна з проблем сьогоденного законодавства полягає в тому, що закон юридично не визначив ні назву, ні статус осіб, які надають правничу допомогу свідку, заявнику, особі, що подає явку з повинною, тощо.

Наприклад, згідно приписів ст. 498 - 502 КПК України, при здійсненні кримінального провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, неповнолітня особа, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, опиняється в пікантній ситуації: вона не може бути підозрюваним чи обвинуваченим оскільки відсутній склад кримінального правопорушення (немає суб'єкту); їй надано право мати захисника, до того ж участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою (ч. 3 ст. 499 КПК України), але закон досі чітко не сформулював систему прав як самої «такої дитини», так і її захисника.

Думається, що правничу допомогу свідкам, заявникам та іншим учасникам процесу можуть здійснювати як адвокати і їх помічники, так і інші фахівці у галузі права, які можуть виступати в процесуальному статусі правничих повірених (юрисконсультів), тобто осіб, які надають правничу допомогу поза межами застосування представництва чи захисту.

Розв'язання проблеми бачимо в необхідності доповнити кримінально-процесуальну доктрину теоретичною моделлю інституту правничого повіреного (legal counsel, lega attorney).

Реалізація конституційних засад правничої допомоги та захисту в кримінальних провадженнях потребує чіткого визначення процесуального статусу захисника, представника особи та правничого повіреного (lega attorney), розробки та прийняття інституту незалежного правничого розслідування, який має стати самостійним інститутом кримінально-процесуального права.

Список використаних джерел:

1. Дуфенюк О. М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні : монографія. Львів : Растр-7, 2023. 508 с.
2. Кримінальний процес України. Академічний курс: у 3 т. Т. 1. Загальна частина; За заг ред. акад. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф, В. Т. Нора, д-ра юрид. наук, проф. Н. Р. Бобченко. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

3. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Вид. «Паливода А.В.». 2019. 256 с.
4. Тертишник В. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 2-ге, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 464 с.
5. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні: монографія. Київ: Алерта, 2016. 428 с.
6. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Родовід, 2013. 307 с.

СЕКЦІЯ 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ТА РІШЕНЬ ІНШИХ ОРГАНІВ

СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ЯК КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПОРЯДКУ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Бондар Ірина Вадимівна

*доктор юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Малярчук Любов Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Засада обов'язковості виконання судових рішень реалізується шляхом добровільного виконання з боку зобов'язаної за рішенням особи, так і за допомогою застосування механізмів примусу суб'єктами примусового виконання рішень. Відповідно для досягнення кінцевої мети правосуддя – фактичного захисту прав, свобод, інтересів необхідно обирати спосіб захисту, зважаючи на особливості процесуального порядку його реалізації, зокрема, і в межах конкретного виконавчого провадження із урахуванням потенційної можливості використання виконавцем при цьому дієвих засобів впливу щодо боржника. Тому від коректного формулювання змісту позовних вимог, що обумовлюється правильним вибором способу судового захисту, залежить не тільки успіх розгляду справи у вигляді винесеного на користь позивача рішення, а й його остаточне виконання.

Так, за положеннями ст. 16 Цивільного кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового

права та інтересу [1]. Хоча поділ судових рішень законодавчо не закріплений, однак залежно від природи вимог всі судові рішення можна поділити на дві загальні групи: 1) судові рішення майнового характеру (наприклад, про стягнення грошових коштів, визнання права власності тощо) та 2) судові рішення немайнового характеру [2, С.5]. В основу такого поділу покладена класифікація позовних вимог, визначена Законом України «Про судовий збір», де проведено поділ на позовні заяви майнового та немайнового характеру [3].

Під позовною вимогою майнового характеру розуміють захист права або інтересу, об'єктом якої є благо, що піддається грошовій оцінці. До позовних заяв немайнового характеру відносяться вимоги, які не підлягають вартісній оцінці. Таким чином, під немайновим позовом слід розуміти вимогу про захист права або інтересу, об'єктом якої виступає благо, що не піддається грошовій оцінці [4].

Для ілюстрації підходів до розмежування вимог майнового та немайнового характеру звернемося до судової практики. Так, позовна вимога про зобов'язання повернути земельну ділянку у зв'язку з припиненням договору оренди буде мати немайновий характер, оскільки є вимогою про виконання обов'язку в натурі та буде полягати в поверненні орендодавцеві належної йому земельної ділянки, а відповідні дії не вплинуть на склад майна суб'єктів спору (зміна власника майна не відбувається). Такого висновку дійшов Верховний Суд у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у справі №905/105/20 [5]. Однак, наприклад, позовна вимога про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження земельною ділянкою шляхом її повернення буде майнового характеру, оскільки має грошове вираження.

У свою чергу, Закон України «Про виконавче провадження» [6] передбачає різний порядок примусового виконання судових рішень майнового та немайнового характеру з використанням відмінних заходів примусового характеру. Примусове виконання рішення відбувається в площині «стягнути» чи «зобов'язати щось зробити» (утриматися від певних дій), у різний спосіб, при чому комплекс допустимих виконавчих дій та інструментів обмежений процедурою виконання

рішення певної категорії. А відтак примусове виконання рішення в межах того чи іншого виконавчого провадження та відповідний алгоритм дій виконавця залежить від обраного способу захисту позивачем і його відображення в резолютивній частині рішення та виконавчому документі судом.

Визначальним при виконанні немайнових рішень, як було зазначено вище, є відсутність вартісної оцінки. Це призводить до неможливості здійснити стягнення на майно боржника, оскільки при виконанні рішень немайнового характеру, як правильно зазначають Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В, немає предмета стягнення, а є лише предмет виконання - визначені рішенням дії боржника, або утримання від певних дій [7, с.128].

Непоодинокі випадки неправильної кваліфікації виконавцем резолютивної частини судового рішення та здійснення виконання не за тією процедурою. Так, резолютивна частина рішення Апеляційного суду Хмельницької області була викладена у наступній редакції: "Знести самочинне будівництво: гаражу; добудови до квартири та надбудову до квартири за рахунок Особа_1". Виконавчий лист та постанова про відкриття виконавчого провадження містять аналогічний текст. Тобто указаним судовим рішенням Особу_1 особисто не зобов'язано знести самочинне будівництво, а лише указано про знесення самочинного будівництва за його рахунок. Предметом перевірки у межах розгляду цієї справи була правомірність постанови державного виконавця накладення на боржника у виконавчому провадженні штрафу за невиконання ним рішення суду за відсутності поважних причин. У цій справі виконавцем безпідставно визначено боржника, як особу, яку за рішенням суду зобов'язано вчинити дії щодо знесення самочинного будівництва. Зазначене рішення не є рішенням зобов'язального характеру, а тому визначення у вимозі державного виконавця боржника, як особу, зобов'язану вчинити дії по знесенню самочинного будівництва суперечить резолютивній частині судового рішення. Верховний Суд зауважує, що застосування до боржника заходів впливу у вигляді штрафу необхідно формувати через призму оцінки змісту зобов'язальної частини виконавчого документа, яка повинна відповідати

резолютивній частині судового рішення, та аналізу причин, з якими боржник пов'язує неможливість виконати судове рішення. Якщо резолютивна частина судового рішення є нечіткою за змістом, тобто коли вона є незрозумілою як для осіб, стосовно яких його ухвалено, так і для тих, хто здійснює його виконання, через що рішення суду неможливо виконати примусово або є імовірність неправильного його виконання, рішення державного виконавця про застосування до боржника заходів впливу у вигляді штрафу у таких випадках є передчасним [8]. Схожою ситуацією є одночасне зазначення у судовому рішенні (виконавчому листі) про задоволення вимог про витребування із володіння майна та зобов'язання передати його власнику [9]. У зазначеній справі навіть суди попередніх інстанцій не встановили, до якої категорії відноситься судове рішення, яке підлягає примусовому виконанню, - майнової чи немайнової. У даній справі приватним виконавцем відкрито виконавче провадження на підставі виконавчого листа, яким витребувано із володіння боржниці автомобіль та зобов'язано останню передати цей автомобіль власнику. Приватний виконавець здійснював виконання рішення суду як рішення немайнового характеру. І виконавчі дії, здійснені приватним виконавцем, не призвели до виконання рішення суду. Верховним судом встановлено, що одночасне зазначення у судовому рішенні (виконавчому листі) про задоволення вимог про витребування із володіння майна та зобов'язання передати його власнику не може свідчити про те, що таке рішення підлягає виконанню як рішення немайнового характеру, оскільки виконання такого рішення передбачає вчинення виконавцем дій щодо вилучення такого майна у боржника та передачу його стягувачу, а не обмежується лише діями виконавця щодо перевірки виконання рішення боржником.

Сьогодні, поряд з тим, що невиконання рішень в Україні визнано системною проблемою, ще гірше ситуація з виконанням рішень немайнового характеру. Зокрема, на думку і науковців, і практиків, у справах зобов'язального характеру виконується не більше як 20 % судових рішень [10]. Тому, якщо з резолютивної частини рішення державному чи приватному виконавцю незрозуміло порядок

його виконання, то він не позбавлений можливості звернутися до суду із заявою про роз'яснення рішення суду, про встановлення порядку виконання рішення. У свою чергу особа, яка звертається за захистом своїх прав до суду, також повинна враховувати ризики невиконання рішення в контексті наведеної проблематики і зважити ефективність обраного способу захисту з огляду на можливість примусового виконання ухваленого за результатом розгляду його позовних вимог рішення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення: 28.09.2024).
2. Аналітичний звіт. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру суб'єктами владних повноважень. 2023 р. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/649/411/698/6494116987067711322061.pdf> (Дата звернення: 28.09.2024).
3. Про судовий збір: Закон від 08.07.2011 №3674-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (Дата звернення: 28.09.2024).
4. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 758/5118/21 від 18 вересня 2023 року URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721711> (Дата звернення: 28.09.2024).
5. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у справі №905/105/20 від 02.12.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93296139> (Дата звернення: 28.09.2024).
6. Про виконавче провадження: Закон від 02.06.2016 №1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (Дата звернення: 28.09.2024).
7. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Закони України “Про державну виконавчу службу”, “Про виконавче провадження”, “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”: Науково-практичний коментар., - К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. 1172 с.

8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №560/17588/23 від 04.04.2024 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C027655> (Дата звернення: 29.09.2024).

9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі N 201/12569/16 від 30 червня 2021 року URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98170467> (Дата звернення: 29.09.2024).

10. Проблеми й механізми виконання судових рішень обговорили під час засідання робочої групи членів Науково-консультативної ради при ВС. Верховний Суд, 20 березня 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576098> (Дата звернення: 29.09.2024).

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: НЕРЕАЛІЗОВАНІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ

Жукевич Ігор Васильвич

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Виконання судових рішень у цивільному процесі – одне з ключових і проблемних питань у правовій системі України сьогодні, що обумовлює потребу пошуку шляхів підвищення ефективності у цій сфері.

З моменту запровадження правове регулювання інституту судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві неодноразово зазнавало змін. Утім деякі законодавчі ініціативи так і не були реалізовані. Однією із таких, зокрема, є Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення судового контролю за виконанням судових рішень у

господарському і цивільному судочинстві (далі – Проект № 7042) [1], який було зареєстровано ще у лютому 2022 року та знято з розгляду у вересні 2024 року.

Як відомо, Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147- VIII від 03.10.2017 року (далі – Закон № 2147-VIII) [2] Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) статтею 382, яка містить положення про судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах. Положення зазначеної статті наділили адміністративні суди дискреційними повноваженнями зобов'язувати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. Однак до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) аналогічні за змістом положення внесені не були.

Разом з тим, упродовж тривалого часу зазначений інструмент довів свою користь. У свою чергу, Проектом № 7042 було запропоновано доповнити ЦПК України положеннями, які наділяють суд повноваженнями зобов'язувати боржника подати до суду звіт про виконання судового рішення. При цьому, пропонувалося обмежитися справами: 1) що виникають із трудових правовідносин; 2) що виникають із сімейних правовідносин; 3) щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення; 4) щодо відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду; 5) щодо відшкодування моральної шкоди; 6) щодо захисту прав споживачів; 7) щодо захисту честі, гідності та ділової репутації; 8) в інших справах немайнового характеру, за умови, що судовим рішенням відповідача зобов'язано вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

На наш погляд, попри, вказані обмеження, запропоновані досліджуваним законопроектом зміни варто визнати позитивним кроком уперед на шляху удосконалення правового регулювання інституту судового контролю у цивільному судочинстві України, що безумовно сприятиме підвищенню ефективності судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві. Однак, на жаль, ця законодавча ініціатива дотепер залишається нереалізованою. Проект № 7042, як нами зазначалося вже вище, було знято з розгляду. Не було прийнято й альтернативних йому. Як наслідок, станом на вересень 2024 року стаття «Звіт про виконання судового рішення» у ЦПК України відсутня.

У той же час, необхідно зазначити, що 23 травня 2024 року парламентом було прийнято за основу Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль (законопроект прийнято за основу з доопрацюванням положень відповідно до ч. 1 ст. 116) (далі – Проект № 9462) [3], який в цілому пропонує порівняно ширший підхід до врегулювання питання звітності в аспекті судового контролю, хоча й аналогічно попереднику передбачає обмеження здебільшого категорією немайнових спорів та окремих, специфічних категорій справ. До того ж, Проект № 9462, враховує виявлені практикою недоліки нововведень. Тому, у разі прийняття відповідного закону, нереалізованість законодавчої ініціативи запропонованої Проектом № 7042 в аспекті удосконалення судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві цивільного судочинства шляхом впровадження звітності матиме суто формальний характер.

Насамкінець, зауважимо, що питання судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському і цивільному судочинстві № 7042 від 11.02.2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38957>

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України «№ 2147- VIII від 03.10.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19>

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль №9462 від 06.07.2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=9462&conv=9>

ФАКТИЧНІ ПІДСТАВИ УЧАСТІ АДВОКАТА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кур'яга Віталій Васильович

аспірант юридичного факультету

Вищого навчального закладу «Національна академія управління»

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права юридичного факультету*

Вищого навчального закладу «Національна академія управління» **І.В.Козакова**

Поряд з правовими підставами участі адвоката у виконавчому провадженні, про які ми вже зазначали раніше [1], необхідно виокремлювати і фактичні підстави участі. Фактичними підставами участі адвоката у виконавчому провадженні є така сукупність визначених законодавством юридичних фактів, за наявності яких адвокат вправі та зобов'язаний надавати правничу допомогу клієнту у виконавчому провадженні. При цьому, ця допомога може надаватися як за умови вже відкритого виконавчого провадження, так і бути пов'язаною з виконавчим провадженням, яке може бути відкрите у майбутньому.

Правозахисний процес, у якому адвокат фактично надає правничу допомогу клієнту, розвивається стадійно. Останньою стадією такого процесу є виконавче

провадження, у якому вже прийняте рішення примусово виконується державними чи приватними виконавцями. Однак, сам цей процес на цій завершальній його стадії примусового виконання рішення також має свою процедуру та особливості, які безумовно впливають на особливості вступу адвоката у виконавче провадження. Як і правові підстави, фактичні підстави участі адвоката у виконавчому провадженні обумовлюються законодавством про виконавче провадження та про адвокатуру.

Першим юридичним фактом, з яким може бути пов'язана необхідність участі адвоката у виконавчому провадженні, є наявність рішення певного органу чи посадової особи, виконання якого здійснюється примусово державними або ж приватними виконавцями.

Перелік таких рішень законодавством про виконавче провадження не визначено, але примірний їх перелік вбачається зі ст.3 Закону «Про виконавче провадження». Такими рішеннями, зокрема, можуть бути судові рішення, рішення третейського суду, рішення міжнародного комерційного арбітражу, рішення іноземних судів, судові накази, ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом, виконавчі написи нотаріусів, рішення комісій по трудових спорах тощо.

Адвокату, який визначається з питанням участі його у виконавчому провадженні з метою захисту прав стягувача, слід звернути увагу на те, що окремі з цих рішень вимагають отримання в подальшому спеціального виконавчого документа, який необхідно буде стягувачу пред'явити до виконання, а деякі з цих рішень одночасно є і такими виконавчими документами.

Вирішуючи питання про те, які рішення компетентних органів чи посадових осіб вимагають отримання спеціального виконавчого документа, а які є одночасно і виконавчим документом, адвокат враховує положення ст. 3 Закону «Про виконавче провадження». Відтак участь адвоката у процесі надання правничої допомоги клієнту як майбутньому стягувачу у виконавчому провадженні може

розпочатися ще з питання отримання адвокатом цього виконавчого листа у відповідному суді від імені клієнта.

Як вбачається з процесуального законодавства, мова у таких випадках іде про процедуру звернення судового рішення до виконання, яка має свої особливості.

Як зазначає Р.О.Ляшенко, однією з важливих та характерних рис такого періоду є відсутність чіткої регламентації у законодавстві, що можна підтвердити такими положеннями:

- позивач втратив свій статус позивача, оскільки судовий розгляд завершено, але не набув статусу стягувача, оскільки не отримав виконавчого листа. Тому в цей період особа, права якої встановлено в рішенні суду, немає офіційного статусу.

- цей період фактично не обмежений будь-якими часовими рамками [2, с. 225].

Таке твердження, на наш погляд, підлягає критичній оцінці. По-перше, слід враховувати, що у суді може отримувати виконавчий лист не лише колишній позивач. Такий лист у певних випадках може отримувати навіть колишній відповідач, через що саме він надалі набуватиме статусу стягувача. По-друге, період звернення судового рішення до виконання все ж обмежений строками пред'явлення виконавчого листа до виконання, визначеними ст.12 Закону «Про виконавче провадження». Все це звичайно повинен враховувати адвокат, вирішуючи питання щодо участі у виконавчому провадженні.

Якщо ж за отриманням правничої допомоги до адвоката звернувся боржник, то зазвичай участь адвоката у виконавчому провадженні розпочинається вже за умов, коли виконавче провадження є відкритим. Про це може свідчити надана боржником копія постанови про відкриття виконавчого провадження, яку він отримав від виконавця в порядку ст.28 Закону «Про виконавче провадження».

Однак, досить часто буває й так, що до адвоката звертається клієнт, який про наявність щодо нього якихось відкритих виконавчих проваджень взагалі нічого не знає, однак лише здогадується про їх наявність у зв'язку з арештом його коштів на банківських рахунках, про що його повідомив банк. У цьому разі, участь адвоката у виконавчому провадженні пов'язується з фактом попереднього з'ясування ним

того, які виконавчі провадження відкриті щодо боржника та яким виконавцем. Задля цього адвокат може використовувати як дані Єдиного реєстру боржників, так і отримати відповідну інформацію від виконавця за наслідком відвідування органу державної виконавчої служби або ж офісу приватного виконавця. Однак, зробити це можна вже лише за умови укладення з клієнтом договору про надання правничої допомоги.

Таким чином, ще одним обов'язковим фактом з яким пов'язується участь адвоката у виконавчому провадженні, є факт укладення договору про надання правничої допомоги .

Договір про правничу допомогу укладається в письмовій формі до нього застосовуються загальні вимоги договірного права.

Однак, буває й так, що клієнт у виконавчому провадженні потребує термінової правничої допомоги, через що можливості у нього попередньо укласти письмовий договір про надання правничої допомоги з адвокатом (адвокатським бюро чи об'єднанням) немає. Наприклад, такі ситуації можуть виникнути тоді, коли до боржника пришов державний чи приватний виконавець проводити таку виконавчу дію як опис майна, та боржник запросив свого адвоката телефоном. У таких випадках адвокат та клієнт можуть керуватися положенням ч.2 ст.27 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та укласти договір про надання правничої допомоги в усній формі. В подальшому необхідно буде укласти договір в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди - у найближчий можливий строк.

Свої особливості мають і підстави для відмови в укладенні договору про надання правничої допомоги клієнту у виконавчому провадженні. Ці підстави викладені у ст.28 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та мають загальний характер. Такими, зокрема, є те, що:

- адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом;

- адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правничої допомоги;

- адвокат надає правничу допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правничої допомоги.

Слід враховувати, що досить часто клієнт, який є боржником у виконавчому провадженні, звертається до адвоката з метою досягнути незаконної мети – ухилитися від виконання судового рішення, яке набрало законної сили, або ж вчиняти дії, спрямовані на затягування його виконання. Така мета боржника є очевидно незаконною, адже рішення суду, яке набрало законної сили, є обов'язковим для виконання. Тому вважаємо, що в таких випадках адвокат повинен роз'яснити боржнику незаконність його цілей та відмовити в укладенні договору про надання правничої допомоги. В жодному разі адвокат не може укласти з боржником договір про надання правничої допомоги, в якому зазначати гонорар успіху у вигляді виплати адвокату боржником гонорару, розмір якого залежить від строку фактичного невиконання рішення суду. Такі умова априорі є незаконною, свідчить про те, що адвокат виконує протизаконну мету – мету затягування фактичного виконання судового рішення, яке набрало законної сили.

Список використаних джерел:

1. Кур'ята В.В. Правові підстави участі адвоката у виконавчому провадженні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2023. 666 с. С.279-283.

2. Ляшенко Р. О. Звернення та приведення судового рішення до примусового виконання : від теоретичних концепцій до законодавчого закріплення. Часопис Київського університету права. 2012. № 3. С. 224–227.

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НА ТЕРИТОРІЯХ, ПРИЛЕГЛИХ ДО ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Селіванов Олег Анатолійович

кандидат юридичних наук заступник начальника управління правового забезпечення

зовнішньоекономічної діяльності та інвестицій

юридичного департаменту Міністерства економіки України

викладач кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету ім. Т. Шевченка

(м. Київ, Україна)

Вступ. Військова агресія з боку російської федерації створює нові виклики для сучасної правової держави та українського суспільства. Виконання судових рішень на територіях, прилеглих до зони бойових дій, є вкрай складним завданням через специфічні умови, що виникають унаслідок військового конфлікту з державою агресором. Це пов'язано з рядом факторів, таких як небезпека для життя, руйнування інфраструктури, відсутність контролю з боку державних органів на певних територіях та інші обмеження. У цьому контексті важливо розглянути проблеми, які виникають під час виконання судових рішень, а також можливі шляхи їх вирішення[1, 2]. Суттєва небезпека для життя і здоров'я громадян і державних службовців на територіях, прилеглих до зони бойових дій та безпосередньо на звільнених територіях є не єдиним фактором що ускладнює виконавчий процес, оскільки питання співпраці органів державної влади та воїнів ЗСУ залишаються неврегульованими, та створюють додаткові перепони для реалізації судових рішень у встановленому законом порядку. Відсутність сталого механізму та єдиної судової практики в цьому питанні є актуальною проблемою сучасної правової спільноти.

Правові та організаційні бар'єри. Одним з головних викликів є обмежена можливість доступу виконавчих органів до територій, прилеглих до зони бойових

дій, або тимчасово невідконтрольних територій. Це викликає серйозні проблеми для реалізації та повного фактичного виконання судових рішень, оскільки виконавці не можуть фізично виконати свої обов'язки в таких умовах. Ключові правові проблеми: відсутність державного контролю над певними регіонами, руйнування інфраструктури судових і виконавчих органів, небезпека для життя працівників виконавчої служби [2].

Механізми тимчасового призупинення виконавчих дій. У деяких випадках виконання рішень на територіях, прилеглих до зони бойових дій, може бути тимчасово призупинене через реальні загрози для виконавців або неможливість виконання рішень в умовах війни [3]. В таких ситуаціях можуть бути введені спеціальні процедури:

1. Зупинення виконавчого провадження: якщо неможливо виконати рішення через безпекову ситуацію, виконавче провадження може бути призупинене до припинення таких обставин.

2. Перенесення виконання рішень на більш безпечні території: шляхом передачі виконавчих проваджень до інших територіальних підрозділів, можливе виконання судових рішень у менш небезпечних регіонах або на територіях, де є забезпечений контроль з боку державних органів.

Використання альтернативних методів виконання рішень.

На територіях, прилеглих до зони бойових дій, де фізичне виконання судових рішень є неможливим, можуть застосовуватися альтернативні механізми, які включають:

1. Електронне (дистанційне) виконання рішень: деякі рішення, особливо у фінансовій сфері, можуть бути виконані дистанційно за допомогою електронних систем та виконавчих дій, які не потребують фізичної присутності виконавця на відповідній території, таких як арешт рахунків або стягнення коштів шляхом звернення стягнення на кошти, які знаходяться на банківських рахунках боржника, реалізації немайнових прав боржника через електронні торги, тощо.

2. Співпраця з міжнародними організаціями: у випадках, коли виконання рішень у зоні конфлікту є складним, міжнародні організації можуть виступати посередниками або забезпечувати захист сторін.

Захист прав сторін у процесі виконання рішень. Під час виконання судових рішень у зоні бойових дій важливо забезпечити захист прав і свобод як кредиторів, так і боржників. Це особливо актуально, оскільки воєнні дії створюють додаткові ризики, пов'язані з можливими втратами або руйнуванням майна, відсутністю доступу до правосуддя та обмеження у комунікації. В таких умовах необхідно передбачити механізми компенсації збитків для обох сторін у випадку неможливості виконання рішення та можливість тимчасового перегляду судових рішень або надання відстрочок для сторін, які перебувають у зоні конфлікту.

Міжнародні практики та допомога. На міжнародному рівні існують приклади, коли держави та міжнародні організації розробляли спеціальні механізми для виконання судових рішень у зонах конфлікту. Україна може звернутися до досвіду інших країн, що стикалися з подібними викликами:

1. **Механізми відновлення правосуддя в умовах постконфліктного періоду:** Міжнародні організації, такі як ООН або Європейський Союз, можуть допомагати у відновленні правосуддя та забезпеченні виконання рішень після стабілізації ситуації.

2. **Програми підтримки та фінансування:** Уряди країн можуть отримувати підтримку для реінтеграції тимчасово невідконтрольних територій, що також сприятиме відновленню судової системи та виконанню рішень.

Інформаційні системи та бази даних. Сучасні технології можуть значно полегшити процес виконання судових рішень у важкодоступних регіонах. Використання електронних систем управління виконавчими провадженнями (покращення системи АСВП та АСКОД), а також автоматизація взаємодії між органами державної влади може сприяти більш оперативному виконанню рішень навіть за складних умов, через пришвидшення механізму взаємодії структурних

підрозділів ДВС та інших органів державної влади, в умовах розгалуження та територіального преміщення останніх.

Можливості для відновлення виконання рішень після стабілізації ситуації.

Після завершення бойових дій та звільнення захоплених територій нашої країни, виконавчі органи мають розробити план відновлення виконання судових рішень у регіонах, прилеглих до зони конфлікту та таких, які знаходились в окупації [3]. Це включає:

- Відновлення інфраструктури судових органів та органів примусового виконання.
- Створення спеціальних комісій для розгляду справ, які не були виконані під час війни та для яких фактор часу і місця виконання були критичними.
- Впровадження програм реабілітації для громадян і бізнесів, які постраждали від затримки виконання рішень.
- Поновлення строків для подання скарг на рішення, дії та бездіяльність органів примусового виконання рішень.
- Створення механізму компенсацій для осіб, матеріальні права яких були порушені внаслідок військової агресії з боку російської федерації під час виконання судових рішень

Висновок. Виконання судових рішень на територіях, прилеглих до зони бойових дій, є складним і багатоаспектним процесом, що вимагає адаптації до реальних умов конфлікту. Основними кроками для підвищення ефективності цього процесу є:

1. розробка гнучких правових механізмів (як приклад можна запропонувати розширити статту 34 ЗУ «Про виконавче провадження» щодо підстав зупинення провадження виконавчих дій);
2. посилення міжнародної підтримки (залучення міжнародних організацій для підвищення ефективності виконання судових рішень та спрощення механізму оскарження у міжнародних судових інстанціях);

3. впровадження сучасних технологій та забезпечення захисту прав сторін (формування єдиної судової практики, створення нових реєстрів та полегшення механізмів комунікації між органами державної влади).

Список використаних джерел:

1. Опубліковано постанову Кабміну про розблокування виконання судових рішень на територіях можливих бойових дій. *Судово-юридична газета*, 2023, 20 січня. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/259789-opublikovano-postanovlenie-kabmina-o-razblokirovanii-ispolneniya-sudebnykh-resheniy-na-territoriyakh-vozmozhnykh-boevykh-deystviy> (дата звернення 08.10.2024).

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 р. № 45 «Про внесення зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 р. № 1364».

3. Бурлай В. Проблема виконання судових рішень, прийнятих судами, які опинилися на окупованих територіях: як це працює на практиці? *Юридична газета online*, 2023, 17 червня. . URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problema-vikonannya-sudovih-rishen-priynyatih-sudami-yaki-opinilisya-na-okupovanih-teritoriyah-yak-s.html> (дата звернення 08.10.2024).

**ЩОДО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ТА
ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ**

Снідевич Олександр Станіславович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

(м. Київ, Україна)

Законодавство про виконавче провадження є недосконалим в частині визначення територіальної компетенції державних та приватних виконавців.

Загальні правила щодо територіальної компетенції державних та приватних виконавців фактично містить ст.24 Закону «Про виконавче провадження» (надалі – Закон), яка, однак, має назву «Місце виконання рішення». Так, згідно з частинами 1-3 ст.24 Закону виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. Право вибору місця відкриття виконавчого провадження між кількома органами державної виконавчої служби, що можуть вчиняти виконавчі дії щодо виконання рішення на території, на яку поширюються їхні функції, належить стягувачу. Приватний виконавець приймає до виконання виконавчі документи за місцем проживання, перебування боржника - фізичної особи, за місцезнаходженням боржника - юридичної особи або за місцезнаходженням майна боржника. Виконавчі дії у виконавчих провадженнях, відкритих приватним виконавцем у виконавчому окрузі, можуть вчинятися ним на всій території України. Виконання рішення, яке зобов'язує боржника вчинити певні дії, здійснюється виконавцем за місцем вчинення таких дій.

Аналіз зазначених положень свідчить про намагання законодавця у одній статті Закону об'єднати та врегулювати досить складні за своїм змістом та об'ємні за обсягом питання територіальної компетенції державних та приватних виконавців – як на стадії відкриття виконавчого провадження, так і на подальших стадіях його здійснення. Через це у статті 24 Закону одночасно застосовуються такі різні за своїм змістом поняття як «місце відкриття виконавчого провадження», «місце виконання рішення», «місце вчинення виконавчих дій», «місце вчинення дій боржником» тощо. Враховуючи наведене, вважаємо, що доцільно було б, на наш погляд, принаймні, назвати відповідну статтю Закону «Територіальна компетенція органів та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень», а загалом, й диференціювати правове регулювання питань місця відкриття виконавчого провадження та місця вчинення виконавчих дій, виклавши відповідні положення щодо них у різних статтях Закону.

Недосконалими виглядає й диференціація територіальної компетенції державних та приватних виконавців в частині застосованих Законом прив'язок. Так, як вбачається, Закон дозволяє державному виконавцю відкривати виконавче провадження за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. Натомість приватний виконавець вправі це робити лише за місцем проживання, перебування боржника - фізичної особи, за місцезнаходженням боржника – юридичної особи або за місцезнаходженням майна боржника. Залишається незрозумілим, чому Закон забороняє приватному виконавцю відкривати виконавче провадження за місцем роботи боржника.

Відомі неодноразові випадки намагання стягувачів змінити територіальну компетенцію як державних, так і приватних виконавців. Такими, наприклад, є випадки пред'явлення виконавчого документа до виконання у місті Києві за місцезнаходженням коштів на рахунках у банках, яким, начебто, завжди є місто Київ. Це пояснюють тим, що майже усі банки України мають місцем своєї реєстрації місто Київ, хоча боржник може мати місце проживання чи перебування зовсім в іншому регіоні України. З цього питання існує й чисельна судова практика.

Зрозуміло, що Закон повинен містити прив'язки щодо визначення територіальної компетенції державних та приватних виконавців. Ці прив'язки повинні бути змістовними, мати фактичне значення, а не бути штучно створеними. Задля належного розуміння цього питання корисним є дослідження в порівняльному аспекті правил підсудності у судочинстві.

Так, наприклад, правило загальної територіальної підсудності у цивільному судочинстві передбачає, що позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом. Позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань (ст.27 ЦПК України). Це правило не є штучно визначеним, а має своє логічне обґрунтування. Так, по-перше, відповідачу зручніше захищатися від пред'явлених

до нього вимог за своїм місцем проживання. По-друге, саме позивач повинен нести певні обтяження, як-то витрати на переїзд тощо, при необґрунтованості або недоведеності свого позову. Нарешті, по-третє, це певною мірою утримує позивачів від пред'явлення завідомо необґрунтованих позовів з метою спричинення незручностей для відповідачів або втягнення їх у зайві витрати [1, с. 221]. Судове процесуальне законодавство визначає й альтернативну підсудність, яка дає альтернативу позивачу у обранні підсудності, а основою виокремлення самої альтернативної підсудності є зручність розгляду справи для позивача не у суді за місцем проживання відповідачу, а у іншому суді. Така підсудність допускається у тих справах, в яких інтереси позивача, на думку законодавця, мають більший пріоритет над інтересами відповідача.

Таким чином, у судочинстві маємо такий стан регулювання процесуальних правовідносин, за якого правило загальної територіальної підсудності не допускає альтернативи, а окремі випадки, які є винятками з цього правила, мають своє логічне пояснення.

Ми розуміємо, що ті аргументи, які були основою формування правила загальної територіальної підсудності у судочинстві, не є прийнятними для виконавчого процесу. Якщо загальна підсудність за місцем проживання відповідача обумовлена найбільшими зручностями для відповідача, а сам відповідач розглядається ще як особа, щодо якої ще не встановлено факт вчинення ним порушення права позивача, то у виконавчому процесі вже все є зрозумілим – боржник апріорі розглядається як особа-правопорушник. Через це, якщо слідувати логіці судового процесуального законодавства, цілком доцільним було б сформулювати такі положення територіальної компетенції виконавців, які були б зручними саме для стягувача, а не боржника – наприклад, відкривати виконавче провадження за місцем проживання стягувача. Однак, ми бачимо, що місця проживання стягувача як однієї з прив'язок визначення територіальної компетенції виконавців Закон не містить. І це, ймовірно, має своє пояснення. У виконавчому процесі при визначенні територіальної компетенції виконавців вже діють зовсім

інші цільові характеристики – визначальним тут повинна бути не суб'єктивна зручність примусового виконання для стягувача, а об'єктивна зручність такого виконання, яка, очевидно, знову ж таки завжди більше прив'язана до особи боржника – його місця проживання, роботи, знаходження майна тощо.

Проте, якщо ми подивимось на визначені Законом прив'язки територіальної компетенції виконавців у виконавчому процесі, то помітимо, що фактично тут немає загального правила, як це є в судочинстві. Загальне правило територіальної компетенції як державних, так і приватних виконавців, фактично визначає досить широку альтернативу. Як уже зазначалося вище, згідно з ч. 1 ст.24 Закону виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. При цьому лише щодо рішень про зобов'язання боржника вчинити дії визначена спеціальна прив'язка територіальної компетенції – вони виконуються за місцем вчинення цих дій. При цьому, право вибору місця відкриття виконавчого провадження між кількома органами державної виконавчої служби, що можуть вчиняти виконавчі дії щодо виконання рішення на території, на яку поширюються їхні функції, належить стягувачу.

Для науки та практики важливим у дослідженнях територіальної компетенції державних та приватних виконавців повинне стати питання – чи обґрунтованим є настільки широке загальне правило їх територіальної компетенції? Чи викликана така велика кількість прив'язок якимись об'єктивними чинниками? Вважаємо, що відповідь на це питання варто шукати в аналізі особливостей виконання рішень окремих категорій – особливостей вчинення тих чи інших виконавчих дій державними та приватними виконавцями при виконанні цих рішень, особливостей вчинення процесуальних дій боржником та стягувачем.

Однак, виходячи зі значної специфіки окремих заходів примусового виконання рішень, вбачається, що цілком логічним було, як і судовому процесуальному законодавстві, сформулювати загальне правило територіальної компетенції державних та приватних виконавців (наприклад, виконання рішень за місцем

реєстрації боржника-фізичної особи чи місцем реєстрації юридичної особи), а щодо виконання рішень окремих категорій встановити винятки з цього загального правила – спеціальні прив'язки територіальної компетенції державних та приватних виконавців.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процес України: підручник / Білоусов Ю.В. та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, доц.М.М.Ясинка. К.: Правова єдність : Алерта, 2014. 743 с.

СТРОКИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ВИКОНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ ДО ВИКОНАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ВІДКРИТТЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Спектор Андрій Станіславович

аспірант юридичного факультету Вищого навчального закладу

«Національна академія управління»

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор юридичного факультету Вищого навчального закладу «Національна академія управління» С.А.Євдокіменко*

Одним з фактів, який є передумовою відкриття виконавчого провадження, є дотримання строків пред'явлення стягувачем виконавчого документа до виконання. У разі, якщо стягувачем пропущено встановлений законом строк пред'явлення виконавчого документа до виконання, орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повертає його стягувачу без прийняття до виконання (ч.4 ст.4 Закону «Про виконавче провадження»).

Строки пред'явлення стягувачем виконавчого документа до виконання загалом врегульовано ч.1 ст.12 Закону «Про виконавче провадження».

Згідно з цією статтею виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років, крім посвідчень комісії по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або

державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців. Крім того, ч.3 ст.12 Закону «Про виконавче провадження» визначає, що виконавчий документ про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я, втрати годувальника тощо може бути пред'явлено до виконання протягом усього періоду, на який присуджені платежі.

З наведених положень вбачається, що строки пред'явлення виконавчих документів до виконання не є однаковими для усіх виконавчих документів, а є диференційованими. Вважаємо, що трирічний строк пред'явлення виконавчих документів до виконання можна вважати загальним, а трьох місячний строк та строк пред'явлення виконавчих документів про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я, втрати годувальника – спеціальними строками, причому останній з них може бути як скорочений, так і подовженим.

У науці виникла певна дискусія щодо доцільності диференціації строків пред'явлення виконавчих документів до виконання.

Так, наприклад, аналізуючи окремі законопроекти у сфері виконавчого провадження І.В. Андронов зауважує, що у окремих з них держава надає собі певні переваги у вигляді більш привілейованих строків пред'явлення виконавчих документів до виконання. Зазначене, на його думку, є законодавчим привілеєм, який суперечить конституційному принципу рівності всіх форм власності та ставить державу у більш вигідне становище порівняно з іншими боржниками [1, с. 232]. Вважаємо, що дійсно, якщо такий привілей пропонується передбачити у законодавстві, то це буде необґрунтованим. Однак, загалом вважаємо, що доцільність існування диференційованих строків пред'явлення виконавчих документів до виконання є обґрунтованим, оскільки основою їх визначення є різні за своєю природою матеріальні правовідносини.

При вирішенні питання про відкриття виконавчого провадження виконавець повинен чітко визначити, чи не пропущеним є строк пред'явлення виконавчого

документа до виконання. Зазвичай проблем з цим не виникає, якщо виконавчий документ пред'являється до виконання задовго до можливого закінчення відповідних строків. Однак, якщо це відбувається на межі можливого їх закінчення, досить важливим є правильне встановлення виконавцем тих юридичних фактів, з якими пов'язується початок та закінчення перебігу відповідних строків.

З ч.2 ст.12 Закону «Про виконавче провадження» бачимо, що строки пред'явлення виконавчих документів до виконання встановлюються для виконання рішення з наступного дня після набрання ним законної сили чи закінчення строку, встановленого в разі відстрочки чи розстрочки виконання рішення, а якщо рішення підлягає негайному виконанню – з наступного дня після його прийняття.

Однак, як звернуто увагу у науці, не для всіх рішень є характерним набрання ними законної сили. Так, як вірно зауважує О.С.Снідевич, поняття «законна сила рішення» не є універсальним, притаманним усім рішенням, які виконуються органами примусового виконання рішень. Не всі рішення, які виконуються примусово, мають здатність набрання ними законної сили [2, с. 319]. Через це положення Закону «Про виконавче провадження» повинно було б бути викладено більш уніфіковано, наприклад, пов'язано відповідний початок перебігу строку не з набранням рішенням законної сили, а з набранням ним юридичної сили [2, с. 319]. Таке формулювання було б більш універсальним. Наприклад, Закон України «Про нотаріат» передбачає, що у виконавчому написі нотаріуса повинно бути зазначено дата набрання ним саме юридичної, а не законної сили.

Суттєвим недоліком правового регулювання питання строків пред'явлення виконавчих документів до виконання є те, що Закон «Про виконавче провадження» не містить положень про особливості закінчення цих строків. Слід звернути увагу, що такі положення зазвичай містять усі кодифіковані нормативні акти, причому не лише щодо процесуальних строків, а й щодо матеріальних строків, яким є, наприклад, позовна давність. Так, зокрема, ст.124 ЦПК України визначає особливості закінчення цивільних процесуальних строків, ст.116 ГПК України – особливості закінчення господарських процесуальних строків, а ст.254 ЦК України

– особливості закінчення цивільних строків, зокрема, й позовної давності. Відсутність положення про обчислення моменту закінчення строку пред'явлення виконавчих документів до виконання суттєво обмежує, наприклад, стягувача у реалізації права на пред'явлення виконавчого документа до виконання шляхом надсилання його в останні дні цього строку поштою, якщо документ надійде до державної виконавчої служби чи приватного виконавця вже по завершенні строку. В такому випадку формально вважатиметься, що стягувач пропустив строк пред'явлення виконавчого документа до виконання. У зв'язку з наведеним, вважаємо, що стаття 12 Закону «Про виконавче провадження» повинна бути доповнена частиною 7 з положенням такого змісту: «Строк пред'явлення виконавчого документа до виконання не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява про примусове виконання рішення здана на пошту чи передана іншими відповідними засобами зв'язку».

Список використаних джерел:

1. Андронов І.В. Темпоральний аспект примусового виконання рішень // Виконавчий процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження. Монографія. / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С.Я. Київ : Алерта 2023. 448 с. С.218-247.
2. Снідевич О.С. Галузеві законопроекти про примусове виконання рішень: пропозиції щодо покращення // Виконавчий процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про виконавче провадження. Монографія. / за заг. ред. докторки юридичних наук, професорки, заслуженої юристки України Фурси С.Я. Київ : Алерта 2023. 448 с. С.296-322.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СПЛАТИ СУДОВОГО ЗБОРУ ПІД ЧАС ПРОЦЕДУРИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Черненко Ігор Валерійович

аспірант кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції*

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка - О.С. Снідевич

Впродовж тривалого часу є неоднотайною судова практика щодо необхідності сплати судового збору під час процедури судового контролю за виконанням судового рішення. Відтак, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 14 березня 2018 року в справі №660/612/16-ц [1] виснувала, що попри те, що частиною другою статті 3 Закону України “Про судовий збір” не встановлено звільнення від сплати судового збору за звернення до суду зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність державного або приватного виконавця, подання такої скарги звільняється від сплати судового збору оскільки виконання судового рішення є завершальною стадією судового розгляду. Проте апеляційне та касаційне оскарження ухвали суду за результатами розгляду скарги вже підлягає сплаті судового збору, оскільки частина друга статті 3 Закону України “Про судовий збір” не передбачає звільнення від сплати судового збору.

Неможливо повністю погодитись з такою позицією Великої Палати Верховного Суду та сформованою на підставі неї судовою практикою виходячи з наступного.

Процедура судового контролю за виконанням судового рішення покликана забезпечити правове, належне та повне виконання судового рішення органом

державної влади, фізичною або юридичною особою, не на користь якої ухвалене судове рішення.

Відтак особою, яка несе негативні наслідки від невиконання судового рішення є - стягувач, і саме задля забезпечення поновлення порушеного права або інтересу стягувача здійснюється процедура примусового виконання судового рішення. Висновки Великої Палати Верховного Суду в справі №660/612/16-ц про безпідставність стягнення судового збору зі стягувача у разі застосування процедури судового контролю за виконанням судового рішення є обґрунтованими, оскільки це може призвести до фактичного покладення додаткового матеріального навантаження на особу, яка вже сплатила судовий збір при поданні позову. Проте необхідність сплати стягувачем судового збору за подання вже апеляційної або касаційної скарги може призвести до невиконання судового рішення через неправомірні рішення, дії або бездіяльність державного або приватного виконавця, які не були визнані такими судом першої інстанції. Варто зазначити, що Конституційний Суд України у рішенні від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019 (справа №3-368/2018(5259/18) вже зазначав, що є неконституційним покладення додаткового фінансового тягара в процесі виконання судового рішення на особу, на користь якої ухвалене судове рішення, оскільки дані законодавчі норми не забезпечують в усіх випадках і за будь-яких умов повного та своєчасного виконання судового рішення [2].

Конституційний Суд України також досліджував питання необхідності сплати судового збору під час процедури судового контролю за виконанням судового рішення. Рішенням Другого сенату Конституційного Суду України від 13 травня 2024 року №6-р(II)/2024 у справі №3-187/2023(351/23) було визнано такими, що не відповідають Конституції України, частина друга статті 3, підпункт 9 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України “Про судовий збір” в тім, що вони уможливають справляння судового збору під час подання апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду, постановлену за результатами розгляду скарги на рішення, дію або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи

органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до Цивільного процесуального кодексу України[3].

Водночас застосована аргументація Конституційного Суду України під час ухвалення даного рішення є досить спірною. Зокрема в окремій думці суддя Конституційного Суду України Василь Лемак зазначив, що наявність юридичного обов'язку (в даній справі щодо сплати судового збору) є результатом чіткого припису права, а не відсутності вказівки про звільнення від такого обов'язку, оскільки конституційна презумпція свободи особи полягає в тому, що особа вільна у визначенні своєї поведінки, зокрема й щодо сплати судового збору, якщо тільки законом не встановлено необхідності такої сплати. На переконання В.Лемака, Конституційний Суд України став на протилежну сторону - мовляв, громадянин має юридичний обов'язок, якщо держава не звільнила його від виконання такого обов'язку. Як виснує В.Лемак, оспорювані приписи Закону є конституційними, оскільки явно недостатньо аргументів на користь протилежного (прямо приписи Закону не встановлюють судового збору за відповідний об'єкт, до того ж, навіть за припущення про наявність, його розмір є явно незначним) [4].

Окремо варто розглянути правову позицію, яка висловлена Верховним Судом в постанові від 05 травня 2022 року у справі №520/9769/19 [5]. В даній справі Верховний Суд зазначив, що за відсутності законодавчо встановлених ставок судового збору за звернення до суду із заявою про встановлення контролю за виконанням судового рішення - на позивача не поширюється обов'язок сплати судового збору за звернення до суду з такою заявою, а тому, відповідно, і з апеляційною скаргою на ухвалу суду першої інстанції, прийнятої за результатами її розгляду.

Попри те, що в даній судовій справі предметом розгляду було застосування судового контролю за виконанням судового рішення у спосіб визнання протиправними дій суб'єкта владних повноважень на виконання рішення суду, а також зобов'язання подати його звіт про виконання судового рішення (ст.382, 383

КАС), висновки щодо відсутності необхідності сплати судового збору є застосовними і до процедури оскарження рішень, дій або бездіяльності державного або приватного виконавця. При цьому варто зазначити, що в ч.8 статті 382 КАС зазначено, що судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах здійснюється також у порядку, встановленому статтею 287 цього Кодексу.

Також Верховний Суд в даній справі зазначив, що особа, яка отримала на свою користь судові рішення, враховуючи конституційний принцип стосовно обов'язковості судового рішення, закріплений у пункті 9 частини першої статті 129-1 Основного Закону України - звільняється від сплати судового збору за зверненням до суду з вимогою забезпечити виконання судового рішення (встановлення судового контролю), яке набрало законної сили, якщо законом прямо не встановлено обов'язок сплати такого збору.

Отже, як виходить з аналізу норм законодавства та судової практики, необхідність сплати стягувачами судового збору за подання апеляційної чи касаційної скарги на ухвалу суду, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дію або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення не передбачена законодавством, а ґрунтується виключно на сталій судовій практиці.

Враховуючи відсутність єдності судової практики та відповідного законодавчого врегулювання необхідності сплати судового збору при поданні скарги або позовної заяви на рішення, дії або бездіяльність державного або приватного виконавця в процесі здійснення процедури судового контролю за виконанням судового рішення, вважаю за доцільне передбачити законодавчі зміни, а саме частину першу статті 5 Закону України “Про судовий збір” доповнити пунктом 29 такого змісту:

“29) стягувачі - в процесі здійснення судового контролю за виконанням судового рішення.”

Дані законодавчі зміни забезпечать звільнення стягувачів від сплати судового збору під час розгляду скарг або позовних заяв на рішення, дії або бездіяльність державних або приватних виконавців під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення в усіх судових інстанціях.

Водночас абсолютне звільнення стягувачів від сплати судового збору під час розгляду скарг або позовних заяв на рішення, дії або бездіяльність державних або приватних виконавців під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення в усіх судових інстанціях може призвести до недобросовісного користування процесуальними правами щодо оскарження таких рішень, дій або бездіяльності виконавців, що створить додаткове навантаження на суди, а також на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень.

Відтак за доцільне є застосування судами відповідних процесуальних наслідків щодо стягувача у разі зловживання процесуальними правами, зокрема у вигляді покладення судового збору на стягувача у разі відмови у задоволенні скарги на рішення, дії або бездіяльності виконавців через подання явно безпідставної скарги; повторне подання скарги, яка є тотожною за змістом та щодо якої суд вже ухвалив рішення про відмову у задоволенні, тощо.

Список використаних джерел:

1. Постанова від 14 березня 2018 року в справі №660/612/16-ц Великої Палати Верховного Суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73001394>.

2. Рішення від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019 (справа №3-368/2018(5259/18) Конституційний Суд України у рішенні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>.

3. Рішення від 13 травня 2024 року №6-р(II)/2024 у справі №3-187/2023(351/23) Другого сенату Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_r_2_2024.pdf.

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно рішення від 13 травня 2024 року №6-р(II)/2024 у справі №3-187/2023(351/23) Другого сенату Конституційного Суду України. URL :

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/okrema_dumka_suddi_ksu_lemaka_v.v._st_oso_vno_rishennya_ksu_no_6-rii2024.pdf.

5. Постанова від 05 травня 2022 року у справі №520/9769/19 Верховного Суду.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104191425>.

ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Шиман Євген Олександрович

аспірант юридичного факультету

Вищого навчального закладу «Національна академія управління»

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор юридичного факультету*
Вищого навчального закладу «Національна академія управління» **С.А. Євдокіменко**

Принцип обов'язковості виконання рішення є основним галузевим принципом, на якому базується уся система виконавчого провадження. За відсутності засади обов'язковості виконання рішень виконавче провадження як відповідна процедура примусу втрачає свій сенс. Принцип обов'язковості виконання рішень має, зокрема, й конституційну основу – пункт 9 ст.129 Конституції визначає, що основною засадою судочинства є обов'язковість судового рішення, а стаття 129-1 – що судові рішення є обов'язковим до виконання та що держава забезпечує його виконання у визначеному законом порядку.

І.Г.Француз відзначає обставини, що зумовили існування такого принципу діяльності з примусового виконання судових рішень як обов'язковість виконання судового рішення, а саме – переховування боржника, приховування ним своїх реальних доходів, інші обставини небажання добровільного виконання судового рішення тощо [1, с. 79-80]. На наш погляд, передумови існування цього принципу слід розглядатися значно ширше, а ніж лише поведінку боржника. Вважаємо, що в

цьому принципі знайшла своє відображення уся правова природа державного правоохоронного механізму та особливості правових актів.

У правовій науці принцип обов'язковості виконання рішення інколи розглядається як загальноправовий [2, с. 21-22], тобто такий, який є притаманним усій системі права. З таким тлумаченням змісту зазначеного принципу погодитися важко.

Загальні (загальноправові) принципи права – це принципи, які є притаманними праву загалом, такими, що діють у межах усіх галузей й інститутів права [3, с.125]. До загальних (загальноправових) принципів відносять принципи верховенства права, законності, справедливості, рівності, гуманізму, демократизму, принципи правової визначеності, добросовісності тощо. Принцип обов'язковості виконання рішень не є таким. Цей принцип не є притаманним усій правовій системі, наприклад, матеріальним галузям права. Зазвичай його розглядають як принцип процесуальних галузей права. У зв'язку з цим, його не можна розглядати як загальноправовий принцип.

Крім того, принцип обов'язковості виконання рішень не слід розглядати й як міжгалузевий принцип.

Аналіз наукової думки свідчить, що у науці, насамперед, процесуального права, навіть при дослідженні сутності принципу обов'язковості виконання рішень як принципу саме виконавчого провадження, значна увага приділяється не дослідженню власне відповідного принципу, а дослідженню принципу обов'язковості судового рішення як принципу судочинства, тобто питанню обов'язковості судових рішень загалом. Однак, на наш погляд, принцип обов'язковості судових рішень та принцип обов'язковості виконання рішень не слід розглядати як тотожні.

Для судочинства загалом не є характерним принцип обов'язковості виконання рішень. Як свідчить, наприклад, аналіз змісту процесуальних кодексів (ст.18 ЦПК, ст.18 ГПК, ст.14 КАС), у них йде мова про існування у судочинстві принципу обов'язковості судових рішень, який слід розглядати як значно ширшу за своїм

змістом засаду. Крім того з теоретичної точки зору слід враховувати, що положення про обов'язковість виконання рішення діє не на усіх стадіях судового процесу, а лише на завершальній його стадії – стадії примусового виконання рішення. Також варто зауважити, що на цій стадії примусового виконання рішення судового правозахисного процесу, як і суду, як обов'язкового учасника цього процесу (учасника правовідносин), зазвичай вже немає, а є вже зовсім інший публічний суб'єкт – виконавець (державний чи приватний). Відтак, з більш загальних теоретичних позицій слід розглядати такий принцип виконавчого провадження як обов'язковість виконання рішень лише як можливу складову більш ширшого відповідного принципу судочинства – принципу обов'язковості судових рішень. Зазначене, на наш погляд, свідчить про те, що принцип обов'язковості виконання рішень є галузевим принципом виконавчого провадження.

Однак, у науці досить часто є навіть ототожнення складових змісту принципу обов'язковості судового рішення зі складовими змісту принципу обов'язковості виконання рішення. Зазначене є неправильним. Варто погодитися з І.В.Андроновим, який досліджуючи питання обов'язковості судових рішень в цивільному судочинстві, зазначив, що не можна повністю ототожнювати обов'язковість судового рішення з можливістю його виконання, особливо примусового. Як і кожний правовий акт, будь-яке судове рішення, якщо воно набрало законної сили, може впливати на суб'єктів своєї дії через дотримання ними приписів такого судового рішення, що також є проявом обов'язковості судового рішення поряд з його виконанням [4, с. 17].

Також варто зауважити, що сутність принципу обов'язковості виконання рішень не обмежується виключно судовими рішеннями, а у ній мова йде загалом про обов'язковість усіх тих рішень, які виконуються органами та особами примусового виконання рішень. А такими рішеннями, які примусово виконуються, є не лише судові рішення, а й рішення інших, зокрема, й несудових органів чи посадових осіб – наприклад, виконавчі написи нотаріусів, постанови органів у

справах про адміністративні правопорушення, постанови суб'єктів державного фінансового моніторингу тощо.

Таким чином, основою принципу обов'язковості виконання рішень як принципу виконавчого провадження є принцип обов'язковості судових рішень як більш загальна засада судочинства, одним з елементів якої і є обов'язковість виконання рішень. Поміж тим, слід враховувати, що принцип обов'язковості виконання рішень має й самостійне значення та є самостійним принципом виконавчого провадження.

Важлива складова принципу обов'язковості виконання рішень полягає також в тому, що примусове виконання рішення не обмежується будь-якими строками, а пред'явлення стягувачем рішення до примусового виконання можливе до того моменту, допоки воно не буде виконане реально.

Так, наприклад, ст.37 Закону «Про виконавче провадження» передбачає повернення виконавчого документа стягувачу, зокрема, і у випадку, якщо у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем відповідно до цього Закону заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними. Проте, повернення виконавчого документа стягувачу з підстав, передбачених цією статтею, не позбавляє його права повторно пред'явити виконавчий документ до виконання протягом строків, встановлених статтею 12 цього Закону, крім випадків, коли виконавчий документ не підлягає виконанню або покладені виконавчим документом на боржника зобов'язання підлягають припиненню відповідно до умов угоди про врегулювання спору (мирової угоди), укладеної між іноземним суб'єктом та державою Україна на будь-якій стадії урегулювання спору або розгляду справи, включаючи стадію визнання та виконання рішення, незалежно від дати укладення такої угоди. Таким чином, сама можливість здійснення примусового виконання задля реального виконання рішення не обмежується будь-якими строками, навіть через десятки років потенційно рішення може примусового виконуватися.

Принцип обов'язковості виконання рішень як принцип виконавчого провадження має свої гарантії, якими є, насамперед, юридична відповідальність за невиконання судового рішення різних її видів (ст. 382 КК України, ст. 185-6 КпАП, розд. XI Закону України «Про виконавче провадження»).

Список використаних джерел:

1. Француз І.Г. Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні: дис... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.01. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2018. 221 с.
2. Виконавче провадження : навч. посіб. (у схемах і таблицях) (електронне видання) / Ю. М. Юркевич, О. Б. Верба-Сидор, Н. М. Грабар та ін.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 600 с.
3. Щупаківський Р. В. Загальні принципи права та їх значення для адміністративно-телекомунікаційного права. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2019. № 4. С. 123–128.
4. Андронов І.В. Обов'язковість судових рішень в цивільному судочинстві. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні* : матеріали "круглого столу" (м. Одеса, 16 трав. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 15-18.

**СЕКЦІЯ 6. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ
ФІЗИЧНИХ, ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ**

Бойчук О.І.

аспірант 1-го курсу Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

Свобода договору не завжди була настільки широкою та гарантованою, як сьогодні. Її розвиток пройшов довгий та складний шлях, сповнений юридичних, економічних і соціальних змін. Від римського права до сучасного регулювання Європейського Союзу, принципи свободи договору еволюціонувала під впливом різноманітних факторів, пристосовуючись до потреб суспільства. У середньовіччі договірні відносини були значною мірою обмежені впливом церкви та феодальних структур. Однак із розвитком торговельних відносин та становленням капіталістичної економіки з'явилася необхідність у більшій гнучкості та автономії у договірних відносинах. Під впливом ідей Просвітництва та економічних теорій Джона Локка та Адама Сміта свобода договору стала важливим елементом правової системи, що сприяла розвитку ринкової економіки та індивідуальної свободи. Розквіт свободи договору припадає на ХІХ століття, коли ліберальна ідеологія та економічний прогрес призвели до максимального розширення договірної автономії. Проте, в цей період виявилися і недоліки необмеженої свободи договору, такі як експлуатація працівників та споживачів, що вимагало державного втручання для забезпечення соціальної справедливості.

Європейський Союз відіграє важливу роль у формуванні сучасного правового поля для договірних відносин, впроваджуючи директиви та регламенти, які

гармонізують правові норми країн-членів та забезпечують високий рівень захисту споживачів і учасників ринку. Наприклад, Директива про права споживачів (2011/83/ЄС) [1] та Загальний регламент про захист даних (GDPR) [2] встановлюють стандарти, що обмежують свободу договору задля захисту прав споживачів та персональних даних. Це есе буде присвячено аналізу історичного розвитку принципу свободи договору, ключових етапів її еволюції та сучасних викликів, що стоять перед цим принципом у контексті глобалізації та технологічного прогресу.

Принцип свободи договору є одним із фундаментальних принципів цивільного права, який забезпечує можливість сторонам вільно укласти угоди та визначати їх умови без втручання держави. Цей принцип пройшов довгий шлях розвитку, формуючись під впливом різних історичних, економічних та соціальних факторів.

Перші елементи свободи договору можна знайти ще в правових системах Стародавнього Риму. Римське право надавало громадянам значну автономію в укладенні угод. Проте, існували суттєві обмеження, зокрема щодо змісту угод та їх формальних вимог. У Середньовіччі розвиток торгових відносин сприяв формуванню концепції свободи договору. Торгівля вимагала більшої гнучкості у взаємовідносинах, що призвело до виникнення різних торгових кодексів, наприклад, Лекс Меркаторія [3].

У цей час церква та феодалні інститути все ще мали значний вплив, але поступово визнавали важливість договірної свободи для економічного розвитку.

Розвиток принципів свободи договору набув нового імпульсу в епоху Просвітництва та раннього капіталізму. Ідеї Джона Локка та Адама Сміта, які наголошували на важливості індивідуальної свободи та вільного ринку, стали основою для подальшого розвитку цього принципу. Свобода договору вважалася необхідною умовою для ефективного функціонування ринку та забезпечення економічного зростання.

У цей період починають формуватися основи сучасного цивільного права. Наприклад, французький Цивільний кодекс 1804 року (Кодекс Наполеона) [4] закріпив принцип свободи договору, надаючи громадянам право вільно укласти угоди, за умови, що вони не суперечать закону та суспільному порядку.

У XIX столітті принципи свободи договору досягла свого апогею. Ліберальна ідеологія та розвиток ринкової економіки сприяли максимальному розширенню договірної автономії. Проте, цей період також показав недоліки необмеженої свободи договору, такі як експлуатація робітників та споживачів. Зростаюча кількість соціальних конфліктів та економічних криз привела до необхідності державного втручання. В результаті з'явилися законодавчі акти, які обмежували свободу договору з метою захисту соціально вразливих груп. Наприклад, у США було прийнято законодавство про захист прав споживачів та працівників, а також антимонопольне законодавство.

У сучасному світі принципи свободи договору залишається ключовим принципом цивільного права, проте вона піддається значним обмеженням та модифікаціям для адаптації до нових соціально-економічних умов. Держава втручається у договірні відносини для захисту публічних інтересів, забезпечення рівності сторін та попередження зловживань. Важливими аспектами сучасної концепції свободи договору є захист прав споживачів, трудових відносин, оренди житла та фінансових послуг.

Аналіз історичного розвитку та сучасних викликів принципів свободи договору дозволяє зробити кілька важливих висновків. Історичний розвиток принципів свободи договору свідчить про її значущість як основоположного принципу цивільного права. Від римського права до сучасного законодавства, свобода договору пройшла складний шлях трансформації, адаптуючись до соціально-економічних умов різних епох. Важливу роль у становленні цього принципу відіграли роботи таких мислителів, як Д. Локк, А. Сміт та Ф. Гаск. Розквіт свободи договору у XIX столітті став можливим завдяки ліберальній ідеології та економічному прогресу. Однак, цей період також виявив недоліки необмеженої

свободи договору, зокрема експлуатацію працівників та споживачів. Це призвело до необхідності державного втручання для забезпечення соціальної справедливості та захисту прав слабших сторін договору.

У сучасному світі свобода договору залишається важливим принципом, але піддається значним обмеженням через глобалізацію, розвиток інформаційних технологій та зростаючу роль держави у регулюванні економіки. Захист прав споживачів, регулювання цифрових послуг та забезпечення соціальної відповідальності стали невід'ємними складовими сучасного договірної права.

Європейський Союз відіграє ключову роль у формуванні сучасного правового поля для договірних відносин. Впровадження директив та регламентів, таких як Директива про права споживачів (2011/83/ЄС) та Загальний регламент про захист даних (GDPR), створює єдині стандарти для країн-членів, що сприяє гармонізації правових норм та захисту прав споживачів. Це обмежує свободу договору, але одночасно забезпечує баланс між договірною автономією та необхідністю державного регулювання.

Українські науковці, такі як О. Святоцький, Н. Кузнецова та В. Кравчук, зробили значний внесок у розвиток та дослідження концепції свободи договору в Україні. Їхні роботи допомагають інтегрувати українське законодавство у європейське правове поле, що є важливим кроком у контексті європейської інтеграції.

Подальший розвиток принципів свободи договору буде визначатися новими соціально-економічними викликами, такими як цифровізація, глобалізація та зміни у ринкових відносинах. Законодавці та правознавці повинні продовжувати адаптувати договірне право до нових умов, забезпечуючи баланс між автономією сторін та необхідністю захисту суспільних інтересів.

Таким чином, свобода договору залишається фундаментальним принципом цивільного права, який постійно еволюціонує під впливом змін у суспільстві та економіці. Важливо продовжувати дослідження та адаптацію цього принципу до

сучасних викликів, забезпечуючи гармонійний розвиток договірних відносин у глобалізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text

2. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

3. Лекс Меркаторія URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/leks_merkatoria

4. Цивільний кодекс Франції URL: https://vue.gov.ua/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА СВОБОДУ ОБ'ЄДНАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Карбан Михайло Ігорович

*аспірант 2 року навчання кафедри конституційного права України Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри
конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава*

Мудрого **Т.М. Слінько**

Свобода об'єднання як одне із ключових політичних прав тісно із ефективним його захистом правовими засобами, передусім, судами. Конституційне право на свободу об'єднання з точки зору його зв'язку із здійсненням судочинства може бути розглянуте в декількох площинах.

По-перше, йдеться про оскарження дій органів публічної влади, що пов'язані із відмовою у реєстрації, застосуванням санкцій тощо. Тобто це позов, що подається зацікавленими особами, як правило, до судів в рамках адміністративного судочинства. Існують також інші можливості судового захисту прав осіб із позовами, що звернені до самих об'єднань громадян.

По-друге, йдеться про розгляд судами позовів, що подаються з боку публічної влади і які стосуються відповідних об'єднань. Найбільш поширеним випадком, який тут можна назвати, це адміністративні позови до об'єднань (політичних партій, громадських об'єднань тощо) щодо їх заборони. В такому випадку йдеться про застосування судом обмежень такого права, проте, вочевидь, коли позовні вимоги не відповідають достатнім критеріям, відсутність задоволення такого позову буде вважатися захистом відповідного права.

Нарешті, по-третє, якщо вважати діяльність Конституційного Суду України здійсненням правосуддя (з приводу чого існують певні дискусії, див:[1; 2, с. 126; 3; 4;

5)), то юридичні позиції КСУ у справах щодо тлумачення Конституції і законів (офіційне тлумачення законів здійснювалося до 2016 року), а також в рамках здійснення інших повноважень (перевірка на відповідність Конституції актів Президента, парламенту) можна вважати діяльністю щодо захисту відповідного права. На сьогодні існує вже ряд рішень КСУ, які зіграли важливу роль для права на свободу об'єднання.

Отже, почнемо із першого аспекту. Одним із найбільш відомих кейсів свого часу була справа, як дійшла навіть до ЄСПЛ. Йдеться про рішення по справі "Корецький та інші проти України" (заява № 40269/02), від 3 квітня 2008 [6]. Питання стосувалося невизначеності надмірної дискреційності при відмові в реєстрації громадської організації і воно було виправлено шляхом ухвалення Закону «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI [7].

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 22 КАСУ [8] апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи про що оскарження рішень Національного агентства з питань запобігання корупції про відмову у наданні державного фінансування статутної діяльності політичної партії або про зупинення (припинення) державного фінансування статутної діяльності політичної партії. Стаття 289-5 КАСУ регулює особливості провадження у справах щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій.

Також в цьому блоці ми би хотіли наголосити на одному моменті. Відповідно до п. 4. Ч. 2 с. 19 КАСУ юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання, саморегульованої організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах, визначених пунктами 9, 10 частини першої статті 19. В даному випадку не має вводити в оману такого роду застереження, оскільки такі статутні питання можуть (і часто стають) предметом спорів в рамках господарської юрисдикції (див., напр., рішення Господарського суду Хмельницької області від 06 березня 2023 р. у справі №924/468/22 за

позовом до Громадської організації "Хмельницьке обласне об'єднання миротворців України" [9]). Право на звернення до суду із цього приводу свого часу підтверджував і КСУ із посиланням на ст. 55 Конституції (рішення щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001).

Другий аспект. Так, відповідно до ч. 5 ст. 46 КАСУ громадські об'єднання можуть бути відповідачами за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання; про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання. Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 22 КАСУ апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи про заборону політичної партії, передбачені статтею 289-3 цього Кодексу (Особливості провадження у справах за адміністративними позовами про заборону політичної партії).

Водночас відповідно до п. 4 Розділу VII перехідні положення КАСУ в умовах воєнного стану адміністративні справи про заборону політичної партії відповідно до статті 289-3 цього Кодексу як суду першої інстанції підсудні апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Львів. Припинення чи скасування воєнного стану не є підставою для передачі адміністративних справ про заборону політичної партії відповідно до статті 289-3 цього Кодексу, розгляд яких розпочато в умовах воєнного стану та не завершено, до суду, зазначеного у частині другій статті 22 цього Кодексу.

Варто зазначити, що в літературі неодноразово піднімалося питання щодо передачі відповідних повноважень до КСУ [10], проте, вочевидь, для цього потрібно вносити зміни до Конституції України. Що ж стосується безпосередньо практики заборони політичних партій, то вона вже існує достатньо значна, особливо після 2022 року і початку дії воєнного стану (див.: [11; 12]).

Третій аспект. До рішень, в яких містяться юридичні позиції КСУ з приводу права на свободу об'єднання належать такі (назвемо їх лише коротко):

- у справі про профспілку, що діє на підприємстві від 29 жовтня 1998 року № 14-рп/1998;
- у справі про свободу утворення профспілок від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000;
- у справі щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001;
- у справі про молодіжні організації від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001;
- у справі про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007;
- щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України „Про запобігання корупції“, пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб“ від 6 червня 2019 року № 3-р/2019;
- у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" від 16 липня 2019 року № 9-р/2019.

Також ряд юридичних позицій міститься в рішеннях, що стосуються релігійних об'єднань (проте традиційно такі об'єднання розглядаються переважно в аспекті саме релігійної свободи як особистого права людини).

Список використаних джерел:

1. Кузьменко О.В., Берченко Г.В. Статус Конституційного Суду України як судового органу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020 № 4 (33). С. 6-10.
2. Бичков І. Г. Місце органів конституційної юрисдикції в механізмі стримувань і противаг демократичної правової держави: монографія. Харків: Право, 2022. 216 с.

3. Берченко Г.В., Канюк М.Т. Поширення дії пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на діяльність Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №. 2 С. 39-42. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2022/8.pdf
4. Berchenko H., Maryniv A., Fedchyshyn S. Some issues of constitutional justice in Ukraine. *Access to justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 4. Issue 2. P. 128-145.
5. Панкевич О.З., Гаврильців М.Т. Конституційний Суд України: деякі дискусійні питання щодо його місця в сучасному механізмі держави. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 4 (14). С. 12-19.
6. Рішення "Корецький та інші проти України" (Заява N 40269/02). Страсбург, 3 квітня 2008 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_446#Text
7. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
8. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
9. Рішення Господарського суду Хмельницької області від 06 березня 2023 р. у справі №924/468/22 за позовом до Громадської організації "Хмельницьке обласне об'єднання миротворців України" URL: <https://opendatabot.ua/court/109589157-eba97859e561918264cc290b06f97544>
10. Barabash Y., Berchenko H. Freedom of Speech under Militant Democracy: The History of Struggle against Separatism and Communism in Ukraine. *Baltic Journal of European Studies*. 2019. P. 3-24.
11. Барабаш Ю.Г., Берченко Г.В. Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (на досвіді державного будівництва під час російської агресії). *Право України*. 2023. № 1. С. 54-75.
12. Коцюруба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 23-42.

ТЛАУМАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ДОКТРИНИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ВЕРХОВНИМ СУДОМ

Коваль Юрій Олександрович

аспірант 1-го року навчання

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича П.С.Пацурківський*

Вступ. Згідно статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Системоутворюючим ключовим елементом мегапринципу верховенства права є принцип законності. Цей принцип закріплений у частині другій статті 19 Конституції України, де зазначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відповідно до частини першої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [2]. Перегляд Верховним Судом України судових рішень є однією з процесуальних форм перевірки судових рішень, винесених нижчестоящими судами, що вже набрали законної сили, додатковою гарантією забезпечення принципу законності при здійсненні правосуддя.

Метою дослідження є з'ясування розуміння принципу законності як ключового елементу мегапринципу верховенства права Верховним Судом.

Методологічною основою дослідження стали антропосоціокультурний підхід, загальнонаукові принципи об'єктивності та історизму, методи системного та структурно-функціонального аналізу.

Виклад основних результатів дослідження. Верховний Суд здійснює тлумачення та застосовує принцип законності у своїх остаточних рішеннях. В рамках даного дослідження нами будуть проаналізовані Постанови Верховного Суду у справі №320/1248/19 від 7 грудня 2020 року та у справі №460/1/19 від 02 грудня 2020 року.

Так, у справі №320/1248/19 позивач звернувся до суду з позовом до Головного управління Пенсійного фонду України в Київській області, в якому вимагав перерахувати та виплатити пенсію з 1 січня 2016 року, враховуючи підвищення за Постановою Кабінету Міністрів України №355 від 23 квітня 2012 року та доплату розміру пенсії зафіксованої індексації, а також виплатити компенсацію за втрату частини доходів у зв'язку з порушенням строків виплати пенсії відповідно до Закону №2050-III. Місцевим окружним адміністративним судом позов було задоволено частково, натомість апеляційний адміністративний суд прийняв постанову про відмову у задоволенні позову.

Верховний Суд зазначив, що норма частини другої статті 19 Конституції України означає, що суб'єкт владних повноважень зобов'язаний діяти лише на виконання закону, за умов і обставин, визначених ним, вчиняти дії, не виходячи за межі прав та обов'язків, дотримуватися встановленої законом процедури, обирати лише встановлені законодавством України способи правомірної поведінки під час реалізації своїх владних повноважень [3]. Тобто, Верховний Суд підкреслює, що органи публічної влади, а також їх посадові особи, зобов'язані діяти лише в межах наданих повноважень, сумлінно дотримуватися процесуальних та матеріальних правових норм. Лише за таких умов здійснені дії та прийняті рішення цих органів та посадових осіб відповідатимуть принципу законності.

Згідно матеріалів справи, позивач впродовж 2013-2017 років отримував підвищення до пенсії, обчислене відповідно до складових грошового забезпечення, встановлених Постановою Кабінету Міністрів України №1294 від 7 листопада 2007 року, яка втратила чинність з 1 березня 2018 року.

Згідно із Постановою Кабінету Міністрів України №355 від 23 квітня 2012 року (на яку посилається позивач) до рахування до пенсії відбувалось шляхом відсоткового підвищення розміру пенсії шляхом перерахунку пенсій призначених до дати набрання чинності цією постановою з метою приведення пенсійних виплат у відповідності до розміру грошового забезпечення військовослужбовців, згідно з положеннями Постанови № 1294.

Верховний Суд резюмував, що відсутні підстави для проведення підвищення до пенсії позивача відповідно до Постанови №355, ця Постанова не може застосовуватись до грошового забезпечення, обчисленого на іншій підставі, ніж Постанова №1294, яка втратила чинність та вичерпала себе фактом застосування.

Можемо погодитися із таким висновком ВС, оскільки проведення такого перерахунку є порушенням принципу законності, оскільки за таких обставин ця процедура вимагає від органів пенсійного фонду реалізовувати свої повноваження відповідно до нормативно-правового акту, який втратив чинність і не підлягає застосуванню.

У справі №460/1/19 позивач звернувся із позовом до Рівненської міської ради в якому просив визнати рішення виконавчого комітету Рівненської міської ради від 14.07.2009 № 110 та від 13.11.2018 № 113 протиправними і скасувати з причини відсутності повноважень. Відмовляючи у задоволенні позову, суди першої та апеляційної інстанції й керувалися тим, що відповідачі правомірно, у межах своїх повноважень, та з дотриманням визначеної законодавством процедури ухвалили оскаржувані рішення, тому підстави для їх скасування відсутні [4].

У цій справі Верховний Суд проаналізував норму частини другої статті 19 Конституції України та виділив підстави для визнання дій або актів державного органу чи його посадової особи, прийнятих у процесі їх здійснення, неправомірними та незаконними, тобто такими, що не відповідають принципу законності. Такими підставами є:

- 1) вчинення державним органом чи його посадовою особою дій у межах компетенції, але в непередбачуваний спосіб;

2) вчинення державним органом чи його посадовою особою дій у межах компетенції, але у непередбаченій законом формі або з виходом за межі компетенції.

Верховний Суд зазначає, що визнання дій та правових актів органів державної влади, їх посадових осіб неправомірними та незаконними є підставою для притягнення таких суб'єктів до передбаченої чинним законодавством відповідальності.

Аналізуючи рішення виконавчого комітету Рівненської міської ради від 14.07.2009 №110, Верховний Суд зазначив, що до компетенції органів місцевого самоврядування належить питання регулювання правовідносин щодо розміщення зовнішньої реклами і законодавством передбачено повноваження виконавчого комітету міської ради на прийняття Порядку, який би врегульовував правовідносини з питань видачі дозволів на розміщення зовнішньої реклами, тому виконавчий комітет Рівненської міської ради при ухваленні цього рішення діяв на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а також з використанням своїх повноважень з метою, з якою ці повноваження надані, тобто, прийняте рішення ним є законним.

Крім того, Верховний Суд дійшов висновку, що положення рішень виконавчого комітету Рівненської міської ради від 14.07.2009 №110 та від 13.11.2018 № 113 не суперечать актам вищої юридичної сили. В цьому контексті Верховний Суд звернув увагу на забезпечення єдності та внутрішньої узгодженості всієї системи нормативних актів. Іншими словами, в рамках принципу законності підзаконні нормативно-правові акти та інші акти (в даній ситуації рішення органу місцевого самоврядування) повинні відповідати положенням законів та інших нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

Висновок. У практиці Верховного Суду принцип законності як ключовий елемент мегапринципу верховенства права тлумачиться як зобов'язання суб'єктів владних повноважень діяти лише на виконання закону, за умов і обставин, визначених ним, вчиняти дії, не виходячи за межі прав та обов'язків,

дотримуватися встановленої законом процедури, обирати лише встановлені законодавством України способи правомірної поведінки під час реалізації своїх владних повноважень. Вчинення ж державним органом чи його посадовою особою дій у межах компетенції, але непередбаченим способом, у непередбаченій законом формі або з виходом за межі компетенції є підставою для визнання таких дій та правових актів, прийнятих у процесі їх здійснення, неправомірними та незаконними і відповідно - підставою для притягнення таких суб'єктів до юридичної відповідальності. Це тлумачення не є остаточним, оскільки судова практика постійно змінюється та вдосконалюється, що залишає простір для подальших досліджень з даної теми.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.10.2024).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 17.10.2024).
3. Мінченко Р.М. Цивільний процес України: підручник. Херсон, 2014. 720 с.
4. Постанова Верховного Суду у справі №320/1248/19 від 7 грудня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336196> (дата звернення: 17.10.2024).
5. Постанова Верховного Суду у справі у справі №460/1/19 від 02 грудня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93245213> (дата звернення: 17.10.2024).

РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ У СВІТЛІ НОВОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»

Крайній Павло Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Вітчизняне публічне право сьогодні знаходиться на новому етапі свого розвитку. Особливості реалізації та захисту прав та інтересів особи безпосередньо залежать від усвідомлення того яка модель відносин між такою особою та державою діє. Стаття 3 Конституції України чітко визначає що саме людина знаходиться у центрі діяльності усього механізму держави. Відповідні суб'єктивні права якими володіє особа не завжди можуть бути реалізовані нею самостійно. Як правило саме органи публічної влади, їх посадові особи забезпечують відповідний рівень реалізації та захисту таких прав для кожної особи індивідуально в межах тих нормативних вимог що передбачені європейським та національним законодавством.

Адміністративна процедура є важливим інститутом адміністративного права. Її запровадження стало певним водорозділом між тим як особа могла реалізувати своє право шляхом видання адміністративного акту без можливості брати активну участь у такій процедурі на рівні з органом що його видає та тим як сучасне адміністративно-процедурне законодавство визначило на сьогоднішній день широкий спектр матеріальних та процесуальних важелів для прийняття адміністративного акту з врахуванням позитивної зарубіжної практики.

Розглядаючи окремі її окремі етапи вбачається що кожен із них вимагатиме формування правозастосовної практики оскільки Закон України «Про адміністративну процедуру» вплине на значну за обсягом кількість нормативних

актів якими регулюються правовідносини за участю органів публічної влади та визначеному механізму оскарження особою негативного на її думку рішення [1]. Тобто, вищезазначений закон виступатиме у якості загального нормативного акту який вплине на законодавство спеціальне яким визначено адміністративне оскарження. Так виглядає ідеальне впровадження Закону із застосуванням правил що регулюють впровадження нового законодавства. Однак з реальністю таке правило не часто співпадає. Це проявляється у тому що орган влади який наділений повноваженнями приймати рішення через видання адміністративних актів може відступати від встановленого законодавством порядку прийняття таких рішень. І це може призвести до прийняття несправедливого, незаконного рішення чим порушуються прав та інтереси особи. Тому захист прав та свобод особи за допомогою адміністративного оскарження є одним із фундаментальних елементів системи гарантій у відносинах особи з органами влади в Україні.

Кожна держава по-різному врегульовує питання гарантування права на адміністративне оскарження. Проте можемо виділити загальновизнані дві форми якими може скористатись особа: судова та адміністративна. Якщо проводити їх змістовне та функціональне порівняння то ми побачимо що адміністративне оскарження характеризується своєю простотою (не потрібно подавати позовну заяву до адміністративного суду згідно вимог процесуального законодавства), швидкістю (терміни розгляду таких скарг є значно меншими ніж ті що встановлюються під час судового захисту). У тому випадку якщо особа залишилась не задоволена результатом застосування цієї форми захисту вона має право на судовий захист. Проте їй необхідно буде звернутись за кваліфікованою правовою допомогою (як правило, це вимагатиме від неї витрачання матеріальних ресурсів) та довші строки розгляду її заяви відповідно до вимог адміністративно-процесуального законодавства.

Зміни що відбулись із прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» вимагають проведення наукових досліджень не лише тих нововведень які визначені у цьому нормативному акті але й окремих його інститутів які

вдосконалені з врахуванням зарубіжного досвіду. До такого можемо віднести адміністративне оскарження яке є елементом механізму захисту права особи на захист як від дій органу публічної влади у випадку відмови у виданні адміністративного акту, порушенні процедури його видання або ж негативних наслідків які настануть у випадку набрання чинності таким актом.

О.О. Маркова стадії, етапи та окремі процедурні відповідно формують внутрішню будову адміністративної процедури що обумовлюються тим яка саме адміністративно-процедурна діяльність здійснюється [2, с. 153]. Ми погоджуємось з думкою вченої адже норми Закону України «Про адміністративну процедуру» визначають у окремих розділах окремі етапи адміністративної процедури.

В той же час, адміністративне оскарження виокремлено у окремий розділ що здійснюється у вітчизняному законодавстві на рівні загального закону вперше адже в нашій державі не було єдиного нормативного акту яким врегульовувалося б питання адміністративного оскарження. Загальна модель оскарження до ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» була відображена в окремих нормативних актах. Основне нормативне врегулювання здійснювалось та продовжує здійснюватись діючим Законом України «Про звернення громадян» [3]. Водночас проект нового Закону України «Про звернення громадян» потребує якнайшвидшого прийняття адже за висновками Головного науково-експертного управління Верховної Ради України «Закон «Про адміністративну процедуру» не розповсюджує сферу дії на розгляд звернень, пов'язаних з діями та/або бездіяльністю, рішеннями, прийнятими державними органами, об'єднаннями громадян, медіа, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, якщо вони не здійснюють функції публічної адміністрації, не беруть участі у реалізації адміністративних процедур» [4]

Як зазначає В.П. Тимощук адміністративне оскарження являє собою окремий спосіб захисту особою своїх прав у публічно-правових відносинах де орган публічної влади є обов'язковим їх учасником. Він може бути застосований у тому випадку якщо посадова особа чи орган на думку особи прийняли незаконне

рішення, вчинили дію чи утримались від вчинення такої. При цьому таку звернення реалізується шляхом звернення до вищестоящого органу. надісланні [5, с. 162]. Така думка є визнаною на теоретичному рівні та відображена у тексті Закону України «Про адміністративну процедуру» який окрім загальних положень та визначень передбачає окремі статті та розділи якими деталізується порядок адміністративного оскарження особою відповідного рішення (адміністративного акту) якщо такий негативно впливає на права, свободи чи інтереси особи або ж відповідної дії (чи бездіяльність) під час одного з етапів такої процедури якщо така теж негативно впливає на особу.

Наприклад, ст. 78 Закону визначає чіткі вимоги з якими особа може звернутись під час такого оскарження: «припинення вчинення адміністративним органом певної дії; визнання дії адміністративного органу протиправною та усунення її наслідків; виконання адміністративним органом іншої дії, на яку особа має право і яка не була виконана на її вимогу; визнання протиправним та скасування адміністративного акта чи окремих його положень; визнання протиправним виконаного адміністративного акта чи окремих його положень, що призвело до настання незворотних правових наслідків; б) вчинення адміністративним органом необхідних дій з метою відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу особи, а також усунення негативних наслідків, відшкодування матеріальної шкоди; визнання бездіяльності адміністративного органу протиправною та зобов'язання вчинити певні дії» [1].

Як бачимо законодавець зробив спробу чітко визначити перелік вимог які формуватимуть предмет розгляду у конкретній справі. Окрім загальних вимог заявнику необхідно деталізувати свою скаргу з викладом детальних фактів що на її думку призвели або ж можуть призвести до порушення права особи. В той же час це не позбавляє особу можливості реалізації права на захист через звернення до суду в порядку КАС України.

На думку І.В. Ковбаса та П.І. Крайнього «... у подальшому потрібно зосередити увагу на формуванні однорідної правозастосовної практики, що

обумовлюється єдиним підходом до тлумачення норм процедурного законодавства. На початковому етапі варто налагодити комунікацію представників (посадових осіб) адміністративних органів та суддів адміністративних судів з метою проведення заходів, у ході яких слід зосередитися на ключових положеннях, нормах, що не реалізуються на практиці, та встановити причини таких випадків» [6, с. 108].

Окремим питанням яке потребуватиме додаткової уваги та вивчення під час застосування положень Закону України «Про адміністративну процедуру» буде можлива неузгодженість вимог загального закону із спеціальними нормативними актами. На нашу думку спеціальне законодавство повинно діяти лише у виняткових випадках які є обґрунтованими. Такі випадки можуть стосуватися певних різновидів адміністративних процедур. Проте такі особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури які визначені загальним законом.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 10.06.2024).
2. Маркова О.О. Оскарження адміністративного акта в межах адміністративної процедури: порівняльно-правовий аналіз. Вісник ХНУВС. 2023. №2 (101). с. 151-162.
3. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 16.08.2024).
4. Картка законопроекту - Законотворчість. *Електронний кабінет громадянина*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836> (дата звернення: 16.08.2024).
5. Тимошук В.П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення дії : монографія. Київ : Конус-Ю, 2010. 296 с.

6. Ковбас І. В., Крайній П. І. Адміністративна процедура за законодавством України та окремих зарубіжних країн (порівняльно-правове дослідження). Проблеми законності. 2023. Вип. 163. С. 93–110.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ ВИЇЗДУ З УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Остафійчук Людмила Аурелівна

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Питання щодо можливості виїзду з України громадянам чоловічої статі віком від 18 до 60 років під час дії правового режиму воєнного стану в Україні та правових підстав обмеження цього права є актуальним з огляду на інтерес до нього у наукових колах, наявністю неоднозначної судової практики, а також у зв'язку із перебуванням на розгляді у Європейському суді з прав людини заяв громадян України Кузьменка А.В. (заява №16877/23), Коніченка О.В. (заява №57699/22) і Дорондова К.В. (заява № 29499/23) проти України про порушення Україною її зобов'язань за Конвенцією щодо заборони на виїзд з країни в умовах воєнного стану.

Право кожного вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом, гарантується у ст. 33 Конституції України. Стаття 2 Протоколу № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ратифікованого Законом України від 17.07.1997 №475/97-ВР, містить важливі положення, які чітко вказують за яких умов можливі такі обмеження, а саме, якщо вони «передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи

моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб» [1]. На даний час, у ст. 12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» визначено обмеження свободи пересування на певних територіях та об'єктах, а також окремим визначеним категоріям громадян. Статтею 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» передбачено підстави для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України. Однак, серед визначених цими Законами підстав для обмеження права громадянина України виїхати з України відсутні такі як: «введення воєнного стану», «оголошення мобілізації», «відсутня відстрочка від призову», «не підтвердження мети виїзду з України» тощо.

Професор В. Решота зауважує, що «Закони України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» і «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (зокрема стаття 23), не містять прямої заборони чи обмеження на право перетинання державного кордону чоловіками віком від 18 до 60 років під час дії воєнного стану. Фактично основним нормативно-правовим актом, який встановлює таку заборону, є підзаконний нормативно-правовий акт – постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57 (зі змінами і доповненнями), що, вочевидь, суперечить указаним положенням Конституції України» [2, с. 247].

На очевидно незадовільний стан нормативно-правового регулювання обмеження свободи пересування громадян України в умовах воєнного стану відсутність законодавчих обмежень у праві виїзду за кордон вказує О. Ільницький. До прикладу, питання можливості виїзду з України громадянам чоловічої статі віком від 18 до 60 років під час дії правового режиму воєнного стану в Україні вирішується «шляхом неформальних роз'яснень правозастосовних органів» [3, с. 209]. Зокрема, «в адміністративному порядку, листами від 24.02.2022 № 23-6122/0/622-Вих та від 25.02.2022 № 23-6081/0/6-22-Вих, Адміністрацією Державної прикордонної служби України було обмежено право усіх чоловіків у віці від 18 до 60 років вільно залишати територію України» [3, с. 205]. Також, вчений виділяє серед інших таку проблему, як недостатньо обґрунтоване

обмеження Правилами перетинання державного кордону громадянами України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57 (далі – Правила № 57), у виїзді осіб, які звільнені від мобілізації (частина друга статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [3, с. 209].

На противагу викладеному, на думку Я. Кушніра, «неправомірного обмеження свободи пересування і вільного вибору місця проживання під час дії правового режиму воєнного стану не виявлено. Позитивним є факт, що вітчизняна система національного законодавства повністю відповідає міжнародним орієнтирам у цьому питанні, поєднуючи правову визначеність та обґрунтованість встановлення особливого режиму виїзду громадян України з категорії військовозобов'язаних під час дії правового режиму воєнного стану. Більше того, законодавець «чує» та реагує на запити суспільства, постійно уточнюючи підстави для перетинання державного кордону в напрямку на виїзд» [4, с. 219]. Таким актом, на переконання дослідника, є Правила № 57, які визначають «легітимний алгоритм перетинання державного кордону», який складається із чотирьох пунктів: 1) місце перетинання – пункт пропуску через державний кордон України; 2) вид необхідних процедур – прикордонний контроль та інші види контрольно-перевірочних процедур (митний, фітосанітарний та ін.); 3) суб'єкти контролю – уповноважені службові особи контрольних органів і служб; 4) підстава – визначені документи, які посвідчують особу і громадянство (найчастіше – паспорт громадянина України для виїзду за кордон), та інші спеціальні документи (довідки, посвідчення особи-інваліда, пенсійне посвідчення, свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб та ін)» [4, с. 218].

Проте, Правила №57 є підзаконним нормативно-правовим актом, тому не можуть бути підставою для обмеження свободи пересування відповідно до статті 33 Конституції України. І, як вірно вказує Я. Кушнір, Правила № 57 в першу чергу регулюють виїзд громадян України з категорії військовозобов'язаних. Тому виникає цілком логічне запитання: А як законодавчо врегульоване питання виїзду громадян України з категорії невійськовозобов'язаних? Відповідь – ніяк. З цієї

причини виникають судові спори, в яких суди дають оцінку законодавчого регулювання різних аспектів цього проблемного питання, і, як результат, залежно від обставин справи, наявні як позитивні, так і негативні для позивачів судові рішення.

Наприклад, у рішенні Львівського окружного адміністративного суду від 29.07.2024 у справі № 380/5667/24 суд встановив, що для перетинання державного кордону України позивач подав уповноваженій особі відповідача, серед іншого, тимчасове посвідчення військовозобов'язаного, у пункті 7 якого зроблено відмітку про непридатність до військової служби з виключенням з військового обліку, а також довідку Військово-лікарської комісії, відповідно до якої позивач визнаний непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку. Таким чином, позивач не може вважатися військовозобов'язаним громадянином України у розумінні Закону України № 2232-ХІІ, тобто не має статусу військовозобов'язаного, на якого поширюються положення п. 2-6 Правил № 57. Суд наголосив, що відповідач не надав суду жодного рішення, яким би у відповідності до законодавчих положень військового командування встановило особливості виїзду за межі території України громадян України, які не є військовозобов'язаними (також не є резервістами/військовослужбовцями), яким являється позивач [5]. Восьмий апеляційний адміністративний суд у постанові від 24.09.2024 у справі № 380/1509/24 суд встановив, що маючи намір перетнути державний кордон України, позивач пред'явив інспектору прикордонного контролю в пункті пропуску пенсійне посвідчення, відповідно до якого позивач має інвалідність II групи з дитинства довічно, а також паспорт для виїзду за кордон, довідку до акта медико-соціальної експертизи комісії. За таких обставин, апеляційний суд погодився з висновком суду першої інстанції, що позивач в силу вимог пункту 2 Правил № 57 мав право перетину державного кордону, оскільки згідно з абзацом 2 частини 1 статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» позивач не підлягає призову на військову службу під час мобілізації [6]. У постанові

від 9.03.2023 у справі № 600/2520/22-а Верховний Суд зазначив, що громадяни України, які були раніше засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, котрі відповідно до п. п. 6 п. 6 ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» підлягають виключенню з військового обліку у відповідних районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язаних та резервістів Служби безпеки України - у Центральному управлінні або регіональних органах Служби безпеки України, військовозобов'язаних та резервістів Служби зовнішньої розвідки України - у відповідному підрозділі Служби зовнішньої розвідки України) і не входять до кола осіб, визначених Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», як такі, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації. Тому, сам факт зняття з військового обліку на підставі п. п. 6 п. 6 ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» не є підставою (у передбачених законом випадках) для виїзду за кордон у період введення на території України воєнного стану [7].

З наведених прикладів зрозуміло, що в кожній із цих справ рішення прийнято з урахуванням конкретних обставин справи, пропорційно до індивідуальних обставин позивачів. Однак, нам не відома інформація про те, чи на підставі цих судових рішень був/буде здійснений пропуск позивачів за межі території України, чи було/буде отримано нову відмову у пропуску за межі території України, але з інших підстав. Як зазначають судді, «оскаржуване рішення про відмову в перетині державного кордону не тягне за собою юридичної заборони особі в перетині державного кордону на майбутнє (в наступний раз), тобто таке рішення має разове застосування та приймається на підставі діючого законодавства на основі поданих документів, а тому не створює перешкод в подальшому для перетину кордону України за наявності на це законних підстав»[8]. Тому, судова практика розгляду подібних спорів зможе дати відповідь лише на окремі аспекти досліджуваної проблеми, яка все ж таки потребує комплексного законодавчого врегулювання.

Список використаної літератури:

1. Протокол № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059#Text
2. Решота В. Обмеження права виїзду за межі України в умовах воєнного стану. Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і післявоєнний час: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Острого, 4–5 липня 2024 року). Київ: «Компанія ВАГТЕ», 2024. 382 с. С. 245-249.
3. Ільницький О. Перспективи оцінки «законності» обмежень свободи пересування та вільного вибору місця проживання в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і післявоєнний час: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Острого, 4–5 липня 2024 року). Київ: «Компанія ВАГТЕ», 2024. 382 с. С. 205-209.
4. Кушнір Я. Право на виїзд з України під час дії правового режиму воєнного стану. Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і післявоєнний час: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Острого, 4–5 липня 2024 року). Київ: «Компанія ВАГТЕ», 2024. 382 с. С. 216-220.
5. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 29.07.2024 у справі № 380/5667/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120723633>
6. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 24.09.2024 у справі № 380/1509/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121840961>
7. Постанова Верховного Суду від 9.03.2023 у справі № 600/2520/22-а URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/109451196?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&_ga=2.197801510.84136630.1681479953-166639022.1681479953

8. Рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 6.09.2024 у справі № 600/640/24 а URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/1214440>
87

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАН НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Паламарчук Ангеліна Іванівна

*асистент кафедри публічного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Становлення екологічних прав людини та громадянина на національному рівні стає вагомим чинником розвитку законодавства, однак захист цих прав в судовому порядку вимагає певного удосконалення в силу важливості екологічних інтересів суспільства. В умовах збройного конфлікту, що триває в Україні, питання захисту екологічних прав набуває особливої актуальності. Війна не лише призводить до гуманітарної кризи, але й завдає значної шкоди навколишньому середовищу. Забруднення води, повітря, ґрунтів, знищення природних ресурсів - це лише частина екологічних наслідків бойових дій. Водночас, право громадян на доступ до екологічної інформації залишається фундаментальним правом, закріпленим на міжнародному та національному рівнях. У даній статті розглянуто особливості судового захисту права на екологічну інформацію в умовах воєнного стану, а також виклики, з якими стикаються громадяни та органи правосуддя у забезпеченні реалізації цього права в умовах воєнного часу.

Право на доступ до екологічної інформації є невід'ємним елементом права на здорове навколишнє середовище, закріпленого як в міжнародних документах, так і в національному законодавстві України. На мою думку слід звернути увагу на Орхуську Конвенцію 1998 року, яка ратифікована Україною та гарантує право

громадян на доступ до екологічної інформації, участь у прийнятті рішень та доступ до правосуддя в екологічних справах [4].

Відповідно до статті 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цього права [1]. Це право включає можливість отримання інформації про стан довкілля, яка є в розпорядженні державних органів, підприємств або інших установ. Також Закон України "Про інформацію" визначає екологічну інформацію як таку, що підлягає обов'язковому оприлюдненню та не може бути обмеженою в доступі [2].

На мою думку, в умовах воєнного стану доступ до екологічної інформації часто стає ускладненим через кілька факторів. З одного боку, воєнні дії можуть призводити до руйнування інфраструктури та екосистем, внаслідок чого стає неможливим оперативне збирання і оприлюднення даних про екологічні загрози. З іншого боку, державні органи можуть обмежувати доступ до такої інформації з міркувань національної безпеки. Згідно зі ст. 64 Конституції України, у період воєнного стану окремі права і свободи громадян можуть бути обмежені, зокрема й право на доступ до інформації [1]. Однак такі обмеження повинні відповідати принципу пропорційності і застосовуватися лише в межах, необхідних для забезпечення національної безпеки.

Незважаючи на складні умови, громадяни мають право звертатися до суду з вимогами щодо доступу до екологічної інформації, якщо вважають, що це право було порушене. Відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та Кодексу адміністративного судочинства України, особа може звернутися до адміністративного суду з позовом до державних органів, підприємств або інших установ, які відмовляють у наданні екологічної інформації [3].

Практика судового захисту цього права вже існує. Наприклад, Верховний Суд України неодноразово визнавав неправомірною відмову у наданні екологічної інформації на підставі її конфіденційності або національної безпеки, якщо не було доведено реальної загрози від її оприлюднення. Україна також має зобов'язання

відповідно до міжнародних правових актів, таких як Європейська конвенція з прав людини, а саме ст. 10, яка гарантує право на отримання і поширення інформації. Справи щодо доступу до екологічної інформації часто розглядаються Європейським судом з прав людини. Наприклад, у справі «Гуерра та інші проти Італії» (1998 рік), ЄСПЛ визнав, що право на екологічну інформацію є частиною права на інформацію, необхідну для захисту здоров'я та благополуччя громадян. ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що доступ до інформації пов'язаної з ризиками для навколишнього середовища, є необхідною умовою для забезпечення ефективного захисту прав людини [5].

Основними викликами, з якими стикається судова система під час війни, є нестабільність роботи судів, відсутність доступу до зони бойових дій, руйнування екологічної інфраструктури та обмеженість даних для судового розгляду. Проте, навіть у цих умовах громадяни можуть захищати свої права через звернення до судових інстанцій на підконтрольних територіях, а також подавати позови до міжнародних судів. Досвід останніх років показує, що суди України продовжують розглядати екологічні справи навіть в умовах війни, що свідчить про важливість правової системи у забезпеченні захисту екологічних прав громадян.

Отже, в умовах воєнного стану захист екологічних прав, зокрема права на доступ до екологічної інформації, стає надзвичайно важливим, оскільки збройні конфлікти завдають значної шкоди довкіллю. Незважаючи на можливі обмеження доступу до інформації з міркувань національної безпеки, право громадян на екологічну інформацію залишається фундаментальним і має захищатися в судовому порядку. Міжнародні зобов'язання України та рішення національних судів підтверджують, що навіть у складних умовах воєнного часу судовий захист цього права є дієвим механізмом. Однак, для забезпечення належного захисту необхідно вдосконалювати механізми доступу до правосуддя та адаптувати правові процедури до викликів, спричинених війною.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650
3. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція): Міжнародний документ від 25.06.1998 URL: <http://www.unesc.org> (дата звернення: 11.12.2020).
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гуерра та інші проти Італії» (заява № 14967/89) від 19.02.1998 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135>(дата звернення: 20.07.2023)

ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ПІД ПРИЗМОЮ ЗАКОННОСТІ

Самбор Микола Анатолійович

*кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, викладач вищої категорії, начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради
(м. Чернігів, Україна)*

Ефективність адміністративно-деліктного права – це здатність норм адміністративно-деліктного права врегульовувати суспільні відносини, що виникають унаслідок вчинення адміністративних правопорушень, у відповідності до інтересів суспільства, котрі виступають підґрунтям прийняття таких норм та визначають їх цілі й завдання, з

дотриманням принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності [1, с. 48], яка відображає стан правопорядку та правову культуру суспільства. Доволі часто ефективність адміністративно-деліктного права оцінюється кількісно, наприклад, інформуючи населення про кількість складених протоколів про адміністративні правопорушення, виявлених правопорушень, винесених постанов у справах про адміністративні правопорушення, кількості притягнених до адміністративної відповідальності осіб. Однак це лише один бік зазначеного питання, інша сторона – значно глибша і відображається не кількісно, а якісними характеристиками. Особливого звучання отримують заходи примусу, які обмежують чи позбавляють особу її прав, свобод та інтересів, що застосовуються у позасудовому порядку. Зазначаючи наперед, відмітимо, що таке питання є наслідком того, що під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, суд чи інший орган або посадова особа не володіє повноваженнями щодо захисту прав людини під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, зокрема, перевіряти законність застосування обмеження чи позбавлення особи права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи (навмисно, не вживаємо термін «правопорушник», оскільки зазначене може встановити лише особа чи орган, уповноважені розглядати відповідні категорії справ про адміністративні правопорушення).

Сьогодні українське суспільство, як ніколи раніше, потребує прозорості дій суб'єктів публічної адміністрації, неухильного дотримання ними принципу законності. Зазначене відповідає не лише засадам правової та демократичної держави, а й, перш за все, інтересам суспільства. Адже соціальні процеси, які набувають поширення, призводять до соціальної згуртованості, остання, як на наш погляд, має відбуватися саме навколо правових питань та правомірних механізмів (алгоритмів їх розв'язання) на засадах верховенства права, дотримання прав і свобод людини.

Не перші і не вперше звертаємося до питання ефективності та законності застосування заходів адміністративного примусу під час провадження у справах

про адміністративні правопорушення. На жаль, чинне законодавство має у собі архаїчний стрижень, а намагання без докорінних змін відповідно до суспільних запитів кількістю законодавчих ініціатив залагодити якісні прогалини правового регулювання, не дають, як на нашу думку, ґрунтовних відповідей.

Особливої гостроти у сучасному суспільстві набуває питання адміністративного затримання, законності його застосування, наявності відповідних правових підстав для його застосування. Безперечно, вказане питання не залишається поза увагою [2; 3; 4; 5; 6], а також знайшло свій логічний підсумок у навчально-практичному посібнику, адресованому суб'єктам, наділеним повноваженнями здійснювати адміністративне затримання [7].

Разом із цим трансформаційні процеси, що мають місце в українському суспільстві, приводами до яких стало широкомасштабне вторгнення РФ на територію суверенної і незалежної держави України, загрози конституційному ладу нашої країни, зумовили необхідність у оперативному регулюванні суспільних відносин за особливого правового режиму воєнного стану. Не обійшли стороною такі зміни і Кодекс України про адміністративні правопорушення [8].

Відповідно до ст. 260 КУпАП адміністративне затримання особи може мати місце зокрема з підстав складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим. Разом із цим відповідно до ч. 1 ст. 262 КУпАП адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може провадитися лише органами (посадовими особами), уповноваженими на те законами України. П. 1 ч. ст. 262 КУпАП визначено, що адміністративне затримання провадиться органами внутрішніх справ (Національною поліцією) при порушенні призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку, порушенні законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, тобто за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст.ст. 210, 210¹ КУпАП. Слід окремо відмітити, що відповідно до ст. 255 КУпАП протоколи про адміністративні правопорушення за згаданими статтями поліцейські не наділені

повноваженнями складати протоколи про адміністративні правопорушення за вказаними статтями. Отже, суб'єкт, який наділений правом застосовувати заходи адміністративного примусу – адміністративне затримання, не лише не наділений повноваженнями складати протокол про адміністративне правопорушення, як підстава такого затримання, а й встановлювати наявність складу адміністративного правопорушення, оскільки протокол про адміністративне правопорушення складається за фактом вчинення адміністративного правопорушення, тобто наявності складу адміністративного правопорушення.

Як наслідок, практика правозастосування виявляє ряд прогалин та колізій правового регулювання, що спричиняє спори про право, зумовлені встановленням законності/незаконності застосування адміністративного затримання. Встановлення незаконності адміністративного затримання тягне за собою негативні наслідки не лише для окремих посадових осіб, які незаконно використали адміністративний розсуд щодо застосування такого заходу примусу, а й інші негативні наслідки, зокрема відшкодування шкоди, заподіяної у наслідок застосування адміністративного затримання, а саме відшкодування майнової та моральної шкоди, що лягає на плечі державного бюджету України.

У контексті зазначеного, важливим є реалізація у діяльності відповідних уповноважених посадових осіб органів державної влади принципу верховенства права. По-перше, на жаль, на відміну від кримінального процесуального законодавства, суб'єкт, уповноважений розглядати справу про адміністративне правопорушення (а це не обов'язково суд), не наділений законом обов'язком перевіряти законності такого заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення. По-друге, породжує сумнів законність застосування затримання суб'єктом, який на законодавчому рівні не наділений повноваженнями встановлювати юридичний склад адміністративного правопорушення, тобто посадова особа, яка не може (на офіційному рівні) встановити факт правопорушення, виявляється може затримати особу для складання протоколу про адміністративне правопорушення. Нонсенс у розподілі

компетенції та наділенні суб'єктів публічної адміністрації відповідними державно-владними повноваженнями.

Підсумовуючи озвучене, виснуємо, що сучасне адміністративно-деліктне законодавство України потребує системних змін відповідно до викликів сьогодення та запитів громадянського суспільства. Поряд з цим для забезпечення практичної реалізації принципу верховенства права та дотримання прав, свобод та інтересів людини, такі зміни мають публічної адміністрації щодо надання останнім повноважень із застосування заходів примусу. Водночас, переконані, що застосування примусу, зокрема адміністративного затримання, суб'єктами, які не наділені повноваженнями встановлювати у події складу адміністративного правопорушення, а як наслідок – складання відповідного протоколу, можливо винятково за запитом таких органів чи їх посадових осіб. Зазначене забезпечить прозорість та зрозумілість розмежування повноважень, передбачуваність поведінки суб'єктів публічної адміністрації, а також забезпечить дотримання прав, свобод та інтересів людини.

Список використаних джерел:

1. Самбор М. Ефективність адміністративно-деліктного права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2016. № 2 (103). С. 45-48.
2. Самбор М. Повідомлення родичів у разі застосування заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення у вигляді адміністративного затримання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2017. № 2 (105). С. 45-51.
3. Самбор М.А. Адміністративне затримання: відповідність норм КУПАП суспільним потребам та сучасному стану дотримання прав і свобод людини. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2020. № 2 (89). С. 198-210.
4. Самбор М.А. Адміністративне затримання: доктрина, законодавство, правозастосування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 199-212.

5. Самбор М.А. Адміністративне затримання і арешт під призмою дотримання прав і свобод людини. У Кн. Deliktology: Monograph. Under the general editorship of I. Korotun, S. Petkov, P. Polian. Kunovice: Academie HUSPOL: 2021, V. 3. С. 259-289.

6. Самбор М.А. Адміністративне затримання: сучасні виклики та підґрунтя. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (31 березня 2023 року). Харків, 2023. С. 534-537.

7. Підстави та порядок застосування заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення у формі адміністративного затримання : навч.-практ. посіб. / О. В. Бочковий, І. С. Дрок, М. А. Самбор. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 104 с.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>,
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 13.09.2024).

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Синицин Павло Миколайович

доктор філософії в галузі права, доцент кафедри НтаМП ОНМУ, адвокат

(м. Одеса, Україна)

Після початку 24.02.2022 повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України суттєво зріс обсяг тимчасово окупованої території. Це призвело до інтенсивних потоків масової міграції населення, водночас значна частина громадян була змушена залишатися в окупації, що актуалізувало питання,

пов'язані із встановленням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Як наслідок, у березні 2022 року Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [1] доповнено статтею 111-1, що встановила кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Такі законодавчі зміни виглядають логічними та обґрунтованими. Згідно з пояснювальною запискою до законопроекту, це сталося через те, що ряд громадян України та юридичних осіб сприяли або продовжують сприяти РФ у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора, а також інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм [2]. Однак реалізація таких змін вимагає ефективних механізмів захисту прав людини.

У цьому контексті особливе значення має відсутність на нормативному рівні визначення понять "колабораціонізм" та «колабораційна діяльність». Відсутність чіткого визначення призвела до плуралізму думок щодо змісту колабораційної діяльності. Так, термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) здебільшого науковці визначають як добровільну співпрацю окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупаційною владою та військами агресора [3]. Проте таке визначення дещо обмежує зміст означуваної категорії.

Разом з цим цілком логічним виглядає розмежування власне колабораціонізму, що передбачає наявність політичної угоди з окупантом, та такою категорією як «кооперування» з окупаційною владою у цивільних галузях, а також «спільне ведення війни» на боці держави-агресора [4]. О. Ілларіонов характеризує колабораціонізм як співробітництво громадянина України з ворогом (окупантом, країною-агресором тощо), яке є усвідомленим, добровільним і умисним в його інтересах і на шкоду своїй державі (в політичній, інформаційній, економічній та інших сферах) [5].

З точки зору Я. Грицака, колабораціонізм – це співпраця населення завойованих держав з окупаційним режимом, яка може бути вимушеною,

добровільною або ідеологічною [6]. У свою чергу О. Головкін та І. Сказко характеризують колабораціонізм як діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що полягає у виконанні організаційно-розпорядчих та (або) адміністративно-господарських повноважень у незаконно створених органах, установах і підприємствах публічного сектору на території України, яка не контролюється її державною владою [7, с. 235-247].

З огляду на наведене, термін "колабораціонізм" не має чіткого і прямого визначення в загальному сенсі не тільки в законодавстві, а й у теорії права. Проте поняття співпраці з ворогом або окупаційними силами регулюється законодавством у контексті кримінальних правопорушень. Закон України від 3 березня 2022 року № 2119-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність" увів у Кримінальний кодекс України статтю 111-1 "Колабораційна діяльність". Вона охоплює дії, спрямовані на співпрацю з державою-агресором, окупаційними адміністраціями або незаконними збройними формуваннями. Стаття 111-1 передбачає відповідальність за різні форми колабораційної діяльності, такі як: публічне заперечення збройної агресії проти України, підтримка окупаційної адміністрації, добровільна участь у незаконних органах влади на окупованих територіях, співпраця з військовими силами агресора тощо.

Таким чином, колабораціонізм є юридичною категорією, що охоплює різні форми співпраці з ворогом, але його визначення викладене через перелік конкретних правопорушень, а не через загальне визначення. При цьому, для релевантної кваліфікації діянь як колабораціонізм необхідно закріпити його нормативне визначення, що матиме безпосередній вплив на судову практику.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5.04. 2001 року N 2341-III. Офіційне видання. Відомості Верховної Ради України. 2001. N 25–26. Ст. 131.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5144&skl=10 Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
3. Лисько Т. Д., Літвінчук Б. С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К. : НАУ, 2023. – № 1 (66). – Ст. 178-185
4. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>
5. Ілларіонов О. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. Юридичний вісник України. 2013. № 13 (1133). С. 4
6. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: [навч. посібник]. Київ: Генеза, 1996. 360 с.9.
7. Головкін О., Сказко І. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. Держава і право. Випуск 78. 2018. С. 235–247.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Смокович Михайло Іванович

*доктор юридичних наук, професор, Голова Касаційного адміністративного
суду у складі Верховного Суду, заслужений юрист України,
(м. Київ, Україна)*

В умовах стрімкого розвитку суспільних відносин доступ до публічної інформації є однією з основних сфер сучасного демократичного суспільства. Інформаційні правовідносини стають пріоритетними для світової спільноти та сприяють входженню України до світового інформаційного простору. Адже саме такі правовідносини формують демократичне врядування, забезпечують ефективність виконання функцій органів публічної влади та суб'єктів владних повноважень, відкритість і прозорість їх діяльності, практичну реалізацію прав і свобод людини та громадянина, а також інтегрованість важливих аспектів життєдіяльності людини.

Право на отримання інформації – це невід'ємний елемент реалізації свободи думки та слова, вираження поглядів і переконань; правомірності одержання, поширення, використання, зберігання та захисту інформації; достовірності й повноти інформації, свободи обміну інформацією тощо. Об'єктивне своєчасне інформування громадян державою, а також надання потрібної для функціонування держави інформації громадянами держави, отримання учасниками суспільних відносин повної достовірної інформації є запорукою формування в Україні сучасного інформаційного суспільства, розвитку та вдосконалення демократичної, правової європейської держави.

Надзвичайно актуальним залишається питання забезпечення права кожного на доступ до публічної інформації, адже такий доступ сприяє здійсненню

громадського контролю за діями публічної влади на засадах об'єктивності, прозорості, підзвітності та верховенства права.

Забезпечення права на доступ до публічної інформації – неодмінна ознака демократичного суспільства. Це фундаментальне право людини сприяє відкритості, прозорості та підзвітності органів публічної влади та суб'єктів владних повноважень, а також підвищенню довіри громадськості до їхніх дій та рішень.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (частина перша статті 17 Конституції України).

Відповідно до вимог частини третьої статті 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Зазначені приписи Основного Закону України відтворені, зокрема, у частині другій статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», що встановлює міжнародно визнаний, обов'язковий порядок обмеження права на інформацію. До того ж, розголошення інформації може завдати істотної шкоди інтересам національної безпеки, а шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [1].

Інформаційна безпека – це складова національної безпеки.

Адже стратегічно важливо в умовах правового режиму воєнного стану знайти баланс між національною безпекою і доступом до публічної інформації.

В умовах повномасштабного вторгнення російського агресора забезпечення інформаційної безпеки та балансу між національною безпекою і доступом до публічної інформації є одним із найважливіших завдань Української держави. Це

вимагає вжиття невідкладних заходів з недопущення поширення окремого інформаційного контенту, який може завдати шкоди суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності України, а також застосування певних обмежень щодо відкритості публічної інформації.

Державну інформаційну політику базовано на пріоритетності національних інтересів правової демократичної держави.

Національна безпека України, як визначив законодавець, – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз (пункт 9 частини першої статті 1 Закону України „Про національну безпеку України“) [2].

Національна безпека України є очевидним безсумнівним пріоритетом в умовах протистояння російському окупанту.

У Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів указується про можливі обмеження, де кожна сторона може обмежувати право доступу до офіційних документів; обмеження повинні бути чітко встановлені у законі, бути необхідними у демократичному суспільстві і бути пропорційними цілям захисту (стаття 3) [3].

Як зазначає Конституційний Суд України, Україна має право захищати свою незалежність, свій державний суверенітет і свою територіальну цілісність шляхом здійснення таких системних заходів і застосування засобів, що є співмірними, допустимими і прийнятними з огляду на рівень небезпеки, загроз і викликів, що постали перед нею (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021) [4].

За юридичною позицією Конституційного Суду України „обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають установлюватися винятково Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути зумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі

обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права“ (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016) [5].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголошував на прийнятності концепції „демократії, здатної захистити себе“ (§ 51, § 59 рішення у справі „Фогт проти Німеччини“/*Vogt v. Germany* від 26 вересня 1995 року (заява № 17851/91) та зазначав, що плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі, який вимагає певних поступок з боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому (§ 99 рішення у справі „Партія добробуту та інші проти Туреччини“/*Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* від 13 лютого 2003 року (заяви №№ 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98)» [6; 7].

Доступ до публічної інформації з урахуванням європейських цінностей є засобом підвищення правосвідомості, правової культури громадян, гарантуванням людині та громадянину права на отримання повної своєчасної та об'єктивної інформації, яка становить суспільний інтерес, без шкоди для національної безпеки.

Важливі для національної судової практики рішення ЄСПЛ, у яких указано про порушення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [8] через ненадання інформації, яка становила суспільний інтерес.

ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Угорський Гельсінський Комітет проти Угорщини»/«*Magyar Helsinki Bizottsag v. Hungary*» від 8 листопада 2016 року (заява № 18030/11) підкреслював, що право на свободу слова передбачає також право доступу до інформації, що знаходиться в розпорядженні державних органів (§ 105). На думку ЄСПЛ, у тих випадках, коли доступ до інформації є інструментом для здійснення права заявника на отримання та поширення інформації, її відмова може

являти собою втручання в це право (§ 155). Важливими критеріями для права доступу до інформації є: мета запиту на інформацію, характер запитуваної інформації, роль заявника, готовність і доступність інформації (§§ 158–170). Завдання ЄСПЛ полягає в розгляді втручання, що оскаржується, у світлі справи в цілому і визначенні того, чи «співвідносилось воно законній меті» і чи були причини, наведені національними органами влади в їх обґрунтуванні, «релевантними і достатніми». При цьому ЄСПЛ повинен переконатися в тому, що національні органи влади застосовували стандарти, які відповідали принципам, закріпленим у статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (§ 187) [9].

У рішенні у справі «Центр демократії та верховенства права проти України»/«*Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukraine*» від 26 березня 2020 р. (заява № 10090/16) вказано, що організація-заявник звернулася до Центральної виборчої комісії із запитом про надання їй на електронну пошту копій автобіографій шести кандидатів у народні депутати України. Організація-заявник посилалася на Закон України «Про доступ до публічної інформації» та Закон України «Про вибори народних депутатів», стверджуючи, що автобіографії були публічною інформацією (§ 11). Центральна виборча комісія відмовила у наданні копій автобіографій, надавши лише ту інформацію, яка вже була оприлюднена на її вебсайті. У підставах для відмови Центральна виборча комісія, зокрема, зазначила, що у запиті на інформацію організації-заявника не вказувалося про необхідність поширення цієї інформації без згоди кандидатів в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (§ 12). ЄСПЛ підкреслив, що постанова про відмову надати організації-заявнику доступ до інформації про освіту та трудову діяльність політичних лідерів, яка містилася в їхніх автобіографіях, поданих ними до Центральної виборчої комісії під час парламентської виборчої кампанії, не була «необхідною у демократичному суспільстві» (§ 120) [10].

ЄСПЛ у рішенні у справі «Володимир Торбіч проти України»/«*Torbich v. Ukraine*» (Заява № 14957/13) від 13 липня 2023 року зазначив, що заява стосується відмови у наданні журналісту і головному редактору інформаційного агентства «Рівненське агентство журналістських розслідувань» доступу до інформації, розпорядником якої були органи державної влади, як стверджується, всупереч статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У своєму першому запиті до голови Рівненської обласної державної адміністрації заявник просив надати йому інформацію про премії, виплачені голові, його заступникам і всім іншим працівникам цієї облдержадміністрації у період з 2009 по 2011 роки. Заявник просив надати інформацію у знеособленому вигляді, проте з детальним зазначенням премій по кожному місяцю та відповідно до посади. Він посилався, зокрема, на Закон України «Про доступ до публічної інформації», який передбачав, що доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами не міг бути обмежений (§ 3). У двох наступних запитах заявник просив Голову Верховної Ради України надати йому копії декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання двадцяти двох народних депутатів за 2012 рік (§ 7). Суди відмовили у задоволенні подальших скарг заявника, поданих на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації» та Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (§ 9). ЄСПЛ зауважив, що він не має сумнівів, що запитувана заявником інформація була необхідною для реалізації його права отримувати та поширювати інформацію з питань, які становили суспільний інтерес, у межах його журналістської діяльності (§ 20). ЄСПЛ підкреслив, що підстави, наведені для виправдання втручання у право заявника за статтею 10 Конвенції, не були відповідними та достатніми, а тому таке втручання не було «необхідним у демократичному суспільстві» (§ 31). ЄСПЛ постановив, що встановлення порушення становить достатню справедливую сатисфакцію будь-якої моральної шкоди, якої зазнав заявник [11].

Доступ до публічної інформації в Українській державі є фундаментом демократичного розвитку, інструментом забезпечення прозорості та підконтрольності органів публічної влади та суб'єктів владних повноважень.

Адміністративні суди відіграють надзвичайно важливу роль в утвердженні демократичних цінностей та у захисті права на доступ до публічної інформації.

Досвід України підкреслює потребу у реалізації права на доступ до публічної інформації навіть під час дії правового режиму воєнного стану, коли забезпечення належного балансу між національною безпекою та доступом до публічної інформації є критично важливим.

Збройна агресія росії проти України спричинила виклики національній безпеці та необхідність певних обмежень відкритості публічної інформації.

Захист національних інтересів України в інформаційній сфері – особливо в умовах повномасштабного вторгнення російського агресора – це забезпечення життєво важливих інтересів держави та суспільства. Зокрема, це захист Української держави від агресивного впливу ворожої деструктивної пропаганди; захист українського суспільства від агресивних інформаційних впливів російського ворога; це захист конституційного ладу, незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України.

Сьогодні надзвичайно необхідне забезпечення національної безпеки України, адже існують реальні загрози інформаційній безпеці у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію України, що завдає значної шкоди національним інтересам.

Інформаційна загроза національній безпеці – це загроза впливу на суспільство, на інформаційні ресурси шляхом «нав'язування» державі, суспільству, особистості бажаної для ворога системи цінностей у важливих сферах державної діяльності, яка б деструктивно впливала на поведінку і розвиток, свідомість і підсвідомість кожного, в тому числі на інформаційну інфраструктуру країни.

Інтеграція передових європейських практик і міжнародних стандартів надзвичайно важлива при удосконаленні дієвих шляхів забезпечення

безперервного функціонування інформаційної безпеки Української держави, включаючи моніторинг нових загроз і виявлення можливих ризиків.

Варто підкреслити важливість трискладового тесту – алгоритму визначення того, чи обмежувати доступ до певної публічної інформації. Адаже згідно з частиною другою статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог: винятково в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [1].

Із урахуванням пропозицій міжнародних фахівців, вітчизняних науковців, представників усіх гілок влади потрібно виробити чіткі стратегії безперервного функціонування системи захисту інформаційної безпеки держави в усіх сферах державної діяльності та пам'ятати, що баланс між національною безпекою і доступом до публічної інформації має відповідати принципу пропорційності – має бути враховано «справедливий баланс» між інтересами суспільства та держави з огляду на рівень небезпеки, тобто загрози та виклики, які постали перед Україною.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 8.10.2024).
2. Закон України „Про національну безпеку України“ від 21 червня 2018 року № 2469–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 8.10.2024).

3. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів від 18 червня 2009 року (ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів» від 20 травня 2020 року № 631-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України „Про телебачення і радіомовлення“, статей 15, 15¹, 26 Закону України „Про кінематографію“ від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3_p_2021_2.pdf (дата звернення: 8.10.2024).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/2-rp2016.pdf> (дата звернення: 8.10.2024).

6. Рішення Європейського суду з прав людини „Фогт проти Німеччини“ (Vogt v. Germany) від 26 вересня 1995 року (заява № 17851/91). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2217851/91%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58012%22%5D%7D> (дата звернення: 8.10.2024).

7. Рішення Європейського суду з прав людини «Партія добробуту та інші проти Туреччини» (Refa Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey) від 13 лютого 2003 року (заяви №№ 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60936%22%5D%7D> (дата звернення: 8.10.2024).

8. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

9. Рішення Європейського суду з прав людини «Угорський Гельсінський Комітет проти Угорщини» (Magyar Helsinki Bizottsag v. Hungary) від 8 листопада 2016 року (заява № 18030/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2218030/11%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-168716%22%5D%7D> (дата звернення: 8.10.2024).

10. Рішення Європейського суду з прав людини «Центр демократії та верховенства права проти України» (Centre for Democracy and the Rule of Law v. Ukraine) від 26 березня 2020 р. (заява № 10090/16). URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f18#Text (дата звернення: 8.10.2024).

11. Рішення Європейського суду з прав людини «Володимир Торбіч проти України» (Torbich v. Ukraine) від 13 липня 2023 року (заява № 14957/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i75#Text (дата звернення: 8.10.2024).

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НАВКОЛИШНЬОМУ ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩУ, ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Солодан Катерина Володимирівна

доктор філософії (з права), асистент кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Повномасштабне військове вторгнення росії на територію України, що розпочалось 24 лютого 2022 року спричинило не лише масові людські жертви, а й значні екологічні збитки. Наслідками війни стала втрата біорізноманіття, погіршення стану ґрунтів, води, атмосферного повітря тощо. Тому постає питання

реального забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, під час правового режиму воєнного стану.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплює право кожного громадянина України на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище [2]. Крім того, цей же закон гарантує право на подання таких позовів і Державній екологічній інспекції та громадським організаціям.

За загальним правилом, позови про відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, ймовірно підпадуть під господарську або цивільну юрисдикцію, в залежності від суб'єктного складу сторін та характеру правовідносин, що виникли і в ході яких було завдано шкоду довкіллю [6].

Проте, в умовах правового режиму воєнного стану постає питання можливості стягнення відшкодування за таку шкоду саме із держави-агресора. Очевидно, що воєнні дії ускладнюють процес відшкодування, тому важливим є фіксування завданої шкоди та її фінансовий розрахунок.

В літературі наголошується, що дії агресора в ході війни проти України, в тому числі ті дії, якими українському довкіллю завдається непоправна шкода, треба тлумачити як порушення норм, зокрема: Додаткового протоколу до Женевських конвенцій (1949 р.), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (далі – Протокол I), IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, міжнародного звичаєвого гуманітарного права (в тому числі, принципів 9, 13 закріплених Міжнародною правовою комісією (ІЛС) у кодифікації звичаєвого права “Захист довкілля під час збройних конфліктів” (2022)) [1].

У справах про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України важливо визначити належного відповідача. Як зазначає О.Банасько, таким відповідачем може виступати власне РФ, міністерство оборони РФ, міністерство юстиції та генеральна прокуратура РФ [4].

Уряд України запровадив онлайн платформу EcoZagroza, що дозволяє кожному повідомити про шкоду, завдану довкіллю. Це стане підґрунтям для подальшої аргументації в судах для відшкодування завданої агресором шкоди. Так, станом на жовтень 2024 року, задокументовано більше 6500 фактів завдання збитків довкіллю України на понад 2,770 трлн грн. Очевидно, що ця сума не остаточна, оскільки на тимчасово окупованих територіях та місцях ведення активних бойових дій зафіксувати шкоду поки неможливо.

Згідно ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля, відшкодовується в повному обсязі. Р.С. Кірін, Р.Г. Ботвінов та Т.О. Ревякіна наголошують, що до екологічної шкоди, що підлягає компенсації, слід віднести: витрати, яких зазнала держава у зв'язку із завданням шкоди об'єкту довкілля; витрати, які повинна понести держава, задля відновлення нормального стану довкілля, який існував до заподіяння шкоди; доходи, які б держава могла реально одержати за звичайних обставин, якби не було завдано шкоди довкіллю, якщо передбачалось одержання таких доходів; компенсація у разі неможливості відновлення природного об'єкту, тобто його повної втрати [3].

Для визначення розмірів завданих збитків урядом розроблено методика визначення розміру шкоди, завданої кожному із природних ресурсів (Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затв. наказом Міндовкілля від 4 квітня 2022 р. № 167; Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час

дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затв. наказом Міндовкілля від 13 квітня 2022 р. № 175 тощо) [5].

Таким чином, внаслідок російської військової агресії Україна постала перед необхідністю стягнення відшкодування за шкоду, завдану навколишньому природному середовищу. Такі збитки мають бути компенсовані агресором в повному обсязі, проте в умовах воєнних дій варто поставити акцент на фіксуванні та розрахунку завданих збитків за наявними методиками розрахунку для подальших судових розглядів і постановки справедливих судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Відповідальність за знищення довкілля під час війни. URL: <https://ccl.org.ua/claims/vidpovidalnist-za-znyshhennya-dovkillya-v-ukrayini-pid-chas-vijny/>
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n611>
3. Кірін Р.С., Ботвінов Р.Г., Ревякіна Т.О. Проблеми правового механізму визначення екологічної шкоди і збитків, завданих внаслідок російської збройної агресії. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. № 4(28), С. 34-41. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2852>
4. О. Банасько. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України (господарська юрисдикція). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_vidshkod_shkod_20_09_2024.pdf
5. Солодан К.В. Право на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 11, 2023. С. 289-291. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2023/68.pdf
6. Судова практика у спорах щодо відшкодування шкоди довкіллю. Основні аспекти. Екологія-право-людина. 12 с. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/vidshkoduvannya-shkody-dovkillyu-2.pdf>

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ВІЙНА: ВІД IN BELLO ДО POST BELLUM

Харченко Тетяна Миколаївна

кандидат юридичних наук, головний спеціаліст відділу моніторингу питань гендерної рівності та недискримінації управління дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України

Конституціоналізм та ius ad bellum (право на війну)

Ius ad bellum (право на війну) – це сукупність міжнародних норм та принципів, що регулюють умови, за яких державі дозволено застосовувати збройну силу проти іншої держави або суб'єкта міжнародного права.

Основні принципи ius ad bellum закріплені в Статуті ООН, зокрема в статтях 2(4) та 51. Відповідно до цих положень, державам заборонено застосовувати силу проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, за винятком випадків самооборони або дій за мандатом Ради Безпеки ООН.

Конституційні обмеження на війну

Метою конституційних обмежень на війну є забезпечення демократичного контролю над рішеннями щодо використання військової сили, запобігання зловживанням владою та забезпечення дотримання принципів верховенства права. У багатьох демократичних країнах конституції містять положення, які регулюють процес прийняття рішення про війну та вимоги щодо участі представницьких органів влади у цьому процесі.

Для прикладу у Конституції США, що Конгресу надано виключне право оголошувати війну. Стаття I, розділ 8 Конституції США визначає, що саме Конгрес має право оголошувати війну, виділяти кошти на військові потреби та регулювати збройні сили. Це обмежує можливість президента одноосібно ухвалювати рішення про початок військових дій та забезпечує контроль з боку законодавчої гілки влади.

Наприклад

а) Сполучені Штати Америки [1] в 2003 році президент Джордж Буш звернувся до Конгресу з проханням схвалити використання військової сили проти Іраку. Конгрес підтримав цю ініціативу, прийнявши Резолюцію про дозвіл на використання військової сили проти Іраку, що стало юридичною основою для початку війни. Цей приклад демонструє, як конституційні процедури можуть обмежувати одноосібні рішення президента та забезпечувати участь представницького органу у прийнятті важливих рішень про війну.

б) Конституція Федеративної Республіки Німеччина (Основний закон) містить суворі обмеження на використання збройних сил. Стаття 87а Основного закону передбачає, що збройні сили можуть бути використані тільки для оборони. Крім того, стаття 115а вимагає схвалення Бундестагом (парламентом) рішення про стан оборони. Це гарантує, що рішення про участь у військових діях буде прийнято демократично та з урахуванням волі представників народу.

в) Конституція України також містить положення, що регулюють питання війни та миру. Відповідно до статті 85 Конституції України¹, рішення про оголошення війни ухвалюється Верховною Радою України. Це забезпечує участь представницького органу у прийнятті рішень про застосування збройної сили та запобігає одноосібним рішенням виконавчої влади [2].

Конституціоналізм та ius in bello (право під час війни)

¹ Відповідно до Конституції України, запровадження воєнного стану та оголошення стану війни відноситься до повноважень президента та Верховної Ради. Голова держави виступає з відповідною ініціативою, а парламент її затверджує.

Воєнний стан в Україні запровадили 24 лютого 2022 року. Тоді Верховна Рада 300 голосами підтримала законопроект №7111 про затвердження указу президента «Про введення воєнного стану в Україні». З того часу відповідна процедура регулярно повторюється

24 лютого Володимир Зеленський подав до парламенту і законопроект №7114 «Про оголошення стану війни». Щоправда, документ так і не розглядали, а згодом його картка взагалі зникла з сайту Верховної Ради, хоча її копія збереглася у веб-архіві.

Натомість наступний за порядковим номером законопроект №7115 депутати розглядали і підтримали — про схвалення указу президента про використання ЗСУ та інших військових формувань для відсічі збройній агресії проти України.

У вітчизняному законодавстві **визначення «стану війни» не надається** та й взагалі це питання слабо регламентовано. У Конституції лише згадується, що його оголошує Верховна Рада за поданням президента.

У законі «Про оборону України» також прописана ця процедура. Крім того, зазначається, що з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни. При цьому визначення поняття «воєнний час» у вітчизняному законодавстві також не надається.

Ius in bello (право під час війни) – це сукупність міжнародних гуманітарних норм і принципів, що регулюють правила ведення збройних конфліктів. Основною метою ius in bello є захист осіб, які не беруть або припинили брати участь у військових діях, і обмеження методів і засобів ведення війни.

Основними джерелами міжнародного гуманітарного права є Женевські конвенції (1949 р.) і додаткові протоколи до них, а також Гаазькі конвенції, що регулюють засоби і методи ведення війни.

Навіть у часи війни держави повинні дотримуватися основних конституційних прав та свобод своїх громадян. Конституційні принципи, такі як верховенство права, повага до прав людини, захист від свавільного затримання та тортур, мають бути збережені, навіть коли йдеться про питання національної безпеки та ведення військових дій. Багато конституцій закріплюють права, які не можуть бути обмежені навіть під час війни. Наприклад, Конституція Південної Африки визначає права, що не можуть бути обмежені навіть в умовах надзвичайного стану, такі як право на життя, заборону тортур, рабства і дискримінації. Держави повинні забезпечувати можливість судового контролю за діями уряду та військових під час війни, включаючи право затриманих на доступ до правосуддя, право на справедливий судовий розгляд та захист від свавільного затримання.

Практичні приклади а) У США під час війни проти тероризму було порушено питання про затримання підозрюваних у тероризмі без суду на базі Гуантанамо. У 2004 році Верховний суд США у справі «Рассул проти Буша» [3] ухвалив, що затримані на базі Гуантанамо мають право оскаржувати своє затримання в суді. Це рішення підтвердило, що навіть під час війни конституційні гарантії повинні дотримуватися, а затримані мають право на судовий захист.

б) У Великій Британії питання захисту прав під час війни набуло актуальності під час конфлікту в Іраку. У 2004 році Європейський суд з прав людини у справі «Аль-Скеїні проти Великої Британії» [4] встановив, що Великобританія порушила права людини затриманих іракців, що підтвердило важливість дотримання

міжнародних гуманітарних норм та захисту прав людини під час військових операцій.

в) Під час збройного конфлікту на сході України важливим стало питання дотримання прав людини та гуманітарного права. У 2015 році Конституційний суд України підтвердив, що права людини повинні бути захищені навіть під час проведення антитерористичних операцій, а затримані повинні мати право на доступ до правосуддя та захист від нелюдського поводження.

Конституціоналізм та *ius post bellum* (право після війни)

Ius post bellum (право після війни) – це сукупність принципів і правил, що регулюють процес завершення збройних конфліктів і відновлення миру.

Основні цілі *ius post bellum* включають справедливе врегулювання конфліктів, забезпечення правосуддя для жертв воєнних злочинів, відновлення законності та правопорядку, реконструкцію пошкодженої інфраструктури і суспільства, а також запобігання повторним конфліктам.

Конституціоналізм відіграє ключову роль у забезпеченні стабільного і тривалого миру після завершення військових дій. Конституційні реформи можуть сприяти зміцненню демократичних інститутів, захисту прав людини, встановленню верховенства права та запобіганню повторним конфліктам.

Після війни важливо створити або реформувати політичні структури, щоб забезпечити представництво різних груп населення і запобігти монополізації влади. Конституційні реформи можуть включати децентралізацію влади, забезпечення участі різних етнічних та релігійних груп у політичному процесі, а також впровадження механізмів стримувань і противаг.

Важливим аспектом постконфліктного відновлення є захист прав людини. Конституції можуть встановлювати гарантії основних прав і свобод, забезпечувати незалежність судової системи та механізми захисту від свавільних дій влади. Це допомагає створити правову основу для відновлення суспільства та забезпечення справедливості для жертв конфлікту.

Конституціоналізм відіграє вирішальну роль на всіх етапах війни, забезпечуючи дотримання правових норм і захист основних прав людини. У контексті *ius ad bellum*, конституційні обмеження гарантують демократичний контроль над рішеннями про початок війни, запобігаючи зловживанням владою і забезпечуючи участь представницьких органів у прийнятті таких важливих рішень. В умовах *ius in bello* конституційні принципи продовжують діяти, забезпечуючи дотримання прав людини і гуманітарних норм навіть у найскладніших умовах війни. Після завершення конфлікту, у рамках *ius post bellum*, конституційні реформи сприяють відновленню миру, забезпеченню справедливості і стабільності, що є необхідними для тривалого відновлення суспільства.

Конституціоналізм є фундаментом для забезпечення законності і справедливості під час війни. Він забезпечує:

Конституційні обмеження надають представницьким органам влади право ухвалювати рішення про початок військових дій, що запобігає одноосібним рішенням виконавчої влади і забезпечує прозорість та підзвітність.

Конституційні гарантії забезпечують захист основних прав і свобод навіть у військовий час, запобігаючи свавільним затриманням, тортурам і порушенням гуманітарних норм.

Конституційні реформи після завершення конфліктів сприяють відновленню стабільних політичних структур, захисту прав людини і створенню механізмів примирення і відшкодування збитків, що є необхідними для тривалого миру.

Міжнародне співтовариство відіграє важливу роль у підтримці конституційних реформ і відновленні постконфліктних суспільств. Міжнародні організації, такі як ООН, ЄС, ОБСЄ, можуть надавати технічну та фінансову допомогу, сприяти проведенню виборів, забезпечувати моніторинг дотримання прав людини і підтримувати процеси примирення і відшкодування збитків

Список використаної літератури:

1. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/976375.htm>

2. Воєнний стан та стан війни: пояснюємо різницю/ Як ці терміни трактують українські закони та міжнародне право URL: <https://chas.news/not/voennii-stan-ta-stan-viini-poyasnyuemo-riznitsyu>

3. Справа «Расул проти Буша» URL: <https://consortiumnews.com/tag/rasul-v-bush/>

4. «Аль-Скеїні проти Великої Британії» URL: <https://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=443>

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА ІЗ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Юрчишин Василь Миколайович

*доктор юридичних наук, професор, професор кримінальної юстиції, професор кафедри
фінансів, обліку і оподаткування Чернівецького торговельно-економічного інституту, почесний
працівник прокуратури
(м. Чернівці, Україна)*

Скуляк Ігор Анатолійович

*кандидат юридичних наук, Голова Першотравневого районного суду міста Чернівців,
доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Режим воєнного стану передбачає певні зміни і обмеження для громадян. В той же час, законодавець закріпив певні положення, які спрямовані на забезпечення нормального функціонування органів державної влади. Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (з подальшими змінами): «у період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету

Міністрів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність» [1]. Вказане положення є гарантією нормального функціонування органів прокуратури, а також підкреслює особливості правового статусу прокурора, його прав і обов'язків в умовах воєнного стану. В межах дослідження особливостей реалізації функцій прокуратури в умовах воєнного стану, особливу увагу слід приділити увагу.

Під час воєнного стану органи прокуратури України продовжують виконувати свої конституційні функції. Відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» та ст. 131-1 Конституції на прокуратуру України покладено:

1. підтримання публічного обвинувачення в суді;
2. організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
3. представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [2; 3, с.52-53].

КПК України чітко визначив співвідношення між прокурорським наглядом і судовим контролем у досудовому розслідуванні [4, с. 89]. Вважаємо, що забезпеченню законності у досудовому розслідуванні буде сприяти взаємодія функцій прокурорського нагляду та судового контролю, за якої прокурор буде продовжувати здійснювати систематичний і безперервний нагляд за додержанням законів усіма суб'єктами досудового розслідування, а судовий контроль здійснюватиметься за окремими процесуальними діями слідчого та прокурора при наданні дозволу на їх проведення та шляхом розгляду скарг на рішення і дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора. Очевидно, що таке співвідношення прокурорського нагляду та судового контролю у досудовому розслідуванні дозволяє забезпечувати як законне й

обґрунтоване обвинувачення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, так і надійно захищати права, свободи та законні інтереси всіх суб'єктів досудового розслідування [5, с. 328].

Нагляд - це відповідна до закону діяльність прокурора щодо контролю за законністю та забезпеченням верховенства права органами досудового розслідування та оперативно-розшукової юрисдикції [6, с. 388].

Особливістю прокурорської діяльності є те, що прокурор нерідко виступає ініціатором кримінального провадження. Тільки він визначає рух кримінального провадження із досудового розслідування в судове провадження, а у визначених законом випадках і закриття кримінального провадження. Він же у ході розслідування забезпечує реалізацію не лише принципу невідворотності відповідальності при вчиненні кримінального правопорушення, а й є відповідальним за порушення закону в частині дотримання прав і свобод учасників провадження, не наділених владними повноваженнями. Прокурорсько-наглядовими і судово-контрольними засобами прокурор і слідчий суддя попереджують (не допускають) необґрунтованого обмеження прав і свобод особи, тобто забезпечують законність при проведенні слідчих (розшукових) дій та при прийнятті процесуальних рішень органами досудового розслідування.

Спільними їх завданнями у цій діяльності є: виявлення, попередження та припинення порушень закону; використання заходів реагування на допущені та встановлені порушення законів; відновлення порушених прав і законних інтересів учасників досудового розслідування. Для виконання зазначених спільних завдань прокурори і слідчі судді використовують притаманні кожному з них методи та засоби в межах визначеної законом компетенції і наданих їм правових повноважень [5, с. 330].

У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 6 жовтня 2000 р. “Комітетам Міністрів – державам – членам про роль прокуратури в системі правосуддя” (REC (2000) 19) [7] відзначається наявність у прокурорів і суддів

спільних завдань, підкреслюється тісний зв'язок між ними і взаємодоповнюючий характер їхньої діяльності. Більше того, в цьому документі зазначено, що прокурори і судді несуть спільну відповідальність за помилковість прийнятих судових рішень. Особливо це стосується тих рішень, які ґрунтуються на попередній згоді прокурора з клопотанням слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій чи прийняття процесуальних рішень. Про спільну відповідальність прокурора і суду можна говорити в разі постановлення незаконного вироку за відсутності доказів винуватості підсудного. Не випадково, саме прокурор від імені держави, приносить офіційне вибачення реабілітованому за завдану шкоду навіть при допущенні судової помилки.

Спільна зацікавленість прокурора і слідчого судді у законному проведенні слідчих (розшукових) дій, прийнятті слідчих (розшукових) рішень, забезпеченні реального захисту прав і законних інтересів осіб, залучених до царини кримінального судочинства, є незаперечною. При цьому, у кожного з них має бути тверда впевненість у високій професійності партнера, переконливість у його надійності, адекватному розумінні інтересів слугування закону. Установлення правильного співвідношення між функціями прокурорського нагляду і судового контролю у досудовому розслідуванні дозволяє прокурорам і слідчим суддям раціонально і послідовно реалізовувати спільні завдання, сприяє підвищенню ефективності кримінального провадження [8, с. 54].

Практика застосування положень КПК України буде виявляти й інші складові співвідношення прокурорського нагляду та судового контролю у досудовому розслідуванні. Завдання юридичної науки – глибоко вивчати всі ці процеси і на їхній основі поступово створювати чітку систему співвідношення прокурорсько-наглядової та судово-контрольної діяльності у досудовому розслідуванні [9, с. 213, 217].

Відмова від прокурорської моделі контролю і перехід до судової моделі контролю за обмеженням свободи й особистої недоторканності у досудовому розслідуванні не означає заміну прокурорського нагляду судовим контролем, а є

розумним поєднанням цих двох форм у системі забезпечення законності і захисту прав і свобод людини та громадянина [10, с. 180-181]. Принцип “подвійного контролю” означає, що прокурор, як гарант публічного інтересу, у своїй діяльності захищає особисті права суб’єктів процесу з позиції відповідності їх закону й узгодженості з інтересами суспільства і держави. Суд же, як гарант прав особистості, у своїй діяльності захищає права людини з позиції недопущення їх порушень державними органами [11, с. 128-131].

“Подвійність контролю” за законністю з боку прокурора і слідчого судді не означає, що вони повинні бути “скуті одним ланцюгом” у плані досягнення однакових цілей своєї діяльності у зазначеному напрямі (контролю). Інакше законодавець не передбачав би ситуації, коли при відмові слідчого судді у задоволенні клопотання слідчого, наглядаючий прокурор має право оскаржити ухвалу слідчого судді в апеляційному порядку. Так, прокурору одного із районів Одеської області слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про відсторонення посадових осіб від займаної посади. За скаргою прокурора судова палата у кримінальних справах Одеського апеляційного суду ухвалу слідчого судді скасувала, задовольнила скаргу прокурора [12].

Відтак, спільні дії прокурора і слідчого судді у досудовому провадженні, де переважають змагальні елементи, спрямовані на досягнення стану законності, але з різними цілями. Прокуророві, як представнику сторони обвинувачення, законність дій і рішень органів досудового розслідування і його особисто потрібна для переконливості позиції перед судом, який вирішуватиме матеріали кримінального провадження по суті. Для слідчого судді, як представника судової гілки влади, забезпечення стану законності є важливою державною функцією, яка у досудовому провадженні здійснюється у формі судового контролю.

Частиною 1 ст. 39 КПК України визначена цільова спрямованість організаційно-управлінських і процесуально-організаційних повноважень керівника органу досудового розслідування – організація досудового розслідування, а ч. 2 ст. 36 КПК України визначена цільова направленість

повноважень прокурора у досудовому розслідуванні – нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Висновок. Першочерговим завданням у досудовому розслідуванні є забезпечення гарантування прав і законних інтересів особи та унеможливлення безпідставного їх обмеження. Гарантом дотримання і захисту прав, свобод та інтересів підозрюваних і обвинувачених є процесуальний керівник і слідчий суддя під час досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17>
3. Конституція України: чинне законодавство станом на 05 липня 2023 р.: Офіц. Текст. К.:Алерта, 2023. 80 с.
4. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 20-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 1120 с.
5. Юрчишин В.М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Василь Миколайович Юрчишин. – Запоріжжя, 2016. – 441 с.
6. Тертишник В.М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ: Алерта, 2023. 464 с.
7. Рекомендація REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя (Ухвалена Комітетом міністрів 06.10.2000 р. на 724-му засіданні заступників міністрів) URL: <https://wcd.coe.int/View>.

8. Корякін Р. В. Прокурорський нагляд та судовий контроль у вирішенні завдань щодо швидкого та ефективного розслідування злочинів / Р. В. Корякін, О. О. Шаргородський // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Є. О. Дідоренко, 2012. – С. 52–57.

9. Кримінальний процес України: академічний курс у 3 т. Т.1: Загальна частина / (В.Т. Нора, Н.Р. Бобечко, М.В.Багрій та ін.); за ред.. акад.. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В.Т. Нора, д-ра юрид. наук, проф. В.Р. Бобечка. – Львів: ЛНУ ім.. Івана Франка, 2021. 912 с.

10. Тертишник В.М Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. 8-ме вид. доповн. і перероб. Київ. Алерта, 2020. – 452 с.

11. Сушко Л. Сутність судового контролю в Україні / Л. Сушко // Право України, 2007. – № 5. – С. 128–131.

12. Доповідна записка прокуратури Одеської області про результати вивчення стану організації та здійснення процесуального керівництва у кримінальному провадженні № 04/2/2-5127-14 від 05.02.2014 р. URL: <http://www.od.gp.gov.ua/ua/index.html>.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Юрчишин Павло Васильович

аспірант 2-го курсу Київського університету права НАН України

(м. Київ, Україна)

Негласне одержання інформації розглядається як одна з найдавніших, ефективних форм доказування, що надає можливість, завдяки фіксуванню на технічні носії, відтворити перед учасниками кримінального процесу аутентичну

картину подій, що відбувалися. Без ризиків неправильного сприйняття чи поганієї пам'яті, що характерно для свідчень особи, переформатування одержаних відомостей слідчим, яким після сприйняття інформації вона відображається на паперових носіях вже з урахуванням його особистості, власного досвіду, настрою, ставлення до подій. З іншого боку, негласні заходи одержання інформації обмежують гарантовані міжнародними актами та національним законодавством права і свободи людини, відбувається втручання у її приватне життя, таємницю спілкування, порушується недоторканність житла та інші права і свободи, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави. При цьому слід пам'ятати, що не завдання кримінального судочинства (викриття осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, притягнення їх до кримінальної відповідальності), а саме утвердження і забезпечення прав і свобод людини, - визначено головним обов'язком держави у ст. 3 Конституції України [1, с. 5].

Тому на відміну від інших слідчих дій особа, яка приймає рішення щодо необхідності та можливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), має враховувати не лише інтереси кримінального судочинства, а й обов'язок забезпечити права і свободи людини, зважувати доцільність та наявні ризики, забезпечити баланс таких інтересів та уникати невиправданого обмеження прав і свобод [2].

Однією із таких НСРД є контроль за вчиненням злочину, який згідно зі ст. 271 КПК може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину [3, с.336].

Досить дискусійним є питання розмежування таких форм контролю за вчиненням злочинів як спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину, які часто плутають між собою.

Так, відповідно до п. 1.12.4 Інструкції про НСРД, спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов у обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину. Згідно із п. 1.12.5 Інструкції, імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

Спосіб проведення цих двох форм контролю за вчиненням злочину має багато спільного: створення обстановки, максимально наближеної до реальної; створення у оточуючих уяви про вчинення реального злочину [4, с.449].

Якщо зацентувати увагу на спеціальному слідчому експерименті, то слід сказати що у практиці правоохоронних органів, які уповноважені на проведення НСРД, та нерідко під час розгляду кримінальних проваджень в судах різних інстанцій трапляється чимало помилок та прогалин, зумовлених неправильним трактуванням самої суті цієї слідчої (розшукової) дії, порушеннями процесуального порядку її проведення, недостатнім досвідом слідчих чи оперативних співробітників при застосуванні ст. 271 КПК, та іншими чинниками, на які слід звернути увагу більш пильно [5].

Спеціальний слідчий експеримент полягає у спостереженні та фіксуванні намірів і дій підозрюваної особи, а за потреби і її затриманні на місці злочину в спеціально створених слідчим та оперативним підрозділом відповідних штучних умовах, в обстановці, максимально наближеній до реальної, що дає можливість перевірити справжні наміри певної особи, яка вчиняє серійні, епізодичні та інші тяжкі чи особливо тяжкі злочини.

На практиці такі спеціальні слідчі експерименти часто полягають у ризикових діях, пов'язаних, наприклад, зі заміною потенційної жертви злочину на

підготовленого для захоплення злочинця співробітника (наприклад, вихід на територію, де орудує сексуальний маніяк, привабливих, сексапільного вигляду жінок-спів-робітниць оперативних підрозділів тощо). Застосування таких заходів має бути виваженим і тільки за умови забезпечення безпеки учасників негласної слідчої дії [6, с.608-609].

Слід сказати, що у КПК не міститься дефініції цієї форми контролю за вчиненням злочину. У ч. 5 ст. 271 КПК вказується, що «порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством» [5].

Визначення дається у підзаконному акті – в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 16 листопада 2012 року. Згідно п. 1.12.4 названої Інструкції спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину [7].

Роз'яснення цього положення дав Верховний Суд у постанові від 12 травня 2021 року у справі № 750/10362/17, провадження № 51-5319 км 20. Суд звернув увагу на те, що однією з ознак спеціального слідчого експерименту є мета його проведення, зокрема перевірка дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішення щодо вчинення злочину. При цьому, тяжкість вчиненого злочину є необхідною умовою проведення цієї НСРД.

Інша ознака спеціального слідчого експерименту полягає у тому, що під час його проведення допускається використовувати не лише природні (звичайні) умови, а й створювати штучну обстановку або штучні умови. Такий висновок випливає із визначення поняття «спеціальний слідчий експеримент» наданого в Інструкції, а саме: що це «створення слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної».

Отже, обстановка повинна відповідати наступним вимогам: 1) вона повинна складатися на основі інформації про злочинну діяльність особи, наявної в слідчого або оперативного підрозділу; 2) ця обстановка повинна бути максимально наближеною до презюмованої злочинної діяльності особи, щодо якої проводиться експеримент.

Фактичним початком спеціального слідчого експерименту слід вважати дії зі створення штучної обстановки, незалежно від дій особи, щодо якої проводиться такий експеримент [8].

Неоднозначне трактування у науковців та практиків викликає питання про те, за чийм рішенням має проводитися спеціальний слідчий експеримент – прокурора чи слідчого судді за постановою прокурора. Здавалося б, ніяких складнощів з цього питання виникати не повинно, оскільки у ч. 4 ст. 246 КПК чітко закріплено положення про те, що право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину, має право виключно прокурор.

У тих же випадках, коли виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами КПК (ч. 8. ст. 271 КПК).

Іноді важко визначити, чи обмежуються тимчасово конституційні права особи, чи ні, що і породжує дискусії, а нерідко і апеляції з боку сторони захисту під час судового розгляду.

Суддя Верховного Суду Г. Р. Крет справедливо відмічає, що нормативне закріплення контролю за вчиненням злочину законодавцем здійснене з урахуванням як потреб доказування в кримінальних провадженнях про тяжкі й особливо тяжкі злочини, так і необхідності забезпечення прав осіб під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Сформована натеper практика Верховного Суду свідчить про наявність непоодиноких порушень норм кримінального процесуального закону, які допускаються як прокурорами в ході прийняття рішення про проведення контролю за вчиненням злочину й слідчими й уповноваженими службовими особами оперативних підрозділів під час його проведення, так і судами першої та апеляційної інстанцій у ході використання результатів цієї негласної слідчої (розшукової) дії в доказуванні [9, с. 135].

Висновки. Можна дійти висновку, що нормативне закріплення спеціального слідчого експерименту, як і інших форм контролю за вчиненням злочину, законодавцем здійснено належним чином.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 05 липня 2023 р.: Офіц. Текст. К.:Алерта, 2023. 80 с.
2. Бабіков О.П. Негласні слідчі (розшукові) дії: теорія і практика / О.П. Бабіков; Наук.-дослід. ін.-т публічного права; 2-ге вид., випр.. та допов. – Київ: Норма права, 2024. – 464с.
3. Кримінальний процес: підручник / [О.В.Капліна, О.Г.Шило, В.М.Трофименко та ін.]: за заг.ред. О.В.Капліна, О.Г.Шило. - Харків: Право, 2018. – 584с.
4. Тализіна Я.О. Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з постатейними правовими позиціями Верховного Суду. Київ:Юрінком Інтер, 2024. 704 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 20-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 1120 с.

7. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11. 2012№ 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.05.2021 р. у справі № 750/10362/17, провадження № 51-5319 км 20. URL : https://zakon.cc/court/document/read/96933490_0036f259.

9. Г. Р. Крет. Контроль за вчиненням злочину: нормативне закріплення та практика проведення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 51. С. 132–136.

ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В СУДОВОМУ ПОРЯДКУ ЯК ФОРМА ВТІЛЕННЯ ВОЙОВНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Яременко Михайло Сергійович

аспірант кафедри конституційного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого* **Л.І. Летнянчин**

Імплементация постулатів концепції “войовничої демократії” в нашій державі (Україні) вже почалася відносно давно. Загалом, розглядаючи форми виразу войовничої демократії, можна звернутися до Е. Бофіль, який відносив до складників войовничої демократії: 1) обмеження щодо внесення поправок до конституції; 2) оголошення політичних партій поза законом; 3) обмеження права голосу; 4) обмеження свободи об’єднань; 5) обмеження свободи слова; 6) здійснення освітніх заходів відповідно до конституційних цінностей. [1, с. 114-123]

Сьогодні також цей перелік можна доповнити обмеженням доступу до державної служби (люстраційні заходи), втратою громадянства (для тих, хто набув громадянство) та блокуванням акаунтів у соціальних мережах (випадок з Трампом).

Найбільшого публічного резонансу та необхідності регулювання зазнає питання заборони політичних партій, адже саме через них можливий реальний підрив демократичного ладу.

В Україні заборонити політичну партію можливо лише в судовому порядку. Сама концепція судочинства ідеально підходить під відповідне завдання, адже вручення таких повноважень парламенту, органам виконавчої влади та Президенту є неможливим. Політична заангажованість та ризики, котрі виникають у зв’язку з нею є занадто високими.

Щодо цього є навіть висновок Венеціанської комісії, викладений у Керівних принципах щодо заборони й розпуску політичних партій та подібних заходів, ухвалені на 41 пленарній сесії (Венеція, 10-11 грудня 1999 року).

Заборона чи розпуск політичних партій як дуже далекосяжний захід повинен застосовуватися з крайньою стриманістю. Перш ніж звертатися до компетентного судового органу щодо заборони чи розпуску партії, уряд чи інший орган влади повинен оцінити, беручи до уваги ситуацію в конкретній країні, чи ця партія дійсно становить небезпеку вільному і демократичному політичному порядку або правам окремих осіб і чи таку небезпеку не можна усунути іншими, менш радикальними заходами.

Правові заходи, спрямовані на заборону чи законний примусовий розпуск політичних партій повинні бути наслідком судового рішення, яким встановлено неконституційність, і повинні розглядатися як заходи виняткової природи та застосовуватися з дотриманням принципу пропорційності. Кожен такий захід повинен базуватися на достатніх доказах, що саме партія, а не тільки її індивідуальні члени переслідують політичні цілі з використанням чи підготовкою до використання неконституційних засобів.

Рішення про заборону чи розпуск політичної партії повинно прийматися Конституційним судом чи іншим відповідним судовим органом за процедурою, що забезпечує усі гарантії належного процесу, відкритості та чесного судового розгляду.

Роль правосуддя у питаннях заборони чи розпуску політичних партій суттєва. Як видно із доповіді Венеціанської комісії, у цій сфері уповноваженими можуть бути різні судові органи. У деяких державах ці питання лежать у межах повноважень Конституційних судів, тоді як в інших перебувають у сфері діяльності судів загальної юрисдикції. [2]

В Україні, особливо в умовах російської агресії, питання заборони політичних партій стало актуальним. Закон "Про політичні партії в Україні" передбачає

можливість заборони партій, які пропагують насильство, сепаратизм або співпрацю з агресором.

03.05.2022 року та 22.05.2022 року відбулися зміни до Закону України “Про Політичні партії в Україні”, згідно з якими утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну.

За історії незалежної України можна виділити чотири етапи, коли можливість заборонити політичні партії переходила від одного суду до іншого:

1. 1992 - 1996: справи про заборону партій мав вирішувати Конституційний Суд.
2. 1996 (ухвалення Конституції) - 2005 (ухвалення Кодексу адміністративного судочинства): вирішував Верховний Суд України.
3. 2005 - 2022: окружний адміністративний суд Києва.
4. від травня 2022 - до закінчення воєнного стану: апеляційний адміністративний суд у м. Львові; після закінчення - апеляційний адміністративний суд у м. Києві.

Хоча судовий контроль є важливим та найбільш конституційним рішенням, він не є абсолютною гарантією від зловживань. Можливі випадки, коли судова система піддається політичному тиску, що може вплинути на об'єктивність судового розгляду.

Загалом, саме це і є основою для критики заходів воєнничої демократії, адже прикриваючись бажанням захистити демократію, не можна й заперечувати того, що у такий спосіб можуть просуватися явно політичні та антидемократичні рішення - зменшення репрезентативності, політичної конкуренції, порушення прав людей на свободу слова та зібрань тощо.

Важливим тут постає контроль та однозначність критеріїв, які могли б бути застосовні до так званої “кваліфікації” - які партії, або ж політичні рухи можна

вважати такими, що загрожують демократичному режиму. Складно розробити універсальний підхід до будь-якої ідеологічної течії, де б норма могла застосовуватися за принципом *legem abstractam ad casu concreto* (тобто застосування загальної норми до конкретного випадку).

Наразі, якщо говорити про виклики, що були поставлені перед державною під час війни, окрім вже цитованих змін у законодавство, можна згадати Постанову Верховної Ради України Про заяву Верховної Ради України “Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких”, де політика російської федерації визначається як “рашизм” та має певні ознаки, які перелічуються як окремі пункти та можуть бути оцінені. [3]

Отже, питання концепції войовничої демократії та її втілення, шляхом заборони політичних партій у судовому порядку є як ніколи актуальним. Саме під час повномасштабної війни були заборонені політичні партії, що вже довгий час мали сумнівні амбіції та явно проросійські погляди, тим самим отруювали українську політичну сферу.

Тепер, цей спосіб просування проросійських наративів, які за своєю суттю є такими, що загрожують суверенітету та демократичному устрою країни, не буде мати можливості своєї реалізації. Водночас войовнича демократія перш за все має на увазі “превентивні заходи”, а не заходи, що застосовують “постфактум”. Це означає, що концепція войовничої демократії, хоча й втілюється на території України, в тому числі й через систему адміністративного судочинства, проте не має свого “класичного” вигляду.

Список використаних джерел:

1. Бофіль Е. Заборона політичних партій як одна з ознак «войовничої демократії». Порівняльний конституційний огляд. 2005. №1 (50). С. 114–123.
2. Керівні принципи щодо заборони і розпуску політичних партій та подібних заходів, ухвалені на 41 пленарній сесії (Венеція, 10-11 грудня 1999 року).

3. Про Заяву Верховної Ради України "Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких": Постанова Верховної Ради України від 02.05.2023 № 3078-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-IX#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

АРБІТРАЖ ТА МЕДІАЦІЯ: КЛЮЧОВА РОЛЬ АДВОКАТА

Андрушка Максим Русланович

*студент четвертого року навчання першого (бакалавського) рівня
юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Науковий керівник: *PhD, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича* **Л.Г. Бзова**

Роль адвокатів у вирішенні конфліктів має життєво важливе значення. У цьому сенсі арбітраж та медіація стали ключовими інструментами у правовому полі. Ці альтернативи судам пропонують більш швидко та ефективно вирішення правових проблем, уникаючи тривалих та дорогих судових процесів.

Арбітраж – це метод вирішення спорів, при якому сторони, що беруть участь, погоджуються підкоритися рішенням арбітра або третейського суду. Цей процес є конфіденційним, а прийняті рішення є обов'язковими для виконання. З іншого боку, медіація передбачає втручання нейтральної третьої сторони, медіатора, щоб полегшити комунікацію між сторонами та допомогти їм знайти взаємно задовільне рішення.

Використання арбітражу та медіації має численні переваги. По-перше, це дозволяє вирішувати спори більш швидко та ефективно, уникаючи затримок та скупчення в судах. Крім того, ці методи є більш гнучкими і дозволяють адаптувати їх до потреб і особливостей кожного конкретного випадку. Нарешті, арбітраж та медіація заохочують співпрацю та пошук консенсусних рішень, що сприяє підтримці більш дружніх відносин між залученими сторонами [1].

У правовій сфері і арбітраж, і медіація є двома альтернативними методами вирішення спорів, які мають певну схожість. Арбітраж – це процес, у якому сторони, що беруть участь у спорі, вирішують підкоритися рішенням безсторонньої третьої сторони, яка називається арбітром, який має повноваження винести рішення, яке буде обов'язковим для обох сторін. З іншого боку, медіація – це процес, в якому нейтральний медіатор допомагає сторонам досягти взаємовигідної угоди.

В обох випадках сторони мають можливість висловити свої погляди та аргументи до прийняття остаточного рішення. Крім того, як в арбітражі, так і в медіації сторони можуть вибирати, кому доручити вирішення свого спору, надаючи їм певний ступінь контролю над процесом. Однак, на відміну від арбітражу, в медіації остаточне рішення не нав'язується третьою стороною, а є результатом взаємної домовленості між сторонами, що беруть участь.

Як арбітраж, так і медіація пропонують переваги з точки зору швидкості, конфіденційності та гнучкості порівняно з традиційними судовими розглядами. Однак важливо зазначити, що не всі суперечки підходять для вирішення за допомогою цих альтернативних методів. У деяких випадках сторони можуть віддати перевагу зверненню до суду для винесення справедливого та обов'язкового рішення. Зрештою, вибір між арбітражем, медіацією чи судовим розглядом залежатиме від обставин та вподобань залучених сторін.

Адвокат повинен знати, що процедура медіації є певною, де представники учасників судового процесу повинні коротко викласти суперечку, і повинні чітко вказати клієнту на конфлікт, з огляду на неформальність процедури, можливо, що сторони в ході медіації змінюють свої цілі, реагуючи на подразники адвоката і медіатора [2].

Отже, медіація – це кардинально новий підхід до судових процесів і конфліктів. Допомога сторонам самостійно знайти спосіб подолання свого конфлікту призводить до ліпшого взаємного визнання їх інтересів.

Список використаних джерел:

1. Ramón Herrera de las Heras. La autonomía de la voluntad en el arbitraje y en la mediación. Jurisprudencia constitucional española y experiencias en el ámbito del consum. Revista de derecho (Valdivia) 25(1):175-193

2. АДВОКАТСКА ПРАКТИКА : НАВЧ.-МЕТОД. ПОСІБНИК. / О.В. ЩЕРБАНЮК, І.Г. ПРОСКУРНЯК, Л.Г. БЗОВА. За ред. О.В. ЩЕРБАНЮК. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. ФЕДЬКОВИЧА, 2024. 356 с.

PRINCIPII DE DREPT PROCEDURAL ADMINISTRATIV ȘI JUDICIAR

Oleksandr Arseniy

student în anul II la Facultatea de Drept

Universitatea națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovic

(o. Cernăuți, Ucraina)

Conducătorul științific: PhD, asistent univ. dr., Facultatea de drept,

Universitatea națională din Cernăuți Bzova L.G.

Principiile de drept sunt în general înțelese ca idei, idei fundamentale, determinate în mod obiectiv idei, principii, orientări, conform cărora sistemul juridic ca întreg și și elementele sale individuale. Principiile de drept determină direcțiile în procesul de formare a sistemului juridic, se reflectă efectiv în acesta și constituie baza pentru realizarea drepturilor, intereselor legitime ale persoanelor și activităților de aplicare a legii [1]. Toate principiile procedurilor administrative (denumite uneori principii de de administrare a justiției în instanțele administrative) au caracteristici comune. Aceste principii includ următoarele: a) sunt adresate atât instanței, cât și participanților la b) au un caracter general obligatoriu; c) există un mecanism juridic pentru punerea lor în aplicare; d) fiecare principiu este consacrat într-o dispoziție specifică a de drept.

Lista principiilor procedurilor administrative este consacrată în mod clar în partea 3 a articolului 2 din Codul de procedură administrativă al Ucrainei. Acestea includ următoarele: statul de drept; egalitatea tuturor participanților la procedura judiciară în

fața legii și a instanței; publicitatea și deschiderea procedurii judiciare și înregistrarea integrală a acesteia prin mijloace tehnice; caracterul contradictoriu al părților, caracterul dispozitiv și clarificarea oficială a tuturor circumstanțelor cauzei; caracterul obligatoriu al hotărârii judecătorești; asigurarea dreptului de a ataca cauza; asigurarea dreptului la recurs în casație împotriva hotărârii judecătorești în cazurile specificate de lege; caracterul rezonabil al termenului de examinare a cauzei de către instanță; inadmisibilitatea abuzului de drepturi procedurale; în favoarea cărora a fost pronunțată o hotărâre judecătorească [2].

Principiile ar trebui să se aplice cât mai universal posibil tuturor organelor administrației publice. Aceasta include Centrul Guvernului, ministerele de resort, agențiile guvernamentale, organele de reglementare și alte instituții ale Centrului Guvernului care îndeplinesc funcțiile de bază ale administrației publice: formularea de politici și implementarea acestora, inclusiv furnizarea serviciilor administrative. Aranjamentele speciale pentru instituții specifice ar trebui să fie limitate, justificate și proporționale [3].

Aplicarea principiilor se extinde și asupra puterii judecătorești, Parlamentului și organelor constituționale independente, precum instituția Ombudsmanului sau instituția supremă de audit, respectând independența constituțională și specificitățile acestor instituții. Principiile se aplică, de asemenea, nivelurilor subnaționale (regionale și locale) de guvernare. Două principii dedicate (14 și 32) îndrumă factorii de decizie în ceea ce privește subsidiaritatea, autonomia fiscală și alte aspecte structurale cheie ale administrației publice la mai multe niveluri.

Prin însăși natura lor, principiile justiției administrative consacrate la articolul 2 din Codul de procedură administrativă al Ucrainei sunt principii-norme și pot fi utilizate ca: a) norme cu efect direct în administrarea justiției; b) bază pentru interpretarea altor norme procedurale administrative și judiciare; c) orientări și pentru elaborarea ulterioară de norme.

Astfel, principiile procedurilor administrative sunt utilizate ca norme de acțiune directă în administrarea justiției, atunci când justițiabili și instanța administrativă le aplică ca elemente ale construcțiilor juridice, susținând cereri, obiecții la cereri, depunând moțiuni, formând o hotărâre judecătorească etc.

Literatura:

1. Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник / [Д. В. Лученко, Ю. В. Георгієвський, М. І. Белікова та ін.] ; за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. – Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. – 696 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

3. Principiile Administrației Publice. Ediția 2023 URL: <https://www.sigmaxweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-ROM.pdf>

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

Борисова Юлія Валеріївна

Студентка 1 курсу ОС «Магістр» Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор філософії в галузі права,*

асистент кафедри цивільного процесу

Київського національного університету імені Тараса Шевченка **А.О. Ткачук**

Міжнародний арбітраж стає дедалі популярнішим методом вирішення транскордонних комерційних спорів. Однак ефективність арбітражу зрештою залежить від можливості приведення у виконання арбітражних рішень у

відповідній юрисдикції. Зазначимо, що «останніми роками матеріально-правове значення міжнародних арбітражів значно знизилося, оскільки держави прагнуть реформувати своє національне арбітражне законодавство шляхом впровадження міжнародних стандартів і концепцій, викладених у Нью-Йоркській конвенції 1958 року» [3, с. 159]. В Україні визнання та приведення у виконання міжнародних арбітражних рішень являє собою багато складних проблем, особливо якщо в них беруть участі юридичні особи, зареєстровані за законодавством російської федерації.

Як країна, що підписала Нью-Йоркську конвенцію про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (1958 р.) [2], Україна має базу для приведення у виконання іноземних арбітражних рішень. Саме це має сприяти визнанню та приведенню у виконання міжнародних арбітражних рішень. Однак на ділі все виявляється складніше. Українські суди іноді розширено тлумачать підстави для відмови у виконанні Нью-Йоркської конвенції, що може призвести до непередбачуваних результатів.

Крім того, сама процедура є трудомісткою і бюрократичною, складається з декількох етапів і можливих апеляцій. Суди можуть відмовити у виконанні арбітражних рішень, які вважаються такими, що суперечать публічному порядку України, однак це поняття може бути витлумачено розширено. Незважаючи на проведені реформи, зберігається занепокоєння з приводу корупційних ризиків в українській судовій системі, що може вплинути на справедливість і передбачуваність виконавчого провадження.

Варто зазначити, що ЦПК України передбачає, що рішення міжнародного комерційного арбітражу визнається і приводиться до виконання на території України незалежно від країни, в якій його було винесено, якщо це передбачено міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України, або принципом взаємності. «Питання про визнання та приведення у виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу розглядається судом за заявою

позивача з чіткими вимогами до змісту та форми, відповідно до статті 476 Цивільного процесуального кодексу України» [4].

Дотримання таких вимог дає змогу уникнути додаткових часових витрат у майбутньому, оскільки в разі їх невиконання суд просто повертає заяву позивача без розгляду. Це вкрай важливо у випадках, коли, наприклад, позивач подає заяву про визнання та приведення у виконання рішення міжнародного арбітражу до суду в останній день встановленого для цього строку. Крім того, документи, що додаються до заяви, також мають формальні вимоги для приведення у виконання.

Існують додаткові проблеми з приведенням у виконання арбітражних рішень за участю російських компаній, особливо в контексті повномасштабного вторгнення держави-агресора на територію України. Україна ввела санкції щодо російських фізичних і юридичних осіб (які певною мірою обмежили вчинення правочинів, здійснення платежів та загалом операцій з російською стороною), що створює правові перешкоди для виконання арбітражних рішень на користь російських сторін, які перебувають під санкціями. Виявлення та конфіскація активів російських юридичних осіб в Україні стає дедалі складнішим завданням, оскільки багато російських компаній продали або приховали свої активи в Україні у зв'язку з воєнним станом.

У чинному законодавстві України немає прямої заборони на визнання та приведення у виконання арбітражних рішень на користь юридичних осіб держави-агресора. Тому будь-яка особа має право порушити справу про визнання та приведення до виконання міжнародного комерційного арбітражного рішення відповідно до законодавства України та в установленому порядку. Арбітражні рішення підлягають виконанню практично в усіх випадках, за винятком випадків, передбачених статтею 5 Нью-Йоркської конвенції. Однак після початку збройної агресії росії проти України термін «санкції» набув поширення в процесі визнання та приведення у виконання арбітражних рішень.

Під час розгляду арбітражних рішень за участю російських сторін, суди можуть з більшою вірогідністю посилатися на виняток, пов'язаний з публічним порядком,

особливо в тих випадках, коли вважається, що основна угода суперечить національним інтересам України. Погіршення правового співробітництва між державами ставить під сумнів принцип взаємності при виконанні арбітражних рішень.

Статус деяких регіонів України, які окуповані, ще більше ускладнює питання про юрисдикцію, особливо щодо арбітражних рішень, які стосуються активів у цих регіонах. «У даному контексті варто зазначити таку ситуацію, як суперечка між «Укрнафта» та російською федерацією, що виникла внаслідок подій на сході України. Такі випадки виступають не лише як юридичні битви, а й як визначний етап в історії взаємодії України з міжнародними інвесторами, підкреслюючи важливість правового механізму для вирішення конфліктів та забезпечення стабільності у сучасному економічному устрої» [1, с. 250]. Обмеження фінансових операцій між українськими банками та російськими банками також є практичною перешкодою, оскільки можуть ускладнити виконання арбітражних рішень. Так, згідно ч. 17 Постанови НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» №18 від 24 лютого 2022 року банкам забороняється здійснювати будь-які валютні операції: 1) з використанням російських рублів і білоруських рублів; 2) учасником яких є юридична або фізична особа, яка має місцезнаходження (zareєстрована/постійно проживає) в російській федерації або в республіці білорусь; 3) для виконання зобов'язань перед юридичними або фізичними особами, які мають місцезнаходження (zareєстровані/постійно проживають) у російській федерації або в республіці білорусь.

Варто зазначити, що щодо арбітражних рішень, боржником за якими є російська компанія, російська система може бути доволіною в питаннях визнання і виконання. Наприклад, 2020 року в росії було ухвалено поправки до арбітражного процесуального кодексу рф, згідно з якими спори за участю сторін, на які накладено санкції, стали належати до виключної юрисдикції російських судів. Таким чином, тепер російське законодавство вважає незаконним передачу спорів

за участю сторін із «ворожих держав» у міжнародний арбітраж, а отже, у визнанні таких арбітражних рішень у росії, найімовірніше, буде відмовлено. Однак це не означає, що кредитори не отримають кошти, які вони мали б отримати в разі позитивного арбітражного рішення. Альтернативою за таких обставин є порушення справи про визнання та приведення у виконання арбітражного рішення в іншій країні, у якій може знаходитися майно російського боржника.

Незважаючи на ці проблеми, було досягнуто певного позитивного прогресу. Тривалі зусилля з реформування судової системи України можуть поліпшити послідовність і справедливість виконавчого провадження. Останні рішення українських судів визнають важливість дотримання міжнародних арбітражних угод і рішень і свідчать про більшу підтримку арбітражу. Україна також докладає зусиль щодо приведення свого законодавства у відповідність із передовою практикою міжнародного арбітражу, що може сприяти виконанню в довгостроковій перспективі. Проте залишаються значні перешкоди, особливо у справах за участю російських юридичних осіб. Поточна ситуація робить виконання арбітражних рішень за участю російських сторін вкрай складним. Сторони, які бажають привести у виконання арбітражні рішення в Україні, особливо щодо російських компаній, мають бути готові до потенційних перешкод.

«Законодавство про арбітраж являє собою значну позитивну зміну на сучасному етапі судової реформи в загальному сенсі. Однак аналіз співвідношення цього законодавства з положеннями Цивільного процесуального кодексу України показує, що використання чіткого дефінітивного апарату в законотворчості відіграє важливу роль. Тому, як і раніше, необхідно використовувати критерії єдиного правового методу під час визначення «місця арбітражу» та його правозастосовного значення, а також сучасну українську доктрину про міжнародний комерційний арбітраж» [3, с. 168].

У міру того, як Україна продовжує йти шляхом правової реформи та інтеграції з міжнародними нормами, процес визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, як очікується, ставатиме дедалі спрощенішим і передбачуванішим. Однак

наразі справи за участю російських юридичних осіб, ймовірно, будуть особливо проблематичними, що відображає наявну геополітичну напруженість у регіоні. Визнання та приведення у виконання міжнародних арбітражних рішень в Україні залишається складним питанням, пов'язаним з юридичними, політичними та практичними проблемами.

Отже, поточна ситуація підкреслює необхідність того, щоб сторони, які беруть участь у міжнародному арбітражі за участю українських або російських юридичних осіб, від самого початку ретельно продумали перспективи примусового виконання. Це включає стратегічні рішення про місце проведення арбітражу, регулююче право і структуру угоди. Оскільки правова та політична ситуація продовжує розвиватися, стеження за змінами в українському законодавстві та практиці, що стосуються виконання іноземних арбітражних рішень, має важливе значення для сторін, які прагнуть забезпечити дійсність арбітражних угод і рішень.

Список використаних джерел:

1. Добкіна К. Р., Римар Є. О. Міжнародний інвестиційний арбітраж: тенденції і досвід України. *DICTUM FACTUM*. 2023. №2 (14). С. 242-260.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень. Ратифікована Україною 01.07.2022 р., № 973_001-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text (дата звернення: 23.09.2024).
3. Кравцов С. О. Місце арбітражу: проблемні питання теорії та практики. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ» Ужгород, 2023. №1. С. 157-170.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р., № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 23.09.2024).
5. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного банку України від 24.02.2022 р., №18. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 28.09.2024).

АКТУАЛЬНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОКУРАТУРИ ЯК ОРГАНУ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Браташ Людмила Євгеніївна

*студентка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»
освітньої програми «Право» Навчально-наукового інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

(м. Київ, Україна)

У Верховній Раді розглядається кілька законопроектів, що спрямовані на створення єдиної системи військової юстиції. Згідно з баченням авторів, вона має включати кілька складових. По-перше, це військова поліція, яка виконуватиме правоохоронні функції у воєнній сфері, зокрема проводитиме досудове розслідування кримінальних справ щодо військовослужбовців. Другою складовою є військова прокуратура, яка здійснюватиме процесуальне керівництво досудовим розслідуванням військової поліції і виконуватиме інші функції прокуратури у воєнних питаннях. Також до системи входитимуть військові суди, відповідальні за здійснення правосуддя, і спеціалізована служба, яка надаватиме безоплатну правничу допомогу військовим.

Слід зазначити, що військова юстиція України, в особливий період та в умовах правового режиму воєнного стану, у відповідності до Стратегії забезпечення національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.11.2020 р. № 392/2020 повинна стати дієвим елементом забезпечення національної безпеки шляхом досягнення достатньої взаємосумісності складових сил безпеки і оборони з відповідними структурами держав-членів Організації Північноатлантичного договору та реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, у відповідності до їх стандартів та процедур [1].

Утворення системи органів військової юстиції України – це шлях, який відповідатиме реалізації положень Стратегії національної безпеки України, у тому числі у сфері зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору, а також реалізація положень Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки. В рамках зазначеного слід звернути увагу, що у більшості країн-членів НАТО діють органи, які відповідають за розслідування та розгляд військових злочинів (служба військових прокурорів, військовий юридичний корпус, військова прокуратура).

Організаційно-правові основи формування спеціалізованої військової прокуратури та інших елементів військової юстиції повинні відповідати певним стандартам, які базуються на положеннях щодо статусу військовослужбовців і прокурорів військових прокуратур. Цей статус визначається виконанням функцій і завдань прокуратури в оборонній сфері та в інтересах захисту держави, особливо в умовах збройного конфлікту. Для цього необхідна відповідна військова підготовка і знання особливостей військової служби, що сприяє формуванню професійної правової культури.

Щоб уникнути будь-якого впливу на прокурорів під час їхньої служби, процес проходження військової служби у спеціалізованій військовій прокуратурі має регулюватися окремими положеннями, які будуть узгоджені із законодавством України щодо військового обов'язку та військової служби.

Крім того, функціонуванням Спеціалізованої військової прокуратури, яка укомплектована військовослужбовцями, в умовах впровадження правового режиму воєнного стану та особливого періоду в Україні, буде забезпечено ефективне вирішення завдань захисту національних інтересів від воєнних загроз, підтримання належного правопорядку у воєнній сфері, у тому числі здійснення нагляду за додержанням розвідувальними органами України законів України та дотриманням законності органами військової контррозвідки Служби безпеки України, що

здійснюють контррозвідувальну діяльність, забезпечення охорони прав і законних інтересів військовослужбовців та членів їх сімей, а також підвищення ефективності виявлення, документування і розслідування воєнних злочинів, злочину геноциду та злочинів проти людяності, скоєних РФ на території України, а також здійснення дієвого нагляду за системою гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (статті 2 та 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”) [2].

Слід ретельно продумати, який досвід інших країн (стосовно процесів реформ та отриманих висновків) може принести найбільше користі. Це може бути особливо актуальним, коли правові системи тісно пов’язані або належать до однієї і тієї ж правової традиції (наприклад, Австралія, Канада, Сполучене Королівство та США належать до правової традиції загального права і значно виграли від досвіду реформ одна одної). Однак у кожному випадку слід враховувати місцевий контекст та обставини [3].

При відновленні системи військових прокуратур вважаю за необхідне врахувати досвід Республіки Польща. У структуру прокуратури Республіки Польща входить Департамент з військових справ, а також відділення окружних прокуратур та районних прокуратур, що відповідають за розгляд військових справ військовими судами та інші повноваження, які підпорядковуються заступнику Генерального прокурора з військових справ. Слід зазначити, що хоча підрозділи прокуратур з військових справ формально інтегровані до територіальних органів прокуратури, але фактично є самостійною структурою зі своєю ієрархією. Але прокурори з військових справ, які є професійними військовослужбовцями, виконують службові завдання лише в разі використання або перебування Збройних Сил Республіки Польща за межами держави, у випадку мобілізації, воєнного стану та під час війни. На мою думку, така система є оптимальною для застосування в Україні.

Отже, воєнна політика України має передбачати заходи щодо забезпечення здійснення правоохоронної діяльності, підтримання військового правопорядку у

силах оборони, які є важливими чинниками досягнення стану воєнної безпеки, та відповідно до існуючих міжнародних стандартів і світової практики успішно реалізуються у системі військової юстиції. Саме зважаючи на специфіку кримінальних правопорушень в умовах війни, військова прокуратура зможе забезпечувати професійне та компетентне процесуальне керівництво в таких справах, учасниками яких є військовослужбовці, мобілізовані особи та інші особи, пов'язані з сектором оборони.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента від 14.09.20 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 09.08.2024 № 2135-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024).

3. Вашакмадзе М. «Особливості військової юстиції: практичне керівництво». Женева: DCAF, 2018. С. 18. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_Military-Justice_Practice-Note_UKR_Final.pdf (дата звернення: 05.10.2024).

4. Пропозиції Президента України до Закону “Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення діяльності органів прокуратури в умовах збройної агресії проти України” від 16.02.22 р. № 7058. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39003> (дата звернення: 05.10.2024).

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

Васильчук Анна Сергіївна

*студентка IV курсу Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *к.ю.н., доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка* **О.В. Саленко**

Наразі процес здійснення екстрадиції в Україні має досить багато проблем, що сильно ускладнюють її здійснення та потребують вирішення. Такими проблемами є зокрема недостатня нормативна врегульованість, доволі затяжний процес оголошення осіб у розшук та багато інших проблем. Для вирішення даних питань Кабінетом міністрів України 29 квітня було внесено до Верховної Ради проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження», реєстраційний № №11223 (далі – законопроект).

Вказаний законопроект був розроблений Міністерством юстиції України на реалізацію пунктів 19, 20, 22 Плану дій щодо удосконалення національної системи фінансового моніторингу за результатами 5-го раунду оцінки України Комітетом експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, та з метою забезпечення відповідності законодавства в частині міжнародного співробітництва у кримінальних справах стандартам FATF (Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму) [1]. У пояснювальній записці до законопроекту йдеться про те, що він спрямований на вдосконалення механізмів міжнародного

співробітництва у кримінальних справах [2]. Зокрема, пропонується внести наступні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

По-перше, пропонується ввести термін «міжнародний розшук», адже на думку авторів законопроекту, його відсутність впливає на ефективність міжнародного співробітництва з метою екстрадиції підозрюваних, а також передбачається і розширити зміст поняття "запитуюча сторона". На нашу думку, визначення понять у законодавстві сприяє правовій ясності та чіткому розумінні правових термінів. Тому дане нововведення є позитивним кроком до вирішення термінологічних прогалин нашого законодавства.

По-друге, розшук підозрюваних пропонують спростити: якщо вони не з'явилися на виклик слідчого чи прокурора, і є підстави вважати, що вони знаходяться за кордоном або на тимчасово окупованих територіях – такого підозрюваного оголошують у міжнародний розшук. Це значно спрощує процедуру оголошення міжнародного розшуку та екстрадиції особи. Частина 1 ст. 281 КПК України хочуть доповнити так: «Якщо існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває за межами України, слідчий прокурор оголошує такого підозрюваного в міжнародний розшук». А ч. 2 цієї статті пропонують доповнити так: «Особа вважається оголошеною в розшук (міжнародний розшук) з моменту винесення постанови» [3]. Крім того, планується впровадити уточнення підстав для відновлення досудового розслідування та зупинення судового провадження у разі вжиття заходів у межах міжнародного співробітництва. Відповідно, з одного боку, бачимо пришвидщення та спрощення механізмів екстрадиції. Але, з іншого боку, необхідно виробити чіткі механізми, для того, щоб дані нововведення не обмежували права та свободи осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушень, з урахуванням положень міжнародного права.

По-третє, пропонується запровадити можливість застосування арешту для фактичної передачі іноземній державі на екстрадиційний запит особи, щодо якої минув термін екстрадиційного арешту.

По-четверте, слідчий суддя може винести тимчасове рішення щодо доступу до речей та документів підозрюваних, що знаходяться на території іноземної держави. Дана норма зможе забезпечити своєчасне отримання доказів, що можуть знаходитися на території іноземної держави. Проте необхідно здійснювати заходи щодо доступу до речей та документів з врахуванням законних прав та інтересів підозрюваних.

Виходячи з цього всього, аналізований законопроект, що передбачає внесення змін до кримінального процесуального законодавства України, спрямований на полегшення процедур оголошення осіб у розшук та їх екстрадиції, зокрема шляхом додавання умов для оголошення осіб у міжнародний розшук та уточнення підстав для відновлення досудового розслідування. Зважаючи на це все, у суспільстві починають з'являтися побоювання, що такий закон, у разі його прийняття, буде направлений на те, щоб повернути чоловіків, що як законно, так і незаконно виїхали за кордон. Проте ці побоювання марні, адже проаналізувавши даний законопроект, можна прийти до висновку, що направлений він саме на посилення міжнародного співробітництва у сфері легалізації фінансів, майна і фінансування тероризму та корупційних злочинах.

Отже, аналізований законопроект спрямований на поліпшення міжнародного співробітництва у кримінальних справах та узгодження з міжнародними стандартами. Законопроект сприятиме зміцненню безпеки, спростить розшук та екстрадицію підозрюваних, передачу засуджених осіб, повернення майна й посилить координацію з іноземними державами. Також законопроектом впроваджуються міжнародні стандарти, зокрема від FATF і рекомендації MONEYVAL щодо боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Проте при впровадженні даних змін потрібно забезпечити баланс між сторонами обвинувачення та захисту для дотримання принципів справедливого судочинства.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний розшук та екстрадиція українців: як Кабмін пропонує удосконалити процедуру. URL: <https://mind.ua/openmind/20273355-mizhnarodnij-rozshuk-ta-ekstradicija-ukrayinciv-yak-kabmin-proponue-udoskonaliti-proceduru>
2. Пояснювальна записка до Проекту Закону “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження” від 29.04.2024 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44135>
3. Проект Закону “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження” від 29.04.2024 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44135>.

ДОКТРИНИ «ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Власюк Євген Павлович

*студент четвертого року навчання першого (бакалавського) рівня юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Науковий керівник: *PhD, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* **Л.Г. Бзова**

Поняття належності та допустимості доказів у кримінально-процесуальній науці слушно розглядається як одне з вихідних положень теорії судових доказів. Правильне розкриття цього поняття має важливе теоретичне і практичне значення. Воно істотно впливає на весь хід доказування: збирання, перевірку та оцінку доказів, захист прав і законних інтересів суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, досягнення істини по кожному кримінальному провадженню [5].

Відсутність єдиного підходу до інституту допустимості та належності доказів викликає дискусію навколо питання про можливість прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні на підставі доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми, та про юридичну силу таких доказів, тобто щодо того, чи мають вони доказове значення. Вказана невизначеність призводить до помилок у діяльності практичних працівників, що, в свою чергу, призводить до непередбачених наслідків не тільки щодо результатів розслідування злочинів, а й до наслідків, пов'язаних з формуванням у суспільстві негативного ставлення до правоохоронних органів та взагалі до зневіри в правосудді.

Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [4]. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

Європейський суд з прав людини, у справі «Балицький проти України» визнав порушення п.1 і пп. “с” ст.6 Конвенції у зв'язку з тим, що зізнавальні показання, які в подальшому було використано судом для засудження заявника, відбирались у заявника формально, як у свідка під час його адміністративного арешту, але фактичного його допитували як підозрюваного, не забезпечуючи при цьому права мати захисника та права не свідчити проти себе, а також з огляду на використання слідчими органами практики, коли, незважаючи на наявність у справі підстав для кваліфікації злочину, розслідування якого вимагає обов'язкової участі захисника, слідчі органи кваліфікують його як менш тяжкий і, отримуючи сумнівну відмову особи від захисника, позбавляючи її права мати захисника [3]. У даній справі Суд застосував свою правову позицію *fruit of the poisonous tree*, суть якої полягає в тому, що якщо джерело доказів є недопустимими то всі докази, отримані з його допомогою, будуть сумнівними та такими ж недопустимими, суд має визнати недопустимими не лише докази, безпосередньо отримані з істотним порушенням закону, а також і ті докази, яких не були б отримано, якби не було отримано перших.

Дана доктрина також використовується у практиці національних судів при розгляді кримінального провадження. Так, відповідно до доктрини «плодів отруєного дерева» недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини. Ця доктрина передбачає заборону використання даних, отриманих на підставі або з використанням доказів визнаних недопустимими, тобто надається оцінка допустимості всього ланцюжка доказів, що базуються один за іншим, а не кожного окремого доказу автономно [1].

У вирокі Турківського районного суду Львівської області [2] зазначається, що сторона захисту не довела, що значна частина провадження щодо обвинуваченого була результатом здобуття інших доказів лише внаслідок отриманого висновку № 86/22 від 10.05.2022, процесуальні недоліки щодо отримання медичної карти хворого компенсовані призначенням слідчим повторної судово-медичної експертизи, в ході якої досліджувалась медична карта хворого ОСОБА_6, що дає підстави застосувати один із винятків із загальної доктрини заборони використання «плодів отруйного дерева» при оцінці окремих доказів чи їх сукупності - «очищена пляма» («очищення від бруду»).

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 31 серпня 2022 року у справі №756/10060/17 (провадження № 13-3кс22) констатувала, що імперативною законодавчою заборonoю використовувати результати процесуальних дій як докази охоплюються випадки, коли недотримання процедури їх проведення призвело до порушення конвенційних та/або конституційних прав і свобод людини - заборони катування й нелюдського поводження (ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч. 1 ст. 28 Конституції України), прав підозрюваного, обвинуваченого на захист, у тому числі професійну правничу допомогу (п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції, ст. 59 Конституції України), на участь у допиті свідків (п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції), права людини на повагу до свого приватного життя, недоторканність житла (ст. 8 Конвенції), на відмову давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України).

У кожному із зазначених вище випадків простежується чіткий зв'язок правил допустимості доказів з фундаментальними правами і свободами людини, гарантованими Конвенцією та/або Конституцією України.

Таких порушень конвенційних та/або конституційних прав і свобод людини при отриманні таких доказів як висновок судово-медичної експертизи № 86/22 від 10.05.2022, у цьому кримінальному провадженні суд не встановив.

Доктрина «Плодів отруєного дерева» підпорядковується чотирьом основним виняткам, одним з яких є «нешкідлива помилка».

Правило «нешкідливої помилки» застосовується в тому випадку, коли помилка, допущена під час отримання доказу, не може зашкодити справедливому судовому розгляду.

Список використаних джерел:

3. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 26 липня 2024 року. Справа № 279/2578/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120616972>

4. Вирок Турківського районного суду Львівської області від 18 липня 2024 року. Справа № 458/465/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120455406>

5. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник 9-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2021. 438 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2035>

7. Малярова В.О. Належність та допустимість доказів у кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право. Випуск 38. Том 2, 2016 с. 119-121

ПРОБЛЕМАТИКА ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Володько Іванна Михайлівна

*студентка третього року навчання першого (бакалавського) рівня
юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Науковий керівник: *PhD, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* **Л.Г. Бзова**

Проблема визначення та зміни підслідності за конкретним органом досудового розслідування завжди була актуальною серед українських науковців-процесуалістів та практичних працівників. Упродовж останніх років ця тема стала вкрай важливою, адже в Україні збільшилась кількість органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування.

Підслідність – це сукупність правових ознак кримінального провадження передбачених законом, за допомогою яких встановлюється який слідчий підрозділ здійснюватиме провадження досудового розслідування [2]. Наука кримінального процесу виділяє п'ять видів підслідності в кримінальних провадженнях: предметну, альтернативну, персональну, територіальну та за зв'язком справ. Однак чинний КПК виключає альтернативну підслідність (досудове розслідування здійснює той орган, який виявив кримінальне правопорушення).

Інститут підслідності виступає основою управління органами, їх головна мета – управління та основна задача – досягнення визначеного законом компетентного розподілу кримінальних проваджень. Тому існує невирішена проблема щодо підслідності кримінальної справи в умовах воєнного стану, фактично злочини вчиняються на одній території, а розслідування відбувається в іншому місці та органі [1, с. 188]. Порушення правил розслідування свідчить про порушення

принципу законності кримінального провадження і, безперечно, має призвести до визнання отриманих доказів неналежним чином.

Порушення правил підслідності, що виникає під час передачі виділеного кримінального провадження за ч. 2 ст. 307 КК

Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду розглянув у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу захисника ОСОБА_6 в інтересах засудженого ОСОБА_7 на вирок Бершадського районного суду Вінницької області від 28 квітня 2022 року та ухвалу Вінницького апеляційного суду від 11 липня 2022 року в кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 22019020000000043, за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України [3].

У касаційній скарзі захисник просить вирок та ухвалу апеляційного суду щодо ОСОБА_7 скасувати та призначити новий розгляд в суді першої інстанції.

Стверджує, що досудове розслідування проведено з порушенням правил підслідності, оскільки ч. 2 ст. 307 КК України підслідна слідчим органам Національної поліції, а не слідчим УСБУ у Вінницькій області. При цьому прокурором вищого рівня було безпідставно визначено підслідність за слідчим органом УСБУ у Вінницькій області, не вирішено питання про спрямування вказаного провадження для розслідування до належного правоохоронного органу, а тому усі процесуальні та слідчі дії, що були здійснені слідчими УСБУ у Вінницькій області, не можна визнати законними.

Окрім того вважає, що в кримінальному провадженні не дотриманні строки досудового розслідування, визначені ст. 219 КПК України, оскільки обвинувальний акт було направлено до суду після закінчення вказаного строку, що є підставою для закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Вказує, що обвинувальний акт не відповідає вимогам ст. 291 КПК України. Стверджує, що суд першої інстанції, визнавши ОСОБА_7 винним у вчиненні

злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України, не навів формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним.

Посилається на порушенням прав обвинуваченого у зв'язку з тим, що суд продовжив оголошувати вирок, незважаючи на те, що було перервано зв'язок відеоконференції із СІЗО, де перебував обвинувачений ОСОБА_7, після чого йому не було роз'яснено прав, передбачених ч. 3 ст. 376 КПК України, що, на думку захисника, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

Отже, апеляційний суд, переглядаючи виділене кримінальне провадження за ч. 2 ст. 307 КК, повинен звернути увагу на порушення правил підслідності, що виникає під час передачі кримінального провадження для розслідування слідчому підрозділу Служби безпеки України, а не Державному бюро розслідувань, якщо дії особи кваліфіковано як співучасть у вчиненні цього кримінального правопорушення з працівником правоохоронного органу, а на момент виділення цього провадження Державне бюро розслідувань вже здійснювало функцію досудового розслідування. Якщо на момент виділення вказаного кримінального провадження не було підтверджено вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК, у співучасті з працівником правоохоронного органу, то це провадження має бути передане за підслідністю слідчим органам Національної поліції України.

Таким чином, набуває актуальності науково-практична полеміка навколо проблем, пов'язаних з визначенням підслідності з боку різних управнених органів.

Список використаних джерел:

1. Григорчук М.В., Мулик К.Т.(2023) Проблема визначення підслідності: теоретико-правовий аспект. *Legal Bulletin*, 79–85.

2. Досудове розслідування: навч. посібник / Р. І. Благути, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с.

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08 лютого 2023 року. Справа № 135/1003/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930824>

ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ І ЗАСТОСОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ДОГОВОРІ УМОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ (ЕСКРОУ)

Волошин Денис Сергійович

студент III-го року навчання першого (бакалавського) рівня юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри приватного права*

В.М. Никифорак

За цивільним законодавством України під **договором умовного зберігання (ескроу)** розуміють правочин, за яким банк зобов'язується приймати та зараховувати на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий клієнту (володільцю рахунка), грошові кошти, отримані від володільця рахунка та/або від третіх осіб, та перераховувати такі кошти особі (особам), вказаній володільцем рахунка (бенефіціару або бенефіціарам), а в разі надання бенефіціаром письмової вказівки банку - особі (особам), вказаній бенефіціаром, якщо це передбачено відповідним договором, або повернути такі кошти володільцю рахунка за настання підстав, передбачених договором рахунка умовного зберігання (ескроу) [1].

Досліджуваний договір в Україні має поки що нетривалу історію використання, оскільки був запроваджений лише у 2020 році. Натомість договір ескроу досить детально регламентований на рівні міжнародних угод, одним з основних завдань яких є вирішення питання юрисдикції, тобто визначення

законодавство якої країни має застосовуватися до договору ескроу, в разі якщо контрагенти договору є підданими різних держав? Переконані, що якщо це питання не визначити заздалегідь, то на практиці можуть виникнути складнощі при виконанні умов, вирішенні суперечок або реалізації гарантійних механізмів.

Так, якщо між сторонами договору ескроу виникає спір стосовно умов цього договору, то вони звертаються до арбітражного органу або суду. Проблема полягає в тому, що кожен орган може по-різному тлумачити умови договору (або ж двозначно), що може затягнути процес вирішення спору. Для вирішення такого казусу потрібно в договорі прописати арбітражну домовленість. Це буде означати, що цим спором буде займатись міжнародний арбітражний орган, наприклад: **Міжнародна торговельна палата (ICC)** [2], **Лондонський міжнародний арбітражний суд (LCIA)** або **Міжнародний центр по вирішенню інвестиційних спорів (ICSID)**. Така домовленість за договором, на нашу думку, дозволить забезпечити об'єктивне вирішення проблеми (спору) завдяки нейтральним, кваліфікованим третім особам.

Також досить частою на практиці є проблема вибору законодавства для виконання умов договору. Наприклад, особі потрібно передати кошти або активи, але вона не знає чиїм законодавством керуватись у здійсненні цих правочинів, оскільки в деяких країнах існують норми, що можуть ускладнити/унеможливити ці процеси. В такому випадку доречно застосувати такий досить практичний та поширений підхід як вказівка на конкретну юрисдикцію, а отже і законодавство якої країни буде застосовуватися до договору. Зазвичай у міжнародних договорах сторони погоджуються на арбітраж або конкретну країну для вирішення спорів. Для цього використовуються міжнародні угоди та конвенції, такі як **Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року** [3], яка дозволяє сторонам визначити арбітражне місце й погодитися на арбітраж. З приводу обрання застосовного законодавства, сторони здебільшого обирають законодавство нейтральної країни, такої як **Швейцарія** чи **Сінгапур**,

оскільки ці країни мають добре розвинуту юридичну інфраструктуру і міжнародну репутацію в сфері бізнесу та фінансів.

Ще одним проблемним питанням використання договору ескроу можна назвати відсутність загальноприйнятого стандарту щодо цього договору, і як наслідок – різну інтерпретацію прав за зобов'язань сторін в різних юрисдикціях. Можливим вирішенням цієї прогалини є використання правил та рекомендацій **UNIDROIT** (Міжнародного інституту з уніфікації приватного права) [4], які в свою чергу регулюють комерційні операції та створюють спільні принципи для сторін різних юрисдикцій. Вказана проблема ускладнюється ще й відсутністю міжнародних і глобальних угод та конвенцій, що досить погано впливає на ескроу-операції, шляхом неможливості належним чином врегулювати виконання умов договору, якщо одна зі сторін їх порушить.

Для зведення до мінімуму таких ризиків варто прописати в договорі чіткі механізми для вирішення таких ситуацій — наприклад, через інтернаціональну арбітражну практику, використовуючи міжнародні норми (наприклад, **Міжнародні правила ескроу за стандартами ICC**).

Проблеми, які виникають у зв'язку з використанням договору ескроу у міжнародних відносинах, можуть суттєво ускладнити виконання умов договору, що в свою чергу може призвести до юридичних та фінансових втрат. Однак, ці проблеми можна мінімізувати шляхом чіткого визначення юрисдикції, законодавства, вибору арбітражу та використання міжнародних стандартів – це надасть прозорість і стабільність у міжнародних угодах. Надання переваги нейтральним юрисдикціям і визначення конкретних механізмів вирішення спорів дозволяє значною мірою зменшити ризики та забезпечити виконання угоди в межах міжнародного правового поля.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. – Ст.1076¹. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/#Text>
2. Міжнародна торговельна палата (ICC). URL: <https://iccwbo.org/>

3. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (1958 р.). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU58K01R>
4. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf>

ПРИНЦИП КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА У СФЕРІ ВИРІШЕННЯ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ

Волощук В.О.

студентка IV курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **О.В. Руденко**

Однією із важливих рис сучасності є динамічний розвиток усіх сфер суспільних відносин. Інтенсивний рух товарів, послуг та робочої сили як наслідки глобалізаційних процесів призводить до уніфікації та гармонізації законодавства у певних регіонах світу, що дозволяє налагоджувати більш якісну тісну співпрацю на міжнародній арені між різними суб'єктами міжнародних відносин. Внаслідок такої співпраці укладаються численні договори і, передусім, це стосується зовнішньоекономічної діяльності та сфери міжнародної торгівлі. Безперечно, як у будь-якій сфері, в процесі виконання таких договірних зобов'язань можуть виникати спори. І одним з ключових питань в таких ситуаціях – є питання про вибір форуму (суду). Практика доводить, а статистика підтверджує, що більшість комерційних спорів нині вирішуються саме в міжнародних комерційних третейських (арбітражних) судах, де розгляд справи відбувається за

зачиненими дверима в умовах конфіденційності. Тобто більшість комерсантів надають перевагу саме недержавному судочинству і відмовляються від звернення до державного суду.

Чому так відбувається і з чим це пов'язано? Як видається, секрет у пріоритетній ролі міжнародного третейського судочинства у сфері вирішення комерційних спорів криється насамперед у простоті процедури та забезпеченні її конфіденційності. Адже відомо, що підприємці понад усе цінують час і свої виробничі секрети. Загальновизнаним є те, що інформація в будь-якій формі є одним з ключових елементів успішного бізнесу. Нині, як великі ТНК, так і невеликі компанії ретельно продумують плани щодо збереження конфіденційності рішень та загалом дій від уваги конкурентів та ЗМІ. При цьому особливу увагу приділяють вирішенню спорів, адже така інформація може скомпрометувати бізнесменів, запламувати репутацію компанії, чим власне поставити під питання її подальші прибутки або ж в окремих випадках і саме її існування [4]. Тому для комерційної сфери конфіденційність є мегаважливим і комерсанти на це звертають особливу увагу.

Принцип конфіденційності і справді є важливою гарантією для здійснення вдалої комерційної діяльності. Враховуючи специфіку бізнесу, положення про конфіденційність знайшли своє відображення у третейських (арбітражних) угодах чи арбітражних застереженнях у зовнішньоторговельних договорах. Більше того, якщо сторони не передбачили це в угодах чи застереженнях, то практика виходить із правила застосування принципу конфіденційності як усталеного звичаєвого правила у сфері міжнародної торгівлі.

Загалом важливо розуміти, що така властивість арбітражу, як конфіденційність, забезпечується шляхом відсутністю публічного доступу до суті та деталей комерційного спору, а також, що є немало важливим, відсутністю реєстру арбітражних рішень. За будь-яких обставин для комерсантів, які займаються зовнішньоторговельною діяльністю, яка завжди є масштабною і здійснюється в різних куточках світу, різних регіонах, приватний характер є значною перевагою при виборі способу вирішення спорів [6].

Якщо звернутися до аналізу міжнародних та національних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність третейських (арбітражних) судів, то виявиться, що ні Типовий закон ЮНСІТРАЛ 1985, ні Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958, ні Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961, ні національні спеціальні закони про арбітраж більшості зарубіжних країн не передбачають таких положень. Разом з цим, положення про конфіденційність включено практично в усі арбітражні правила та регламенти міжнародних комерційних арбітражних установ. Так, конфіденційність знайшла відтворення у текстах Швейцарських правил міжнародного арбітражу (ст. 44), Правил Лондонського міжнародного третейського суду (ст. 30), Арбітражного регламенту Арбітражного інституту при Стокгольмській торгово-промисловій палаті (ст. 3), Внутрішнього регламенту Міжнародного арбітражного суду МТП (ст. 1) тощо. До прикладу ст. 68 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України закріплює конфіденційність наступним чином: *«Якщо сторони не домовилися про інше, розгляд справ та інша пов'язана з ними діяльність Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України є конфіденційною»* [5].

Щодо обсягу конфіденційності, то аналіз нормативно-правових актів багатьох зарубіжних країн та арбітражної практики засвідчує, що склалась у принципі однакова практика і принцип конфіденційності загалом стосується порядку проведення засідань, нерозголошення інформації з документів, які подані і розглядаються в рамках арбітражного процесу, а також зобов'язання нерозголошення інформації від усіх без винятку залучених до провадження осіб – уповноважених представників, свідків, експертів, секретарів, перекладачів тощо. Тобто правила конфіденційності є більш менш схожими у всіх юрисдикціях. Також важливими є положення, які прописують винятки із загального правила про конфіденційність. Зокрема, це стосується наступних випадків: надання сторонами згоди на розголошення інформації, розкриття інформації продиктоване суспільними інтересами, наявність рішення суду щодо оприлюднення тієї чи іншої інформації. До прикладу в Україні такі винятки щодо принципу конфіденційності зафіксовані в Законі України «Про інформацію» (ст. 21) [2], згідно з

якою до конфіденційної не може бути віднесено таку інформацію: про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення; про факти порушення прав і свобод людини; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України.

Не менш важливими питаннями, аніж обсяг конфіденційності, є питання щодо відповідальності за порушення принципу конфіденційності, яке в багатьох випадках є складно вирішуваним, оскільки доволі на низькому рівні врегульовано на рівні національного права фактично усіх зарубіжних країн. Це ж саме можна стверджувати і про відсутність чітких положень у арбітражних правилах та регламентах третейських комерційних установах. Тому в цьому плані склалась об'єктивна потреба у проведенні ґрунтовних досліджень, як теорії, так і арбітражної практики, з метою виявлення шляхів вирішення цієї проблеми.

І, нарешті, відмітимо ще один момент. Як вірно підкреслюють Волощук О.Т. та Гетманцев М.О, «необхідність збільшення конфіденційності в арбітражі пов'язана з тим, що приватні особи, які домовились про вирішення комерційних спорів між ними на основі приватного форуму, заслуговують на те, щоб їхнє бажання зберегти справу в таємниці від критичного розгляду суспільством поважалось» [1, с. 333]. Погоджуємось і підтримуємо таку позицію.

Враховуючи наведене, значення та роль принципу конфіденційності для здійснення комерційної діяльності вважаємо, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» слід доповнити положенням про конфіденційний характер арбітражної процедури. Також погоджуємось із висловленою в літературних джерелах думкою про те, що «Оскільки в арбітражних регламентах і правилах окремо не акцентовано увагу на відповідальності за порушення конфіденційності, то можливим є пряме визначення сторонами санкцій за недотримання таких умов в арбітражних угодах та/або арбітражних застереженнях. Особливо

актуальною така норма є для представників бізнесу, для яких конфіденційність інформації є наріжним каменем їх комерційної діяльності» [3].

Отже, можна підсумувати і зробити наступні висновки: (1) принцип конфіденційності - один з найважливіших і головних принципів при вирішенні комерційних спорів в міжнародних третейських установах; (2) нормативне врегулювання обсягу конфіденційності та виключень із загального правила є доволі схожими у різних зарубіжних країнах, однак сторони завжди повинні бути уважними до таких виключень і враховувати їх, коли йдеться про розгляд справи в рамках міжнародного третейського судочинства, щоб убезпечити себе від неприємних «сюрпризів» і труднощів, які можуть бути спровоковані такими виключеннями; (3) врахування і попередній прорахунок усіх ризиків, пов'язаних із конфіденційністю арбітражної процедури в місці розгляду комерційного спору сторонами дозволить більш виважено підходити до обрання місця суду (форуму) і відповідно досягнення сторонами бажаного результату щодо максимально сприятливого комфортного розгляду справи, що є можливим при зверненні до арбітражу завдяки широкій автономії волі, яка є наріжним каменем і фундаментальним принципом інституту міжнародного комерційного арбітражу.

Література:

1. Волощук О.Т., Гетманцев М.А. Дотримання принципу конфіденційності при розгляді інвестиційних спорів в МКАС. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2020. С. 333-338.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
3. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text>
4. Капустинський В., Боярський Є. Конфіденційність в арбітражі. № 32. 10 серпня 2023. URL: http://agalawyers.org/files/cliens_images96.pdf
5. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. 27 липня 2017 року. № 25 (6). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS32117?ed=2022_12_22

6. Шаблій В. Прозорість vs. конфіденційність у міжнародному арбітражі. *Юридична газета*. № 6 (660). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/prozorst-vs-konfidentsiynist-u-mizhnarodnomu-arbitrazhi.html>

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Воробець Оксана Олександрівна

*студентка III-го курсу Навчально-наукового інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету*

імені Тараса Шевченка **О.В. Саленко**

У сучасному світі, де соціальні, економічні та політичні конфлікти стають все більш поширеними, питання ефективного їх вирішення стає дуже актуальним. Традиційні методи розв'язання спорів, такі як судові процеси, часто є довгими, дорогими та емоційно виснажливими. У цьому контексті медіація пропонується як ефективний інструмент альтернативного вирішення спорів, який забезпечує швидкість, конфіденційність та конструктивний діалог між сторонами. В Україні медіація тільки починає здобувати популярність як метод вирішення конфліктів. Хоча вона має багато переваг, медіація все ще стикається з багатьма викликами, які стримують її впровадження у різні сфери суспільного життя. Дане дослідження має на меті вивчити можливості медіації як альтернативного механізму, який може значно поліпшити процес вирішення спорів в Україні.

В своїй роботі Банах С. В. надає визначення медіації та визначає її ознаки: «Медіація – це процес, який передбачає вирішення конфлікту між сторонами без його переведення у судову площину, а за допомогою медіатора – особи, яка

виступає посередником між сторонами та має на меті їх примирення на однаково вигідних умовах. До сутнісних ознак медіації, які вирізняють її серед інших альтернативних методів врегулювання спорів можна віднести такі: добровільність, конфіденційність, відсутність формалізованого зразка розгляду справи, відсутність у медіатора судових повноважень, наявність у осіб, які беруть участь у розгляді справи медіатором, права впливати на хід та результати розгляду цієї справи». [1, с. 67]

Медіація в її сучасному розумінні стала розвиватися в другій половині ХХ сторіччя, перш за все, у країнах англосаксонського права – США, Австралії, Великобританії, після чого почала поширюватися і в Європі. Перші спроби застосування медіації, як правило, стосувалися вирішення спорів у сфері сімейних відносин. Згодом медіація отримала визнання під час вирішення широкого спектра конфліктів і суперечок, починаючи від конфліктів в місцевих громадах і закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами в комерційній та публічній сфері. [2, с. 140]

Даний метод альтернативного вирішення спорів широко застосовується у різних галузях, таких як зовнішні та внутрішні корпоративні конфлікти, спори у фінансових та страхових установах, а також для супроводу проєктів, що зачіпають інтереси кількох сторін. Вона є ефективним інструментом для вирішення трудових конфліктів, сімейних суперечок, а також спорів, пов'язаних з авторським правом та інтелектуальною власністю. Крім того, медіація знаходить застосування в освітній сфері, сприяє вирішенню міжкультурних конфліктів та багатьох інших складних ситуацій.

Головною особою в процесі медіації є медіатор – кваліфікований фахівець, який виступає як нейтральний посередник у вирішенні конфлікту. Його роль полягає в тому, щоб підтримувати баланс між обома сторонами та сприяти пошуку рішення, що влаштує кожного. Важливо зазначити, що медіатор відповідає за хід процесу, але не за остаточний результат. Процес медіації передбачає створення медіатором комфортного та безпечного середовища для відкритого обговорення

проблеми, при цьому дотримуються певні правила та обов'язки. Це дозволяє виявити істинну суть конфлікту, зрозуміти позиції та інтереси обох сторін, що сприяє глибшому аналізу причин розбіжностей. Завдяки цьому формується атмосфера довіри, що є ключовим елементом у вирішенні конфліктної ситуації. Кінцевою метою медіації є досягнення медіаційної угоди, яку обидві сторони підписують як підтвердження своїх домовленостей.

На відміну від судового розгляду медіація має ряд таких переваг, як: учасники контролюють процес переговорів; конфіденційність; економія часу і грошей бізнесу (витрати сторін медіації обмежуються виплатою винагороди медіатора); нестандартні та гнучкі рішення. Сторони медіації не обмежені ні предметом спору, ні заявленими вимогами на початку медіації. [3, с. 99]

Застосування медіації є поширеною практикою в багатьох країнах, зокрема в Європі, США, Австралії та Новій Зеландії. До прикладу, у США прийнятий єдиний закон про медіацію (The Uniform Mediation Act) з метою уніфікації процедур та принципів медіації у всіх штатах. Що стосується європейської практики запровадження медіації, то у 2008 р. затверджена Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації в цивільних і комерційних справах, що передбачає імплементацію цих норм у законодавство держав-членів. [3, с. 99]

Для розвитку та ефективної реалізації медіації в Україні, зокрема захисту цивільних прав, необхідно опрацювати процедурні аспекти посередництва в примиренні сторін спору (конфлікту) та моніторингу виконання сторонами угоди за результатами медіації. Потрібен час для виявлення недоліків та прогалин у правовому регулюванні медіації задля досягнення кінцевої мети. [4, с. 51]

Медіація є перспективним інструментом альтернативного вирішення спорів в Україні, здатним суттєво поліпшити процес розв'язання конфліктів. Незважаючи на те, що медіація тільки починає набирати популярності, її переваги, такі як швидкість, конфіденційність та гнучкість рішень, роблять її ефективною альтернативою традиційним судовим процесам. Однак для успішної реалізації

медіації в Україні необхідно подолати існуючі виклики, зокрема низький рівень обізнаності суспільства про цей інструмент та недостатнє правове регулювання. Уряду та юридичним організаціям слід зосередити увагу на вдосконаленні процедур медіації, що сприятиме захисту прав громадян і розвитку правової культури в країні. Отже, подальше впровадження медіації може стати важливим кроком у створенні більш ефективної системи вирішення конфліктів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Банах, С. В. Медіація як позасудовий засіб вирішення спорів. Diss. Тернопіль: ТНЕУ, 2018.

URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29424/1/67.PDF>

2. Калініченко, З. Д. "Питання врегулювання трудових та цивільно-правових спорів за процедурою медіації." (2022).

URL:<https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9890/1/66.pdf>

3. Марченко, Єлизавета, and I. М. Павліченко. "Медіація як ефективний ресурс вирішення спорів." збірник тез доповідей (2021): 97.

URL:https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Kommerciyno_i_Diyalnosti/Nauka/2021_5_Innovaciini_procesi_2021.pdf#page=317

4. Костюченко, Олена Євгенівна, Антон Олексійович Монаєнко, and Наталія Іванівна Атаманчук. "Медіація як форма захисту цивільних прав." Нове українське право 1 (2022): 49-56.

URL:<http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/196/177>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТОМ ПРАВИЛ
АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕНІ НИМ
ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Габелко Вероніка Олексіївна

студентка 4 курсу ННІ права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доцент, доцент кафедри юстиції ННІ права Київського
національного університету*

імені Тараса Шевченка **О.О. Крижевська**

Питання дотримання професійної етики адвокатами врегульовані як в національному, так і в міжнародному законодавстві. Враховуючи національне законодавство (ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), адвокат має право займатися викладацькою, науковою та іншою творчою діяльністю. У законодавстві відсутні чіткі терміни, які б конкретизувати поведінку адвоката під час здійснення ним викладацької діяльності, при цьому з дотриманням етичних засад. Актуальності даній темі надає той факт, що міжнародні стандарти чітко не окреслюють коло дозволів та заборон. В п. 1.2.1 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства зазначено, що «правила професійної етики передбачають добровільне виконання їх тими, на кого поширюється їх дія, з метою забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнято в будь-якому цивілізованому суспільстві»[1].

Викладацька діяльність є доволі поширеним явищем і важливою складовою в кар'єрі адвоката. Викладання надає змогу залучати адвоката до навчального процесу з метою передачі знань та вмінь студентам. Безсумнівно, робота викладача є корисною й для самого адвоката: він має постійно оновлювати знання щодо змін в законодавстві та судової практики задля демонстрації власної компетентності. До

того ж, це може бути додатковим показником професійності та сприяти розширенню клієнтської бази. Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю в законодавстві чітких термінів, які б конкретизували поведінку адвоката під час здійснення викладацької діяльності.

Так, у справі №826/1520/15 від 04.09.2019 року Верховний Суд зазначив, що особа, яка приймає присягу адвоката, бере на себе зобов'язання неухильно дотримуватися Правил адвокатської етики, які, в свою чергу, регламентують підвищені вимоги до її поведінки не тільки під час виконання безпосередньо професійних обов'язків, а й у приватному житті порівняно з пересічним громадянином. Тобто, порушення Правил адвокатської етики та присяги адвоката є правовою підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності [2]. Таким чином, адвокат, який займається викладацькою діяльністю, має одночасно два соціальні статуси: адвокат та викладач, що встановлює певні обмеження на його висловлювання.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що одним із обов'язків адвоката є дотримання ним Правил адвокатської етики, про що зазначено у статтях 11, 20, 21, 28, 32 Закону. Також, Закон містить положення в п.3 ч.2 ст. 34, в якому зазначається, що порушення правил адвокатської етики є дисциплінарним проступком, що є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до статті 12 Правил адвокатської етики (далі – Правил) адвокат всією своєю діяльністю має стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві [3]. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших. При цьому законодавець зазначає, що адвокат не повинен вчиняти дій, які спрямовуються на обмеження незалежності адвокатської професії, а також честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підриву престижу адвокатури та адвокатської діяльності. Стаття 51 Правил регламентує, що адвокат не повинен

допускати стосовно іншого адвоката висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів; поширення свідомо неправдивих відомостей про нього. У цьому випадку постає логічне запитання: чи має адвокат право висловлювати думки про недосконалість у сфері законодавства, формувати позицію щодо конкретних справ у роботі з case-study, обговорювати дискусійні питання зі студентами під час освітнього процесу?

По-перше, необхідно зазначити, відповідно до статті 54 Правил, в своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що випливають з Правил адвокатської етики. Однак, законодавчого закріплення понять «підриву престижу адвокатури та адвокатської діяльності», «принизлива форма» та «висловлювання, що принижують честь та гідність» Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить, тому в кожній справі Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури з'ясовує особливості обставин справи. Відповідно, ці терміни є доволі оціночними, та в деяких випадках можуть трактуватися неоднозначно.

Приміром, у рішенні №V-012/2021 від 28 травня 2021 року Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, розглянувши у відкритому засіданні скаргу адвоката на рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Миколаївської області № 59 від 28.01.2021 року про притягнення її до дисциплінарної відповідальності та застосування дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю строком на три місяці, залишила без задоволення, оскільки «під час надання коментарів адвокатами по конкретним справам необхідно щоб такі коментарі не порушували положень чинного законодавства, Правил адвокатської етики, рішень З'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, а також відповідали вимогам до адвокатів та адвокатської діяльності, що встановлені чинним законодавством, Правилами адвокатської етики, рішеннями З'їзду адвокатів

України та Ради адвокатів України (абз. 2 ст. 59 Правил адвокатської етики)». З матеріалів справи можна дійти до висновку, що використання нецензурної лайки, образливих виразів та коментарів є суворо забороненими діями, які адвокат не може використовувати ні в мережі Інтернет, ні в реальному житті [4].

По-друге, міжнародний досвід передбачає наявність профільного законодавства країн щодо поведінки адвоката. Як зазначають Гаврік Р.О. та Ризун Я.В., законодавством Австрії передбачено, що адвокати несуть відповідальність у випадку, якщо вони з неповагою ставляться до інституту адвокатури, скарга щодо яких може бути подана анонімно. Внаслідок розгляду скарги сенатом, що складається з 5 осіб, до адвоката може бути застосовані основні та тимчасові санкції [5].

Законодавство Франції (Règlement intérieur national), Німеччини (Bundesrechtsanwaltsordnung), Італії (Codice Deontologico Forense) та Канади (Code of Professional Conduct) не містить чітких вказівок щодо питання етичних норм в процесі здійснення наукової або викладацької діяльності. За загальним правилом, адвокат повинен гідно поводитися та не завдавати шкоди репутації колег.

У висновку зазначимо, що, хоч законодавче закріплення зазначених понять досі відсутнє, важливо дотримуватись наступних принципів під час здійснення викладацької діяльності:

1. *Конструктивність*: критика має відображати певну проблематику та здійснюватися з метою поліпшення інституту адвокатури.
2. *Обґрунтованість*: адвокат має підкріплювати висловлювання стосовно інституту адвокатури та колег науковими працями, власним досвідом роботи.
3. *Форма висловлювання*: адвокату, беззаперечно, заборонено використовувати образи, негативні емоційні висловлювання, обвинувачення стосовно інституту адвокатури та колег. Під час спілкування зі студентами адвокат має з повагою висловлюватися щодо діяльності своїх колег.

4. *Спосіб комунікації:* з навчальною метою адвокат, що здійснює викладацьку діяльність, має раціонально обирати формати обговорення, такі як дискусії, семінари, наукові роботи.

Список використаних джерел:

1. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text (дата звернення: 09.10.2024).

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду №826/1520/15 від 04.09.2019. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84040824> (дата звернення: 09.10.2024).

3. Правила адвокатської етики від 15.02.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 09.10.2024).

4. Рішення №V-012/2021 у справі за скаргою на рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Миколаївської області №59 від 28.01.2021 року про притягнення до дисциплінарної відповідальності та застосування дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю строком на три місяці. URL: <https://vkdk.org/rishennya-v-0122021-u-spravi-za-skargoyu-na-rishennya-distsiplinarnoji-palati-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-mikolajivskoji-oblasti-59-vid-28-01-2021-roku-pro-prityagnennya/> (дата звернення: 09.10.2024).

5. Гаврік Р.О., Ризун Я.В. Дисциплінарна відповідальність адвоката: порівняльний аспект. «Science and Education in Progress» С. 204 – 207. URL: <file:///C:/Users/adminm/Downloads/38.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).

ПОКАЗАННЯ З ЧУЖИХ СЛІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Герасименко О.В.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Національного авіаційного
університету
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *доцент кафедри кримінального права і процесу, к.ю.н., доцент
Національного авіаційного університету* **Н.О. Гольдберг**

Як відомо до джерел доказів в кримінальному провадженні відносять показання, речові докази, документи та висновки експертів. Розглядаючи саме показання, як одне із джерел доказової бази слід розуміти визначення поняття «показання». Показання являють собою відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для даного провадження. Але крім вже зазначених учасників процесу показання також можуть бути надані сторонніми особами та мати важливе значення.

Відповідно ч. 1 ст. 97 КПК України показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів. Разом з цим у статті 97 КПК України висвітлено перелік обставин, які суд зобов'язаний враховувати при прийнятті рішення про визнання допустимим доказом показання з чужих слів. [1]

Всупереч чіткому переліку обставин, які обов'язково мають бути враховані судом під час визнання допустимим доказом чужі показання повстає питання об'єктивності та справедливого вирішення справи. У своїй статті Рогатинська Н.З.

зауважує, що «У цій запропонованій нормі не передбачено обов'язку слідчого, прокурора та суду допитати особу, на словах якої базуються такі показання свідка, що може призвести:

- по-перше, до обмовлення завідомо невинних осіб;
- по-друге, до невірнього вирішення питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину;
- по-третє, до прямого порушення загальних засад кримінального провадження» [2].

Розглянувши детальніше перелік, який міститься в ч. 2 ст. 97 КПК України, який встановлено для зменшення вірогідності зловживання правом на показання з чужих слів можемо бачити наступні обмеження: вони повинні визначатися двома сторонами провадження (ч. 4 ст. 97 КПК України) та не можуть бути єдиними доказами у провадженні (ч. 6 ст. 97 КПК України). Проте слід відзначити те, що не зважаючи положення ч. 4 ст. 97 КПК в якій зазначено що суд може визначити доказами показання з чужих слів за погодженням сторонами, суд на підставі наступної частини цієї статті визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв обставинам, за яких особа не може бути допитана. Показання повинні підтверджуватися іншими доказами, тобто при перевірці зазначеній у ч. 6 ст. 97 КПК України підлягають усі докази наявні, а не лише показання з чужих слів. Саме тому у ч. 2 ст. 97 КПК України передбачено правила коли виникає необхідність в отриманні таких доказів [1,3,4].

Підсумовуючи висновки можна зазначити, що суд повинен керуватися обмеженнями визначеними ч. 2 ст. 97 КПК України при вирішенні питання про допустимість чи недопустимість показання з чужих слів як доказів незалежно від можливості допиту особи, яка дала показання з метою збереження об'єктивності показань та справедливого розгляду справи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Рогатинська Н. З. Характеристика показання як джерела доказів у кримінальному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 24. С.118–120. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6810/1/>.
3. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. Вісник Кримінального судочинства. №1. 2015. С.151-156.
4. Бабчинська Т. В. Встановлення допустимості показань з чужих слів у кримінальному провадженні. Правове життя сучасної України. 2020. № 3. С. 309–313. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13298/>.

НЕОБХІДНІСТЬ НАДАННЯ КЕРІВНИКУ САП ПОВНОВАЖЕНЬ ЩОДО ЗАПИТІВ НА ЕКСТРАДИЦІЮ

Гнатюк Віталій Юрійович

*студент IV курсу Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *к.ю.н, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту
права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка* **О.В. Плахотнік**

Україна продовжує впроваджувати антикорупційні реформи і боротись з корупцією і в цьому напрямку вже є досить непогані досягнення. Проте залишається ще досить багато проблем, особливо цікавою з яких є екстрадиція. Проблеми з цим процесом пов'язані з тим, що один із ключових органів, а саме

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі САП), не може самостійно подавати запити на екстрадицію, що дуже сильно впливає на ефективність та швидкість розслідування корупційних злочинів.

За всі 9 років існування сама структура САП не переглядалась і не оцінювалась ні ефективність роботи прокурорів, ні самі спроможності цієї інституції. Та вже 1 січня 2024 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури”, згідно з яким Спеціалізована антикорупційна прокуратура розпочинає працювати як юридична особа публічного права незалежна від Офісу генпрокурора. Цей документ уточнює повноваження очільника САП, визначає функції та чисельність працівників цього органу, пропонує створити Спеціалізовану дисциплінарну комісію прокурорів САП та здійснювати аудит ефективності її діяльності. Згідно з документом, на САП покладають функції нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ, підтримувати державне обвинувачення в суді у відповідних провадженнях, представляти інтереси громадянина або держави в суді у випадках, пов’язаних із корупційними правопорушеннями і, крім того, в межах реалізації своїх функцій САП зможе здійснювати міжнародне співробітництво.

Проте цей закон не вирішує усіх нагальних питань і ще досі залишається невирішеною проблема відсутності у керівника САП повноважень щодо запитів на екстрадицію і тут сама інституція і досі залежить від Офісу Генерального прокурора. За словами керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, для САП критично важливо не залежати у питаннях екстрадиції, міжнародного розшуку і міжнародно-правового співробітництва від Офісу генпрокурора [1]. Зокрема надати такі повноваження рекомендували і Сполучені Штати Америки, щоб уточнити стосунки між головою САП та Генеральним прокурором, щоб посилити процесуальну незалежність САП у її справах, а також надати САП окремі

повноваження щодо екстрадиції та договору про взаємне надання правової допомоги [2].

Упродовж вже 9 років діяльності САП питання направлення запитів про екстрадицію було і залишається одним із найкритичніших. У багатьох кримінальних провадженнях САП та НАБУ не мали змоги навіть надіслати такі запити до іноземних юрисдикцій, оскільки всі такі запити надовго осідали в Офісі Генерального прокурора. І що найцікавіше у даному випадку так це те, що зазвичай такі ситуації виникали саме у резонансних кримінальних провадженнях. Наприклад, протягом понад двох років були заблоковані запити про екстрадицію у справах щодо власника ПАТ "VAB Банк" [3], колишнього Міністра екології та природних ресурсів України, щодо створення та функціонування злочинної організації у місті Одеса, справи АТ "Одеський припортовий завод" тощо [4]. І така тенденція могла продовжуватись і всі ці справи так і лежали б і далі, але, на щастя, ситуація змінилась після зміни Генерального прокурора та призначення Андрія Костіна на цю посаду та зміни керівництва Департаменту міжнародно-правового співробітництва Офісу Генерального прокурора, що відповідає за цей напрям. І всі заблоковані запити було направлено за перші півроку їх роботи, проте, усі наведені приклади це яскраве свідчення того, що відсутність повноважень у керівника САП самостійно направляти запити щодо екстрадиції осіб у будь-який час може зупинити резонансні розслідування та унеможливити притягнення осіб до відповідальності в Україні.

Іншим аргументом щодо необхідності таких змін є зміст ст. 545 Кримінального процесуального кодексу України, яка передбачає коло органів, що можуть подавати запити на екстрадицію. Зокрема в частині 1 даної статті вказано: "Офіс Генерального прокурора звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює

функції центрального органу України”[5]. З цієї норми випливає, що НАБУ у певних випадках може подавати запити на екстрадицію, проте такого повноваження немає у САП, що видається не зовсім логічним, адже саме прокурори САП здійснюють процесуальне керівництво у досудових розслідуваннях кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ.

Отже, надання САП, а саме її керівнику можливості подавати запити на екстрадицію, зможе забезпечити повну незалежність САП від Офісу Генерального прокурора, підвищити її ефективність та значно покращити ситуацію у сфері боротьби з корупцією.

Список використаних джерел:

5. Для САП критично важливо не залежати у питаннях екстрадиції від Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3838381-dla-sap-kriticno-vazlivo-ne-zalezati-u-pitannah-ekstradicii-vid-ofisu-genprokurora-klimenko.html>.

6. США пропонують Україні протягом 3 місяців надати САП окремі повноваження з екстрадиції підозрюваних. URL: <https://ukranews.com/ua/news/959630-ssha-proponuyut-ukrayini-protyagom-3-misyatsiv-nadaty-sap-okremi-povnovazhennya-z-ekstradytsiyi>.

7. Венедіктова зтягує екстрадицію Бахматюка: що про це кажуть в Офісі генпрокурора. URL: https://24tv.ua/venediktova-zatyaguye-ekstraditsiyu-bahmatyuka-rozitsiya-ofisu_n1436326

8. Яка незалежність потрібна САП. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/10/9/7423267/>.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. №4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Горобчук К.М.

студентка 4 курсу юридичного факультету

Національного авіаційного університету

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доцент кафедри кримінального права і процесу, к.ю.н., доцент*

Національного авіаційного університету **Н.О. Гольдберг**

Огляд місця події – це невідкладна слідча дія, яка полягає в дослідженні обстановки місця події шляхом особистого сприйняття слідчим, а також іншими учасниками огляду, що проводяться з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, а також полягає у з'ясуванні механізму події та інших обставин, що мають значення для провадження. Огляд, як слідча дія полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення. Прокурор, слідчий в ході огляду виявляє (знаходить), досліджує (наскільки це можливе на цьому етапі) й фіксує відомості про фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [1]. Виділяють наступні завдання огляду: отримання даних для організації оперативно-розшукової діяльності та використання допомоги громадськості, переслідування підозрюваної особи, встановлення особистості особи, мотивів вчинення кримінального правопорушення виявлення причин і умов, які сприяють чи полегшують вчинення кримінального правопорушення виявлення, збирання, попереднє дослідження, закріплення, оцінка слідів і речових доказів одержання інформації для висунування версій щодо події, яка розслідується безпосереднє вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування характеру й обставин події. Огляд місця події належить до однієї з важливих слідчих (розшукових) дій. Відомчими нормативно-правовими документами передбачено проведення цієї

слідчої (розшукової) дії слідчо-оперативною групою (СОГ). До складу СОГ включають слідчого, працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), за необхідності – кінолога зі службовим собакою [2, с.90].

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України огляд проводить слідчий, прокурор. Крім цього, право на проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі огляду, надано керівнику органу досудового розслідування (ч. 2 ст. 39 КПК України), за дорученням слідчого, прокурора оперативним підрозділам (ч. 1 ст. 41 КПК України), а після внесення змін до КПК України згідно із Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 р. – ще й дізнавач (ч. 2 ст. 40-1 КПК України), які користуються при цьому повноваженнями слідчого [3, с.236]. Вчена В. О. Коновалова зазначає: «що огляд місця події має певну специфіку, яка вирізняє його з-поміж інших слідчих дій, а саме: 1) метою огляду місця події є виявлення невизначеного кола доказів, характер яких зумовлений особливостями злочину, способом його вчинення і приховування; 2) виявляючи ту чи іншу інформацію, слідчий повинен з'ясувати питання про її відношення до розслідуваного злочину та доказове значення». [4, с.137].

Проведення огляду місця події складається з 3 етапів: перший етап підготовчий: до виїзду на місце події, по прибуттю на місце події, другий етап: загальний, детальний, третій етап: заключний. Підготовчий етап огляду місця події до виїзду на місце події: забезпечити підготовку і охорону місця події до свого прибуття, а також збереження і недоторканність обстановки і слідів кримінального правопорушення, вжити заходів до запобігання шкідливих наслідків кримінального правопорушення, забезпечити до моменту свого прибуття присутність поблизу від місця події очевидців або свідків злочину, якщо вони відомі. Підготовчий етап огляду місця події до прибуття на місце події: визначити склад спеціалістів, яких варто залучити до участі в огляді, забезпечити їх прибуття, запропонувати пропозиції про склад СОГ, що виїжджає на місце огляду перевірити готовність технічних засобів огляду. Підготовчий етап огляду місця події по прибуттю на місце події: збирання інформації шляхом опитування

відомостей, які повинні бути враховані при огляді, встановлення, які зміни, ким і з якою метою були зроблені на місці події проведення невідкладних дій і вживання заходів, спрямованих на поліпшення умов огляду. Робочий етап огляду місця: загальний огляд починається з орієнтування та визначення території огляду, вирішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, вибір позиції для фотозйомки, а також відеозйомки. В обов'язки слідчого входить з'ясувати, які об'єкти знаходяться на місці події, дослідження всіх питань, що відносяться до його обстановки, складання схеми, планів і креслень, а також заміток для майбутнього протоколу огляду, фіксує все виявлене за допомогою фотозйомки. Детальний огляд: приймаються заходи до розшуку і виявлення на самому місці події і на окремих об'єктах слідів кримінального правопорушення і підозрюваної особи відбираються об'єкти зі слідами на них, піддаються вилученню сліди з тих об'єктів, які самі не можуть бути вилучені, а якщо це неможливо, з них знімаються копії, перевіряються дані загального огляду, проводиться вузлова і детальна фотозйомки детальний огляд фіксуються негативні ознаки стану предметів об'єкти ретельно і детально оглядаються. Заключний етап огляду місця події: складає протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення при необхідності робить дактилоскопіювання трупа і відправляє в морг упаковує об'єкти, вилучені з місця події.

Тому можна зробити висновки, що огляд місця події є однією з найважливіших слідчих дій, яка дозволяє зібрати інформацію про обставини вчинення злочину. Слідчий повинен фіксувати все, що бачить на місці події, результати огляду мають бути детально зафіксовані в протоколі, з використанням фото-, відеозйомки та схем. Всі виявлені сліди та предмети, що мають значення для справи, підлягають вилученню та направленню на експертизу. Огляд часто проводиться за участю різних фахівців (криміналісти, судово-медичні експерти, вибухотехніки тощо), що дозволяє виявити сліди, які можуть бути непомітними для неспеціаліста. Під час огляду слід вживати всіх заходів для збереження слідів, уникаючи їх пошкодження

або знищення, також огляд проводиться відповідно до вимог кримінально-процесуального кодексу.

Список використаних джерел:

- 1.Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- 2.Лісіцький А. В. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. 2021. С. 88–95.
- 3.Лучко О. Щодо суб'єктів проведення огляду. 2020. Т. 31 (70). С. 235–241.
- 4.Дорошенко Ю. К. Особливості огляду місця події під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Juridical science. 2020. № 9 (111). С. 135–140. URL: <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-111-9.16>.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ СУДОЧИНСТВА: ЗАБОРОНА ВТРУЧАННЯ У ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Гринько Вікторія Вікторівна

студентка 3 курсу ОС «Бакалавр» Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доц. кафедри юстиції*

Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса

Шевченка **О.В. Саленко**

Незалежність суддів – міжнародний стандарт та основоположний принцип в системі правосуддя України. Питання незалежності суддів, особливо в аспекті втручання у здійснення правосуддя є актуальним у наш час. Адже в тому чи іншому

випадку ми можемо спостерігати як здійснюється певний вплив (тиск) на суддів при прийнятті рішень у справі.

Незалежність суддів, за розумінням Шульгач Н. М. не абсолютна, вона обмежена законом, процедурними рамками, в межах яких здійснюється судова влада. Незалежність суддів легітимна лише при здійсненні процесуальної діяльності судді. Зміст незалежності суддів включає також елемент особистісної незалежності суддів (тобто наявність у судді певних морально-психологічних якостей, які сприяють реалізації права судді самостійно приймати рішення по справі) [1].

Міжнародний стандарт незалежності суддів – одна з необхідних умов існування демократичної держави, так як вказаний стандарт є елементом верховенства права та основоположною гарантією справедливого суду. На законодавчому рівні принцип незалежності суддів закріплений в Конституції України (ст. 126, ст. 129) та Законі України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 48).

Проблема реалізації цього принципу має практичне значення. У щорічній доповіді Вищої ради правосуддя «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2023 рік зазначено питання щодо втручання у діяльність суддів під час здійснення ними професійної діяльності на сьогодні залишається актуальним. Про це свідчить кількість звернень суддів із повідомленнями про втручання в діяльність під час здійснення правосуддя. До Вищої ради правосуддя упродовж 2023 року надійшло 185 повідомлень про втручання у діяльність суддів щодо здійснення правосуддя. З урахуванням повідомлень, які надійшли в попередні періоди, ВРП протягом 2023 року розглянула 208 повідомлень суддів [2].

Виходячи з цього можна стверджувати про необхідність застосування положень міжнародних документів, у яких містяться міжнародні стандарти, для вдосконалення системи гарантій незалежності судді та запровадження ефективного механізму реалізації принципу, в аспекті захисту від можливого впливу (тиску) зі сторони органів законодавчої, виконавчої влади, правоохоронних органів, бізнесу, медіа тощо.

Заборона втручання у здійснення правосуддя, як аспект незалежності суддів знайшла своє відображення у багатьох міжнародних нормативно-правових актах. Проаналізувавши основні міжнародні акти, які стосуються незалежності суддів і заборони втручання у здійснення правосуддя, варто зазначити про положення деяких з них.

Відповідно до статей 2, 4 Загальної (Універсальної) хартії судді, ухваленої Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань) 17 листопада 1999 року незалежність суддів має забезпечуватися законом, шляхом створення та подальшого захисту такої судової влади, яка була б дійсно незалежною від інших гілок влади. Суддя, як носій судової влади, повинен мати можливість здійснювати свої повноваження без будь-якого суспільного, економічного чи політичного тиску, незалежно від інших суддів та керівних органів у галузі юстиції. Ніхто не може надавати або намагатися надавати судді будь-які інструкції, що можуть вплинути на юридичне рішення судді, за винятком, коли це допускається, думки вищого суду з конкретної справи [3].

У пункті 63 Висновку № 1 (2001) Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів зазначено про таку категорію, як: вільність від необґрунтованого зовнішнього втручання, що є загальновизнаним принципом. Труднощі полягають в тому, як визначити, що ж становить невиправданий тиск, а також як встановити необхідну рівновагу, наприклад, між необхідністю захистити судовий розгляд від перекручування та тиску, будь-то з боку політичних кіл, з боку ЗМІ або інших джерел, а також як забезпечити відкрите обговорення питань, що представляють суспільне значення, серед суспільних кіл і у вільній пресі. Судді повинні погодитися з тим, що вони є публічними фігурами й не повинні бути занадто чутливими або занадто уразливими [4]. Саме вільність від необґрунтованого зовнішнього втручання, на нашу думку, є досить важливим положенням, яке можна було б імплементувати у національне законодавство. Адже окрім втручання у здійснення правосуддя з боку органів виконавчої та законодавчої

влади, певний вплив здійснюють політичні кола, медіа тощо. При винесенні рішення суддя зобов'язаний діяти відповідно до закону, а не за «вказівкою третіх осіб».

Варто також зазначити про пункти 1.1 та 1.6 Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006, у яких передбачено, що суддя повинен здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою. Суддя виявляє та підтримує високі стандарти поведінки суддів з метою зміцнення суспільної довіри до судових органів, що має першочергове значення для підтримки незалежності судових органів [5].

У пунктах 5, 7, 10 додатку до Рекомендації СМ/Рес (2010) Комітету Міністрів Ради Європи закріплено, що судді повинні мати необмежену свободу щодо неупередженого розгляду справ відповідно до законодавства та власного розуміння фактів. Незалежність суддів та судової влади мають гарантуватися Конституцією або бути закріплені на найвищому правовому рівні держав-членів. На законодавчому рівні мають бути встановлені більш конкретні норми. Лише самі судді повинні приймати рішення у конкретних справах, спираючись на власну компетенцію, як це визначено законом [6].

Виходячи з вищезазначеного можна зробити висновки, у рамках міжнародних організацій розроблені міжнародні стандарти щодо незалежності суддів, зокрема щодо заборони втручання у здійснення правосуддя. Вони мають характер рекомендацій, найважливіші рекомендації зазначені у межах наведених вище тез. У національному законодавстві зазначений принцип має місце і в Конституції, і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», проте існує необхідність імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство, щоб вдосконалити систему судочинства, в аспекті невтручання у здійснення правосуддя для того щоб підвищити рівень незалежності суддів і мінімізувати зовнішній вплив

на них. Аналіз міжнародної практики дотримання принципу незалежності суддів допоможе виявити способи втручання у здійснення правосуддя, а також визначити напрями удосконалення правового регулювання цього принципу.

Отже, одним з основних аспектів дотримання незалежності суддів є питання невтручання у здійснення правосуддя. Суддя має приймати рішення спираючись на закон та власне переконання, у межах встановленим законом, проте ніяк не підпадаючи під вплив сторонніх суб'єктів, які хочуть схилити суддю прийняти рішення на їхню користь. Для того, щоб забезпечити захист судді від можливого впливу, необхідно, на нашу думку, внести зміни до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», запровадивши ефективний механізм захисту судді від втручань у здійснення правосуддя третіх осіб та удосконалення системи гарантій незалежності судді, що на нашу думку, зменшить кількість звернень суддів із повідомленнями про втручання в їхню професійну діяльність.

Список використаних джерел:

1. Шульгач Н. М. Поняття та сутність принципу незалежності суддів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. № 6. С. 227–230.
2. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: щорічна доповідь Вищої ради правосуддя за 2023 рік від 27 червня 2024 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2023_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini.pdf
3. Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 року Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань) від 17 листопада 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 04.10.2024).
4. Висновок № 1 (2001) Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 1 січня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення: 04.10.2024).

5. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.10.2024).

6. Незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. Міжнародний документ від 17 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 06.10.2024).

УЧАСТЬ АДВОКАТА В ПРОЦЕСІ МЕДІАЦІЇ ЯК ВИД АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Давидзон Д.О.

*студентка 2 курсу здобуття освіти другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітньої програми «Право» Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *канд. юр. наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка* **Д.В. Кухнюк**

Положення частини 1 статті 59 Конституції України гарантує кожному право на професійну правничу допомогу [1]. З метою виконання цієї важливої соціальної функції в Україні діє інститут адвокатури. Обов'язок адвоката при наданні правової допомоги клієнту – донести клієнту всі можливі шляхи руху до поставленої клієнтом мети, включаючи будь-які альтернативні способи вирішення спорів. Однією з таких дієвих альтернатив є проведення медіації між сторонами. Залучення незалежного та нейтрального посередника, який не представляє жодну зі сторін та володіє необхідним набором інструментів і компетенцій для врегулювання спору, може стати саме тією процедурою, яка допоможе вирішити проблему клієнта адвоката з урахуванням його реальних потреб.

Інститут медіації вже давно активно розвивався в Україні, проте отримав своє законодавче закріплення лише три роки тому. Закон України «Про медіацію» набрав чинності 15 грудня 2021 року. Попри те, що відсутність законодавчого закріплення не була перешкодою для проведення медіації як різновиду переговорів, прийняття Закону має фундаментальне значення для її розвитку як інституту сучасного права. Цим нормативно-правовим актом вперше в Україні було врегульовано питання проведення медіації як порядок проведення медіації як позасудової процедури вирішення конфлікту, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

На сьогоднішній день нормативно не визначеними залишаються питання участі ролі адвоката у процесі медіації. Суспільні відносини у цій сфері розвиваються і все більше адвокатів залучаються до процесу медіації.

У статті 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначені види адвокатської діяльності, серед яких прямої вказівки на участь в процесі медіації немає. Водночас у цій же статті зазначено, що адвокат може здійснювати також інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом. Так, відповідно до пункту 6 частини 1 статті 1 Закону, іншими видами правової допомоги є види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій та роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [2].

Таким чином, незважаючи на те, що в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» про медіацію не згадується, однак на підставі аналізу положень законодавства можна дійти висновку, що медіація є видом правничої допомоги. В свою чергу, надання правової допомоги є адвокатською діяльністю. Тобто участь адвоката в процесі медіації може бути віднесена до видів адвокатської діяльності.

У проекті Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 від 06.09.2018, запроваджено розширення видів адвокатської діяльності. Одним із таких є *«надання інформації, консультацій і роз'яснень з питань медіації, участь в організації та проведенні процедури медіації»* [3].

Можна виділити кілька різних позицій, коли адвокат може бути залучений до процесу медіації: 1) адвокат може забезпечити правову підготовку до процедури медіації, охарактеризувати для клієнта можливі способи вирішення, вказати на сильні та слабкі позиції тощо, проте безпосередньо процедура медіації відбувається без участі адвоката; 2) адвокат супроводжує клієнта до медіації і безпосередньо під час медіації; 3) участь адвоката у процесі медіації як представника, коли клієнт не бере безпосередньої участі у процесі медіації.

1. Роль адвоката полягає, перш за все, в інформуванні клієнта про можливість урегулювання спору за допомогою медіації та в організації звернення до медіатора. Якщо клієнт погоджується на процедуру медіації, адвокат має звернутися з відповідною пропозицією до іншої сторони спору. У разі, якщо пропозиція про медіацію надходить від протилежної сторони, адвокат повинен проінформувати клієнта щодо можливості та доцільності участі в медіації. На адвоката покладається обов'язок максимально детального вивчення та аналізу ситуації, обговорення спірних питань та визначення можливих варіантів консенсусу, обговорення питань, щодо яких клієнт може мати більшу або меншу гнучкість для врегулювання, мінімальні умови та умови, які клієнт може прийняти.

2. Не менш відповідальним процесом, що повинен супроводжуватись за участі адвоката є укладення угоди за результатами медіації між сторонами, якщо за результатами медіації було досягнуто консенсусу, оскільки саме адвокат забезпечує оцінку законності та реалістичності досягнутого сторонами рішення.

3. Щодо участі адвоката у процесі медіації як представника, коли клієнт не бере безпосередньої участі у процесі медіації може бути виражена в таких діях: безпосередня взаємодія з іншою стороною спору (її представником) з питань спроб примирення і проведення медіації: пропозиція та обговорення можливості

врегулювання існуючих розбіжностей, узгодження відповідного способу, вибір і запрошення медіатора, визначення правил, часу і місця проведення медіації, кола запрошених учасників.

Враховуючи вищезазначене, участь адвоката в процесі медіації безумовно має розглядатися як самостійний вид адвокатської діяльності, який підлягає врегулюванню та закріпленню на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Як слушно зазначає Біцай А.В., за доцільне викласти у новій редакції пункт 6 частини 1 статті 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» наступним чином: «б) інші види правової допомоги – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій та роз'яснень з правових питань *та/або медіації участь у проведенні процедури медіації, правового супроводу діяльності клієнта, правового супроводу процедури медіації та її завершення, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення*» [4]. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів змінює класичну роль адвоката з представника сторони у змагальному процесі на роль юридичного консультанта та представника сторони при проведенні процедури медіації та є важливим аспектом діяльності адвоката.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України.
2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 15 серпня 2012 року // Відомості Верховної Ради України.
3. Проект Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 9055 від 06.09.2018.
4. Участь адвоката в медіації: монографія / А.В. Біцай; за заг. ред. д.ю.н., проф. О.Г. Яновської.–К.: Алерта, 2017.– 260 с.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ПІД ЧАС НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Данилюк Олександра Віталіївна

Студентка 2 курсу спеціальності «Право»,

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

Набуття права власності на землю є важливим елементом правової системи будь-якої країни, оскільки воно стосується як інтересів окремих громадян, так і загальних економічних відносин. В Україні, де земля є одним з основних ресурсів, питання правомірності володіння землею викликає численні спори. У таких випадках судовий захист стає основним механізмом для забезпечення законності та справедливості.

Згідно з Конституцією України «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу»[1]. Тобто держава виступає розпорядником цих ресурсів від імені народу і гарантує їхнє раціональне використання та охорону. При цьому, власність зобов'язує, і її використання не може шкодити правам і свободам громадян, національній безпеці та екології в цілому.

В свою чергу глава 23 Земельного кодексу України визначає основні правові механізми захисту прав на земельні ділянки, включаючи гарантії права власності та відповідальність органів влади за їх порушення. Законодавство гарантує рівні права фізичним та юридичним особам і надає широкий перелік способів захисту. До

речово-правових способів належать визнання прав на ділянку, відновлення попереднього стану, витребування ділянки з чужого володіння. Зобов'язально-правові способи передбачають захист у договірних відносинах, зокрема відшкодування збитків. Спеціальні способи стосуються порушень прав органами влади, включаючи визнання угод недійсними. Земельне законодавство також передбачає відшкодування збитків у разі порушення договірних зобов'язань, таких як оренда або купівля-продаж землі. Це забезпечує захист інтересів власників і землекористувачів у ситуаціях, коли їхні права порушено через неналежне виконання договорів. Спеціальні способи захисту прав, передбачені Земельним кодексом, застосовуються у випадках, коли порушення прав стосуються дій державних або місцевих органів. В таких ситуаціях можливо оскаржувати рішення або дії цих органів через суд, що дозволяє забезпечити дотримання прав на землю навіть у випадках адміністративних порушень або перевищення повноважень [2].

Законодавство передбачає судовий порядок вирішення спорів, що стосуються відновлення порушених прав внаслідок дій або бездіяльності органів місцевого самоврядування. Так, згідно з Цивільним кодексом України, кожен громадянин має право на судовий захист своїх прав і може звернутися до суду для їх відновлення у випадку порушення, невизнання або оспорювання.

Досліджуючи дану тему та аналізуючи судову практику, нами було обрано Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» від 22 травня 2018 року стосувалося тривалого мораторію на продаж сільськогосподарських земель в Україні, який діяв з 2001 року. Галина Зеленчук і Віктор Цицюра, власники земельних паїв, звернулися до ЄСПЛ з аргументом, що цей мораторій порушує їхні права на власність, гарантовані статтею 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини. Позивачі стверджували, що тривала заборона на продаж землі фактично позбавляла їх можливості реалізувати своє право розпоряджатися власністю. Вони не могли продати або використувати свої паї за призначенням через обмеження, які накладає мораторій. Зеленчук і Цицюра зазначали, що така заборона не відповідає

сучасним реаліям і суперечить принципу пропорційності, оскільки вона діє надмірно довго і необґрунтовано обмежує їхні права. Українська держава обґрунтовувала свою позицію тим, що мораторій був необхідний для забезпечення стабільності на сільськогосподарському ринку, збереження земельних ресурсів, а також захисту інтересів дрібних землевласників. Влада аргументувала, що без належної інфраструктури і законодавчої бази відкриття ринку землі може призвести до спекуляцій і концентрації землі в руках олігархів. Європейський суд, розглядаючи справу, визнав, що хоча держава має право регулювати використання земельних ресурсів в інтересах суспільства, накладені обмеження повинні бути пропорційними. У цьому випадку Суд вирішив, що Україна порушила права позивачів на власність через надмірну тривалість мораторію, що позбавляє їх можливості реалізувати своє право на розпорядження власною землею. Суд підкреслив, що держава повинна була забезпечити більш гнучке та збалансоване рішення щодо ринку сільськогосподарських земель. У своєму рішенні Суд зазначив, що навіть за умов, коли державі дозволяється запроваджувати тимчасові обмеження для врегулювання певних питань, такі обмеження не можуть бути безстроковими і повинні мати чіткі часові межі. Оскільки українська влада протягом тривалого часу не вжила ефективних заходів для врегулювання ринку земель, Суд постановив, що було порушено баланс між суспільним інтересом і правами окремих власників землі.

На нашу думку дане рішення стало значущим кроком у питанні земельної реформи в Україні та має політичний та економічний вплив на подальше законодавче регулювання ринку землі в країні [3].

Отже, судовий захист прав при набутті права власності на землю є важливим засобом забезпечення законності, стабільності та справедливості у земельних правовідносинах. Аналіз сучасної нормативно-правової бази та судової практики свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства для підвищення рівня захисту прав власників землі. Удосконалення судових процедур, забезпечення доступу до правосуддя та своєчасний розгляд справ відіграють

вирішальну роль у зміцненні довіри до правової системи. Захист інтересів усіх учасників земельних правовідносин, забезпечення прозорості процесу набуття права власності, а також ефективне вирішення спорів є запорукою стабільного розвитку земельного ринку. Таким чином, подальша робота в напрямку вдосконалення правового регулювання сприятиме утвердженню правопорядку, правової визначеності та гарантуванню захисту прав власників землі в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Дроботова Т., Карпенко Л. Право на землю - дієві способи судового захисту. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/852294/>
3. Справа «Зеленчук і Цицора проти України». Заяви № 846/16 та № 1075/16 від 22 травня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text

УЧАСТЬ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

Дика Світлана Дмитрівна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права*

І. Ю. Татулич

Участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції є важливим інструментом для забезпечення ефективного судового процесу в умовах цифровізації та глобалізації правової системи. З розвитком технологій та у зв'язку з особливими обставинами (наприклад, пандемія COVID-19 чи війна), суди різних юрисдикцій почали активно використовувати засоби відеозв'язку для проведення

засідань. У даній роботі будуть розглянуті основні аспекти участі у судовому процесі в режимі відеоконференції, зокрема, правові підстави, переваги та виклики сьогодення. На практиці не рідко бувають ситуації, коли в представника немає можливості з'явитися в приміщення суду у разі, якщо справа розглядається в іншому місці, районі чи області. Для уникнення таких проблем законодавець передбачив можливість брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Проведення судового засідання в режимі відеоконференції допускається в господарському, цивільному, адміністративному та кримінальному процесі.

Відповідно до ч. 1 ст. 212 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1] учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

Згідно з ч. 7 та ч. 8 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав ухвалу про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення. Ці норми передбачають можливість дистанційної участі сторін у судовому процесі з метою забезпечення оперативності та доступності судочинства.

Законодавчо передбачено, що відеоконференція може застосовуватись, коли особа, яка бере участь у справі, не може бути присутньою в залі суду з поважних причин (хвороба, проживання в іншій місцевості, обмеження пересування). Також це може бути доцільно в разі розгляду справ з великою кількістю учасників або у випадках, коли необхідно знизити ризики для безпеки учасників процесу.

Судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для явки сторін та інших учасників

судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки. Технічні засоби і технології, які використовуються в судовому засіданні під час проведення відеоконференції мають забезпечувати належну якість зображення та звуку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені ЦПК України [1].

Процес судового засідання та результати процесуальних дій, проведених в режимі відеоконференції, фіксуються судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відеозапису [2]. Носій відеозапису відеоконференції додається до протоколу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи.

Учасник справи подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи (ч. 2 ст. 212 ЦПК України)[1]. У клопотанні про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду в обов'язковому порядку зазначається суд, в якому необхідно забезпечити її проведення. Таке клопотання може бути подано не пізніше як за п'ять днів до відповідного судового засідання (ч. 7 ст. 212 ЦПК України)[1]. Участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції може відбуватися під час розгляду справ у судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій. Варто наголосити, що у клопотанні про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції потрібно зазначити, а також детально розписувати обставини, на підставі яких учасник просить суд задовольнити клопотання, та обов'язково додати докази, якими обґрунтовується неможливість прибуття до суду.

Про відмову або задоволення клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції суддя постановляє ухвалу. Копія ухвали про участь особи

у судовому засіданні в режимі відеоконференції у приміщенні суду негайно надсилається до суду, який зобов'язаний організувати її виконання, та особі, яка братиме участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [4].

Основними перевагами проведення судового засідання в режимі відеоконференції є [4,5]:

1. оперативність судочинства. Використання відеоконференцій дозволяє прискорити розгляд справ, особливо у випадках, коли учасники не можуть швидко прибути до суду;

2. доступність правосуддя. Відеоконференції дозволяють сторонам брати участь у судовому засіданні з будь-якого місця, що полегшує доступ до правосуддя для осіб, які проживають у віддалених регіонах, мають обмежені можливості для пересування або перебувають за кордоном;

3. дотримання строків судового розгляду, як важливого елемента права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3];

4. зниження витрат. Відеоконференції зменшують витрати, пов'язані з транспортом, проживанням та іншими витратами, що виникають у зв'язку з фізичною присутністю в суді;

5. безпека. У деяких випадках відеоконференція може забезпечити кращий рівень безпеки для учасників процесу (наприклад під час епідемій або війни).

Попри численні переваги, участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції супроводжується низкою викликів, які необхідно враховувати [4,5]:

1) технічні проблеми. Неналежне технічне забезпечення, погана якість інтернет-зв'язку або програмних засобів можуть призвести до порушення процесуального порядку судового засідання та затримок у розгляді справи;

2) відсутність особистого контакту. Відеоконференції не можуть повністю замінити живу присутність учасників у залі суду. Суддя не завжди може оцінити поведінку та реакції учасників процесу на належному рівні;

3) питання конфіденційності та безпеки. Використання відеозв'язку створює ризики щодо безпеки переданої інформації, якщо не забезпечено належного захисту даних.

Отже, підсумовуючи викладене та враховуючи глобальний розвиток цифрових технологій, можна прогнозувати, що участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції стане ще більш поширеною практикою під час здійснення цивільного судочинства. Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції є важливою інновацією в сучасному судочинстві, що сприяє покращенню доступу до правосуддя та ефективності судового процесу. Вона має такі переваги, як зручність для учасників, економія часу та коштів, а також можливість забезпечення безпеки. Однак, існують і виклики, зокрема, технічні проблеми, ризики порушення конфіденційності та обмеження в оцінці поведінки учасників. Для успішного впровадження відеоконференцій необхідно вдосконалювати законодавчу базу та забезпечити належну технічну підтримку. Таким чином, відеоконференції можуть стати важливим елементом сучасного судочинства, що дозволить спростити процес та зробити його більш доступним для всіх учасників.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 23 верес. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=627809>
4. Особливості відправлення правосуддя у цивільних справах в умовах війни: огляд окремих правових позицій Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_vidpravl_pravosud_viina.pdf

5. Юридична практика. URL: <https://pravo.ua/protsesualni-vidnosyny-na-vidstani-chy-mozhe-zakhysnyk-braty-uchast-u-sudovomu-zasidanni-u-rezhymi-videokonferentsii-ne-z-prymishchennia-sudu/>

РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Дудка Ірина Ігорівна

студентка III-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права*

О.В. Гетманцев

Цивільне судочинство є фундаментальним механізмом для реалізації захисту прав та інтересів громадян, який забезпечує належне вирішення правових конфліктів. Більшість справ, що розглядаються судами в межах цього процесу, стосуються повсякденних аспектів життя, включаючи цивільні, земельні, трудові, сімейні, житлові відносини, а також відносини, які виникають з приводу захисту прав споживачів та інші питання, які виникають у повсякденній діяльності осіб. У зв'язку з постійним зростанням кількості судових справ та необхідністю підвищення ефективності судової системи, все частіше обговорюється можливість застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) у цивільному судочинстві. Використання ШІ в цій сфері має потенціал для оптимізації процесів, скорочення часу розгляду справ, зменшення навантаження на суддів та підвищення точності судових рішень. Однак, попри очевидні переваги, впровадження таких технологій також породжує низку серйозних ризиків, серед яких є потенційне порушення принципів справедливості, безсторонності та прозорості судових рішень. Вивчення та аналіз цих ризиків є необхідним для того, щоб забезпечити баланс

між технологічним прогресом і захистом прав і свобод людини в правовій площині.

Визначення поняття штучного інтелекту закріплене в чинному національному законодавстві України, а саме в Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2020 р. №1556-р. Згідно вказаного нормативно-правового акту штучний інтелект - організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [1]. У Розпорядженні зазначені пріоритетні завдання, виконання яких слід забезпечити, зокрема передбачається впровадження консультативних програм на основі ШІ для забезпечення доступу до юридичних консультацій широкому колу осіб. Передбачено також можливість ухвалення рішень у справах незначної складності з використанням технологій ШІ. Однак постає питання: які ризики можуть виникнути внаслідок реалізації зазначених завдань та впровадження технологій штучного інтелекту в сферу правосуддя?

Однією з ключових проблем впровадження ШІ в систему правосуддя є питання відповідальності за рішення, ухвалені з використанням технологій ШІ. Згідно статті 124 Конституції України в Україні правосуддя здійснюють судді [2]. Чинне законодавство передбачає підстави та механізм притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. До суддів, як працівників, найнятих державою, дисциплінарні стягнення застосовуються згідно з нормами, передбаченими Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Частина 1 статті 106 цього закону визначає значний перелік підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, наприклад, суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження за порушення засад

рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом [3]. Відповідно до цього виникає питання: яким чином можна притягнути до відповідальності технології ШІ, які беруть участь у прийнятті судових рішень? На відміну від суддів, які є особами, що несуть юридичну відповідальність за свої дії, ШІ є технологією, що не має правосуб'єктності та не може бути притягнуте до відповідальності в традиційному сенсі. Деякі фахівці вважають, що ШІ не може нести юридичну відповідальність, оскільки він не має такої складової як вина, а отже, відповідальність за дії програмних агентів покладається на комерційні корпорації, виробників або користувачів [4]. Проте є низка вчених, які вважають, що ШІ все ж таки можна притягувати до відповідальності, аргументуючи це тим, що ШІ, фізично втілений в об'єкт робототехніки, повинен розглядатися в якості суб'єкта правовідносин [5]. Встановлення відповідальності ШІ у цивільному судочинстві є особливо важливим, оскільки цей процес безпосередньо впливає на права та інтереси громадян, а також на правові відносини між ними. Проте у зв'язку із різноманітними підходами щодо відповідальності ШІ виникають складнощі в правовому регулюванні, адже впровадження ШІ у судову систему вимагає розробки нових механізмів для визначення відповідальності за ухвалені рішення.

Другим ризиком, пов'язаним із застосуванням технологій ШІ в цивільному судочинстві, є зловживання процесуальними правами через неправильне використання результатів роботи ШІ. Так, згідно правової позиції Верховного Суду, а саме Ухвалою від 08.02.2024 у справі № 925/200/22 Верховний Суд (ВС) визнав подання представником Позивача заяви про роз'яснення постанови ВС від 11.12.2023 у справі № 925/200/22 зловживанням процесуальними правами та залишив цю заяву без розгляду. У даній справі представник позивача використовував штучний інтелект для аналізу правової ситуації та формулювання своїх аргументів, спираючись на згенеровану інформацію з технології, що не має офіційного статусу та належного юридичного обґрунтування. Це викликало певні питання щодо правомірності використання таких висновків у судовому процесі, оскільки дані, на які посилався представник, могли не відповідати нормам чинного

законодавства, а також не містили необхідного наукового підґрунтя для підтримки правових позицій. Суд визнав подання представником позивача заяви про роз'яснення постанови ВС від 11.12.2023 зловживанням процесуальними правами та залишив цю заяву без розгляду, оскільки: 1) у справі, що розглядається, учасник використовує технологію штучного інтелекту не як засіб сприяння здійсненню належного правосуддя, а навпаки - з метою заперечення (ставлення під сумнів, оскарження) вже зроблених судом висновків. Протиставлення учасником судового процесу у процесуальній заяві висновків судової палати Верховного Суду з правового питання та штучного інтелекту, що не має нормативного регулювання та науково доведеного підґрунтя для використання, як підстава для роз'яснення рішення суду, неминуче спричиняє проблеми з точки зору впливу на авторитет ВС, його судової практики та довіри до судової влади в цілому; 2) навмисне чи недбале зловживання ресурсами суду, в тому числі використання штучного інтелекту без належного розуміння його можливостей, як підстава для протиставлення його висновків висновкам суду, можуть підірвати довіру до судової системи; 3) дії заявника у сукупності, зокрема апелювання до "позиції" штучного інтелекту "ChatGPT", згенерованого ним у відповідях з окремого питання, що вже розглянув суд, є виявом неповаги до суддів Верховного Суду [6]. Отже, використання штучного інтелекту ставить під сумнів можливість адекватної оцінки та інтерпретації юридичних понять, оскільки алгоритми, на яких базується система, не завжди можуть правильно відобразити складність правових норм і їхню інтерпретацію. Це, в свою чергу, може призвести до спотворення правозастосування, коли судді отримують інформацію, що не відповідає вимогам правової системи, що створює ризики для справедливості і правомірності судового процесу.

Також існує ризик втрати людського фактору в судочинстві. ШІ можуть виконувати завдання швидше та ефективніше, але це може викликати втрату людського розуміння, інтуїції та моральних аспектів, які часто важливі в процесі прийняття судових рішень. Недостатня взаємодія між ШІ та суддями або

адвокатами може вплинути на якість судових процесів і довіру до системи правосуддя [7]. У цивільному судочинстві, зокрема, розглядаються сімейні, трудові спори, а також справи про відшкодування моральної шкоди, де важливо не лише застосовувати юридичні норми, але й враховувати емоційні та соціальні складові учасників процесу. Штучний інтелект хоч і здатний обробляти великий обсяг даних і аналізувати їх швидше, ніж людина, не має здатності до інтуїції, моральної оцінки чи емпатії. Це може призвести до ситуацій, коли ШІ пропонує рішення, що є формально правильними з юридичної точки зору, але ігнорує важливі людські аспекти, які суддя обов'язково врахував би при винесенні рішення.

Окрім зазначених ризиків також існують і інші ризики, такі як помилки в програмуванні, небезпека зламу системи, питання етики, ризик використання неправильних моделей чи алгоритмів та інші.

Висновок: Впровадження штучного інтелекту в цивільне судочинство несе значний потенціал для підвищення ефективності судової системи, однак воно супроводжується низкою небезпечних ризиків. Серед основних загроз можна виокремити проблеми відповідальності за рішення, ухвалені з використанням ШІ, можливість зловживання процесуальними правами, а також неврахування людського фактору. Відсутність правосуб'єктності ШІ та ризики зловживання процесуальними правами можуть негативно вплинути на довіру до судової системи. У зв'язку з цим необхідне ретельне правове регулювання застосування технологій ШІ, аби збалансувати технологічний прогрес із захистом прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р, Київ
2. Конституція України від 28.06.1996р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 02.06.2016 р. №1402-VIII, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545

4. Удовенко Ж.В., Руденко Н.В. Переваги та недоліки впровадження системи штучного інтелекту у правосуддя України.
5. Радутний О. Кримінальна відповідальність штучного інтелекту. “Інформація і право”. 2017. Т. 2, № 21/2017.
6. Ухвала Верховного Суду у справі № 925/200/22 від 8 лютого 2024 року
7. Ільченко І. Ризики застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві.

АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ЄС ТА В УКРАЇНІ

Дар'я Д'ячкова

*студентка 3 курсу, Навчально-наукового інституту права, Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка* **Світлана Рабовська**

Актуальність теми дослідження пов'язана євроінтеграційними процесами України і необхідністю уніфікувати національне законодавство у відповідності до стандартів Європейського Союзу (далі - ЄС).

Метою дослідження є аналіз моделей адвокатського самоврядування у країнах ЄС та визначення окремих проблемних аспектів у національного регулюванні.

У країнах ЄС існують різні моделі організації самоврядування адвокатури. Найбільш поширена класична модель, у якій членство в адвокатурі пов'язане з належністю до палати адвокатів. Така структура побудована на принципах корпоративного управління, при якому частину повноважень члени палати делегують органам управління та здійснюється на підставі статуту організації,

членство в якій та сплата членських внесків є обов'язковими. Особа, яка не є членом професійної організації адвокатів, не має права на здійснення адвокатської діяльності. Цієї моделі дотримуються Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Франція, Італія, Греція [1, с.168].

Друга модель характеризується тим, що палати утворюються за територіальною ознакою та об'єднують усіх адвокатів, внесених до списку на території тієї чи іншої федеральної землі. Юрисдикція кожної палати адвокатів поширюється на територію тієї федеральної землі, для якої ця палата була заснована, а також на всіх адвокатів, які внесені до списку цієї палати адвокатів. Представником цієї моделі є Австрія. Самоврядування адвокатурою у Німеччині включає в себе обов'язкові ознаки обох моделей[2].

Наступна модель передбачає самоврядування адвокатурою через асоціації, спілки. Ці моделі самоврядування адвокатури містять східні риси. Наприклад, Шведська асоціація адвокатів, Спілка адвокатів у Швейцарії.

Четверта модель передбачає здійснення управління через судові інни, остання – управління за допомогою юридичної спільноти (Великобританія). До цієї моделі із певними застереженнями можна віднести Швейцарію (Спілка адвокатів), Швецію (Асоціація адвокатів). Усі вказані моделі, крім моделі, яка передбачає самоврядування адвокатурою через асоціації та спілки, об'єднує те, що членство в палаті, колегії, судовому інні є обов'язковим [3, с. 192].

Проаналізуємо більш детально класичний приклад першої моделі АС, а саме АС у Франції. На національному рівні адвокатура Франції представлена радою асоціацій адвокатів, яка обирається членами асоціації. Основною діяльністю ради асоціацій адвокатів Франції є координація учбових центрів з підготовки адвокатів, представництво інтересів спільноти адвокатів перед державними органами та громадськістю. Також рада асоціацій адвокатів має право приймати дисциплінарні та етичні норми для всієї професії. Рада виконує репрезентативну, освітню функцію, а також має повноваження приймати рішення про прийом іноземних громадян у число адвокатів Франції. Рада колегії має досить широкі владні

повноваження і здійснює владні функції на рівні з Головою колегії. У Франції так само, як в Італії, Австрії та Німеччині, чисельний склад Ради колегії адвокатів залежить від кількості зареєстрованих адвокатів у тій чи іншій колегії, що діє в даній області [4, с. 158–159].

Аналіз національного законодавства дає можливість стверджувати наявність АС, яке має власну структуру і особливості.

19 листопада 2012 року була утворена Національна асоціація адвокатів України як недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує всіх адвокатів України.

Система адвокатського самоврядування здійснюється через діяльність восьми організаційних форм, а саме: З'їзд адвокатів України; Рада адвокатів України; Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; Вища ревізійна комісія адвокатури; Конференція адвокатів регіону; Рада адвокатів регіону; Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія регіону; Ревізійна комісія регіону.

Аналіз структури АС України дає підстави стверджувати про наявність ознак різних моделей. Зокрема у класичній моделі особа, яка не є членом професійної організації адвокатів, не має права на здійснення адвокатської діяльності. В Україні членство у НААУ є також обов'язковим. Друга модель характеризується тим, що палати утворюються за територіальною ознакою та об'єднують усіх адвокатів, внесених до списку на території тієї чи іншої федеральної землі. Незважаючи на факт того, що Україна є унітарною державою, а не федеративною, АС на національному рівні поділяються на два рівні – центральні органи адвокатського самоврядування (загальнодержавний рівень) та регіональні (обласний рівень та м. Київ). Варто додати, що Статут як основа регулювання відносин в межах АС іманентний як країнам ЄС так і Україні.

Варто наголосити на окремому негативному аспекті функціонування АС. Закон «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» встановлює п'ятирічний строк перебування на посадах в органах адвокатського самоврядування та встановлює заборону перебувати на посадах в АС понад два строки поспіль [5].

У 2016 році в коментарях до проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розробленого Радою з питань судової реформи, експерти Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції» зазначали, що у переважній більшості європейських країн строк повноважень у органах адвокатського самоврядування (голова, члени ради тощо) становить від одного до трьох років[6].

Майже аналогічні рекомендації щодо строків перебування на посадах керівників і членів органів адвокатського самоврядування висловлені у Спільному висновку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) та Директорату правосуддя та людської гідності Загального директорату прав людини та верховенства права Ради Європи щодо проекту Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 18 жовтня 2011 року CDL- AD(2011)039 [7].

Так, логічним видається скорочення строку повноважень на посадах в АС, щонайменше до трьох років.

Більше того, пересічний адвокат не має ніякого впливу на діяльність Асоціації, а можливості бути обраним на будь-які посади середнього чи вищого рівня без підтримки керівництва є радше ілюзорними[8]. Водночас будь-яка критика цього органу заборонена правилами адвокатської етики і є підставою для дисциплінарної відповідальності [9].

Варто зауважити, що діяльність АС повинна бути якісною і справедливою. ЄСПЛ неодноразово констатував порушення з боку АС щодо накладання дисциплінарних стягнень на адвокатів. Зокрема у справі *Bagirov* проти Азербайджану (заяви №81024/12 і 28198/15) [10] заявник скаржився на те, що він був відсторонений від практики адвоката на один рік, а потім позбавлений права адвокатської практики через заяви, які він зробив щодо жорстокості поліції та функціонування судової системи в країні. ЄСПЛ визначив, що було порушено право адвоката на повагу до приватного і сімейного життя та свобода вираження поглядів.

З іншого боку, варто згадати справу «*Pisanski v. Croatia*» [11], адвоката висловився на адресу суду, в одному з поданих ним процесуальних документів з

критикою судового рішення. На національному рівні на нього наклали штраф, однак Асоціація адвокатів Хорватії не визнала порушення з боку адвоката. Згодою ЄСПЛ так само висловився на підтримку адвоката. Наведені справи демонструють важливість АС як органу, який забезпечує незалежність адвокатури

Таким чином, європейська правова традиція сформувала чотири основні моделі організації АС. Україна ввібрала ознаки різних моделей, однак окремі проблемні аспекти й надалі потребують вирішення.

Список використаних джерел:

1. Руденко М. В. Організаційні форми адвокатської діяльності у країнах Європи (Німеччина, Швеція, Австрія). *Форум права*. 2016. № 2. С. 168–174.
2. Вільчик Т. Б. Системи органів адвокатського самоврядування в країнах Європейського Союзу: Італія, Німеччина, Франція. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2. С. 38-45.
3. Деханов С.А. Организация адвокатуры и профессиональная этика адвокатов в Западной Европе. М.: Юрлитинформ, 2012. С. 180–220.
4. Pierre Bonnet. L'avocat et sa discipline. – France, 1992. – 662 p.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI, ст.ст. 48, 50–53, 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 26.09.2024).
6. Коментарі до проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розробленого Радою з питань судової реформи. 2016, п. 39. URL: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Law-Bar-Comments-EUProjectTeam_22April-2016_ukr_.pdf.
7. CDL-AD(2011)039-e Joint Opinion on the draft law on the bar and practice of law of Ukraine by the Venice Commission and the Directorate of Justice and Human Dignity within the Directorate General of Human Rights and Rule of Law of the Council of Europe.
8. Тінбовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023.

9. Правила адвокатської етики, затвержені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення:26.09.2024).

10. Bagirov проти Азербайджану. URL: <https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2020/07/CASE-OF-BAGIROV-v.-AZERBAIJAN.pdf> (дата звернення:26.09.2024).

11. Pisanski v. Croatia. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-233985%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-233985%22]) (дата звернення:26.09.2024).

АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Жерновой Надія Валеріївна

студентка III курсу спеціальності «Право»,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н, доцентка, доцентка кафедри процесуального права*

Чернівецький національний університет

ім. Юрія Федьковича **Л.А. Кондрат'єва**

Основні аспекти євроінтеграційного процесу в контексті міжнародного досвіду та викликів, з якими стикаються національні правові системи при входженні в європейський правовий простір – це впровадження європейських стандартів у судову сферу України. Для успішної інтеграції української судової та правової системи в Європейську спільноту важливо, щоб національні правові норми узгоджувалися із законодавчими актами ЄС і сприймалися українським суспільством. Тому кожен законодавчий акт має бути ретельно розроблений з урахуванням цих викликів, запровадженням системи тимчасового застосування

певних правових норм, створенням інститутів для реалізації цих норм на практиці, перевірка їх на придатність до практичного застосування.

Загалом європейська практика, на основі якої впроваджуються правові стандарти, свідчить про наявність як обов'язкових стандартів, так і стандартів, що мають рекомендаційний характер. Обов'язкові правові стандарти знаходять своє вираження у правових нормах, що зобов'язують до належної правової поведінки. Саме цей аспект стандартів багато в чому визначає загальний напрямок розвитку правової системи, оскільки за своєю правовою природою такі норми належать до норм-принципів, а, отже мають установчий характер.

З урахуванням множинності підходів до визначення понять «стандарт», «міжнародні стандарти», «європейські стандарти» В. Владишевська, наприклад, пропонує наступне визначення поняття «міжнародні стандарти у сфері правосуддя»: це загальновизнані, універсальні мінімальні вимоги, які установлені та визнані міжнародною спільнотою (принципи, рекомендації, правила, критерії, рішення, висновки) для ефективного функціонування як держави в цілому, так і судової влади зокрема [1, с. 49]. Також В. Владишевська зазначає про доцільність звернення уваги на наведену в правовій доктрині трирівневу структуру застосування міжнародно-правових стандартів у національному законодавстві:

- 1) стандарт має бути зафіксований у нормах міжнародного права, та, відповідно, мати обов'язковий чи рекомендаційний характер;
- 2) цей стандарт має бути застосований в юрисдикційних нормах;
- 3) цей стандарт має бути пояснено й визнано в наукових працях міжнародного права [1, с. 47].

Угода про асоціацію між Україною і ЄС є ґрунтовним та значним за обсягом документом, який дає можливість зрозуміти, що Україна прагне отримати в результаті євроінтеграції та наскільки тривалим буде цей процес. Вона значно більша за обсягом і докладніша порівняно з Угодою про асоціацію між Польщею і ЄС, зокрема у сфері судочинства, прокуратури, – зауважив суддя Варшавського окружного комерційного суду Лукаш П'єбіяк. Він навів низку переваг у сфері

правосуддя, які має Польща як член ЄС: можливість визначати спрямованість політики і правових норм, а також ухвалювати рішення, маючи представників у таких органах ЄС, як Європейська комісія, Європейський парламент, Європейський суд справедливості, а також беручи участь у переговорах між національними урядами та органами ЄС; можливість уніфікувати законодавство для полегшення співпраці у сфері судочинства через правила, директиви та інші правові акти ЄС; можливість діяти у спільних органах, наприклад у Європейській судовій навчальній мережі, Європейській мережі судових рад [2, с. 13].

Разом з тим, Лукаш Грєбіяк зазначив і певні негативні чинники процесу впровадження європейських стандартів судочинства, як то: ускладнення правових систем держав-членів унаслідок наявності нового, унікального типу правової системи, що відрізняється від національних та міжнародних правових систем; проблеми пріоритету і суверенітету (національна конституція чи європейське право); безумовне визнання судових рішень, ухвалених в інших державах-членах, без урахування особливостей національного правопорядку тощо.

У контексті процесів реформування судової влади слушною є наукова позиція Н. П. Демчик, яка обґрунтовує вербальну конструкцію – «системна судова реформа», змістом якої, на думку вченої, є «комплекс політико-правових заходів, які полягають у структурних, функціональних та державно-службових перетвореннях у судовій сфері з метою вдосконалення системи судової влади та здійснення правосуддя» [4, с. 75]. Що свідчить про те, що судова реформа має системний характер, який охоплює всі змістовні елементи системи судової влади та є більш широким за змістом політико-правовим явищем, ніж реформа системи судоустрою.

Також слід звернути увагу на досвід європейських країн у здійсненні господарського судочинства. Не в багатьох європейських державах функціонують спеціалізовані суди з розгляду комерційних спорів (економічних або ж господарських). Наприклад, в Австрії діє єдиний на всю країну Торговий суд, що розглядає комерційні спори, у тому числі й справи про банкрутство (до складу суду

входять представники ділової спільноти в якості комерційних суддів). У Бельгії створений комерційний трибунал, який діє як суд першої інстанції, що розглядає спори, в основному з торгових відносин (до складу комерційного трибуналу входить професійний суддя і 2 представники ділових кіл. Комерційні трибунали є ланкою бельгійської судової системи).

У Швейцарії для вирішення комерційних спорів створені торгові суди, що складаються не тільки з юристів, але й з представників ділових кіл, обрані кантональними радами. Слід додати, що характерним для Європи у вирішенні комерційних спорів є поступова імплементація арбітражних принципів до роботи державних судів. Це зумовлено високим рівнем довіри до державних судів у Європі та відсутністю корупції [3].

Отже, позитивним для України доцільно вважати:

- 1) заснування організаційних засад щодо наявності окремих категорій справ, що можуть розширити юрисдикцію вітчизняних господарських судів (створення спеціалізованого суду із розгляду комерційних спорів із іноземними суб'єктами);
- 2) запровадження прискореної процедури розгляду господарських справ у випадку застосування судом альтернативних варіантів вирішення спорів (поєднання медіативних та процедурних повноважень суддів);
- 3) вивчення дієвості адміністративно-правових засад публічного адміністрування позасудової діяльності суддів;
- 4) вдосконалення адміністративно-правових засад реалізації альтернативних судовому вирішенню господарських спорів;
- 5) можливості запозичення досвіду щодо організації процедур судового розгляду, зокрема його структури яка складається з одної ланки, на прикладі судової системи Бельгії;
- 6) пріоритетності спеціалізованої конкретизації статусу судді господарського суду.

Європейський курс України ґрунтується перш за все на принципах дієвості демократичних інституцій, верховенстві права та укріпленні інституцій усіх рівнів

державного управління загалом та судових органів зокрема. Зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості, це ті стандарти внутрішньої політики, що мають бути забезпечені Україною відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Досліджуючи сучасні тенденції, важливо зазначити, що реформування судової системи України, слід проводити лише після належного аналізу ситуації, що склалась в країні, та можливого впливу законотворення на сучасному етапі. Нові тенденції в правовій системі повинні бути прийняті після консультацій з основними заінтересованими сторонами на основі принципів прозорості у цих галузях.

Судова система України протягом останніх років була об'єктом численних реформ, про що свідчать багато висновків Венеціанської комісії та доповіді, підготовлені Радою Європи. Принцип стабільності та послідовності законів, як основного елемента верховенства права, вимагає стабільності в судовій системі. Стабільність судової системи та її незалежність тісно взаємопов'язані. Довіра громадян до судової влади може зростати лише в умовах стабільної конституційної та законодавчої бази.

Таким чином, політика у сфері реформування судової системи України потребує вдосконалення. Доцільно було б впровадження нової концепції реформування судової системи, яка б була схвалена як суспільством, так і міжнародними партнерами. Україна має великий досвід у спробах реформації судової системи, що має на меті імплементацію принципів ЄС в правову систему України, рекомендаціям міжнародних партнерів це реально зробити.

Отже, дослідження міжнародного та європейського досвіду у реформуванні судової системи свідчить про необхідність приведення українського законодавства у відповідність до відповідних стандартів, зокрема, європейських. Так, для подальшого реформування системи судоустрою необхідною та обґрунтованою є законотворча діяльність з метою вдосконалення законодавства щодо організації судової системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Владишевська В. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації. Юридичний вісник. 2016. № 3. С. 47-50.
2. Міжнародний судово-правовий форум 2015 «Судова реформа в Україні: європейський вектор». Вісник Верховного Суду України. 2015. С. 13-17.
3. Коваленко А., Рубежок Б. Судова реформа в Україні: історія та сучасний стан. Журнал «Наукові перспективи». Випуск 12, Київ, 2021,
4. Демчик Н.П. Судова реформа в умовах євроінтеграційних процесів: журнал «New Ukrainian Law». Випуск 5, Київ, 2023, 73-78 с.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В ЕКОЛОГІЧНИХ СПРАВАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Золотаренко Софія Ігорівна

студентка 2 курсу спеціальності «Право»,

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

Екологічні права громадян є фундаментальними правами людини, закріпленими в Конституції України, законах України та міжнародних правових актах. Так згідно зі ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» кожен громадянин має право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їхньому здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище [1]. Однак, незважаючи на їх важливість, реалізація цих прав може стикатися з численними перешкодами,

особливо коли йдеться про доступ до правосуддя. Проблеми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав є актуальною темою, оскільки вони безпосередньо впливають на ефективність захисту навколишнього середовища та якість життя громадян.

На нашу думку, до проблем доступу до правосуддя можна віднести високі судові витрати, включаючи оплату послуг адвокатів та експертів, які часто стають перешкодою для громадян та неурядових організацій. Також такі професори як В. Анісімова, А. Соколова, А. Гетьман підкреслюють, що «недостатня спеціалізація суддів у сфері екологічного права часто призводить до неправильного тлумачення та застосування екологічного законодавства» [2]. Що в результаті може призвести до несправедливих рішень та підриву довіри громадськості до судової системи в екологічних справах. Незважаючи на те, що право на доступ до екологічної інформації закріплено в законодавстві, зокрема статтею 50 Конституції України [3], на практиці громадяни стикаються з труднощами при отриманні необхідних даних. Це ускладнює підготовку до судових процесів та обмежує можливості ефективного захисту екологічних прав.

Важливим є, окрім усунення та вдосконалення зазначених проблем, модернізація та розвиток альтернативних механізмів вирішення спорів, зокрема медіації, яка може сприяти більш ефективному розв'язанню екологічних конфліктів. Медіацію називають серцем системи альтернативного врегулювання спорів, що довела в багатьох державах свою ефективність як для сторін конкретного спору, так і для суспільства загалом. Окрім того, коли медіація інтегрується в судову систему, вона може зменшити судове навантаження на суддів та скоротити час на розгляд справ. Таким чином, скорочуються витрати громадян та судової системи загалом, а отже підвищується доступність правосуддя [4].

Зокрема науковиця Т. Єрмолаєва вбачає необхідність закріпити в Україні положення про те, що при оцінці доказів у спорах щодо захисту екологічних прав громадян слід керуватись принципом «поза розумними сумнівами», використання якого практикується Європейським судом з прав людини. Цей принцип

передбачає, що доведення ґрунтується на співіснуванні достатньо вагомих, чітких і взаємно підтверджуючих висновків та презумпцій неспростовних фактів. Застосування принципу «поза розумним сумнівом» відображає максимальний стандарт встановлення факту порушення екологічних прав. Жорсткість цього критерію виправдана тим, що порушення екологічних прав безпосередньо загрожує життю людей. Цей стандарт значно підвищує ефективність захисту екологічних прав в Україні та запобігає зловживанню законом з боку чиновників та бізнесменів [5].

Також потрібно пам'ятати, що Україна є стороною Орхуської конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [6]. Ця конвенція зобов'язує Україну забезпечити ефективний доступ до правосуддя у справах, пов'язаних з охороною навколишнього середовища

Отже, проблеми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав в Україні є комплексними та вимагають системного підходу до їх вирішення. Важливим є забезпечення ефективної імплементації міжнародних стандартів, зокрема положень Орхуської конвенції, щодо доступу до правосуддя в екологічних справах. На нашу думку, також доцільно надати можливість громадянам звертатися за правовою допомогою до центрів надання безоплатної первинної правової допомоги за рахунок коштів державного бюджету (для надання адвокатами роз'яснень, консультацій, складання процесуальних документів), оскільки захист навколишнього середовища та прав громадян – це напрям діяльності, в якому перш за все заінтересована держава. Водночас, важливо розвивати спеціалізацію суддів у сфері екологічного права та вдосконалювати процесуальні механізми розгляду екологічних справ. Лише комплексний підхід, який враховує як національні особливості, так і міжнародний досвід, дозволить забезпечити ефективний захист екологічних прав громадян України через систему правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
2. Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана. – Харків: Право, 2021. – 552 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/images/files/Eco_pravo_2021.pdf
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Інтеграція медіації в судову систему України: програмний документ / підготовлено Т. Кисельовою – Київ, 2017 URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7>
5. Проблеми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав / Т. В. Єрмолаєва // Проблеми законності - 2017. - Вип. 137. - С. 92-100. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/233584286.pdf>
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя, з питань, що стосуються довкілля. Міжнародний документ від 25.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зюбрицька Маріна Олександрівна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права І.Ю. Татулич

Принцип гласності цивільного судочинства є конституційним та одночасно міжгалузевим принципом цивільного процесуального права, який має нормативне закріплення як на національному, так і на міжнародному рівнях правового регулювання. На національному рівні ст. 129 Конституції України закріплений як засада судочинства принцип гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами [1]. У чинному процесуальному законодавстві зазначений принцип закріплено в переліку основних засад (принципів) цивільного судочинства. Безпосередньо у п. 3 ч. 3 статті 2 ЦПК України він отримав своє закріплення, а також в ст. 7 ЦПКУ [2]. Крім того, сутність принципу гласності цивільного судочинства розкривається у ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Принцип гласності означає, що розгляд в цивільних судах є відкритим, що забезпечує присутність на слуханні справи будь-якій особі, тобто передбачається можливість вільного доступу в зал судового засідання не тільки осіб, що беруть участь у справі, але й всім іншим особам, що виявили бажання бути присутнім при вирішенні спору. З метою висвітлення ходу процесу і його результатів у залі можуть бути присутнім працівники засобів масової інформації (далі – ЗМІ) [3].

В. А. Кройтор, виходячи зі змісту ст. 7 ЦПК України, вважає, що зміст принципу гласності цивільного судочинства становлять правові вимоги, звернені

прямо до суду (процесуальний зміст принципу гласності) і положення, які закріплюють права громадян, що виникають у зв'язку з проведенням відкритого судового розгляду (публічність) [4, с. 421]. В свою чергу, О. О. Штефан вважає, що принцип гласності та відкритості цивільного судочинства має три складові: 1) гласність; 2) відкритість; 3) повне фіксування технічними засобами судового процесу задля досягнення мети цивільного судочинства – ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [5, с. 6].

Враховуючи те, що в умовах воєнної агресії проти України особиста участь у судовому засіданні може бути небезпечною для учасників справи, активно практикується участь у судовому засіданні поза межами приміщення суду у режимі відеоконференції. Поширеною дана форма участі у судовому засіданні стала ще у зв'язку з введенням карантину, зумовленого Covid-19. Стаття 212 ЦПКУ закріплює питання участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Державна судова адміністрація розробила порядок проведення відеоконференції зв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Таким чином, було передбачено використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференції зв'язку. Так, зазначена підсистема після реєстрації у власному Електронному кабінеті дозволяє учасникам справи та їх представникам подавати документи до суду, отримувати документи, знайомитись з матеріалами справи. Підсистема «Електронний суд» надає широкий спектр можливостей для учасників справи як подавати документи, так і знайомитись з наявними у матеріалах справами, отримувати інформацію про хід розгляду справи. Так, під час звернення до суду рекомендується зазначити актуальні номери телефонів та електронні адреси. У справах, які зараз перебувають на розгляді, варто подати до суду актуальну адресу свого місця перебування, щоб суд мав можливість повідомляти про прийняті процесуальні рішення. Також обмін процесуальними документами можливий через поштову скриньку в системі обміну

електронними документами на офіційному вебпорталі судової влади України за адресою: mail.gov.ua або через інші адреси електронної пошти, вказані у відповідних заявах учасниками судового процесу [6].

Судова практика свідчить, що суди здебільшого задовольняють клопотання учасників справи про участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, якщо наявна відповідна технічна можливість. Так, наприклад, Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи касаційну скаргу, зазначила у своїй ухвалі від 07 червня 2022 року у справі № 910/10006/19, що з огляду на умови та обстановку, за яких має здійснюватися правосуддя і на необхідність дотримання принципів рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласності та відкритості судового процесу; змагальності сторін та розумних строків розгляду справи, звернення до суду з клопотанням про розгляд справи в режимі відеоконференції дозволить дослідити й оцінити доводи касаційної скарги без порушення означених засад судочинства та водночас гарантувати та не наражати відвідувачів судового засідання на загрози їхньому життю, здоров'ю та безпеці, що можуть виникнути в умовах воєнної агресії проти України.

Практика ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що гласність ототожнюється з відкритістю, оскільки відмова національних органів повідомити заявникові про дату та час слухання у цій справі розглядалася як порушення гласності судового розгляду (п. 40 рішення ЄСПЛ від 8 листопада 2005 р. у справі «Стрижак проти України») [7].

Гласність судового процесу в цілому є похідною від принципу незалежності суду та рівності сторін у судочинстві, забезпечує «прозорість» судочинства, тобто судовий процес стає «прозорим» за умов визнання пріоритету прав людини і громадянина, а суспільство зацікавлене у незалежному суді та рівності сторін, і тому лише в умовах гласності судова незалежність і рівність сторін стають гарантованими; натомість гласність судочинства, яка також є необхідним елементом правосудної діяльності органів судової влади та умовою реалізації права

на судовий захист інтересів суспільства у справедливому правосудді, проявляється в таких трьох аспектах: обов'язок суду забезпечити гласність судочинства; право сторін на гласний розгляд справи; право бажаючих бути присутніми у відкритих судових засіданнях, поширювати та отримувати інформацію про діяльність суду [8, с. 45].

Засада гласності судочинства поєднується з повним фіксуванням судового процесу технічними засобами, оскільки фіксація судового процесу технічними засобами розглядається як спосіб забезпечення гласності судочинства і в Конституції України і в процесуальних кодексах.

Таким чином, воєнний стан в Україні вніс свої корективи у процес розгляду судових справ. Однак, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмежено. Тому заходи, які наразі впроваджуються у судовій системі, мають на меті забезпечити можливість розгляду судових справ і не наражати на небезпеку життя та здоров'я учасників судового процесу. Реалізація принципу гласності цивільного судочинства, з одного боку, є досягненням завдань і мети цивільного судочинства, а з іншого – реалізацією права на справедливий судовий розгляд та одну з його складових – права на доступ до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 серпня 2024 р.: К.: Паливода А. В.Ю 2024. 336 с.
3. Гласність і відкритість судового процесу. «Судова влада України». Галицький районний суд м. Львова. Аналітичний портал. URL: https://gl.lv.court.gov.ua/sud1304/knowledge_base/284885/

4. Кройтор В. А. Процесуальний зміст принципу гласності цивільного судочинства. *Форум права*. 2011. №3. С. 419–427. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
5. Штефан О. О. Принцип гласності та відкритості судового процесу і його повне фіксування технічними засобами в цивільному судочинстві України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 2. С. 5–14.
6. Катерина Чернілевська. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану – Юрліга. *Судова практика* 25 травня 2022р. https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2005 року у справі «Стрижак проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_441#Text (дата доступу: 05.12.2023).
8. Курс цивільного процесу: підруч. / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Кейван Станіслава Петрівна

студентка IV-го курсу юридичного факультету Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія*

Федьковича **А. А. Паскар**

Розширення Європейського Союзу 1 травня 2004 року вплинуло на політичні, географічні та економічні кордони об'єднання, зробивши Україну не лише сусідньою державою, а й потенційним стратегічним партнером ЄС. Незважаючи

на те, що співпраця між Україною та ЄС була започаткована ще на початку 1990-х років, проте практичні кроки до євроінтеграції почалися лише у 2004 році. З цього моменту євроінтеграція стала одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики України, що отримала відображення в ряді нормативно-правових актів.

Орієнтація на європейське співтовариство визначила стратегічний курс України на адаптацію національної правової системи до європейських стандартів, а також на створення ефективного механізму захисту прав і свобод громадян. У зв'язку з цим виникла необхідність серйозної «модернізації» національної системи захисту цивільних прав, яка наразі базується переважно на діяльності юрисдикційних органів.

Хоча судова система залишається основним способом захисту прав в Україні, і вона має свої переваги, такі як незалежність суду, чітко встановлені процедури розгляду справ та ухвалення рішень, правова основа діяльності суду і обов'язковість виконання його рішень усіма сторонами, судовий процес щодо вирішення правових спорів має свої недоліки. Як показує сучасна практика, суди перевантажені справами, що часто затягує розгляд на тривалий час, а витрати на судовий процес можуть бути значними. Послуги висококваліфікованих юристів також стають недоступними для багатьох громадян, а примусове виконання судових рішень іноді не спрацьовує, особливо якщо боржник не бажає виконувати приписи таких рішень.

Головним недоліком судового захисту є те, що навіть коли рішення приймається вчасно та відповідно до «букви закону», це не завжди вирішує конфлікт. Законність рішення не завжди означає справедливість, і перемогу в суді отримує той, хто має більше доказів, а не той, на чистому боці правда.

Крім того, ефективність правозастосування залежить від досвіду суддів, які не завжди готові до розгляду нових типів справ, таких як земельні чи інтелектуальні спори, біржові операції або захист прав споживачів, що позначає потребу в дослідженні та впровадженні альтернативних методів вирішення правових конфліктів, які забезпечують швидке та ефективне їх вирішення

Альтернативні способи вирішення спорів (*дали* - АСВС) становлять собою комплекс позасудових методів, які дозволяють сторонам досягти взаємоприйнятної угоди. У багатьох країнах світу АСВС визнані ефективною альтернативою судовому розгляду, оскільки вони не передбачають значних фінансових та часових витрат, а також дозволяють уникнути тривалих судових процедур. Важливо відзначити, що АСВС сприяють зниженню навантаження на судову систему шляхом скорочення кількості справ, що вимагають судового втручання, тим самим підвищуючи ефективність правозастосування.

Термін «альтернативне вирішення спорів» вперше почали застосовувати у США ще у 60–70-х рр. ХХ ст. для позначення гнучких і неформальних процедур врегулювання конфліктів, які виникли на противагу складній і громіздкій процедурі офіційного правосуддя та стали його своєрідною альтернативою. Їх введення було результатом помітної кризи в ефективності діяльності судів, зростаючих витрат, значної тривалості розгляду справ, надмірної формалізації судових процедур [1, с. 37].

На думку Тетяни Шинкар, традиційним є поділ альтернативних способів залежно від їх статусу і значення у системі альтернативного вирішення спорів на основні та комбіновані. З-поміж основних альтернативних способів вирішення спорів, як правило, розглядають такі три способи і притаманні їм процедури, а саме:

– переговори (англ. *negotiation*) – становлять процес врегулювання юридичного конфлікту (спору) сторонами без залучення третьої особи (посередника) для надання допомоги в примиренні й досягненні угоди. Переговори орієнтовані на самостійне припинення наявних розбіжностей сторонами на власний розсуд;

– медіація (англ. *mediation*) – це врегулювання юридичного конфлікту (спору) сторонами за сприяння неупередженого, незацікавленого посередника (медіатора), покликаного сприяти примиренню сторін та досягненню ними угоди. Медіація орієнтована на припинення наявних розбіжностей самими сторонами із загальним керівництвом проведенням процедури з боку медіатора;

– арбітраж (англ. arbitration) – це вирішення юридичного спору приватним (недержавним) судом, уповноваженим винести обов'язкове рішення за результатами розгляду справи, що зазвичай здійснюється за участю сторін. Арбітраж орієнтований на вирішення наявних розбіжностей нейтральною третьою особою (арбітром) з урахуванням правових позицій сторін у спорі [2, с. 223].

Досвід європейських країн свідчить, що значна частина приватноправових спорів вирішується через альтернативні способи врегулювання, і лише менша частка доходить до судового розгляду. У деяких країнах суди мають обов'язок пропонувати сторонам скористатися медіацією або іншими формами альтернативного врегулювання спорів.

Так, наприклад, у Бельгії суд повинен запропонувати сторонам врегулювати конфлікт за допомогою механізмів альтернативного вирішення спорів, а в Англії суд має право накладати на учасників спору фінансові санкції, якщо вони відмовилися, наприклад, від медіації. Незважаючи на те, що в різних країнах Європи способи альтернативного вирішення спорів в цілому і медіація зокрема мають багато спільного, їх роль в механізмі захисту прав і взаємодія з юрисдикційним захистом відрізняються. У Великій Британії медіація широко застосовується при вирішенні правових суперечок, як повноцінна заміна цивільного судочинства, а також як доповнення судового процесу [3].

Пряме перенесення європейського досвіду на українські реалії не є ефективним рішенням. Необхідно адаптувати ці практики до місцевих умов, оцінюючи їхні потенційні переваги та недоліки. В Україні найбільш актуальними методами АСВС є переговори, медіація, арбітраж. Арбітраж, відомий в Україні як третейське судочинство, передбачає вирішення спору через незалежного арбітра, рішення якого є обов'язковим для виконання. Медіація залучає нейтрального посередника, тоді як переговори відбуваються без посередників. Переговори є найбільш доступним способом врегулювання спорів, однак їх ефективність залежить від

правової культури учасників. Недостатній рівень правових знань серед громадян та правників часто призводить до помилок, які знижують довіру до цього інструменту.

Медіація, впроваджена в Україні порівняно недавно, вже зарекомендувала себе як ефективний метод позасудового вирішення спорів, оскільки більшість спорів, переданих на медіацію, вирішуються без судового розгляду, що демонструє її переваги над переговорами та арбітражем. Медіація сприяє досягненню сторонами взаємовигідної угоди, економії часу і коштів, а також збереженню стосунків, що особливо важливо у сімейних та бізнес-спорах.

Приватна судова система, відома як «rent-a-judge», передбачає вирішення спорів за участі пенсіонованих суддів, які можуть як примирити сторони, так і винести остаточне рішення. Цей метод схожий на арбітраж, але справу розглядає колишній суддя. В Україні він можливий, оскільки закон не забороняє суддям, що вийшли на пенсію бути арбітрами.

Таким чином, на основі наведеного вище, можна дійти висновку, що євроінтеграційні процеси та реформування національної правової системи сприяють зростанню поширенню позасудового врегулювання спорів. Альтернативні способи вирішення конфліктів представляють собою сукупність процедур, що дозволяють сторонам досягти згоди без звернення до суду. До таких процедур належать, зокрема, переговори, медіація, суддівське врегулювання, третейське розв'язання спорів та міжнародний комерційний арбітраж. Перелік альтернативних методів є динамічним та постійно доповнюється у відповідь на еволюцію суспільного середовища. Головними перевагами альтернативного врегулювання є зменшення навантаження на судову систему, врахування індивідуальних інтересів сторін, досягнення взаємовигідних угод та оптимізація витрат часу та ресурсів. Україна перебуває на етапі формування національної моделі альтернативного вирішення спорів, і для її ефективності необхідна чітка законодавча регламентація.

Список використаних джерел:

1. Подковенко Т. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 1 (13). С. 36-41. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/admin,+36-41.pdf> (дата звернення: 07.10.2024).
2. Шинкар Т.І. Сутність процедур примирення в системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія. Юридичні науки. 2017. № 876. С. 219-226. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/2b26c189-1fff-4ce3-aa7c-4f83b4584fa2/content> (дата звернення: 07.10.2024).
3. Вісник НААУ. Альтернативні способи вирішення спорів | НААУ. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/publications/8920-al-ternativni-sposobi-virishennya-sporiv.html> (дата звернення: 07.10.2024).

ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ГЕНЕЗИС ТА ЗНАЧЕННЯ У ВИРІШЕННІ СУДОВИХ СПРАВ

Кирилюк Владислав Русланович

студент 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права*

О.В. Гетманцев

Цивільний процес відіграє ключову роль у забезпеченні захисту прав і свобод осіб, виступаючи ефективним інструментом для вирішення спорів у правовій площині. Значна частина спорів, які розглядаються судами в порядку цивільного судочинства, стосуються щоденних питань, таких як договірні зобов'язання, права споживачів та інші сфери життєдіяльності громадян. У цьому контексті принципи цивільного процесуального права мають вирішальне значення для забезпечення справедливого правосуддя. Одним із фундаментальних принципів є принцип диспозитивності, який надає сторонам можливість активно впливати на хід

судового процесу. Вивчення цього принципу дозволяє виявити не лише його значення, але й окреслити проблеми, з якими стикається судова практика під час його застосування. Це особливо актуально в умовах постійного розвитку судової системи, що вимагає вдосконалення механізмів реалізації прав осіб у цивільному процесі.

Згідно з юридичною термінологією, диспозитивність – це надання особам, які беруть участь у справі можливості вільно розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами на власний розсуд. Зміст принципу диспозитивності полягає в тому, що учасники цивільного процесу є вільними у наданні доказів, рівноправними у їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом, а також вони самостійно визначають обсяг своїх вимог, порядок захисту своїх прав і законних інтересів. Вони можуть ініціювати чи припиняти процесуальні дії, впливати на хід розгляду справи, змінювати підстави чи предмет позову, укладати мирові угоди або відмовлятися від позову та вчиняти інші процесуальні дії, які підкреслюють їх активну роль у судовому процесі.

Принцип диспозитивності отримав законодавче закріплення у п. 3 ч. 2 ст. 129 Конституції України, п. 5 ч. 3 ст. 2 ЦПК України та більш конкретизований у ст. 13 ЦПК України. Згідно чинного законодавства, принцип диспозитивності передбачає, що суд розглядає справи виключно за зверненням зацікавленої особи та в межах заявлених нею вимог, на основі поданих доказів [1]. З'ясування змісту цієї статті дозволяє дійти до висновку, що сторони самостійно визначають предмет і підстави своїх вимог, а також подають відповідні докази на підтвердження своєї позиції. Суд не зобов'язаний самостійно збирати докази, за винятком випадків, передбачених законодавством, зокрема коли йдеться про захист інтересів малолітніх, неповнолітніх або осіб з обмеженою дієздатністю. Таким чином, диспозитивність надає учасникам процесу повну свободу у розпорядженні своїми правами щодо предмета спору.

Диспозитивність у цивільно-правовому розумінні є свободою вчиняти процесуальні дії вільно, без примусу. Характерною особливістю принципу

диспозитивності є те, що сторонам судового процесу з вирішення цивільних справ надається можливість вільно здійснювати свої права, розпоряджатися ними під час виконання процесуальних дій, які зосереджені на порушенні, розвитку і припиненні справи в суді.

Принцип диспозитивності, який є ключовим компонентом сучасного цивільного судочинства, бере свій початок ще з епохи Давнього Риму. Фахівці з римського права, яке, як відомо, охоплювало й процесуальні аспекти, підкреслюють період, коли відбулося розмежування цього права на публічне і приватне. Вони також акцентують увагу на диспозитивному характері приватного права, зазначаючи, що такий підхід забезпечує і регулює захист правовідносин, заснованих на юридичній рівності, свободі волевиявлення та майновій незалежності їх учасників [2].

Аналізуючи судову практику вирішення цивільних справ, можна констатувати, що принцип диспозитивності виявляється на всіх етапах цивільного процесу — від ініціювання провадження до самого судового розгляду та винесення й оголошення рішення суду. Зокрема, у постанові Верховного Суду у справі 214/1498/18 від 14.05.2024 р. зазначено, що диспозитивність означає свободу сторін у реалізації своїх матеріальних і процесуальних прав. Позивач, реалізуючи свої права, формує предмет і підстави позову, спрямовуючи напрямок цивільного процесу [3].

Також в постанові Верховного Суду у справі №602/1455/20 від 02.06.2020 р. чітко вказано, що у цивільному судочинстві діє принцип диспозитивності, який покладає на суд обов'язок вирішувати лише ті питання, про вирішення яких його просять сторони у справі (учасники спірних правовідносин), та позбавляє можливості ініціювати судові провадження. Особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Формування змісту та обсягу позовних вимог є диспозитивним правом позивача. Отже, кожна сторона сама визначає стратегію свого захисту, зміст своїх вимог і заперечень, а також предмет та підстави позову, тягар доказування лежить на

сторонах спору, а суд розглядає справу виключно у межах заявлених ними вимог та наданих доказів [4].

Хоча диспозитивність надає сторонам свободу в розпорядженні своїми правами та визначенні обсягу вимог, законодавство передбачає певні випадки, коли застосовуються певні обмеження до принципу диспозитивності. Наприклад, у постанові Верховного Суду у справі № 754/9656/23 від 12.06.2024 р. регламентовано, що суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє [5]. Виходячи вищевказаного можна стверджувати, що принцип диспозитивності не є абсолютним, оскільки ЦПК України встановлює ряд обмежень щодо його застосування. Такі обмеження спрямовані на запобігання зловживання правами суб'єктів цивільного судочинства і забезпечення справедливості у судовому розгляді, що підкреслює необхідність балансування між автономією сторін та захистом інтересів інших учасників процесу. Слід також зазначити, що тільки ті особи, які мають цивільну процесуальну дієздатність мають право розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору. Таке право мають також особи (за винятком тих осіб, які не мають цивільної процесуальної дієздатності), в інтересах яких заявлено вимоги [6].

Отже, принцип диспозитивності є основоположним елементом цивільного процесу, що визначає активну роль сторін у судовому розгляді та забезпечує їм можливість вільно розпоряджатися своїми правами та визначати обсяг вимог до учасників судового процесу. Його вплив простежується на всіх стадіях цивільного процесу, починаючи від ініціювання справи до ухвалення та проголошення рішення судом. Зокрема, законодавче закріплення диспозитивності підкреслює важливість самостійного визначення сторонами предмета спору, надання доказів та формування своїх вимог, що свідчить про необхідність ефективної реалізації цього принципу. Проте, незважаючи на переваги, які визначає принцип диспозитивності, слід зазначити, що цей принцип не є абсолютним, адже ЦПК України встановлює певні обмеження щодо застосування вказаного принципу. Це

обумовлено захистом інтересів інших учасників цивільного процесу. Таким чином можна стверджувати, що принцип диспозитивності, незважаючи на певні обмеження, залишається важливим елементом цивільного процесу, що визначає його характер і механізми, які регулюють взаємодію сторін у процесуально-правовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс, Закон від 18.03.2004 р. №1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492
2. Мирза С.С. Основи римського права. Одеса: ОДУВС, 2014
3. постанова Верховного Суду у справі №214/1498/18 від 14.05.2024 р.
4. постанова Верховного Суду у справі №602/1455/20 від 02.06.2020 р.
5. постанова Верховного Суду у справі № 754/9656/23 від 12.06.2024 р.
6. Дяченко С.В., Демчук М.В. Судова практика застосування принципу диспозитивності в цивільному процесі

**ПРИНЦИП ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Козьма Інна Василівна

студентка 4 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук,*

доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія

Федьковича І.Ю. Татулич

В умовах воєнного стану більш широке використання в цивільному судочинстві зазначеного принципу вимагає певних змін в цивільно-процесуальному регулюванні порядку здійснення правосуддя в цивільних справах,

щоб суди мали можливість найбільш повно використовувати регламентовані процесуальним законом процесуальні засоби відповідно до завдання цивільного судочинства, щоб справу було розглянуто своєчасно, правильно, при цьому з економією процесуальних засобів, з урахуванням конкретних обставин, зумовлених дією воєнного стану.

Принцип процесуальної економії являє собою загальний принцип для процесуального права будь-якої галузі, який має на меті полегшення роботи суду та скорочення строків щодо розгляду однієї справи. Визначення цього принципу міститься в ухвалі Верховного Суду від 25 липня 2022 року у справі № 640/4843/22: «Принцип процесуальної економії (ефективності, розумності та раціональності судового процесу), в аспекті права особи на апеляційне оскарження судового рішення, передбачає можливість обмеження такого права щодо окремих визначених законом видів судових рішень, за умови, що незгода однієї зі сторін з таким «проміжним» судовим рішенням може бути висловлена у відповідній апеляційній або касаційній скарзі на «основне» судове рішення відповідно до гарантій, закріплених, зокрема, у статті 129 Конституції України (право особи на апеляційний (другий) перегляд справи)» [1]. З нього можемо зрозуміти, що принцип процесуальної економії полягає у забезпеченні вирішення справ без додаткових розглядів і затягування процесуальних строків.

Принцип процесуальної економії розглядають як «ключ» до пришвидшення та збільшення ефективності в діяльності судів, що особливо необхідно під час дії воєнного стану [2, с. 516]. Як справедливо зазначає Д. Д. Луспенник, посилаючись на рішення Великої Палати Верховного Суду, дія принципу процесуальної економії у цивільному судочинстві дозволяє усунути все лишнє, що не є суттєво необхідним й що суттєво обтяжує процес та може бути замінене іншими, більш економними процесуальними засобами, які достатньо гарантують належне відправлення правосуддя. Принцип процесуальної економії реалізується у нормах про своєчасний, швидкий і правильний розгляд справи через раціональне

використання учасниками процесу наданих законом процесуальних прав, не зловживаючи ними та дотримуючись основних засад цивільного судочинства [3].

З огляду на відсутність законодавчого закріплення принципу процесуальної економії в тексті Цивільного процесуального кодексу України [4], форми прояву цього принципу та його вплив на забезпечення виконання завдання цивільного судочинства мають не лише теоретичне, а й вагоме практичне значення під час розгляду і вирішення конкретних цивільних справ, особливо під час здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Це відбувається, як зазначає В. І. Бобрик, за рахунок усунення з процесу всього зайвого (зокрема вилучення із цивільної процесуальної форми всіх зайвих процедур), що не є суттєво необхідним і що суттєво обтяжує процес та може бути замінене іншими, більш економними процесуальними засобами, які достатньо гарантують належне відправлення правосуддя [5, с. 4].

Принцип процесуальної економії, як звертає увагу Д. Д. Луспенник, реалізований у нормах ЦПК: ст. 2 (завдання), пропорційність (ст. 11), заміна неналежної сторони, факультативна співучасть, участь третіх осіб, заборона повторного розгляду тотожних позовів, зміна предмета або підстави позову, підготовче провадження, залишення заяви без розгляду та закриття провадження у справі, ухвалення рішення у разі визнання позову у підготовчому засіданні, преюдиція, приєднання до апеляційної/касаційної скарги, передача справи на розгляд до іншого суду, у т.ч. у разі скасування рішення через порушення правил юрисдикції тощо [6]. Також в умовах воєнного стану підвищується необхідність більш широкого використання можливостей електронного судочинства (подача процесуальних документів та ознайомлення з матеріалами справи через електронний кабінет в підсистемі «електронний суд»; участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції тощо), що безпосередньо пов'язано із дією зазначеного принципу в цивільному судочинстві. Одним з яскравих проявів процесуальної економії в діючому законодавстві є і унормування інституту врегулювання спору за участю судді.

В рамках цивільного судочинства дія даного принципу забезпечує застосування процесуальних засобів, які в повній мірі гарантують належне здійснення правосуддя і не обтяжують провадження зайвими процесуальними діями. Процесуальною гарантією принципу процесуальної економії є законодавче закріплення інституту відповідальності за зловживання процесуальними правами учасниками судового процесу.

На думку С. Г. Музичко, процесуальна економія полягає у застосуванні судом, учасниками справи встановлених процесуальним законом механізмів та процедур, які сприяють розгляду справ у передбачені законом строки та спрямовані на майнову, емоційну економію процесу [7, с. 35].

Зважаючи на те, що необхідних законів для належного відправлення правосуддя у воєнний і надзвичайний стан у законодавстві не так уже й багато, а саме щодо особливостей здійснення такого правосуддя в умовах воєнного стану, суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Д. Д. Луспенник, з метою пристосовування чинних процесуальних норм при відправленні правосуддя в умовах воєнного стану, пропонує суддям сміливіше використовувати принцип процесуальної економії, численні норми якого містяться у процесуальному законі [8].

В умовах воєнного стану принцип процесуальної економії в цивільному (також адміністративному, господарському) судочинстві набуває особливого значення, оскільки, з одного боку, учасникам справи має бути забезпечено гарантії здійснення своїх процесуальних прав в таких умовах, а з іншого боку, суди повинні мати повноваження оптимально виконувати завдання цивільного судочинства в умовах війни [9, с. 46].

Згідно з позицією, висловленою в ухвалі Верховного Суду від 24 травня 2021 року у справі № 9901/20/21, принцип процесуальної економії спрямований, у першу чергу, на пришвидшення розгляду справи (вирішення спору) та зменшення судових витрат [10].

Отже, принцип процесуальної економії є один із засобів регулювання судових процедур в умовах воєнного стану, який має на меті полегшення роботи суду та скорочення строків щодо розгляду однієї справи. Реалізація його є запорукою виконання одного із завдань цивільного судочинства – своєчасності розгляду і вирішення цивільної справи та досягнення мети цивільного судочинства – ефективності захисту під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Верховного Суду від 25 липня 2022 року у справі № 640/4843/22. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/248693-verkhovniy-sud-roztyasniv-zmist-printsipu-protseualnoyi-ekonomiyi-v-aspekti-prava-osobi-na-kasatsiyne-oskarzhennya-sudovogo-rishennya> (дата звернення: 28.09.2024).

2. Новікова Д. В. Принцип процесуальної економії: реалізація під час воєнного стану. Приватне право в умовах війни: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листопада 2022 р.) / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонова, д.ю.н., проф. І. Давидової; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2022. С. 513–516.

3. Луспеник Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану. Онлайн-практикум: Право в умовах воєнного стану. Цивільна юрисдикція. м. Київ, 17 березня 2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proc_war.pdf.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 серпня 2024 р. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2024. 336 с.

5. Бобрик В. І. Письмове провадження як форма оптимізації цивільного і господарського судочинства України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 11, том 2. С. 4–7.

6. Луспеник Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану. Онлайн-практикум: Право в умовах воєнного стану. Цивільна юрисдикція. м. Київ, 17 березня 2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proc_war.pdf.

gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proc_war.pdf.

7. Музичко С. Принцип процесуальної економії в системі принципів цивільного судочинства. Юридичний вісник. 2022. № 3. С. 34–43.

8. Здійснюючи судочинство в умовах воєнного стану, судді повинні вміти пристосовувати чинне законодавство – судді КЦС ВС (20 травня 2022 р.). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276715/>.

9. Короєд С. Застосування принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві в умовах воєнного стану. Юридичний вісник. 2023. № 4. С. 45-52.

10. Ухвала Верховного Суду від 24 травня 2021 року у справі №9901/20/21 URL:[https:// verdictum.ligazakon.net/document/97114087](https://verdictum.ligazakon.net/document/97114087) (дата звернення: 28.09.2024).

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Крикливець Ярослав Олександрович

студент 2 курсу спеціальності «Право»,

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

Екологічний стан України до 24 лютого 2022 року не можна назвати ідеальним або хоча б наближеним до нормальних показників. Проблема з викидами вуглекислого газу і ,як наслідок, забруднене повітря. Не була вирішена одна із найбільших проблем України- сміття, яке займає понад 7 відсотків території

України. На момент 2021 року влада намагалась вирішувати ці питання і зрушити питання про екологію з мертвої точки. Наприклад, розпорядженням Кабінету міністрів України від 20 жовтня 2021 було схвалена стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Але не тільки екологічне становище, а і все наше життя змінило вторгнення російської федерації на територію нашої держави. За даними Державної екологічної інспекції станом на січень 2023 року, за 11 місяців військової агресії РФ збитки для екології України складають вже понад 1 трильйон 743 мільярди гривень, або понад 47,6 мільярда доларів. І це тільки приблизні розрахунки, поки досі залишається окупованою частина українських територій [1]. Україна зазнала найбільшої екологічної шкоди з часів аварії на ЧАЕС 1986 року і на прикладі найбільш масштабних ударів по нашій екологічній безпеці ми розберемося, які виклики вони перед нами ставлять і що нас чекає у майбутньому.

6 червня 2023 року була підірвана гребля Каховської ГЕС. Жахлива трагедія яка завдала неймовірної шкоди екології та населенню яке проживало в Новій Каховці та прилеглих до неї територій. У звіті ООН зазначено, що прорив греблі Каховської ГЕС завдав величезної шкоди, затопивши 620 квадратних кілометрів території в чотирьох областях – Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій, що безпосередньо вплинуло на 100 000 мешканців[2]. Каховська гідроелектростанція мала велике значення, зокрема, для української енергетики, вона забезпечувала електропостачання значній частині південних регіонів України. На щастя, роботи з усуненням наслідків катастрофи були усунуті в серпні минулого року, а також був підготовлений проєкт відновлення який, як зазначено в статті телеканалу “Еспресо TV” , поділений на два етапи. "Перший етап — це підготовчий період. Зокрема, проєктування споруд, це верхова і низова тимчасові греблі, облаштування транспортного переїзду з правого на лівий берег, споруд, які будуть пропускати санітарний пропуск в нижній б'єсф. Другий — це обстеження споруд, які зруйновані сьогодні, визначення, які споруди можна відновити, які

необхідно демонтувати та збудувати нові, тобто, розробка проєкту на відновлення гідроелектростанції та для реалізації будівництва" [3].

Друга екологічна проблема, яка нависає над нами чорною хмарою, є Запорізька АЕС. 4 березня 2022 року, під час боїв за Енергодар, АЕС була захоплена російськими військовими, що є причиною критичної ситуації на території і, на жаль, західні агентства ніяким чином не допомагають нам вирішити це питання. Окупанти, як і належить росіянам, використовують Запорізьку атомну електростанцію як спосіб маніпуляцій на населення України. Наприклад, неодноразові повідомлення від вищого керівництва про те, що електростанція була замінована, а також про план підризу від російських військ. Також не можна не згадати нещодавні події з підпалом на Запорізькій АЕС в наслідок чого загорілась градирня №1 та пошкодилось інше технологічне обладнання [4]. На щастя, як повідомлялось в ЗМІ ніякої радіаційної небезпеки це не спричинило, але цей випадок показав всім, що електростанції в руках росіян це заряджена рушниця з якої вони вистрелять по аналогії з Каховською ГЕС. Але наслідки підризу АЕС можуть призвести до набагато більших проблем не тільки в Україні, а і по всьому світу. Тому для того щоб цього не допустити в першу чергу західні партнери, якщо їх дійсно цікавить питання екології, повинні змінити стратегію з "прийти подивитись" до рішучих дій з вигнання російської армії з території Запорізької АЕС.

Беручи до уваги, всі вище розглянуті проблеми можемо зробити висновок, що повномасштабне вторгнення в Україну призвело до великих викликів у сфері екології, які світ не бачив багато десятиліть. Звичайно питання екології в нинішніх реаліях не є пріоритетним, але, ми вважаємо, що якщо не почати звертати відповідної уваги, то це призведе до катастрофічних проблем після яких світ, можливо, не зможе оговтатись.

Список використаної літератури:

1. До і після. Наслідки повномасштабної війни для екології України. Погляд з супутника (2023) : <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-ekolohiya-viyna/32284610.html>
2. Руйнування греблі Каховської ГЕС завдало Україні збитків на 14 мільярдів доларів США: звіт Уряду України та ООН (2023)
3. Перша річниця катастрофи: підрив Каховської ГЕС, наслідки цього та що зараз із територією водосховища (2024):
<https://espresso.tv/kahovska-ges-persha-richnitsya-katastrofi-pidriv-kakhovskoi-ges-ta-naslidki>
4. На території Запорізької АЕС була пожежа. Що відомо про причини і наслідки (2024): <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cz6xl4pydp5o>

СУДОВИЙ ЗБІР І ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Лавринюк Богдана Миколаївна

*студентка 2 курсу здобуття освіти другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітньої програми «Право»*

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету*

імені Тараса Шевченка **О.В. Саленко**

Відповідно до статті 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Водночас, нормами Кодексу

адміністративного судочинства України, як Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України передбачено, що позовна заява, до якої не було додано документ про сплату судового збору залишається без руху, а у випадку, коли недоліки не було виправлено протягом встановленого законом строку - повертається позивачеві без розгляду. Відтак, виникає питання щодо того, чи є встановлена законом вимога сплати судового збору сумісною з принципом доступу до суду в аспекті права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є джерелом права в правовій системі України [2]. Таким чином, аналіз рішень ЄСПЛ в аспекті дотримання положення статті 6 Конвенції у випадках, коли справу не було розглянуто національними судовими органами у зв'язку з несплатою судового збору є надзвичайно важливим для попередження порушення Україною своїх міжнародних зобов'язань у схожих справах.

Питання доступу до суду в контексті стягнення судового збору неодноразово було предметом розгляду компетентними органами на національному рівні. Так, рішенням Конституційного Суду України у справі № 1-17/2013 від 28 листопада 2013 року було визнано, що сплата судового збору за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів є складовою доступу до правосуддя, який є елементом права особи на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України [3]. Верховний Суд у постанові від 4 серпня 2021 у справі № 904/424/21 зазначив, що необхідність сплати судового збору є певним обмеженням при зверненні до суду, однак таке обмеження є загальним для всіх суб'єктів, узгоджується зі статтею 129 Конституції України, якою як одну із засад судочинства визначено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і

судом, і не може бути визнане обмеженням права доступу до суду в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції [4].

У своїй практиці, ЄСПЛ також визнає, що «право на суд» не є абсолютним. Воно може підлягати обмеженням, оскільки право на доступ до суду за своєю природою вимагає регулювання з боку держави. Гарантуючи сторонам у справі ефективне право на доступ до суду для визначення їх «цивільних прав та обов'язків», пункт 1 статті 6 Конвенції залишає за державою право вільного вибору засобів для досягнення цієї мети [5].

Як стверджує ЄСПЛ, в деяких випадках, зокрема, коли обмеження, про які йдеться, стосуються умов прийнятності скарги, або коли інтереси правосуддя вимагають, щоб заявник у зв'язку зі своєю скаргою надав забезпечення витрат, яких зазнає інша сторона провадження, право на доступ особи до суду може підлягати певним обмеженням, у тому числі фінансовим. Водночас, сплата судового збору не повинна встановлювати перешкоди для доступу до суду, ускладнювати його таким чином, щоб порушити саму суть цього права. У цьому контексті ЄСПЛ підкреслює, що обмеження доступу до суду не буде сумісним зі статтею 6 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету і не існує розумного співвідношення пропорційності між застосованими засобами та законною метою, яку потрібно досягти [6].

У справі «Креуз проти Польщі» ЄСПЛ визнав порушення статті 6 Конвенції зазначаючи, що стягнення судового збору із заявника становило непропорційне обмеження його права на доступ до суду. ЄСПЛ визнав, що судові органи не змогли забезпечити належний баланс між інтересом держави у стягненні судового збору за розгляд позову заявника та інтересом заявника щодо захисту його права в судовому порядку, оскільки судовий збір був надмірним для нього, що призвело до того, що його справа так і не була розглянута судом [5]. Такого ж висновку дійшов ЄСПЛ і у справах щодо України. Зокрема, ЄСПЛ визнав порушення статті 6 Конвенції у справі «Распряхін та Бойчук проти України», які стосувались відмови національних судів розглянути позови заявників у зв'язку із несплатою судового

збору. Проаналізувавши всі фактичні обставини, ЄСПЛ зазначив, що повернення касаційних скарг заявників порушило саму суть їх права на доступ до суду [7].

Відтак, у своїй прецедентній практиці ЄСПЛ не виключає можливість запровадження певних обмежень для особи щодо доступу до суду, в тому числі шляхом встановлення обов'язку сплати судового збору за подання позовної заяви до суду. Водночас, таке обмеження має переслідувати законну мету та бути пропорційним, не накладаючи надмірний тягар на позивача.

Національне законодавство передбачає механізм за допомогою якого може ефективно реалізуватись принцип пропорційності в контексті обмеження права особи на доступу до суду через існування судового збору. Стаття 8 Закону України «Про судовий збір» визначає, що враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за встановленим цим Законом умов. Суд також може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати [8]. Водночас, зазначені норми встановлюють не обов'язок, а право суду на власний розсуд звільнити особу від сплати судового збору.

У справі № 523/10595/21 Верховний Суд зазначив, що визначення майнового стану сторони процесу є оціночним та залежить від доказів, якими обґрунтовується рівень її майнового стану. Доказами рівня майнового стану можуть бути документи, які підтверджують скрутний майновий стан особи, що, відповідно, унеможливає сплату судових витрат. Якщо через низький рівень майнового стану сторона позбавлена можливості сплатити судовий збір, то такі обставини є підставою для відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення сторони від сплати. Верховний Суд зауважує, що для зменшення розміру судового збору заявник має довести існування фінансових труднощів та такого майнового стану, що надає підстави для зменшення розміру судового збору [9].

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, варто зазначити, що вимога сплати судового збору є необхідним елементом, що забезпечує належне функціонування судової влади, а її існування не є несумісною з Конвенцією. Проте дотримання вимог статті 6 Конвенції в аспекті доступу до суду є можливим лише при забезпеченні принципу пропорційності, з огляду на матеріальне становище заявника, яке повинно бути оцінене національним судом на підставі достатніх та належних доказів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2024).
2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006, № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 08.10.2024).
3. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-17/2013 від 28.11.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-13#Text> (дата звернення: 08.10.2024).
4. Постанова Верховного Суду у справі № 904/424/21 від 04.08.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98760490> (дата звернення: 08.10.2024).
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Креуз проти Польщі» № 28249/95 від 19.06.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59519> (дата звернення: 08.10.2024).
6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Малахов проти Молдови» № 32268/02 від 07.06.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80914> (дата звернення: 08.10.2024).
7. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Бойчук і Распряхін проти України» №№ 61415/13, 77718/13, 28604/14 від 11.04.2024. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-232013> (дата звернення: 08.10.2024).

8. Закон України «Про судовий збір» від 08.07.2011, № 3674-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#top> (дата звернення: 08.10.2024).

9. Постанова Верховного Суду у справі № 523/10595/21 від 21.03.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117915215#> (дата звернення: 08.10.2024).

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ: АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ, ВИКЛИКІВ ТА АДАПТАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Линник Дар'я Владиславівна

*2 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти,
економіко-правовий факультет Маріупольський державний університет
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *к.ю.н, доцент, доцент кафедри права* **Л.М. Князькова**

Судовий захист прав, свобод та інтересів підлягає значним змінам у період воєнного стану. Воєнний стан має суттєвий вплив на правову систему країни. Під час його дії можливе суттєве обмеження прав людини, що створює необхідність перегляду існуючих механізмів їхнього захисту. Однак не всі права можуть бути обмежені, а обмеження інших прав не змінює їх сутність.

Захист прав, свобод, законних інтересів громадян є конституційним обов'язком держави, що створює відповідний механізм декларування та гарантування цього права. Стаття 3 Конституції України передбачає, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави [1].

В умовах воєнного стану важливо забезпечити належний судовий захист для осіб, які можуть стати жертвами порушень прав та свобод. Хоча деякі права можуть бути обмежені, суди повинні продовжувати функціонувати і гарантувати, що ці обмеження є пропорційними і обґрунтованими. Важливим аспектом є

забезпечення доступу до правосуддя навіть під час кризових ситуацій. Це включає перевірку законності обмежень прав і свобод, які вводяться в межах воєнного стану, таких як обмеження свободи пересування, зборів та інших прав. Судова система України повинна гарантувати, що такі обмеження не перевищують необхідні межі для забезпечення безпеки та порядку.

Загалом, судовий захист прав, свобод та інтересів у період воєнного стану є важливою складовою правової системи, яка має забезпечувати дотримання правових норм і принципів навіть у екстремальних умовах. Судові органи повинні ефективно функціонувати, підтримувати баланс між безпекою і правами людини, а також бути готовими до вирішення складних і нових правових викликів, що виникають у цей складний період.

Одним з ключових аспектів забезпечення судового захисту в умовах воєнного стану є необхідність швидкого і ефективного реагування судових органів на нові виклики і ситуації. Це може включати розробку нових процедур, забезпечення додаткових ресурсів для обробки справ, а також впровадження спеціальних механізмів для розгляду справ, що виникають унаслідок воєнного стану. Судові органи можуть вимагати адаптації до змінених умов, щоб забезпечити своєчасний і справедливий розгляд справ, а також захист прав і законних інтересів усіх учасників процесу.

Судовий захист прав, свобод та інтересів в умовах воєнного стану не тільки забезпечує підтримання правопорядку, але й є важливим елементом для збереження довіри громадян до правової системи. У цей період, коли суспільство стикається з кризовими ситуаціями і невизначеністю, саме ефективний судовий захист може стати гарантією справедливості та стабільності. Це особливо важливо, оскільки громадяни можуть почати сумніватися у справедливості та об'єктивності судової системи, якщо їхні права та інтереси не будуть належно захищені.

За висловлювання Голови Верховного Суду Станіслава Кравченко, від ефективного захисту прав громадян у всіх сферах життя залежить стабільність

суспільства, його розвиток і добробут. Тільки забезпечуючи повагу до цих прав, ми можемо побудувати справедливе та демократичне суспільство [2].

Однією з важливих складових є забезпечення доступу до правосуддя. В умовах воєнного стану судові органи в Україні мають забезпечити безперебійне функціонування та оперативний розгляд справ, що виникають внаслідок військових дій або обмежень. Це може включати випадки, коли громадяни подають позови щодо порушення їхніх прав, втраченого майна, компенсацій за збитки або інші правові питання, що виникають внаслідок конфлікту.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів не можуть бути припинені, а ч.2 ст. 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [3]. Разом з тим, забезпечити безперервну роботу суду під час війни не завжди вдається. Більше того, існують суди, які взагалі не здійснюють судочинства, вони призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію.

Судовий захист прав, свобод та інтересів також пов'язаний з необхідністю збереження принципу прозорості судового процесу. У період воєнного стану особливо важливо, щоб процеси, що відбуваються в судах, були відкритими і доступними для громадськості, наскільки це дозволяють обставини. Прозорість судових рішень допомагає підтримувати довіру громадян до правосуддя та забезпечує контролюючий механізм за діями держави і її органів. У той же час, суди мають бути уважними до питань безпеки та конфіденційності, забезпечуючи необхідний баланс між відкритістю і захистом інформації.

З іншого боку, воєнний стан може вплинути на правові відносини в межах міжнародного права. В умовах міжнародних конфліктів і воєнного стану важливо враховувати міжнародні зобов'язання держави щодо прав людини та гуманітарного права. Судові органи мають враховувати ці зобов'язання при прийнятті рішень, щоб уникнути порушень міжнародних стандартів і забезпечити, щоб державні дії були сумісні з міжнародним правом.

Додатково, важливо забезпечити належний правовий захист і підтримку для осіб, які постраждали від воєнних дій, таких як біженці, внутрішньо переміщені особи, або ті, хто зазнав насильства або порушень прав. Судова система повинна бути здатна оперативно реагувати на їхні запити та забезпечувати їм доступ до правосуддя та допомоги. Це включає в себе не лише розгляд індивідуальних справ, але й забезпечення механізмів для колективних звернень, що можуть бути необхідні для вирішення масштабних проблем, спричинених конфліктом.

В умовах воєнного стану також існує потреба у правовій освіті та інформаційній підтримці населення. Громадяни мають бути обізнані про свої права, можливості для їх захисту та механізми, через які вони можуть звернутися за допомогою. Судова система, органи правопорядку та правозахисні організації повинні активно працювати над поширенням інформації та забезпеченням доступу до правової допомоги.

Отже, судовий захист прав, свобод та інтересів у період воєнного стану є важливою складовою правової системи, яка вимагає гнучкості, швидкого реагування і дотримання принципів справедливості і прав людини. Суди мають забезпечити належний захист для всіх осіб і організацій, сприяти стабільності та довірі до правосуддя, а також бути готовими до нових викликів і адаптації до змінених умов. Це допомагає забезпечити правопорядок та підтримувати основи демократичного суспільства навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кравченко С.І. Судовий захист політичних та громадянських прав у довоєнний, воєнний і післявоєнний час: на міжнародній конференції практики та науковці обговорили актуальні питання. 04.07.2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1632244/> (дата звернення: 08.09.2024).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Лисак Алла Андріївна

студентка 1 курсу денної форми здобуття освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 "Право"

освітньої програми "Право" Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор філософії в галузі права, асистент кафедри цивільного процесу, завідувач аспірантури та докторантури*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка **А.О. Ткачук**

Запровадження в цивільному судочинстві інституту спрощеного позовного провадження обумовлено необхідністю розвантажити суди України та сприяти швидкому вирішенню окремих категорій справ, які не потребують глибокого дослідження спірного правового питання.

У свою чергу, нововведена процедура на сьогоднішній день все ж не є досконалою. На практиці виникають питання щодо можливості визначення тих чи інших справ малозначними та подальшого їх розгляду в спрощеному позовному провадженні.

Актуальність даної теми обумовлена необхідністю виокремити критерії, які є підставою для віднесення справ до категорії малозначних, та проаналізувати проблемні аспекти, які виникають на практиці.

Як відомо, основою цивільного судочинства є позовне провадження, оскільки воно охоплює найширше коло справ, дає можливість захищати права та інтереси осіб, а також забезпечує дотримання принципів справедливого судового розгляду.

Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – "ЦПК України") поділяє позовне провадження на дві категорії: загальне та спрощене.

Відповідно до ч. 4 ст. 19 ЦПК України спрощене позовне провадження призначене для розгляду, в тому числі, малозначних справ [1].

В свою чергу, Цивільний процесуальний кодекс України не містить тлумачення поняття "малозначні справи", на відмінно від Кодексу адміністративного судочинства України.

Натомість, ч. 6 ст. 19 ЦПК України (*в новій редакції, на підставі Закону України 19.06.2024 № 3831-IX*) дає перелік справ, які підпадають під категорію малозначності, а саме: справи, у яких ціна позову не перевищує тридцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує вісімдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи про стягнення аліментів, збільшення та зменшення їх розміру, припинення стягнення аліментів, оплату додаткових витрат на дитину, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства); справи про розірвання шлюбу; справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1].

Як можна помітити, даний перелік справ є вичерпним, однак звернемо увагу, що законодавство – гнучка система, яка з часом змінюється, під впливом різних факторів: соціальних, політичних, економічних, взятих міжнародних зобов'язань тощо, тому цілком можливо, що в майбутньому перелік малозначних справ буде розширюватись.

На думку І.О. Ізарової, використаний термін "малозначні" доволі специфічний, оскільки значення справи для заявника не залежить від ціни або складності розгляду і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні [3, с. 28].

Важливо наголосити, що остаточне рішення чи підлягає справа розгляду і вирішенню в порядку спрощеного позовного провадження приймає суд в ухвалі про відкриття провадження у справі. З цього приводу за доцільно звернути увагу на думку Алли Лесько, яка вважає, що вирішення судом питань, пов'язаних з розглядом справи, за критерієм малозначності спору передбачає широкі дискреційні повноваження суду (судді), а тому є необхідність на практиці виробити критерії, відповідно до яких такий чинник як малозначність повинен бути оцінений об'єктивно [4].

Так, частиною 3 ст. 274 ЦПК України виокремлено критерії, які враховує суд при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, зокрема: ціна позову; значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думка сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження [1].

З аналізу даного переліку вбачається проблемне питання: чи можна віднести немайнові спори до категорії малозначних справ для подальшого розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, адже відсутній такий критерій, як ціна позову?

Для формування відповіді варто взяти до уваги положення Конституції України, зокрема стаття 3 закріплює: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю" [5]. Отже, тлумачення зазначеної норми дає можливість зробити висновок, що немайнові спори, які стосуються прав та свобод людини, не можна вважати малозначними, з огляду на їх важливість та цінність для держави.

Досліджуючи категорію малозначності в цивільному процесі не можна не звернути увагу на особливість касаційних фільтрів. Зокрема, п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України закріплює, що не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у

малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім передбачених випадків [1].

З цього приводу виникає декілька питань: чи порушується таким чином принцип верховенства права та чи наявне в даному контексті обмеження в доступі до правосуддя?

До того ж, наведене свідчить, що існує певна невизначеність в законодавстві, враховуючи такі винятки серед підстав касаційного оскарження як "становить значний суспільний інтерес". Це відображає досить суб'єктивний підхід до тлумачення зазначеної підстави, яку кожен із суддів може трактувати по-різному.

Більш за все, це можна сприймати як законодавчу прогалину, яка викликає серйозні дискусії серед науковців та певні невдоволення та проблеми на практиці. Однак, у рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. №5-рп/2005 наголошено на вимогу визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі [6].

Підсумовуючи, можна зазначити, що на законодавчому рівні існують процесуальні питання, які потребують доопрацювання, задля забезпечення стабільності та однозначності у застосуванні правових норм. Першочергово, за доцільне визначити чітке формулювання поняття "малозначні спори" та унеможливити суб'єктивне трактування процесуальних норм суддями. Звісно, додаткової уваги потребують касаційні фільтри, які містять оціночні поняття, що в результаті викликає дискусію та певні обмеження в доступі до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс, Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на

судовий захист у малозначних спорах: Закон України від 19.06.2024 № 3831-ІХ.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3831-20#Text>

3. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991-2017 / Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства. Зб. наук. праць. К., 2017, С. 18.

4. Лесько А. Малозначність справ цивільної юрисдикції як критерій для їх розгляду у спрощеному позовному провадженні та відмови у відкритті касаційного провадження // Інтернет видання "Цензор.НЕТ". URL: https://censor.net/ru/blogs/1106926/maloznachnst_sprav_tsivlno_yurisdikts_yak_krit_eryi_dlya_h_rozglyadu_u_sproshenom_u_pozovnomu_provadjenn

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР : станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

6. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. №5-рп/2005. [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>

ВІДВІД СУДДІ – ГАРАНТІЯ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Лозовська Анастасія Максимівна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права

І. Ю. Татулич

У кожній демократичній державі судова влада має бути незалежною та неупередженою. Без перебільшення можна сказати, що це один із основоположних принципів діяльності судової влади. Принцип незалежності та неупередженості судової влади містить багато елементів, серед яких певне місце

посідає інститут відводу судді від участі у розгляді справи. У сучасному цивільному судочинстві неупередженість суддів є однією з основних умов забезпечення справедливості та правосуддя. Відвід судді діє як інститут, що дозволяє стороні процесу оскаржити участь судді у справі та виконує важливу роль у підтриманні довіри до судової системи. Він забезпечує можливість виключення з процесу суддів, які можуть бути зацікавлені у результатах справи або мають інші обставини, що можуть вплинути на їх незалежність.

Ця тема є особливо актуальною в умовах сучасних викликів, з якими стикається правова система, зокрема, питанням корупції, конфлікту інтересів та недостатньої прозорості. Аналіз механізмів відведення суддів і їх вплив на якість правосуддя дозволить краще зрозуміти, як забезпечити баланс між правами учасників процесу та обов'язками суду. Наша держава на законодавчому рівні гарантує громадянам справедливий та неупереджений розгляд справи судом. Зокрема згідно ч. 1 ст. 126 Конституції України незалежність судді гарантуються Конституцією і законами України [1]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ч. 1 ст. 6 гарантує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [2]. Виходячи з вище вказаних норм, принцип незалежності та неупередженості судової влади містить багато елементів, серед яких певне місце посідає інститут відводу судді від участі у розгляді справи.

Теорія процесуальної науки по різному тлумачить поняття відводу судді. Так, у доктрині права під відводом судді (суду) зазвичай розуміють передбачені в нормах цивільного процесуального законодавства підстави, за наявності яких суддя не може брати участь у розгляді справи й підлягає відстороненню від процесу за власною ініціативою (самовідвід) або за заявою учасників справи. На думку Х. А. Магомедова, відвід – це правовий інститут, тобто сукупність норм, які забезпечують об'єктивність та неупередженість осіб, які беруть участь у розгляді

справи, а також виконання інших законодавства, що визначає які особи й за яких обставин не можуть приймати участь у процесі. Юридичні енциклопедичні видання визначають відвід судді в судовому процесі як усунення судді від участі в судочинстві, якщо він особисто (прямо чи опосередковано) заінтересований у цій справі [3, с. 89].

З вищевказаним можна погодитися, та приєднатися до думки науковців, які стверджують, що відвід – це передусім не тільки законодавчо визначена процедура по забезпеченню гарантій захисту прав та інтересів громадян у процесі, а й інститут права за допомогою якого реалізуються провідні засади права, що забезпечує довіру до судової системи та підтримує статус та роль судової влади у суспільстві [4, с. 122].

Інститут відводу судді має на меті усунення підозр стосовно того, що суддя зацікавлений у результатах справи, що розглядається, навіть якщо такої зацікавленості немає, адже тут головне – суспільний інтерес. Знання про те, що участь судді може бути оскаржена, змушує їх уважно ставитися до своїх обов'язків та уникати ситуацій, які можуть призвести до конфлікту інтересів та порушення прав сторін. За допомогою інституту відводу як процесуального засобу має бути забезпечено неупередженість та об'єктивність судочинства, тобто виконання завдань цивільного судочинства, закріплених ч. 1 ст. 2 ЦПКУ [5, с. 58].

Інститут відсторонення (самовідводу) судді від участі в розгляді конкретної справи – одна з найважливіших гарантій здійснення правосуддя. Задля досягнення цієї мети існують норми права, які покликані перешкоджати виникненню будь-яких підозр. У відповідності до вимог ч. 1 ст. 36 ЦПК України суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо: 1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який

входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу; 2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі; 3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи; 4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи; 5) є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді [6].

Відповідно до положень ч. 3 ст. 39 ЦПКУ відвід повинен бути вмотивованим і заявленим протягом десяти днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Окрім передбачених ст. 36 ЦПКУ основних підстав, за яких може відбуватися відвід або самовідвід судді, обов'язковими підставами проведення відводу також виступають: наявність безпосереднього акту заяви про відвід і наявність сумніву заявника щодо неупередженості та об'єктивності судді; існування припущення про неможливість збереження суддею неупередженості та безсторонності своїх дій. У випадку задоволення заяви про відвід судді, справа починає розглядатися іншим суддею в тому самому суді (відповідно до ч. 1 ст. 41 ЦПКУ). Питання ж про відвід вирішується судом, який у даний момент здійснює розгляд справи: у разі визнання обґрунтованості такої підстави він задовольняє відвід. Часто учасники процесу заявляють про відвід судді у зв'язку з різними, на їхню думку, процесуальними правопорушеннями. Зокрема, суддя затягує розгляд справи, не задовольняє подані клопотання, залучає до процесу нових учасників, яких, на думку заявника, не повинно бути, тощо. Але, з іншого боку, не слід забувати, що неналежне вирішення поточних процесуальних питань може негативно вплинути на остаточне вирішення справи, оскільки виконання окремих завдань є процесуальним засобом досягнення завдання та мети судочинства [7, с. 91].

Також слід зауважити, що наведений у законодавстві перелік підстав не є вичерпним. Це пояснюється тим, що існують різноманітні життєві ситуації, які неможливо передбачити. Кожен випадок відводу судді є унікальним, а рішення про самовідвід його колегами приймається виходячи з принципу добросовісності.

Таким чином, інститут відводу судді є ключовим елементом забезпечення неупередженості в цивільному судочинстві. Він виконує важливу функцію захисту прав учасників процесу, дозволяючи уникнути конфлікту і забезпечуючи об'єктивність судового розгляду. Та все ж цивільне процесуальне законодавство в сфері регулювання інституту відводу потребує подальшого вдосконалення. Крім того, відвід судді має стимулювати суддів до дотримання високих етичних стандартів, оскільки усвідомлення можливості оскарження їхньої участі у справі підвищує їхню відповідальність. Однак, реалізація права на справедливий, неупереджений і незалежний суд шляхом відводу судді майже не працює на практиці, оскільки доведення підстав і фактів, необхідних для відводу судді, є досить складним аспектом, саме тому законодавство має вдосконалюватись аби дійсно мати можливість забезпечити учасникам судового процесу справедливий розгляд справи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Черненко О. А. Відвід судді в господарському процесі. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 89–93.
4. Коптевський О. Ю., Нікітенко В. В., Моїсєнко Д. М. Право відводу суду (судді) у цивільному процесі : проблемні питання. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.19> ст. 120-124.

5. Колісник О. В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків. 2008. 224 с.

6. Цивільний процесуальний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

7. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ. 2010. Т. 1. 368 с.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ЗА ЧИ ПРОТИ?

Лупійчук Дар'я Василівна

студентка 1 курсу ОС «Магістр» ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового*

інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка **О.В. Саленко**

Одним з інструментів підвищення якості правосуддя може стати спеціалізація суддів. Потреба у спеціалізації суддів виникла у зв'язку з ускладненням та урізноманітненням суспільних відносин, а відповідно і їх правового регулювання. Є очевидним, що жоден юрист, у т. ч. і суддя, не здатний володіти повною мірою знаннями у всіх галузях права, оскільки обсяг законодавства є надзвичайно великим. Зважаючи на це, необхідно проаналізувати переваги та недоліки запровадження спеціалізації суддів в Україні, оглядаючись на сучасний стан нашої судової системи.

Перш за все, зазначимо, що Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» надає можливість за рішенням зборів суддів відповідного

суду запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [1]. Проте така практика є поодинокую і несистемною [2].

Зауважимо, що питання спеціалізації суддів висвітлювала Консультативна рада європейських суддів (далі – КРЄС) у своєму Висновку №15, де наголошувалось на тому, що «спеціалізація суддів може стати запорукою того, що судді мають достатній багаж знань та досвіду в певній області юриспруденції, а доскональні знання певних питань в правовому полі може поліпшити якість рішень, які приймаються суддею» [3].

З цього випливає, що спеціалізація суддів, наприклад шляхом створення окремих палат/колегій, сприятиме єдності судової практики, яка, в свою чергу, забезпечить один з елементів верховенства права – правову визначеність. Ба більше, спеціалізація за рахунок підвищення компетентності суддів у певній галузі може сприяти прискоренню розгляду справ, що для українського правосуддя є надзвичайно важливим з огляду на велику кількість звернень до Європейського суду з прав людини щодо порушення розумних строків.

Однак, щоб спеціалізація не призвела до негативних наслідків, варто також проаналізувати її недоліки. Основною проблемою, з якою може зіштовхнутись українська судова система при реалізації, є недостатня кількість суддів на місцях. Так, наприклад, у Чемеровецькому районному суді Хмельницької області всього 2 судді, і така ситуація є непоодинокую [4]. За таких обставин, очевидно, що здійснити спеціалізацію просто неможливо. Більше того, у судах з невеликим суддівським штатом можуть виникнути проблеми з розподілом справ і т.д.

Крім того, ще однією загрозою, на нашу думку, є критерії, за якими така спеціалізація має здійснюватися. Деяко сумнівним є те, що вдасться підібрати універсальний орієнтир, за яким одні категорії справ підлягають окремій спеціалізації, а інші – ні. При цьому охоплення якомога більших категорій справ на запит суспільства є неможливим у виконанні.

Іншим викликом при реалізації спеціалізації суддів може стати шаблонні ухвалення рішень, які, по-перше, не будуть враховувати конкретних обставин

справи, а, по-друге, можуть пригальмувати потенційно нові підходи до вирішення певних правових ситуацій.

Враховуючи переваги та недоліки, можемо стверджувати, що спеціалізація може покращити якість нашого правосуддя, а, з іншого боку, це може мати ефект кобри – призведе до більшої кількості проблем. Зважаючи на це, зауважимо, що наразі більш пріоритетним є, наприклад, оптимізації мережі судів, що якраз зможе нівелювати проблему з кількістю суддів, добір суддів на посади тощо. Однак спеціалізація суддів як напрям реформування системи правосуддя може стати одним із подальших кроків. На сьогодні, як нам здається, короткостроковими перспективами у контексті спеціалізації може стати запровадження у Касаційному цивільному суді спеціалізованих колегій за аналогією із Касаційним адміністративним та Касаційним господарським судами, вирішення питання із функціонуванням Вищого суду з питань інтелектуальної власності тощо.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31. С. 545.
2. Відомості про спеціалізацію суддів. Сьомий апеляційний адміністративний суд: веб-сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/page/vysnovky-kryes> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Висновки КРЄС. Вища рада правосуддя: веб-сайт. URL: <https://7aac.gov.ua/vidomosti-pro-specializaciju-suddiv/> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Карта МЗС 2023 р. Рада суддів України: веб-сайт. URL: https://rsu.gov.ua/mzs-2023_4-maps (дата звернення: 01.10.2024).

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА ДОВІРА ДО ПРАВОСУДДЯ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Мамчин Максим Петрович

*студент четвертого року навчання першого (бакалавського) рівня
юридичного факультету Чернівецького національного університету*

імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: PhD, асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **Л.Г. Бзова**

Право на справедливий судовий розгляд гарантується статтею 6 Конвенції про наступне: «Кожен має право на те, щоб його справа була розглянута справедливо, публічно і протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішує або про порушення цивільних прав та обов'язків, або по суті будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього.

Вирок повинен бути винесений публічно, але в доступі до зали судового засідання може бути відмовлено пресі та громадськості на весь час судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, коли цього вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін судового процесу, або в тій мірі, в якій суд визнає це строго необхідним, коли в силу особливих обставин публічність може завдати шкоди інтересам правосуддя.

2. Будь-яка особа, обвинувачена у вчиненні злочину, вважається невинуватою, доки її вина не встановлена юридично».

Так, згідно зі статтею 6 Конвенції, критеріями для того, щоб судовий розгляд вважався справедливим, є: дебати повинні бути публічними, а справа має бути

розглянута протягом розумного строку. Окрім цих критеріїв, практика Суду також містить низку основоположних принципів справедливого судового розгляду, а саме: принцип рівності сторін, принцип змагальності, право обвинуваченої особи зберігати мовчання та не сприяти власному обвинуваченню та чітке та обґрунтоване обґрунтування судових рішень.

Відмінною рисою прецедентного права ЄСПЛ за статтею 6 є те, що справа розглядається в цілому з точки зору справедливості. Це дозволяє збалансувати деякі права захисту всупереч іншим правам та інтересам за умови, що судовий розгляд в цілому вважається справедливим по відношенню до обвинуваченого. Прикладом цього є право обвинуваченого бути присутнім на засіданні свідків.

Всі докази повинні бути представлені на відкритому слуханні і в присутності обвинуваченого, з можливістю змагальних дебатів. Однак Суд погодився на письмові показання потерпілих або свідків, якщо вони були надто вразливими для перехресного допиту на відкритому слуханні, або якщо присутність свідка була неможливою.

Крім того, Суд погодився з тим, що в деяких виняткових ситуаціях письмові показання повинні бути прийняті, навіть якщо особа свідка тримається в таємниці і свідок не може бути поставлений під сумнів захисту. Таким чином, Суд намагався захистити як права свідка, так і права захисту. Разом з тим, Суд уточнив, що жоден судовий розгляд не може вважатися справедливим, якщо рішення було прийнято виключно на підставі таких свідчень, в яких сторона захисту не мала змоги брати безпосередню участь.

Суд встановив, що у справі «Г. Діма проти Румунії» було порушення принципу змагальності, оскільки Верховний суд виніс рішення на підставі висновку бухгалтерської експертизи, для отримання якого заявник не був викликаний [1]. У справі «Коттін проти Бельгії» від 2 червня 2005 року заявник скаржився на справедливість кримінального провадження в судовому процесі, в якому його обвинувачували у вчиненні тілесних ушкоджень, враховуючи, що медична експертиза, проведена для визначення розміру шкоди, завданої потерпілому, не

відповідала принципу змагальності, і він не міг брати участь у виконанні висновку експерта [2].

Суд постановив, що, хоча заявник мав можливість висловити перед судом зауваження щодо висновків висновку експерта, не є очевидним, що він мав реальну можливість ефективно їх прокоментувати. Таким чином, у зв'язку з тим, що він не зміг взяти участь у експертизі, заявник не мав можливості подати на перехресний допит особисто або через свого адвоката чи медичного радника осіб, яких допитує експерт, зробити зауваження щодо досліджуваних експертом доказів або звернутися до нього з проханням провести подальші дослідження.

Отже, заявника було позбавлено можливості коментувати суттєві докази, а Суд визнав, що було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Також Європейський суд з прав людини виніс рішення у справі «Грожеску проти Румунії», встановивши порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на справедливий суд, через недотримання принципу змагальності у національному судовому процесі [3].

Фактично заявник зазначив, що в контексті національного судового провадження, після того, як справа залишалася нерозглянутою за запереченням про відсутність печатки в апеляційній скарзі, суд, за його відсутності, дозволив подати до матеріалів справи квитанцію про сплату апелянтом гербового збору та надав слово апелянту по суті апеляційної скарги.

Гарантії, викладені в статті 6.1. ЄСПЛ також включає обов'язок судів детально обґрунтовувати свої рішення (справа «Н проти Бельгії»), у такій ситуації рішення Суду про те, що обґрунтоване рішення демонструє сторонам, що їхня справа була правильно проаналізована.

У справі «Сасіор-Лормінс проти Франції» (*Sacilor-Lormines v. France*) Суд постановив, що «просте призначення суддів членом виконавчої влади або парламентом не створює відносин залежності, за умови, що після призначення вони не зазнають жодного тиску чи інструкцій під час виконання своїх обов'язків» [5].

З іншого боку, у справі «Салов проти України» Суд постановив, що мало місце порушення статті 6.1 Конвенції, вважаючи недостатніми гарантії проти зовнішнього тиску з боку суддів. Суд зазначив, що існує багато прогалин як законодавчих, так і фінансових, за відсутності яких існувала можливість тиску, який би впливав як на призначення суддів, так і з точки зору порушення дисциплінарного провадження або впливу на їхній професійний розвиток [6].

У справі «Пескадор Валеро проти Іспанії» заявник стверджував, що один із суддів Верховного Суду був неупередженим, оскільки він є доцентом Університету, який є стороною у позові. Уряд заперечив проти цього аргументу, оскільки заявник порушив цей факт через два роки після початку судового розгляду, що також стало причиною, яка призвела до відмови судді заявити відвід [4].

Протягом багатьох років Суд окреслював «критерії» для визначення незалежності та неупередженості судів. Що стосується незалежності судів від законодавчої та виконавчої влади, то Суд керується такими «критеріями»: «спосіб призначення та тривалість строку повноважень членів суду; наявність захисту від зовнішнього втручання з боку виконавця або сторін; існування видимості незалежності». «Критерії» Суду щодо неупередженості суду аналізуються як об'єктивно, так і суб'єктивно. З суб'єктивної точки зору «неупередженість суду аналізується до тих пір, поки не буде доведено протилежне», а з об'єктивної точки зору Суд може з'ясувати, чи існують «достатні гарантії для виключення будь-якої часткової підозри». Суд навіть може використовувати виступи у своїй оцінці».

Список використаних джерел:

1. Affaire Gheorghe Dima c. Roumanie. Requête no 2770/09 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162343>
2. Affaire Cottin c. Belgique. Requête no 48386/99 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69232>
3. Affaire Grozescu c. Roumanie. Requête no 17309/02 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82439>

4. Affaire Pescador Valero c. Espagne. Requête no 62435/00 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-65710>

5. Affaire Sacilor Lormines c. France. Requête no 65411/01 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77923>

6. Affaire Salov c. Ukraine. Requête no 65518/01 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70097>

РАТИФІКАЦІЯ РИМСЬКОГО СТАТУТУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ

Марищук Анна Олексіївна

студентка 3 курсу ОС «Бакалавр» Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету*

імені Тараса Шевченка **О.В. Саленко**

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) є важливим кроком для України на шляху до забезпечення міжнародного правосуддя та виконання своїх зобов'язань перед міжнародною спільнотою. Повноцінне членство в МКС надасть Україні можливість застосовувати єдиний наразі механізм притягнення до відповідальності осіб за злочини, вчинені внаслідок військової агресії РФ проти України. Окрім того, ратифікація та імплементація Статуту є зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію з Європейським Союзом. Враховуючи прагнення України до європейської інтеграції, виконання цих зобов'язань є ключовим кроком на шляху до відповідності європейським стандартам правосуддя та прав людини. Це посилить міжнародну правову

підтримку України та сприятиме боротьбі з безкарністю за воєнні злочини, вчинені на її території.

17 липня 1998 року у місті Рим було прийнято «Римський Статут Міжнародного кримінального суду», який заснував МКС. Статут набув чинності 1 липня 2002 р. Згідно зі Статутом, МКС є постійнодіючою, незалежною установою, що має повноваження стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства та доповнює національні системи кримінального правосуддя.[1] Згідно зі статтею 5 Статуту, такими злочинами є злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Держави-учасниці Римського Статуту визнають юрисдикцію МКС стосовно перелічених злочинів. МКС може здійснювати свою юрисдикцію у ситуаціях, коли імовірний злочинець є громадянином держави-учасниці, або коли злочин був скошений на території держави-учасниці. Водночас Римський статут передбачає можливість визнання юрисдикції МКС державою, яка не ратифікувала статут. Взаємодія МКС з національними інституціями відбувається на основі принципу комплементарності, тобто пріоритет кримінального переслідування належить державам. МКС не є частиною національного судочинства будь-якої держави, а лише доповнює її. Держави зберігають за собою першочерговий обов'язок та відповідальність щодо здійснення судочинства.

24 серпня 2024 року Президент підписав прийнятий Верховною Радою України Закон «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Цей крок суттєво наблизив Україну до повноправного членства в МКС та сигналізує про намір нашої країни розбудовувати глобальну систему правосуддя.

Проте співпраця України з МКС розпочалась ще 2000 року, коли держава підписала Статут, але не ратифікувала його. Тоді ж і відбулась перша спроба ратифікації, але вона була неможливою у зв'язку із конституційним обмеженням, яке існувало на той час. Конституційний Суд України ухвалив негативний висновок щодо Римського статуту та визнав його таким, що не відповідає

Конституції України. Зокрема, Конституційний Суд України обґрунтовував це тим, що «Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції». Це унеможливило подальшу ратифікацію Римського статуту без внесення змін до Конституції України аж до 2016 року, коли відповідні зміни були внесені під час конституційної реформи. Також Україна двічі робила заяви про визнання юрисдикції МКС в спеціальних випадках. 2014 року Верховна Рада України прийняла Заяву №-790-VII, якою визнала юрисдикцію МКС за ст. 7 Статуту (злочини проти людяності) під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. 2015 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 790-VII, якою затвердила заяву, що визнала юрисдикцію МКС за статтями 7 (злочини проти людяності) і 8 (воєнні злочини) Статуту щодо скоєння злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», починаючи з 20 лютого 2014 року і без кінцевої дати. На підставі цього Офіс прокурора МКС проводив попереднє вивчення ситуації в Україні у період 2014-2020 років. У 2022 році прокурор МКС розпочав розслідування ситуації в Україні, і наразі судді видали ордери на арешт шести осіб, у тому числі президента Російської Федерації Володимира Путіна. Ці дії свідчать про те, що Україна вже відзначила роль, яку відіграє МКС в боротьбі з міжнародними злочинами.

Закон про ратифікацію містить заяву відповідно до статті 124 Статуту. Заява стосується того, що Україна не визнаватиме юрисдикцію МКС щодо злочинів передбачених статтею 8, воєнних злочинів, у випадках коли злочин, ймовірно, було вчинено її громадянами протягом семи років.[2] Стаття 124 Статуту, що гарантує таку можливість є тимчасовим положенням Статуту. На сьогодні міжнародне співтовариство виступає за вилучення цього положення та закликає Україну ратифікувати Статут без жодних обмежень.

Для набуття Україною статусу члена МКС необхідно вжити низку заходів направлених на імплементацію Римського статуту в національне законодавство. Відповідно до умов, Закон про ратифікацію набере чинності одночасно з

набранням чинності Законом України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього". Потім уряд України повинен буде офіційно передати ратифікаційну грамоту Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй . Через 60 днів, у перший день наступного місяця, Україна офіційно стане державою-учасницею Римського статуту.[2]

Законопроект №11484 від 15 серпня 2024 року, що стосується внесення змін до національного кримінального законодавства та покликаний врегулювати певні проблеми імплементації Статуту МКС, прийнятий за основу в 1-му читанні та перебуває на етапі підготовки до 2-го читання ВРУ. В частині змін до Кримінального кодексу України (далі КК України), законопроектом пропонується: доповнити КК України новою статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників»; посилити кримінальну відповідальність за злочин агресії (стаття 437 КК у редакції проекту); у диспозиції частини першої статті 442 КК передбачити, що кримінально карані є також заподіяння психічного розладу з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи; встановити кримінальну відповідальність за злочини проти людяності (нова стаття 442-1 КК). Зміни до Кримінального процесуального кодексу України випливають зі змін до КК України і визначають, що слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених новою статтею 442-1 «Злочини проти людяності». Також щодо цих злочинів передбачено процедуру здійснення спеціального досудового розслідування. Зміни передбачають і виключення примітки у розділі IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» що обмежувала дію даного розділу. [3]

Цей Законопроект залишає невирішеним певний перелік питань, зокрема: передбачити застосування альтернативного законодавства щодо кримінальних

правопорушень, вчинених на території України та громадянами України (обмежено ст. 6,7 ККУ); передбачити можливість видачі громадян України іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності (обмежено ст. 10 ККУ); скасувати застосування строків давності щодо злочинів що підпадають під юрисдикцію МКС (обмежено ст. 49 ККУ). [4]

Також певні обмеження існують в Конституції України: ст. 25 закріплює, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі; згідно зі ст. 61, ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.[4] Римський статут містить винятки щодо цього принципу і це необхідно враховувати при подальшій співпраці з МКС.

Щодо впливу ратифікації Статуту на національну систему судочинства, варто підкреслити, що МКС згідно з принципом комплементарності лише доповнює національну систему правосуддя і така співпраця лише підсилюватиме спроможність України щодо розслідування та розгляду міжнародних кримінальних злочинів. Залучення МКС до розслідування злочинів в Україні стане стимулом для національних правоохоронних та судових органів діяти ефективніше та слідувати міжнародним стандартам.

Проаналізувавши наведене, можна зробити висновок, що Україна обрала спосіб імплементації Римського статут, який передбачає внесення поправок в усі відповідні законодавчі акти окремо: до Конституції та галузевих кодексів, а також законів. Такий спосіб є складним і багатоступеневим процесом, але такий шлях зумовлений структурою національного законодавства і лише таким чином можна вичерпно відобразити визнання юрисдикції МКС. Україна вже здійснила низку важливих кроків на шляху до ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Проте для повної адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів ще залишається чимало завдань.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Римський статут ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом № 3909-IX від 21.08.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 05.09.2024)
2. Закон України “Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2> (дата звернення 05.09.2024)
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44725> (дата звернення 05.09.2024)
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 05.09.2024)
5. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf> (дата звернення 05.09.2024)

ОЦІНКА ДОКАЗІВ ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК ПРОВОКАЦІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Марченко Андрій Романович

*студент другого року навчання другого (магістерського) рівня
юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Науковий керівник: *д.ю.н., професор кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* **В.В. Гордєєв**

Під провокацією (підбурюванням) особи на скоєння злочину, вчиненою правоохоронними органами, слід розуміти активні дії службової особи

правоохоронного органу, або іншої особи, що була залучена до проведення оперативно-розшукового заходу або негласної слідчої (розшукової) дії, яка, не обмежуючись своїми правомірними діями під час досудового розслідування кримінального провадження, користуючись тим, що особа, яку провокують (підбурюють) на вчинення цього злочину, не знає про проведення щодо неї відповідних передбачених законом заходів впливає на неї таким чином, щоб спонукати таку особу вчинити кримінальне правопорушення, яке в іншому випадку не було б вчинене, не маючи іншої мети, окрім як подальшого викриття особи, створення доказів її винуватості та притягнення до кримінальної відповідальності [2].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці визначив загальний принцип, що відноситься до гарантій справедливого розгляду справи в контексті техніки негласних розслідувань, що використовуються для боротьби з торгівлею наркотичними засобами. Загальний зміст цього принципу зводиться до того, що суспільні інтереси не можуть виправдовувати використання доказів, що отримані внаслідок провокації правоохоронних органів (рішення Європейського Суду з прав людини у справі Раманаускас проти Литви від 5 лютого 2008 року).

Відповідно до практики Європейського Суду з прав людини, усі докази, отримані внаслідок провокації правоохоронних органів, слід визнавати недопустимими, оскільки вони отримані внаслідок істотного порушення права людини на справедливий судовий розгляд, що закріплене у пункті 1 статті 6 Конвенції. Таке повністю відповідає вимогам частини 1 статті 87 КПК України.

Визначення провокації наведене у рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви». Так, Європейський суд дійшов до таких висновків: якщо діяльність негласних агентів усе ж можлива за наявності чітких обмежень та гарантій від зловживань, використання доказів, отриманих унаслідок підбурювання з боку поліції, не можна виправдати суспільним інтересом, оскільки в такому випадку обвинувачений із самого початку може бути позбавлений права на справедливий судовий розгляд справи (п.54); підбурювання з боку поліції має

місце й тоді, коли відповідні працівники правоохоронних органів або особи, які діють за їхніми вказівками, не обмежуються пасивним розслідуванням, а з метою встановлення злочину, тобто отримання доказів і порушення кримінальної справи впливають на суб'єкта, схилиючи його до вчинення злочину, який в іншому випадку не був би вчинений (п.55).

Таким чином, докази, отримані шляхом провокації не можуть бути використані у судочинстві, оскільки це є порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через порушення принципу справедливості. Якщо у справі відсутні дані про те, що особа займалася збутом наркотичних засобів іншим особам, крім закупного, то у органів досудового слідства та суду є достатні підстави підозрювати, що мала місце провокація. Інформація, отримана від закупного в результаті проведення оперативної закупівлі наркотиків, не повинна бути єдиним доказом, на якому будується обвинувальний вирок.

На думку ЄСПЛ, провокація злочину по суті має місце, коли співробітники правоохоронних органів не обмежуються переважно пасивним встановленням обставин можливого вчинення особою злочину з метою збору відповідних доказів і, за наявності на те підстав, притягнення її до відповідальності, а підбурюють цю особу до вчинення злочину [1].

Верховний суд неодноразово наголошував, що у своїх рішеннях ЄСПЛ розробив критерії для того, щоб відрізнити провокування вчинення злочину, яке суперечить ст. 6 Конвенції, від дозволеної поведінки під час законних таємних методів у кримінальних розслідуваннях. Зокрема, у випадку визнання заяви про підбурювання такою, що не є явно необґрунтованою, для визнання доказів допустимими суду належить з'ясувати, чи було слідство «по суті пасивним», чи був би злочин вчинений без втручання влади, чи мало місце з боку влади спонукання особи до вчинення злочину, наприклад, прояв ініціативи у контактах з особою, повторні пропозиції, незважаючи на початкову відмову особи, наполегливі нагадування, підвищення ціни вище середньої; вагомість причин проведення

оперативної закупки, чи були у правоохоронних органів об'єктивні дані про те, що особа була втягнута у злочинну діяльність і ймовірність вчинення нею злочину була суттєвою. При цьому тягар доведення того, що підбурення не було, покладається на сторону обвинувачення.

Отже, під провокацією необхідно розуміти активну дію, яка виражається в підбурюванні з боку працівників правоохоронного органу або інших осіб, які діють за їх вказівками, та який в іншому випадку не було би вчинено. Відмежування провокації вчинення злочину від допустимої поведінки правоохоронних органів необхідно розглядати крізь призму напрацьованої судової практики Європейського суду з прав людини, адже діюче законодавство не передбачає таку перевірку судом.

Список використаних джерел:

1. Вирок Онуфріївського районного суду Кіровоградської області від 07 травня 2024 року. Справа № 399/529/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118848210>
2. Шульгін С.О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Shylgin.pdf

ПРОБЛЕМА ПЕРЕВАНТАЖЕНОСТІ ПЕЧЕРСЬКОГО РАЙОННОГО СУДУ МІСТА КИЄВА

Мельник Марія Юріївна

*студентка 4 курсу Навчально-наукового Інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка
(м.Київ, Україна)*

Печерський районний суд міста Києва роками працює в умовах найбільшого серед місцевих судів загальної юрисдикції судового навантаження, яке значно перевищує рекомендовані нормативи Вищої ради правосуддя (Далі- ВРП).

Метою статті є аналіз основних причин перевантаженості Печерського районного суду міста Києва, оцінка чинного навантаження на суддів та розробка рекомендацій щодо оптимізації судового процесу.

Нормативний час, потрібний суддям для розгляду справ, що надійшли до місцевих загальних судів, за даними звітності за 2023 рік, становить у середньому по Україні 399 днів для кожного повноважного судді з урахуванням ВРП показників середньої тривалості розгляду справ (рішення ВРП від 24 листопада 2020 року № 3237/0/15-20). У Печерському районному суді міста Києва нормативний час розгляду справ є більшим за середній показник по Україні та становить 799 днів на одного суддю, що дає підстави стверджувати про наявність у суді надмірного рівня судового навантаження [1].

За день у судді може бути навантаження в декілька десятків справ. Причому це справи різної спеціалізації, і коло вирішуваних у них питань, природньо, ускладнює процес прийняття судового рішення. На одну справу виділяється 20-30 хвилин.

Актуальним питанням є неповна комплектність судів суддівськими кадрами. Рішенням ВРП від 24 серпня 2023 року № 852/0/15-23 у Печерському районному суді міста Києва **визначено 36 посад суддів. Фактично перебувають на**

посадах 28 суддів, з яких одну суддю відряджено для здійснення правосуддя з іншого суду. У Печерському районному суді міста Києва 9 суддів призначено на посаду вперше строком на п'ять років, їх повноваження припинилися у зв'язку із закінченням терміну призначення [1].

Тягар функції судового контролю під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. Загальні місцеві суди в Україні діють за територіальним принципом. До юрисдикції Печерського суду належить територія району міста з площею 27 км² та населенням 126 200 осіб. Попри те, що населення району є найменшим серед інших районів Києва, в Печерському районі розташовано багато центральних органів влади, через що Печерський райсуд є одним із найвпливовіших судів України.

Під юрисдикцією суду знаходяться більше десяти органів досудового розслідування, які здебільшого проводять слідство у складних і специфічних справах, які мають підвищений суспільний інтерес. Це 10 органів досудового розслідування, серед яких Офіс Генерального прокурора, ГУ СБ України у м. Києві та Київській області, ГСУ Національної поліції України, прокуратура Автономної Республіки Крим, Спеціалізована прокуратура сфері оборони Центрального регіону, Київська міська прокуратура, Київська обласна прокуратура та ін.

Матеріали органів досудового розслідування та скарги й клопотання інших учасників кримінального провадження -це найбільший масив справ, які розглядає Печерський суд [2]. Ці справи мають невідкладні (день в день) та скорочені (до 5-ти днів) строки розгляду. Пріоритетність цих справ законом визначена як найвища, і це ускладнює можливість розгляду інших категорій справ у встановлені законом строки. Наприклад, справи, які не вимагають негайного розгляду, можуть відкладатися на місяць або навіть більше, через що затягується процес правосуддя.

До Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (Далі- ВККС) надійшло повідомлення ДСА України від 11 березня 2024 року № 8-6971/24 про необхідність розгляду питання щодо відрядження шістьох суддів до Печерського

районного суду міста Києва у зв'язку з виявленням надмірного судового навантаження у цьому суді. **ДСА України вважає, що вирішення питання надмірного навантаження у Печерському районному суді міста Києва можливе за умови відрядження шістьох суддів до цього суду.**

ВККС України прийняла рішення від 01.05.2024 №19/пс-24 про відрядження суддів до Печерського районного суду міста Києва, в якому вирішила: Внести до ВРП подання з рекомендацією про відрядження судді Барського районного суду Вінницької області Єрмічової Віти Валентинівни до Печерського районного суду міста Києва строком на один рік. 11.06.2024 ВРП прийняла рішення № 1797/0/15-24 про відрядження судді Барського районного суду Вінницької області Єрмічової В.В. до Печерського районного суду міста Києва для здійснення правосуддя; Внести до ВРП подання з рекомендацією про відрядження судді Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська Юшкова Михайла Михайловича до Печерського районного суду міста Києва строком на один рік [1].

Відповідно ВРП прийняла рішення від 11.06.2024 № 1796/0/15-24 Про відрядження судді Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська Юшкова М.М. до Печерського районного суду міста Києва для здійснення правосуддя [3]. 3 квітня 2024 року внесла у ВРП рекомендацію про відрядження у склад Печерського районного суду міста Києва судді Носівського районного суду Чернігівської області Анни Гридасової. А вже 02.05.2024 ВОП прийняло рішення № 1361/0/15-24 про відрядження судді Носівського районного суду Чернігівської області Гридасової А.М. до Печерського районного суду міста Києва для здійснення правосуддя [4].

Висновки: Резюмуючи, судове навантаження Печерського районного суду міста Києва залишається критичним, навіть після відрядження додаткових суддів. Надмірна кількість справ, більшість з яких стосується кримінальних проваджень та мають пріоритет, суттєво впливає на можливість своєчасного розгляду інших категорій справ. Вирішення проблеми потребує не лише тимчасового відрядження суддів, але й структурних реформ. Також варто акцентувати увагу на тому, що ,

дійсно, наразі є необхідність в заповненні вакантних посад суддів, але дискусія про кількість суддів не повинна підміняти дискусію про їхню якість (компетентність і добросовісність).

Список використаних джерел:

1. Рішення ВККС від 01.05.2024 № 19/пс-24 “Про відрядження суддів до Печерського районного суду міста Києва”. URL: <https://vkksu.gov.ua/doc/pro-vidryadzhennya-suddiv-do-pecherskogo-rayonnogo-sudu-mista-kyyeva-0>
2. Суддя-спікер Печерського суду Марія Пиласва: Суд вже кілька років працює в надзвичайних умовах. Судово-юридична газета. 12 червня 2019. Архів оригіналу за 10 березня 2020. Процитовано 03.11.2019.
3. Рішення від 11.06.2024 № 1796/0/15-24 Про відрядження судді Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська Юшкова М.М. до Печерського районного суду міста Києва для здійснення правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/en/doc/doc/46015>.
4. Рішення № 1361/0/15-24 про відрядження судді Носівського районного суду Чернігівської області Гридасової А.М. до Печерського районного суду міста Києва для здійснення правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/45335>.

ДОСТУПНІСТЬ ДО ПРАВОСУДДЯ В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ

Микитюк Владислав Миколайович

студента 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права **І. Ю. Татулич**

Зважаючи на військово-політичну ситуацію в Україні, яка зумовлюється російсько-українською війною, що розпочалася в 2014 році, повномасштабним

вторгненням РФ, актуальності набуло питання про доступність до правосуддя в Україні під час воєнного стану. Варто розуміти, що на тимчасово окупованих територіях функціонування судів паралізовано, що суттєво впливає на фактор доступності до системи правосуддя в Україні на час війни. Саме тому виникає нагальна потреба різними способами та засобами інтегрувати в систему судочинства України механізми реалізації прав та законних інтересів щодо звернення та вільним доступ до судочинства в дистанційному форматі.

О. М. Овчаренко в своїй праці відобразила поняття принципу доступності до правосуддя, котрий, на нашу думку, дуже влучно розкриває цей термін, а саме: доступність правосуддя розглядається як принцип організації та діяльності судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду за захистом своїх прав. Його місце в системі принципів права зумовлюється тим, що сфера дії принципу доступності правосуддя поширюється на організацію судової системи й регламентацію судової процедури [1].

Варто зазначити, що доступна судова влада, без сумніву, є базовим елементом демократії. Загальновідомо, що основною функцією суду є здійснення самого правосуддя, тому вважаємо за потрібне розглянути в загальних рисах систему джерел права, як національного, так і міжнародного. Ця система складається з: Конвенція про захист прав людини, Конституція України, Цивільний процесуальний Кодекс України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів» та ін.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року [2] передбачає право кожного на справедливий публічний розгляд його справи впродовж розумного строку. Власне, це покладає обов'язок держав-членів Конвенції вживати необхідних заходів для гарантування доступу людини до правосуддя. Неможливо не зазначити про справу «Голдер проти Об'єднаного Королівства» від 1970 року, у якій Європейська Комісія з прав людини зазначила, що ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод гарантує

право на здійснення самого правосуддя, а вже доступ до правосуддя є невід'ємною складовою цього права.

Про право на доступ до правосуддя, хоч і не прямо, але виходячи зі змісту, йдеться в статтях Конституції України [3], а саме: частина 3 статті 8 «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується»; частина 2 статті 55 «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У Цивільному процесуальному кодексі України [4] законодавець, окрім основних засад та принципів цивільного судочинства, у частині 1 статті 4 доповнює про принцип доступності до правосуддя, зазначаючи наступне: «Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів».

Щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [5], то в частині 3 статті 7 мова йде про те, що: «Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України».

Розкриваючи проблему доступності до правосуддя в реаліях війни, через призму діджиталізації та швидкоплинного технологічного прогресу людства можна зауважити, що зручний та оперативний суд – це недалеке майбутнє. Доказом цього є Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [6], прийнятий 23 травня 2024 року. У вищезазначеному законодавчому акті внесено зміни до ряду процесуальних кодексів України різних галузей права, зокрема, щодо участі учасників суду у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Вважаємо, що такі зміни є, безумовно, необхідними та важливими для системи судочинства в Україні, особливо на час воєнного стану. Участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції дозволить учасникам судового процесу безперешкодно та оперативно захищати свої порушені, невизнані чи оспорювані права. Набагато менше займає часу та комфортніше доїхати до зали судових засідань дистанційно, в порівнянні із традиційним методом – явки до зали судових засідань очно. Проте існує дві сторони медалі, там де є переваги існують і недоліки, саме про них далі йтиме мова.

Проживаючи в державі, котра перебуває у стані війни, ми повинні усвідомлювати наступні фактори, що впливають на якісне та повне функціональне забезпечення участі учасників справи в судовому процесі в режимі відео конференції, а саме: планові відключення електроенергії (часто внаслідок ударів рф по об'єктам електроенергетичної системи її потужностей не вистачає для повноцінного забезпечення електроенергією всіх областей); коштів державного бюджету не вистачає для того, аби забезпечити технічною можливістю проводити судові засідання в режимі відеоконференції кожен суд; свіже підґрунтя для зловживання процесуальними правами в ході розгляду справи.

Існує ряд вимог, котрі повинні дотримуватися як судом, так і учасником справи задля правильного функціонування відеоконференції, як способу участі в судовому процесі віддалено. До таких вимог відносять: учасник справи (або його представник) зобов'язаний подати заяву про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції не пізніше п'яти днів до початку судового засідання; за результатами розгляду заяви учасника (його представника) про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції судом постановляється відповідна ухвала; такі учасники справи як: свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду; ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду несе сам учасник справи; відеоконференція фіксується судом і в

подальшому відео- та звукозапис відеоконференції долучається до матеріалів справи.

Збройна агресія росії проти України суттєво вплинула на доступність правосуддя в державі. Війна породила низку нових викликів для судової системи, які потребують негайного вирішення. Впровадження у судову систему інституту участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції є яскравим прикладом модернізації цивільного судочинства в Україні, що забезпечує підвищення рівня доступності до правосуддя в Україні в реаліях війни. Такі маленькі, але у свій час необхідні кроки роблять судову систему нашої держави більш ефективною, що дозволяє порівнювати доступність правосуддя України та провідних держав світу. Зрештою, ці нововведення відповідають завданням цивільного судочинства, котрими є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних прав з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ч. 1 ст. 2 ЦПКУ)

Список використаних джерел:

1. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Х.: Право. 2008. 304 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 23 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII: станом на 8 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

6. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції: Закон України від 23.05.2024 р. № 3755-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3755-20#Text>

СУДОВА ПРАКТИКА В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Нікітін Максим Андрійович

З курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права*

О.В. Гетманцев

Джерела цивільного процесуального права України визначаються залежно від форми закріплення змісту відповідних норм. Безумовно вважається, що до основних джерел цивільного процесуального права України належать нормативно правові акти та міжнародні договори, адже згідно з нормами Цивільного процесуального кодексу України (частина 1 статті 3) цивільне судочинство здійснюється на основі законодавства України та міжнародних договорів [1]. Проте щодо інших потенційних джерел цивільного процесуального права, зокрема судової практики, існують гострі наукові дискусії, і це питання досі не має однозначної відповіді. Тому правильне визначення місця судової практики в системі джерел цивільного процесуального права України має не лише теоретичне значення, а й практичне: сприяє забезпеченню послідовності та узгодженості правозастосування в цивільному судочинстві.

Сучасна теорія цивільного процесуального права все більше уваги приділяє ідеї про необхідність визнання судової практики як самостійного джерела права у цій галузі. У наукових працях детально аналізуються поняття, особливості та підстави для запровадження судової практики в практичну діяльність суддів. Юрисдикція суду розповсюджується на всі правовідносини на території України, а суд не має права відмовити в здійсненні правосуддя за мотивами неповноти, нечіткості, суперечливості закону або його відсутності (ст. 124 Конституції України [2], ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України). Таким чином, введення заборони законодавцем на відмову в здійсненні правосуддя в умовах визнання верховенства права (ст. 8 Конституції України) та закріплення загальних принципів цивільного права в цивільному законодавстві створює нормативні передумови для суддівського правотворення в приватноправовій сфері [3, ст. 251].

Хоча в теорії цивільного процесуального права існує неоднозначність щодо визначення поняття судової практики, проте під нею розуміють багато правових актів різноманітних судових органів: рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, рішення Верховного суду або нижчестоячих судів у конкретній цивільній справі, рішення Європейського суду з прав людини. Водночас слід зауважити, що наявність судової практики можна підтвердити лише тоді, коли за однорідними категоріями справ приймаються однакові рішення судами всіх рівнів [4, ст. 34].

Проаналізувавши природу рішень Конституційного Суду України, можна зробити висновок, що вони не є джерелами цивільного процесуального права. В силу вимог пункту 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» коли Конституційний Суд України визнає певну законодавчу норму неконституційною, то нова правова норма не утворюється, оскільки має місце пряма дія норм Конституції України [5, ст. 62]. До того ж, у статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» відсутні положення, що надають правотворчих

повноважень Конституційному Суду України. Проте на практиці Конституційний Суд України, тлумачачи норми Основного Закону, як зазначає А.А. Марченко, «встановлює попередні правові, легітимні рамки врегулювання певного правовідношення на рівні законодавчої влади» [6, ст. 31].

Щодо судової практики Верховного суду, то вона також в силу вимог закону не є джерелом цивільного процесуального права. Проте варто взяти до уваги положення частин 5 і 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до яких висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права та є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [7]. Як бачимо, відповідне рішення ВС стає зразком для вирішення аналогічних цивільно-правових спорів у майбутньому. Така зразковість свідчить про прецедентне правозастосування. Вищезазначене особливо спостерігається тоді, коли Верховний суд під час розгляду цивільної справи обере такий спосіб захисту, який не передбачено відповідними нормами закону, але і не суперечить йому, якщо це необхідно для ефективного захисту прав.

Рішення судів першої і апеляційної інстанцій не є джерелами цивільного процесуального права України, оскільки вони нічим іншим як актами правозастосування. Хоча вчений Г.П. Тимченко вважає, що при подоланні прогалів у законодавстві під час вирішення справи має місце судова правотворчість, оскільки суд «вимушений формулювати нові правові положення, які б давали можливість оцінити спірні відносини з правової точки зору» [8, с. 104].

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерело права [9]. Перегляд в ЄСПЛ може стосуватися не тільки національного матеріального права, а й процесуального (зокрема, порушення ст.ст. 6 і 13 Конвенції), тому можна зробити висновок, що рішення ЄСПЛ у конкретній

цивільних справах може слугувати джерелом цивільного процесуального права України.

Таким чином, можна підсумувати, що джерела цивільного процесуального права України мають свої особливості, що зумовлені приналежністю правової системи України до романо-германської правової сім'ї та євроінтеграційними процесами. Хоча судова практика не визнається джерелом цивільного процесуального права України, проте вона фактично виконує цю функцію. Судова практика допомагає усувати правові колізії та прогалини, що виникають у процесі застосування законодавства при розгляді і вирішенні конкретних цивільних справ, - це свідчить про її допоміжне значення в системі джерел цивільного процесуального права України.

Список літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Дрішлюк А.І. Вплив судової практики Верховного Суду України на систему джерел цивільного та цивільно-процесуального права України. Стаття. 2012 р. Ст. 251-256.
4. Дрішлюк А.І. Про визнання судового рішення джерелом права: постановка проблеми. Ст. 34-37.
5. Євграфова Є.П. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства. Право України. 2001. №10. С. 62.
6. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Конституційного Суду України. Митна справа. №1(91). 2014. Частина 2. Книга 1. С. 28-33.

7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс]: Закон України від 02.06.2016 року №1402-VIII // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

8. Тимченко Г.П., Котвяковський Ю.О. До питання про судову правотворчість в цивільному судочинстві. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. №2. С. 101-105.

9. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]: Закон України від 23.02.2006 року № 3477-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЯК СВИДКІВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Оксентій Валентина Ліліанівна

студентка III-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права*

О.В. Гетманцев

Процесуальний порядок розгляду та вирішення справ про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових та інших правовідносин, урегульовується цивільним процесуальним правом. Цивільне процесуальне право є складовою системи права України і займає в ній особливе місце. [1]

Участь свідків у цивільному судочинстві, зокрема іноземців та осіб без громадянства у ролі свідків, є важливим елементом забезпечення справедливого і непередбаченого судового процесу. Свідчення допомагають суду встановити фактичні обставини, що мають значення для вирішення спору між сторонами.

Показання свідків часто допомагають підтвердити або спростувати докази, надані сторонами, і потенційно відіграють важливу роль у встановленій об'єктивній картині.

Порядок та правила участі іноземних осіб та осіб без громадянства у цивільному процесі встановлені ЦПК України та ЗУ «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року.

Засади правового становища іноземців та осіб без громадянства, які проживають чи перебувають в Україні на законних підставах, у цивільному процесі встановлено на конституційному рівні. Відтак ст. 26 Конституції України закріплено, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також мають такі ж обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. До останніх належать міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано ВР України (ст. 9 Конституції України). Отже, в Україні для іноземців та осіб без громадянства встановлено національний правовий режим, що поширюється і на сферу здійснення цивільного судочинства. [1]

Оскільки цивільний процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства заснований на принципі національного правового режиму, їх ми можемо віднести до учасників справи, – також вони можуть виступати свідками у цивільному судочинстві України, тобто належати до групи «інших учасників судового процесу».[2]

Аналіз норм чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що іноземці та особи без громадянства можуть виступати у цивільному процесі і як інші учасники судового процесу : перекладачі, свідки, експерти, спеціалісти. Якщо звернути увагу на участь іноземних осіб як свідків, законодавство практично не обмежує їх у такій можливості. Іноземна особа як свідок – це особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи.

Свідок – це важливий учасник цивільного процесу, основна функція якого полягає у наданні правдивих показань щодо відомих йому обставин. Свідком може бути виключно фізична особа, яка правильно сприймає обставини, що мають значення для справи та дає про ці обставини достовірні показання [3].

Питання доказів, доказування у цивільних справах за участю іноземних осіб, за загальним правилом регулюються за допомогою колізійної прив'язки «закон суду» і тому вирішуються подібно до вирішення аналогічних питань у цивільних справах, не обтяжених іноземним елементом. [4]

Іноземці, особи без громадянства як свідки залучаються до участі в судовому засіданні в основному з ініціативи учасників справи, а також за ініціативою суду, наприклад, у справах окремого провадження (ч. 2 ст. 294 ЦПК України). Іноземці та особи без громадянства як свідки, які постійно проживають за межами знаходження суду, який розглядає справу, і не можуть з поважних причин з'явитися в судове засідання, можуть бути допитані судом за місцем їх проживання за судовим дорученням суду, який розглядає справу. [5]

До іноземців, осіб без громадянства як свідків, які на момент розгляду справи судом України перебувають на території іноземної держави, заходи процесуального примусу, передбачені нормами ЦПК України, не будуть підлягати застосуванню. Допит іноземців та осіб без громадянства як свідків у справі, які знаходяться на території України, відбувається за загальною процедурою (ст. 230-232 ЦПК України). Дослідження показань свідка відбувається у формі допиту, тобто допит свідка виступає формою дослідження показань свідка.[3]

Так, свідок, який не може прибути у судове засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин, допитується судом у місці його проживання (перебування) (ч. 14 ст. 230 ЦПК України). В ухвалі про судове доручення коротко викладається суть справи, що розглядається, зазначаються особи, які беруть у ній участь, обставини, що підлягають з'ясуванню, докази, які повинен зібрати суд, що виконує доручення, зокрема перелік питань, постановлених учасниками справи та судом свідку (ст. 87 ЦПК України).

Розглянемо та проаналізуємо комплекс цивільних процесуальних прав та обов'язків іноземців та осіб без громадянства, – свідків у цивільній справі. Іноземцям, особам без громадянства як свідкам, відповідно до ст. 69 ЦПК України надаються такі процесуальні права: право давати показання рідною мовою або мовою, якою вона володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.[2]

Висновки

Таким чином, аналіз чинного процесуального законодавства України і міжнародного приватного права дає підстави відносити до свідків, як інших учасників судового процесу іноземців, які перебувають на території України чи за її межами.

Отже, керуючись вищенаведеним, можна стверджувати, що участь іноземців та осіб без громадянства у цивільному процесі та їх допит відбувається на загальних підставах, які передбачені цивільним законодавством, але є певні особливості, які пов'язані з їх місцезнаходженням та мовою надання показів.

Список використаних джерел:

1. Кучер В.О, Курило Т.В, Парасюк М.В. Цивільний процес України. Львів, 2016. 768 с.
2. Пасайлюк І. В. Іноземці та особи без громадянства як свідки в цивільній справі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Херсон, 2017. № 5. С. 110-115
3. Цивільний процес України. Підручник / за загальною ред. д.ю.н., доцента М. М. Ясинка. К.: Алерта, 2014. 744 с.
4. Чучкова Н. О. Цивільне судочинство за участю іноземних осіб. Журнал східноєвропейського права. 2013. № 1. С. 73-77.
5. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.. ; за ред., В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с

ПРИНЦИП НЕМОЖЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СУМІСНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Олексюк Тетяна Сергіївна

студентки 3 курсу юридичного факультету Чернівецького національного університету імені

Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *кандидат юридичних наук,*

доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія

Федьковича **І.Ю. Татулич**

У принципах відображені політико-правові ідеї, погляди народу на право як соціальну цінність. У них в концентрованому вигляді виявлена заінтересована воля народу наділити право такими якостями, які найбільш повно мали б можливість задовольняти його ідеї і погляди у визначенні основ організаційної побудови правосуддя в цивільних справах, процесуальної діяльності суду і правового становища учасників процесу.

Значення принципів будь-якої галузі права можна висловити словами Гельвеція: "Знання принципів замінює незнання деяких фактів".

Принцип неможливості процесуального сумісництва – це принцип, який є невід’ємною частиною цивільного процесуального права і спрямований на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ в судах. Відповідно до даного принципу суб’єкт цивільних процесуальних правовідносин не може в одній і тій самій справі перебувати більше як в одному процесуальному становищі (позивач не може у цій же справі бути третьою особою, відповідач – свідком тощо). При дорученні співучасником ведення справи одному із співучасників, останній не змінює своєї процесуальної правосуб’єктності, а залишається стороною і діє в процесі на захист своїх прав і прав співучасника.

При пред'явленні зустрічного позову відповідач не виступає одночасно і позивачем.

Порушення принципу неможливості процесуального сумісництва є підставою для скасування рішення, яке прийняв суддя [1]. Як вірно зазначає Р. Я. Лемик, що єдиної норми, яка регулювала б таке обмеження, немає в ЦПК України, але цей принцип прямо випливає із статей, що регулюють правове положення учасників процесу (статті 36, 37, 38, 61 ЦПКУ) [2, с. 50]. Дійсно, зміст даного принципу формується на основі аналізу положень вказаних статей, з яких виводиться загальна процесуальна вимога про те, що учасник судового процесу в конкретній цивільній справі може перебувати лише в одному процесуальному статусі. Даний принцип тісно пов'язаний з принципом змагальності сторін, який забезпечує сторонам, третім особам, іншим учасникам справи відстоювати свої права та законні інтереси, позицію у справі, свободу в наданні доказів та доведенні перед судом їх переконливості. Тобто, виходячи з вищенаведеного, можна виділити такі ключові аспекти даного принципу:

по-перше: розмежування ролей. ЦПК України [3] чітко зазначає процесуальний статус учасників судового процесу, тобто, якими правами і обов'язками вони наділені, а також, які їхні функції. Наприклад, адвокат не може виступати в якості свідка або експерта у справі, в якій він представляє інтереси свого клієнта. Або ж, суддя, який розглядає справу, не може бути залучений як експерт чи свідок.

по-друге: недопустимість поєднання процесуальних функцій. Закон забороняє одночасне виконання декількох процесуальних функцій однією особою, бо це може призвести до знецінення суду, як гілки влади, яка сприяє справедливому розгляду справ, у випадках порушення, оспорювання чи невизнання прав, свобод чи інтересів осіб. Наприклад, експерт, який надає суду висновок у справі, не може бути допитаний як свідок, оскільки його свідчення можуть вплинути на об'єктивність його експертного висновку.

Можна стверджувати, що принцип неможливості процесуального сумісництва відіграє важливу роль у цивільному судочинстві, гарантуючи об'єктивність,

неупередженість і справедливість судового процесу. Його дотримання є необхідною умовою для забезпечення прав учасників судового процесу, а також, що є не менш важливо, підтримки довіри до судової системи. Цей принцип забезпечує стабільне становище суб'єктів цивільного процесу. Порухення одного принципу тягне порушення інших основних ідей, які отримали закріплення в нормах цивільного процесуального права. Їх юридичне закріплення та фактичне дотримання дозволяють поєднати ефективність цивільно-процесуальної діяльності і гарантії основних прав та свобод людини. Принципи є фундаментальним, світоглядним елементом формування цивільного процесуального права.

Список використаних джерел:

1. *DSpace at West Ukrainian National University: Головна сторінка.*
URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3508/1/Войтович%20С%20ПР%2033.pdf>.
2. Цивільне процесуальне право України : підручник / В. М. Коссака, Р. Я. Лемика, Ю. В. Навроцька, С. В. Сеника; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 серпня 2024 р. К.: Паливода А. В., 2024. 336 с.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Охньювська Інесса Миколаївна

студентка 2 курсу спеціальності «Право», Чернівецького національного університету ім.

Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

Проблема забезпечення екологічної безпеки та захисту екологічних прав громадян набуває все більшої актуальності у сучасному світі. Зростання антропогенного впливу на довкілля, вичерпання природних ресурсів та кліматичні зміни вимагають адекватних правових механізмів для захисту природного середовища та здоров'я людини. Одним з ключових інструментів такого захисту є судовий захист екологічних прав громадян. Екологічні права громадян є невід'ємною частиною фундаментальних прав людини. Вони закріплені в численних міжнародних документах, таких як Всесвітня декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, а також у регіональних конвенціях. У контексті сучасних глобальних викликів, екологічні права набули статусу найвищих соціальних цінностей. Розвиток правової думки про екологічні права громадян пов'язаний із розумінням міжнародним співтовариством необхідності створення умов, за яких людина може забезпечити своє існування, задовольняти біологічні та духовні потреби. Україна, як і багато інших країн, закріпила це право на конституційному рівні. Окрім права на безпечне довкілля, для реалізації екологічних прав важливі й інші конституційні гарантії, зокрема право на судовий захист [3, с. 3].

Визнання екологічних прав на міжнародному рівні є ключовим для розробки глобальної стратегії захисту довкілля. Такий підхід дозволяє поставити людину в центр екологічних проблем та сформуванню системи міжнародних норм, спрямованих на охорону природного середовища в інтересах як окремих індивідів, так і всього людства.

В деяких правових системах інших країн існують спеціальні екологічні суди, які спроможні більш швидко та ефективніше здійснити судовий процес. Земельний та екологічний суд Нового Південного Уельсу створений у 1980 році вважається першим екологічним судом у світі. Він також є частиною судової системи штату, є самостійним і незалежним у прийнятті рішень і працює, переважно, як суд першої інстанції. Також можна виділити Швецію, адже саме вона перша в Європі створила Екологічний кодекс (1999 р.), який передбачає створення спеціалізованих екологічних судів. Австрія пішла схожим шляхом, створивши Незалежний екологічний сенат, але його компетенція обмежується розглядом справ, пов'язаних з оцінкою впливу на довкілля [4, с.14-15]. Незважаючи на те, що міжнародні угоди, такі як Орхуська конвенція, та національне законодавство більшості розвинених країн гарантують право громадян на захист своїх екологічних прав у судовому порядку, реалізація цього права на практиці пов'язана з низкою суттєвих труднощів.

На нашу думку, однією з головних проблем є складнощі доведення фактів порушення екологічних прав. Громадянам часто доводиться самостійно збирати докази, які б підтвердили, що їхні права були порушені внаслідок конкретних дій чи бездіяльності інших осіб або організацій. Це вимагає значних ресурсів, часу та спеціальних знань, якими не завжди володіють звичайні громадяни. Крім того, важливим аспектом є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між вчиненою дією та негативними наслідками для довкілля та здоров'я людей. Доведення такого зв'язку часто вимагає проведення складних екологічних та медичних експертиз, що є досить коштовною процедурою.

Одним із прикладів захисту екологічних прав людини є справа «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства», вона стосувалася значного шумового забруднення, спричиненого нічними рейсами в лондонському аеропорту Хітроу. Європейський суд визнав, що такий рівень шуму порушив право мешканців на повагу до їхнього приватного життя та сімейного життя, гарантоване статтею 8 Європейської конвенції. Суд також дійшов висновку, що національні суди Великобританії не забезпечили достатніх засобів правового захисту для цих мешканців, порушивши таким чином статтю 13 Конвенції. Це рішення стало важливим прецедентом, підтвердивши, що право на спокійне життя включає в себе захист від негативного впливу на довкілля, такого як надмірний шум. Справа «Гримковська проти України», стала поштовхом до покращення українського законодавства, щодо забезпечення екологічних прав. Суд зазначив, що органи влади перед тим, як будувати автомобільну дорогу, не провели належних досліджень, які б надавали оцінку дотримання встановлених екологічних норм та можливість зацікавленим сторонам представити свої думки з цього приводу.

Отже, в Україні існують певні прогалини в законодавстві щодо попередження проблем, пов'язаних із захистом права людини на безпечне довкілля. Тому національні суди повинні враховувати практику ЄСПЛ для вирішення проблем захисту екологічних прав людини на національному рівні. Суди, особливо спеціалізовані екологічні, відіграють ключову роль у забезпеченні екологічних прав громадян. Однак, вони є лише одним із елементів системи. Законодавча та виконавча гілки влади несуть відповідальність за створення правового поля та його практичну реалізацію. Вивчення практики Європейського суду з прав людини та інших країн допомагає українським судам ухвалювати більш обґрунтовані рішення. Крім того, активне використання міжнародних стандартів в національному законодавстві сприяє підвищенню рівня захисту екологічних прав громадян. Кожна людина має право жити в довкіллі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Щоб відстояти це право, громадськість повинна мати доступ до інформації, брати участь у прийнятті рішень, що стосуються довкілля, та

звертатися до суду. Як показала практика Європейського суду, вирішення екологічних проблем залежить від того, наскільки ефективно працює національне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини, Закон від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Міжнародний документ від 25 черв. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
3. Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 214 с.
4. Кравець Я.В. Екологічні суди: порівняльно-правовий аналіз. Одеса, 2018. 30 с
5. Справа "Хаттон та інші проти Сполученого Королівства", Рішення 08.07.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_105#Text
6. Справа «Гримковська проти України», Заява № 38182/03 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text

ПІДСТАВИ ВІДМОВИ ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЩОДО ЙОГО НЕНАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

Пастух Юлія Олександрівна

*студентка четвертого року навчання першого (бакалавського) рівня
юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)*

Науковий керівник: *PhD, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* **Л.Г. Бзова**

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності лише в порядку дисциплінарного провадження, з підстав вчинення ним дисциплінарного проступку, види якого передбачені статтею 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1].

Відповідно до узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно неналежної поведінки адвокатів, скарги суддів на адвокатів переважно стосуються таких аспектів, як: затягування судового процесу, зокрема, через неявку у засідання; не ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; безпідставні звинувачення та образливі висловлювання; безпідставні відводи; втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя тощо [2].

Проаналізовано рішення КДКА Одеської області від 12.09.2017 року [3], до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури надійшла скарга ОСОБА_ на рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії Одеської області від 12.09.2017 про відмову в порушенні дисциплінарного провадження відносно адвоката ОСОБА_, у зв'язку з відсутністю в її діях ознак дисциплінарного проступку.

Скаржниця не погоджується з оскаржуваним рішенням, вважає, що дисциплінарна палата КДКА Одеської області невірно дійшла висновку, що адвокат ОСОБА_ діяла у передбачений законом спосіб, реалізуючи право на відвід судді і це не може бути підставою для застосування до неї дисциплінарної відповідальності. Крім того, як зазначає скаржниця, правомочність відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії на власний розсуд за наслідками оцінки обставин та фактів приймати рішення за своєю правовою природою є дискреційним повноваженням, під яким розуміється можливість суб'єкта владних повноважень самостійно (на власний розсуд) обрати один з кількох юридично допустимих варіантів управлінського рішення.

ОСОБА_ просить скасувати рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області від 12.09.2017 та прийняти нове рішення, яким притягнути адвоката ОСОБА_ до дисциплінарної відповідальності у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

Під час апеляційного розгляду в судовому засіданні, де була присутня значна кількість людей, журналісти, вільні слухачі, групи підтримки потерпілого та обвинуваченого, адвокат ОСОБА_ звернулась до судової колегії із заявою про відвід головуючої по справі судді ОСОБА_. У заяві, порушуючи Правила адвокатської етики (розділ IV), адвокат зазначила, що звернулась зі скаргою на дії головуючої до Вищої ради правосуддя та Національного антикорупційного бюро України, а також звинуватила ОСОБА_ в отриманні матеріальної винагороди від родини обвинуваченого ОСОБА_ за постановлення рішення про направлення справи на новий судовий розгляд та звільнення обвинуваченого з-під варти. Такими безпідставними звинуваченнями адвокат ОСОБА_, на думку скаржниці, намагалась підірвати ділову репутацію заявниці серед громадян міста, області, країни, принижуючи її у такий спосіб.

Встановлено, що адвокат ОСОБА_ приймала участь як представник потерпілого ОСОБА_ у розгляді кримінального провадження про обвинувачення працівника міліції ОСОБА_ у скоєнні кримінального правопорушення,

передбаченого ч.2 ст.365 КК України. За результатами судового розгляду 30.09.2016 Бериславським районним судом Херсонської області постановлено вирок відносно ОСОБА_. Під час розгляду кримінального провадження у суді першої інстанції 29.06.2016 судом встановлені заходи забезпечення безпеки у вигляді особистої охорони потерпілому, його дружині і сину через постійні погрози обвинуваченого та його родичів. Адвокат також вимушена була їздити на засідання суду з охороною, що підтверджується копіями договорів про забезпечення охорони.

Згідно з п.15 ст.23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не можуть бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта.

Розділ IV Правил адвокатської етики, на порушення якого вказує скаржниця, зокрема, ст.43, зобов'язує адвоката бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатись своєю незалежністю у захисті і представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунки з суддями, послідовно дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом.

Таким чином, рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії Одеської області від 12.09.2017 про відмову в порушенні дисциплінарної справи відносно адвоката ОСОБА_ за своїм змістом та процедурою прийняття відповідає вимогам Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилам адвокатської етики.

У рішенні КДКА Кіровоградської області від 27.03.2010 року [4], дВищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України надійшла скарга судді Придніпровського районного суду м. Черкаси Особа_1 на рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Кіровоградської області № 3 від 27 березня 2019 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката Особа_2.

Скаржник з рішенням КДКА Кіровоградської області не згодний, так як вважає його необґрунтованим та незаконним. Скаржник вказує, що висновки КДКА Кіровоградської області є однобічними і такими, що не ґрунтуються на фактичних обставинах справи, а рішення прийнято без належної перевірки матеріалів і доводів скарги. Просить скасувати рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Кіровоградської області № 3 від 27 березня 2019 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката Особа_2 та прийняти нове рішення, яким порушити дисциплінарну справу стосовно адвоката Особа_2 та спрямувати її для розгляду до дисциплінарної палати КДКА Кіровоградської області.

У скарзі зазначається, що ухвалою від 27 червня 2018 року у справі № 711/4948/18 за клопотанням підозрюваного ним, тобто Особа_1., було змінено запобіжний захід у вигляді застави на особисте зобов'язання. 18 липня 2018 року до Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) надійшла скарга адвоката Особа_2, яка є представником потерпілого у цьому кримінальному провадженні, щодо притягнення Скаржника до дисциплінарної відповідальності. У поданій до ВРП скарзі адвокат вказала, що слідчий суддя «повинен був беззаперечно залишити клопотання (про зміну запобіжного заходу) ... без розгляду, як то передбачас ч. 5 ст. 201 КПК України, або навести підстави для вчинення ним дій всупереч КПК України». Натомість «мало того, приступив до розгляду клопотання по суті, так ще й виніс явно неправосудне рішення з цього приводу». Також адвокат зазначила, що суддя Особа_1 «...спотворив ті доводи, які висловлював прокурор у своїх запереченнях проти розгляду даного клопотання...».

Ухвалою Третьої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 9 січня 2019 року № ____ відмовлено у відкритті дисциплінарної справи, оскільки в діях судді не вбачається ознак дисциплінарних проступків та суть скарги зводиться до

незгоди із судовим рішенням (пункт 4 частини першої статті 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Таким чином, законодавчі гарантії адвокатської діяльності забезпечують неприпустимість зловживань дисциплінарною системою або її використання для переслідування, перешкоджання або протиправного втручання у діяльність адвокатів. Органи адвокатського самоврядування повинні гарантувати існування достатніх запобіжників для попередження подібних зловживань. І, в усякому разі, не можуть порушувати принцип незалежності адвоката і виступати інструментом здійснення на нього неправомірного впливу та залякування.

Список використаних джерел:

4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст.282 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

5. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо заяв (скарг) суддів відносно неналежної поведінки адвокатів. Затверджено Рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № V-005/2021 від 27.05.2021 URL: <https://vkdkka.org/15918-2/>

6. Рішення № I-018/2018 у справі за скаргою на рішення дисциплінарної палати КДКА Одеської області від 12.09.2017 про відмову в порушенні дисциплінарного провадження відносно адвоката. URL: <https://vkdkka.org/rishennya-i-0182018-u-spravi-za-skargoyu-na-rishennya-distsiplinarnoji-palati-kdka-odeskoji-oblasti-vid-12-09-2017>

7. Рішення № VI-022/2019 у справі за скаргою на рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Кіровоградської області № 3 від 27 березня 2019 року про відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката. URL: <https://vkdkka.org/rishennya-vi-0222019-u-spravi-za-skargoyu-na-rishennya-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-kirovogradskoj-oblasti-3-vid-27-bereznia-2019-roku-pro-vidmovu-v-porushenni-distsiplin/>

ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ LEGITIMATE EXPECTATIONS (ЛЕГІТИМНІ ОЧІКУВАННЯ) ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Пацурківський П.П.

Студент I курсу магістратури Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Вступ. Максима вітчизняної Конституції «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1] з року в рік стає все очевиднішою реальністю, все більше наповнюється практичним змістом. Особливо потужним мультиплікатором цього процесу, як переконає суспільний досвід, стала зміна внаслідок конституційної реформи 2016 р. в Україні юридичної конструкції ст. 129 Конституції «Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону» [1] на її юридичну конструкцію «Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» [2].

Найбільш ємним джерелом запозичення досвіду впровадження принципу верховенства права в усі сфери суспільного життя України є практика ЄСПЛ, яка згідно ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є обов'язковим джерелом права в Україні [3]. Важливою світоглядною та методологічною інновацією цієї практики є правова конструкція ЄСПЛ *legitimate expectations* (легітимні очікування) як складова елементу правової визначеності принципу верховенства права.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні суті складових елементів правової конструкції ЄСПЛ *legitimate expectations* (легітимні очікування).

Методологічною основою дослідження виступає антропосоціокультурний підхід, передусім його принципи об'єктивності та історизму, системний та феноменологічний методи аналізу правової дійсності.

Виклад основний результатів дослідження. Передусім вважаємо за необхідне звернути увагу на так званій *ексцес перекладача* щодо офіційного перекладу українською мовою терміну *legitimate expectations*, який незмінно застосовується у рішеннях ЄСПЛ. Якщо проаналізувати, до прикладу, перші десять рішень, які впродовж 2005-2007 рр. ухвалив ЄСПЛ проти України: «Полтораченко проти України»; «Кечко проти України»; «Зубко та інші проти України»; «Федоренко проти України»; «Інтерсплав проти України»; «Остапенко проти України»; «Богач проти України»; «Васильєв проти України»; «Україна-Тюмень» проти України та «Воловік проти України», то терміну *legitimate expectations* при його офіційному перекладі було знайдено щонайменше сім різних україномовних відповідників – «легітимні очікування», «легітимне очікування», «законне сподівання», «правомірне очікування», «легітимні сподівання», «виправдані очікування», «виправдане сподівання». Для юридичної, передусім судової, практики це кардинально ускладнює застосування принципу верховенства права. Ми послуговуватимосся у нашому дослідженні терміном *легітимні очікування* як таким, що семантично найадекватніше відображає сенс терміну *legitimate expectations*.

Правова конструкція *легітимні очікування* вироблена ЄСПЛ головно в процесі розгляду ним скарг щодо порушення державою приписів ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод (далі ЄКПЛ) та має своєю метою передусім захист права приватної власності. Принагідно зазначимо, що вона застосовується також і при захисті права фізичних та юридичних осіб, передбаченого ст. 6 ЄКПЛ (права на справедливий суд).

Парадигмальна матриця ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ містить у собі три опорні, чітко сформульовані правові норми, які ЄСПЛ системно застосовує при розгляді вищезазначених скарг заявників на свої держави та згідно з якими ним обґрунтовано правову конструкцію *легітимних очікувань*. Перша з цих норм легітимує право мирного володіння фізичною або юридичною особою своїм майном. В другій із цих норм йдеться про умови виправданості втручання в це право – таке втручання має бути лише законним (правомірним), переслідувати

легітимну мету та відповідати принципу справедливого балансу публічного та приватного інтересу, пов'язаного з цим (трискладовий тест). Третя норма стосується не обмеженого права держави регулювати відносини щодо користування суб'єктами вищезазначеним майном відповідно до загальних інтересів чи для забезпечення сплати податків або інших зборів чи штрафів. Феномен майна згідно ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ має автономне значення, не вичерпується правом власності на матеріальні речі, а охоплює також акції, заяви про реєстрацію торгової марки, ділову клієнтуру, патенти й ряд інших майнових активів [4], а поняття права мирного володіння своїм майном не тотожне його розумінню в національному законодавстві держав-членів ЄКПЛ.

Прийнято вважати, що Суд вперше застосував конструкцію *легітимні очікування* в своєму рішенні у справі «Пайн велі девелопментс та інші проти Ірландії». Вирішення цієї справи він розпочав із, здавалося б, риторичного запитання «Чи насправді мало місце втручання у право заявників?» [5, С. 154]. Методологічний ключ до адекватного розуміння сенсу цього питання будь-ким іншим ЄСПЛ сформулював у його рішенні у справі «Гратцінгер і Гратцінгерова проти Грецької Республіки». Зокрема, в ньому йдеться про умови, за наявності яких *легітимні очікування* особи як різновид її майнових прав або активів є дійсними – вони мають уже існувати та мати достатнє підґрунтя в національному законодавстві до спроби втручання у них [6]. Причому таке підґрунтя, як зазначив Суд у його рішенні у справі «Клаус і Юрій Кіладзе проти Грузії», повинно бути безумовним і не потребувати ухвалення додаткових законів [7]. Принагідно зазначимо, що, як резонно зауважує Т.Фулей, при цьому допускається відсутність завчасно розробленого механізму реалізації вищезазначених умов [8, С. 160].

Наступна група умов, необхідних для появи в особи *легітимних очікувань*, атрибутивно пов'язана з нею самою – необхідно, щоб така особа відповідала вимогам, встановленим законом держави. Тобто, тут йдеться про оціночний параметр, який зазвичай, згідно практики ЄСПЛ, встановлює національний суд. Причому практика національних судів щодо відповідних спорів має бути

усталеною, оскільки саме це явище ЄСПЛ вважає, що в національному законодавстві має місце достатнє підґрунтя для легітимних очікувань. Чи не найвідомішим рішенням ЄСПЛ, у якому йдеться про це, є його рішення «Копецький проти Словаччини». Як видно із матеріалів цієї справи, заявник виявився не відповідним законодавчим вимогам, оскільки він, серед іншого, не виконав вимогу зазначення локалізації майна, щодо повернення якого він клопотав. З цих підстав ЄСПЛ дійшов висновку, що Копецький не мав легітимних очікувань [9].

Із вищезазначеною усталеною національною судовою практикою щодо відповідних спорів ЄСПЛ пов'язує третю групу умов для появи легітимних очікувань. Важливо підкреслити, що просто наявність спору особи з державою, поза межами усталеної національної судової практики, недостатньо, щоб ЄСПЛ мав підґрунтя для визнання за собою права на легітимні очікування. Але й тут можуть мати місце обґрунтовані винятки. Переконаливим свідченням цього є рішення ЄСПЛ у справі «Федоренко проти України», у якій Суд констатував, що «зважаючи на специфічні обставини справи, заявник має вважатися таким, що має легітимні очікування щодо прибутку...» [10].

Висновки. Правова конструкція *legitimate expectations* (легітимні очікування) вироблена ЄСПЛ у процесі застосування ним ст. 1 Першого протоколу ЄКПЛ, є складовою елементу правової визначеності принципу верховенства права та виступає ефективним інструментом захисту реальних прав особи на майно у його спеціальному розумінні перед іншими приватними суб'єктами або державою. Вона не є, як резонно зауважив Том Бінгем, замком на піску, а базується на принципах ЄКПЛ, національному законодавстві, прецедентній судовій практиці ЄСПЛ та національній судовій практиці.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02.06.2016. №1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n2>
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 02.12.2012. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
4. Див.: Тетяна Фудей. Поняття «майно» в практиці Європейського Суду з прав людини. Вісник Верховного Суду України. 2008. №3 (91). С. 54-59.
5. Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland. App. no. 12742/87. 29.11.1991. ECtHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57711>
6. Gratzinger and Gratzingerova v. The Czech Republic. App. no. 39794/98. 10.07.2002. ECtHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22710>
7. Klaus and Iouri Kiladze v. Georgia, App. no. 7975/06. 02.02.2010. ECtHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97083>
8. Тетяна Фудей. Легітимні очікування у практиці Європейського суду з прав людини. Право України. 2021. №8.
9. Кореску v. Slovakia [GC]. App. no. 44912/98. 28.09.2004. ECtHR. §48. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66758>
10. Федоренко проти України (Fedorenko v. Ukraine): рішення ЄСПЛ від 1 червня 2006 р., заява №25921/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_041#Text

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

Пердейко Ольга Іллівна

студентка 2 курсу спеціальності «Право»,

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

На сьогоднішній день в Україні все більше набуває популярності питання щодо захисту прав людини в контексті порушень екологічного законодавства. Через ситуацію яка склалася в нашій країні, з настанням російсько-української війни, почались масові порушення екологічних державою агресоркою, росія нехтуючи усіма можливими договорами та правилами ведення війни безпощадно знищує не тільки націю, а й екологію нашої країни. Використовуючи різного роду зброю, в тому числі токсичну та біологічну, з кожним днем наша країна, а також сусідні країни яких не оминають токсичні викиди, не тільки в атмосферу, а і на територію країни членів ЄС, вони як і Україна страждають від екологічних катастроф та масового забруднення навколишнього середовища. Найстрашніше в цьому всьому - це не тільки можлива втрата здорової, цілісної екології не тільки України та і всієї Європи, а безкарність, оскільки за всі заподіяні шкода та лиха росія досі не понесла покарання. Дане питання досліджувала велика кількість вчених, а саме: А. Ланглау, А. Нікітіна, Г. Романовський, Дж. Сміт, Є. Савощикова, А. І. Купчення, М. І. Сьомич, М. Фрімен, Н. Крилова, Н. Кузнецов, О. С. Кальян, Ш. Маклін та ін. На даний момент Україна стикається з серйозними проблемами в галузі охорони

навколишнього середовища та природних ресурсів через воєнний конфлікт з росією.

Згідно з інформацією Міністерства охорони навколишнього середовища та природних ресурсів України, приблизно 44% найцінніших територій країни потрапили під вплив війни. Особливо важкі бойові дії пройшли в лісах вздовж річки Сіверський Донець. Протягом перших чотирьох місяців вторгнення було зареєстровано понад 37 000 пожеж, які завдали шкоди приблизно чверті мільйона акрів лісів та інших екосистем [1]. Особливо тривожною є статистика забруднення території залишками боєприпасів. За даними Державної служби з надзвичайних ситуацій України, з 24 лютого по 15 червня 2022 року було знешкоджено 136 606 вибухонебезпечних предметів на площі 40 905 гектарів. Однак на території України залишається багато нерозірваних снарядів та знищених боєприпасів [1].

Міністр захисту довкілля та природних ресурсів Руслан Стрілець, зазначав, що станом на 375-й день з початку повномасштабного вторгнення РФ було зафіксовано 2333 випадки шкоди довкіллю. Загальна сума збитків оцінюється в 1912 мільярдів гривень, з яких 867 мільярдів - це забруднення земель та ґрунтів, 988 мільярдів — атмосферного повітря, і 57 мільярдів — водних ресурсів. Значну шкоду було завдано лісам (зокрема, через пожежі), природно-заповідним територіям, біорізноманіттю, а також корисним копалинам. Також прозвітував про радіаційну безпеку: за 35 днів окупації Чорнобильської АЕС і зони відчуження збитки перевищили 3,2 мільярда гривень. Незаконні дії РФ спричинили значні викиди вуглекислого газу в атмосферу, що практично нівелює зусилля світової спільноти у боротьбі зі зміною клімату, глобальним потеплінням та скороченням викидів CO₂ [2].

За даними системи SaveEcoBot (станом на 20 березня 2023 р.), повідомлено про 320 екозлочинів, з них, зокрема: 42 - щодо водних ресурсів; 21 - щодо ґрунтів; 52 - щодо зелених насаджень; 9 - про засмічення територій військовими відходами; 59 - щодо пошкодження або знищення об'єктів промисловості, що призвело до

промислових аварій; 16 - про пошкодження або знищення радіаційно небезпечних об'єктів; 121 - інші екозлочини [3].

За даними Міндовкілля та Державної екологічної інспекції України, збитки довкіллю внаслідок підриву греблі Каховської ГЕС становлять:

1. 46,55 млрд грн – шкода, завдана Національному природному парку «Нижньодніпровський»;
2. 15,3 млрд грн – Національному природному парку «Великий луг»;
3. 1,3 млрд грн – Національному природному парку «Олешківські піски»;
4. 73,3 млрд грн – Національному природному парку «Кам'янська січ»;
5. 449 млн грн – шкода, завдана довкіллю внаслідок потрапляння в річку Дніпро 150 тонн нафтопродуктів;
6. 961 млн грн – затоплення 3470,68 тонн рідких добрив
7. (карбамідно-аміачна суміш);
8. 6,2 млрд грн – шкода, завдана лісовому фонду;
9. 883 млн грн – шкода, завдана довкіллю внаслідок ймовірної загибелі диких тварин;
10. 489,8 млн грн – шкода, завдана довкіллю внаслідок затоплення частини ботанічного заказника «Івано-Кепине»;
11. 638,7 млн грн – шкода, зумовлена забрудненням земельних ресурсів внаслідок підтоплення [5].

Таким чином, у системі SaveEcoBot функціонує повідомлення Оперативного штабу Міндовкілля для формування позовів до Міжнародного суду ООН для відшкодування збитків країною-агресором і з кожним днем ситуація тільки погіршується, злочинів проти довкілля стає все більше і більше [3]. Щодо реалізації юридичної відповідальності за воєнні екологічні правопорушення в Україні, то чинне правове регулювання цього питання не є ідеальним, проте його можна вважати достатнім. Це включає положення Женевської конвенції, Першого додаткового протоколу до неї, Римського статуту та інших норм міжнародного гуманітарного права. Існує точка зору, що довкілля можна розглядати як цивільний

об'єкт, тому до завдання йому шкоди застосовуються всі норми, які стосуються захисту цивільних об'єктів. Особливу увагу слід приділяти ефективному застосуванню статті 441 Кримінального кодексу України «Екоцид». Найбільш доцільним є поєднання кваліфікації злочину «Екоцид» із нормами міжнародного гуманітарного права, що дозволить ефективніше переслідувати екологічні злочини. Надзвичайно важливо включити питання завданої шкоди довкіллю до мандатів і процедур усіх міжнародних органів та механізмів, які вже були анонсовані. Міжнародний реєстр збитків повинен передбачати можливість внесення даних про шкоду довкіллю України, а Міжнародна компенсаційна комісія має мати повноваження розглядати справи, пов'язані з екологічними збитками, як це відбувалося у випадку Компенсаційної комісії у справі Іраку. На національному рівні необхідно, за підтримки міжнародних партнерів України, забезпечити ефективне і оперативне розслідування фактів екоциду, фіксацію та збір доказів у цих справах. Також слід розробити механізми вирішення питання збитків, зафіксованих Міндовкіллям, включно з верифікацією цих даних, збором додаткових доказів та створенням дорожньої карти для ДЄІ та правоохоронних органів щодо механізмів відшкодування через національну судову систему [3]. Ключовим практичним аспектом цих процесів є збір даних та доказів, фіксація фактів шкоди і забезпечення надійної інформації про базовий стан довкілля до вторгнення і заподіяння шкоди. Без допомоги міжнародних партнерів буде складно забезпечити відповідальність агресора за використання довкілля у військових цілях. Попросити й отримати таку допомогу — експертну, технічну, фінансову та організаційну - ще не пізно, оскільки наслідки екоциду ми будемо виявляти ще тривалий час після завершення війни та перемоги України. Взагалі, відповідальність за порушення екологічного законодавства - це сукупність правових засобів, встановлених законодавством (адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим, фінансовим тощо), які застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому

природному середовищу. Світлана Яковлева зазначила, що, оскільки екоцид не отримав свого визначення у міжнародному кримінальному праві як злочин, не існує підстав для судового переслідування воєнних злочинів екоциду. Вона зазначає, що Міжнародний кримінальний суд (МКС) визнає шкоду навколишньому середовищу (зокрема, умисне здійснення нападу з розумінням того, що він завдасть шкоди цивільним об'єктам або спричинить масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу, яка буде явно непропорційною щодо очікуваної військової переваги як один із видів воєнних злочинів. Однак судова практика щодо притягнення до відповідальності за злочини екоциду в міжнародній площині наразі відсутня [4]. Всі випадки завдання екологічної шкоди, спричинених внаслідок російсько-української війни - фіксують та розслідують в межах кримінального провадження(ст. 438, 441, КК України). За інформацією Офісу Генерального прокурора – прокурори спеціалізованих екологічних прокуратур здійснювали процесуальне керівництво у 209 кримінальних провадженнях (як уточнили в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля) – щодо 367 епізодів) про злочини у сфері охорони навколишнього природного середовища, пов'язаних зі збройною агресією РФ. Орієнтовна сума збитків у цих провадженнях (якщо взяти розрахунки Міндовкілля та Державної екологічної інспекції України) становить понад 250 млрд гривень [4]. До яких ж інстанцій звертатися Україні для досягнення справедливості? По-перше, це Міжнародний суд ООН, проте Україна вже зверталась з позовом згідно з “Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього”, з наміром відшкодування збитків завданих екології нашої держави, однак МС ООН зазначив, щодо відповідних вимог України він не визнає своєї юрисдикції. На рахунок, Міжнародного кримінального суду, то тут не все так просто, МКС не може притягнути до відповідальності державу як суб'єкта та не менш важливим є юрисдикція даного суду, оскільки Римський статут не містить в собі положення екоциду і не дозволяє переслідувати за нанесення шкоди екології, зате Римський статут у статті 8 згадує шкоду навколишньому середовищу лише в

контексті воєнних злочинів із таким формулюванням: «навмисне здійснення нападу, усвідомлюючи, що такий напад завдасть широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу, яка буде явно надмірною щодо конкретної та прямої загальної очікуваної військової переваги» [6]. Міжнародний реєстр збитків та спеціальна комісія для розгляду вимог про відшкодування збитків, завданих російською агресією, дана організація фіксує збитки завдані росією.

Висновком даної роботи буде те, що необхідна розробка та прийняття нових законів або внесення змін до чинних, які б забезпечили ефективне притягнення до відповідальності за воєнні екологічні злочини, а також активізація співробітництва з міжнародними організаціями, які займаються розслідуванням воєнних злочинів, з метою обміну досвідом та отримання технічної допомоги. В першу чергу потрібно збирати та документувати інформацію про воєнні екологічні злочини; надавати юридичну допомогу постраждалим; проводити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності громадськості про цю проблему.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко С. “Екологічні проблеми України в умовах війни” - Навчально-науковий інститут права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції;

2. Марич Х., Погорілець М., “Юридична відповідальність за воєнні злочини проти довкілля” 2023- <http://doi.org/10.23939/law2023.37.279>;

3. «UNITED FOR JUSTICE»: Притягнення до відповідальності за воєнні злочини проти довкілля - <https://epl.org.ua/announces/united-for-justice-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-za-voyenni-zlochyny-proty-dovkilliya/>;

4. Ч П. “Війна та шкода для довкілля: чи можна притягнути росію до відповідальності” / Павло Чернишук: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/viyna-ta-shkoda-dlya-dovkilliya-chi-mozhna-prityagnuti-rosiyu-do-vidpovidalnosti.html>;

5. «Збитки, завдані довіллю України внаслідок підриву росією греблі КаховськоїГЕС», - <https://mepr.gov.ua/zbytky-zavdani-dovkillyu-ukrayinyvnaslidok-pidryvu-rosiyeyu-grebli-kahovskoyi-ges-vzhe-stanovyat-ponad-1-5-mlrd-dolariv-ssha-/2>;

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text .

ВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДО УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ: ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕДІАЦІЇ В СІМЕЙНИХ СПОРАХ

Подольн Анастасія Ярославівна

студентка Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка другого року навчання другого (магістерського) освітнього рівня освітньо-наукової програми “Право”

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *адвокат, кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса*

Шевченка Д.В. Кухнюк

Конституцією України у ч. 4 ст. 55 [1] закріплене право кожного на захист своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами. І хоча найбільш розповсюдженим способом врегулювання спорів залишається звернення до суду, на теренах України продовжують набувати поширення альтернативні напрямки врегулювання спорів, зокрема - інститут сімейної медіації або ж медіації за участю дитини. Однак, автор ставить запитання - чи може медіація виступати в якості більш ефективного інструменту врегулювання сімейних спорів аніж традиційне судочинство?

Агенцією Європейського Союзу (FRA) з основних прав у 2015 році було підготовлено звіт «Правосуддя, дружнє до дітей: перспективи та досвід фахівців

щодо участі дітей у цивільних та кримінальних судових процесах у 10 країнах-членах ЄС» [2]. Згідно з отриманими даними, близько двох з половиною мільйонів дітей беруть щороку участь у судових провадженнях у Європейському Союзі (ЄС) у справах стосовно розлучення батьків, або як жертви злочинів чи їх свідки. Саме тому на держави-члени покладено обов'язок приводити національне законодавство у відповідність до міжнародних нормативно-правових актів (Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., Конвенції ООН про права дитини 1889 р. та ін.) задля впровадження гарантій, заходів та методів, покликаних зробити правосуддя дружнім для дітей, таким, що ставить захист їхніх прав та законних інтересів на перше місце.

Рекомендацією № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998 р. [3], враховуючи нагальну потребу в забезпеченні захисту найкращих інтересів і добробуту дитини відповідно до гарантій, забезпечених міжнародними договорами, закріплено, що результати досліджень застосування медіації та здобутий в кількох країнах-членах досвід показує, що застосування медіації в сімейних справах може, зокрема, сприяти поліпшенню спілкування між членами родини, призвести до дружнього врегулювання спору, забезпечити тривалість особистих контактів між батьками та дітьми, знизити соціальну та економічну вартість окремого проживання і розлучення для сторін у справах і для держав, а також скоротити той час, який потрібен для врегулювання конфлікту в судовому порядку.

Указом Президента від 11.06.2021 р. було затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [4], в якій серед напрямів розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів закріплене запровадження та розвиток інституту медіації, а також встановлення для окремих, визначених законом, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» [5], медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Статтею 3 Закону передбачено, що його дія поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі сімейних.

Суть сімейної медіації полягає в тому, що спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа – медіатор, допомагає членам сім'ї, сімейним парам, у яких виник правовий конфлікт, покращити ефективну взаємодію, прийняти усвідомлені для кожного з них рішення, застосовуючи певні техніки ведення переговорів. Залучення дітей до процесу медіації має на меті орієнтацію на потреби дитини та забезпечення її найкращих інтересів.

Серед ключових переваг інституту медіації на противагу вирішення сімейних спорів у суді автор вважає за потрібне виділити наступні:

1. Процедура медіації застосовується за згодою всіх сторін, в той час як судовий розгляд спорів є ініціативою однієї сторони, як правило, проти волі іншої;
2. Самостійність сторін у виборі медіатора на противагу призначенню судді у процесі судочинства, а також можливість залучення кількох ко-медіаторів;
3. Гнучкість процедури медіації на відміну регламентованого законом судового розгляду;
4. Конфіденційність медіації та будь-якої отриманої в її процесі інформації;
5. Оперативність вирішення сімейного конфлікту та короткостроковість процесу медіації;
6. Можливість залучення психологів та інших спеціалістів задля найбільш повної реалізації принципу дотримання найкращих інтересів дитини.

Однак, на думку автора, хоча інститут сімейної медіації спрямований на створення сприятливого середовища для дитини, зосередження зусиль усіх сторін

на врахуванні її вікових, психологічних особливостей при прийнятті рішень, існує ряд недоліків цієї процедури, які необхідно враховувати при пошуку відповіді на питання – чи є вона ефективним інструментом врегулювання сімейних спорів.

Наразі законодавчо серед вимог до медіатора не закріплено обов'язкову наявність юридичної освіти. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання, що видається недостатнім для вирішення такої складної категорії спорів та не стає у порівняння з професійною кваліфікацією суддів. Законодавцем не визначено особливостей проведення медіації у справах, що стосуються або можуть стосуватись інтересів дитини, не закріплено гарантій неповнолітніх. Загалом, законодавча регламентація цієї процедури в Україні наразі є недостатньою та обмежується одним нормативно-правовим актом.

Враховуючи всі переваги сімейної медіації в реаліях сьогодення автор вважає, що цей інститут не можна назвати повноцінною альтернативою судового розгляду в силу його недостатньої регламентованості, обмеженої розповсюдженості, і відсутності усталеної практики на теренах України. Тим не менш, створення законодавцем різних взаємозамінних доступних альтернативних інструментів вирішення сімейних спорів беззаперечно є позитивною тенденцією, за умови їх постійного розвитку та вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
2. FRA (2015) Правосуддя, дружнє до дітей: перспективи та досвід фахівців щодо участі дітей у цивільних та кримінальних судових процесах у 10 країнах-членах ЄС. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_en_0.pdf;

3. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf ;

4. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10>;

5. Закону України «Про медіацію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПРОКУРОРА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРОКІВ

Попадич Олег Анатолійович

*студент 2 року навчання ОС «Магістр» ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *професор кафедри юстиції Навчально-Наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,
професор М.М. Стефанчук*

Прокуратура України займає виняткове положення в системі адміністративно-правових суб'єктів завдяки своїм особливим повноваженням, які визначені державою і закріплені у відповідних нормативно-правових актах. У науковій юридичній літературі під «правовим статусом» пропонують розуміти єдине правове явище, що формується системою правових характеристик органу державної влади [1, с. 115].

Варто погодитися з тим, що до змісту статусу прокурора передусім входять його права, обов'язки, відповідальність і гарантії, оскільки для здійснення прокурорським працівником своєї діяльності, виконання поставлених перед ним завдань він наділяється сукупністю прав і обов'язків, тобто певними

повноваженнями, наявність яких є основним елементом його статусу та слугує досягненню поставлених перед органами прокуратури цілей щодо захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [2, с. 63].

З огляду на це, важливим завданням для держави є створення надійного механізму притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, що є дієвим інструментом та гарантією для уникнення порушення прокурорами своїх службових обов'язків та правил професійної етики. В той же час варто враховувати і впроваджувати в систему прокуратури запобіжники, які б не допускали використання дисциплінарних проваджень як важеля тиску на прокурорів та забезпечили якісну роботу й підзвітність усередині самої прокуратури. Недарма про незалежність прокурорів згадано у висновку Консультативної ради європейських прокурорів (КРЕП) від 23 листопада 2018 року № 13(2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів», а саме, що вона означає, що прокурори не повинні зазнавати незаконного втручання у виконання своїх обов'язків з метою забезпечення повного дотримання та застосування закону та принципу верховенства права, і що вони також не повинні зазнавати будь-якого політичного тиску або незаконного впливу будь-якого характеру [3].

Об'єктивний характер дисциплінарного провадження є важливим показником дотримання принципу незалежності прокурора. Відповідно до частини першої статті 43 Закону України «Про прокуратуру», прокурора може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження [4]. Більш детально дана процедура визначена у Положенні про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження (далі – Положення), а саме пункт 94 вказує, що дисциплінарне провадження передбачає: відкриття дисциплінарного провадження; проведення перевірки дисциплінарної скарги; розгляд висновку про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора та прийняття рішення [5].

Отже, законодавець встановлює чітку послідовність етапів здійснення дисциплінарного провадження, проте не можемо з впевненістю сказати, що дана

процедура є бездоганною, зокрема в питаннях, що стосуються строків. Погоджуємось з позицією Гриненка С.В., що відкриття дисциплінарного провадження є важливою складовою процедури розгляду КДКП дисциплінарної скарги особливо у частині забезпечення незалежності прокурора. Саме з відкриття дисциплінарного провадження фактично розпочинається реалізація однієї з гарантій незалежності прокурора – особливого порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності [6, с. 137].

Законодавець не визначив протягом якого строку з моменту реєстрації дисциплінарної скарги приймаються зазначені рішення про відкриття (відмову у відкритті) дисциплінарного провадження, тільки у п. 98 Положення, згідно з яким рішення про відкриття (відмову у відкритті) дисциплінарного провадження приймається в строк, який не перевищує десяти робочих днів із дня реєстрації дисциплінарної скарги [5]. Проте, бажано, щоб цей строк був визначений саме Законом.

Якщо проведемо аналогію щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, то там на рівні Закону України «Про Вищу раду правосуддя» чітко визначено, що дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя за відсутності підстав для залишення без розгляду та повернення дисциплінарної скарги - протягом тридцяти днів з дня отримання такої скарги готує матеріали з пропозицією про відкриття або про відмову у відкритті дисциплінарної справи [7]. Натомість щодо порядку роботи КДКП не існує навіть окремого закону, а всі положення врегульовані тільки на рівні підзаконного нормативно-правового акту

Іншим проблемним моментом, на який хотілося б звернути увагу є підготовка висновку за результатами перевірки, який повинен містити інформацію про наявність чи відсутність дисциплінарного проступку прокурора та виклад обставин, якими це підтверджується). Водночас законодавцем не прописано строк, протягом якого такий висновок має бути складений, а тому не можна презюмувати, що член КДКП зобов'язаний скласти висновок у межах загального строку здійснення перевірки, що на практиці може призвести до його складання поза межами строку

притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, що неодноразово виходить на практиці.

В даному аспекті, зазначимо, що строк притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності з дня вчинення дисциплінарного проступку, який становить один рік зараз точно такий, який і строк притягнення до відповідальності адвоката. В той же час строк притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів складає три роки з дня вчинення проступку.

Визначений у законодавстві строк для притягнення до відповідальності прокурорів неодноразово визивав нарікання. Такий строк фактично дозволяє прокурорам, які вчинили суттєві дисциплінарні проступки, уникати відповідальності через особливості подання скарг до дисциплінарного органу прокуратури, зволіканням із відкриттям дисциплінарного провадження, специфічну процедуру розгляду самих скарг та відсутність протягом вже кількох років усталеної практики.

Проте, щодо суддів, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ч.11 ст. 109 чітко встановлює запобіжники, а саме: дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше трьох років із дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці чи здійснення відповідного дисциплінарного провадження [8].

Щодо прокурорів, то час здійснення відповідного дисциплінарного провадження зараховується до загальних строків в один рік, що призводить до максимального затягування даного процесу і в подальшому до закриття таких дисциплінарних проваджень без досягнення їх цілі: відновлення порушених прав особи та притягнення винних до відповідальності.

Таким чином, вищезазначені проблеми потребують негайного вирішення на законодавчому рівні шляхом розроблення дієвих механізмів реалізації дисциплінарного провадження і досягнення його результатів. Зокрема, у п. 14 Висновку КРЕП № 13 (2018) «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» зауважується про те, що з урахуванням близькості й взаємодоповнювального

характеру місій суддів і прокурорів, а також вимог щодо їхнього статусу та умов служби прокурори повинні мати гарантії, аналогічні гарантіям суддів [3]. З огляду на це, вважаємо за доцільне запровадити єдині стандарти щодо строків та процедури притягнення як судді, так і прокурора до дисциплінарної відповідальності з урахуванням відповідних міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Грицаєнко Л. Елементи конституційно-правового статусу прокуратури. *Право України*. 2008. № 8. С. 115–123.
2. Комарницька О., Прядко В. Статус прокурора відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року з урахуванням положень КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2(27). С. 61–66.
3. Opinion №. 13(2018) of the CCPE: Independence, accountability and ethics of prosecutors. URL: <https://rm.coe.int/opinion-13-ccpe-2018-2e-independence-accountabilityand-ethics-of-pros/1680907e9d> (дата звернення: 07.10.24)/
4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 07.10.24).
5. Положення про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, прийняте всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017 р. (в редакції від 28.08.2021 зі змінами). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/vseukrayinska-konferenciya-prokuroriv> (дата звернення: 07.10.2024).
6. Гриненко С. Проблемні питання відкриття дисциплінарного провадження та проведення перевірки дисциплінарної скарги про вчинення проступку прокурором. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. С. 136-142.
7. Про вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#n387> (дата звернення: 07.10.2024).
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n418> (дата звернення: 07.10.2024).

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Пукліч Софія Володимирівна

*студентка 4 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» освітньої програми «Право» Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Україна, як і весь світ, динамічно просувається в напрямку створення нового інформаційного суспільства. Однією з характерних рис якого є переведення більшої частини повсякденних комунікацій у електронний формат.

Підвищення ефективності судової системи передбачає досягнення кількох головних цілей. Серед тих, що можуть бути успішно реалізовані за допомогою сучасних інформаційних технологій, – оперативність, прогнозованість та зручність взаємодії між учасниками судового процесу і судом. Сьогодні в науці поширеною є думка про те, що електронне судочинство порівняно з традиційним більшою мірою гарантуватиме доступ до правосуддя, швидкість розгляду справ судами, сприятиме якості судових рішень, контролю сторін за розглядом справи та економії судових витрат, посилить змагальність і публічність судових процесів [1, с.105; 2, с. 104; 3, с. 227; 4, с. 44; 8].

Аналіз наукових поглядів і практики застосування чинного процесуального законодавства України показує, що дослідження в сфері наукового обґрунтування елементів електронного судочинства є вкрай актуальними. Серед них можна виділити наступні:

1. забезпечення повноцінної двосторонньої комунікації між судом та учасниками судового процесу за допомогою сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій;

2. визнання розширеного переліку наявних сьогодні електронних інформаційних ресурсів належними та повністю допустимими доказами в суді;

3. можливість виконання всіх процесуальних дій в електронному форматі під час розгляду будь-яких судових справ.

4. спрощення механізму отримання дозволу (ухвали суду) для участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції

«Електронний суд» – це один із сервісів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, доступ до якого здійснюється після реєстрації користувачем Офіційної електронної адреси (Електронного кабінету). «Електронний суд» забезпечує обмін електронними документами між учасниками судового процесу. Дає можливість користувачеві подавати позовні заяви та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, а також отримувати судові рішення та інші електронні документи.

Згідно з новими кодексами, реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі не позбавляє особу можливості подавати документи до суду в паперовій формі. Однак, як зазначено у процесуальних кодексах, якщо позов, апеляційна або касаційна скарга подані в електронному вигляді, позивач або особа, що подала скаргу, повинні подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі. Виняток становлять випадки, коли суд дає дозвіл на подання таких документів у паперовому форматі.

Застосування електронного суду під час воєнного стану дозволяє: мінімізувати ризики для безпеки учасників судового процесу та забезпечити їх захист; пришвидшити судові процедури, сприяючи оперативному та ефективному вирішенню правових питань у кризових ситуаціях або під час воєнних дій; забезпечити безперервність судових процесів навіть у складних умовах, коли фізична присутність на засіданні може бути утрудненою або неможливою;

учасники можуть брати участь дистанційно, зберігаючи безперервний доступ до правосуддя.

Можна впевнено стверджувати, що електронний суд відкриває нові перспективи для забезпечення справедливості та підвищення ефективності правової системи, покращуючи доступність, швидкість і якість правосуддя.

Проте, незважаючи на всі переваги впровадження електронного суду, існують певні виклики, які потребують уваги та вирішення. До них можна віднести такі проблеми: технологічні обмеження, можливість технічних збоїв та переривань, нерівномірний доступ до технологій та навичок користування ними, складнощі з верифікацією осіб, безпека даних.

Варто зазначити, що не всі регіони і користувачі мають доступ до необхідних технологій або стабільного інтернет-з'єднання, що може ускладнити участь у електронних судових процесах для окремих верств населення. Технічні збої та перебої в інтернет-з'єднанні можуть стати причиною затримок у судових справах і порушити їх нормальний перебіг. Деякі учасники судових процесів можуть мати обмежений доступ до сучасних технологій або недостатні навички для ефективного використання електронних судових систем, що створює нерівність у доступі до правосуддя.

Окрім цього, збір та зберігання конфіденційної інформації в цифровому вигляді можуть стати мішенню для кібератак або порушень конфіденційності, що може мати серйозні наслідки для учасників судового процесу.

Для покращення роботи системи електронного суду та подолання зазначених викликів можна запропонувати низку стратегічних кроків, що допоможуть суттєво зменшити або повністю усунути ці проблеми:

1. Запровадження програми підтримки, яка охоплюватиме навчання з використання сучасних технологій та розвиток цифрової грамотності.
2. Впровадження суворих стандартів захисту конфіденційної інформації та персональних даних учасників судових процесів, таких як шифрування, багатофакторна аутентифікація та системи моніторингу.

3. Інвестиції в розвиток інфраструктури та покращення доступу до швидкого й стабільного інтернет-з'єднання для всіх регіонів.

4. Розробка й впровадження резервних систем живлення та планів дій, щоб гарантувати безперервну роботу електронного суду навіть у випадках технічних збоїв або надзвичайних ситуацій.

Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що електронне судочинство в Україні є важливим елементом сучасної інформаційної системи, що сприяє підвищенню оперативності, доступності та ефективності судових процесів. Однак, поряд із перевагами, існують серйозні виклики, пов'язані з технічними обмеженнями, безпекою даних та нерівністю в доступі до технологій. Лише за умов ефективного управління та впровадження відповідних заходів електронний суд зможе стати важливим інструментом сучасної правової системи та сприяти її розвитку.

Список використаних джерел:

1. Білоус В. В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства. [Електронний ресурс] / В. В. Білоус. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Trsek/2011_11/Bilous.pdf.

2. Кушакова-Костицька Н. В. Електронне правосуддя: Українські реалії та зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / Н. В. Кушакова-Костицька // Юрид. часоп. Нац. акад. внутр. справ. – №1. – 2013. – С. 103–109. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=aymvs_2013_1_20.

3. Каланча І. А. Міжнародний досвід використання електронного сегмента в кримінальній процесуальній діяльності суду [Електронний ресурс] / І. А. Каланча. – Режим доступу: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/6/50.pdf>.

4. Ізарова І. О. Перспективи запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві в Україні / І. О. Ізарова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – Вип. 24, т. 2. – С. 44–47.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ В УКРАЇНІ

Романовська Анастасія Русланівна

студентка 2 року навчання ОС «Магістр» Навчально-Наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *професор кафедри юстиції Навчально-Наукового інституту права*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,

професор М.М. Стефанчук

Дисциплінарна відповідальність прокурорів відіграє важливу роль у забезпеченні належної роботи правоохоронних органів, особливо в контексті реформ та оновлення системи прокуратури в Україні. Актуальність вивчення проблемних питань дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні обумовлена важливістю забезпечення високих стандартів професійної етики та законності в діяльності органів прокуратури. Низький рівень довіри громадськості до органів прокуратури, викликаний численними порушеннями етичних норм і дисципліни прокурорами. Прокурори відіграють ключову роль у системі правосуддя, забезпечуючи дотримання прав і свобод громадян, належне застосування законів та ефективну боротьбу зі злочинністю. Однак, через специфіку їхніх повноважень, можливі порушення з боку прокурорів можуть мати серйозні наслідки для суспільства, що підкреслює необхідність ефективних механізмів дисциплінарної відповідальності.

Правовий аналіз «Інформації про практику здійснення дисциплінарного провадження стосовно прокурорів за 2023 рік» [1] дозволив виявити певні ключові аспекти та проблеми у функціонуванні дисциплінарної системи для прокурорів. У 2023 році Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів (далі - КДКП) отримала 1054 скарги на прокурорів, що свідчить про значний суспільний інтерес до цього питання. Однак лише 166 з цих скарг перетворилися на дисциплінарні провадження, що становить близько 16% від загальної кількості звернень. Це означає, що 84% скарг було відхилено або визнано необґрунтованими. При цьому, основними причинами для відкриття проваджень стали невиконання службових обов'язків та порушення етики.

Згідно з висновками за результатами цього правового аналізу значна кількість скарг відхиляється через формальні підстави, що свідчить про потребу в покращенні юридичної грамотності громадян та точності формулювань скарг. Проблеми включають недостатність доказової бази або неповні відомості про порушення. В 13 випадках провадження було закрито через закінчення строків притягнення до відповідальності. Це вказує на необхідність встановлення чітких процедур і контролю за дотриманням строків у дисциплінарних процесах. Також порушення етичних норм займає важливе місце серед дисциплінарних проступків, що виявляється у випадках, таких як керування транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння, а також порушення антикорупційних стандартів. Такі порушення формують негативний образ прокуратури серед громадян. Результати дослідження свідчать про те, що значна частина проваджень завершується без значних санкцій, що може свідчити про проблеми з ефективністю або незалежністю проведення внутрішніх перевірок. При цьому, громадськість часто ставить під сумнів об'єктивність цих перевірок.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що до основних проблемних питань притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні можна віднести:

- недосконалість процедури подання скарг (процес подання скарг часто ускладнений для громадян, і чимало скарг відхиляється через формальні недоліки, що знижує ефективність дисциплінарного механізму);

- відсутність чітких строків (важливим питанням є чітке встановлення та дотримання строків у дисциплінарних провадженнях, щоб уникати ситуацій, коли прокурори уникають відповідальності через закінчення строків притягнення до відповідальності);

- недостатність прозорості процесу (прозорість дисциплінарних розглядів та рішень залишається викликом, адже громадськість часто не має доступу до повної інформації про причини тих чи інших рішень КДКП).

Аналіз проблемних питань притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні дозволив виявити шляхи їх вирішення.

Передусім необхідна реформа дисциплінарних процедур, яка полягає у спрощенні процесу подання скарг і підвищенні його доступності для громадян, чого можна досягти через запровадження нових електронних форм подання скарг та забезпечення юридичної допомоги громадянам під час оформлення документів.

По-друге, необхідно удосконалити нормативну базу шляхом внесення змін до законодавства, що регулює дисциплінарні процедури, зокрема щодо строків притягнення до відповідальності та підвищення ефективності їх дотримання. Так, у Плані для Ukraine facility на 2024-2027 роки серед заходів вдосконалення системи притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності передбачено, зокрема:

- уточнення дисциплінарних проступків, що стосуються поведінки прокурорів і дотримання ними етичних норм, та розширення переліку доступних дисциплінарних стягнень з метою підвищення їхньої пропорційності та ефективності;

- внесення змін до положень про формування складу КДКП для забезпечення того, щоб більшість місць займали прокурори, обрані своїми колегами та проведення незалежної та об'єктивної процедури попереднього відбору всіх кандидатів до членів КДКП, що включає перевірку їх доброчесності;

- підвищення ефективності дисциплінарних проваджень шляхом збільшення строку давності [2].

З приводу останнього у науковій юридичній літературі зазначається про те, що при вирішенні питання про збільшення таких строків законодавство повинно гарантувати досягнення певного балансу між забезпеченням принципу невідворотності юридичної відповідальності та принципами правової визначеності і розумності строків розгляду таких справ [3, с. 273].

По-третє, вимагають оновлення до сучасних реалій положення Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів. Необхідно врахувати сучасні етичні виклики та зробити його положення більш конкретними для уникнення можливості зловживань у дисциплінарних справах. Вважаємо впровадити напрямки щодо підвищення рівня етичної підготовки прокурорів. Варто інвестувати у регулярне навчання прокурорів з акцентом на етичні стандарти та антикорупційні заходи, що зміцнить моральні орієнтири в їх діяльності. Запровадження регулярних тренінгів для прокурорів з питань професійної етики та відповідальності перед суспільством допоможе знизити кількість етичних порушень.

Зрештою, необхідно впроваджувати заходи щодо забезпечення прозорості дисциплінарних процесів. Важливо залучати громадськість до моніторингу діяльності прокуратури, що сприятиме більшій прозорості та відповідальності прокурорів перед суспільством. Важливо забезпечити доступ громадськості до інформації про дисциплінарні розгляди та їх результати. Це допоможе підвищити рівень довіри до дисциплінарної системи та стимулювати дотримання законів.

Таким чином, реформування дисциплінарної відповідальності прокурорів вимагає комплексного підходу. Проведений аналіз практики притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів засвідчив значну кількість скарг на порушення з боку прокурорів, що свідчить про актуальність питання дотримання етики та службових обов'язків у прокуратурі. Проте значна частина скарг не призводить до дисциплінарних заходів через процесуальні недоліки та формальні

причини. Основними викликами залишаються недосконала процедура подання скарг, проблема з дотриманням строків та відсутність прозорості. Необхідні реформи в цій сфері повинні передбачати удосконалення нормативної бази, підвищення рівня підготовки прокурорів і прозорість у дисциплінарних процесах, що сприятиме підвищенню довіри громадськості та забезпеченню належного контролю за дотриманням службових обов'язків прокурорів.

Список використаних джерел:

1. Інформація про практику здійснення дисциплінарного провадження стосовно прокурорів за 2023 рік. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів. Офіційний сайт. URL: <https://kdkp.gov.ua/page/zvity-komisii> (дата звернення: 01.10.2024).

2. План для Ukraine facility на 2024-2027 роки. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).

3. Stefanchuk M, 'Disciplinary Proceedings Against Judges in Ukraine: Current Issues of Legislation' (2024) 7(3) Access to Justice in Eastern Europe 256-78 <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000320> (дата звернення: 01.10.2024)

ПОРУШЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Романюк Богдана Олегівна

студентка 3 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня
освітньої програми «Право» Навчально-науковий інститут права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м.Київ, Україна)

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор завідувач кафедри юстиції*
ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка **О.З. Хотинська-Нор**

Положення Конституції України гарантують, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Стаття 64 Основного закону говорить: конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Відповідно до статті 131-2 для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується [1].

Основні положення ООН про роль адвокатів передбачають, серед іншого: уряди мають забезпечити адвокатам:

- а) можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання;
- б) можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;
- в) виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та

інших санкцій за дії, здійснені відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм [2].

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Статті 20 та 23 вищезгаданого закону визначають професійні права адвоката та гарантії його діяльності як невід'ємні елементи захисту конституційного статусу адвокатів, що забезпечуються державою. Ці положення покликані гарантувати незалежність адвокатури та ефективне виконання адвокатами своїх обов'язків у правовій системі, створюючи правові механізми для захисту їхніх прав від будь-яких посягань [3].

Проте повномасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року та запровадження в країні воєнного стану як особливого правового режиму істотно вплинули на професійну діяльність адвокатів. Ці події створили нові виклики для адвокатської спільноти, зокрема у забезпеченні доступу до правосуддя, дотриманні прав підзахисних та захисті самих адвокатів від порушень їхніх професійних прав і гарантій в умовах підвищеної загрози для правової системи країни.

Виконуючи своє конституційне призначення в демократичному правовому суспільстві, адвокатура, навіть в умовах воєнного стану, продовжує захищати законні права громадян України, включаючи забезпечення їхнього права на правову допомогу під час мобілізації.

За словами адвоката, секретаря Ради адвокатів України Ігоря Колесникова, сьогодні порушення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності з боку правоохоронних органів трапляються чи не щодня. На регіональному рівні питаннями захисту адвокатів займаються представники рад адвокатів областей, у столиці – Комітет НААУ з питань захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

У зв'язку з численними зверненнями адвокатів про порушення працівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки професійних прав та гарантій адвокатської діяльності, втручання в професійну діяльність, насильство відносно захисників, незаконне позбавлення волі, відібрання особистих речей, в тому числі, які містять адвокатську таємницю, – дії, які прямо перешкоджають адвокатській діяльності і порушують права людини на захист та отримання правничої допомоги, Рада адвокатів України ухвалила рішення №38 щодо порушень професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності під час мобілізаційних заходів. "Систематичність таких порушень неминуче призведе до розпаду верховенства права. Водночас дії ТЦК та СП спрямовані на перешкоджання професійних прав адвокатів, порушують не лише національне законодавство, але і міжнародні стандарти, гарантовані адвокатам Основними принципами про роль юристів ООН", – зауважила РАУ у рішенні [4].

1) Одне з останніх порушень було вчинено 3 травня 2024 року працівниками ТЦК щодо прав адвоката, який отримав п'ять доручень на надання безоплатної правової допомоги у м. Рені Одеської області. Під час огляду місця події слідчий попередив адвоката, що в разі активного захисту він матиме проблеми з ТЦК, оскільки начебто перебуває у розшуку. Адвокат сприйняв це як тиск, оскільки в «Дії» таких даних не було, і продовжив свою роботу.

Пізніше озброєні особи у масках вимагали, щоб адвокат негайно пройшов з ними до ТЦК. Він пояснив, що готовий це зробити згідно із законом після завершення своїх обов'язків, але його силоміць затримали та вивезли до ТЦК.

В Раді адвокатів Одеської області оцінили такі дії як грубе порушення гарантій адвокатської діяльності. Йдеться про відповідні пп. 1, 6 ч. 1 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5].

2) Відповідно до Висновку НААУ про порушення прав та гарантій адвокатської діяльності одного зі столичних адвокатів затримано детективом НАБУ. У протоколі зазначено, що адвоката затримано на підставі п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України. Під час обшуку затриманого було виявлено та вилучено мобільний

телефон адвоката, який містить адвокатську таємницю. Про затримання адвоката Радою адвокатів регіону не було повідомлено, що є порушенням вимог п. 12 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

На момент обшуку у детективів НАБУ взагалі не було жодного письмового документу, який уповноважував би їх на проведення невідкладної слідчої дії у приміщенні, яке використовується адвокатом. Під час обшуку були вилучені документи адвокатських дос'є, отримані в результаті надання правової допомоги клієнтам, кошти, які не належать на праві власності адвокату та не мають ніякого відношення до кримінального провадження [6].

3) 03 червня 2024 року адвокат Київської області прибув до центральної районної поліклініки Подільського району м. Києва, де розташована військово-лікарська комісія, для виконання договору про надання правничої допомоги. Чоловік у піксельній формі на питання правозахисника щодо затримання його клієнта виражався лайкою, ігнорував прохання надати посвідчення особи для ознайомлення та одягнути боді камеру. Дані дії свідчать про перешкоджання діяльності захисника. Після цього у адвоката за допомогою сили було відібрано телефон та завдано тілесні ушкодження [7].

Такі порушення прав адвокатів під час здійснення ними адвокатської діяльності неможливо виправдати воєнним станом, – переконані в НААУ. Адже Конституція надає кожному право на професійну правничу допомогу і визнає незалежність інституту адвокатури.

Практика усунення посадовими особами ТЦК та СП адвокатів від надання правової допомоги мобілізованим громадянам, застосування фізичної сили або будь-якого іншого протиправного впливу на адвоката під час виконання ним професійних обов'язків грубо порушує конституційне право людини на захист та отримання правничої допомоги. Такі дії підривають основи правової системи та ставлять під загрозу справедливість і незалежність правосуддя.

Ігнорування ТЦК гарантій адвокатської діяльності порушує не лише норми національного законодавства, але й міжнародні стандарти, закріплені в Основних

положеннях ООН щодо ролі юристів. Така практика підриває міжнародно визнані принципи незалежності адвокатури, захисту прав людини та доступу до правосуддя, які є важливими елементами демократичного суспільства і верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Основні положення ООН про роль адвокатів від 01.08.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_835#Text (дата звернення: 09.10.2024).
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
4. Рішення №38 щодо порушень професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності під час мобілізаційних заходів від 08.06.2024. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2024-06-08-r-shennya-rau-38_6686b397de1dc.pdf (дата звернення: 09.10.2024).
5. <https://unba.org.ua/news/9118-tisk-na-advokativ-pokaznik-porushennya-prav-lyudini-v-ukraini-naau.html>
6. <https://unba.org.ua/publications/8161-porushennya-prav-ta-garantij-advokatskoi-diyal-nosti-hto-zupinit-svavillya-pravoohoronciv.html>
7. <https://vesti-ua.net/uk/news/society/251103-priyshov-zahischaty-klyenta-advokat-stverdzhuye-scho-yogo-pobili-spvrobniki-podliskogo-tck-u-kiyev.html>

ПРО ПРАКТИКУ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ЕКОЛОГІЧНИХ СПРАВ

Сковронська Вікторія Юріївна

Студентка II курсу спеціальності “Право”,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

У сучасному світі людство стикається з безліччю екологічних проблем, які набувають все більш глобального масштабу і можуть безпосередньо загрожувати його існуванню. Основною причиною цього є людська діяльність, що призводить до поступового виснаження природних ресурсів і забруднення довкілля.

На жаль, протягом тривалого часу питання захисту довкілля від негативного впливу промислового виробництва та діяльності людини залишалося поза належною увагою. Це призвело до швидкого зменшення природних ресурсів, таких як окремі корисні копалини, лісові масиви та питна вода, а також до значного погіршення якості повітря, появи озонових дір та накопичення великої кількості відходів виробництва, що довго розкладаються і погіршують стан навколишнього середовища. Відсутність ефективного вирішення питань захисту екології, утилізації промислових та побутових відходів створила загрозу екологічній безпеці.

Звертаючись до комплексного звіту Організації Об'єднаних Націй, підготовленого Міжурядовою науково-політичною платформою з біорізноманіття та екосистем [1], слід звернути увагу на те, що за останні 50 років світове біорізноманіття стрімко зменшується, і станом на зараз під загрозою зникнення перебуває кожен четвертий вид. На нашу думку, така статистика свідчить про

гостру необхідність ефективного та належного правового регулювання захисту навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Відповідно до ст. 50 Конституції України, кожен громадянин має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також на компенсацію шкоди, завданої порушенням цього права [2]. Окрім того, з липня 1991 року в Україні діє Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» [3]. У його преамбулі вказано, що охорона природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життя людини є невід'ємними умовами для сталого економічного та соціального розвитку України. Отже, законодавство України приділяє значну увагу питанню захисту навколишнього середовища.

Розгляд адміністративних справ, зокрема щодо екологічних правопорушень, спрямований передусім на їх вирішення відповідно до чинного законодавства, об'єктивно, всебічно та повно, з метою захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Суд повинен забезпечити правильне та справедливе вирішення справи, дотримуючись матеріальних і процесуальних норм законодавства, і, за наявності підстав, притягнути винних до адміністративної відповідальності.

Аналіз української судової практики щодо екологічних спорів свідчить про те, що порушення екологічних прав, свобод та інтересів спостерігаються практично у всіх сферах взаємовідносин об'єктів навколишнього природного середовища. Водночас існують певні судові "напрацювання", відображені в правових позиціях у цій категорії спорів, які узагальнено представлені в Дайджесті практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав [4]. Судова практика є системою дій, спрямованих на охорону і захист прав, свобод і законних інтересів особи, що мають юридичні наслідки. З огляду на аналіз природоохоронного законодавства, можна відзначити, що за предметом законодавчого регулювання виокремлюють судову практику щодо вирішення правових спорів у конкретних сферах природокористування (землекористування,

користування об'єктами тваринного світу, лісокористування тощо) або у видах діяльності, пов'язаних із запобіганням негативним впливам на довкілля. Саме за таким принципом представлена практика Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ, які виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав.

За результатами аналізу судових рішень [5], спори в сфері захисту довкілля можна умовно поділити на шість категорій:

1. спори щодо забруднення повітря;
2. спори, пов'язані з використанням водних об'єктів та їх відновленням;
3. спори про використання лісів та інших рослинних ресурсів;
4. спори, що виникають при поводженні з відходами;
5. спори, пов'язані з охороною територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
6. спори, що виникають при використанні надр.

Щодо практики розгляду Верховним судом екологічних справ, пропоную взяти до прикладу Постанову КГС ВС від 24.02.2021 у справі № 906/366/20 [6]. Її суть полягає у тому, що місцева прокуратура подала позов до Дочірнього підприємства "Коростишівський лісгосп АПК" Житомирського обласного комунального агролісогосподарського підприємства "Житомироблагроліс", звинувативши його у незаконній рубці дерев на території сільських рад. Незважаючи на те, що конкретних порушників не було встановлено, прокуратура стверджувала, що лісгосп, як постійний лісокористувач, не забезпечив належний захист лісових насаджень і має нести відповідальність за завдані збитки. Суди першої та апеляційної інстанцій погодилися з позицією прокуратури.

Верховний Суд, розглядаючи справу в касаційному порядку, погодився з висновками судів нижчих інстанцій. Суд зазначив, що:

- Лісовий кодекс України покладає на постійних лісокористувачів відповідальність за охорону лісів. Це означає, що лісгосп зобов'язаний вживати

всіх необхідних заходів для запобігання незаконним рубкам на території, що йому надана в користування.

- Неважливо, хто конкретно здійснив незаконну рубку. Визначальним є факт порушення лісгоспом своїх обов'язків як постійного лісокористувача, що призвело до завдання збитків державі.
- Лісгосп несе цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану внаслідок незаконної рубки дерев на підконтрольній йому території.

У висновку, Верховний Суд підтвердив, що постійний лісокористувач несе відповідальність за збереження лісових ресурсів на наданій йому території. Навіть якщо конкретних порушників не було виявлено, лісгосп не звільняється від відповідальності за те, що не зміг запобігти незаконній рубці. Це рішення підкреслює важливість відповідального ставлення до охорони лісів та накладає на лісогосподарські підприємства посилені обов'язки.

Отже, дане дослідження спонукає нас підбити підсумки про те, що систематизація судової практики Верховного Суду в екологічних спорах є важливим кроком для забезпечення єдності судової практики та підвищення її ефективності, що дозволить суддям ухвалювати обґрунтовані рішення, які сприятимуть захисту природного довкілля та екологічних прав громадян, а також зміцненню правових гарантій екологічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Гелен Бріггс, Бекі Дейл та Нассос Стиліану. Екологічна катастрофа: головні загрози нашій планеті у п'яти графіках. BBC News – Україна. 08.05.2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48169628>
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ : станом на 29 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 29.09.2024).

4. Коваленко Н. Презентація дайджесту практики Верховного Суду в спорах, що виникають у сфері захисту природного довкілля та екологічних прав. Міжнародний судовий форум : «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року) : Збірник матеріалів. Київ. 2019. 192 с.

5. Верховний Суд публікує огляд судової практики розгляду спорів, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1213052/> (дата звернення: 06.10.2024).

6. Постанова КГС ВС від 24.02.2021 у справі № 906/366/20 URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/95573460>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА-СТАЖИСТА

Тишківська Алла Дмитрівна

студентка 2 року навчання ОС «Магістр» Навчально-Наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *професор кафедри юстиції Навчально-Наукового інституту права*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,

*професор **М.М. Стефанчук***

Становлення сучасної системи правосуддя в Україні супроводжувалося численними змінами законодавства та реформами. Одним із нещодавніх нововведень у системі прокуратури стало запровадження нового підходу до формування кадрового складу та зміни вимог до кандидатів на посаду прокурора найнижчої ланки.

Прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів» запровадив інститут прокурорів-стажистів [1].

Закон України «Про прокуратуру» було доповнено абзацом 3 ч. 2 ст. 15, згідно з яким прокурор-стажист окружної прокуратури здійснює повноваження прокурора з урахуванням особливостей, визначених ст. 33-3 цього Закону [2]. Відповідно до положень цієї статті прокурору-стажисту може бути доручено виконання обов'язків, пов'язаних з реалізацією функцій прокуратури, зокрема здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та нетяжкі злочини. Важливо, що процесуальні рішення прокурора – стажиста окружної прокуратури під час здійснення процесуального керівництва підлягають погодженню із старшим прокурором групи прокурорів, а у визначених законом випадках – з керівником органу прокуратури. Рішення прокурора – стажиста, які він приймає під час виконання інших функцій прокуратури, підлягають погодженню з керівником стажування [2].

Окрім цього, прокурору – стажисту заборонено здійснювати процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини;

бути старшим прокурором групи прокурорів; бути залученим до роботи в Офісі

Генерального прокурора, обласних та прирівняних до них прокуратурах [2].

Серед іншого, в ч. 4 ст. 33-3 Закону України «Про прокуратуру» закріплено положення про те, що інші особливості здійснення прокурором-стажистом повноважень, пов'язаних з реалізацією функцій прокуратури, визначаються Порядком проходження стажування, що у науковій юридичній літературі піддається обґрунтованій критиці [3, с. 229-230], з огляду на те, що порядок діяльності прокуратури має визначатися законом, а отже, твердження про те, що Порядком проходження стажування, як підзаконним актом, який має затверджуватися Генеральним прокурором, буде визначатися діяльність чи будь-які

особливості здійснення повноважень, пов'язаних з реалізацією функцій прокуратури прокурорами – стажистами, є таким, що не у повній мірі відповідає таким законодавчим положенням.

Таким чином, виникає певна неузгодженість, оскільки запроваджена «нова» норма, що стосується інституту прокурорів-стажистів суперечить Конституції України.

Слід зауважити, що у сучасній юридичній літературі триває пошук оптимальних шляхів формування кадрового складу органів прокуратури [4; 5]. Так, з одного боку, безпосередньо зміна процедури добору та підготовки прокурорів шляхом спрощення, у науковій юридичній літературі пропонується розцінювати як удосконалення вже на тій підставі, що завдяки їй скорочується строк цього добору, а отже створюються умови для швидшого заповнення вакансій посад прокурорів, а спрощення процедур добору таких державних функціонерів системи правосуддя як судді та прокурори характеризується як актуальна тенденція в Україні, зумовлена також об'єктивною необхідністю подолання проблеми кадрового укомплектування судів в Україні [5, с. 73]. Водночас законодавчі зміни, що стосуються спрощення процедур добору та підготовки прокурорів містять деякі положення, які характеризуються як такі, що містять певні ризики успішного досягнення мети удосконалення добору та підготовки прокурорів за новим законодавством [5, с.73].

Крім того, триває дискусія стосовно необхідності таких змін у підході до формування кадрового складу прокуратури. Ймовірно, що однозначної відповіді щодо доцільності запровадження інституту прокурорів-стажистів немає, оскільки ще до прийняття змін до Закону України «Про прокуратуру» серед теоретиків та практиків точилася жвава дискусія стосовно надання можливості особам без спеціального стажу роботи обіймати посади в органах прокуратури. Прихильники такого підходу обґрунтовували свою позицію скрутною ситуацією на ринку праці, яка не давала можливості випускникам профільних закладів вищої освіти

долучитися до прокурорської системи одразу після навчання та пропонували впровадити «нову-стару» посаду прокурора-стажиста [6, с. 741].

Однак у науковців багато зауважень викликає закріплена на сьогодні у Законі посада прокурора-стажиста. Закон потребує доопрацювання та доосмислення, приведення у відповідність Конституції України функцій «прокурора-стажиста», а можливо, взагалі перегляд правового статусу цієї посади. Як альтернативу, пропонують розглянути посаду помічника прокурора, на якого б не покладалися безпосередньо процесуальні функції, проте допоміжна робота (на кшталт посади помічників судді, адвоката, нотаріуса) давала б змогу ознайомитися з прокурорською роботою ближче, отримати необхідні навички та досвід роботи для подальшої участі у конкурсі на зайняття прокурорської посади [6, с. 743].

Попри те, що в організаційному аспекті передбачено фактичне наділення прокурорів – стажистів статусом прокурорів, оскільки на прокурора – стажиста окружної прокуратури поширюються гарантії матеріального, соціального та побутового забезпечення, передбачені законодавством для прокурорів, правила внутрішнього трудового розпорядку, встановлені для прокурорів та здійснення повноважень з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про прокуратуру», водночас такі особливості, як слушно зазначається у науковій юридичній літературі, свідчать про обмежений характер повноважень прокурорів – стажистів у порівнянні з повноваженнями прокурорів, що ставить під сумнів можливість забезпечення «єдиного статусу» прокурорів, а також порушує «єдність системи прокуратури», яка забезпечується «єдиним статусом прокурорів» [3, с. 230].

Таким чином, слід виснувати про неузгодженість низки положень Закону України «Про прокуратуру», що стосується прокурорів-стажистів, із базовими положеннями Конституції України та нормами цього ж Закону. Правовий статус прокурора-стажиста хоч нормативно закріплено, як такий, що мають прокурори, однак правовий аналіз цього законодавства висвітлює низку прогалин і неузгодженостей, що свідчать про «особливий» статус прокурора-стажиста, тобто

відмінний від правового статусу прокурора, а також про непослідовність у підходах до формування кадрового складу органів прокуратури.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2203-IX. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1273044> (дата звернення: 01.10.2024).

2. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Дата оновлення 23.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top> (дата звернення: 01.10.2024).

3. Подкопаєв С. Прокурори-стажисти: особливості правового статусу // Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький, 13 травня, 2022р. Хмельницький. 2022 С. 229–231.

4. Стефанчук М. Кадровий склад прокуратури в Україні: в пошуках оптимальних шляхів формування. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. Вип. 68. С. 246-252.

5. Стефанчук М. Формування прокурорського корпусу в Україні: сучасні тенденції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 2 (34). С. 71-77.

6. Ребриш А.С. «Прокурор-стажист: бути чи не бути». *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2022. С. 741-743.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Толкач Альона Романівна

студентка 2 курсу, юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.І. Паламарчук**

Війна в Україні- це глобальна екологічна катастрофа; навколишнє середовище немає кордонів, і цикли повітря, води та міграції видів поширюють наслідки війни по всьому світу.

Метою дослідження є забезпечення ефективного судового захисту екологічних прав громадян України та сприяння відновленню і збереження довкілля, навіть у складних ситуаціях, таких як воєнний стан.

Аналітичний портал Зовнішня політика України провів оцінку ситуації про глобальний вплив війни на довкілля та перспективи зеленого відновлення. Також зазначили про вплив на ґрунт, ліси та вплив на біорізноманіття. Якщо посилались на надану ними інформацію то Великі території України забруднені мінами та токсичними речовинами, що робить їх непридатними для сільського господарства та проживання людей. Це загрожує глобальній продовольчій безпеці, оскільки Україна є одним з найбільших експортерів зерна.

Великі лісові пожежі знищили значну частину українських лісів, що призвело до втрати біорізноманіття та зміни клімату.

Війна завдала непоправної шкоди унікальним екосистемам України та призвела до вимирання багатьох видів рослин і тварин. Втрата українських лісів і забруднення землі негативно вплинули на глобальний клімат і біорізноманіття.

Також потрібно зазначити розуміння верховенства права в екологічному законодавстві України так ось М. О. Орлов у своїх своїх наукових дослідженнях розглядав верховенство права крізь призму юридичної гарантії захисту прав громадян і юридичних осіб у галузі охорони навколишнього природного середовища. На його думку, в сучасних умовах природні (невід’ємні) права людини, – право на життя, право на здорове навколишнє середовище, право на свободу та ін., за своєю юридичною силою не тільки не поступаються в демократичних державах національним законам всіх рівнів, але й мають по відношенню до них пріоритетну юридичну дію. Права людини стають орієнтиром, який визначає напрямок і перспективу рішення тих чи інших юридичних справ.[1]

Відповідно до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє природне середовище у транскордонному контексті, наприклад, сторони можуть передати спір, що виник між ними, з приводу тлумачення або застосування Конвенції, на розгляд Арбітражного суду. Утворений таким чином Арбітражний суд розробляє та приймає свої власні правила процедури, керуючись при цьому нормами міжнародного права про арбітражне провадження. Сторони у спорі сприяють роботі Арбітражного суду, надають йому необхідні документи та іншу інформацію. Суд може заслуховувати свідків та експертів, допускати до участі в розгляді справи інших сторін, які мають у цьому свій інтерес.[2]

В сучасних умовах наука екологічного права предметно вивчає специфічні еколого-правові договірні відносини, які можна визначити як врегульовані нормами екологічного, цивільного, господарського та інших галузей права і законодавства правовідносини, що виникають між органами державної влади і місцевого самоврядування (державними партнерами, суб’єктами публічного права) – з одного боку, і фізичними чи юридичними особами – підприємцями-природокористувачами (приватними партнерами, суб’єктами приватного права) – з іншого. Ці правовідносини виникають у зв’язку з передачею на відповідному титулі природних ресурсів у користування або надання дозволів на здійснення екологічно небезпечних видів діяльності на договірних засадах з метою

забезпечення балансу суспільних, державних і приватних потреб та інтересів у такому природокористуванні, додержання встановленого законом правового режиму використання природних ресурсів, вимог щодо охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, екологічних прав громадян, стимулювання належного виконання природоохоронних заходів та попередження екологічних правопорушень[3].

Але потрібно зазначити про виклики судового захисту в умовах війни такі як обмежений доступ до правосуддя, багато людей є переміщеними особами та вимушеними переселенцями і мають обмежений доступ до інформації та правової допомоги. Руйнування інфраструктури такої як суди, адміністративні будівлі та інші установи, необхідні для здійснення правосуддя, можуть бути пошкоджені або зруйновані. В умовах воєнного стану необхідно зосередитися на забезпеченні безпеки та оборони країни, що може призвести до відкладення розгляду екологічних спорів. Та також складність доказування, доведення факту екологічного злочину або причинно-наслідкового зв'язку між діями правопорушника та настанням негативних наслідків може бути ускладнене через обстріли, окупацію чи інші наслідки війни.

Враховуючи масштабні екологічні проблеми, спричинені війною в Україні, необхідні комплексні заходи для покращення захисту екологічних прав громадян. На нашу думку вони можуть бути такі як:

1. Привести національне законодавство у відповідність до міжнародних екологічних стандартів. Розробити спеціальне законодавство або внести зміни до чинного законодавства з урахуванням особливостей воєнного стану та післявоєнної відбудови.

2. Створення платформ для участі громадян у прийнятті рішень щодо охорони довкілля. Підтримка громадських організацій, які займаються захистом довкілля.

3. Забезпечення безкоштовної юридичної допомоги постраждалим від екологічних злочинів. Створення спеціалізованих судів або відділів для розгляду екологічних спорів.

Якщо дотримуватись цих рекомендацій можна буде зменшити негативний вплив війни на довкілля. Забезпечити екологічну безпеку для нинішнього та майбутніх поколінь. Та сприяти досягненню цілей сталого розвитку.

І також варто сказати про захист природних ресурсів, та здорові екосистеми забезпечуть чисту воду та повітря, родючий ґрунт і середовище існування для різноманітних рослин і тварин. Чисте довкілля сприяє здоров'ю людини, запобігаючи широкому спектру захворювань. Економічний розвиток, здорові екосистеми є основою для сталого розвитку сільського господарства, туризму та інших секторів економіки.

Виходячи з вищезазначеного ми хотіли б підвести підсумок судовий захист екологічних прав в умовах війни не аби як потрібен тому що Війна в Україні завдала непоправної шкоди довкіллю, і відновлення екологічної рівноваги є одним з найважливіших завдань післявоєнного відновлення.

Судовий захист дозволяє притягнути до відповідальності осіб, винних у скоєнні екологічних злочинів, таких як забруднення навколишнього середовища, браконьєрство. Це є важливим стимулом для запобігання подібним діям у майбутньому. Компенсація збитків, судові рішення можуть бути використані для стягнення компенсації за шкоду, завдану навколишньому середовищу, яка потім може бути використана для фінансування відновлювальних робіт.

Захист прав громадян не аби як важливий він гарантує, що кожна людина має право на сприятливе навколишнє середовище і що це право може бути захищене в суді.

Список літератури:

1. Орлов М. Роль верховенства права в захисті прав людини у сфері екології. Вісник Академії правових наук. 2002. № 1. С. 117–124
2. Яцишин Р.В. МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ СУДОЧИНСТВО. Юридичний вісник 3(20)201 С.15
3. Гетьман А. П., Краснова М. В. Наукова доктрина договірною екологічного права України. С. 289.

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Федан Лорина Олександрівна

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

(м.Ірпінь, Україна)

Науковий керівник: *професорка кафедри фінансового та податкового права, доктор
юридичних наук, кандидат економічних наук*

Державного податкового університету **О.П. Рябченко**

В умовах інтеграції України до європейського правового простору важливою є побудова ефективної системи адміністративного судочинства. Одним із засобів її забезпечення є альтернативні методи позасудового врегулювання спорів. Європейський досвід демонструє покращення результатів у розв'язанні конфліктів за допомогою використання медіації. Водночас для України медіація є відносно новим явищем, так як Закон України «Про медіацію» прийнято нещодавно [1].

На сьогоднішній день, тема медіації досі жваво обговорюється серед правників та науковців. Аналізуючи сучасну правову систему нашої держави, можна розпочати вдосконалювати процедуру досудового врегулювання як спосіб розгляду і вирішення адміністративних спорів.

Але існує певна проблематика з приводу розвитку медіації в Україні. Проблемами судової реформи цікавляться відомі українські науковці та посадові особи, які мають свою думку з приводу вдосконалення судової системи нашої держави. Це В. Кафарський, Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський, К. Ростовська, Н. Гришина та ін.

Альтернативні способи вирішення конфліктів, такі як медіація, набувають актуальності в усіх сферах правових відносин. Коріння цих практик сягають часів

Стародавнього Риму, що свідчить про їхню тривалу історію та ефективність у врегулюванні суперечок. В Україні медіація стала поширеною з 90-х років минулого століття, поступово завойовуючи визнання як цивілізований і ефективний спосіб вирішення спорів.

Альтернативні способи вирішення спорів у вузькому значенні – це система неформальних позасудових процедур, спрямованих на вирішення або врегулювання спорів (конфліктів) без залучення державних юрисдикційних органів, що існують як альтернатива судовій формі захисту. У широкому розумінні до альтернативних способів вирішення спорів слід потрібно включити також процедури, які інтегровані в судове провадження, однак вважаються альтернативною загальному порядку вирішення спорів у суді [2, с.85].

Одним з альтернативних способів вирішення конфліктів є медіація.

Відповідно до Закону України «Про медіацію», медіація - це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1].

Прийнятий у 2021 році Закон України "Про медіацію" став знаковим кроком у розвитку інституту медіації в нашій державі. Він легалізував медіацію, надавши чіткі та вичерпні визначення всіх ключових понять, пов'язаних з цим процесом, а також встановив детальну процедуру його проведення.

Медіація – це структурований процес, під час якого сторони конфлікту за участю незалежного медіатора ведуть переговори з метою досягнення взаємоприйняттого рішення. Цей процес є добровільним, конфіденційним і орієнтованим на майбутнє. Медіація дозволяє сторонам зберегти партнерські відносини, а також уникає тривалих та витратних судових розглядів [3, с.4].

В адміністративному судочинстві є ряд справ, які можна вирішити альтернативним способом. Такі справи є, зокрема це:

– оскарження правових актів індивідуальної дії, чи бездіяльності органу місцевого самоврядування, посадової чи службової особи;

- спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, за винятком якщо відповідачами є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади;
- спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання не чинними адміністративних договорів;
- спори з приводу оскарження рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби.

Медіація в адміністративному судочинстві – це таж сама медіація, але серед сторін обов'язково виступає орган публічної влади чи посадова особа. Іншою стороною може бути приватна особа або інший адміністративний орган. Складнощі застосування в адміністративному судочинстві медіації полягають в наступному:

- 1) учасники спору є суб'єктами нерівноправними – між ними відносини влада-підпорядкування;
- 2) існування корупційних ризиків через домовленості між посадовою особою та приватною особою;
- 3) у своїй діяльності орган державної влади керується публічним інтересом, не мають свободи у прийнятті рішень;
- 4) ризик звинувачення державного службовця у перевищенні повноважень при укладенні медіаційної угоди [4, с.185].

Незважаючи на існуючі проблеми та виклики, медіація в адміністративному судочинстві має значний потенціал. Вона може сприяти зменшенню навантаження на суди, швидкому та ефективному вирішенню спорів, збереженню довірчих відносин між сторонами конфлікту, а також посиленню довіри громадян до органів державної влади.

З огляду на вищесказане можна зробити такий висновок: в умовах інтеграції України в європейський правовий простір зростає потреба в ефективних механізмах вирішення спорів, зокрема в адміністративній сфері. Медіація, як альтернативний метод позасудового врегулювання спорів, відповідає сучасним

вимогам і є перспективним інструментом для розв'язання конфліктів. Основні проблеми медіації в адміністративному процесі пов'язані з ієрархічними відносинами між сторонами, можливістю корупції та обмеженнями на свободу ухвалення рішень органами державної влади. Ці фактори можуть негативно вплинути на ефективність медіаційного процесу. Прийняття Закону України "Про медіацію" створило необхідну правову основу для розвитку цього інституту в Україні. Однак, незважаючи на позитивні зміни, існують певні прогалини та питання, які потребують подальшого уточнення.

Список використаних джерел:

12. "Про медіацію". Закон України від 16 листопада 2021 року за №1875-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

13. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник. Авт. кол. : Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський та ін.. За ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с. [Електронний ресурс] URL: <https://namu.com.ua/ua/downloads/-pidrychnik-dlya-uristov/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B7%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>

14. Медіація в адміністративному судочинстві. В. Кафарський. Прикарпатський юридичний вісник, випуск 3 (6), 2014 14 с. [Електронний ресурс] URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2014/15.pdf

15. К. Ростовська, Н. Гришина. Медіація в адміністративному судочинстві : міф чи реалії сьогодення. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2020. Випуск 29. С. 182–188. [Електронний ресурс] URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/15654/14933>

ЗАБОРОНА ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Черножуков Кирило Олександрович

студент 4 курсу ННІ права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доцент, доцент кафедри юстиції ННІ права*

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка **О.О. Крижевська**

Заборона ототожнювати адвоката із його клієнтом є однією з найважливіших гарантій здійснення адвокатської діяльності. Ця гарантія закріплена як в національному законодавстві (ст. 23 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”), так і в міжнародному (Основні положення про роль адвокатів, прийняті 8 Конгресом ООН про запобігання злочинам у серпні 1990 року). Однак, адвокатська спільнота з прикрістю констатує регулярні факти порушення такої гарантії адвокатської діяльності.

Природою появи такої проблеми є безліч факторів. Серед основних з них можна виокремити наступні:

1. Правова освіченість суспільства, а саме: адвокатською діяльністю є надання адвокатом правничої допомоги клієнту, а не його причетність безпосередньо до злочинного діяння обвинуваченого.

2. Проведення відносно адвоката слідчих, негласних слідчих дій. Окрім підриву репутації самого адвоката, такі дії можуть перешкоджати наданню якісної правничої допомоги клієнту.

3. Тривала робота адвоката з клієнтом, репутацію якого вважають сумнівною. Адвокати нерідко співпрацюють з постійними клієнтами, оскільки якість надання такої послуги влаштовує обидві сторони.

Важливо відзначити, що відповідна норма ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є зобов'язуючою та передбачає обов'язок держави запобігати та припиняти випадки ототожнення. Так, під час заходу з підвищення кваліфікації адвокатів на тему: «Заборона ототожнення адвокатів з клієнтами через призму рішень Ради адвокатів України», що відбувся у Вищій школі адвокатури НААУ, Ганна Лазарчук, член Ради адвокатів України від Рівненської області, розглянула питання способів фіксації та реагування на ототожнення адвокатів з клієнтами. Лектор закликала адвокатів до реагування і фіксації всіх виявлених порушень щодо ототожнення адвоката з клієнтом, оскільки конституційне право кожного на професійну правничу допомогу відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене та ніхто – ні громадяни, ні держава – не має права перешкоджати отриманню правової допомоги [1]. Дійсно, ст. 397 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення у будь-якій формі перешкод по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій.

Актуальність даної теми підтверджує неперервна діяльність системи адвокатського самоврядування у цьому напрямку. Враховуючи, що НААУ забезпечує реалізацію завдань адвокатського самоврядування, то і відповідні пропозиції щодо вдосконалення діяльності адвокатів з'являються постійно. Так, до прикладу, Проект Закону про внесення змін Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності від 21.05.2024 [2]. У ньому йде мова про доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення новою статтею 185-16 Порушення заборони ототожнення адвоката і клієнта. Стаття також передбачає повторне вчинення правопорушення протягом року з відповідною санкцією.

Протиправні дії, вчинені по відношенню до адвоката внаслідок його ототожнення з клієнтом, можуть завадити адвокату здійснювати ефективний захист, порушуючи право на справедливий судовий розгляд [3]. Це свідчить про можливе порушення одразу декількох основних засад судочинства, передбачених

ст. 129 Конституції України, а саме рівності всіх учасників судового процесу, змагальності сторін та забезпечення обвинуваченому права на захист.

Міжнародні стандарти діяльності адвокатів також визначають обов'язковою гарантію заборони ототожнення адвоката з клієнтом. Так, у п. 18 «Основних положень про роль адвокатів» вказано, що «Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням їх професійних обов'язків». Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства не містить прямої норми про заборону ототожнення чи ідентифікації, проте вказує, що завдання адвоката вимагають абсолютної незалежності, в тому числі і від тиску зовні.

Відповідно до Висновку про неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом та втручання в професійні права адвокатів від 27 квітня 2023 року НААУ міжнародні стандарти відіграють важливу роль у вирішенні цього питання. Окрім вище згаданих міжнародних стандартів, у висновку йде мова про Рекомендації № R (2000) Комітету Міністрів держав-членам про свободу професійної діяльності адвокатів, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи 25 жовтня 200 року та доповідь Спеціального доповідача з питань про незалежність суддів і адвокатів Моніки Пінто, представленої на Сімдесят першій сесії Генеральної Асамблеї ООН (22 серпня 2016 року) [4].

Отже, питання ототожнення адвоката з клієнтом продовжує бути загрозою для надання якісної правничої допомоги, не дивлячись на закріплення в національному законодавстві та міжнародних стандартах. Серед шляхів вирішення варто звернути увагу на наступні:

1. Покращення правової освіченості суспільства шляхом професійних медійних виступів з освітленням даної гарантії.
2. Створенням та ознайомленням з законопроектами, що регулюють поставлене питання.
3. Дотримуватися національного законодавства у сфері надання правничої допомоги.

Список використаної літератури:

1. Реагування адвокатів та фіксація ототожнення адвоката з клієнтом: Ганна Лазарчук. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/reaguvannia-advokativ-ta-fiksaciia-ototoznennia-advokata-z-klijentom-ganna-lazarcuk> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Про внесення змін Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення гарантій адвокатської діяльності: проект закону від 21.05.2024 р. №11279.
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44234>
(дата звернення: 09.10.2024).
3. Бандурка С.С. Європейські стандарти адвокатської діяльності. Європейські перспективи. 2022. №1. С. 5-11. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2022/02/5-Bandurka.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).
4. Висновок про неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом та втручання в професійні права адвокатів від 27.04.2024 року. URL: <https://drive.google.com/file/d/1W3DuGK5hOukaBD8unNIvmPoFys9GCcjB/view>
(дата звернення: 09.10.2024).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

Чопик Ангеліна Олександрівна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права І.Ю. Татулич

Одним з переваг електронного суду є можливість подавати позови в онлайн-режимі. Також можна відправляти копії документів учасникам судової справи,

отримувати судові рішення і інші документи в електронному вигляді. За допомогою електронного судочинства планується скоротити судові витрати та час, пов'язаний з видачою і надсиланням копій документів сторонам у справі, подачею документів до суду, явкою до суду. Електронна система документообігу дозволить суддям знаходити судову практику у різних категоріях справ, рішення Європейського суду з прав людини, що позитивно вплине на якість здійснення правосуддя. Для того, щоб скористатися цими привілеями, потрібно спочатку обзавестися цифровим підписом і поштовою скринькою на домені mail.gov.ua. Однак, слід мати на увазі, що в разі подачі позову, апеляційної або касаційної скарги до суду в електронній формі, виникає обов'язок подачі й отримання всіх інших процесуальних документів, письмових доказів в електронному вигляді крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі.

Водночас, слід розглянути ймовірні труднощі, які можуть виникнути при запровадженні електронного суду в Україні. Так, найчастіша проблема – це порушення процесуальних строків на подачу документів, що може статися через недбалість юристів та адвокатів або через відсутність досвіду у звичайних громадян. Для тих, хто подає документи вперше, необхідно провести ряд попередніх дій. *По-перше*, налаштувати обліковий запис, отримати відповідний пароль. *По-друге*, необхідно перевести процесуальні документи у затверджений судом формат. *По-третє*, прикріпити необхідні документи та відправити на відповідний сервер. Все це займає певний час і подекуди є складним для пересічних осіб.

Крім того, важливо визначити на законодавчому рівні момент закінчення процесуальних строків в разі подачі документів електронним шляхом. Відповідно до ч. 5 ст. 124 ЦПК України визначено лише строк для вчинення процесуальної дії в суді, який визначається робочим часом суду. Водночас, враховуючи технічну складність роботи з електронними файлами, вбачається необхідним продовження строків роботи сайту до 24 години відповідної календарної дати [1].

Наразі, існує ряд проблем, з котрими зіштовхуються учасники справи при надісланні документів до Суду за допомогою електронної пошти:

1. Нереєстрація електронного документа, у зв'язку з порушенням вимог до офіційного електронного листа.

2. Відмова в реєстрації або залишення без розгляду документів надісланих за допомогою електронної пошти, а не за допомогою підсистеми «Електронний суд». Так, суди можуть взагалі ігнорувати електронні листи і не надавати відповідь на них або відправляти відповідь про невідповідність листа певним вимогам закону. Наприклад, як свідчить судова практика, деякі суди відмовляють в прийнятті документів надісланих електронною поштою та підписаних ЕЦП та вимагають надсилання документів за допомогою підсистеми «Електронний суд».

Потрібно звернути увагу як учасників процесу, так і суду на те, що така відмова в реєстрації електронного листа або в прийнятті його до розгляду є безпідставною та порушує ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Щодо вимоги надсилання документів за допомогою підсистеми «Електронний суд», то дана система не обмежує право учасників судового процесу надсилати до суду документи електронною поштою, це вибір самого учасника процесу, яким із способів подати до суду документи: самостійно через канцелярію, надіслати листом за допомогою Укрпошти, кур'єром, за допомогою підсистеми «Електронний суд» чи електронною поштою. Будь-які обмеження судом такого права учаснику є протизаконним.

3. Суди не підтверджують отримання листа та надають відповідь, пересилають документи з порушенням встановленого порядку.

В практиці ВС сформувалося два підходи щодо допустимості/недопустимості звернення до суду з електронним процесуальним документом шляхом його направлення на офіційну електронну пошту суду:

- звернення до суду з електронним процесуальним документом шляхом направлення його на офіційну електронну адресу суду є належним та допускається;
- належним способом звернення до суду з процесуальними документами в електронній формі є направлення їх через підсистему «Електронний суд», а спосіб

звернення осіб, які беруть участь у справі, шляхом направлення підписаних електронних документів на офіційну електронну пошту судів не передбачений чинним цивільним процесуальним законодавством (Справа № 204/2321/22 ухвалою від 22 червня 2022 року на розгляд ВП ВС (провадження № 14-48цс22)).

Заяви, що подаються до суду в електронній формі, повинні бути підписані електронним цифровим підписом. Постанови ВС від 26 квітня 2022 року у справі № 757/6877/21-ц (провадження № 61-15898св21), від 03 лютого 2021 року у справі № 295/12247/19 (61-12247св20), від 22 квітня 2020 року у справі № 360/1789/17 (61-1997св19).

Судовий збір сплачується із застосуванням понижуючого коефіцієнту 0,8. Його сплата онлайн в кабінеті клієнта банку відповідає вимогам Закону України «Про судовий збір», а квитанція, що надходить на електронну адресу як підтвердження сплати судового збору, є єдиним можливим документом на підтвердження оплати судового збору онлайн та має доказову силу на виконання його вимог. (Постанова ВП ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 916/228/22 (провадження № 12-26гс22), постанова ВС від 27 січня 2021 року у справі № 754/9573/13-ц (754/9573/13-ц)).

Серед позитивних аспектів електронного суду можна назвати: - економію коштів як громадянам, так судів при зверненні до судів загальної юрисдикції у межах електронного судочинства; - економію часу працівників суду та учасників процесу; - доступність і відкритість судової системи; - оперативність розміщення інформації на сайтах судів; - швидкісна взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими організаціями [2, с. 39].

Позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день надходження документів (частина друга статті 14 ЦПК України) [3].

Реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі. Особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі, можуть подати процесуальні, інші документи, вчинити інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», якщо інше не передбачено цим Кодексом (частина восьма статті 14 ЦПК України).

Документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватися до суду, а процесуальні дії вчинятися учасниками справи в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (частина п'ята статті 43 ЦПК України).

Наталія Сакара звернула увагу й на постанову КЦС ВС від 26 травня 2021 року у справі № 565/195/19, в якій зроблено висновок, що направлена на електронну адресу суду заява (позовна заява, скарга) повинна містити ЄЦП, натомість лише наявний на ній відсканований підпис особи зумовлює повернення такої заяви. У постанові КЦС ВС від 9 червня 2021 року у справі № 755/10972/19 зазначено, що при вирішенні питання щодо дотримання строків звернення суди мають враховувати саме час підписання документів електронним цифровим підписом, а не його перевірки. Вимоги щодо оформлення електронних процесуальних документів пред'являються й до відзиву, поданого в електронній формі, який має бути підписаний за допомогою електронного цифрового підпису, а також інших заяв, клопотань, заперечень. Крім того, доповідачка навела судову практику щодо оформлення додатків до позовної заяви (заяви), які подаються в електронній формі. Зокрема, Верховний Суд зробив висновки, що в разі подання документів в електронній формі немає підстав вимагати додавання їх копій. Також можна сплачувати судовий збір онлайн у кабінеті клієнта банку, а квитанція, що

надходить на електронну адресу як підтвердження сплати судового збору, підтверджує його оплату [4].

Пунктами 12, 32 частини першої статті 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» передбачено, що електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис; підписувачем є фізична особа, яка створює електронний підпис.

Частиною першою, другою статті 6, частиною першою статті 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачено, що для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис. Електронний підпис використовується фізичними та юридичними особами – суб'єктами електронного документообігу для ідентифікації підписувача та підтвердження цілісності даних в електронній формі.

13 вересня 2023 року у постанові по справі № 204/2321/22 Велика Палата Верховного Суду сформулювала правовий висновок, що звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, що ототожнюється із безпосереднім зверненням до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду. Наведені висновки не стосуються адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, судових експертів, державних органів та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки, які реєструють свої офіційні електронні адреси в ЄСПС в обов'язковому порядку.

Отже, законодавцем допускається подання фізичною особою (за виключенням адвокатів та інших, передбачених пунктом 10 Положення про ЄСПС осіб) нарівні з паперовою формою, зокрема, апеляційних скарг в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним кваліфікованим

електронним підписом учасника справи та подання такого документу через підсистеми «Електронний суд» та «Електронний кабінет», або з використанням офіційної електронної адреси із засвідченням кваліфікованим електронним підписом.

Використання сучасних технологій та інформатизація судової системи забезпечує вдосконалення судових процедур і підвищує якість надання послуг судами, і як наслідок, підвищує рівень рівня довіри до судів. Але при цьому не слід забувати, що для належного функціонування системи «Електронний суд» необхідна не тільки розробка відповідного програмного забезпечення, а й покращення матеріально-технічної бази судів і наявність високих користувацьких навичок у працівників апаратів суду та суддів.

Список використаних джерел:

1. Погребняк О. Особливості подання позовної заяви до суду в електронній формі. Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та стандартизація і захисту прав людини в Україні». 2019. С. 79–80.
2. Ясинок М. М. Електронний суд у цивільному судочинстві України. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 36-42.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Наталія Сакара виступила на тему «Діджиталізація цивільного судочинства та забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану». <https://advokatpost.com/v-razi-podannia-dokumentiv-v-elektronnij-formi-nemaie-pidstav-vymahaty-dodavannia-ikh-kopij-suddia-vs-nataliia-sakara/>

СУДДІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: СТАНДАРТИ ПОВЕДІНКИ

Чорній Олександра

*студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор завідувач кафедри юстиції*

*ННІ права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка* **О.З. Хотинська-Нор**

У сучасному інформаційному суспільстві судді стикаються з новими викликами, пов'язаними із використанням соціальних мереж. Суддя, як представник судової влади, зобов'язаний дотримуватися високих етичних стандартів не лише в залі суду, але й поза ним, зокрема, у соціальних мережах. Публікації та коментарі в таких платформах можуть мати серйозні наслідки для авторитету судової влади та незалежності судді.

18 вересня 2024 року з'їзд суддів України затвердив у новій редакції Кодекс суддівської етики, який був розроблений за ініціативи і за безпосередньої участі РСУ [1].

Стосовно активності суддів у соціальних мережах, у Кодексі передбачили, що участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в інтернеті є допустимою [2].

Разом з тим, «користування суддею соціальними мережами має бути стриманим, поміркованим та обережним» [2].

Ч. 3 ст. 21 Кодексу суддівської етики говорить, що «суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади» [3].

Це означає, що суддя повинен утримуватися від коментарів або публікацій, які можуть створити враження непрофесіоналізму, необ'єктивності або іншим чином

пошкодити довіру до судової влади. Такий підхід спрямований на збереження незалежності та об'єктивності суддів у виконанні їхніх обов'язків.

Стаття 12 цього ж Кодексу зазначає, що «Суддя не може робити публічних заяв та/або коментарів, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя.

Суддя має уникати публічних заяв і коментарів щодо справ, які перебувають у його / її провадженні та інших суддів, не піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили.

Конфіденційна інформація, отримана суддею під час виконання обов'язків, не повинна використовуватися або розголошуватися суддею з будь-якою метою, не пов'язаною з виконанням суддею повноважень.» [3].

Відповідно до цього положення, судді заборонено робити публічні заяви чи коментарі, які можуть підірвати його професійну репутацію або знизити довіру до судової системи. Це допомагає підтримувати авторитет судді та забезпечує неупередженість правосуддя.

Суддя повинен утримуватися від публічних висловлювань про справи, які перебувають у його розгляді, щоб не створювати враження упередженості. Також він не повинен критикувати рішення інших суддів або піддавати сумніву судові рішення, які вже набули чинності, щоб не порушувати принцип остаточності рішень.

Будь-яка інформація, яку суддя отримав під час виконання своїх обов'язків, не може бути використана або розголошена для цілей, не пов'язаних з його роботою. Це забезпечує збереження таємниці й захист прав учасників судового процесу.

Окремо у Кодексі зазначено, що «суддя повинен проявляти стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин» [1].

Стаття 18 зазначає, що «Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних

акціях, мітингах, страйках, обіймати будь-які інші оплачувані посади, здійснювати іншу оплачувану діяльність, окрім наукової, викладацької та творчої.”

Це означає, що суддя повинен уникати публікацій, які можуть свідчити про політичну прихильність або комерційну зацікавленість, зберігаючи нейтральність та незалежність [3].

Зміни, затвержені на з'їзді суддів України 18 вересня 2024 року, мали на меті вдосконалити правила поведінки суддів у соціальних мережах. Нова редакція Кодексу чітко регламентує питання використання соціальних мереж, встановлюючи заборону на публікації, що можуть шкодити репутації судді або ставити під сумнів його неупередженість. Це важливий крок для забезпечення прозорості та підтримки високих етичних стандартів серед суддів у сучасному цифровому світі.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, можна дійти до висновку, що зважаючи на сучасні виклики, пов'язані із використанням соціальних мереж, дотримання суддями етичних стандартів поведінки є критично важливим для збереження довіри до судової влади. Зміни в Кодексі суддівської етики підтверджують необхідність ретельного контролю за публічними висловлюваннями суддів та їхньою поведінкою в Інтернеті. Нові положення кодексу допомагають захистити неупередженість та незалежність суддів, сприяючи таким чином збереженню довіри суспільства до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Опубліковано нову редакцію Кодексу суддівської етики. Головна сторінка. URL: <https://rsu.gov.ua/en/news/kodeks-suddivskoi-etiki> (дата звернення: 05.10.2024).

2. Суддя може розміщувати і коментувати у соцмережах лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади – Кодекс суддівської етики. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/311515-sudya-mozhet-razmeschat-i-kommentirovat-v-sotssetyakh-tolko-tu-informatsiyu-ispolzovanie-kotoroy-ne-nanosit->

[vreda-avtoritetu-sudi-i-sudebnoy-vlasti-kodeks-sudeyskoy-etiki](https://rsu.gov.ua/en/news/kodeks-suddivskoi-etiki) (дата звернення: 05.10.2024).

3. Опубліковано нову редакцію Кодексу суддівської етики. Головна сторінка. URL: <https://rsu.gov.ua/en/news/kodeks-suddivskoi-etiki> (дата звернення: 05.10.2024).

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОЧИНСТВІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Швиденко Анна Сергіївна

студентка 1 курсу ОС «Магістр» Навчально-наукового інституту права

КНУ імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *к.ю.н., доц., доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка* **О.В. Саленко**

Діджиталізація судочинства є невід’ємною частиною сучасних трансформацій правової системи, впровадження нових інформаційних технологій є необхідною умовою для забезпечення ефективного реалізації права на судовий захист та відповідності судової системи сучасним вимогам. В умовах війни застосування інформаційних технологій надає можливість захистити права та інтереси громадян, забезпечивши доступ до правосуддя.

Наразі в Україні функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі - ЄСІТС) як результат комплексної судової реформи, спрямованої на модернізацію та підвищення ефективності судової системи. Починаючи з 05.10.2021 функціонують три підсистеми (модулі) ЄСІТС - «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцзв’язку. Впровадження ЄСІТС є важливим кроком для модернізації судової системи України та наближення її до

європейських стандартів, проте, як будь-яка інноваційна система, вона потребує постійного розвитку та вдосконалення.

На нашу думку, в умовах воєнного стану актуальним є питання впровадження можливості роботи суддів та частини апарату суду в дистанційному форматі. В умовах постійних обстрілів завжди існує небезпека для життя та здоров'я як для учасників судового процесу, так і суддів та інших працівників суду. Наприклад, в Миколаївській області 29 березня 2022 року в результаті ракетного удару по Миколаївській ОДА, у якій був розміщений Господарський суд Миколаївської області, загинули працівники суду [1].

До порядку денного дванадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання вже включено проєкт закону від 13.01.2023, № 8358, яким передбачено, зокрема: 1) право суду надавати можливість свідку, перекладачу, спеціалісту, експерту, секретарю судового засідання взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів; 2) можливість дистанційного доступу суддів до системи документообігу за умови, якщо буде забезпечено безпеку доступу до цієї системи з використанням власного кваліфікованого електронного підпису судді; 3) право судді, сторін та їх представників брати участь у нарадах під час проведення врегулювання спору за участю судді у режимі відеоконференції, в тому числі поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів [2]. Вважаємо, що даний законопроект відображає позитивну тенденцію поступового розширення можливостей здійснення дистанційного правосуддя.

Варто також зазначити, що Європейський банк реконструкції та розвитку (далі - ЄБРР) ініціював амбітний проєкт, спрямований на створення ефективної та доступної системи онлайн-судочинства для розгляду спорів невеликої вартості. Онлайн-суди пропонують інтерактивну платформу, яка дозволяє учасникам судового процесу повністю взаємодіяти з судом дистанційно, починаючи від подання позову і закінчуючи отриманням судового рішення [3].

У 2021 році було започатковано спільний українсько-європейський проєкт із впровадження онлайн-судів для розгляду спорів незначної вартості за участі ЄБРР та Британського інституту міжнародного та порівняльного права. Як зазначає суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Олена Кібенко: «Мета – швидкий та зручний розгляд спорів, суд, який працює 24/7, без судових засідань і необхідності фізичної присутності в будь-якому місці. Візія проєкту: всі дії (від формування вимоги до боржника і до отримання судового рішення) можна здійснювати з власного смартфона, перебуваючи у власному ліжку в піжамі» [4]. При цьому онлайн-суд доповнить існуючу систему електронного судочинства, а не замінить електронний суд, що, на нашу думку, є позитивною інновацією, так як це дасть змогу розвантажити судову систему, дозволивши суддям зосередитися на більш складних справах, а також забезпечить швидкий, зручний та доступний спосіб вирішення спорів невеликої вартості для фізичних та юридичних осіб.

Можна зробити висновки, що в умовах воєнного стану існує необхідність розширення можливостей дистанційного судового розгляду, так як можливість дистанційної роботи зменшує ризики для життя та здоров'я учасників судового процесу, а також дозволяє економити час та ресурси і забезпечує безперервність судових процесів. Законопроект № 8358 є яскравим прикладом законодавчої ініціативи, спрямованої на розширення можливостей дистанційної участі в судових процесах. Проєкт ЄБРР зі створення онлайн-судів для розгляду спорів невеликої вартості свідчить про те, що Україна рухається у напрямку глобальних трендів у сфері електронного правосуддя, так як онлайн-суди дозволять розвантажити судову систему, розглядати справи значно швидше. Судова система, щоб бути ефективною, має відповідати сучасним реаліям.

Список використаних джерел:

1. Ракетний удар по Миколаївській ОДА: опубліковано повний список загиблих. Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН.
URL: <https://www.unian.ua/war/raketniy-udar-po-mikolajivskiy-oga-opublikovano->

spisok-zagiblih-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11774194.html (дата звернення: 03.10.2024).

2. Картка законопроекту - Законотворчість. Електронний кабінет громадянина. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41130> (дата звернення: 03.10.2024).

3. ЄБРР підтримує створення онлайн-судів для позовів невеликої вартості. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). URL: <https://www.ebrd.com/EBRD-to-support-development-of-online-courts-for-small-claims> (дата звернення: 03.10.2024).

4. Майбутнє онлайн-судів в Україні: оцифрування наявних процесів чи цифрова трансформація правосуддя? - Юридична Газета. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/maybutne-onlaynsudiv-v-ukrayini-ocifrovuvannya-nayavnih-procesiv-chi-cifrova-transformaciya-pravosud.html> (дата звернення: 03.10.2024).

ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ МОЛОДІ У ВИБОРАХ

Шевчук Олександр Вікторович

студент IV-го курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *завідувач кафедри процесуального права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук,

професор - О.В. Щербанюк

Політичний та, власне, виборчий процеси вважаються невід'ємними атрибутами демократії, яку саме молоде покоління навіть в роки новітньої історії України активно відстоює. Пригадаймо яскраві та доволі показові сторінки нашої історії такі, як Революцію на граніті 1990 р. (до слова, однією із вимог тодішньої

молоді були й виборчі питання, зокрема, припинити в достроковому порядку повноваження Верховної Ради УРСР та провести восени 1991 року позачергові парламентські вибори вже на багатопартійній основі), а також Революцію Гідності 2013-2014 рр., що визначила світоглядні та екзистенційні орієнтири наступного державотворення України. Вищенаведені ілюстративні приклади вкотре засвідчують, що саме від молоді повсякчасно залежать фундаментальні зміни в країні, а її залученість в суспільне життя, базовим із складників якого постає політика та реалізація активного виборчого права, перманентно є важливою. Однак, впродовж тривалого періоду з часу здобуття Україною незалежності простежується невтішна тенденція щодо зменшення участі молодих людей у виборчому процесі та суттєве спадання заінтересованості у політикумі загалом. Окреслена динаміка набуває дедалі масштабнішого кон'юнктурного обриса, про що акцентується у Звіті «Становище молоді в Україні у 2019 році», підготовленому Робочою групою ООН у справах молоді в Україні, де однією із виявлених проблем названо те, що «молодь не є політично активною, не ходить на вибори і не цікавиться політичними партіями» [1, с. 56]. З нашої точки зору, стосовно даної модальності, відображеної у Звіті ООН та виведеної із існуючої політико-правової дійсності, доречно оперувати дефініцією – **електоральний абсентеїзм серед молоді**, що дозволяє влучно схарактеризувати реальну картину дотичності молодого покоління до виборчого процесу. Наразі ж основним завданням для органів державної влади та інститутів громадянського суспільства має залишатися пошук дієвих інструментів та вдалих організаційних рішень, що націлені на активізацію інтересу молодого населення до безпосередньої реалізації прямої демократії у формі проведення виборів.

Звичайно, політика та вибори першочергово не перебувають у фокусі уваги нової генерації, проте усвідомлення сутнісного конструкту «мій голос – результати вибору довкола мене – персональна відповідальність за зміни в державі» здатна змінити парадигму сприйняття виборчого процесу від формально бюрократичної процедури до можливості визначати та творити своє майбутнє, практично

імplementовуючи положення статті 5 Конституції України, за якої «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [2], будучи при цьому єдино визначеним джерелом влади в Україні. Кроком до усвідомлення цього може стати участь юного населення в діяльності молодіжних рад при органах державної влади, насамперед, місцевого самоврядування, що вже вдало вже функціонують в Україні. Подібний формат структурної взаємодії є містком між владою та молоддю, адже посилена координація дій обох сторін здатна виробити в останніх практико-орієнтовані знання про функціонування органів державної влади в цілому одночасно з розумінням питомої ваги впливу позиції молоді задля впровадження локальних і не лише змін.

Інтерес залучити молодь до виборів можуть виявляти, з одного боку, держава в особі компетентних органів влади та структур, а, з іншого боку, самі суб'єкти виборчого процесу, а саме: політична партія чи організація, яка висунула кандидатів на певних виборах; зареєстрований кандидат. Варіативність такого інтересу полягає в тому, що у першому випадку наскрізною лінією є інтеграція молоді в суспільно-політичне буття, зробивши її активним учасником, а в другому випадку – збільшити електоральне ядро виборців, долучити їх до цінностей, що відображені в програмах партій на виборах та які сповідує політичне утворення. Ведучи мову про суб'єктів виборчого процесу, одразу слід відкидати використання політтехнологій, що спрямовані на маніпулятивний вплив на референтну групу молодих виборців та ситуативне залучення до конкретних виборів, натомість тут потрібно зважати на послідовну та копійку роботу із залученням до молодіжних крил партій та їх громадських осередків. Молодіжні крила політичних партій та їх розгалужена мережа по всій території України здатні поступово ввести молодого виборця в політичний, а згодом виборчий, виміри. Водночас політичне крило партії як потенційний інструмент залучення молоді у виборчий процес, на думку експертного середовища, повинне забезпечити «можливість брати участь у прийнятті певних рішень щодо розвитку партій та стратегій комунікації із

виборцями, в тому числі і молодими» [3, с. 30], на кшталт того, як це поширено у Фінляндії. Більше того, суттєва участь представників молодіжних крил у розробці положень передвиборчих програм партій з урахуванням потреб населення віком від 14 до 35 років має посприяти пробудженню активності цієї вікової групи у виборчому процесі, зважаючи на те, що пункти програми розроблені молоддю і для молоді.

Відсутність високого, ба навіть, достатнього рівня політичної обізнаності як відносно функціонування владних інститутів, політичних партій, кандидатів на посади, так специфіки проведення виборів – чи не найбільш головний детермінант, що стає на заваді участі молодих виборців у процесі голосування. Усунути прогалини в знаннях виборчого права та політичної сфери здатна широка інформаційно-просвітницька кампанія. У даному ключі цікавим видається зарубіжний досвід Республіки Молдови. Так, в аналітичному матеріалі Управління з виборів і громадянського суспільства Генерального Директорату з питань демократії згадується кейс Молдови, в якому Центральна виборча комісія (далі – ЦВК) цієї країни «має стратегічний підхід до навчання та взаємодії з молодими виборцями на постійній основі» [4, с. 53], іншими словами, функціонування органу адміністрування виборів у Молдові визначає «роботу з молодими виборцями як один із пріоритетів» [4, с. 53]. Секрет зразкового досвіду криється в ставці на просвітницьку роботу, формуючи правосвідомість громадян, починаючи з 12-річного віку. Разом із тим, комплекс здійснених Молдовою заходів у вигляді формальної та неформальної освіти, тісної координації ЦВК з Міністерством освіти, моделюванні самих виборів дають свій ефект на практиці. Саме тут можна говорити про доцільність посиленої координації діяльності ЦВК України з Міністерством освіти і науки, іншими неурядовими громадськими організаціями, укладаючи меморандуми про співпрацю, з метою розробки й подальшого впровадження різних освітніх програм з підвищення політичної обізнаності та знань в галузі виборчого права, які можуть пілотуватися в освітніх закладах нашої держави.

Створення концепту із залучення молоді до виборів можливе шляхом формування профілю молодого виборця. Повертаючись до відзначеного вище матеріалу Генерального Директорату з питань демократії, вкажемо, що «у рамках своєї комунікаційної стратегії ЦВК України створює спеціальні повідомлення для молодих виборців і тестує повідомлення у фокус-групах разом із самими молодими людьми» [4, с. 54], своєю чергою, це допоможе в розробці так званої дорожньої карти для подальшого заохочення й залучення молодих виборців, є підґрунтям для розробки системних та організаційних рішень у площині виборчого процесу серед молоді. Вважаємо, що можна порушити також питання про розробку мобільного застосунку, що міг би сконцентрувати частково освітню компонентну та всю важливу інформацію про вибори: від опису суб'єктів процесу і їх програм до сповіщення у вигляді нагадування взяти участь у день виборів. Іншим вдалим рішенням ЦВК України є співпраця «з інфлюенсерами (наприклад, співаками, артистами), щоб охопити молодіжну аудиторію і популяризувати вибори та голосування серед молоді» [4, с. 54], що дозволяє максимально розширити ареал наближеності органів державної влади до населення, а поширення просвітницьких меседжів зробити максимально зрозумілими та доступними для сприйняття прогресивною частиною суспільства. Загальноприйнято думати, що молодь – це майбутнє Української нації, але це формулювання є усталеним та дещо застарілим для вжитку і потребує трансформації на таку сентенцію: молодь – це наше «зараз», від вибору та голосу якої на виборчій дільниці може визначатися наше «завтра».

Список використаних джерел:

1. Становище молоді в Україні. *Аналітичний звіт, складений Робочою групою ООН у справах молоді* (м. Київ, 2019). URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/THE%20STATE%20OF%20YOUTH%20IN%20UKRAINE%202019%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf> (дата звернення: 20.07.2024).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Деніс А. Роль молодіжних крил партій в залученні молоді до політичного життя України. Східноєвропейський центр багатопартійної демократії (2018). URL: <https://eecmd.org/wp-content/uploads/2019/04/The-Role-of-Parties-Youth-Wings-in-the-Political-Life-of-Ukraine.pdf> (дата звернення: 21.07.2024).

4. Голосування поза шаблоном. *Практичний посібник щодо підвищення обізнаності серед молодих виборців для органів адміністрування виборів*. Генеральний Директорат з питань демократії та People Dialogue and Change (2020). URL: https://youth-worker.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/vote_outside_the_box_ukr-1.pdf (дата звернення: 22.07.2024).

ГАРАНТІЇ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Шепель Крістіна Павлівна

студентка 3 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»

освітньої програми «Право» Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: *доцент, кандидат юридичних наук,*

доцент кафедри цивільного процесу **В.О. Бажанова**

У сучасному демократичному суспільстві забезпечення справедливого судочинства є одним із ключових елементів верховенства права. Європейська практика формує важливі правові стандарти, які можуть бути адаптовані до національних правових систем.

В умовах демократичних перетворень і прагнення України до європейської інтеграції питання реформування судової системи та підвищення ефективності гарантій справедливого судочинства набуло особливої актуальності. Важливим етапом у цьому процесі стала судова реформа, що розпочалася в 2016 році, метою якої було підвищення незалежності суддів, скорочення корупційних ризиків та створення прозорої судової системи.

Судочинство — самостійна, багатогранна та специфічна сфера діяльності держави, в якій провідну роль відіграють суди — державні органи, що мають закріплене в конституції виключне повноваження здійснювати правосуддя в Україні. Загалом судочинство має на меті здійснення правосуддя — відновлення справедливості в законний спосіб шляхом постановлення судом обґрунтованого рішення та його виконання. [3].

Таким чином, судочинство є важливою правовою категорією, яка охоплює комплекс дій, спрямованих на розгляд і вирішення правових спорів та захист прав, свобод та інтересів осіб, які звертаються за захистом до суду.

Гарантії справедливого судочинства є одним із найважливіших інструментів правової держави, що забезпечують дотримання прав, довіру громадян і контроль над діяльністю судової системи. Вони включають право на доступ до правосуддя, неупередженість і незалежність суддів, рівність сторін, публічність судового процесу, забезпечення ефективної участі сторін, а також право на розгляд справи в розумний строк. На міжнародному рівні ці гарантії закріплені у Європейській конвенції з прав людини (стаття 6), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 14), Хартії основних прав Європейського Союзу (стаття 47).

Під доступом до правосуддя, згідно зі стандартами ЄСПЛ, розуміється здатність особи безперешкодно отримати судовий захист як доступ до незалежного й безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою на засадах верховенства права. У справі «Bellet v. France» ЄСПЛ зазначив, що стаття 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є

доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання в її права. [4].

Відтак право на доступ до суду є однією з ключових гарантій справедливого судочинства. При цьому воно не повинно бути лише теоретичним, воно повинно бути практичним і ефективним, щоб громадяни могли повноцінно захищати свої права .

Неупередженість і незалежність суддів є центральним положенням у забезпеченні справедливого судочинства. Суд, який розглядає справу, повинен бути незалежним від інших гілок влади, а також діяти неупереджено, не допускаючи стороннього впливу на прийняття рішень. Відповідно до рішень ЄСПЛ, "суд не може вважатися незалежним, якщо є ознаки зовнішнього тиску чи впливу".

Суспільство має усвідомити, що «незалежність суддів є передумовою верховенства права та основоположною гарантією справедливого судочинства. Незалежність суддів є прерогативою чи привілеєм не для захисту власних інтересів, а в інтересах верховенства права та тих, хто шукає та очікує правосуддя» (пункт 10 Висновку КРЄС №1 (2001)). Якщо громадянин буде впевнений у тому, що всі судді в державі незалежні, він буде переконаний у безсторонності конкретного судді й справедливості судового розгляду його конкретної справи. [3]

Гарантія рівності сторін є одним із ключових аспектів справедливого судочинства. Наприклад, у справі *Brandstetter v. Austria*, ЄСПЛ розглядав порушення цього принципу, коли одна зі сторін отримала більше можливостей для представлення своїх доказів, що порушувало рівновагу у справі .

Рівність сторін вимагає, щоб кожній стороні була надана можливість представити свою справу в умовах, які не ставлять її в істотно невігідне становище порівняно з іншою стороною. ЄСПЛ зазначив, що його завданням не є диктувати

організацію внутрішньої системи прийняття доказів у певній державі-члені, а скоріше забезпечити наявність достатніх гарантій для того, щоб відповідач мав загальний доступ до справедливого судового розгляду. [1]

Публічність судового процесу є важливою для забезпечення справедливості. Вона гарантує, що всі судові розгляди відбуваються прозоро, за участі громадськості, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам національної безпеки або приватного життя .

Право на участь сторін включає можливість фізичної присутності на слуханнях, а також повну участь у процесі, представлення доказів. Це право було підкреслене в справі *Ekbatani v. Sweden*, де відсутність особистої участі заявника була визнана порушенням принципу справедливості . [1]

Таким чином, забезпечення ефективної участі сторін гарантує рівновагу між сторонами в процесі, що сприяє справедливому та об'єктивному розгляду справи, формуванню системи правосуддя, де кожна сторона може реалізувати свої права та інтереси, а також сприяє довірі громадян до судової системи.

Для того, щоб додержуватися свого обов'язку за статтею 6 ЄКПЛ забезпечувати "справедливий та публічний розгляд справ упродовж розумного строку", держави повинні надавати адекватні ресурси, а суди повинні вести справи у справедливий і пропорційний спосіб щодо конкретних сторін та з урахуванням інтересів інших учасників провадження і суспільства в цілому. [2]

Хоча не існує встановлених загальних рекомендацій щодо строків, передбачених статтею 6 ЄКПЛ, вони залежать насамперед від кількості судових інстанцій, які беруть участь у провадженні. Як правило, більше уваги приділяється справам, які тривають більше трьох років в одній інстанції, п'ять років у двох інстанціях і шість років на трьох рівнях юрисдикції. Оцінка «розумного строку» значно варіюється і насамперед залежить від обставин конкретної справи. [1]

Узагальнюючи, можна стверджувати, що гарантії справедливого судочинства є основоположними елементами правової системи, які забезпечують реалізацію принципу верховенства права. Європейський досвід, зокрема положення рішень

ЄСПЛ, надає чіткі стандарти, які можуть бути адаптовані до української практики. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення національних правових стандартів, зокрема гарантії доступу до правосуддя, незалежності та неупередженості суддів, а також дотримання розумних строків.

Європейський досвід є необхідним орієнтиром для України на шляху до інтеграції з ЄС та побудови правової держави. Його імплементація в українську правову систему дозволить зміцнити довіру громадян до судової системи, мінімізувати ризики корупції та сприяти забезпеченню належного судового захисту прав людини. Особливо важливо підкреслити, що реформування судової системи повинно не лише відповідати європейським стандартам, але й забезпечувати практичну реалізацію прав громадян, щоб справедливе правосуддя було не декларативним, а реальним і ефективним. Таким чином, підвищення ефективності гарантій справедливого судочинства через адаптацію європейських правових стандартів є ключовим завданням, що забезпечить правову стабільність і демократичний розвиток держави.

Список використаних джерел:

1. Vitkauskas D., Dikov G. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights: A handbook for legal practitioners. 2nd edition. Strasbourg, 2017. 166 С .

2. Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів URL <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-konsultatyvnoyi-rady-yevropeyskyh-suddiv-ccje> (дата звернення 08.10.2024)

3. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с

4. Матат Ю. Право на доступ до суду: європейська традиція та проблеми забезпечення в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* 28 (6-2), 19-23, 2017.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи

від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 08.10.2024)

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт; ООН від 16.12.1966 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043 (дата звернення: 08.10.2024)

7. Хартія основних прав Європейського Союзу. Офіційний вісник Європейського Союзу, 2000 р., № С 364. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 08.10.2024).

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Юркова Анастасія Юріївна

Студентка 2 курсу спеціальності «Право»,

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: *асистент кафедри публічного права,*

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича **А.І. Паламачук**

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введено воєнний стан. Відповідно до цього нормативно-правового акту земельні правовідносини регулюють пункти 27 та 28 перехідних положень Земельного кодексу України, що змінені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2247-IX [1].

Законом України № 2952-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України» від 24 лютого 2023 року доповнено розділ, що регулює земельні відносини під час воєнного стану та

протягом року після його припинення для забезпечення національної безпеки. Зокрема, встановлено такі особливості: вилучення та зміна цільового призначення земель державної і комунальної власності, а також припинення права постійного користування земельними ділянками природно-заповідного та іншого природоохоронного, історико-культурного призначення для облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків. Крім того, вилучення сільськогосподарських угідь і лісових земель уздовж державного кордону (30-50 метрів) для таких потреб не передбачає відшкодування збитків[2].

Згідно із законодавством України, військові частини Державної прикордонної служби мають право на постійне користування земельними ділянками державної та комунальної власності, розташованими уздовж державного кордону, а також на берегах річок, озер та інших водойм, що належать до прикордонних зон. Ця територія використовується для будівництва та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, встановлення огорож, прикордонних знаків та просік, прокладання та обслуговування комунікацій, необхідних для охорони кордону.

Важливо, що земельні ділянки, надані прикордонним військовим частинам, не можуть бути передані у власність чи в користування громадянам або юридичним особам. Це обмеження забезпечує збереження цілісності державного кордону та створення умов для ефективної оборони. Виключенням із цього правила є випадки, коли ці земельні ділянки належать до природно-заповідного фонду або мають природоохоронне призначення, земель лісового господарства, а також коли їхнє відчуження здійснюється для суспільних потреб або з огляду на суспільну необхідність.

Після припинення або скасування воєнного стану в Україні або в окремих її регіонах не є підставою для припинення дії чи зміни договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію або земельного сервіту, а також прав оренди, отриманих на основі таких договорів. Ці договори продовжують діяти до завершення їхнього терміну, однак не можуть бути поновлені або укладені на

новий строк. Договори про передачу права користування землею також не припиняються, а їх дія триває до закінчення строку оренди. Земельні ділянки, сформовані відповідно до законодавства, після завершення терміну оренди перестають існувати як об'єкти цивільних прав, і до цього моменту заборонено формувати нові ділянки в межах існуючих.

Протягом місяця після завершення воєнного стану книги реєстрації землеволодінь та землекористувань повинні бути передані до центрального органу, що відповідає за земельні відносини.

Протягом 30 днів після відновлення роботи Державного земельного кадастру, власники або користувачі земельних ділянок, чие цільове призначення було змінено під час воєнного стану без внесення даних до кадастру, зобов'язані подати заяву для внесення цих відомостей. Це робиться без необхідності надання витягу з містобудівної документації або узгодження змін.

Щодо особливості передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності для ведення товарного сільськогосподарського виробництва на строк до одного року. Оренда таких земель здійснюється за умови, що орендна плата не перевищує 8% від нормативної грошової оцінки ділянки. Орендар не має права на компенсацію витрат на покращення ділянки, поновлення або укладання нового договору оренди з переважним правом. Також не дозволяється передавати ділянку в суборенду, змінювати тип угідь, будувати на ділянці нерухомі об'єкти, закладати багаторічні насадження, використовувати корисні копалини чи змінювати цільове призначення ділянки. Договір оренди укладається лише в електронній формі з електронними підписами обох сторін. Один орендодавець може передавати кілька ділянок за одним договором. Землі передаються без проведення торгів, але сам договір оренди і зміни до нього підлягають державній реєстрації. Право оренди виникає з моменту державної реєстрації договору, а після закінчення терміну оренди договори не можуть бути поновлені. Якщо строк оренди завершується до збору врожаю, орендар має право зібрати врожай, компенсувавши орендодавцю

витрати за використання ділянки. Землі для товарного сільськогосподарського виробництва можуть передаватися без зміни їх цільового призначення.

Землі можуть передаватися без торгів для розміщення підприємств, евакуйованих із зони бойових дій, будівництва портів на Дунаї, прокладання інженерних мереж товарного сільськогосподарського виробництва або для розміщення морських портів.

Цільове призначення земель можна змінювати для переміщення підприємств із зони бойових дій, будівництва портів на Дунаї, прокладання інженерних мереж або зберігання відходів. Ці зміни проводяться без врахування містобудівної документації, якщо це не порушує інших законодавчих обмежень. Під час воєнного стану обстежувальні та геодезичні роботи можуть проводитися лише за наявності дозволу від СБУ.

Договори оренди, суборенди, емфітевзису та інших прав, які завершилися під час воєнного стану, автоматично продовжуються на один рік. Безкоштовна передача державних або комунальних земель у приватну власність під час воєнного стану заборонена, так само як і проведення земельних торгів. Орендарі можуть передавати права на оренду строком до одного року іншій особі без згоди власника. Орендну плату можна відстрочити на шість місяців після завершення воєнного стану.

Отож, законодавство нашої держави, за умови воєнного стану, забезпечує судовий захист кожній особі захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань[3].

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 р. № 2526-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Земельний кодекс України: Закон України ВВР, 2002, № 3-4, ст.27
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 28 URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>